HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

3

Kurucusu
KEMAL KARATEKİN

TEKİN YAYINEVİ

HASAN İZZETTİN DİNAMO
KUTSAL İSYAN / Üçüncü Kitap

Belgesel Roman

© Tekin Yayınevi
TÜRKÇE YAYIN HAKLARI

Kapak Tasarım
ERKAL YAVİ

Redaktör
CEMİL ACAR

Basım
Mayıs 2012

Baskı ve Cilt
Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

www.hasanizzettindinamo.com

TEKİN YAYIN DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak Han 43
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 527 69 69 - 512 59 84 Fax: (0212) 511 11 22
http:// www.tekinyayinevi.com
E-posta: info@tekinyayinevi.com
Sertifika No: 12336

ISBN: 978-975-478-050-5 (Tak. No.)
ISBN: 978-975-478-068-0 (3. Cilt)

Hasan İzzettin Dinamo

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKÂYESİ

III

TEKİN YAYINEVİ

ORTA YAYLADA YANAN MEŞALE

Şehirde atı, arabası, yaylısı, faytonu olan herkes Sivas'ın doğusuna düşen Hafik yolu üzerindeki "Kılavuz" denen yere koşuyordu. Oraya çadırlar kurulmuştu. Mahşer gibi bir kalabalık, kadın-erkek, çoluk-çocuk heyecan ve sevinç içinde kaynaşıyordu. Halkın çoğu, şehirden beş kilometre çeken bu yere yayan gelmişti. Kılavuz'un tepesinde kımıldayan bir insan ormanı, gözlerini Hafik Ovası'nın tozlu yoluna dikmiş, bekliyordu. Güneş, yavaş yavaş batıdaki lâciverte boyanmış dağ zincirine doğru alçalıyor, ufuklar, çepeçevre ateş almış gibi kızarıyordu. Bekleyenlerden dürbünlü olanlar, Seyfebeli'nin eğri büğrü yolundan toz bulutları kaldırarak bir otomobilin geldiğini herkesten önce görüp ötekilere müjdelediler.

Tepelerin ardında bir görünüp bir gözden uzaklaşan bu otomobil, en sonra Kılavuz'un tepesinde heyecanla dalgalanan insan yığınlarına yaklaştı, yaklaştı. Sonra birdenbire tam onların önünde durdu. Otomobil tam tepede durmuştu. İlkin Mustafa Kemal indi. Sivil ve hâki bir avcı giyneği giymiş olan paşanın başında da boz bir kalpak ve göğsünde bir savaş madalyası vardı. Arkasından Hoca Raif Efendi, Rauf Bey, Şeyh Feyzi Efendi indi. Mustafa Kemal kendisini karşılamaya gelenlere doğru ilerledi, hepsinin ellerini sıkarak hatırlarını sordu.

Rasim Bey'in elini avucuna aldı ve gözlerinin içine bakarak:

— Rasim Bey, dedi. Gençler için vatanî işlerde ölmek mevzuu bahis olabilir. Lâkin korkmak asla!

Rasim Bey hemen anladı. Bunu Reşit Paşa'yla birlikte Erzurum'a çekmiş oldukları heyecan verici telgraflar için söylüyordu.

Mustafa Kemal, Kılavuz'un tepesindeki karşılayıcıların ellerini sıkıp hatırlarını sorduktan sonra yine arkadaşlarıyla birlikte otomobile bindi. Onun otomobili yola çıkar çıkmaz arkasından faytonlar, atlılar, yayalar hep birden büyük bir göç kafilesini andırırcasına Sivas'a yollandılar. Mustafa Kemal'in otomobili şehre girince bir başka insan mahşeriyle karşılaştı. Otomobilden indi ve bu güleç, umutlu, dost canlısı, cesur, sevimli halk selinin arasında lise yapısına giden yolda ilerlemeye başladı. Vilâyet konağının yüksek penceresi önünde otururak Mustafa Kemal'in liseye yaklaşmasını bekleyen Reşit Paşa yerinden doğruldu. Hızlı hızlı merdivenleri indi, hükümet meydanını dolduran Sivaslılar arasından yavaş yavaş ilerlemeye başladı. Adımlarını öyle ayarlamıştı ki Mustafa Kemal'le tam lisenin cümle kapısında yüz yüze geldi. Mustafa Kemal'in vali ile selâmlaşıp elini sıktıktan sonra, yanı başındaki Hoca Raif Efendi'ye dönerek şöyle dediği işitildi:

— Diplomat vali, şehir dışına gelmiyor, büsbütün görünmemeyi de hoş bulmuyor, bizi burada karşılıyor.

Reşit Paşa, Mustafa Kemal'le el sıkıştıktan sonra doğruca eve gitti. Yolcuların yorgun olduğunu, ertesi gün kendileriyle görüşmenin daha uygun olacağını düşünmüştü. Uzun düşüncelerden sonra Dâhiliye Nezaretine bir telgraf çekmenin gerektiğini anladı ve şu anlamda bir telgraf çekti:

"—Vilâyatı Şarkiye Müdafaayı Hukuku Milliye, Erzurum Kongresi'nin temsil heyetiyle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in dün akşam geç vakit karşılamalarına koşan türlü halk sınıflarından meydana gelen büyük bir kalabalığın alkışları arasında Sivas'a muvasalatla yarın açılması kararlaştırılan toplantıda hazır bulunacakları bilgi edinilmesi için bildirilir.

3 Eylül 1919
Sivas Valisi Reşit"

Bugünkü Sivas Erkek Lisesi ve o zamanki adıyla "İdadî Mektebi" Mustafa Kemal'in karargâhı olarak hazırlanmıştı. Mustafa Kemal, karargâh odalarını ilk kez dolaşıp gözden geçiriyordu. Kendine yatak odası olarak ayrılan odaya girdi. Karyolanın arkasında, üzerinde iki mısralık bir şiir bulunan sarı atlas bir yastığa gözleri ilişti. Bu iki mısra yastığa koyu renk bir ibrişimle işlenmişti:

Cihanın canına mağrur olup incitme insanı;
Süleyman'ı zaman olsan bırakırsın bu eyvanı.

Mustafa Kemal, bu beyti yüksek sesle okudu, sonra üzerinde düşündü. Aklına gelen şeyi bir de başkasından işitmek için Mazhar Müfit Bey'i çağırttı.

— Şunu bir de sen oku, bakalım, ne diyor! Dedi.

Mazhar Müfit Bey de beyti yüksek sesle okuduktan sonra:

— Paşam, bu sizin için yazılmış! Dedi.

Mustafa Kemal, başına toplananlara dönerek:

— Bu ihtar hepimiz için ve her şey için bir düstur olmalıdır, dedi.

*

* *

Akşam yemeğine Vali Reşit Paşa da çağrılmıştı. Vali, bu ihtilâlcı kalabalığı arasında çok rahat değilse de zekice bir yüreklilik taşıdığı da göze çarpıyordu. Mustafa Kemal, çatal-bıçak ve tabak gürültüleri arasında birdenbire karşısındaki Reşit Paşa'ya:

— Paşa, Mösyö Bruno nerde? Diye sordu. Bizi tevkif için tertibat almakta mı, yoksa Sivas'ı istilâ ve işgal için ordu celbiyle mi meşgul?

Reşit Paşa epeyce üzgün:

— Malatya'ya doğru firar ile meşgul! Dedi ve sonra bu sözlerine şunları kattı:

— Erzurum'dan hareketinizi işittikten sonra jandarmayı teftiş edeceğini söyleyerek Malatya'ya gitti.

Mustafa Kemal Paşa, tılsımlı gözlerini Erzurumlu arkadaşlarının gözlerinde gezdirerek:

— Binbaşı Bruno, bir gün Sivas'a gelmek için bizden müsaade dahi istemeyi düşünecektir ve hatta bizden olduğunu iddia ve ispata çalışacaktır, dedi.

O gece, yemekten sonra kendi başlarına kaldıklarında Mustafa Kemal, Reşit Paşa işini açmaktan kendini alamadı:

— Haksız değil, dedi. Henüz bizim mi, İstanbul'un mu ağır basacağını kestiremiyor. Müteredddit olmasına rağmen Reşit Paşa'nın daha çok bize taraftar olduğunu hissediyorum.

Mazhar Müfit Bey de Mustafa Kemal'in sözlerini şöylece doğruladı:

— Reşit Paşa'yı Rumeli'den ve yakından tanıyorum. İttihat ve Terakki'nin faaliyete geçmesi sırasında kendisi Serez Mutasarrıfıydı. Sultan Abdülhamit'e ilk telgrafı o çekmiştir. Bizden ayrılacağını ummam.

Mustafa Kemal:

— Bakalım göreceğiz! Demekle yetindi.

Epeyce korkulu ve yorucu bir yolculuktan sonra güzel ve temiz bir akşam yemeğinin arkasından artık, birkaç saat sürecek tatlı bir uykuya Mustafa Kemal de nazlanamazdı.

O zamanki adıyla (Mektebi Sultanî) kongre üyelerine şöylece ayrılmıştı: Kapıdan içeriye girince solda ve baştaki oda yazar ve gazeteci Ahmet Rasim Bey'in oğlu Mazlum Bey'indi. Son kerte dikkatli, atik ve atak, kuş uçurmaz bir adamdı. Gerek Mustafa Kemal, gerekse öbür arkadaşları, ancak onun aldığı güvenlik tedbirleri sayesinde korkusuz ve deliksiz bir uyku çekmek olanağını bulabileceklerdi.

Sol yandaki koridordan gidilince merdivenlerin ilerisindeki büyük oda, yemek salonu olarak kullanılacaktı. Bu kattaki öbür odalar kiler, müstahdem odası olarak ayrılmıştı.

Büyük, iki taraflı tahta merdivenden yukarıya çıkılınca sağ taraftaki birinci oda da Mustafa Kemal Paşa'nın ikameti için hazırlanmıştı. Bu oda oldukça güzel mobilyalarla döşenmişti. Güzel bir yatak odası takımı, ayrıca koltuk ve sandalyeler konulmuştu. Onun yanında büyük salonda ise kongre yapılacaktı. Bu salona hatipler için bir kürsü, okul sıraları konmuş,

ayrıca birçok da sandalye yerleştirilmişti. Rauf Bey için hazırlanan oda ise kongre salonundan sonra gelendi.

Merdivenin solunda ve köşedeki büyük dershanede Mustafa Kemal'in maiyet memurları oturacaktı. Bir mektep koğuşu gibi ve fakat muntazam şekilde hazırlanan bu odadaki karyolalarda Hayati, Recep Zühtü, Muzaffer, Cevat Abbas, Memduh, Mühendis Ruhi, Nizamettin Beyler yatacaklardı. Bu odanın yakınındaki bir başka odanın konukları da Süreyya Yiğit ve Mazhar Müfit Beylerdi. Doktor Refik Saydam ve Hüsrev (Gerede) Beyler, merdivenin tam karşısındaki odada oturacaklardı. Hüsrev (Gerede) heyetin kâtipliğini de yaptığından bu yatak odası bir büro görevi de görecekti.

Refik Bey, çok titiz ve intizamı sever olduğundan yemeğe inmeden küçük sandıklar içinde bulunan sıhhî malzemesini ve aleti tıbbiyesini karyolasının yanına dizmiş ve üzerine de bir etiket iliştirmişti. *(Elle dokunulmaz.)*

*

* *

Şimdi, cümle kapısı üzerinde mermerden rölyef bir lise adı yazılı olan yapının üzerinde eskiden "Mektebi Sultanî" yazmaktaydı. Kâgir, uzun ve iki katlı olan bu yapının alt katında dershaneler, üst katında da yatakhaneler bulunuyordu. Okulun önünden her iki yanında yaşlıca kavakların yükseldiği Kayseri yolu geçiyordu. Küçük kırma taşlarla doldurulup yapılmış olan bu yol, havalar kurak gittiği sürece sapsarı bir toz tabakasıyla örtülü bulunuyor, yağmurlu zamanlarda da çukur yerleri su ve çamurla dolu bir bataklık durumunu alıyordu. Okulun hemen karşısında yine kavaklarla süslü bir set üzerinde askerî mahfel bulunuyordu. Hafif rüzgârda bile uzun boylu kavakların yaprakları dereler gibi şırıldar, güçlü rüzgârlar estiğinde de bu vefalı ağaçların gövdeleri isyanla gıcırdayarak fırtınanın gücüne karşı koymaya çalışır gibi görünürdü.

2 Eylül akşamı Sivas'a varan ve o gece derin ve deliksiz bir uyku çekerek 3 Eylül gününün de şöyle böyle dinlenerek daha çok türlü sürprizlere karşı hazırlanarak geçiren Mustafa

Kemal ve arkadaşları, 4 Eylül günü öğleden sonra saat ikide kongreyi açmak için davrandılar.

Öğleden sonra, saat birden bu yana Mektebi Sultanî'nin bahçe duvarlarının önüyle Kayseri yolu büyük bir halk kalabalığıyla dolmaya başlamıştı. Camilerden boşalan erkek yığınları feslerini, abani sarıklarını düzelterek, kendilerinden önce meydanı ve yolları doldurmuş olan çoluk-çocuğun arasına karışmak için sanki yarışıyorlardı. Bu uğurlu Perşembe günü kongrenin açılışından ayrıca sevinen yaşlılar, işini gücünü bırakıp kepenkleri gürültülerle indiriyor, büyük bir merak ve heyecan içinde yollara dökülüyordu. Mazhar Müfit ve arkadaşları da şehirdeki gezintiden dönüşte bu mahşer gibi kalabalığı yararak, kendilerine yol açmak zorunda kaldılar.

Eski tecrübeli ve zeki bir vali ve yönetim adamı olan Mazhar Müfit Bey, bu iki gün içinde Sivas halkının nabzını iyice yoklamıştı. Ve düşüncelerini Mustafa Kemal'e şöylece özetliyordu:

— Sivas'ta çok elektrikli bir hava sezdim. Bu elektrikli havayı yapan üç vaziyettir:

BİR: Hürriyet ve İtilâfın, İstanbul'daki çeşitli muhalefetin entrikaları ve İstanbul hükümetinin propagandası,

İKİ: Millî mukavemet ruh ve fikrinin halk ekseriyetine hâkim oluşu ve Sivas Kongresi'ne millî iradenin tecellisi yolunda büyük bir inançla bağlanılması,

ÜÇ: İstanbul'dan gelen bazı delegelerin bütün kurtuluş çare ve tedbirlerini ecnebi himayesinde ve manda fikrinde aramaları ve bu hususta telkinlere başlamış olmaları.

Bununla beraber, Sivas yaylasının öz evlâtları istisnasız millî iradenin akışı istikametinde his ve fikirlerini belirtmiş bulunuyorlar. Hemen temas ettiğim bütün yerliler, en kuvvetli bir inanç ve iman hissiyle millî mücadele ruh ve şuuruna bağlı bulunuyorlar. Bilhassa Şekerzade İsmail Efendi isminde bir zatla tanıştım. Beni dükkânına götürdü. Beraber kahve içtik. Dükkânda daha birçok Sivaslı tanınmış kimseler vardı. İsmail Efendi, benim fikirlerimi, ileri durum hakkındaki düşünceleri-

mizi iskandil ederken ben de onun his ve düşünceleri hakkında bir sondaj yapmış oldum.

Gerek İsmail Efendi'yi, gerek dükkânındaki bütün Sivasları fevkalâde hamiyetli, vatansever, milli davaya ve mücadele azmine inanmış ve hazır buldum. Kâmil Efendi (Kitapçı) ismindeki bir başka tacir de bana şunları söyledi:

" -Müftü Abdürrauf Efendi, kolordu kumandanı Selahattin ve eski Sivas Mebusu Rasim Beyler de Mustafa Kemal Paşa hazretlerini ve heyeti karşılamak, misafir etmek hususunda büyük gayret sarfettiler. Filhakika Hürriyet ve İtilâfçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın teşebbüsleri bir İttihat ve Terakki manevrasından ibarettir diye halkın fikrini çelmek hususunda ellerinden gelebilen gayreti gösterdilerse de muvaffak olamadılar. Hatta Emir Paşa, Hürriyet ve İtilâftan uzaklaşarak, paşanın istikbaline hitap etti. Bekir Sami Bey'in telkin ve talimatından ayrılmadı. Görüyorsunuz ki bazı istisnalar dışında Sivas halkı sizin emrinizde ve millî mücadele azmindedir."

Yerlilerle yaptığım bu temaslardan sonra, kongre delegelerinden birçoğu ile de tanıştım ve bilhassa dost ve arkadaşlarımla buluştum. Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa'nın pederi İsmail Fazıl Paşa, Cami (Baykut), Kara Vasıf, Hakkı Behiç Beylerle de görüştüm. Umumiyetle halk ne kadar sakin, şuurlu ve millî mücadele ruhuna bağlı ise, bilhassa İstanbul'dan gelen delegeler arasında bir o kadar "manda" fikrinden dolayı daha şimdiden bozgun havası estiği görülüyor. Bunlar, âdeta kurtuluşun ve her şeyin "manda" ile temin edilebileceği fikrine iman etmiş görünüyorlar. Hürriyet ve İtilâfçılardan, İstanbul hükümetinin menfi propagandalarına körü körüne bağlananlardan zaten bir hayır beklemeye lüzum yok. Delegeler arasında grup grup bazı gizli içtimalar yapıldığı da anlaşılıyor. Havayı elektrikleyen şeyler de zaten bu gibi haller.

4 Eylül günü öğleden önce Mazhar Müfit Bey'le odasında oturup hazırladığı açış nutkunu, yeniden gözden geçiren Mustafa Kemal, kapıya vurulduğunu işitti. İçeri giren arslan yapılı eski Selanik arkadaşlarından (Meşhur) Hüsrev Sami

Bey'di. Hemen bir sandalyeye ilişip Mustafa Kemal'e bir sır vermeye hazırlanarak:

— Kemal, dedi. Rauf Bey, Bekir Sami Bey, İsmail Nami Bey, İsmail Fazıl Paşa, Sivaslı Emir Paşa aralarında toplanıp uzun uzadıya manda meselesiyle senin kongre reisi olmaman üzerinde konuşup bir karara varmışlar. Rauf Bey'den başkası manda işini kabullenip müdafaa etmeye kararlı imiş. Rauf Bey, ayrıca senin reis olmamanı istiyormuş.

Mustafa Kemal birdenbire öfkelenir gibi oldu:

— Hüsrev, dedi. Allah aşkına böyle manasız sözleri bana getirip de canımı sıkma. Bu haberin hiç bir suretle aslı, astarı yoktur ve olamaz. Arkadaşlar arasında yanlış anlaşılmalara sebep olacak bu türlü sözler söylenmemeli ve nakledilmemelidir. Peki, kimin evinde yapılmış bu toplantı?

— Bekir Sami Bey'in evinde...

Mustafa Kemal, gerçi Hüsrev Sami Bey'e çıkışır gibi konuştuysa da içinde kuşku kurdu da kımıldamaya başlamıştı. Ateş olmayan yerden duman çıkmayacağını binlerce deneyle biliyordu.

Öğleden sonra, saat ikiye, kongrenin açılmasına beş dakika vardı. Mustafa Kemal saatlerce konuştuğu Mazhar Müfit Bey'le Hüsrev Sami Bey'i yanına alarak odasından çıktı, kongre salonuna doğru ilerledi. Bu sırada Rauf Bey'le yüz yüze gelen Mustafa Kemal, birdenbire arkadaşını şaşırtan bir soru sordu:

— Raufçuğum, kimi reis yapalım?

Rauf Bey, hiçbir şeyden kuşkulanmadan şöyle karşılık verdi:

— Sen reis olmamalısın!

Mustafa Kemal bu sefer Hüsrev Sami'nin getirdiği haberin doğru olduğunda karar kılarak Rauf Bey'i hırpalamaktan çekinmedi:

— Demek, Bekir Sami Bey'in evinde verdiğiniz kararı bana tebliğ ediyorsunuz, öyle mi? diyerek salona doğru ilerledi.

Bu konuşma ancak birkaç saniye sürmüştü.

Rauf Bey, şaşırmış ve sersemlemişti. Mustafa Kemal, kongre salonuna girerken, eski arkadaşının vermiş olduğu bilginin doğruluğuna inanmıştı. Rauf Bey'i şaşkınlığıyla oracıkta baş başa bırakarak salona girdi ve kürsüye çıktı. Delegeler onu alkışladılar. O, bir "sahibi devlet" sıfatıyla şu nutku okudu:

— Muhterem Efendiler!

Vatan ve milletin halâsını istihdaf eyleyen sevaiki mücbire, sizleri meşaku mevani karşısında Sivas'ta topladı. Bilâdi perver azminizi tebrik ve beyan hoş amedi eylemekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz reha kar müzakeratına girişmeden evvel bazı maruzatta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malûmdur ki milliyetler esasına müstenit vaatler üzerine 30 Teşrinisani (Kasım) 1918 tarihinde Düveli İtilâfiye ile mütareke akdedildi. Türkiye adilâne bir sulha nail olacağını ümit etti. Hâlbuki mütareke name ahkâmı vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir suretle suiistimal ve taarruz ve icbar suretiyle tatbik edildi. Düveli İtilâfiye'den kuvvet alan memleketimizdeki anasırı Hıristiyan'iye, milletimizin haysiyetini kesrü ihlâl mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Garbî Anadolu'da İslâm'ın harimi ismetine dâhil olan Yunan zalimleri, Düveli İtilâfiye'nin enzarı tesamühü karşısında canavarca cenayi ika etti.

Şarkta, Ermeniler Kızılırmak'a kadar tevsi hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontos Krallığı hayalinin tahakkukuna bile çalıştı. Adana, Antep, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya da işgal mıntıkasına idhal edildi.

Payitahtı saltanat ve makamı hilâfetin ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle kalpgâhı devlette ecnebi inhisar ve tahakkümü teessüs etti.

Bütün bu hak şiken tasdilere karşı hükümeti merkeziye ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti. Daima zayıf ve aciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şedit bir intihaba sevk etti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düveli İtilâfiye bu vatanda mukaddesat ve mukaddera-

tına sahip bir kudret ve irade-i milliye mevcut olmadığı zehabı batılına kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kanunsuz bir millet nelere müstahak ise bimuhaba onların tatbikatına koyuldu. Buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkırazı tam faciasından başka bir netice veremeyeceği kanaati teeyyüt etti.

Efendiler, milletimiz sizler gibi münevveran ve hamiyetperveranın elemli karanlığında naümid *(ümitsiz)* olmadı. Çünkü onlar bilirler ki tarih, bir milletin varlığını hakkını hiç bir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirler ki nikabı batıl arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflâsa mahkûmdur.

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin haksızlıkları ve hükümeti merkeziyenin zafu aczi karşısında milletimizin mevcudiyetini ispat ve fiilî tecavüzlere karşı namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa hükmünü vermekte muztar kıldı. Matlup olduğu veçhile:

Şarkta harbi zailin her türlü meşakkat ve elemlerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş matemzede hudut vilâyetlerimiz namus ve istiklâli millîyi kurtarmak maksadıyla Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şarktan ve Cenuptan tehlike hisseden Diyarbakır vilâyetimizde de Müdafaayı Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpta Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti, Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı fiilen redde kıyam etti. Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler teşekkül etti. Hülâsa Garptan ve Şarktan yükselen sadayı millet, Anadolu'nun en ücra köşesinde makûs buldu. Binaenaleyh, millî cemiyetler, düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastiyle millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilât oldu. Bu sayede asırlardan beri müstakil yaşayan milletimiz mevcudiyetini âleme göstermeye başladı.

Efendiler, milletçe çareyi halâsın ancak kendi ruhundan ve kendi taarruzundan doğacağı kanaati tahakkuk edince bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu Vilâyeti Erzurum

Kongresi'ni davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberat ve saik olan hadisat ve zaruret ile de halâsı umumî vatanı istihdaf eyleyen Sivas Kongresi, bugün heyeti muhtereminizin vücuda getirdiği umumî kongre, 21 Haziran 1919 tarihinde karargir olmuştur.

Efendiler, burada azim teessüflerle heyeti âlinize arz edeceğim ki:

Memleketin ve milletin mukaddesatını teminde acze meskenetten başka bir kudret göstermemiş olan hükümeti merkeziye, sadayı milleti boğmak, revabıtı müştereki milliyeyi kırmak ve şu suretle milleti daima mağlûp göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesabı menfaatine kaydolunan harekâtı mezbuhane ve mütehalifede bütün celâdetini takındı.

Bu hal tarihi millimizde bittabi hükümeti merkeziye hesabına pek şaibe dar bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki efendiler, millet, kudreti milliyenin tamamen müzahiri olan namuskâr ordumuz, hükümeti merkeziyeyi ikaz suretiyle zarar takim edilmiştir. Mahaza suitesirler bazı mertebei tehiratı badi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki Sivas Umumî Kongresi'ni teşrifleri için 22 Haziran'da vuku bulan davetnamede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek 10 Temmuz inikad için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas'a vasıl olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongresi heyetinin de Sivas'ta umumî içtimaa dâhil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Hâlbuki Sivas Kongresi'nin inikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı mütecaviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi Heyetinin intizar etmesinden ise zaten malûm ve müşterek olan maksadı asliye ve nokta-i esasiye üzerinde icrai müzakerat ve ittihazı mukarrerat eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahalli intihaplarına avdetleriyle mukarreratın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre heyeti umumiyesi ve binaenaleyh Şarki Anadolu namına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere heyeti temsiliyeden bir heyetin teşkiline karar verdi. Erzurum Kongresi'nin beyanname ve ni-

zamnamesi muhteviyatından başka hafi*(gizli)* kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris seyahatinden avdetinde Anadolu'da şuriş olduğuna dair vuku bulan bir tamimi kongrede büyük teessüflerle okunmuş ve muhalifi hakikat ve menafi-i memleket ve millete muzır bu fâilâne tebliğin derhal tekzibi şiddetle kendilerinden talep edilmiştir. Bir de intihabı mebusanın teşrîî talep olunmuştur. Erzurum Kongresi, yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için selâhiyetini bu daire dâhiline hasretmek mecburiyetini nazarı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edebilecek âmü şamil salâhiyetin istimalini heyeti muhtereminizle meşrut ve mukayyet gördü. Hatta bu sebepledir ki Şarkî Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kütleye unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı kondu. Alelıtlak *(genel olarak),* "Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu-Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti" unvanı umumisi istimal edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendilerine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vuku bulduğu gibi beş-on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahibi salâhiyet vekilleri imiş gibi indi ve sahibi aslî olan milletle alâkasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin intihak ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu vilâyetlerince vilâyeti saire ile her nokta-i nazardan iştiraki mesai temini emeli katidir, usul esasını kabul eylemiştir. Bittabi huzuru âlinizle münakid işbu Sivas umumî kongremizde vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasta vazolunur.

Efendiler, millet meclisinin toplanması için öteden beri gösterilen amali milliye karşısında hükümeti merkeziyenin bidayetten beri aldığı imkânlar ve bilâhare mütemerridane ve kanunu esasiye külliyen mugayir edvarı son günlerde cereyanı millî tesiratıyla mümaşatkâr bir vaziyete girmiştir. İntihabada emir verildiği malûmumuzdur. Bunun tahakkukunu inşallah azmü celâdetiniz vücuda getirecektir. Ancak buna takaddüm

eden safhayı vakayide müteaddit veya münferit ecnebi mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlimizle alâkadar bir mesele mevzuu bahis olmaktadır.

Meclisi Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bu sırada, maksur ve istiklâlini kaybetmiş olan hükümeti merkeziyenin, münferit ve gayrı meşru bir karar veyahut amali milliyeye muhalif bazı tekâlifi hariciyeye inkıyat ve serfüruğ etmiş gibi emri vakilerin ihtimali zuhuratına karşı:

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruhu milliyi temsilen ve birbirini takiben içtimai muhakkak bir fali hayır*(iyi işaret, uğur)* ve selâmettir. Maruzatım hitam bulurken heyetimizin muvaffakı bil hayır olması temenniyatını Bârigâhı ilâhiye refeylerim.

Mustafa Kemal'in *"vakur, tannan, kâh şedit, kâh müteheyyiç, kâh asabî bir sesle"* söylediği açış nutku, delegelerce ellerinin bütün sıcaklığı ve gücüyle alkışlandı. Gündemde konuşulacak dört madde vardı:

İlkin kongre başkanı seçilecek, Erzurum Kongresi nizamnamesiyle beyannamesinin Sivas Kongresi'nce kabul edilmesi için bir öneri görüşülecek, yirmi beş kişilik bir delege grubunun hazırladığı bir muhtıra üzerine tartışılacak, en sonra da üyelerin öneri ve dilekleri dinlenecekti.

Başkanlık kürsüsünü geçici olarak alan Mustafa Kemal, kongreyi kendi düşünce ve kararlarına yaklaştırmak üzere bir savaş meydanını yönetir gibi dikkatle işe başladı:

— Söz isteyen var mı? Diye sordu.

İlk olarak Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, söz alarak şöyle konuştu:

— Kongreye temelli reis seçmek doğru değildir. Riyaset vazifesi münavebe ile yapılmalı. Birer gün veya birer celse reislik yapacak şahsiyetler temsil ettikleri mahallerin ve kendi adlarının ilk harflerini nazara alınarak hurufu heca sırasıyla seçilmelidir.

Riyaset mevkiinde oturan Mustafa Kemal Paşa'nın yüzünde sinirliliğini belirten asabî çizgiler yayılıyordu. Hiddetli zamanlarına mahsus bakışları ile gözlerini İsmail Fazıl Paşa'nın ve salonu dolduran delegelerin gözlerinde dolaştırırken şöyle

düşünüyordu: "İsmail Fazıl Paşa'nın adı (Arap harflerine göre) elifle yani 'A' ile başlıyor. Demek ki o reis olmak istiyor. Alfabetik sıranın anlamı bu olsa gerek. Bekir Sami Bey'in evinde gizli bir toplantı yapan delegelerin arasında İsmail Paşa da vardı. Onun için sıkı durmalıydı. En nüfuzlu ve sözü geçer bir insan olarak Rauf Bey de bu düşüncenin peşine takılanlardandı. Söylendiğine göre bu düşüncenin kaynağı, İsmail Hami Bey'in kafasıydı." İçinden böyle düşünen Mustafa Kemal, yaşlı paşaya şöyle karşılık verdi:

— Paşam, bu teklifinize hâkim olan mucip sebebi iyice anlayamadım. Zannediyorum ki kongre delegelerinin ekseriyeti de öyle.

İsmail Fazıl Paşa direndi:

— Kongrenin mesaisine şahsiyat karıştırmamak, arkadaşlar arasında müsavat temin etmek gayesini güdüyorum.

Mustafa Kemal Paşa'nın yüzünde hayret ifadelendiren bir tebessümün yayıldığı gözden kaçmıyordu. Kurşun gibi ağır, zehir gibi acı ve fakat kısa bir iki cümle ile İsmail Fazıl Paşa'ya şöyle dedi:

— Paşa hazretleri, şahsiyattan, müsavattan bahsediyorlar. Fakat ne yazık ki daha dün İstanbul'dan gelen en yakın arkadaşlarını, vaziyete gayri vâkıf ve şahıslarına karşı pek ziyade hürmetkâr olduğum bir ihtiyarı tavsif ederek bilfiil şahsiyat yapıyorlar. Bununla beraber, İsmail Fazıl Paşa hazretlerinin takdime vasıta olduğu teklifi kongrenin reyine arz ediyorum.

Kongrenin oylamasına konan bu öneri oybirliğiyle bir yana itildi. Bu sefer gizli oyla başkanlık seçimine başlandı. Kongre, hiç duraksamadan Mustafa Kemal'i kongre başkanlığına getirdi. Oy kâğıtları arasında yalnızca üç muhalif oy göze çarpıyordu. Mustafa Kemal artık temelli olarak kongre başkanı seçilmişti. Bu geçilmesi gerekli en önemli köprüydü. Buna 'Sırat' köprüsü dense, yeri vardı.

Başkanlık, mandacıların eline geçebilir, onlar da bu gemiyi sonucu belirsiz fırtınalı denizlere sürükleyebilirlerdi. Dizginleri her yerde elde tutmak gerekiyordu. Sırat köprüsünü geçen Mustafa Kemal, bir kez daha kongrece alkışlandı.

Artık Mustafa Kemal, adım adım ve basamak basamak amaca doğru ilerleyebilirdi. Hâlâ kamuflaj*(gizleme)* gerekliydi. İstanbul buna inanmasa bile gerekliydi. Bu sürekli ihtilâli çok ustaca yönetmek, tam bir strateji olarak yönetmek gerekiyordu. Çok uzun süreli çevirme hareketlerine çok alçak gönüllüce başlamaktan başka çare yoktu. Şimdi, burada kongrenin ispatlamak zorunda olduğu iki şey vardı:

Bir, her şeyin padişah ve hilâfet namına yapıldığını göstermek taktiği, ikincisi de çok tehlikeli bir propagandayı önlemek için kongrenin İttihat ve Terakkici hiçbir niteliği bulunmadığını anlatmak. Bunu yalnızca anlatmaya çalışmak yetmiyor, bir de yeminle savatlamak ve güçlendirmek farz oluyordu. Mustafa Kemal, bu iki öneriyi kongreye sundu. " Bilhassa yemin mevzuu üzerinde şiddetli ve çetin münakaşalar oldu. Zira İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri memleket içinde devamlı surette yaptıkları menfi propagandalarla millî mücadele ve mukavemetin ittihatçılığı diriltmek hareketinde ve İttihat ve Terakki'nin eseri olmaktan ibaret olduğunu vatandaşlarımızın zihninde yer ettirmek istiyorlardı."

Ali Kemal, Peyam gazetesinde bilhassa bu fikri şiddetle telkin etmeye çalıştığı gibi Sabah, Alemdar, Serbesti, Aydede vesaire gibi gazeteler de aynı propagandayı körüklüyorlardı. Bunun içindir ki, azadan bir kısmı haklı olarak:

"— Sivas Kongresi'nin hiçbir parti fikrine dayanmaksızın sırf vatanseverler birliği olarak toplandığını ve tek gayesinin Türk vatanını kurtarmak olduğunu halka anlatmalıyız!" Diye direniyorlardı.

Padişaha bir mektup gönderip göndermemek sorununu çözümlemek için tam üç gün karşılıklı çene çalındı, tartışıldı ve çekişildi. "Nitekim kongre için tespit edilen ruznamenin" görüşülmesine ancak dördüncü gün başlanabildi, " İttihatçılık ve yemin bahsi üzerinde en çok duran ve konuşan hatiplerden biri de Denizli delegesi Küçük Ağazade Necip Ali Bey'di:

— Biz, ne İttihatçı, ne İtilâfçıyız. Ne şu, ne öteki fırkanın elemanlarıyız. Böyle dahi olsak bu sakf altında yalnız " vatanı kurtarma " gayreti milliyesi ile hemfikir olarak toplanmış in-

sanlarız. Vatan kurtuluncaya kadar her türlü particilik fikrinden ve telâkkisinden uzak ve birbirimize omuz vermiş olarak yalnız istihlâsı memleket ve millet için çalışacağız ve bütün vatandaşları aralarındaki her türlü siyasî ihtilâfı durdurarak yalnız bu büyük ve millî gaye üzerinde ve hedef istikametinde buluşturup birleştireceğiz.

Bu düşünceleri delegelerin çoğunluğu doğruluyor ve destekliyordu. En sonra, bir yemin formülü bulunmuştu. Bu şöyleydi:

"—Saadet ve selâmeti vatan ve milleten başka hiçbir maksadı şahsî takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut furuku siyasîden hiçbirinin emeli siyasîsine hadim olmayacağıma vallahi billahi... "

Bu yemin biçimi, kongrenin daha rahat ve korkusuz çalışmalarına yardım etti. Türlü partilerin adamları olan delegeler, bu yemin üzerine rahat bir soluk aldılar. Bunlar, yeminin kesin bir ilâç gibi şifalı sonucuna güveniyor ve "Yalnız vatan için!" parolasına yaslanıyorlardı.

*

* *

Mustafa Kemal, kongrenin yorucu havasından sıyrılınca akşamüstleri, yanına Rauf Bey'i de alıyor, Sivas'ı boydan boya ikiye bölen ve ucu Kızılırmak köprüsüne varan caddeden aşağı iniyor, kendisini büyük bir sempati ile seyreden ve selâmlayan halka sıcak selâmlar gönderiyordu. Yaldızlıçeşme'ye dek uzanan bu gezintiler, Rauf Bey'le birlikte yaptıkları bir gövde gösterisine pek benziyordu.

Bunca tehlikeye ve tehdide pabuç bırakmayarak gelmiş, Sivas yaylasının iyi ve babacan insanları arasına yerleşmiş, şimdi evindeymiş gibi Sivas caddelerinde güvenle gezip dolaşıyor, böylece bütün pısırık ve korkak alçaklıklara meydan okuyordu.

Sırtında yolculukta giydiği yarı askerce haki avcı ceket-pantolonunu ve boz kalpağı çıkarmış, yine Erzurum Kongresi'nde giydiği eski Vali Münir Bey'in ceketatayı ile raye pantolonunu ve Mazhar Müfit Bey'in fesini giymeye başlamıştı.

Gerek kongre saatlerinde, gerekse gezintilerde bu kılıkla görünüyordu. Bu giyneklerin ona pek bol geldiği ve iğreti olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Mustafa Kemal'in en çok uğradığı yer telgrafhaneydi. Maiyetiyle sık sık oraya uğruyor, tahta sandalyeler üzerinde uzun uzadıya oturmaktan sıkılmıyordu. Her yerde her zaman olduğu gibi Sivas telgrafçıları da Mustafa Kemal'in hizmetinde geceli gündüzlü çalışıyor, bütün fedakârlıkları için bir tatlı teşekkür onlara yetiyor, artıyordu bile.

Kongre geceleri çok eğlenceli geçiyordu. Bilhassa Anadolu, İstanbul ile münasebatını kestikten sonra İsmail Fazıl Paşa, kabine listesini tanzim ediyor, Ahmet Rüstem Bey, Fransızca yazdığı tarihten parçalar okuyor ve Kara Vasıf, Amerika'dan gelecek milyonlarca dolar ile memlekette yapılacak geniş dâhilî ıslahat politikasının derin ve samimî hayali içinde gaşyoluyordu. Kongreyi günlerden beri Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin program ve nizamnamesi meşgul ediyordu. Burada en mühim mesele, manda meselesiydi. Kongrenin muhitinde manda fikri pek ziyade yer almış ve hatta bu hususta hayli propagandalar da yapılmıştı. Mandayı isteyenler Türkiye'nin bu korkunç vaziyetten ancak böyle bir yol ile kurtulabileceğini hüsnüniyetle zannetmişlerdi. Fakat manda ne, bunun hukukî portresi nedir?

Amerika, yakın şarkta sırtına böyle bir vazife ve mesuliyet alabilir mi? Kimse düşünemiyor ve yalnız Amerikan mandasının Türk vatanperverliğine uygun olacağı tahmin ediliyordu. Türkiye, bu hâdisede istiklâlini kurtarmış olsa bile, ecnebi bir devletin geniş bir mikyasta yardımı olmaksızın yaşayamaz kararına varıyordu.

Doğrusunu söylemek icap ederse, o günlerin haşin ve korkunç realitesi karşısında bu mantık, normal bir düşünüşün ifadesiydi. Fakat büyük hâdiseler içinde başka türlü yaratılması lâzımdı. Mustafa Kemal'de bu harikulade vasıflar vardı.

Henüz, ruznameye girilmesini engelleyen ve bunu sürüncemede bırakan en güzel ve yararlı işler için harcanacak günleri ve saatleri yiyip bitiren yemin işinin uzayıp gittiği günlerde Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal'e şöyle dedi:

— Paşam, ruznamenin müzakeresine giremedik. Hele nizamnamenin müzakeresinde hazırlıksız çıkarsak kongre aylarca sürebilir. Bu itibarla bir hazırlık yapmamız, gereken tadilâtı hazırlamamız yerinde olur.

Mustafa Kemal bu öneriyi doğru buldu. Bunun üzerine değişiklikleri hazırlamayı kararlaştırdılar. Erzurum Kongresi'nin getirdiği ihtilâlcı nizamnameyi, bütün Türkiye'nin kurtuluşunu temsil edecek bir nizamname niteliğine ulaştırmayı düşünüyorlardı. Erzurum Kongresi'nin değerli ihtilâlcı prensiplerini yalnız doğu vilâyetlerine özgü maddelerinden kurtarmak gerekiyordu. Türkiye'nin sınırları içindeki bütün vilâyetler bundan nasibini almalıydı.

Birbirine düşüncede daha bağlı bu yirmi beş-otuz kişilik arkadaş grubu, kongrenin ikinci ve üçüncü geceleri, nitekim ihtilâlcilerin emniyet müdürü Mazlum Bey'in odasının yanındaki boş odada toplanıp bu değişikliği yaptılar. Bu arkadaş grubuna Mazhar Müfit Bey başkanlık ediyordu. Ancak bu sayededir ki kongrenin dördüncü günü nizamname ve beyannamenin görüşülüp sonuçlandırılmasını sağlayabildiler. Böylece çok değerli vakitlerini yitirmekten de kurtulmuş oldular.

Kongre, çok ilginç ve çekişmeli sürüp gidiyordu. Değişikliğe uğratılan nizamname ve beyanname kolayca kabul edilmişti.

Dördüncü günün gecesi, Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Beyler, Erzurum gecelerini andırırcasına Mustafa Kemal'le sabahladılar. Mustafa Kemal, düşüncelerinin altında kendisini tedirgin edip duran bir sorunu çözümlemek için Mazhar Müfit Bey'in yanı sıra Hüsrev Sami Bey'i de çağırmıştı. Tam bir konuşma kapısı açılacağı sırada emir çavuşu Ali içeri girdi:

— Paşam, dedi. Süreyya Bey hasta yatıyor!

— Git, Doktor Refik Bey'i haberdar et. Süreyya Bey'le meşgul olsun.

Biraz sonra Doktor Refik Bey içeri girdi:

— Paşam, Süreyya Bey'i gördüm. Bir şeyi yok. Biraz üşütmüş ve nezle olmuş.

Bunun üzerine Mustafa Kemal'in içi rahatladı. Doktorun getirdiği bu güzel haber üzerine Mustafa Kemal'in ilgisi, kaç gündür midesini bulandırıp duran işe geldi. Hüsrev Sami Bey'e dönerek:

— Eh, anlat bakalım, şu bizim riyaset meselesinin içyüzünü, dedi.

İsmail Fazıl Paşa'nın yaptığı önerinin aslı astarı meydana çıkmalıydı.

Hüsrev Sami Bey:

— Paşam, vaziyeti olduğu gibi ve bütün çıplaklığı ile gördünüz. Hâlbuki bana inanmamış ve belki de beni arkadaşları arasına nifak sokmaya çalışan bir politikacı bezirgânı sanmıştınız. Bekir Sami Bey'in evinde yapılan içtimada sizi reis seçtirmemek üzere karar vermişlerdi. Fakat muvaffak olamadılar, dedi.

Mustafa Kemal:

— Sebebi bence aşikâr, dedi. Anlaşılıyor ki bu arkadaşlar, kendi aralarında manda fikrini kabul etmiş bulunuyorlar. Beni reis seçtirmemeye gayret sarf edenlerin ve politik taktiklere sapmalarının tek izahı, kendilerinden bir reise mandayı el çabukluğuna getirip kongre kararına bağlatmak arzusundan ibarettir. Ama hakikaten şayanı hayret ve müessif bir manevra...

Mustafa Kemal sustu, biraz düşündü. Sonra başka bir konuda söz aldı.

— Nizamnamenin bu şekilde ve muvaffakiyetle kongrenin tasvibinden geçmesi çok iyi oldu!

Şafakla beraber, kongrede en önemli maddenin görüşülmesini isteyen mandacılar, taarruz hazırlığına başlayacaktı ve bütün tehlikeli silâhlarını mevziye sokacakları da meydandaydı. Buna karşı hazırlıklı olmak gerekiyordu.

Şu sırada Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının elinde bulunan mevziler, mandacıların eline geçerse kurtuluş savaşı hülyası birdenbire suya düşebilir ve millet Amerika gibi yeni yeni iştahı açılan bir devin korkunç boyunduruğuna girebilirdi. Amerika'da petrol kralları rastgele bir adamı istediklerinde

cumhurbaşkanı yapabilecek güçteydiler. Amerika'nın boyunduruğu dolarlardan yapılıyordu.

Bu yüzden, Mustafa Kemal, bu "manda" maskaralığının boynuna korkunç bir Türk baltası indirmenin zamanı geldiğini anlıyordu. Arkadaşlarını bu konuda çok uyanık bulundurmak için ilkin manda üzerinde kendi düşüncelerini söyledi. Arkadaşlarının düşüncelerini de öğrendi. Onların düşünceleri de kendisininkilerle at başı bir gidiyordu.

Sabaha pek az kalmıştı. Kızılırmak'ın, doğuda eteklerini sıyırıp geçtiği Gürleyük Dağı'nın üzerindeki lâcivert aydınlık, maviye, o da yerini açık maviye bırakmıştı. Yıldızlar, masmavi durgun ve saydam bir gölün suları üzerindeki nilüferler ya da lotus çiçekleri gibi gümüş aklıklarıyla pır pır titreşiyorlardı. Mustafa Kemal, odasında saatine bir daha baktığında Çanakkale Savaşları'ndaki uykusuz ve heyecanlı gecelerini bir kez daha andı. Vatan ve milletin yaşamak ve hür olmak savaşı ardı arkası kesilmeden sürüp gidiyordu. Sivas'ın bütün horozları uykuya ve düşlere meydan okuyan tatlı ve derin sesleriyle ötüşüyordu.

Mustafa Kemal, yolunun üzerine yeni bir barikat kurmuş olan mandacıları da "en yakın arkadaşları bile olsa" çiğneyip geçmek zorundaydı.

Mustafa Kemal'le uyanık arkadaşlarının mandacılarla güreşeceği önemli gün gelip çatmış, öğleden önce gruplar harıl harıl taarruz hazırlığı yapmaya başlamıştı. Mazhar Müfit Bey, sabahleyin arkadaşlarla buluşmak üzere odasından çıkmaya davrandığı sırada Rauf Bey'in oda hizmetçisi kapıyı çaldı:

— Beyler, Rauf Bey'in odasında toplandılar, sizi de bekliyorlar, dedi.

Mazhar Müfit Bey, kongrenin bu çok önemli oturumundan önce bir hazırlık toplantısı yapan Rauf Bey ve arkadaşlarının kendisini de çağırdığını sanarak hemen oraya koştu. "Rauf Bey'in yanında, Denizli Murahhasları Necip Ali (Küçük Ağa), Yusuf Bey (Büyük Ağa), Niğde Murahhası Halit, Eskişehir Murahhası Hüsrev Sami Beyler vardı."

Rauf Bey, kapıdan giren Mazhar Müfit Bey'i görünce hemen şaka yollu:

— Gel yahu, nerede kaldın? Bak, senin Denizlililer de manda taraftarı! Dedi.

Necip Ali Bey, henüz Mazhar Müfit Bey'in bir şey söylemesine vakit kalmadan şöyle konuştu:

— Affedersiniz Beyefendi, biz Denizli'den Sivas'a manda almak ve dilenmek için gelmedik.

Halit Bey de ondan sonra sıraya girdi:

— Rauf Bey, böyle şakalara tahammül edecek adamlar değiliz, dedi.

Bu, normal bir konuşma değildi. Sanki bağırmıştı. İş, Rauf Bey'in şakasıyla başlayarak birdenbire parladı. Yüzler gerildi, kaşlar çatıldı, sesler tok ve katı bir durum aldı. İlk önce Hüsrev Sami Bey, ondan sonra Yusuf Bey kongrede nutuk verir gibi sert bir tonla konuştular.

Manda için söylenebilecek en kötü sözleri söylediler. Günlerden beridir sinerek bekledikleri siperlerden dışarı fırlamış askerler gibiydiler. Düşman, manda denen görünmez canavardı. Memleketi kurtarmak için kellelerini koltuklarına almış olan yiğitlerin ta burunlarının dibine dek sokulmuştu. İlk iki hatip, bu hayalet düşmana uzun uzadıya ateş ettikten sonra, sözü Mazhar Müfit Bey aldı. O da verip veriştirdi. Bu arada herkes Rauf Bey'in renkten renge girdiğini görmezlikten geliyordu. Bekir Sami Bey'in evinde toplandıkları günden beri birkaç arkadaşın adı mandacıya çıkmıştı. Bunlardan biri de elbette Rauf Bey'di. Bütün arkadaşlar onun arkasından:

— Mandacı! Diyorlardı.

Eski Sivas Valisi Bekir Sami Bey'in evinde yapılan toplantıya katıldığından dolayı Mustafa Kemal de onu öyle biliyor ve çok üzülüyordu. Oysa Bekir Sami Bey'in evindeki toplantı, daha çok Çerkez toplantısıydı. Bekir Sami Bey, Emir Paşa, Rauf Bey, Çerkez olduklarından daha kolay anlaşabilen ve ister istemez birbirini tutan kişilerdi.

Belki Rauf Bey, Mustafa Kemal'in burada sürekli kongre başkanı olmasını istemiyordu. Mandacı olduğunu anlatan hiç-

bir davranışı görülmemişti. Rauf Bey, kendisi için de söylenen ve çok yaygın bir durum olan bu "mandacı" iftirasından kurtulmaya karar vermiş, bu konu kongrede tartışılmaya başlamadan önce rengini erkekçe belli etmek istemişti. Çağırdığı arkadaşların son sözlerini bitirdiğini anladıktan sonra, çok ciddî bir davranışla şöyle konuştu:

— Arkadaşlar, manda, manda diyenler bilmelidirler ki manda muhilli istiklâl bir şeydir. Muhilli istiklâl bir netice üzerinde durmak ise bizim işimiz olamaz. Biz, tam istiklâlciyiz ve tam müstakil bir Türkiye istiyoruz.

Rauf Bey, bunları söylemişti ki aşağıda yemek zilinin çalındığı işitildi. Hep beraber kalkıp yemeğe indiler. Yemeklerini çabuk çabuk atıştırdılar. Öğleden sonraki oturumda manda konusu konuşulacağından biraz vakit kazanmak, Mustafa Kemal'in odasında da biraz oturarak daha iyi hazırlanmak istiyorlardı. Manda konusu gerçekten çok tehlikeli ve çok meraklı bir konuydu. Güçlü ve aydın savunucuları da vardı. Mustafa Kemal, henüz Erzurum Kongresi'yle uğraşıp dururken mandacılar da İstanbul ufuklarından yaylım ateşe başlamışlar, Anadolu vilâyetlerinde oturan Bekir Sami Bey gibi iri kıyım, fikir ve idare adamları da türlü telgraflarla bunlara katılmakta gecikmemişlerdi. Romancı ve gazeteci Halide Edip'in 10 Ağustos 919 tarihli bir mektubu da Erzurum'a varıp Mustafa Kemal'in yakasına yapışıvermişti. Bu mektup, başlarında karakol örgütünden Kara Vasıf ve Galatalı Şevket Beylerin bulunduğu grubun bayrağı olarak Erzurum Kalesi'nin burcuna gelip dayanmıştı.

Bu mektup, bütün gücüyle aktüelliği hâlâ yaşamaktaydı. Mustafa Kemal, mandacıları gördükçe hep bu mektubu anıyordu. Mektup şöyle diyordu:

" Muhterem Efendim,

Memleketin siyasî vaziyeti en had bir devreye girdi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor. Haricî vaziyet İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika senasına resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini senanın kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor. Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telâfi etmek istiyor. İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminden pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün vahdetini, asrileşmesini, hakikî bir istiklâl almasını ati için bile olsa istemiyor. Yeni vesait ve fikirle tamamen asri ve kavi bir Müslüman Türk hükümeti başında hilâfet de olursa İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir sui misal *(Kötü örnek)* teşkil eder. Türkiye'yi kül halinde İngiltere alabilse kafasını, kolunu koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa (klerikal sınıflar) memleketimizde çok taraftardır. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek kabil olamayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet halinde muhafaza zarurî görünürse yani taksim ancak büyük askerî fedakârlıklarla husule geleceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika fikrine zahir ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasî adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut (Morrison) gibi meşhur simalar, Amerika'nın Türkiye'de umumî manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum ettikten sonra eski kapitülasyonları ve boğulmaya mahkûm dâhilî hududu ile müstakil bırakmak.

Biz, İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1- Aramızda herhangi şerait altında Hıristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar, hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şuriş çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten surî olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesiri için Patrikhanenin siyasî imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Birbirini ihya eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyetiyle asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lâzım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasî istikrazlar siyasî esareti tezyit ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile halkı ve halk hükümeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş -yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi, tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yenidünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3- Haricî rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü emri vakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lâzımdır.

İstilâcı Avrupa'nın bin bir vesaiti ve melun siyasetine karşı böyle, bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, Şark meselesini de, Türk meselesini de ati için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzım gelen Amerika mandası da tabii mahzursuz değildir. İzzeti nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi, Amerika'nın resmî sıfatında dinî temayül ve tarafgirlik yoktur. Hıristiyanlara para vere-

cek misyoner kadını Amerika'sında bir mevki tutmaz. Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok ahenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika, şarkta mandaterliğe ve Avrupa'da gaile almaya taraftar değildi. Fakat onların izzeti nefis meselesi yaptıkları Avrupa'ya usulleri ve idealleriyle faik bir millet olmak dâiyesindedirler*(arzusundadırlar)*. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmî Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmî ve gayrı resmî Amerika'nın fikri, hafi olarak şudur:

Türkiye'yi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dâhilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartıyla umumî ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken umumî bir kongre akdederek Amerika'yı istemiştir. Amerika da Suriye'nin bu arzusunu pek hararetle karşılamıştır.

Resmî Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evlâdı olarak telâkki edip alacaklarını en mühim mahfilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan yapmak, bilhassa İngiltere, Ermenilere tavizat vermek istiyor. Amerika efkârı umumiyesinde Ermeni mazlumları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu, bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami (Baykut) Bey gibi hatta vahdeti milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın Ermeni meselesi için bu sureti hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve

İngilizler bunun Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu, Amerika'ya telkine el birliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu millî harekâtı durdurmak için kuvvet şevki mutasavver, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî hareket süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarsa ve (Hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerika'da hemen bir zahir bulunacağını yine çok mühim mahafil temin ediyorlar.

Sivas Kongresi inikat edinceye kadar Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte, bütün bunlar karşısında davamızda zahir olabilmesi için bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlal korkusu karşısında kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyorum. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Ati inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz, Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından yarının banileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askerî tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919
Halide Edip

*
* *

Mustafa Kemal, manda düşüncesini ve bu düşünceye, fena halde bel bağlamış olan mandacıları insafsızca hırpalayıp yere vurmak kararıyla kongre salonuna geçti ve başkanlık kürsüsüne çıkarak kendisine büyük bir ilgi ile dikilmiş olan bir yığın göz üzerinde gözlerini gezdirdi. Mandacıların saflarında kıpır kıpır kıpırdanmalar olduğunu görüyordu. Çabucak parmaklar kalktı ve birçok kişi birden söz aldı. Başkan hiç kimseye söz vermeden önce zabıtname üzerinde konuştu:

— Efendiler, bu muhtıra muhteviyatı hakkında müdavele-i efkâra başlamadan evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu raporda meselâ Mister Brown'dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir amele ordusu getirileceğini söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler! Mister Brown, "Ben hiç bir sıfatı resmiye ile görüşmüyorum, tamamıyla hususî bir surette görüşüyorum." Diyor. Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır. Mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Manda, siz ne derseniz odur!" Diyor. Bu muhtırada mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında müdavele-i efkâr etmeden önce on dakika istirahat edelim.

Mister Brown, Ankara'da daha önce Ali Fuat Paşa ile de görüşmüş, zeki, akıllı ve iyi niyet sahibi bir gazeteci olduğunu göstermişti. Sivas'ta da Mustafa Kemal'le, bu oturumdan önce özel olarak görüşmüş, onun üzerinde de olumlu bir etki bırakmıştı. Mustafa Kemal, onunla görüştükten sonra izlenimini arkadaşlarına şu sözlerle anlatmıştı:

— Mister Brown, muhatabını suhuletle anlayan zeki bir genç!

Mustafa Kemal, İstanbul delegelerinin, davalarına Mister Brown'u koşarak bir koçbaşı gibi kullanmak istemelerini bu on dakikalık propaganda kampanyası içinde yere sermiş gibiydi.

On dakikalık arada, Mazhar Müfit, Hüsrev Sami Beylerle öbür pek yakın arkadaşlarına:

— On dakikalık ara, bu düşünmeyi temine kâfidir! Dedi ve sonra onlara şöyle sordu:

— Kongre ile temas ettiniz mi? Ekseriyetin fikri nedir?

Hüsrev Sami Bey:

— İstanbul'dan gelenler müstesna, Anadolu delegelerinin ekseriyeti mandanın şiddetle aleyhinde bulunuyorlar.

Mustafa Kemal:

— Fakat İstanbul'dan gelen ve mandaya taraftar olan delegeler parlak sözlerle ve hitabet yolu ile Anadolu'nun murahhasları üzerinde müspet tesir hâsıl etmezler mi? diye sordu.

Bundan ürktüğü anlaşılıyordu. Hüsrev Sami Bey:

— Peki, ama Paşam, yalnız onlar söyleyecek değil ya. Biz de konuşacağız, dedi.

Mazhar Müfit Bey de:

— Şimdi, üç beş arkadaş salona dağılır ve murahhaslarla görüşürüz, Paşam! Dedi.

Mazhar Müfit, Hüsrev Sami ve birkaç arkadaş daha hemen delegelerin arasına dağıldılar. Fiskoslar başladı. Küçük gruplar hararetli hararetli bir şeyler konuştular. Yeniden Mustafa Kemal'in yanına dönerek durumu anlattılar. Onun yüzünün sevinçle aydınlandığını gördüler.

Mustafa Kemal:

— Öyleyse on dakika oldu. Celseyi açalım, çıngırak çalınsın! Dedi.

Herkes sıralara oturdu. Mustafa Kemal kürsüye çıktı:

— İlk söz Vasıf Bey'indir! Dedi.

Vasıf Bey, evvelâ mandanın tarifi hakkında uzun beyanatta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve:

— Bir kere esas itibariyle mandayı kabul edelim de şerait hakkında bilâhare görüşürüz, dedi ve bunu ispatlamak için de Halide Edip Hanım'ın İstanbul'dan o zaman Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta söylediği şeyleri yinelemekten başka bir şey yapmadı. Demek ki bu meşhur mektubu İstanbul'da Halide Edip Hanım'la Kara Vasıf Bey ortaklaşa yazmışlardı.

Delegelerden Macit Bey:

— İstanbul'dan mandayı mı bize hediye getirdiniz? Diye bağırarak alaylı bir biçimde sordu ve sonra sözlerini şöyle sürdürdü:

— Heyeti Umumi'yece asıl müzakere edilecek mesele şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Mandayı ne şekil ve surette anlayarak mandaterle görüşeceğiz. Mandater kim olacaktır? Asıl mesele budur.

Mustafa Kemal, başkanlık kürsüsünden şöyle dedi:

— Zannederim bu rapordan iki nokta-i nazar tezahür ediyor. Bunların birincisi devletin dâhilî ve haricî istiklâlinden vazgeçmemesi ve ikincisi de devlet ve milletin haricin tazyikatı muziresine karşı bir muavenet ve muzaheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mucip olan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı teemmül için teklif encümenine havale edelim. Bilâhare huzuru âlilerine arz edelim. Herhalde dâhilî ve haricî istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz.

Bekir Sami Bey, bunun üzerine söz aldı:

— Deruhte ettiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir, dedi. Beyhude münakaşaya hasredecek hiç bir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve şerian vakit geçirmeksizin bir karar ittihaz edelim.

Mustafa Kemal, kürsüden:

— Bu meseleyi, encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim, dedi.

(O, aynı zamanda önerge encümeni başkanıydı.) Bu muhtıra muhteviyatı encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildiyse de katî karar verecek tarzda kanaat tahassül etmedi. Evvelce Heyeti Umumi'yede okunmaksızın teklif encümenine havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup Heyeti Umumi'yenin nokta-i nazarı taayyün ettikten sonra tekrar teklif encümenine havale edilerek kati kararı vermek istemişlerdi.

İsmail Fazıl Paşa da söz aldı ve şunları söyledi:

— Bekir Sami Bey'in fikrine iştirak ederim, kaybedecek vaktimiz yoktur. Esasen mesele de basitleşmiştir. Tam istiklâl mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tespit edeceğimiz karar budur. Böyle mühim ve elzem olan bir meseleyi tekrar encümene ve ondan sonra tekrar Heyeti Umumi'ye ye havale ile

vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız kıymettardır. Buna bugün, yarın yahut öbürgün herhalde heyeti umumiyede bir karar verelim. Encümende vakit geçirmeyelim. Çünkü pek ruhlu bir meseledir.

Bundan sonra, İsmail Hami Bey, söz aldı ve Bekir Sami Bey'le İsmail Fazıl Paşa'nın düşüncelerine ortak olduğunu söyledi ve sonucu şöyle bağladı:

— Herhalde bir müzaherete muhtacız ve bunun en iptidaî delili de varidatı devletin ancak borcumuzun faizine tekabül edebilmesidir!

Ondan sonra Raif Efendi söz aldı, mandanın kötülüğü için ağzına geleni söyledi. İsmail Fazıl Paşa, ona karşılık verdi. Bekir Sami Bey, yine söz alarak konuştu:

— İsmail Fazıl Paşa hazretlerinin tamamıyla iştirak ettiğim beyanatına yalnız bir şey ilâve edeceğim. Kırım Muharebesi'nden galip sıfatıyla çıkarak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresi'ndeki müttefiklerimizin bize tahmil etmiş oldukları şeraiti malûma ile şimdi okunan muhtıradaki metalibimiz mukayese edilecek olursa hangisinin daha çok muhilli istiklâl olduğu anlaşılır zannederim.

Bekir Sami Bey'den sonra Hami Bey, ondan sonra da Albay Rafet Bey söz aldı ve zabıtnamede beş altı sayfa yer tutan güçlü bir nutuk söyledi. Yer yer ilginç sözleri şöyleydi:

— Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

...

Lâf itibariyle manda ile istiklâl birbirine mani şeyler değildir. Yalnız, eğer bir hakikatte kuvvetli olmayacak olursak işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için muhilli istiklâl olur. Bir de, diyelim ki biz haricî ve dâhilî bir istiklâli tam isteriz. Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan evvel acaba bizi kendi başı-

mıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar, fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh akdedecek olursak ileride müsait şerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lâkin eğer menfi bir vaziyet hâsıl olacak olursa acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız?

Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi pek münbit (*"mümbit"(verimli))* olmayan bir toprağı ve ancak on - on beş milyon lira varidatı olan bir kavim için bir muzahereti hariciye olmaksızın idame-i hayat etmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve haricî bir muavenet sayesinde terakki edemeyecek olursak ihtimal âtide Yunanistan'ın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz.

Allah muhafaza buyursun! Eğer İzmir, Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir muharebe açılsa; düşmanımız Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyatımızı yapabileceğiz? Binaenaleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve müzahir bulmak için lâzımdır. Eğer bu maruzatımla müzakeratı âtiye için bir mukaddime yapabildimse müteşekkirim.

Bu nutku dinleyen Mustafa Kemal, az kalsın soğukkanlılığını yitiriyordu. Bunun, dinleyiciler üzerinde yapacağını düşündüğü yıkıcı etki, aklını başından alıyordu. Ondan önce konuşmuş ve ondan sonra konuşacak olan olumsuz hatiplerin ne yıkıcı işler göreceğini hesaplayan paşa, hemen tedbir dağarcığına el atmaktan kendini alamadı. Oturuma on dakika ara verip delegelerin almış olduğu zehirleri dışarıda şöyle bir havalandırıp uyararak yok etmek gerekiyordu. Hemen:

— On dakika istirahat edelim, efendim! Diyerek oturuma ara verdi ve kürsüden inerek en yakın arkadaşlarına doğru yürüdü.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, mandayı yerden yere vuran bir konuşma yaptı.

Hami Bey, onun sözlerini ağzına tıkamaya çalıştı. Hami Bey'in nutku çok uzun kaçtı. En sonra şunları diyordu:

— Fakat şimdi biraz da işin katî bildiğim bir cihetinden bahsedeceğim. Meselenin bu safhasında alâkadar olan zat ile şahsen temas ettiğimden sözlerim tahminî değil, katî'dir. İstanbul'dan hareketimden evvel sadrı sabık İzzet Paşa Hazretlerini ziyarete gitmiştim, herhalde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler. Bendenizden de bu hususta ki fikrimi sordular. Ben de düşündüklerimi arz ettim. Birkaç gün sonra bendenizi çağırtıp şu meseleyi izah ettiler. Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra, İstanbul'a gelip siyasî fırkaların noktaî nazarlarını istizah ile meşgul olan Amerika tahkikat heyeti azası, İzzet Paşa'yı konağında ziyaretle Anadolu'daki teşkilâtı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve paşayı da "yani İzzet Paşa'yı" bu işin müteşebbisi bildiklerini söylemişler ve:

— Eğer siz, Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını talep ettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir! Demişler. Paşa, bunu bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve her halde böyle bir çareye tevessül mecburiyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu vaziyeti anlatmaklığımı tavsiye buyurdu.

İzzet Paşa'nın kanaati de bu suretle talep edilecek bir mandanın yüzde doksan kabul ihtimali bulunduğunu ve yalnız bizim için bir takım şerait dermeyanı zaruri olduğu merkezindedir. Hatta paşa, Amerika için milletin arzusuna istinat etmeden, mandayı kabul etmek mümkün olmadığından kongremiz tarafından izhar edilecek arzunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir noktai istinat olacağını da söyledi. Bendeniz bu meseleyi İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim. Mandanın cinsinden ziyade ismine itiraz edenler beyhude telâş ediyorlar. Kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demeyelim de "devleti ebed müddet olduk" diyelim.

Hüsrev Sami oturduğu yerden bu son söze karşı şöyle gürledi:

— Fakat bizim bu mesaiden maksadımız kendimizi müdafaa ile milleti ebed müddet olduğumuzu ispat etmektir.

Hami Bey, Hüsrev Sami Bey'in pek güçlü sözü karşısında gerilemek zorunda kaldığını gösteren birkaç söz söyledi. Sonra Albay Kara Vasıf Bey söz aldı. Sivas Kongresi'ne manda konusunu getirenlerin başında bulunan ve bu düşüncenin şampiyonluğunu yapan Kara Vasıf Bey, oturumun bundan sonraki dakikalarını baştanbaşa kendine alıkoydu, son kozlarını oynayarak konuştu. Özet olarak şunları demek istedi:

— Bütün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler yine müzaherete muhtacız. "Vasıf Bey sözlerinin başında mandaya müzaheret ismini verelim demişti." Dört yüz elli, beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize bunu ödeyiniz diyecekler. Hâlbuki bizim varidatımız bunun faizine bile kâfi değildir. O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız; bunun için müstakil yaşamaya vaziyeti maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanı başımızda bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var. Onların ihtirasatına karşı mahvoluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar, tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler. İstanbul'daki Amerikalılar, "Mandadan korkmayınız. Cemiyeti Akvam Nizamnamesine dâhildir." diyorlar. İşte, bütün bu esbaba mebni İngiltere'yi kendimize daimî düşman ve Amerika'yı da ehveni şer addediyorum. Eğer tasvip ederseniz buradan İstanbul'daki mümessile bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpido isteyebiliriz.

Manda sorunu, çözümlenememişti. İstanbul delegelerinin kültürlü ve komiteci varlığıyla karşılaşan Anadolu delegeleri, sersemlemiş, ne var ki mevzilerini kahramanca korumuşlardı. Mustafa Kemal, bu tehlikeyi yok edebilmek için bir çevirme hareketi yaparak suyun gözüne dek sokulmuş olan Kara Vasıf

Bey'i kıskıvrak yakaladı. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'ni bitirerek Sivas'a döndüğünde eline gizli ve millî bir terör teşkilâtının nizamnamesini sıkıştırmışlardı. Bu meşhur "Karakol Cemiyeti" nin nizamnamesinden başkası değildi.

Mustafa Kemal, bu nizamnameyi daha İstanbul'da iken biliyordu. İskeçeli Arif Bey'le Sevkiyatçı Rıza Bey, onun yanına boşuna girip çıkmıyorlardı. Bu bal gibi İttihat ve Terakki'nin Türkiye'deki koluydu. Ucu, Rusya'da bir Türk Bolşevik partisi kurmuş olan Enver Paşa'da bitiyordu. Enver Paşa, millî bir yeraltı örgütüyle ta Sivas'a Mustafa Kemal'in yanı başına dek sokulmuş demekti. Gözlerini dört açmayacak olursa buraya dek getirdiği iş, birdenbire örgütünün yardımıyla Enver Paşa'nın avuçlarına geçebilirdi. Bu yüzden Mustafa Kemal, İstanbul delegelerini büyük bir merakla beklemişti.

5 Şubat 1919'da İstanbul'un Sultanhamam semtinde Avukat Refik İsmail Bey'in yazıhanesinde birkaç yurtsever toplandı. Bunlar arasında Galatalı Albay Şevket Bey (Akdeniz müstahkem mevki kumandanı) Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Kurmay Yüzbaşı Edip Servet Bey, Kafkas Tümeni Kumandanı Kemalettin Sami Bey, askerî sevkiyat müdürlerinden Binbaşı Ali Rıza Bey, Avukat Refik İsmail Bey, Samsun tayyare kurumu müfettişi Baha Sait Bey vardı. Gizli bir örgüt kurmak istiyorlardı.

Kuruluşun maddeleri çok sertti ve şöylece özetlenebilirdi:

Türk topraklarından düşmanlar çıkarılacaktı. Memleket bir harabeye dönünceye ve millet, son bireyi yok oluncaya dek savaşılacaktı. Örgüt, en az kişiyle kurulacak ve savaş açıktan yapılıncaya dek her şey gizli kalacaktı.

Bu az üye arasından üç kişilik mahkeme kurulacak ve derneğe ihanet edenler bunlarca yargılanıp başkanın doğrulamasına sunulacaktı. Bunun ucunda yüzde yüz ölüm cezası vardı. Verilen emirleri yerine getirmeyenler, emirleri istenildiği gibi yerine getirmeyenler ve bu uğurda kişisel yararlar sağlayanlar için ölüm hazırdı.

Düşmanla işbirliği yaparak Türk ırkını yok etmeye çalışanlar, dosta ya da düşmana örgütün sırlarını verenler de ölüm cezasına çarpılacaktı.

Örgütün yaşayabilmesi için her türlü gizli kaynaktan yararlanılacaktı. Savaş, açığa vurulduktan sonra da bütün kaynaklara el konacaktı.

Örgütü temsil eden başkandı. O, yurdun kurtarılması için her türlü askerî ve siyasal tedbirleri almakla görevliydi. Temsilcileri ve kumandanları atayan oydu. Başkanlığa Galatalı Şevket Bey getirilmişti.

Önemli işler, genel kurulda görüşülüp çoğunlukla karara bağlanırdı.

Kurucular, bu nizamnameyi imzaladılar ve kara bir Türk bayrağına sarılan Kuran'a el basıp and içtiler.

Bundan sonra, başkan seçilen Albay Galatalı Şevket Bey söz aldı:

— Beni reis yaptığınızdan dolayı çok teşekkür ederim. Tuttuğumuz yol pek kanlıdır. Fakat kurtuluş yoludur. Tarihte bizim gibi acı günler yaşamış başka milletler de vardır. Bunlardan mücadeleyi göze alanlar, ölmesini ve öldürmesini bilenler kurtulmuştur.

Dernek, kurulur kurulmaz davranmış, Balıkesir'deki kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya, Bursa'daki tümen kumandanı Bekir Sami Bey'e, İzmit'teki dümen kumandanı Rüştü Bey'e, Ankara'daki kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'ya, Sivas'ta bulunan kolordu kumandanlarından Refet ve Salâhattin Beylere, Karakol'un kurulduğunu bildirmiş ve böylece memleketi kurtarıcı bir birlik kurduğuna inandırmıştı.

Karakol Derneği, doğrudan doğruya ittihat ve Terakki kodamanlarının sınır dışına kaçmadan önce kurulmasını buyurdukları bir toplayıcı, vurup kırıcı ve kurtarıcı ulusal dernekti. Enver ve Talât Paşalar, Sadrazam izzet Paşa'nın salığıyla sınır dışına kaçmaya hazırlanırken memlekette kendilerini destekleyecek, kendi düşüncelerini yaşatacak bir örgüt bırakmak üzere Kuruçeşme'deki Enver Paşa'nın yalısında sık sık toplanıyor ve kararlar alıyorlardı.

Bu ünlü toplantılardan birinde Kara Kemal Bey, Talât Paşa'dan bu türlü bir örgüt için direktif almıştı.

Kara Kemal Bey de Kara Vasıf Bey'i gizlice evine çağırarak ona şöyle demişti:

— Vasıf, Talât Paşa'dan giderken aldığım emir gereğince, İttihatçılıkta direnecekler, gizli bir örgütle birbirine bağlanmalı ve bir parola benimseyerek böylece birbirini tanımalıdır. Paşa ile aramızda "Karakol" sözcüğü kararlaştırıldı. Bu isim, her ikimizin adlarımızın başında "Kara" takma adının ortaklaşa bulunmasıyla meydana gelmiştir. Bu parolayı "K. K." biçiminde kısaltırsak hem paşanın dediği olur, hem de ikimizin sembolünü taşımış olur, ne dersin?

— Çok güzel, Kara Kemal, Karakol parolası, bizim için biçilmiş kaftandır. Bununla hepimizi temsil eden şeyler, bir anlamda birleştirilmiş olur. Yalnız böyle bir örgütü neden gerekli görüyorsunuz?

— Şundan dolayı ki İngilizler, Ermeni göçtürülmesi ve öldürülmesine karışmış ittihatçıları birer birer tutuklamaktadırlar. Biz, varlığımızı ancak bir örgütle koruyabiliriz. Ak koyun, kara koyun geçit yerinde belli olur, derler, doğrudur.

Bu konuşma, Teşkilâtı Mahsusa'nın başı olan Hüsamettin Bey'e de duyurulmuş ve onun buyruğundaki örgütün yardımı istenmişti.

Karakol derneği içerde örgütünü kurduktan sonra dışarıdan da bir "müttefik" aramış ve bunu da bulmuştu. Siyasal ve ivedi durum hemen Ruslarla bir anlaşma yapılmasını gerektiriyordu. Karakol Derneği bu karara vardıktan sonra Sovyet Rusya ile hemen haberleşmeye girişmişti. O günlerde sınırlarımızdan uzaklarda bulunan Bolşevik Rusya, başkalarına yardım ellerini uzatacak güçte değildiyse de esirleştirilmeye başlayan Türkiye'nin korkunç kaderini onlardan başkası da anlayamazdı. Henüz Kafkasya'da Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri bağımsız durumdaydılar ve Bolşeviklerle kaynaşamamışlardı. Bolşevik orduları, henüz Kırım bölgesinde bile egemen olamamışlardı. İşte bu günlerde Karakol derneğinin Bolşeviklerle haberleşmek uğruna yaptıkları girişim he-

men yankı bulmuştu. Lenin; hemen gözlerini Türkiye'nin umutsuz karanlıklarına doğru çevirmişti. Karakol derneğinin yaptığı uzun ve sabırlı haberleşmeler sonucunda Bolşevik Ruslarla şöyle bir anlaşmaya varılmıştı:

" Bolşevikler, anlaşmanın imzası sırasında kararlaştırılacak ölçekte altın, mücevher ve silâh vereceklerdi. Türkler de buna karşılık, Kafkasya'ya sembolik anlamda bir tabur asker gönderecek, böylece dostluk ve askerce birlik yaptığını anlatmış olacaktı. Bu tabur Bolşeviklerin buyruğuna girecekti.

Bu askerce birleşiklik, hem Türklerin, hem Bolşeviklerin çıkarlarına uygun düşürülmeye çalışılmıştı. Anlaşmadan her iki yan da yararlanacaktı. Türkler, Bolşevik yardımıyla düşmanları ana yurttan dışarı atmaya çalışacaklar, Bolşevikler de buna karşılık Kafkasya'da Türklerin yardımıyla egemenliklerini kuracaklar, petrol bölgesini kurtaracaklardı." Moskova Hükümeti, İtilâf Devletleri'nin işgali altındaki İstanbul'a bu anlaşmayı imza etmek üzere sivil elbiseli bir Yarbayla bir Binbaşı göndermişti. " Bu delegeler geldiğinde Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçmiş, Erzurum, hatta Sivas Kongrelerini toplayarak ihtilâlcı bir kişilikle ortaya çıkmış bulunuyordu. " Bu sırada Karakol derneğinin birer lideri gibi görünen bütün kumandanlar, Mustafa Kemal'in çekim gücüne tutularak onun çevresinde toplanmışlardı. Enver Paşa'nın Sovyet Rusya'da dış gücünü temsil ettiği ve başı olduğu bu örgüte içerde Mustafa Kemal'in korkunç gücüne boyun eğer gibi bir durum olmuşsa da yine de direniyor, gerek İttihatçı niteliğini ve gerekse Enver Paşa'cılığını yitirmemeye çalışıyordu. Bu yüzden de çok güç durumda çalışıyorlardı. Mustafa Kemal'in kurduğu örgüt, onları her yanda izliyor ve her yerde suçüstü yakalamaya çalışıyordu. İstemeye istemeye örgütün yönünü Mustafa Kemal'in çalıştığı yöne çevirdiler. Bunda biraz da yurt kaygısı yok değildi.

Ukrayna'dan gelen Bolşevik delegeleri, bir motora bindirilerek Samsun'a gönderildiler. Delegeler buradan Sivas'a dek gizlice yolculuk etti. Sivas'a varan Rus Yarbayı ile Binbaşısı, Mustafa Kemal'ce çok içten karşılanmışsa da onların Sivas'a gelişleri, elden geldiğince kimseye duyurulmamaya çalışılmış-

tı. Mustafa Kemal'in İstanbul'daki düşmanları, bu sırada onun komünist olduğunu ve Türkiye'ye komünistliği getireceğini propagandalarına meşale yapmış çan çalıyorlardı. Bu yüzden tüm bu sırada Sovyet Rusya ile askerce bir birleşiklik kurmak ve komünizmi benimser görünmek, Anadolu'yu hemen bir savaş alanı durumuna getirir korkusu Mustafa Kemal'e egemen olmuş, son kerte dostça karşıladığı Rus temsilcilerine Karakol derneğinin verdiği umudu verememişti. Onun düşüncesine göre henüz bir devrim kargaşalığı içinde bulunuluyordu. Ortada ne bir hükümet, ne bir hükümet sözcüsü vardı. Bu yüzden Sovyetlerle Türkiye arasında mutlaka yapılması gereken anlaşmanın; hükümetin ve meclisin Anadolu'da kuruluşuna dek ertelenmesi gerekliydi.

Karakol derneği, bütünüyle İttihat ve Terakki'nin yeniden kurulması ve en çetin ve yaşanmaz koşullar altında da yaşaması için kurulmuş, başına, sınır dışında da olsa yine Enver Paşa getirilmişti.

Uzaktan uzağa bu örgüte egemen olan ruh ve düşünce, Enver Paşa'nın ruh ve düşüncesiydi. Şimdiye dek insanlar bilmemekle beraber ideallerini yapmak üzere dünyaya iki İsa gelmiş ve her ikisi de pek çok acı çekmişlerdi.

Birinci İsa'yı, bilindiği gibi, havarileri savunamadıklarından Yahudiler çarmıha gererek öldürmüşlerdir.

İkinci İsa'yı (Enver Paşa) ise düşmanları yurdundan kaldırıp çok uzaklara götürdükleri halde dostları (Sovyetler) onu kurtarmışlardır.

Birinci İsa; yanağına tokat vurana karşı ikinci tokadı da vurması için, öbür yanağını çevirecek kadar barışçı idi.

İkinci İsa ise, tabancasıyla nişan tahtalarına adını yazacak kadar atıcı, kılıç kullanmakta, ata binmekte pek becerikli ve silâhşordu ve yurdunu kurtarmak uğruna da bütün dünyayı ateşe verecek kadar koyu bir ihtilâlcı ve korkunç bir dövüşçüydü. Birinci İsa'nın havarilerinin sayısı ise uğursuzdu. Hıristiyanların inanışına göre bu nedenden dolayı da İsa yakalanmıştı.

İkinci İsa'nın mutluluğu şurdaydı ki, havarilerinin sayısı yediyi aşmıyordu. İslâm tarihlerinde üçler, yediler, kırklar vardı ve bu sayı da onların inanışına göre uğurluydu.

Birinci İsa'nın havarilerinin adlarını herkes biliyordu. İkinci İsa'nınkiler de şunlardı: "Yakup, Yusuf, Harun, Davut, Süleyman ve Musa."

Anadolu'daki Kuvayı Milliyeci kumandanlara da türlü takma adlar verilmişti. Mustafa Kemal'inki de Nuh'tu. Karakol örgütü verdiği bu adları sahiplerine de bildirmişti.

Şu var ki, başlarında Kara Vasıf Bey bulunan bu terör kurulunun azgın ve korkunç düşünceleriyle bu ak teslim bayrağını bu adamlar nasıl bağdaştırıyorlardı? Evet, Kara Vasıf Bey'i şöyle bir burnundan yakalamak farz olmuştu. Bu fırsat da manda konusunun kafaları karşılıklı ateşlediği güne rastladı. Karşı karşıya gelmişlerdi. Mustafa Kemal:

— Kuzum Vasıf Bey, dedi. Bu gizli mücahitler kimlerdir ve neredendirler? Bahusus bütün bu gizli teşekküllerin başkumandanı kimdir? Şunları biz de bilelim, öğrenelim.

Kara Vasıf Bey, Mustafa Kemal'in bunları bilmediğini sanarak anlatmaya hazırlanırken, bir sağnağa yakalandı ve şaşırdı:

— Sizlerin maksadınız mülga İttihat ve Terakki'yi ihya etmektir. Bu suretle iktidarı yeniden ele geçirmek istiyorsunuz. Söyleyeyim: Bu, Enver Paşa'dır.

Kurmay Albay Kara Vasıf Bey:

— Hayır, Paşam, yanılıyorsunuz, dedi. Bizim başkumandanımız sizsiniz. Talât Paşa, Berlin'den bize gönderdiği talimatta; "Bundan sonra kumandanınız Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun açtığı bayrak altında birleşiniz." diye yazmıştır.

Mustafa Kemal, açıklamasını sürdürdü:

— Ben, Mondros Mütarekesi üzerine İstanbul'a gelince, kurulmuş olan bu Karakol teşkilâtının hedefini çok iyi öğrenmiştim. Galip devletlerin gözünden İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini gizlemek için bulduğunuz usul budur. Hedefiniz, mülga partinin gayelerinin aynıdır. Yeniden iktidara gelmek, aklınızca yeniden gelişigüzel memleketi maceraya sürüklemek

istiyorsunuz. Hepinizin hâlâ Rusya'da olan sabık başkumandan vekili Enver Paşa ile irtibatınız devam ediyor. Aziz Miralayım, bu teşkilâtınızın işgal edilmiş şehirlerde devam edip etmemesine karşı bir şey diyemem. Yalnız, burada, yani memleketin istilâdan uzak kalmış şehirlerde bir partizan siyasetine yer yoktur. Buradaki teşkilâtın ismi; Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyetidir. Eğer bizimle çalışacaksanız bu nam altında hareket edeceksiniz. Bu teşkilâtın hedefi, evvelâ memleketi düşman istilâsından kurtarmak, sonra da müstakil ve hür bir milletin lâyık olduğu devleti kurmaktır. Ne Babıâli baskınına, ne Yıldız yağmasına ve ne de herhangi bir maceraya aramızda yer verecek tek bir kimse vardır. Memleketin her tarafında ister istilâya uğramış olsun, ister müstakil bulunsun Müdafaayı Hukuk teşekküllerine, onun şubelerine bu davaya inanmış samimî kimselere yer verilecektir.

Kara Vasıf Bey de İttihat ve Terakki'nin okulunda yetişmiş, eski kurtlardandı. Bu yüzden Mustafa Kemal'e hemen pabuç bırakmadı. Şöyle direndi:

— Zatı devletleri Karakol teşkilâtı nizamnamesindeki mevaddan şüphe buyurmakta iseniz de Karakol teşkilâtının temin etmekte olduğu faydalardan biri bu teşkilâtın güya sizinle bir olmadığı zehabını düşmanlara vererek zahiren ayrı, hakikatte aynı yolda çalışmasına imkân bulmasıdır. Böylece, galip devletlerin nazarlarından bir ve beraber olduğumuzu gizlemiş olacağız.

Bu çekişme sırasında her ikisinin adamları da oradaydılar ve tartışmayı büyük bir ilgi ile gerginlik içinde izliyorlardı. Mustafa Kemal, Albayın son sözleri üzerine adamakıllı öfkelendi ve kaşlarını çatıp sesine sert ve âmirce bir ton vererek şöyle bağırdı:

— Karakol teşkilâtı, rumuzuyla, talimatıyla ve hatta şahıslarıyla tarafımızdan ilga ve iptal edilmiştir. Vasıf Bey, bilmem, lâfımı anlayabildiniz mi?

Kara Vasıf Bey, idam hükmü yemiş gibi sersemlemiş ve yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Karakol örgütü yine el altından sürüp gidecek, yenilgiyi sineye çeken komiteciler, ölüme razı olmayacaklardı.

Mustafa Kemal, mandacıların en dişli adamını böylece saf dışı ettikten sonra ertesi günkü oturumda hatipliğinin bütün gücüyle bu manda belâsına çullanmaya, ona ve arkadaşlarına korkulu düşler gördüren bu konuyu kafalardan söküp atmaya kararlı, hazırlanmaya başladı.

Kongre sıralarında dışarda mandayı isteyenler ve istemeyenler kendi grupları içinde hararetli hararetli konuşup görüşüyorlar, tartışıyorlardı. Her iki grup da hızını almamış görünüyordu. Kongrenin gündüzü ne kadar heyecanlı, tezatlı, dalgalı ve çatışmalı ise gecesi de farksızdı.

Yemekten sonra, grup grup üyeler, kendi aralarında hâlâ manda meselesini konuşuyorlar ve Refet Bey'i söz konusu ediyorlardı:

— İsmail Fazıl Paşa, muhtırayı geriye aldığını beyan ettikten sonra Refet Bey'in kürsüden inmesi doğal olurdu. Bu fırsatla da manda meselesi kendiliğinden akamete uğramış bulunurdu.

Manda taraftarları ise hususi grup sohbetlerinde:

— Refet Bey, samimi kanaat ve görüşlerini ifade etti. Doğru ve haklı düşünüyor. Manda meselesinin müzaheret anlayışı içinde müzakeresine devamda fayda vardır, diyorlardı. Paşanın yanı da bu gece müstesna halde doluydu. Odada hemen hiç oturacak yer kalmamıştı. Murahhasların çoğunun ve bilhassa Denizli Murahhasları Osman Nuri, Ahmet Nuri Beylerin lise binasında delegelere ayrılan koğuşta ikametleri ve mevzuun harareti, paşanın odasında toplananların sayısını çoğaltmıştı.

Paşanın odasında toplanmış bulunanlar daha çok mandanın da, müzaheretin de aleyhinde olanlardı. Paşa da en çok bir noktaya takılıyor:

— İstanbul'dan gelen arkadaşlarımız hâlâ bu manda mevzuunda nasıl ısrar edebiliyor ve bunun, "Muhilli istiklal olmadığına inanıp inandırmaya çalışıyorlar." diyor, haklı bir üzüntü duyuyordu.

Ve şöyle söylüyordu:

— İstanbul'dakiler umutsuz, hasta insanlardır. Ecnebi işgal tazyiki altında cesaret ve ümitlerini kaybetmiş olmanın verdiği

üzüntüyle ve marazî bir haleti ruhiye içinde hareket ediyorlar. Bunun başka türlü izahı yoktur.

Bir milletin istiklâl hakkını aramasından ve bu yolda gerekiyorsa son damla kanını akıtmasından daha tabii ne tasavvur edilebilir? Şerefsiz, istiklâlsiz esir bir milletin çocukları olarak yaşamak yerine efendice ve kahramanca ölmek elbette ki şayanı tercihtir. Bunu anlayamamak ne garip mantıktır!

Murahhaslar da konuşuyor, manda fikrinin şiddetle aleyhinde bulunuyor, tam istiklâl bütünlüğüne sahip olmayan bir Türkiye'nin yaşamasının imkânsız olduğunu ifadelendiriyorlardı.

Hele, Hikmet (Kıvılcımlı) isminde askerî Tıbbiye talebesi ve Sivas Kongresi'nde askerî tıp talebesi murahhası olan bir genç, İstanbul efendi ve paşalarına vatanperverlikte; memleketçilikte, milliyetçilikte rehber ve örnek olacak ölçüde doğru düşüncenin, millî heyecan ve imanın sahibi bulunuyordu.

Bu genç de Paşa'nın odasındaydı. Sanki birdenbire ateş ve heyecan kesilmiş olarak yüksek sesle:

—Paşam, murahhası bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farzı muhal manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i (vatan kurtarıcı değil, vatan batırıcısı) olarak adlandırır ve tel'in ederiz. Diye bağırdı. Bu gencin yürekten kopup gelen bu sözleri karşısında hazır olanlardan birçoğunun gözleri yaşarmıştı. Mustafa Kemal Paşa da müteheyyiç olmuştu. Heyecanlı bir sesle:

— Arkadaşlar, gençliğe bakın. Türk millî bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin! Dedi ve sonra Hikmet Bey'e dönerek:

— Evlât, müsterih ol! Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz ekalliyette kalsak da mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez. Ya ölüm, ya istiklâl!

Tıbbiyeli genç, hemen yerinden fırladı:

— Varol, Paşam! Diyerek Mustafa Kemal'in elini öptü.

Her zaman, ilerici elemanlar yetiştirmiş olan Tıbbiyenin bu genç ve ateşli temsilcisinin sırtında da askerî üniforması vardı. Mustafa Kemal, gençlik günlerinin ateşli ve ihtilâlcı ruhunu bu genç adamda yaşar gibi oldu. Kalkıp onu alnından öptü:

— Gençler, vatanın bütün ümit ve istiklâli size, nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır. Dedi.

Toplantıda bulunanlar, hep bir ağızdan şöyle bağırdılar:

— Paşam, müsterih ol. Başka türlüsü olamaz. Yarın kongrede katî neticeyi alacak, mandayı reddedeceğiz.

Gece yarısı horozları, Sivas'ın karanlık mahallelerinde tatlı sesleriyle birbirleriyle yarışa başlamıştı ki; toplantı dağıldı. Herkes kendi odasına çekildi.

*

* *

10 Eylül 1919 günü, Amerikan mandasıyla mandacıların yenilgisiyle sona erdi. Son bir iki gün içinde adı mandacıya çıkan Rauf Bey, büyük bir hışımla kürsüye çıktı ve iftiracılarını şöyle utandırdı:

— Efendiler! Manda, manda diyorsunuz, bunun muhilli istiklâl olduğunu düşünüyor musunuz? Gerçi müzaherete muhtacız. Fakat ben bu müzaheret kelimesini manda mukabili olarak kullanmıyorum. Kendi manasıyla müzaheret, zira bir tehlike karşısındayız. İngiliz matbuatından anlaşılıyor ki konferans kararı mucibince Kızılırmak'ın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerika himayesine veriliyor. Kızılırmak'ın garbındaki kısım da mahreci Antalya olmak üzere Türkiye'yi teşkil ediyor.

Bu kısmın şimali İtalya, cenubu da Fransa ve İngiltere himaye idarelerine bırakılıyor. İşte, bu tehlikeye karşı memleketimize en bîtaraf vaziyette bulunan Amerika'nın müzaheretinden maksadım, katiyen Amerika mandası değildir. Beyannamenin yedinci maddesinde zikrolunan müzaherettir. Bu madde: (Milletimiz asrî gayeleri tebcil, fennî, sınaî, iktisadî hali ve ihtiyacımızı takdir eder) demektedir. Binaenaleyh; devlet ve milletimizin dâhilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamıyla

mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah *(açıkça)* hudut dâhilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız. Bu şeraiti âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun de acilen takarrürü, selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına amali milliyemizdir.

Müzaheretten kastım:

Bu madde dâhilindeki müzaheret ve muavenettir. Ayrıca, Amerika'da senelerden beri aleyhimizde yapılmakta olan menfi propagandaların tevlit ettiği cereyanı efkârı tashih için her şeyden evvel Amerika kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görecek bir heyet davet etmeyi de karar altına almamızı teklif ediyorum.

Rauf Bey, özet olarak bunları söyledi. Etki büyük oldu. Mandacıların safları şöyle bir sarsıldı. Şaşırmışlar, sersemlemişlerdi. Çıkan söylentilere onlar da inanmış, Rauf Bey'e gizli şampiyonları gözüyle bakıyorlardı. Kısa boylu, iyi ve mert yürekli, yağız yüzlü Albay Kara Vasıf Bey, oturduğu sırada daha da küçülmüş, sanki kaybolmuştu. Rauf Bey, akıllıca ve imanlıca konuşmasıyla mandacıların mevzilerine bir tank gibi girivermişti. Mandacıları onun sözlerinde avutan bir tek şey vardı: "Bir Amerikan ziyaret ve tetkik heyetinin çağrılması önerisi."

Mustafa Kemal, Rauf Bey'in önerisini sıcağı sıcağına oya koydu. Herkesçe kabul edildi. Yalnız Rauf Bey'in nutkunun bir yerine adamakıllı takılmıştı. Beyannamenin bir maddesine dayanarak Amerikan mandasını değilse de Amerikan müzaheretini istemek de ne oluyordu? Aylardır birlikte bulunduğu, birlikte gezdiği, birlikte yiyip içtiği bu en yakın arkadaşının beyannameden böyle bir anlam çıkarması çok şaşılacak bir şeydi. Evet, mandayı doğrudan doğruya bir yana iterek mandacıları bozguna uğrattığı doğruysa da sonunda ortaya bir "Amerikan müzahereti" çıkarmak, yine aynı yolun yolcusu olmak değildi de neydi?

Manda olayı, böylece kapanmıştı ya, Mustafa Kemal de, Rauf Bey'deki bu bilmece üzerinde daha çok durmadı.

MALATYA'DAKİ İHANET

Bir adama kötülük ederken öyle bir kötülük et ki, öç almasın.
-Machievelli-

Erzurum Kongresi'ni haber alan Dersim Kürtleri, Dersim'e en yakın bölgelere saldırarak mal, hayvan ve para yağmalamaya başlamıştı. Erzurum Kongresi'nin böyle talanlara neden sebep olduğu sorununa gelince, şuydu: Erzurum'daki paşalar, Osmanlı hükümetine isyan etmişlerdi. Kurtlar, dumanlı havayı sevdiği gibi Kürtler de dumanlı havayı severlerdi. Milletin birbirine gireceği böyle dumanlı havalarda mal-mülk edinmenin çaresine bakmalıydı. Erzincan-Sivas yolu üzerinde türlü soygunlar yapan Dersimli grupları, ötekileri de yüreklendirip heveslendirmiş, tüfeğini alan gözü pek eşkıya bütün geçitlerde ve gediklerde pusu kurmaya başlamıştı. Nasıl olsa yeni hükümet, eski hükümet zamanında yapılmış soygunların ve eşkıyalıkların hesabını sormayacaktı. Elâziz (Elazığ), (Mamuretilaziz)'de hükümet konağında oturmuş, arpacı kumrusu gibi düşünen yeni vali Ali Galip, kendini gösterecek bir işin peşine düşmek için fırsat kolluyordu. Sivas'ta İstanbul hükümetinin emriyle Reşit Paşa'yı sıkıştırıp, Mustafa Kemal'le Rauf Beyi' ve öbür arkadaşlarını yakalatıp zincire vurdursa ve Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e bir bayram hediyesi olarak gönderebilseydi birdenbire Osmanlı hükümetinin en büyük adamı olacaktı. Buna da kıl kadar bir aralık kalmıştı.

Reşit Paşa'nın pısırıklığı ve korkaklığı bu işi çıkmaza sürüklemişti. Bu, gerçekten, bütün ömrünce bir insanın eline geçen tek fırsattı. İnsan böyle bir parti vurunca çocukluğundan beri hülyasını kurduğu en büyük mevkilere ve zenginliğe sıçrayarak değil uçarak yetişebilirdi. Dur hele. Bu karışık zamanlarda, büyük fırsatlar her an insanın yanına dek gelebilir. Ne var ki insan, bunun o fırsat olduğunu anlayıp hemen yıldırım gibi üstüne atılmalıdır. Ne yazık, elinde askerî kuvvet yoktu,

başıbozuklarla da bu iş başarılamazdı. Erzurum'daki kongreyi basarak dağıtmak düşte bile görülemezdi. Koca Karabekir'in 15. Kolordusu, bu kongrenin üzerine koruyucu bir melek gibi çelikten kanatlarını germişti.

Ali Galip Bey, Erzurum Kongresi'ni düşünecek durumda değildi. Dersim'in Alevî Kürtleri, Çemişkezek, Eğin, Kemah, Erzincan ve Harput'un köylerini kasıp kavuruyor, ellerine geçirdikleri hayvanları Dersim dağlarının erişilmez doruklarına doğru sürüp götürüyorlardı. Köylüler, valinin karşısına dikiliyor, kendilerini koruması için elini ayağını öpüyorlardı. Gerçekten oralarda bir valinin itibarını sıfıra indirecek olaylar geçiyordu. Büyük hırsların arkasında koşabilmek için ilkin çevreyi kasıp kavuran şu küçük ve bayağı insan hırslarını yatıştırmak gerekiyordu.

Böylece, siyasî hırslarının pençesinden kurtularak atına atlayan vali, yanına da sekiz jandarma aldı ve Dersim dağlarının yemyeşil, vahşi, hırçın ve yalçın güzellikleri içine daldı. Yanındaki sekiz jandarma, ancak sembolik bir kuvvetti. Yoksa Dersim aşiretlerinin yırtıcı gücü, onu sekiz jandarmasıyla birkaç dakikada eritebilirdi. Dersim aşiret reisleri aslında akıllı adamlardı. Valiyi öldürmenin yararsızlığını bilmeyecek kadar tecrübesiz de değildiler. Tam, Mustafa Kemal ve arkadaşları Erzincan boğazının tehlikesini yarıp geçerlerken vali de yaylalardaki köylerde aşiret beylerinin sinilerinde yağmalanmış koyun ve kuzu etlerinin tadına bakıyor, buz gibi ayranlar içerek bu eşkıyalıkların önüne geçilmesi için parlak sözler söylüyordu. Öğütle Dersimlileri eşkıyalıktan vazgeçirmeyi düşünecek kadar tecrübesiz olan Ali Galip Bey, İstanbul hükümetinin, kendi başına daha büyük belâlar açacağını aklından bile geçirmiyordu. Dersim beyleri, bıyıklarının altından gülerek onun öğütlerini dinlerken, adamlarını hangi yana talana göndereceklerinin hesabını yapıyorlardı.

Vali Ali Galip Bey, eğer Kâzım Karabekir uzaktan uzağa kaderine el uzatarak onu kurtarmasaydı, şimdi, Elâziz vilâyetinin topraklarında küçük bir tümseğin altında kanlara bulanmış iri ve biçimli gövdesiyle sonsuz uykusuna çoktan yatmış

olacaktı. Paşa, bilerek bilmeyerek onun ömrünü uzatmış ve çok önemli bir tarih serüveninde rol oynamasını sağlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta kendisine kahpelik etmiş olan bu adamın Elâziz'de de boş durmayacağını er geç bir kahpelik daha yapacağını anlayarak onu dirilerin dünyasından uzaklaştırmaya birkaç yakın arkadaşıyla karar vermişti. Biraz da komiteci bir gelenekten gelen Yarbay Halit Bey'le (Paşa) Mustafa Kemal, millî gelişmenin bu ilk adımlarında durmaksızın bir suikast elemanı niteliği gösteren Ali Galip Bey'i yaşayanların listesinden silmek üzere anlaşmışlardı.

Halit Bey, elinin altındaki en gözü pek Kuvayı Milliyeciyi arkasındaki kalabalık adamlarıyla Mustafa Kemal'in emrine göndermişti. Levent gibi ince bir vücuda sahip olan Mustafa Kemal'in karşısına Ebulhindili Cafer Arslan, iri yarı, kalın başlı, burma bıyıklı bir derebeyi görünüşüyle dikilmiş ve emrini beklemişti. Cafer Bey, söylendiğine göre, Ermenilerin sürülmesinde epeyce vurgun yapmış, mal-mülk edinmişti. Bu yüzden, bu eski İttihatçı fedaiyi itilâfçı hükümetin kanunları, İstanbul'daki Nemrut Mustafa Paşa Divanı Harbi'ne sürüklemek üzere harıl harıl arayıp durmaktaydı. Bu yüzden Cafer Bey, kanunsuz bir bölge olan sınır boylarında dolaşıyor ve oralarda Kuvayı Milliyecilik yapıyordu. Şimdilik, Halit Bey'in adamı olduğu gibi Kâzım Karabekir'in de adamı durumuna gelmek üzereydi.

Cafer Bey'in terörcü çetesi, yine kendi aşiretinin atlılarından otuz-kırk kişi arasında gözü pek küçük bir akıncı grubu idi. Verilen görevleri de mutlaka başarırlardı. Cafer Bey, yayladaki sekiz yüz davarından atlılarının çoluk-çocuklarına her zaman yiyecek gönderir ve onları böylece avucunun içinde tutardı.

Mustafa Kemal, komiteci tiplerin en meşhuru olan Yakup Cemil'le bile ahbaplık kurmuş bir komiteciydi. Cafer Bey'le çabucak anlaştı. Cafer Bey, atlılarının başında Elâziz yönünde yürüyüşe geçti.

Talihsizliğe bakınız ki bu tertipten başlangıçta haberi olmayan Kâzım Karabekir, işitir işitmez, Mustafa Kemal kendi özel

bölgesinde bir cinayet işletecek korkusuyla hemen gidenlerin arkasına atlılar saldı ve onları yarı yoldan geri çevirtti. İşte, Ali Galip Bey de ancak böylece yaşayanların listesinde kaldı. Ve Mustafa Kemal'le birlikte bütün Kurtuluş Savaşı'nı da hançerlemek sevdasında direnmekten bir an geri durmadı.

Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi'nin bitiminde Sivas'ta yeni bir meşale yakmak üzere gideceğini öğrenen İstanbul hükümeti, önceleri Sivas'ta onlara büyük bir umut vermiş olan Ali Galip Bey'i yeniden andı ve Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in telgrafı 29 Ağustos tarihinde onu bu sabah çok tehlikeli Dersim gezintilerinde gelip buldu. Bu pastoral hava içinde doğaya yakın olmanın verdiği rahatlıkla gevşeyen valiyi bu telgraf, birdenbire şaşkına çevirmiş gibiydi. Devlet kuşu bir kez daha başının üzerinde dolaşıyordu. Şans, bir kez daha yanı başına dek sokulmuş, ona gülümsüyordu. Demek ki İstanbul hükümeti, onu bir kez daha Mustafa Kemal'in üstüne yürütmek istiyordu. Böylece bütün bu geniş bölgelerde Mustafa Kemal'le başa çıkabilecek bir tek kişi olarak onu görüyorlardı.

Mustafa Kemal, Osmanlı tarihinde boy göstermiş, baş vermiş, Celâlilerin en büyüğü, en tehlikelisi, en zekisiydi. Çanakkale'de en modern düşman ordularını yenmiş bir askerdi o. Kendisi de kurmay yarbaylığa dek yükselmiş bir asker olduğundan bu işin değerini görmezlikten gelemezdi. Böyle bir deve karşı yapacağı savaşta kazanacağı zaferin etkisi, yalnız Osmanlı ülkesinde değil bütün dünyada işitilecekti. İşte, o zaman padişah ona:

"—Dile benden ne dilersin?" Diyecekti.

Artık, Osmanlı hükümetinin başkumandanı, ya da sadrazam olmak işten bile değildi. Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in, Mustafa Kemal'i Sivas Kongresi'nde olsun kıstırması için yaptığı öneri, kendisine böylece yeni bir çalışma ufku açıyordu. Dâhiliye Nazırına gönderdiği karşılık telgrafında öğünmekten kendini alamadı. Zengin bir doğa dekoru ortasında kaleme aldığı bu telgraf şöyle diyordu:

— Eğer, eski ve malûm şöhretimin naçiz konuşma kabiliyetime verdiği kuvvetle sihir dolu işler görmekte olduğum şu

nazik zamanda vilâyetten ayrılmaklığım doğru ise ve yerime aciz kulları gibi ölümle alay ederek, malını-mülkünü de ortaya koyarak, aşiretlere hayran kaldıkları şecaat ve sahavet numuneleri gösterecek diğer bir valiyi uçakla ulaştırmam mümkünse ve bir de hemen kurmay albaylığa ve az sonra da tuğgeneralliğe terfiim yapılacak olursa ve hükümetin verdiği yeni vazifeler daha büyük fedakârlığı iltizam ediyorsa memuriyeti geçim vasıtası ittihaz mecburiyetinde olduğumu, vatan vazifesinden de kaçmayacağımı arz ederim.

1 Eylül 1919 günü makine başında yapılan konuşmada vali yeniden şöyle diyordu:

— Bu da bir vatan vazifesidir. Tabii aciz maruzatım mütalâa ve buradaki vazife ile mukayese edildikten sonra verileceğine nazaran deruhte etmek hamiyet vazifesidir. Yalnız, muvaffakiyet temini için bazı hususları bilmek ve bazı şartlar ileri sürmek isterim. İki gün sonra Elâziz'den muhabereye müsaade buyurulmasını temenni ederim.

Elâziz Valisi
Ali Galip

Dâhiliye Nazırı Adil Bey, sanki isterik bir durum almıştı. Sabırsızlık içinde ve heyecandan titreyerek şöyle yazıyordu:

— Alelacele hareketiniz lâzımdır. Yarın sabah yüksek mütalaalarınızı bildirmenizi bekliyorum. Mümkün olursa yarın akşam da hareket etmeniz münasip olur.

Nazır ADİL

Ali Galip Bey de artık hızlanmıştı. Dersim'den 1 Eylül 1919 tarihinde şu karşılığı verdi:

— On sekizinci tümen kumandanı ve kurmay başkanı bulunduğum sırada subayların siyasetle uğraşmalarını yasak etmem üzerine husumetle karşılanmış ve 1911 senesi başında istifaya mecbur kalmıştım. Sekiz buçuk senedir ticaret ve ziraatla meşgul oldum. Bu müddetlerin kıdemime eklenmesiyle hemen kurmay albaylığa ve Elâziz'den hareketim sırasında

da tuğgeneralliğe terfiim yapılmazsa, akran ve emsalime nazaran daha aşağı bir rütbe ile askerî vazife kabul etmiş olacağım. Bu rütbenin başarı bakımından ehemmiyeti vardır.

Bundan başka aile efradından on bir nüfusu buraya getirip Elâziz'de bir sürü ev eşyası da aldım. Nakliye masrafı da çok fazladır. Yolluklar da yetişmemektedir. Geleli iki ay olmadığından henüz tam maaş da alamadım. Ziraat ve ticaret işlerimi dağıtıp hamiyet vazifesi olarak şuraya gelişimin perişanlığımı mucip olmaması için yolluktan başka tazminat da isterim.

Elâziz Valisi
Ali Galip

Adil Bey de onun bu hırs ve açgözlülüğünü normal bir şeymiş gibi karşılıyordu:

— Askerî rütbenizin yükseltilerek geri verilmesine karar verilmiştir. Beklenen başarınız üzerine padişahın atıfetine de kavuşmanıza aracı olacağımıza şüphe yoktur. Tahakkuk edecek sefer masraflarınız da verilecektir. Vakit geçirilmemesi için muvafakat cevabınızın hemen verilmesini bekliyorum. Bildirilen yere maiyetinizle birlikte bu akşam hareketiniz lâzımdır. Aile sonra da naklolunabilir.

Nazır ADİL

Yine 1 Eylül günü makine başında şu telgraf veriliyordu:

— Maiyetimde Dersim jandarma taburundan sekiz süvari var. Bunların bu muhitten ayrılması doğru olmaz. Elâziz'den döneceklerdir. Başka bir süvari tertibi ise kolay değildir. Bu vilâyetin jandarması zaten ihtiyaca kâfi olmadığı gibi başka bir yere nakledilse hemen firar ederler. Hatta bir sancaktan ötekine nakledildikleri zaman bile aynı hâdise olur. Bunun başka vilâyetlerde de çok defa tekerrür ettiğini jandarma umum kumandanı da tasdik eder. Halkta jandarma mesleğine fazla rağbet yok. Firarilerden jandarma yazmaya kalksak bile alayımızın boşluklarını dolduramayız. Esasen jandarma maaşlarının ödenmeyip askıda kalması rağbeti büsbütün azaltmıştır. Tahakkuk edecek sefer masrafım, evimin nakli ve eşyamın

satılıp yenisini almak masrafını koruyamaz. Bu itibarla yolluktan başka en az yedi yüz lira tazminat verilmezse mağdur olurum. Sekiz buçuk senesi istifada geçmiş askerlik kıdemimin zammolunması elzem, iki derece terfi de hakkımdır. Bu maruzatım yerine getirilmek şartıyla vazifeyi kabul ettiğim maruzdur.

Elâziz Valisi
Ali Galip

Ali Galip Bey, yine Dersim'den Nazır Adil Bey'e 1 Eylül'de şunları yazdı. Bu daha çok bir soru listesiydi:

— Yakalanmaları icap edenler firar, saklanma, isyan ve ayaklanma hallerinden hangilerini işlemişlerdir? Aralarında hizmette bulunanlar var mı? Aşiretlerden ve hemşehrilerimden ne kadar para ile ne kadar adam kullanabileceğim?

Başarı kazanabilmek için salâhiyetimin derecesi ne olacaktır? Hâlen kolordu kumandanı veya vekili kimdir? Cevabınızı makine başında bekliyorum.

Elâziz Valisi
Ali Galip

Dâhiliye Nazırı, işi bilmezliğe vurarak hâlâ makine başında hem kendisini, hem Damat Ferit Paşa'yı, hem de padişahı sabırsızlıktan çatlatan Ali Galip Bey'e karşı en sonra baklayı ağzından çıkararak şöylece patladı:

— Şark vilâyetlerinde bir gaile çıkarmaya çalışanların tahriklerini önlemek ve karşı koyanların yakalanarak buraya gönderilmesi hususunu üzerinize aldığınız takdirde, istediklerinizin hepsi yerine getirilecektir. Elâziz'de şimdilik itimat ettiğiniz birisini vekil bırakabilirsiniz. Masrafları hükümetçe ödenir ve görecekleri hizmetlere göre kendilerine padişah tarafından ihsanlarda bulunulur. Yüksek dirayetiniz, daha fazla tafsilâta ihtiyaç göstermez. Artık, katî kabul cevabınızı bekliyorum.

Dâhilîye Nazırı ADİL

Adil Bey, Ali Galip Bey'e biraz daha açıklamada bulunmanın gerektiğini anlayarak telin öbür ucundan şunları anlattı:

— Muti olduklarını iddia ettikleri halde tahriklerine devam ediyorlar. Kendileriyle aynı fikirde olan memurların göz yummasından istifade ederek emin oldukları sahada serbestçe dolaşıyorlar. Bugün hiç birinin sıfat ve salâhiyetleri yoktur. Emin olduğunuz kimselerden birkaç yüz süvari ile ansızın gidebilirseniz, oralarda tesadüf edeceklerinizi yakalayıp gönderebilirsiniz. Diğerleri tabii kaçacaklardır. Bir daha da oraya yanaşamayacaklardır. Bu süvarilere jandarma tahsisatı verilebilir. Vali ve kumandanlık salâhiyetlerinin elinizde toplanması başarıyı temin edecektir. Kolordu Kumandanı Salâhattin adında bir albaydır, İstanbul'dan yakında gönderilmiştir.

Katî cevabınızı hemen bildirmenizi rica ederim.

Nazır ADİL

Adil Bey, valiyi telgraflarla bombardıman edip duruyordu:

— Bugünden tezi yoktur. İmkân varsa hemen bugün, hareket çaresine bakılması İstanbul'ca fevkalâde memnuniyeti mucip olacaktır. İmkânı yoksa bile. İmkânsızlığı mümkün kılarak hemen hareket olunmasını rica ederiz.

Ali Galip Bey de Adil Bey gibi sabırsızlanıyor ve devlet kuşunu 1 Eylül günü akşama ermeden altın kanatlarından yakalayıp bahtının kafesine kapamaya can atıyordu. 1 Eylül 1919 günü güneş yüksek Dersim dağlarının arkasına doğru kayarken İstanbul'a loş telgrafhane odasında şunu bildirdi:

— Güneşin batmasına dört saat kaldı. Mesafe de uzaktır. Gece, saat ikide mehtap da bitince dağlık ve sarp yollarda seyahat edilemez. Kesin muvafakatinizi bildirerek bugünden de istifade edebilmek için cevabınızın çabuklaşmasını rica ederim.

Dersim'de
Elâziz Valisi Ali Galip

İstanbul'dan buna karşılık olarak şu telgraf geldi:

— Padişahın iradesi alınmak üzeredir. Fakat siz memuriyet mahallinize gidinceye kadar bunun gizli tutulması lâzımdır. Maiyetinize alacağınız güvenilir süvarilerle mümkünse yarın hareket edip bir an evvel yetişmeniz temenni edilir. Hareketiniz tarihiyle, yerinize tahminen ne zaman varacağınızın bildirilmesi lâzımdır.

Nazır ADİL

— Bugün at üstünde dört saat yol yapıp Mut'ta ve Hozat'ta beş saat mütemadiyen nutuk ederek yorgun bir hale düştüm. Açlıktan da sersemlemiştim. Yemeğe gitmek üzere yüksek izinlerinizi beklediğimi arz ile cevabî emirlerinizin bildirilmesi.

Ali Galip

Vali Hozat'tan Elâziz'e döndükten sonra İstanbul'a şöyle seslendi:

— Gece yarısı Hozat'tan hareketle sabaha karşı Elâziz'e vardım. İradeyi henüz tebellüğ etmediğim için buradaki hazırlığıma tabii başlayamadım. Yoksa hazırlığın yarıda kalması ayıp olur. Tam ve katî malûmat ve talimat almalıyım ki gereğini tayin edebileyim. Hareket ve varış zamanları ona göre tayin edilecek ve emirlerinize cevabım arz edilecektir.

2 Eylül 1919
Elâziz Valisi Ali Galip

Ali Galip Bey'e son kılıç balığı oltasını şöyle atan İstanbul, işin gerisini artık sabırsızlık, ısteri ve kaygı ile bekleyecekti:

— Arz olunmuştur. İradei seniye bugün çıkacaktır. Bu itibarla kesinleşmiştir. Talimat şudur:

Bildiğiniz gibi Erzurum'da birkaç kişi kongre adı altında toplanarak bir takım kararlar aldılar. Ne toplananların, ne de aldıkları kararların ehemmiyeti vardır. Fakat bu haller memlekette bir takım dedikodulara sebep oluyor. Avrupa'ya ise çok mübalâğalı aksettiriliyor ve bu itibarla çok fena tesirler yaratı-

yor. Ortada ehemmiyete değer hiç bir kuvvet, hiç bir vak'a olmadığı halde sırf bu mübalâğalar ve kötü tesirlerden endişeye düşen İngilizlerin, bugünlerde Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükümetin umumî tamimleri arasında size de yaptığı malûm tebligata aykırı hareketler yine devam ederse çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'a ve oradan daha ilerilere yayılarak birçok yerleri işgal etmeleri ihtimalden uzak değildir. Bu ise memleket menfaatlerine elbette ki aykırıdır. Erzurum'da toplanan malûm şahısların, yakında Sivas'ta toplanarak yeni bir kongre akdetmek istedikleri, yapılan muhaberelerden anlaşılıyor. Böyle beş-on kişinin orada toplanmasından bir şey çıkmayacağı hükümetçe malûmdur. Fakat bunu Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte, bunun için bu şahısların orada toplanmasına yer vermemek lâzımdır. Bunun için de evvelâ Sivas'ta hükümetin tam güvenine sahip ve memleket selâmetine uygun olan hükümet tebligatını harfiyen yerine getirecek azimli bir vali bulundurmak lâzım geliyor. Sizi onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi, Sivas'ta kongre akdetmek isteyen birkaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değilse de ordu büyüklerinden bazılarının da bunlarla aynı fikirde oldukları anlaşıldığına göre, hükümetin alacağı tedbirleri ellerinden geldiği kadar önleyecekleri ve malûm şahısları mümkün olduğu kadar koruyacakları göz önünde bulundurularak Sivas'a yanınıza güvenilir birkaç yüz kişiyle ansızın girmeniz başarı için uygun görülmektedir.

Bu itibarla evvelce yazdığım gibi oralardaki Kürtlerden güvenebileceğiniz yüz-yüz elli kadar süvariyi yanınıza alarak ve ne için, nereye gidildiğini hiç kimseye sezdirmeyerek Sivas'a hiç kimsenin beklemediği bir sırada girip vali ve kumandanlığı ele alacak ve oradaki jandarma ve asker miktarı az olmakla beraber hüsnü idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunamayacağı cihetle hemen otorite kurup toplantıları önleyeceğiniz ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp İstanbul'a gönderebileceğiniz aşikârdır. Bu suretle elde edilecek hükümet nüfuz ve iktidarı içerde sergüzeştçi hareketlerin devamına engel olacağı gibi dışarıda da çok iyi tesir-

ler yaratarak asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususundaki tasavvurlarından sarfı nazar etmeleri için hükümetçe kuvvetli bir müracaat ve teşebbüs dayanağı olacaktır.

Zaten Sivas'ın ileri gelenlerinden bazılarından inanılır şekilde öğrenildiğine göre ahali, bu politikacıların tahriklerinden ve para toplamak için yapılan baskılardan nefret etmiştir ve bunların önlenmesi için hükümete her şekilde yardıma hazırdır. Orada jandarma için istenildiği kadar erat bulunabileceği gibi ve adı geçen Sivas ileri gelenlerince hususî şekilde yardım edileceği temin edilmektedir. Bu suretle hükümete sıkıca bağlı kâfi miktarda jandarma kuvveti teşkil edildikten sonra birlikte götüreceğiniz süvarileri mükâfatlandırarak yerlerine geri gönderiniz. İşte, yapılacak tedbirler bundan ibarettir.

Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı aldırabilirsiniz. Şu kadar ki, hâlen orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunacağı ve yerine başkasının gönderileceği her nasılsa öğrenildi ve Reşit Paşa'nın Nezarete başvurduğu ve isimleri malûmunuz olan kimselerin kongre akdi için Sivas'ta yakında birleşmek istedikleri, alınan haberlerden anlaşıldığından boş yere bir dakika geçirmeyerek bir an evvel hareket, bir saat evvel varmaya gayret etmeniz de başarı için mühim ve lâzımdır. Bu sebeple ve ne kadar müddetle varabileceğinizin hemen bildirilmesi lâzımdır. Sivas'ta göstereceğiniz telgraf şudur. Zatıâlinizin Sivas Valisi ve kumandanlığına tayinleri, hükümet kararı üzerine padişah-halifenin tasdikinden geçtiği için hemen hareketle bu telgrafı Sivas'taki sivil ve asker memurlardan icap edenlere göstererek valilik ve kumandanlığı da ele alıp vazifeye başlamanız, keyfiyeti bildirmeniz tebliğ olunur.

Dâhiliye Nazırı **Harbiye Nazırı**
Adil **Süleyman Şefik**

Ali Galip, bu çift imzalı ve garantili telgrafı cebine koyarak Malatya'ya doğru yola çıktı ve 1919 yılı Eylül ayının altısında Malatya telgrafhanesinden İstanbul'a şöyle bir telgraf çekti:

— Besni postasını vuran eşkıyanın(?) emriniz gereğince behemehâl yakalanmaları için lüzumlu olan kuvveti toplamak ve tertiplemek için Malatya'ya geldim. Soygunculuk yerine(?) hareket günü de bugün-yarın tayin ve arz edilecektir. Yalnız bu uğurda sarf edilecek paranın nereden alınacağının bildirilmesine emirlerinizi rica ederim.

Vali Ali Galip

İstanbul hükümeti, suikast telgraflarının Sivas telgrafhanesinde pusu kuran Mustafa Kemal'in telgrafçılarınca avlandığından habersiz, doludizgin Ali Galip Bey'e emirler yağdırırken bu baskın işiyle yakından ilgilenen İngiliz Intellicens Servisi de bu fırsattan yararlanmak için davranmıştı. Adil Bey'in Ali Galip Bey'e Kürt aşiretlerinden parayla birkaç yüz atlı tutmasını salık vermesi, yalnız kendi düşüncesi değildi. İngilizler bir taşla iki kuş vurmanın zamanı geldiğini anlar gibi olmuşlardı. Arabistan'da bir Lawrence yaratmış olan İngiliz sömürgeci zekâsı ve altınları, bu sefer Major Novill adlı bir İngiliz subayına da Türkiye'nin göbeğinde bir Kürdistan yarattırmak üzere öncülük etmeye başlamıştı. İngilizler için başlamış olan bir kara düş böylece ortadan kalkacağı gibi, bağımsız bir Kürdistan davası için de ilk mevziler elde edilmiş olacaktı.

Ali Galip Bey'i Malatya'da iki becerikli iş ortağı bekliyordu. Bunlardan biri Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi Bey, öbürü de Major Novill adıyla doğu vilâyetlerinde bir zamandan beri gezip dolaşan ve adı gerek hükümet dairelerinde, kolordu merkezinde ve gerekse bütün Kürt aşiretleri arasında söylenen Intellicens Servis'in görevlisi bir İngiliz subayıydı.

İstanbul'dan çekilen çifte iplerle bu üç kişi bir araya gelmişti. Mutasarrıf, Bedirhani Kürt Aşireti'nden bir Osmanlı okumuşu idi. Dumanlı havayı görünce hemen kabuğunu kırıp ortaya çıkmış ve Kürt milliyetçilerinin safları arasına karışmıştı. Kürt milliyetçisi ve Osmanlı Devleti'nin gerçek memuru Halil Rahmi Bey, Diyarbakır'daki Kürt Teali Cemiyeti'nin çatışma alanını birden bire Malatya'ya kaydırıvermişti.

Ali Galip Bey'in İstanbul'la baskın ve suikast üzerinde anlaşarak Malatya'ya gelmiş olması Major Novill'in ve Rahmi Bey'in işini çok kolaylaştırmıştı. Durup dururken Kürt aşiretlerinden atlı toplamak, elbette ki olacak iş değildi. Hırslı ve ahmak bir Türk kurmay subay eskisi onlara bu bulunmaz fırsatı bedavadan bağışlamış olacaktı. Ali Galip Bey'in Sivas Kongresi'ni basmak için toplamasına İstanbul hükümetince izin verilen birkaç yüz Kürt atlısı, Kürt ihtilâlinin çekirdeği olarak Major Novill'in ve Kürt ihtilâlcilerinin eline geçecek ve bu kuvvet, Mustafa Kemal'in yakalanması ya da öldürülmesi üzerine çığ gibi büyüyerek doğu şehirlerini birer armut gibi düşürüp toplayacaktı.

Major Novill, doğu vilâyetlerinde adı yeni işitilen bir adam değildi. Mütarekeden hemen sonra parlak çizmelerini kamçısıyla döverek buralarda ilk kez sinsi sinsi dolaşmış, kimi karanlık işler arkasında olduğu kuşkusunu uyandırmıştı. Evet, daha iki ay önce Diyarbakır çevresinde dolaşmış, Türkiye aleyhinde korkusuzca uluorta atıp tuttuğu da görülmüştü.

O zaman, hükümet dairelerinde barınan yurtsever aydınlar ve aydın kumandanlar ve subaylar ona adamakıllı sinirlenmiş ve diş bilemeye başlamışlardı. Devlet otoritesinin sıfıra indiği bu mutsuz bölgelerde gergin, kuşkulu bir hava esmekteydi. Yalnız, kolordu kumandanı, Major Novill'in arkasını bırakmamış ve ne yapmak istediğini adamakıllı öğrenmişti. Onun hazırlığını ya da propagandasını yaptığı şey İngiltere himayesinde bir Kürdistan kurulması işiydi.

Major Novill izlenerek de olsa oralarda yapacağını yapmış. İstanbul'a dönmüştü. Bundan en çok sevinen elbette Diyarbakır gibi en tehlikeli bir bölgede bekçilik yapan kolordu kumandanıyla gözü pek subay ve birliklerdi.

Major Novill'in İstanbul'a defolup gidişiyle sanki doğu toprakları üzerine yığılmaya başlayan kapkaranlık kara düş bulutları da dağılıp gitmişti.

Şu var ki Major Novill yine gelmiş; bu sefer yanında Kürt aşiretlerinin tanınmış temsilcileriyle meydana çıkmıştı. Major Novill, artık bu seferki gelişinde sağlama gelmiş, çöl casusu

Lawrens'in sihirli altıncıklarından da bolca getirmişti. Artık İngiltere himayesindeki Kürdistan'ın temelleri rahatça atılabilirdi. Altından daha iyi propaganda silâhı mı olurdu?

Major Novill'in propaganda bayrağı olarak yanında getirdiği Kürt derebeylerinin oğulları, onun şansını daha çok arttıracağa benziyordu. Bedirhanilerden Celâdet Ali, Kamuran Ali, Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem ve Hakkârili Osman Beyler, en güvenilir adamlarını silâhlandırarak yanlarında getirmişlerdi. Hepsi de atlıydı. Major Novill, birinci gelişinde kolordu kumandanlığının kendisi için yarattığı tehlikeyi sezmiş, bu sefer işi sağlama bağlamıştı. Bu tanınmış Kürt milliyetçilerini resmî vesikalarla donatarak yanında gezdirmeye başlamıştı.

Dâhiliye Nezareti, Major Novill'in yanında gezdirdiği Kürt ihtilâlcilerine resmî birer vesika vermişti. Onlar, buralarda Türk'ten başka milletlerin sayımını yapan Major Novill'in müşavirleriydi. Buraları çok iyi tanıyor ve biliyorlardı.

Major Novill, arkadaşları ve arkalarındaki kalabalık silâhlı Kürt atlılarıyla Elbistan ve Arga üzerinden Malatya Mutasarrıfı Rahmi Bey ve belediye başkanınca karşılanmışlardı.

İstanbul hükümetiyle Ali Galip Bey arasında geçen suikast pazarlığını Sivas telgrafhanesinde yakalayan Mustafa Kemal, kongrenin en dolu günlerini yaşıyordu. Mademki hastalık görülmüştü gerisinden korkulmazdı. Hemen ameliyata başlamak gerekiyordu.

Major Novill, Kürt arkadaşlarıyla Malatya'ya çıkageldiğinde kongre, ikinci gününde bulunuyordu. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in şifreli telgrafından bu haberi alır almaz hemen davrandı. Sivas telgrafhanesinin tahta sandalyelerinden birine çökerek Sivas'tan uzaklaşan bütün telgraf tellerinde kendi düşüncelerini yürütmeye başladı.

İşin başından beri Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'in durumundan kuşkulandığından onun emrindeki başka güvenilir subaylarla şifreleşiyordu. Merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kumandanının imzasıyla 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e şiddetli bir şifre yazdırdı. 7 Eylül 1919 da yazılan bu şifrede Vali Ali Galip Bey'le, birlikte

Binbaşı Novill, Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi Bey'i, Kamuran, Celâdet ve Ekrem Beyleri mutlaka yakalatıp tutuklu olarak Sivas'a göndermesi emrediliyordu. Elâziz'de bulunan 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e de emrindeki altmış kadar atlı ve ester süvarın, en geç olarak 9 Eylül'de Harput'tan Malatya'ya yola çıkarılmasını doğrudan doğruya emretti. İlyas Bey'e 8 Eylül'de Sivas'tan Malatya'ya doğru bir otomobille birkaç subayın yola çıkacağını bildirdi. 7 Eylül 1919 da Diyarbakır'dan kurmay başkanının imzasıyla gelen telgraf şöyle diyordu:

— Tevkif hakkındaki arzuya muttali oldum. Bu bapta kumandan beyin emir vereceğini zannetmiyorum. Çünkü havası askeriyelerine tamamen vakıfım. Tarafımdan vuku bulacak tebligatı ise, tamamen icrada tereddüt ederler. Bu bapta İstanbul ile muhaberedeyiz.

13. K. Kurmay Başkanı Halit

Elâziz'deki Alay Kumandanı İlyas Bey de sevindirici bir haber vermiyordu. 8 Tarihli şifresinde şöyle diyordu:

— Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordunun muvafakati olmadan buradan hareket etmekliğim münasip olmayacağından hareket emrinin kolordudan tebliğine delâlet buyurunuz.

Mustafa Kemal, 7-8 Eylül 1919 gecesi, aynı tahta sandalyenin üzerinde sigara üstüne sigara içerek 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e şu şifreyi telledi:

— Zevatı malumenin hıyaneti sabit olmuştur. Hükümeti merkeziye bu habasette müşterekti r. Oradan emir beklemek düşmana fırsat vermektir. Bu bapta tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevk etmeyecek surette derhal emir vermek, vakit geçirmemek lâzımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatı âliniz tarafından Elâziz ve Malatya'daki alay kumandanlarına vuku bulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Lüzumu hakiki varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi deruhte etsin! Teenni zamanı geçmiştir. İcraat cevabınıza muntazırız, kardeşim!

Mustafa KEMAL

İlyas Bey'e de şöyle bir emir şifreledi:

— Zevatı malumenin hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbul'daki hükümeti merkeziye dahi bunların hıyanetinde müşterekti r. Kolordunuz kumandanının bu hususta istizan etmesi ve cevap alamaması varidi hatırdır. Binaenaleyh meselenin hallini ve teminini zatı âlinizden beklerim. Cevabınıza muntazırım, efendim. Malatya'daki icraatınızı müteakip lüzum hâsıl olursa Sivas'ta bize iltihak edersiniz.

Mustafa KEMAL

Malatya'daki 12. Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey'i makine başına çağıran Mustafa Kemal, hainlerin tutulması için onu da sıkıştırdı. Komplocuların güçleri üzerinde bilgi aldı. Silâhlı Kürtlerin on beş-yirmi kişi olduğunu söyleyen Cemal Bey, alayın mevcudunun da ancak o kadar olduğunu ekledi. Mustafa Kemal'ce bu kuvvet, onları yakalamak için yeter de artardı bile. Ona göre bu tutuklama işi için süvari ve topçu alayının yalnız subayları bile yeterdi. Mustafa Kemal'in anlamak istediği şey, özel durum ve ruh durumuydu.

Onu makine başında görüşmeye çağırdı. 12. Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey'i tanımıyordu. Bunun için ondan kimliği üzerinde biraz bilgi aldıktan sonra, temel konuşmasına geçmek istedi.

Cemal Bey, telin öbür ucundan şöyle konuştu:

— Üç yüz on bir sonunda Harbiye'den mezun oldum. Kafkas ve Suriye cephelerinde süvari ikinci tümende aşiret ihtiyat tümeni mürettep süvari alay kumandanlığında ve İran'da süvari ikinci alay kumandanlığında bulundum. İstanbulluyum.

— Muhaberemizin hiçbir noktasının hiçbir kimseye söylenmeyeceğine dair yanınızdaki telgraf müdür ve memuruna yemin ettirmenizi rica ederim. Muhabereye devam edeceğiz.

— Yemin ettiler, kimse kalmadı. Yalnızız, efendim.

— Oraya bir İngiliz Binbaşısı gelmiş, ismini, yanında kimler olduğunu bildiriniz.

— Vesikasında Cobertin Novill'dir. Refakatindekiler Bedirhanzade Kamuran ve Celâdet Beylerle Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Bey, Diyarbakırlı Hilmi Efendi ve bir takım ekrattan ibarettir.

— Ekrat dediğinizin miktarı nedir ve o binbaşı cinsinden ne kadar kuvvet vardır?

— On beş-yirmi kadar vardır. Bir çavuş, bir neferi var. Başka yok efendim.

— 5-6 gecesi Elâziz Valisi otomobil ile oraya gitmiştir. Orada mıdır ve onlarla temasta mıdır?

— Buraya gelmiştir. Novill ile görüşmüştür. Bugün de iadei ziyaret olmak üzere Novill, valinin misafir bulunduğu fabrikatör Mehmet Efendi'nin hanesine gidecektir. Diğerleriyle görüşüp görüşmediğini bilemiyorum.

— Alayınızın el altında mevcudu nedir?

— Alayın bölükleri müteferriktir. Burada ancak bir kadro bölüğü vardır. Onun da bir kısım atlıları takibattadır.

— Şimdi bu anda elinizin altında kaç müsellah nefer vardır?

— On beş-yirmi çıkarılabilir.

— Vali Galip Bey'i ve İngiliz Binbaşısını ve Kamuran Celâdet ve Ekrem Beylerin kâffesinin müdebbirane tertiple bu gece tevkifleriyle Sivas'a tahrikleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harput'tan muavenet yetiştirilecektir.

— Valiyi de beraber mi?

— Bilhassa evet!

— Arz ettiğim veçhile vaziyet ve kuvvetim buna gayrı müsaittir. Kamuran Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında 13. Kolordu Kumandanıyla muhabere cereyan etti. Neticesinde şimdilik tevkifleri vaziyetin nezaketi hesabıyla muvafık olamayacağı hakkında emir de vürut etmiştir.

— Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Her hareketlerinden bize malûmat veriniz. Kolordu kumandanından emir gelecektir. Bir tarafa hareket ederlerse is-

tikameti hareketleri ve otomobille mi hareket ettikleri bildirilmelidir. Bu zevat meyanında aranızda şifre var mıdır?

— Vali bey, Elâziz'den Amerikan otomobiliyle gelmiştir. Diğerlerinin otomobili yoktur. Cümlesi atlı olarak gelmiştir. İlyas Bey'le şifremiz vardır.

— Teşekkür ederim. Neticei tetkikatınıza her an intizar eyleriz efendim. Bizimle muhabere için lâzım gelen şifre size bildirilecektir.

— Her an emri âlinize amade ve lâyık olmadığım teşekkürat'ın minnettarıyım. Gönderilecek şifrenize muntazır bulunduğumu arz eylerim.

8 Eylül'de Cemal Bey'den komplocuların hâlâ Malatya'da olup olmadıklarını sordu ve günde iki kez rapor vermesini emretti. Halit Bey'e yazdığı telgrafa da 8 Eylül'de karşılık geldi. Bunda Elâziz'de İlyas Bey'e yola çıkma emri verildiği bildiriliyordu. "Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Bey'in elli iki ester süvar ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi."

Cevat Bey, Mustafa Kemal'e gönderdiği şifrede de "Muhalefetlerle dolu bir muhitte daha fazla icraat yapmamak hususunda kendisini mazur görmesini" bildiriyordu.

9 Eylül günü epeyce civcivli başladı. İlyas Bey'in müfrezesinden başka Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki alaya bağlı bir bölük de Malatya yönünden yola çıkarıldı. Mustafa Kemal, aklına gelebilen bütün çarelere başvurarak komploculari kıskıvrak bağlamayı adamakıllı kafasına koymuştu. Bir kaygı duymuyor değildi, nedir ki herkes gibi korkmuyordu ve titremiyordu. Elâziz ve Dersim bölgesinde sözü çok geçen ve Kemah'ta oturan eski mebus Halet Bey'e de bir mektup göndererek 9 Eylül'de Elâziz'e yollanmasını ve Haydar Bey'le bağlantı kurmasını diledi. Kâzım Karabekir de öbür yandan bütün gücüyle ayaklanmıştı. Van Valisi Haydar Bey'i Elâziz Valiliğini üzerine almak üzere Erzurum'dan sözü geçen vilâyete doğru yola çıkarmıştı. Haydar Bey, 15. Kolorduya bağlı Mamahatun'daki süvari alayıyla da bağlantı kurarak gerektiğinde bu alayı Malatya'ya gönderecekti.

*

* *

Ali Galip Bey de bir yandan yakın-uzak birçok Kürt aşiretine mektuplar yazıyor. Eylül'ün 14 üncü günü, Malatya'dan Sivas üzerine yürüneceğini bildiriyordu.

Bu sırada Malatya'ya beş saat uzaklıktaki Burga nahiyesinde aşiret silâhlarının toplandığı gelen haberler arasındaydı. Vali, mutasarrıf ve İngiliz Binbaşısının her türlü çareye başvurarak Kürtleri kışkırttığı anlaşılıyordu. Kâzım Karabekir, bir yandan Dersim Kürtlerinin durumunu kuşku verici bulduğundan Kiğı ve Erzincan'da yedek kuvvet bulundurulmasını düşünüyordu.

Dersim Kürtleri, akıllı ve kurnazdı. Malatya'daki iş elverişli bir durum alınca hemen dağlardan şahin gibi oraya inebilirdi.

Böylece, Erzincan'daki iki süvari bölüğünü yerinde bırakarak bunları bir tabur piyade ve iki top ile güçlendirdi. Burası merkez durumunda olduğundan buradan her yana kuvvet yollanabilirdi.

Kâzım Karabekir'e göre Ali Galip'in işi bir Kürt ihtilâline gidişin başlangıcıydı. Bütün kuşkusu bundandı. Bunun için bir Kürt ihtilâline karşı her zaman hazır duran 13. Kolorduyu kendi emrine almıştı.

Mustafa Kemal, Eylül'ün 9uncu günü pek yakın adamı Recep Zühtü Bey'i, yanına birkaç subay daha katarak bir ordu otomobiliyle Malatya'ya doğru yola çıkardı. Recep Zühtü Bey, Mustafa Kemal'den aldığı özel talimatla yola çıkarken uydurma 3. Kolordu yaveri olarak gösterildi.

Nedir ki, bu acar subayların bindiği otomobil çamurlu, bozuk yollarda tangur tungur giderken Kangal kasabasında kırılıp kaldı. O denli çabuk gidilmesi gereken Malatya, alay eder gibi en tehlikeli olayların çalkantısı içinde uzaklarda kaldı. Recep Zühtü Bey ve arkadaşları, bundan sonraki uzun ve çetin yolu atla, arabayla gece gündüz kestirerek ancak Sivas'tan çıkışının dördüncü günü Malatya'ya varabildi.

Vali Ali Galip, Malatya'ya varınca fabrikatör Mehmet Efendi'nin evine konuk olmuştu. Malatya eşrafı ve ileri gelenleri

hemen onun çevresini sararak Kürt milliyetçi Mutasarrıf Halil Rahmi Bey'den yanıp yakındılar. Eşraf ve ileri gelenlerin anlattığı şeyler bir ihbar niteliği taşıyordu. Bu yüzden valiye bir sır gibi gizli söylenmişti. Nedir ki Vali Ali Galip yemeden içmeden kendisine mutasarrıf üzerine yapılan bütün ihbarları olduğu gibi suç ortağı Halil Rahmi Bey'e anlattı. Halil Rahmi Bey de küplere binerek eşraf ve ileri gelenlerin üstüne yürüdü ve onları tehdit etti. Sonradan eşraf, Ali Galip'i yine Mehmet Efendi'nin evinde görmeye gittiler ve ona:

— Bizim size gizlice söylediğimiz şeyleri neden mutasarrıfa söyleyerek bizi böyle güç durumda bıraktınız? Diye sordular.

Ali Galip onlara şu karşılığı verdi:

— Benim İstanbul'da da sır saklayamadığım meşhurdur; ben, sır sandığı değilim. Fakat merak etmeyin, ben mutasarrıfa başka tarzda anlattım! Dedi.

Bir gün Ali Galip, yine fabrikatör Mehmet Efendi'nin konağında oturmuş. Mustafa Kemal'e atıp tutuyordu. Bir Fransız Binbaşısı da bu sırada vali ile görüşmek üzere bu eve gelmişti. Fransız Binbaşısı, Ali Galip Bey'in Mustafa Kemal için çok çirkin ve ağır lâflar ettiğini görünce kanına dokundu ve ona şunları söylemekten kendini alamadı:

— Biz Fransızlar, vatanıyla alâkadar olanları severiz. Paşanın millî gösterileri, Versay Sarayı'nda Türkler aleyhindeki vaziyeti hemen kâmilen değiştirmiştir. Eğer vazifem mani olmasaydı Erzurum'a gidip hürmetlerimi arz edecektim.

Ali Galip Bey:

— Eğer mıntıkama girerse onu tevkif edeceğim! Deyince, Fransız Binbaşısı:

— Kiminle tevkif edeceksiniz? Bütün jandarmalar ve askerler vatansever duygularla davranmaktadırlar, dedi.

Vali Ali Galip, böyle atıp tutarken bir gösterişten başka bir şey yapmadığını biliyordu. O, bu belâlı işe girdiğine çoktan pişman olmuştu, ama şu sıra geriye dönülecek gibi değildi.

Malatya'da böyle boşu boşuna oturarak İstanbul hükümetine dokuz doğurttuğunu pekiyi biliyordu. Nedir ki kendisi diken

üzerinde bekliyordu. Aşiretlere saldığı haberlerden ne çıkacağını çok merak ediyordu. Aşiret reisleri çok gerçekçi ve tecrübeli kişilerdi. Acaba tongaya basarak kendisine baskın müfrezesini sağlayacaklar mıydı? Recep Zühtü Bey Malatya'ya vardığında Ali Galip Bey'le ötekilerin çoktan kaçıp gittiklerini öğrendi. Dört gözle haber bekleyen Mustafa Kemal'e en sağlam ve en doğru haberlerle dolu bir rapor şifreledi.

Buna göre durum şöyle gelişmişti:

Bunca gürültülü patırtılı bir olayın içinde bulunan ve bu olayın da kahramanı olan Ali Galip Bey, kendisini feleğe havale ederek beklemekten başka çare olmadığını görüyordu.

Nedir ki, yine de kuşku ve kaygı içindeydi. Ordu birliklerine sokulamıyordu. Çünkü hepsinin aşağı yukarı Mustafa Kemal'i sempati ile karşıladıklarını biliyordu. Sivillerden destek görmeyi beklemenin de aptallık olduğunu anlayacak kadar tecrübesi vardı.

O, böyle diken üzerinde yatıp kalkar, bir yandan da İstanbul hükümetini sudan nedenlerle avutmaya çalışırken Malatya posta-telgraf müdürü -Mustafa Kemal'in alay kumandanı Cemal Bey'le olan telgraf görüşmesini kimseye söylemeyeceğine yemin ettiği halde, onun yanına sokuldu ve ona şöylece duyurdu:

— Sivas'la Harput arasında açık tel muhaberesi yapılıyor. Sizi, mutasarrıfı ve onun yeğenleri Kamuran ve Celâdet Beyleri yakalamak için geniş bir askerî tedbir alınmakta ve ordu birliklerinin her yandan Malatya'ya doğru ilerlediği anlaşılmaktadır: Şimdilik Harput'tan İlyas Bey'in, Sivas'tan da kimi subayların yola çıktıklarını öğrendik. Bunları işiten Ali Galip Bey'in beti benzi atmış, büyük bir korkuya kapıldığı görülmüştü.

Bütün geceyi, uykusuz, hükümet dairesinde geçiren ve bir kurtuluş çaresi arayan Ali Galip Bey, Mutasarrıf Halil Rahmi Bey'i birkaç kez telefonla hükümet dairesine çağırdı. Nedir ki mutasarrıf daireye gitmemekte ayak diredi. Bütün gece, mutasarrıfın odasında volta vurarak dolaşan Ali Galip Bey, camlardan giren ilk gün ışıklarını da yalnız başına seyretti.

Sabahleyin, şehir uyandıktan sonra vali, jandarma kumandanını yanına çağırdı ve ona şöyle emir verdi:

— Tekmil jandarma ve polisi toplayın ve müdafaa tertibatı alın!

Jandarma kumandanı:

— Efendim, dedi. Esasen jandarma ve polis kuvveti çok azdır ve böyle bir zamanda şehrin asayişine bakacak kimse kalmaz. Jandarma ve polisin vazifesi ancak asayişi korumaktan ibarettir.

Jandarma kumandanından bu olumsuz karşılığı alan vali, büsbütün paniğe kapıldı ve koskoca Türkiye'de yalnız başına kaldığını anladı.

Bunun üzerine Malatya civarının en tanınmış aşiret reisi Hacı Kaya'ya başvurmak zorunda kaldı. Elâziz'den yola çıkmış olan İlyas Bey'le kumandasındaki müfrezeyi bir baskınla yok etmek için, adamlarını yol üzerinde pusuya yatırmasını istediyse de yiğit bir adam olan Hacı Kaya Ağa, bu kahpeliğe yanaşmadı.

İşte Malatya şehrinin içinde artık yapacak hiç bir şeyleri kalmayan Ali Galip ve Halil Rahmi Beyler, bilinmeyen bir yana kaçmak için hazırlığa başladılar. Mutasarrıfın, Kürt atlılarının başında Malatya sokaklarından nal şakırdatarak geçtiği görüldüyse de ne yapacakları henüz bilinmiyordu. Ali Galip Bey, birçok Kürt reislerine bir yığın mektup yazdığı halde hiçbir karşılık da alamamıştı. Bunun nedeni şuydu: 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, Kürt isyanına karşı tetikte beklediğinden bu mektupların birkaçını yakalatıp kolordunun kasasına kitleyivermişti.

Mutasarrıf Halil Rahmi Bey, yanındaki yeğenleri Kamuran ve Celâdet Beylerle ancak Kâhta'daki akrabası Hacı Bedir Ağa'nın yanına sığınabileceğini düşündüğünden Vali Ali Galip Bey de ona uymaktan başka çare bulamadı. Kendisi bir Türk çocuğu olan ve yalnız kongre heyetiyle Mustafa Kemal'i yakalamak amacıyla davranan A!i Galip Bey talihin ne garip cilvesidir ki şimdi çıkarılmaya çalışan bir Kürt ihtilâlının elebaşları arasına karışmak zorunda kalmıştı.

9 Eylül akşamı, telgraf ve posta müdüründen Malatya üzerine yapılan askerî yürüyüşü haber alan Ali Galip Bey'le Mutasarrıf, kaderlerini birleştirmek zorunda kalmışlardı. 10 Eylül 1919 günü Ali Galip Bey'le Halil Rahmi Bey, yanlarında birkaç jandarma ve Kürt atlısı olarak hükümet dairesine geldiler; sandık emininin odasına girdiler. Sandığı açtılar. Altı bin lirayı ayırıp bir kenara koydular ve sandığa bırakmak üzere şöyle bir senet imzaladılar:

"Mustafa Kemal Paşa ve avenesinin tenkili masarifine karşılık olmak üzere olbaptaki emrine tevfikan altı bin lira alınmıştır."

10 Eylül 1919.
Ali Galip.

Malatya Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, Elâziz'den yola çıkan İlyas Bey Müfrezesinin Malatya'ya yaklaştığını haber alınca yüreklendi. Subaylara mutasarrıfın evini sarmalarını emretti. Evi saran genç subaylar telefon tellerini kestiler ve evi bastılar. Evinin basılacağını daha önce sezen mutasarrıfın karısı, hükümet dairesine haber saldı. Ali Galip Bey'le Halil Rahmi Bey de tam bu ara senedi imzalamak işi üzerindeydiler. Vali, mutasarrıf ve maiyetindekiler, bu haberi alır almaz, tam bir panik içinde canlarının kaygısına düştüler. Ayırdıkları parayı ve almayı tasarladıkları birçok şeyi olduğu gibi bırakarak hükümetin bahçesinde bekleyen atlarına atladılar ve doludizgin şehrin dışına doğru sürdüler.

Ali Galip Bey, 10-11 Eylül gecesini Malatya'ya yakın Raka'da geçirdi. Burada oturan Kürt aşiret reisinin konuğu oldu. Mutasarrıfla yeğenleri ve öbür Kürt elebaşları da ordaydı. Bu köy, Malatya'ya en çok beş saat çekiyordu. Bu köyde önemli görüşüp konuşmalar oldu. Ortaya gerçek bir Kürt ihtilâlinin bütün sloganları atıldı. Siverek'e ve bütün Kürt aşiretlerine yeniden haber salındı. Dersim Kürtleri de bu arada Kürtlük davası namına oraya çağrıldılar.

Mutasarrıf şöyle konuştu:

— Burada toplanan aşiret kuvvetleriyle ilk önce Malatya'ya saldıracağız. Yağma ve talan ederek bir tek Türk bırakmamacasına öldüreceğiz. Ondan sonra Sivas önlerine yürüyeceğiz. Bu saldırılar koordine edilecek, Raka'daki kuvvetler, Malatya'ya saldırırken Dersim Kürtleri de Elâziz'e saldıracak, yakıp yıkacak, yağmalayacak ve Türkleri öldüreceklerdir.

Ali Galip, Elâziz'le Malatya'nın böyle korkunç bir sadizmle yakılıp yıkılmasına ve Türklerin öldürülmesine razı olmadı, direndi. Ne var ki bu ihtilâl meclisinde iktidarın, Halil Rahmi Bey'e geçtiğini anlayınca, susmaktan başka çare bulamadı. Halil Rahmi, kızgın bir Kürt lideri olarak konuşuyor ve emrediyordu. Malatya'ya savaşarak girecek olan Kürt milisleri şehre Kürt bayrağı çekeceklerdi. Major Novill de elbette bu Kürt ihtilâl meclisinin şerefli bir üyesiydi.

— Hiç merak etmeyiniz, dedi. Urfa'daki İngiliz tümeni en yakın zamanda imdada yetişecektir.

Bunu dinleyen Hacı Bedir Ağa:

— Bu işe İngilizlerin karışması doğru değildir, dedi. Aşiretler, Malatya'yı alınca hemen oraya Kürt bayrağı çekilsin.

Major Novill, Kürt ihtilâline başlamış küçük bir kadronun içinde boy verince gerek İstanbul hükümetinin, gerekse Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin gözüne bir diken gibi batmaya başlamıştı.

Binbaşı Novill, Malatya'ya gelmeden önce Pazarcık ve Elbistan dolaylarında Sinemenli aşiret reisi Hasan Ağa oğlu Topo Ağa'nın yayladaki çadırlarına konuk olmuş, oraların Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi gibi Türk ırkı dışındaki nüfusunu yazmıştı. Yine Topo Ağa'nın aracılığıyla çevredeki Atlıhanı aşireti reisi Paso ile tanıştırılan İngiliz Binbaşısı onların da nüfuslarını yazarak Kürt reislerine önemli ve resmî kimi işlerin peşinde olduğu duygusunu vermeye çatışmıştı. Arkasındaki yirmi atlı İngiliz silâhlarıyla silâhlandırılmış, bunları da Ekrem Bey getirmişti.

Yollarda askerlik şubesi başkanları, Binbaşı Novill'e niçin dolaştığını sormuş, o da Dâhiliye Nezaretinin vesikasını göstererek onları başından savmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda

Osmanlı ordusu İran'da bulunduğu sırada Binbaşı Novill de orada bulunuyordu. İyi Kürtçe biliyordu. Ne var ki bu Kürt ihtilâl grubu içinde yıldızının sönmek üzere olduğunu bilmiyordu. Türkiye, Albay Lawrence'in Arabistan'ına hiç benzemezdi. Bunu acı bir biçimde anlayacağı saatler yakındı. Kâzım Karabekir bütün Malatya belediyelerine telgraf çekerek öğütler yağdırmış ve hainlere güler yüz gösterilmemesini istemişti.

Ali Galip Bey'le arkadaşları, Elâziz'den üzerlerine gönderilen ester süvar *(katırlı süvari birliği)* Türk askerlerini "Gelenler Ermeni askerleridir" biçiminde tanıtmaya çalıştılarsa da başaramadılar.

10 Eylül 1919 günü Sivas Valisi Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'i uzun menzilli "Mustafa Kemal" topuyla bombardıman etti. Adil Bey'in tam bürosunun üzerine düşen büyük mermide şu şarapnel parçaları vardı:

— Dâhiliye Nazırı Adil Beyefendiye:

Zatı âlileriyle Mamuretilâziz Valisi Galip Bey arasında teati olunan telgraflar kongre heyetince elde edilmekle aynen makamı vilâyete tevdi edildi. Bu telgrafların suretlerini zira dercediyorum. Verdiğiniz emir Galip Bey'in deruhte ettiği vazife, doğrusu behtü hayretimi mucip oldu. Bir taraftan bendenizin infisalimin aslı olmadığını tebliğ ile şahsımı iğfal ve bir badirei uzmaya ilka ediyorsunuz. Diğer taraftan da Müslümanları birbirine kırdırmak için tertibatı cinayetkâranede bulunuyorsunuz. Sizi bu türlü tertibata sevk eden sebep nedir bir türlü anlayamıyorum. Buraca padişahına isyan etmiş bir kütle mi var idi ki eşkıyadan mürekkep bir kuvvei tedibiye göndermeye ihtiyaç görüyorsunuz? Ve böyle vaki teşebbüsatı hainanenin mümkünülicra olacağına nasıl kanaat hâsıl edebiliyorsunuz?

Evvel ve âhır arz ettiğim veçhile dâhili vilâyette muhilli sükûn ve asayiş ufak bir hareket bile yoktur. Maksadınız Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i tutmak ve kongreyi dağıtmak ise buna imkân olmadığını evvelce arz etmiştim. Şimdi yine bu iş için ahali arasında mukatele açmaya, memleketi ateşe vermeye, büsbütün elden çıkarmaya sebep olmak ve binnetice vatan ve millete ihanet cürmü teşkil eder. Bendeniz öyle anlı-

yorum ki zatı âliniz hırsı cah ile hakikati göremiyorsunuz. Onları susturmak, ezmek istiyorsunuz. Bilerek yahut bilmeyerek düşmanların ekmeğine yağ sürüyorsunuz. Şu hal ve vaziyette bulunan bir nazıra artık itimadım kalmadı. Bugüne kadar her mesuliyeti şahsen deruhte ederek idarei umur ettim. Fakat bu dakikadan itibaren bendeniz makamı vilâyette iken Harput ve Malatya Müslümanlarının Sivas Müslümanlarıyla ve buradaki anasırı gayrı Müslime ve ecnebiye ile mukatele etmeleri gibi hazin bir manzaraya tahammül edebilecek kadar vicdansız olmadığımdan buna müsaade edemeyeceğim. Bu mümkünülicra mesuliyetin tamamen size raci olduğunu arz ederim, efendim.

Sivas Valisi REŞİT

Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Reşit. Paşa'nın "Mustafa Kemal" kokan telgrafına şöyle bir karşılık verdi:

— Kongrenin orada akdedeceğini bildirdiğiniz içtima alttan Düveli İtilâfiyece emsali sabıkası gibi hâsıl olacak sui tesiratı azîme ve bundan vatan ve milletçe tahaddüs edebilecek mazarratı vehîme şayanı endişe olduğundan bu baptaki telgrafnamei valâlarına cevaben nazarı dikkati âlinizi vaktiyle celp ve bu teşebbüsün sureti münasebede men'i esbabının istihsalini dirayet ve hamiyeti âlilerine terk etmiştim. İki şıkkı muhtevi olan cevapnamei malûmu valâları üzerine Galip Bey'in icrayı memuriyeti hususuna meclisi vükelâ kararıyla iradei saniyei cenabı hilâfetpenahi şerefsudur buyuruldu. Vatan ve milletin maruz olduğu mehaliki azîmeyi teşdit etmekte olan harekâtı vakıadan sarfınazar edilmesi hakkında evvel ve âhır icra olunan tebligat ve tekidatı nazarı dikkate almayarak muktezayı siyasete münafi vatan ve milletimiz hakkında cidden mehaliki dâi harekâtta ısrar edenler tarafından Galip Bey'e taarruza kıyama kadar varılması mülâhazasına binaen mücerret böyle bir münasebetsizliğin men'i vukuu için Galip Bey'in lüzumu kadar muhafız ile birlikte azimet etmesi muvafıkı ihtiyat görülmüş idi ve birkaç muhafız ile gitmek isteyen Galip Bey'e böyle bir taarruza maruz kalmamak için muhafızların ihtiyaten tezyi-

di miktarı ve yüz-yüz elliye iblağı tavsiye olunmuştu. Bu kadar cüzi bir miktar maksadı vazıhan tâyine kâfidir. Bunu tefsir ve tevile imkân yoktur. Galip Bey'den suretini naklettiğiniz yolda bir telgrafnâme de alınmamıştır. Bu bapta zatı valâlariyle teati ettiğimiz telgraflarla mütalâa ve suretlerini naklettiğiniz yolda bir telgrafnâme de alınmamıştır. Bu bapta, zatı valâlariyle teati ettiğimiz telgraflarla mütalâa ve suretini nakleylediğiniz telgrafnamem dikkatle kıraat olunduğu halde bu defa yazdığınız telgrafnâmenin ne kadar nabeca ve şahsî mesleğini ve vicdanını pekiyi bildiğimiz bir hadimi millete karşı kullandığınız tabiratın ne derece naseza olduğunu elbette teyakkun ve iradei saniyei cenabı hilâfetpenahi hükmü âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz. Hiç kimsenin uhdei inhisarında olmayan hamiyeti vataniyeden nasibim lehulhamd hiç kimseden aşağı değildir, hamd hiç kimseden aşağı değildir.

Dâhiliye Nazırı ADİL

Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırına o şiddetli telgrafını gönderir ve karşılığını alırken Mustafa Kemal de Adil Bey'e fırsattan yararlanarak güçlü bir el bombası olsun savurmayı düşündü:

— Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz.

Alçaklar, caniler!

Düşmanlarla millet aleyhinde tertibatı hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezbuhâne harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın! Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça olan mevhum vadlerine kapılarak ve Mister Novill gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz denaetlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhası vukuatın akıbetini öğrendiğiniz zaman, kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal'e gelen raporlara göre Malatya kaçkınları 10-11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikten sonra, orasını da yol uğrağı olduğundan güvensiz bulmuş olacaklar ki yarım saat uzaktaki bir köye taşınmışlar ve 11-12 gecesini bu aşiret reisinin yanında geçirmişlerdi.

Mustafa Kemal'e gelen yeni bir telgraf çok garipti. Henüz Kâhta'da eşkıya kovalamakta olan jandarma kumandanı Faruk dönmemişti. Müfrezesiyle Harput'tan gelerek Malatya'da asayişin korunmasını üzerine alan İlyas Bey şöyle bir haber veriyordu:

Raka'da bir aşiret reisinin yanında mola veren Ali Galip Bey, yanındaki adamlardan birini Malatya'ya göndermiş, İlyas Bey'e bir öneride bulunmuştu. Vali ve mutasarrıf, kendilerine dokunulmayacak olursa Malatya'ya dönecekler, her ikisi de çoluk-çocuklarını alarak hâdisesiz o bölgeden uzaklaşacaklardı. Mutasarrıf Halil Bey'in karısı da Amerikan Öksüz Yurdu'na sığınmıştı. Ali Galip Bey'in ailesi ise Harput'taydı.

İşte, İlyas Bey, bunların önerilerini kabul edelim mi etmeyelim mi diye soruyordu.

Mustafa Kemal, haklı olarak öfkeden küplere bindi ve Malatya'da İlyas Bey'e şu anlamda bir telgraf çekti:

— Ali Galip ve Mutasarrıf Halil ve yardakçılarının millete karşı hıyanet ve alçaklıkları artık meydana çıkmıştır. Artık bu iş, o heriflerle ilişki kurarak çözümlenmenin çerçevesinden çıkmıştır. Bu sorun, ancak ve ancak şu biçimde çözümlenebilir, diye bir karara varılmıştır.

Bu dakikada bütün Anadolu'da tekmil valiler, mutasarrıflar, kumandanlar ve millet, telgraf başında bulunuyorlar ve hükümeti merkeziyeyi Ali Galip ve yardakçılarıyla hıyanet ortağı sayarak yermektedirler. Bundan başka türlü bir çözüm yolu düşünülebilir mi? Bu işi çok sıkı tutarak gereken bütün şiddeti göstereceğinize güveniyoruz. Mutasarrıf vekili Tevfik Bey'den ve topçu alay kumandanı Münir Bey ve süvari alay kumandanı Cemal Bey arkadaşlarımızdan da sizinki gibi davranış bekleriz. Askerî ve mülkî alanda alınmış olan en son tedbirler nelerdir, açıklanmasını dileriz. Bu adamların aileleri korunmalı-

dır. Bunların taraftarları hiç düşünülmeden ve duraksamadan yakalanmalıdır. Zerrece karşı koymak düşüncesinde olanlar ve kargaşalık çıkarmaya yeltenenler acınmaksızın hemen öldürülmelidir.

UMUMÎ KONGRE HEYETİ

Mustafa Kemal, gerek İlyas Bey'e, gerekse Malatya'daki öbür kumandanlara İngilizlerden neden korkulmayacağı üzerinde güven vermek üzere gece yarısı saat bir'i kırk geçe şunları bildirdi:

— Şimdi mahallinden verilen malûmatı mevsuka şudur: İngilizlerin elyevm Urfa'da üç yüz, Antep'te üç yüz elli, Maraş'ta yüz erleri vardır. Binaenaleyh size bir İngiliz fırkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak, alçaklıktır. Bu gerçeğin gerekenlere bildirilmesi uygun olur.

MUSTAFA KEMAL

İlyas Bey, Mustafa Kemal'le bu bildirişmeyi yaparken, birkaç subayla birlikte Sivas'tan Malatya'ya yollanan Recep Zühtü Bey, otomobil bozulduğundan ve hayvanla gittiklerinden dolayı hâlâ oraya varamamışlardı. Bu da İlyas Bey ve arkadaşlarını kaygılandırıyordu. Hısn-ı Mansur'dan (Adıyaman) ve Siverek'ten yola çıkarılan bölükler de henüz görünürlerde yoktu. Toplanmakta olduğu bildirilen süvari alayı da masala benziyordu.

Böyle olduğu halde İlyas Bey'le öbür kumandanlar Kürt aşiretlerinin herhangi bir saldırısına karşı Malatya'yı şiddetle savunma kararı almışlardı. Yalnız siyasî bir taarruz yapmayı da yararlı bulan kumandanlar, şimdilik ağırlık merkezinde bulunan Kâhta'da Hacı Bedir Ağa'ya başka aşiret reislerinden bir Kürt öğüt kurulu göndermeyi yararlı bulmuşlardı. Bu heyet, Bedir Ağa'yı kandırıp yola getirmeye çalışacaktı. Yalnız şu var ki, eldeki kuvvetlerle Malatya bir Kürt saldırısına karşı dayanamazdı.

Hazırlanan öğüt kurulu, 14 Eylül 1919 günü Malatya'dan Raka'ya gönderildi. Öğütçüler, Raka'ya varınca şaşırdı. Aşağı yukarı bin Kürt atlısı meydanları doldurmuş, silâhlarını temizleyip parlatmaktaydı.

İsyana katılmaya hazırlanan aşiret reisleri, Malatya'dan giden yine Kürt aşiret reisleriyle uzun uzun ve içten konuştular. Hacı Bekir Ağa, başta olmak üzere öbür aşiret reisleri de öğütçülerin dediklerini doğru buldular ve atlılarını arkalarına alarak dumanlı dağların eteklerinde zengin yeşillikler içine gömülmüş köylerine döndüler. Artık, bu işin fiyasko ile bittiği anlaşılıyordu. Malatya'dan gönderilen eski Pütürge Kaymakamı Ragıp Bey'le Kâhta aşiretleri reisi Hacı Bedir Ağa'nın himayesi altına giren Ali Galip ve Halil Rahmi Beyler, düş kırıklıklarını ve korkunç umutsuzluklarını eski birer teneke gibi arkalarında sürükleyerek güneye doğru indiler. Raka ile Urfa arasındaki çetin at yolculuğu, Mustafa Kemal'in ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın başucunda beliren boğucu kükürt dumanlarını da beraberinde alıp götürdü.

Ali Galip Bey'le Halil Rahmi Bey'in çift yıldızı Malatya'nın güzel bağlar ve bahçelerle süslü ufkuı üzerinde sonrasız sönüp giderken tedbirsiz bir İngiliz subayının Majör Novill'in yıldızı da karanlıklara doğru hızla düşüyordu.

Lawrence taslağı kumandanı Albay Neyl'den aldığı emirle güneye doğru düşen yıldızının arkasından yürümeye başlamıştı. Gözene yoluyla ve Türk jandarmalarının himayesinde, Malatya'ya uğratılmadan Elbistan'a yollanmıştı.

Tepeleri dumanlı Bey Dağları'ndaki karargâhını bırakıp güneye inmeye hazırlanan Ali Galip Bey'e yine en yakın arkadaşı Major Novill bir mektup yazarak Beydağı'ndaki karargâha gönderdi. Ona son kez yararlı olmak istiyordu. Bütün Türk yurdunu yitiren Ali Galip Bey, en son yardımı bir yabancı subaydan, Türk milletine çok büyük bir zarar yapmanın peşinde olan bir İngiliz subayından görmenin zavallı kaderiyle baş başa kaldı.

Mektup şu anlamdaydı:

— Yanımda bulunanlarla Antep üzerinden Halep'e dönmek üzereyim. Sivas hareketi üzerine civar vilâyetlere de sıçramış olan kargaşa, durulduğundan bu sorun üzerinde İstanbul'la haberleşmek istediğinizi biliyorum. Bunun için İstanbul'la yapacağınız haberleşmeyi ben sağlamak istiyorum. Urfa'dan İstanbul'la haberleşmek isterseniz, başaramazsınız. Çünkü Urfa'dan İstanbul'a giden Birecik telgraf teli Sivas'tan geçmektedir.

İstanbul'la haberleşmeye elverişli tel Halep'ten geçer ki bu da İngilizlerin elindedir. Birlikte Antep'e gideriz. Oradaki hattı, İstanbul'a dek emrinize hazır bulundurmayı ödev bilir, saygılarımı bildiririm.

Major Novill

Sivas'ta Mustafa Kemal'i yakalayıp zincire vurmanın mutluluğuna erişmeyen Vali Ali Galip, Urfa'daki bir Türk yurtseverini tongaya bastırdı ve İngilizlere yakalattırıp hapse attırdı.

Olay şöyle oldu:

Urfa'ya ayak basan Ali Galip Bey eski İttihat ve Terakkicilerden Şeyh Müslim'in evine konuk oldu. Söz döndü dolaştı yeni olaylara ve siyasete döküldü. Şeyh Müslim'le bir tartışmaya tutuşan Ali Galip Bey, onun İngilizlere atıp tuttuğunu görünce bunu yemeden içmeden İngiliz kumandanlığına bildirdi. Ertesi gün, konuğuna verdiği şölenin mükâfatı olarak İngiliz askerlerince yakalanıp Halep'e gönderilen Müslim Efendi, orada hapishaneye atılarak İngiliz düşmanlığının cezasını çekerken, Ali Galip Bey de yakalamak istediği bir dev yerine bir pire yakalamaktan yine hoşnut, onun arkasından Halep'e gitti. Hiç olmazsa böylece İngilizlere Türk düşmanı olduğunu ve himaye edilmesi gerektiğini anlatmış oldu.

Pek çok gerçekleri yutan çöl, Ali Galip Bey'i de yutmuştu. Anadolu'nun güzel yeşillikleri içinde iki şey bırakmıştı. Bunlardan birisi ölüm korkusu, öbürü de kalabalık çoluk-çocuğuydu. Ölüm korkusunu arkada bıraktığına sevinirken çocuklarına ihanet ettiğinden içi kan ağlıyordu. Vatana ettiği ihanet aklına bile gelmiyordu.

ANKARA'NIN BAŞI ÜSTÜNDE BULUTLAR

Kendinden sonrakileri düşünen milletler, yaşamak ve ilerlemek imkânına sahip olur.

-Mustafa Kemal-

Ankara'nın sıcak ve tozlu günlerinden biriydi. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın enerji, iyi niyet, yiğitlik dolu yüzünde sayısız ter damlaları parlıyordu. Bürosunun yanı başındaki koltukta da 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey oturuyordu. Mahmut Bey, oturduğu yerde bile uzun boylu olduğunu gösteren bir biçime sahipti. Yeşil ve güzel gözleri Kafkas ırklarından birinin özelliğini taşıyordu. İşte Ankara ve çevresinin çorak zavallı toprakları üzerinde üst ve ast bu iki kumandanın sözü geçiyordu. İstanbul'dan gelen bütün emirler, bu iki adamın granit barajına çarparak tuz-buz oluyordu. Türkiye'nin batısındaki bataklıklara saplanıp kalmış olan Yunan ordusunun karşısında dikilen engellerden pek çoğunu bu iki adamın gücü yaratıyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları, henüz kurşun seslerinden uzakta, işin politik yapısını kurmaya uğraşıyorlardı. İşte bu yüzden Ankara, İstanbul'un gözünde bir başka diken olmuştu. Bunu ortadan kaldıracak gücü olmayan İstanbul hükümeti, kimi sosyal kombinezonlara ve oyunlara başvurmaya başladı. Hele Sivas'ta da yapılması kararlaştırılan kongrenin örgütlenmesinde büyük, çok büyük rol oynamaya başlayan Ali Fuat Paşa ile onun yirminci kolordusunu çaptan düşürmek için hızlı bir çalışmaya girişmişlerdi.

Dâhiliye Nazırı Adil Bey İstanbul'da bir valiler toplantısı tertiplemiş, onların aracılığıyla Anadolu'daki Bagilere ve Celalilere karşı bir cephe kurmayı tasarlamıştı. Ordu birlikleri nasıl olsa Mustafa Kemal'den yanaydı, hiç olmazsa elindeki birkaç vali ve mutasarrıfla biraz iş çevirebilirdi.

Ankara Valisi Muhittin Paşa da başka valiler gibi İstanbul'a gitmiş, yerine vekil olarak mektupçu Halet Bey'i bırakmıştı.

Halet Bey, Muhittin Paşa'nın en güvendiği adam olmakla beraber Ali Fuat Paşa'nın da en güvendiği adamdı.

İşte Ali Fuat Paşa, Mahmut Bey'le yeni güçlükler ve işler üzerinde böyle konuştuğu sırada Halet Bey'in güvendiği bir adam kapıyı vurup içeri girdi ve paşaya Dâhiliye Nezaretinden hemen şimdi gelen bir genelgeyi uzatıverdi.

Bu, 31 Temmuz 1919 tarih ve 403 sayılı şifrede Ankara'yı çok yakından ilgilendiren şu satırlar vardı:

— Ciheti askeriyeye şu aralık orada dahi çete teşkilâtına germi verilmek üzere köylere kollar çıkarılarak cebren bakaya efradı toplatıldığı ve merkezi Ankara olmak üzere bir Kuvayı Milliye teşkiline teşebbüs edilerek Ankara'ya her taraftan murahhaslar davet olunduğu mevsukan haber alındı. Serian yeniden tahkikat icra olunarak istihsal edilecek malûmatın serian iş'arı ve oralarda bu gibi teşebbüsat ve tahrikâta önayak olanların hemen derdest edilerek mahfuzan İstanbul'a izamı tekrar ve ehemmiyetle tavsiye olunur.

Ali Fuat Paşa, yüzünde alaycı bir gülümsemeyle ve yüksek sesle bu telgrafı okudu. Mahmut Bey de ilgiyle ve alaycı mimiklerle bunu dinledi. Gülümseyen üst ve ast, birbirlerine bakıyorlardı. Ali Fuat Paşa en sonra yüzündeki bu alaycı tonu sesine ve sözüne aktararak:

— Mahmut Bey, dedi. Vali vekiline gidin, bizi ne vakit tevkif edecekmiş, öğrenip gelin!

Bu kez kahkahalarla güldüler.

Halet Bey, Kuvayı Milliyecilerdendi. Vali Muhittin Paşa, makamında bulunduğu zamanlarda da İstanbul'dan gelen gizli emirleri bir yolunu bulup Ali Fuat Paşa'ya iletiyordu. Şimdiye dek bu iyi adamın çıkarıp gönderdiği birçok önemli emir suretleri, paşanın gizli evrak dolabında yatıyordu.

Kuvayı Milliye'yi propaganda yoluyla vurmaya çalışan Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Anadolu'ya öğütçüler yollamaya başlamıştı. Batı Anadolu'ya böylece iki kurul gitmişti. Konya'ya gönderilen kurulun başında emekli Tümgeneral Süleyman Şefik Paşa vardı. Muhittin Paşa ile Ankara'ya gelen öğüt he-

yetinin başında da Tümgeneral Galip Paşa bulunuyordu. Doğu vilâyetlerini aydınlatmaya(!) gidecek heyete de Tuğgeneral Abdullah Paşa başkanlık ediyordu.

Ali Fuat Paşa bu yeni kampanya ile çok yakından ilgilenmeye başlamıştı. Bu çabaları boşa çıkarmak için karşı tedbirler almak gerekiyordu.

Süleyman Şefik Paşa, 5 Ağustos 1919 da Konya'da bozgunculuğa başlamıştı. Bunda da kimi başarılar elde edeceğe benziyordu. Ankara Valisi Muhittin Paşa da yanında Galip Paşa ve öğüt kurulu olarak 9 Ağustos'ta Ankara'ya döndü.

Ali Fuat Paşa, hoş geldiniz için vilâyet konağına gittiğinde Galip Paşa'yı da valinin odasında buldu. Birer koltuğa kurularak konuşmaya başladılar. Galip Paşa, hiç ara vermeden İstanbul hükümetinin siyaseti üzerinde bir yığın övgü sıraladı. Öyle toyca bir konuşma yaptı ki Ali Fuat Paşa, bu ihtiyar askerin uyumakta olduğunu anladı. Ali Fuat Paşa'yı ilgilendiren bu değildi. Onun asıl öğrenmek istediği, Muhittin Paşa'nın İstanbul'dan ne gibi bombalarla döndüğüydü. Acaba, Dâhiliye Nazırının bayağı bir âleti olarak mı dönmüştü?

Valinin ağzından en ufak bir ipucu alabilmek için türlü tuzaklar kuruyordu. Nedir ki, ihtiyar kurt hiç oralı olmuyordu.

Şimdiye dek Muhittin Paşa üzerinde epeyce işlemiş olan Ali Fuat Paşa, onun kendisine açılmaktan kaçınmasını Galip Paşa'nın yanlarında bulunmasına yoruyordu. Muhittin Paşa, bir ara:

— Nâzım Paşa Hazretleri maruzatınızdan pek müstefit olmuşlar! Dedi.

Vali bununla, Ali Fuat Paşa'nın 26 Temmuz 1919'da Harbiye Nazırına göndermiş olduğu uzun raporu anlatmak istiyordu.

— Yaa! Memnun oldum efendim, acaba vaziyeti nasıl mütalâa buyuruyorlar?

Vali bu sırada anlamlı bir biçimde Galip Paşa'nın yüzüne bakarak:

— Harbiye Nazırı paşa hazretlerinin size karşı hürmet ve muhabbetleri var, dedi.

Konuyu yine değiştiriverdi. Ali Fuat Paşa ayrılırken onu kapıya dek uğurlayan Muhittin Paşa, sesini kısarak bir sır söylüyormuş gibi:

— Hükümet erkânı ile yaptığım temaslar faydalı neticeler verdi, fakat bazı hususlarda kendilerini iknaya muvaffak olamadım. Müsait bir zamanımızda uzun uzun konuşuruz! Dedi.

Ali Fuat Paşa 11 Ağustos 1919'da teftiş heyeti başkanı Galip Paşa ile görüştükten iki gün sonra Harbiye Nezaretinden ivedi kaydıyla bir telgraf aldı. Nazım Paşa, bunda Ali Fuat Paşa'nın 26 Temmuz'da gönderdiği raporu okuduğunu bildirmiş, bunun üzerinde görüşmek üzere kendisini İstanbul'a çağırıyordu. Ali Fuat Paşa, telgrafı okuduktan sonra, kurnazca gülümsedi:

" Ahmaklar, başkalarını da kendileri gibi ahmak sanırlar! " Diye düşündü.

Nazım Paşa'nın telgrafta kullandığı dilin nazik perdesi arkasında korkunç bir tuzak yatıyordu. Ali Fuat Paşa, bırakışmanın ilk günlerinden beri direnme ve savaş meydanına atılmış iki üç iri kıyım kumandandan biriydi. Orta ve Batı Anadolu, sırtını bu genç dağa yaslamıştı. Daha on gün önce aynı hükümetin Dâhiliye Nazırı Adil Bey, millî direnmenin bu gürbüz şampiyonunun yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi için emir vermemiş miydi? Şimdi, Harbiye Nazırındaki bu kuzu sarması havası da ne oluyordu? Eğer Nazım Paşa'nın sözüne ve namusuna inanarak İstanbul'a yollansa daha Haydarpaşa'da İngilizlerce yakalanıp Malta Kalesi'ne sürülmeyeceğini hiç bir babayiğit söyleyemezdi.

Mersinli Cemal Paşa'yı ne kötü harcamışlardı. Kuvayı Milliyeciler arasında çok şerefli bir yeri olacakken gidip İstanbul'da birkaç gün Harbiye Nazırlığı yapmak pahasına her şeyi yitirmiş ve daha şimdiden bir fosil durumuna düşmüştü. Artık, ona ne o yandan, ne de bu yandan güveniliyordu. Yerinden kıpırdayan kumandanı, Mersinli Cemal Paşa'nın akıbeti bekli-

yordu. Bunlar adamını hiç mi hiç tanımıyorlardı. Ali Fuat Paşa'nın böyle bir delilik yapacağını nasıl düşünebiliyorlardı? Yine de Harbiye Nazırının çağrısını nazikçe susturmak gerekiyordu. Paşa:

"— Hastayım, şimdilik İstanbul'a gelemeyeceğim!" Diye hiç kimsenin yutmayacağı bir yalan kıvırmak zorunda kaldı.

Harbiye Nazırına bu karşılığı verdikten sonra uzunca düşündü. Acaba bu işte kimin parmağı vardı? Kim bilir belki de bu tuzak hazırlığında Vali Muhittin Paşa'nın parmağı rol oynamıştı. İki gün önce görüştüklerinde vali:

"— Nazım Paşa Hazretleri, maruzatınızdan müstefit olmuşlar, size hürmet ve muhabbet besliyorlar!"

Dememiş miydi? Bu bir yemleme değildi de neydi? Ali Fuat Paşa, bu kanıya geldikten sonra, valiyi bir kez daha makamında ziyaret etti. Odada validen başka kimse yoktu.

Birdenbire damdan düşer gibi:

— Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri görüşmek üzere beni İstanbul'a davet ediyorlar, deyiverdi.

Amaç, valinin birdenbire göstereceği tepkiyi yakalamaktı.

Muhittin Paşa'nın yüzünde çok hoşnut olduğunu gösteren izler belirivermiş:

— Yaa efendim! Çok iyi efendim! Dedi.

Her şey aptalca meydana dökülmüştü. Vali, tuzağa düşmüştü. Vali, sözlerine şu soruyu kattı:

— İstanbul'a teşrifinizde Nazım Paşa Hazretlerine hürmetlerimi iblâğ edersiniz. Yolculuk ne zaman, efendim?

— Şimdilik İstanbul'a gitmek niyetinde değilim.

Vali'nin gülümseyen etli yüzü birdenbire durgunlaştı.

— Ya efendim!

Ali Fuat Paşa şimşek gibi şunları düşündü:

"Artık şüphem kalmadı, İstanbul'dan yeni talimat ile dönen vali paşa, benim Ankara'dan ayrılmamı bekliyor. O zaman icraatını mâniaya uğratmadan yapmayı düşünüyor. İstanbul'da hükümet erkânıyla temaslarında faydalı neticeler aldığına dair sarf etmiş olduğu sözlerde hilafı hakikattir. Aklı sıra beni şüp-

helendirmemek ve oyalamak gayesini güdüyor. Bugün İstanbul temaslarına dair hiç bir şey söylemiyor."

Ali Fuat Paşa, oturduğu maroken koltukta kendini cendereye girmiş gibi tedirgin duyuyordu. Karşısındaki şu yaşlı ve göbekli adam, hiç kuşkusuz bal gibi düşmandı.

Muhittin Paşa, onun bu olumsuz düşüncelerini daha çok güçlendiren şu sözleri söylemek budalalığını da gösterdi:

— İngilizler bize karşı hayırhahâne bir siyaset takip ediyorlar, bunu bizzat müşahede ettim!

Genç paşa, kendini kurt sanan bu ihtiyar sivil paşaya artık herhangi bir şey sormanın gereksizliğini anlamıştı. Ona edindiği izlenimler üzerinde hiçbir şey sezdirmeden tıpkı onunki gibi bir:

— Yaa efendim, öyle mi efendim!

Çekti ve kendini dışarı dar attı.

*

* *

Vali Muhittin Paşa, artık İstanbul'dan aldığı korkunç toksini açıktan açığa saçmaya başlamıştı. Bu, İngiliz mandasının gerekli ve "makbul" bir kurtuluş yolu olduğu ihanetiydi. Yalnız kendi isteklerine bırakmayarak elinin altında bulunan bütün memurları da İngiliz Muhipleri Cemiyetine girmeye zorluyordu. Ali Fuat Paşa'nın kargaları, artık her gün ona Muhittin Paşa'nın yeni yeni ihanet vesikalarını taşımaya başlamıştı. Bir gün kargaların getirdiği bir haber çok ilginçti. Buna göre; Ali Fuat Paşa İstanbul'a geçip gidecek, Ankara'daki millî ve nizamî kuvvetler dağıtılacaktı. Bunlar, valinin yumurtladığı yaveler arasında bulunuyordu.

Bunu işiten genç paşanın kanı beynine sıçradı, hemen Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'i (Paşa) çağırarak şu emri valiye iletmesini emretti:

— Bu gibi sözlerin tekrarı halinde şiddet kullanmak zorunda kalacağımı bildirin!

Bu sırada, uyanık Ankaralılardan bir grup gerek Vali Muhittin Paşa'nın ve gerekse teftiş kurulunun hemen İstanbul'a dönmesini isteyerek hükümete başvurdular.

Ankara vilâyetinin içinde söktüremeyeceğini anlayan Vali Muhittin Paşa, teftiş kurulu başkanı Galip Paşa'yı ve onun emrindeki kurulu alarak propaganda yapmak üzere kazaları dolaşmaya yola çıktı.

*

* *

Ali Fuat Paşa 15 Ağustos 1919 günü Harbiye Nezaretinden gelen şu telgrafı dikkatle okudu:

— Kolordu kumandanları ile kolordu ahzasker rüesası ancak nezaretle şifre ile muhabere için Nezaretin vesayetine müracaat mecburiyetinde olduklarından aralarında şifre ile muhabere edecekleri hususatı doğrudan doğruya Nezarete yazacaklardır. Hali harp zail olduğu cihetle kumandanlar, maiyetleriyle şifre ile muhabere icra etmeyeceklerdir. Hususatı mebsutaya hasrı dikkat ve tevfiki hareket olunması tamimen tebliğ olunur.

Genelgenin altında yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın imzası vardı.

Ali Fuat Paşa, telgrafı okuyunca kendi kendine şöyle söylendi:

— Süleyman Şefik Paşa, karakterini ne çabuk meydana koydu! Hakikaten Damat Ferit Paşa'ya lâyık bir adam!

Sonra, şöyle düşündü:

—Hayır, bu emir tatbik edilemez. Edildiği takdirde milli teşkilâtın dâhilî irtibatı çok gevşeyecek ve bir mıntıka diğerinden süratle haber alamayacak ve binaenaleyh birlik bozulacaktır. Bundan başka, Yunanlılarla harbe tutuşmuş olan millî müfrezelerimiz idare ve ikmal işlerinde fena bir duruma düşeceklerdir.

Ali Fuat Paşa, birçoklarının bir İttihat ve Terakki eğilimlisi olarak bildiği Süleyman Şefik Paşa'yı çok iyi tanıyanlardandı. Hırsı, zekâsından büyük olan bu adam, Damat Ferit gibi aşağılık bir adamla el ele verince çok büyük fenalıklar yapabilirdi. Onun için genç paşa, Süleyman Şefik Paşa'nın yeni bir hikâyesi üzerinde ilginç haberler toplamaya başladı. Öğütçü bir

kurulun başında Damat Ferit'çe Konya'ya gönderilen Süleyman Şefik Paşa, iki gün sonra İstanbul'a iştah açıcı bir telgraf çekmişti. Bu telgrafta anlam olarak şunları diyordu:

—Yaptığım temaslardan ve incelemelerden Anadolu'da millî teşkilâtın zannedildiği kadar kuvvetli olmadığını anladım. Eğer ben Harbiye Nezareti makamına getirilirsem ve hükümetin kararlarını sürat ve sadakatle tatbik edebilirim. Millî kuvvetleri kısa zamanda dağıtabileceğime inancım var.

Böyle kendine güvenen bir adamla, çoktan beridir karşılaşmamış olan Damat Ferit Paşa, birdenbire gözlerini ovuşturarak silkinmişti. İlk işi Konya'ya bir şifre yazıp bu Yavuz Paşa'yı İstanbul'a çağırtmak olmuştu. Ondan sonra da Dâhiliye Nazırı Adil Bey'i çağırtarak ona şu müjdeyi vermişti:

— Adil Bey, mükemmel bir Harbiye Nazırı bulduk!

Süleyman Şefik Paşa'nın vaat dolu telgrafı, 'Açıl susam açıl' sihirli sözüne benzemişti.

Etekleri zil çalarak İstanbul'a koşan Şefik Paşa, Harbiye Nezareti koltuğuna oturabilmek için patronu Damat Ferit Paşa'nın yeni bir kombinezonunu bekliyordu. Nazım Paşa'yı koltuktan yuvarlayarak yerine bir İttihatçı paşayı geçirmek oldukça güç bir işti. Kurnaz ve vesveseli padişahı atlatmak gerekiyordu. Bir gün Adil Bey'le Nazım Bey'in "Meclis-i Vükelâ"da şiddetli bir tartışmaya hatta çekişmeye tutuştukları görülmüştü. Bir pundunu bekleyen Damat Ferit için bundan daha "dört başı mamur" bir bahane mi olurdu?

Hemen çekilmesi istenen Nazım Paşa kös kös uzaklaşırken yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa da çoktandır gözlerini kamaştıran Harbiye Nezareti koltuğuna kuruldu. Bu oldukça sihirli bir koltuktu.

Vaktiyle İzzet Paşa'dan ve padişahtan bu koltuğu çok isteyen Mustafa Kemal, onu bir türlü koparamamıştı. Mustafa Kemal, bu koltuğu, tepeden bir ihtilâl ve darbe yapmak için istiyordu. Bakalım Süleyman Şefik Paşa, bu koltuğu ne için kullanacaktı? Haremde sanki baskın yapılırcasına imzalatılan yeni atama emriyle Süleyman Şefik Paşa, Harbiye Nazırlığı koltuğuna oturmuş, nedir ki bu kez de padişah uyanmıştı.

Mustafa Kemal'den ağzı yanan Padişah, Harbiye Nazırlığına bir İttihatçının getirildiğini eski Sadrazam Tevfik Paşa'dan dinleyince bir hoş olmuştu. Tevfik Paşa'nın etkisi altında nerdeyse gazap durumuna gelen Padişah, Mabeyin Başkâtibi Ali Fuat Bey'i çağırtmış, gammaz Tevfik Paşa'yı da göstermekten çekinmeyerek şöyle demişti:

— Paşa hazretleri, Süleyman Şefik Paşa'nın meşhur İttihatçılardan olduğunu ve onun tayininden dolayı vükelâdan bazılarının çekilmek isteyeceklerini söylüyorlar. Sonra bu da başımıza bir belâ olmasın ve bu sırada yine bir buhranı vükelâ çıkmasın. Sadrazamı telefonla bul, paşa hazretlerinin ismini zikretmeyerek bu yolda haber aldığımı söyle! Eğer takriri muameleye koymamışlarsa tehir etsinler.

Mabeyin Başkâtibinin Damat Ferit Paşa'yı bulması kâr etmemişti. O, yeni Harbiye Nazırına görevini bildirmişti bile:

— Ben, Süleyman Şefik Paşa'ya memuriyetini tebliğ etmiş bulunuyorum. Kendisi Harbiye Nezaretine giderek vazifesine bile başlamış bulunmaktadır, bu yüzden takririn tehirine imkân kalmamıştır.

Damat Ferit Paşa, hemen o gece Mabeyin Başkâtibi Ali Fuat Bey'i konağına çağırarak şöyle demişti:

— Dün gece Şeyhülislâm Efendi, Maliye, Bahriye, Dâhiliye ve Maarif Nazırlarıyla burada toplanarak müzakere ettik. Süleyman Şefik Paşa'nın tayinine itiraz eden olmadı. Evkaf Nazırı Hamdi Efendi de Şeyhülislâm Efendi'den ayrılmaz. Diğerlerinin muarız olduklarını bilmiyorum. Kendisini bir haftaya kadar tecrübe ederiz. Sonra Bahriye Nazırı Salih Paşa ile becayişlerini icra eyleriz. Efendimiz, şimdiden Salih Paşa'yı imale buyursunlar!

Süleyman Şefik Paşa'yı başkaları çok iyi tanımıyordu. Nedir ki o kendini çok iyi tanıyordu. Her yürekte bir arslan yattığını bilenler onun yüreğinde bir kaplan yattığını sonradan anlayacaklardı. Süleyman Şefik Paşa, ilk pençeyi kolordu kumandanlarına savurmuştu. Bu, yukarıda yazdığımız telgraftan başkası değildi.

Milletlerin iyi niyetlerini yok ederek büyük adam, büyük kumandan olmuş bir tek kimse yoktur. İşte Süleyman Şefik Paşa da milletinin bu iyi ve soylu niyetlerine karşı dikilmişti.

Şifresiz kolordu emirleri olamayacağını anlatarak yeni Harbiye Nazırına başvuran kolordu kumandanları Nuh deyip Peygamber demeyen bir nazır karşısında bulunduklarını anladılar ve ona göre tertiplendiler. Süleyman Şefik Paşa, kolordu kumandanlarına açıktan açığa meydan okuyordu. Padişahın, kendi üzerindeki kuşkusu, kulağına çalınmış olacaktı. Onların sanılarını boşa çıkarmak kararında olduğu görülüyordu.

Ali Fuat Paşa, en gizli askerî sırların açık telgraflarla gidemeyeceğini anlatamayınca zora başvurmaya karar verdi. Bu bayağı kararı geri aldırtacak, Süleyman Şefik Paşa muhterisine tükürdüğünü yalatacaktı. Yeni Harbiye Nazırını bir gün makine başına çağırttı ve şu uyarmada bulundu:

— Şifreli muhabereyi menettiğiniz için gizli emir malûm makamlara verilemiyor, bunlar açık telgraflarla verildiği takdirde birçok askerî sırlarımız ifşa edilecektir. Bu hâlin daha fazla mesuliyetini üzerimize alamayacağız. Yirmi dört saat kadar şifreli muhabereye müsaade buyurmadığımız takdirde bütün telgrafhaneler askerî işgal altına alınarak muhabereye eskisi gibi devam olunacaktır.

Bu şiddetli azarlama karşısında Süleyman Şefik Paşa şaşırmakla öfkelenmek arasında ellerini ovuşturdu ve yanında bulunanlara şöyle dedi:

— Ali Fuat Paşa, bizi fazla uğraştıracağa benziyor!

Ali Fuat Paşa'ya verdiği karşılıkta ise:

— Bir müddet mühlet verirseniz vaziyeti tekrar tetkik ederim, dedi.

Demek ki işi haberleşmeye dökerek genç ve enerjik paşayı savsaklayacaktı. Kolordu kumandanı, daha çok bekleyemezdi. Yirmi dört saat içinde İstanbul'dan müspet bir cevap gelmeyince derhal kolordu mıntıkası dâhilindeki bütün telgrafhaneleri askerî işgal altına alarak şifreli muhabereye devam ettiler.

Süleyman Şefik Paşa, Ali Fuat Paşa'nın bu dayatması karşısında emrini geri almaktan başka yapacak bir şey bulamadı. Ali Fuat Paşa ile 20. Kolordunun bir demir leblebi olduğunu hemen anlayan Süleyman Şefik Paşa, onları mat edebilmek için bir komiteci hilesi kullanmanın gerekli olduğunda karar kılmıştı. Süleyman Şefik Paşa'nın unuttuğu bir şey vardı:

Karşısında en azdan kendisi gibi eski İttihatçıların tecrübeleri, hürriyetçilikleri ve komiteci nitelikleriyle dolu bir ihtilâlcı vardı. Erkânı Harbiye-i Şahane'de Mustafa Kemal'le birlikte gizli bir ihtilâl örgütü kurmaktan yakalanmış, dirimini ve subaylığını güç kurtararak bugünkü kumandanlık aşamasına gelmişti. Genç paşa, bugün her bastığı yerde bir mayın olabileceğini hesaplayan bir askerlik ve ihtilâlcılık zekâsına sahipti. O da esen rüzgârdan hile sezen sayılı başlardandı.

Ali Fuat Paşa'dan yediği ilk yumrukla daha birinci raundda nakavt olan Süleyman Şefik Paşa yerinden doğrulup üstünün başının tozunu silktikten sonra, 29 Ağustos 1919 tarihli bir şifre ile 20. Kolordunun kapısını çaldı.

—Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerine;

Geçende İngiliz kumandanı General Milne'ın tebligatını bildirmiştim. İzmir havalisinde sükûneti idameye ve vilâyeti şarkiyede asayişi halelden sureti katiyede vikayeye ve anasır arasında en küçük bir hadisenin bile vukuunu men'e muvaffakiyet temin edebileceğinizin buraca bilinmesi; vaziyet ve menafiî siyasiyemizin istikametini tayin hususunda mühim bir amil olacağından iktizasını teemmül ile bu baptaki mütalâai mahsusaların ilâvesiyle serian hamiyet perverenelerinden muntazır ve mercudur.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik

Ali Fuat Paşa, bu telgrafı okuyunca küçümsemeyle gülümsedi. Şöyle düşündü:

—Yeni Harbiye Nazırı, " İzmir havalisinde sükûneti idameye ve vilâyeti şarkiyede asayişi halelden vikayeye " ne dereceye kadar muvaffak olacağımı soruyor. Maksadını ne kadar gizlerse gizlesin meydanda selefinin kurduğu, fakat içine dü-

şüremediği tuzağı bir de kendisi tecrübe etmek istiyor. Evvelâ, hükümetin bana itimat ettiği zehabına kapılacağım(!). Eğer buna muvaffak olurlarsa ikinci bir emir yollayacaklar. " Bu meseleyi şifahen müzakere etmek üzere Dersaadete teşrifinizi bilhassa rica ederim." Diyecekler. Ben de buna inanarak İstanbul yolunu tutacağım (!).

—Yarabbim! Bu ne kadar çocukça hazırlanmış bir plân!

Ali Fuat Paşa, Süleyman Şefik Paşa'ya 24 Ağustos 1919 tarihinde ikinci bir nakavt yumruğu salladı.

—Bu hususiaki mütalâai âcizanemi beyandan evvel Anadolu'da bulunduğum şu son altı ay zarfında ahval ve vaziyetin mahiyeti hakikiyesini arz etmek isterim. Mütarekeden İzmir'in işgaline kadar devam eden müddet zarfında, düveli itilâfiyenin gittikçe artan ahd şikenâne muamelâtı bilhassa tahammülsüz Yunan fecayiî ve Ermenilerin Adana vilâyetinde şimendifer hattı üzerindeki tecavüz ve tahrikâtı ile Kafkas dâhilindeki katliam gibi hadisat karşısında daima sık sık tebeddül eden heyeti vükelânın bu âlemi fecayie çaresaz olamayacağını gören millet, İzmir'in işgali üzerine bizzat mukadderatına hâkim olmayı düşünmüş ve bunun bir neticesi olarak her tarafta intizam ve dâhilinde kesbi vüs'at eden harekâtı milliyenin kuvveti gittikçe tezayüt etmiş ve bizzat Aydın vilâyetinde on binlerce kuvvet toplanarak kanlı ve fedakârane müsademe ve muharebeleriyle Yunan istilâsını durdurmaya muvaffak olmuştur. Mevcudiyet ve istiklâli için çırpınan millet, kezalık, muhtelif mahallerde kongreler akdederek mukadderatı millet ve vatan hakkında mühim kararlar ittihaz ile bunları zatı şahaneye ve sadarete ve sair icap eden mahallere arz etmişlerdir. Buna mukabil muhtelif kabinelerimizin bazı erkânı, bu cereyanı millîyi muhalifi kanun ve bir tezepzüp ve iğtişaş telâkki ederek imhasını emretmiş ise de mevcut ve gayrı mevcut ve gayrı muallem ve cüz'î jandarma ve kasden zayıf düşürülmüş olan orduyu hümayun ile maddeten ve manen hiçbir şey yapılamamıştır. Bazı mahallerde bu hale karşı hususî tedbir ittihazım muvafık gören zevatı âliye de hükümetin emrini ifa etmedi diyerek azil ve tevkif edilerek duçarı gadir olmuşlardır.

Milletin bu harbi umumide seviyesi, irfan ve tecrübesi muhtelif fırsatlarda yükselmiş olduğundan Avrupa düveli medeniyesinde olduğu gibi bizde de bu derece değil ise de makamı hilâfet ve padişahlarına daima muti ve merbut kalmak şartıyla mukadderatlarının tayinine iştirak eylemek istedikleri anlaşılmaktadır.

Hükümet ile millet arasındaki ihtilâflardan istifade etmek isteyen anasırı ecnebiye ve gayrı sadıka ise her gün muhtelif tarzda bazı eracif işaa ederek memleket dâhilinde karışıklık ve asayişsizlik mevcut olduğunu ve daima Hıristiyan ahaliye tecavüz vuku bulduğunu göstermek istemişlerse de müruru zamanla İtilâf Devletleri memurları böyle bir halin mevcut olduğunu değil, hudusuna*(yeniden meydana gelme)* bile imkân olmadığını muhtelif vesilelerle bildirmişlerdir.

Aydın'daki millî harekâta gelince; bunun da malûmu âlileri olduğu üzere Yunan fecayiî ve mezaliminden doğmuş olup müdafaayı nefisten başka bir şeyle tarif edilemeyeceği ve mâni tedbirler ne olursa olsun behemehâl Yunanlıları Aydın vilâyetinden çıkarmaya azim ve karar vermiş oldukları ve bu karara muhalif tedbir ittihaz edecek vatandaşlarını duygusuzluk ve hamiyetsizlikle itham etmekte olduklarını işitmekteyim. Hulasaten arz etmek isterim ki efkârı umumiye-i millet tamamıyla vaziyeti hariciye ve dâhiliyemizi müdrik olmak ve vatanın yüksek menfaatlerini istihdaf etmek suretiyle tekevvün ve tekâmül etmektedir.

Acizlerinin vaziyetine gelince:

Ordu kumandanı olmak sıfatıyla mümkün olduğu kadar kumandam altında bulunan kıtaatı siyasetle şaibedar etmemeye ve elimdeki cüzî kuvvetle hükümetin emirlerini infaz edebilmek şöyle dursun arzuyu millîye muhalif bir vaziyet aldığım takdirde padişah ve vatan için elim bir vakaya sebebiyet verilmiş olacağını bittâyin bulunduğum mıntıkada mümkün mertebe hükümetin nüfuzunu muhafaza etmek şartıyla hükümet ile milleti birbirine rapteden münasebatı mühimmeyi bozmamaya ve ciheti mülkiye ile askeriye arasında hudus*(sonradan meydana gelme)* bulan fikir ihtilâfını da izaleye çalışıyo-

rum. Fakat bir an gelecektir ki bu halin devamı âcizlerince de gayrı mümkün olacağını kemali mutavaatla arz ederim.

Mütalaayı mahsusam berveçhi âtidir:

1- Aydın vilâyetinde Kuvayı Milliye, İtilâf Devletlerine mütecaviz olmayıp, sırf yüz bin Müslüman'ın hicretine yani sefaletten mahvına elli bini mütecaviz Müslüman'ın şahadetine sebebiyet veren zalim ve gaddar Yunanlıların harimi namusu milliyetlerinden bil ihraç İzmir vilâyetinin tamamıyla tahliyesini istihdaf etmektedir. İnsaniyet ve medeniyet hisleri ile daha fazla kan dökülmemesi için bu hususun İngiliz Generali Milne'den rica edilmesi münasip mütalâa kılınır. İnsanî ve medenî hislerle meşbuğ olduğuna iştibah edilemeyen Paris Konferansının bu ricayı is'af edemeyeceğine bir sebep görülemez. Dört-beş İngiliz zabiti ile Yunan askerinin zulümkâr vaziyetinin tebeddül edeceğine hiçbir Müslüman'ın inanamayacağı muhakkaktır.

2- Hükümet ile millet arasında mevcut ve devam etmekte olan ihtilâf, şu mühim anda hükümetin zayıf bulunması ve aleyhimizde harekete hazırlanan dâhilî ye haricî düşmanların teşvik ve teşcii noktai nazarından gerek makamı hilâfeti ve gerekse vatanı pek büyük tehlikelere maruz kılacağından hükümeti seniye ile millet, itilâfı tamîle mukadderatı milletin arzuyu milliye muvafık bir surette temini her neye vabeste ise ona göre tedabiri mukteziyenin ittihazını pek ziyade merbut bulunduğum millet ve vatanım namına arz ve istirham ve bu büyük vazife-i vataniyeye delâleti zatı samimî nezaret penahilerinden intizar eylerim, efendim.

Ali Fuat Paşa, bu yiğitçe raporu yollamadan önce Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'e de bir kez okudu. Genç paşa, öteden beri kurmay başkanlarının düşüncelerini yoklamayı gelenek edinmişti. Ömer Halis Bey, raporu dikkatle ve biraz da heyecanla dinledi. Ali Fuat Paşa, okumayı bitirince ona:

— Mütalâanızı öğrenmek istiyorum, dedi.

— Tamamıyla hemfikirim, paşam. Ancak Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, bu acı sözlerinizden memnun olmayacak.

— Orasını ben de takdir ediyorum. Başka?

Biraz duraksayan kurmay başkanı, sonra şu karşılığı verdi:

— Kumandan iskat etmeleri ihtimalini de düşündünüz mü paşam?

— Evet, bunu da düşündüm. Bu karakterdeki Harbiye Nazırları benim gibi bir kumandan istemezler. Esasen daha uzun müddet beni bu vazifede bırakacaklarına ihtimal vermiyorum. Siz, şimdi bu raporu derhal tebyiz ettiriniz. Bugün gitmesi lâzımdır.

Ömer Halis Bey, tebyiz ettirilmek üzere raporu alıp gittikten sonra henüz kafasının içinde verdiği karşılığın psikolojik yankıları çınlayıp duran genç paşa, başını ellerinin arasına alıp bu raporla ne demek ve ne anlatmak istediğini bir kez daha düşündü:

—Evet, Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey, endişelerinde haklı olabilir. Ancak kanaatlerimi açıkça yazmakla hasımlarımıza müspet ve doğru bir kurtuluş yolu tuttuğumuzu ve maceraperestlikten kaçındığımızı anlattım. Millî siyasetle arasında mevcut ve devam etmekte olan ihtilâf, şu mühim anlarda hükümetin zayıf bulunması, aleyhimize harekâta hazırlanan dâhilî ve haricî düşmanların teşvik ve teşcii noktai nazarından gerek makamı hilâfet ve gerekse vatanı büyük tehlikelere maruz kılacağından hükümet ile millet itilâfı tam ve mukadderatı milletin arzuyu milliye muvafık bir surette teminini istedim.

Evet, bu cümlelerin anlamı açıktı. Çökmek üzere bulunan Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk milleti ve imparatorluk hükümeti yerine demokratik bir idarenin gerektireceği bir siyasetin tutulmasını savundum.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, elbette salık verdiğim bu çözüm çarelerinden hoşnut olmayacak. Beni kandırıp tuzağa düşüremediklerini anlayacaklar, yerime kendilerine hizmet (!) edecek bir kumandan arayacaklardır. Raporu yazarken bunların hepsini bir bir düşündüm. Fakat bana karşı tutumları ne olursa olsun, tuttuğum yolu değiştirmeye güçleri yetmeyecektir. Çünkü birkaç gün sonra, Sivas Kongresi'nin toplanmasıyla millî direnmeye taraftar olmayan ve millî teşki-

lâtları dağıtarak sanki düşmanlarımıza yardım etmeyi düşünen hükümeti merkeziye ile her türlü ilişkilerimiz elbette kesilecektir. Beni kumandanlıktan atsalar bile 'Emriniz başımın üstüne!'deyip çekilip gidecek değilim. Üzerime düşen millî ödevi her ne pahasına olursa olsun sonuna dek yapacağım!

Rapor temize çekilip geldiğinde genç paşa, buna hemen imzasını attı ve Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'e bakarak:

— Şimdi biraz daha müsterihim! Dedi.

Ali Fuat Paşa, gönderdiği raporun yankılarını gerçekten büyük bir merakla bekliyordu. İstanbul'dan olumsuz bir karşılık gelmesi, daha çok beklenebilirdi. Nedir ki bu genç paşanın durumunda herhangi bir değişiklik yapacak güce sahip olmayacaktı. O, çoktan beri seçtiği bir granit yığınının üzerine çizmelerinin topuklarını gömmüş, ufuktaki fırtına bulutlarına sonsuz bir güven ve kararla bakmaktaydı. Onun İstanbul'a karşı almış olduğu durum çoktan beridir meydandaydı.

Bu raporun yapacağı iş, İstanbul hükümetinin de kendisine karşı beslediği duyguların meydana çıkmasını çabuklaştırması olacaktı. Şefik Paşa'nın vereceği herhangi bir karar, onun üzerinde en ufak bir sürpriz etkisi yapmayacaktı.

Genç paşa; daha 27 Haziran 1919'da mülkiye amirleri ile kumandanlara göndermiş olduğu beyannamede şu anlamda şeyler söylemişti:

"— Gerekince memuriyetimden ayrılıp bir millet bireyi olarak mübarek yurt ve kutsal milletim uğrunda çalışacağıma açıkça söz veriyorum."

Bu yayımladığı beyannamenin son sözleriydi ve Mustafa Kemal'in Erzurum'da attığı o meşhur savaş narasını andırıyordu. Sonra onlar, Amasya'da çok önemli ihtilâlcı kararlar almamışlar mıydı? Bu kararlarda bugünü düşünen ileri görüşlü satırlar demir gibi olduğu yerde duruyordu; ikinci maddedeki o sözler şunlardı:

"— Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple kumandadan iskat edildiği takdirde kendilerinin yerlerine gelecek kimseler işbirliği yapabilecek vasıflara malik bulunuyorlarsa kumandayı devredecek, fakat nüfuz mıntıkalarında kalarak

vazife-i milliyelerine devam edeceklerdir. İkinci bir İzmir vak'asına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde kumanda asla terk olunmayacak ve böyleleri kabul edilmeyecektir."

Ali Fuat Paşa'nın, Süleyman Şefik Paşa'ya salladığı yumruğun kokusu beş gün sonra çıktı. Patron, genç paşanın işine son verdiğini bildiriyordu. Evet, 20 Ağustos 1919 tarihli telgraf, Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordu kumandanlığından uzaklaştırıldığını bildiren emri kapsamaktaydı.

Bu emirde şunlar da vardı:

" — 20. Kolorduya yeni kolordu kumandanı Ankara'ya gelinceye dek Ankara'da bulunan 'Tetkiki Hesabat Komisyonu Başkanı' Emekli Tuğgeneral Hulusi Paşa vekâlet edecektir."

Ali Fuat Paşa, padişahın iradesini taşıyan bu emre de boyun eğecek değildi. Telgraf, sanki daha önce de birkaç kez gelmiş de okuyup geçmiş gibiydi. Elbette kolordu kumandanlığını ne Hulusi Paşa'ya, ne de İstanbul'un göndereceği bir Kuvayı Milliye düşmanına bırakıp çekilecekti. Her şeyden önce baş kaldırmış bir ihtilâlcıydı. İşine gelmeyen her türlü emir, insan ve her şey, bu ihtilâl direncinin granitine çarpıp sapır sapır dökülmeye mahkûmdu.

Gelgelelim, kolordunun ikinci derecedeki başları, bu telgraf üzerine sarsılmışlardı. 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey başlarında olarak paşanın odasına geldiler. Üzgündüler ve bu üzgünlük, iyi ve temiz yüzlerinde açıkça okunuyordu. Hele kurmay başkanı ile tümen kumandanı, bu üzüntüyü saklamakta ya bir sakınca görmüyorlar ya da meydana vurmakla bir dostluk ödevini yerine getiriyorlardı.

"Konuşurken sesleri titriyordu."

Tümen Kumandanı Mahmut Bey, arkadaşlarının derin üzüntülerini de yansıtarak şöyle konuştu:

— Bizi bırakmayacaksınız, değil mi, Paşam? Daima emrinizdeyiz. Bunu arz için gelmiştik.

Mahmut Bey'in gözleri doluksamış, heyecandan dili tutulur gibi olmuştu. Daha çok konuşamadı. Genç paşa, onun söyle-

mek isteyip de söyleyemediği her şeyi avucunun içindeki çizgiler gibi biliyordu. Bu arkadaşını çok iyi tanıyordu.

O da, onlar gibi heyecanla ayağa kalktı ve kısaca şunları söyledi:

— Göstermiş olduğunuz sıcak alâkayı ömrüm oldukça unutamayacağım. Sağ olunuz! Kumandayı Hulusi Paşa'ya bırakmak niyetinde değilim. Eğer millî davamıza sadakatle hizmet edecek hamiyetli bir zat gelirse kumandayı kendisine devredeceğim. Fakat yine buralarda sizinle beraber kalacağım. Vazife-i vataniyemi bir ferd-i millet olarak yapmaya çalışacağım. Hepinizin gözlerinizden, yüksek alınlarınızdan öperim.

Ali Fuat Paşa'yı ayakta dinleyen silâh arkadaşlarının yüzleri, birdenbire gizli bir yerden bir kutsal ışık vurmuş gibi aydınlandı. Şimdi, hepsi dipdiri, dimdikti ve gözleri büyük bir sevgi, saygı ve inançla genç paşaya bakıyordu.

Akşamleyin Tümen Kumandanı Mahmut Bey'le Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'i odasına çağıran genç paşa:

— Hulusi Paşa ile gidip konuşunuz, dedi. Vekâleti kabul etmeyecektir.

Mustafa Kemal, bu sırada Sivas'a yeni gelmişti. Hemen vefalı gençlik, ordu ve ihtilâl arkadaşına şu avutucu şifreyi göndermekte gecikmedi:

—30.8.1919 tarih ve 1022 numaralı şifrenin üçüncü maddesinde zaten tahmin edilen netice bugüne kadar gecikmek ile bize pek kıymetli zaman kazandırdı. Mukarreratı ahiremiz mucibince harekete karar vermeleri amali mukaddese-i milliyenin tesiri hususuna en büyük zımandır*(zarara karşılık verilen bedel).* Bittabi kumandayı kat'iyyen terk buyurmazsınız. Kararı sabık veçhile, gerek Kâzım Karabekir Paşa ve gerekse Salâhattin Beyefendi kardeşlerimiz, nezarete protestoda bulundular. Konya'daki Salâhattin Bey'in de aynı veçhile hareketi pek tabii görülmektedir. Kemali hürmet ve meveddetle gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal.

Bu sırada Kâzım Karabekir Paşa da Erzurum'dan Harbiye Nezaretini bombardıman etti.

Hulusi Paşa, kendisine yapılan uyarma ile kolordu kumandanlığı vekâletini almaktan çekinmişti. Adamcağız hasta yatıyordu. Ali Fuat Paşa, sonunda 20. Kolordu Kumandanlığı vekâletini yine kendi üzerine aldı. Süleyman Şefik Paşa'nın uzaktan savurduğu darbe, bir kez daha Ali Fuat Paşa'nın granitinde kırılmıştı. Bir ihtilâlcı, ayağının sağlam bastığı her yerde direnmek zorundaydı. Ankara kayasına ayaklarını gömmüş olan paşayı buradan artık, kendisi de kolay kolay koparamazdı. Artık, kararı karardı. Yerine atanacak kumandanlara ne görevini bırakacak, ne de onları Ankara'ya sokacaktı.

İstanbul hükümetinin böyle köklü tedbirler almaya çalışması boşuna değildi. Anadolu ihtilâlcılarının Erzurum'da topladıkları birinci kongre başarı ile sona ermişti. Şimdi de Sivas Kongresi başlıyordu. İstanbul hükümetiyle padişahı titreten ihtilâl yangını, Ankara'yı da içine alarak bütün Orta Anadolu'yu ve batı vilâyetlerini saracağa benziyordu. Damat Ferit Paşa ve yardakçıları bu korkunç yangını yerinde söndürmek için ta İstanbul'dan su sıkıp duruyorlardı. Kimi zaman su yerine hortumlar, gaz depolarına daldırılıyor, böylece de söndürülmek istenen yangın büsbütün alevleniyordu. Süleyman Şefik Paşa'nın son sıktığı şey de su değil petroldü. Bu yüzden Ankara'daki yangın daha çok körüklenmiş. İstanbul'la Ankara arasındaki göstermelik bağlantı da böylece kopmuştu.

Ali Fuat Paşa, harıl harıl çalışıyordu. Sivas Kongresi'ne gönderilecek delegelere yol gösteriyor, onları adamakıllı uyararak Sivas'a doğru selametliyordu.

Batı Anadolu ile İstanbul'dan geçen yolların çok önemli kavşak noktası olan Ankara, ihtilâlin haritası üzerine daha şimdiden kocaman bir yangın lekesi gibi oturuvermişti. Erzurum'dan Sivas'a kayan siyasal ağırlık merkezinin davranışlarını koruyan en önemli menziller 20. Kolordunun yayıldığı Ankara Kalesi ve dolaylarında bulunuyordu.

Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan gelen yolları sürekli ateş altında tutarken Batı Anadolu'da düşmanla boğazlaşan Kuvayı Milliyecilere babaca destek oluyordu.

Erzurum Kongresi sürüp giderken Batı Anadolu'nun düşmanla ateş ilişkileri kuran şehirlerinde de ayrı ayrı kongreler toplanması eğilimi baş göstermişti. Bütün bu eğilimleri bir yere toplayarak Sivas Kongresi'ne stok hazırlamak gerektiğini anlayan Ali Fuat Paşa, harekete geçti.

16 Ağustos 1919 da Alaşehir Kongresi toplandı. Bu, düşmanla pençeleşmekte olan gerçek Kuvayı Milliyecilerle ihtilâlin ana yapısını hazırlayan liderler arasında bir köprü oldu. Kuduz gibi saldıran düşman sürülerini afallatmış olan kahramanları elinden tutan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla tanıştırdı. Alaşehir Kongresi'nin toplanmasıyla Yunan kurşunlarının vızlayıp durduğu topraklardaki kahramanlarla ta Kars kapılarına dek yayılmış olan Karabekir'in yiğitleri arasındaki boşluk birdenbire doldu ve bütün Türkiye, içinde bir hava boşluğu kalmadan Kuvayı Milliyeci oldu. İhtilâlin siyasî liderleriyle gerillacı kumandanları el ele verdi. Bu, büyük bir başarıydı. Bu dakikaya dek düşmanla dişe diş, başa baş boğuşan milli kuvvetlerin başları, yalnız kendi yiğitliklerinden emir alıyorlardı. Bu kahramanların çoğu da birbirini bir kaşık suda boğacakmış gibi birbirine hasım ve rakipti. Büyük ihtilâl liderlerinin birleştirici otoritesinin bu bölgede görünmesi gerekiyordu. İşte, Ali Fuat Paşa, Alaşehir Kongresi'yle bu işi yaptı.

Sivas Kongresi hazırlığı, Ali Fuat Paşa'nın gücünün yetiştiği her yerde ilerliyordu. Ağustos'un sonlarına doğru Anadolu'daki iyimser kımıldama, daha çok ve olumlu bir biçimde artmıştı.

Bursa, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara Murahhasları, mahallerinden doğruca Sivas'a hareket etmişlerdi. Denizli ve Adana Murahhasları, Ankara'ya gelmek üzereydiler. Konya, Niğde ve Kayseri Murahhasları, hareket hazırlıklarını yapmışlardı. Balıkesir ve Aydın Murahhasları, seçilmişlerdi.

Böylece, Eylül başlarında kongrenin toplanmamasına artık bir sebep kalmamıştı.

Ali Fuat Paşa'nın Keçiören'deki evinde çok saygıdeğer bir de konuğu vardı. Bu ak saçlı ve sakallı adam, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa'dan başkası değildi. Sivas Kongresi'ne katılsın ve dövüşte bir ufak narası çınlasın diye kalkmış oğlunun yanına gelmişti. İstanbul delegelerinden biri olarak Sivas Kongresi'ne katılacaktı. İsmail Fazıl Paşa'nın Sivas'a gitmesi yaklaştıkça heyecanı da artıyor, bir çocuk gibi seviniyordu.

Ali Fuat Paşa, onu öbür delegelerle birlikte bir arabaya yerleştirirken şunları söyledi:

— Biliyor musun Fuat? Mustafa Kemal Paşa'yı ne kadar göreceğim gelmişti. Bir oğlumu İstanbul'da bırakmıştım. İkincisini Ankara'da buldum. Üçüncüsüne Sivas'ta kavuşacağım.

İsmail Fazıl Paşa'nın İstanbul'da bıraktığı oğlu ve Ali Fuat Paşa'nın orada bağlantı olarak bıraktığı küçük kardeşi Yüzbaşı Ali Bey'di. İkincisi Ali Fuat Paşa'ydı. Üçüncü oğlum dediği de Mustafa Kemal Paşa'ydı. İstanbul'daki evlerinde Ali Fuat Paşa'nın onu kendisine tanıştırdığı günden beri onun Mustafa Kemal'e karşı olan sevgisi gittikçe artmış hatta bir saygıya dönmüştü denebilirdi.

Ali Fuat Paşa, ayrılık tekerlekleri dönerken babasının elini öptüğünde yaşlı paşa baba ona şöyle dedi:

— İnşallah, hayırlı neticelerle döneceğiz. Ben, buna inanıyorum.

Ali Fuat Paşa'nın değerli konukları arasında İstanbul'dan Antep delegesi olarak gelen Albay Kara Vasıf Bey de vardı. Vasıf Bey'de, Ali Fuat Paşa'yı ilgilendiren çok önemli haberler vardı. Onun karakol örgütü, bütün İstanbul'daki millici örgütlerle yakından ilgiliydi.

Vasıf Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın neler yaptığını sordu, sonra Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'daki kontrespiyonaj *(karşı casusluk)* örgütünden aldığı haberleri doğrulayan haberler verdi.

Kırşehir'de önemli bir adam yaşıyordu. Bu, Cemalettin Çelebi'ydi ve bütün Orta Anadolu Alevîlerinin başıydı. Emrinde belki milyonlarca insan vardı. Vali Muhittin Paşa, İstanbul'da iken anlaşılan Dâhiliye Nazırı Adil Bey'le bu Bektaşi şeyhini

Kuvayı Milliye'ye karşı kullanmak için anlaşmıştı. Herhalde Dâhiliye Nazırına çok umut veren vali, bavullarını İngiliz altınlarıyla doldurarak yeni bir komplo için Ankara'ya gelmiş, hemen kazaları teftiş bahanesiyle Kırşehir'e yollanmıştı.

Ali Fuat Paşa, bunu haber alır almaz hemen güzel bir mektup yazdı ve bunu Topçu Albayı Osman Bey'e vererek Alevî şeyhine yolladı. Osman Bey, bir yandan da valinin oralarda ne dolaplar çevirdiğini yakından gözetleyecekti.

Evet, iş doğruydu. Muhittin Paşa, gerek Alevî şeyhi Cemalettin Çelebi, gerekse öbür babalar üzerinde baskıya benzer etkiler yapmaya çalışmış, nedir ki bu temiz Anadolu çocuklarını, bu sağduyu sahibi insanları ihanet yoluna sürükleyememişti.

Çil çil İngiliz altınlarının büyüsü, altın renkli bozkır toprakları üzerinde yaşayan altın yürekli insanlara sökmemişti.

Gerek Cemalettin Efendi, gerekse babalar ve onların inanırları, millet bütünlüğünün kutsal davasına ihanet edemeyecek kadar Türk olduklarını gösterdiler.

*

* *

Ali Fuat Paşa'nın aldığı yeni haberlere göre, artık İstanbul hükümetiyle İngiliz işgal kumandanlığı, Anadolu'da gittikçe güçlenen Kuvayı Milliye'yi tuz-buz etmek için koordine davranmaya karar vermişlerdi. Adil Bey, valileri ve öbür mülkiye memurlarını ele alarak Kuvayı Milliye'ye karşı sürmeye çalışırken Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa da askerî kumandanları avlamak ya da saf dışı etmek için ayrı tedbirler almaktaydı. İngiliz altınları ve propagandası da öbür yandan bu yerli ve padişahçı davranışları beslemeye başlamıştı. Ali Fuat Paşa'nın Yirminci Kolordusunu dinamitlemek için Muhittin Paşa'nın bavullarını altınla doldurup Ankara'ya göndermişlerdi.

Öbür yandan, hiç bir otoriteye bağlanmamış olan ve yalnız kendi güçleri, zekâları ve kendi girişimleriyle, ilerleyen düşmana saldırmakta olan Kuvayı Milliye kumandanları arasındaki rekabetler de çok tehlikeliydi. Bunlardan herhangi biri olmadık bir zamanda bir ihanete yol açabilirdi.

Salihli Cephesi'ni demir gibi tutmuş olan Ethem Bey kuvvetleri, Alaşehirli Mustafa Bey kuvvetlerince ortadan kaldırılmak isteniyordu. Kanlı ve zalim bir derebeyi olan Mustafa Bey, her nasılsa elinin altına bir yığın insan toplamış ve Kuvayı Milliyeci olarak adını duyurmuştu. Ethem Bey, onun İstanbul'la el altından haberleştiğini sanıyor, bunun için de bir baskına uğramamak ve sırasında tam bir usta gerilla reisi olarak bir baskınla onun işini bitireceği günü bekliyordu.

Demirci Efe ile Yörük Ali arasında öldürücü bir rekabet vardı. Hacı Şükrü Bey, Aydın ve dolayları Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığını gittikçe güçlenen Demirci Mehmet Efe'ye bırakıp çekilmek zorunda kalmıştı.

İşte, büyük ve yüksek bir askerî otoriteye bağlanmamış olan bu cephe, her an İngiliz altınlarının saldırısına uğrayabilir ve doldurulması güç gedikler açabilirdi.

Bu tehlikeli savaş cephesi üzerinde bir tek otorite kurmaya elverişli güç vardı ki o da 20. Kolordu ve onun başı Ali Fuat Paşa'ydı. Sivas-Erzurum sahneleri üzerinde boy veren kahramanların bu cephe üzerinde sözü geçmiyordu. Ali Fuat Paşa, bir gün Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'le 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'i çağırdı. Bir toplantı yaptılar.

Tarih, çok önemli olaylarıyla burunlarının dibine dek sokulmuş, onlardan düşüncelerini soruyordu. Onlar da tarihe bu düşüncelerini söylemekten çekinmediler.

"—Geyve Boğazı'nın batısından doğusuna hiçbir yabancı asker geçirilmeyecektir. Eğer önce geçirilmişse bunlar yeniden boğazın batısına atılacaktır. Eğer bunları başaramazsak işimize karışmalarına karşı koyacağız, bir silâhlı çatışma kapısı açarlarsa biz de silâhla karşı koyacağız. Batı Anadolu'da sinmek eğilimi gösteren millî örgütlerin yeniden dirençle meydana çıkabilmesi için İstanbul hükümetinin bunlara engel olan çalışmalarını önleyeceğiz ve millî örgütlerin haince çalışmalar karşısında sinmemesini sağlayacağız. Pek yakında toplanacak olan genel kongrenin sesini her yana işittirebilmek ve İstanbul hükümeti üzerindeki etkiyi sağlayabilmek için gerektiğinde en şiddetli tedbirleri alacağız. Millî örgütlerin ve millî di-

renmenin bir yandan İzmir'den Ankara ve Sivas'a, öbür yandan Adana'dan İzmit'e dek her şeye egemen kılınmasına çalışacağız."

Yalnız, henüz bir düşünce ve niyet durumunda olan bu kararların uygulanması, büyük bir çaba ve her şeyden önce yeniden örgütlenme çabası istiyordu. İç ve dış düşmanların toparlanıp çullanmalarına zaman kalmadan bütün geçitleri ve gedikleri tutmak gerekiyordu. Paşa, 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'le Ömer Halis Bey'e:

— Ben bu şerefli vazifeyi bütün mesuliyeti ile üzerime alıyorum! Dedi.

Bu söz üzerine iki vefalı silâh arkadaşının gözlerinde sevinç yaşlarının tanelendiğini gördü. Ali Fuat Paşa'nın omuzlarında bulunan bu şerefli yük zaten iki değerli ve yiğit arkadaşının da omuzlarında demekti. Paşa, kendi kendine kabullendiği "Umum Kuvayı Milliye Kumandanı" görev ve sıfatıyla hemen gerekenlerce alınan ve alınması düşünülen tedbirler üzerine talimat verdi. Sonra alınan kararı olduğu gibi Sivas Genel Kongresi'ne bildirdi.

9 Eylül 1919 tarihli şifre ile Mustafa Kemal ona şöyle karşılık verdi:

— Kongrenin bugünkü içtimaında zatı devletlerinin Garbî Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığına tayininize müttefikan karar verilmiş olduğunu arz ederiz. Hareket ve teşebbüsatı milliyenizde Heyeti Temsiliye ile muhafaza-i irtibat buyrulması rica olunur. 7 Eylül 1919 tarih ve 2517 numaralı şifre ile Eskişehir ve Afyonkarahisar kumandanlarına tebliğ edildiği iş'ar buyurulan evamir ve talimat kongrede kıraet*(kıraat)* edildi. İlk defa olarak büyük bir takdir ve minnettarı ile alkışlanan mevaddı mezkûrenin müttefikan ve aynen kabul olunduğunu ve kongre tarafından zatı devletlerine teşekkür edildiğini tebşir eyler ve icraatı mukaddeselerine muvaffakiyetler temenni eyleriz. Aydın vilâyeti murahhasları tarafından kongre riyasetine vaki olan müracaat üzerine zatı devletleri tarafından Aydın Cephesi Kuvayı Milliyesine muktedir bir ku-

mandan tayin buyurulması umumen tensip ve karargir oldu. Amali mukaddessi milliyeye mugayir hareketlerinden dolayı azledeceğiniz memurini mülkiye yerine muktedir ve ehli ırz olmak ve yine memurini mülkiyeden bulunmak şartıyla diğer zevatın tayini tensip kılındı. Cümleten gözlerinizden öper, vatan ve millete nafî *(yararlı)* muvaffakiyetler dileriz.

Kongre Namına Kongre Reisi
Mustafa Kemal

Yeni Harbiye Nazırı, Ali Fuat Paşa'nın ihtilâlin yıkılmaz direklerinden biri olduğunu anlamıştı. Sivas ve Erzurum yolunu açmak için ilk önce onu devirmek istiyordu. Bunun için de elindeki türlü saldırı silâhları ve güçleriyle onun mevzilerine saldırmaya başladı. Eskişehir, hem Kuvayı Milliyeciler, hem de saldırı niyetleri geniş olan İngilizler için stratejik bir bölgeydi. Onun için, Süleyman Şefik Paşa ile İngiliz kumandanlığı, ilk saldırıyı oraya yönelttiler. Harbiye Nazırı saldırının ilk aşaması olarak Ali Fuat Paşa'dan Eskişehir'deki taburların geri alınmasını istedi ve kolordu kumandanlığına Kiraz Hamdi Paşa'yı atadı. Kolordunun tümen kumandanlıklarına da eski içi geçmiş emekli subay örneklerinden kimseleri atayarak Ali Fuat Paşa ile emrindeki kumandanları kanunsuz kişiler olarak meydana bırakmak istedi. Kumandayı teslim almak üzere İstanbul'dan Eskişehir'e gelen bu bir sürü subayın hepsi de İstanbul'a bağlı değildi. Bu subayları Eskişehir'den bir adım beri geçirmemek için emir verildiğinden hepsi, orada mıhlanıp kaldılar. Ali Fuat Paşa, Süleyman Şefik Paşa'ya çok diş biliyordu. Mütarekenin başından beri Harbiye Nazırlığına gelip giden on bir nazırın içinde can düşmanımızla tam bir işbirliğine girişen ilk soysuz oydu. Kendini Eskişehir'de mevki kumandanı olarak adlandıran İngiliz askerî temsilcisi, birdenbire dişlerini gösterdi ve hiç kimsenin haberi olmadan 20. Kolordu'ya bağlı birliklerden birkaç subayı yakalatıp hapsettirdi ve cephaneliklerin anahtarlarını istedi. İngilizler, Süleyman Şefik Paşa'nın saldırısı sürdüğü sırada Anadolu'nun birçok yerindeki kuvvetlerini Eskişehir'e topladılar. Böylece bu stratejik bölgeyi

ellerine geçirmiş olduklarını sandılar. Ali Fuat Paşa, bu olup-bittiyi kabullenemezdi. Bu bölge Yunan cephesinde savaşan Kuvayı Milliye'nin gerilerine düşüyordu. Mutlaka, bir şey yapmak gerekiyordu. Gerek Afyonkarahisar, gerekse Eskişehir salt bu yüzden millî bir bölge durumundaydı. Bunun için bu iki millî bölgeye birer bölge kumandanı atamak gerekiyordu. Hemen kararı uygulayarak Eskişehir millî bölgesine kumandan olarak süvari yarbayı Atıf Bey'i, Afyonkarahisar millî bölgesine de 23. Tümen Kumandanı Ömer Lütfü Bey'i atadı. Nedir ki İngilizler, Ali Fuat Paşa'dan daha atik davranarak, henüz atama emrini almadan Atıf Bey'i yakaladılar. Atıf Bey, iyi bir kumandandı. Eskişehir bölge kumandanlığında birkaç başarısı da görülmüştü.

" Eskişehir'deki nizamiye taburu ve makinalı tüfek bölüğü ile İngiliz ordugâhına, istasyona ve şehre hâkim tepelerde ordugâh kurmuş, kendisi de buraya çıkmıştı. İcabında mevcudunu takviye için şehrin içinde ve dışında teşkilât kurmaya çalışmıştı. Kurban Bayramı gecesi hem dâhildeki teşkilât ile anlaşabilmek ve hem de ailesine veda etmek üzere gizlice evine gitmişti. Kendisini müdafaa ve muhafaza edebilecek tertibat almamış ve 7 Eylül sabahının erken saatlerinde evi İngiliz müfrezeler tarafından sarılmış ve teslim olmak zorunda kalmıştı."

Ali Fuat Paşa, bu haberi alınca küplere bindi. Atıf Bey, bir sömürge askeri miydi ki böyle bayağıca kıstırılıp yakalanıyordu? Hemen Atıf Bey'in yerine aynı yetki ile Binbaşı Asaf Bey'i atadı. Nedir ki Binbaşı Asaf Bey, Ali Fuat Paşa'nın istediği sürati ve yürekliliği göstermekten uzak kaldı. Ömer Lütfü Bey de yeni görevini devralmak için henüz Alaşehir'den ayrılamamıştı. Bu yüzden en önemli işler askıda kalmıştı. Artık, bu işin üzerine tek başına kendisi yürüyecekti.

Zaman çok değerliydi. "Çünkü Eskişehir'de muvaffak olabilirsek İstanbul yakınında ecnebi kuvvetlerin en çok toplandığı ve Anadolu şimendiferlerinin birleştiği mühim bir mevkie hâkim olacaktık." Ali Fuat Paşa, böyle düşünüyordu ve çok doğruydu. Bu düşüncelerine şunları katıyordu: " İngiliz işgal

kuvvetlerinin dâhilî işlerimize müdahale edip etmeyeceği ve bu yüzden bizimle harp vesilesi çıkarıp çıkarmayacakları belli olacaktır. İngiliz işgal kuvvetlerinin muavenetinden mahrum kalacak olan İstanbul hükümeti de amali milliyeye ister istemez boyun eğecektir. Eskişehir'in harekâtımıza ilk hedef olarak intihap edilmesi, daha birçok noktalardan faydalıdır. İkinci derecede ehemmiyeti haiz olan istikamet ve mıntıka Ankara'nın şarkındadır."

Ali Fuat Paşa'nın bu düşünceleri sonradan hep önemli kararlar alınarak uygulandı. Olaylar, insanların uygulama hatta düşünme temposundan çok daha hızlı gelişiyordu. Bu yüzden de Ali Fuat Paşa, hiç kimseye danışmaya fırsat bulamadan ölüm-dirim kararları alıyordu. Bir ihtilâl lideri olan Ali Fuat Paşa, çok hızlı akan olayların arkasında nal toplamaktansa ufak tefek yanlışlıkları yapmak pahasına da olsa inisiyatif gücünü bir Zülfikar gibi kullanmaktan hiç çekinmiyordu.

Olayların arkasına takılmış kumandanların, hele ihtilâlcıların ayakları altında ne korkunç lâğımlar ve mayınlar patladığını uzun tecrübeleriyle biliyordu. Nedir ki bağımsızca kararlar alarak bunları yüreklilikle uygularken gözlerinin önünde iri çizgileriyle Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yıldızları parlıyordu. Ali Fuat Paşa'nın zekâsı ve becerikliliği, Kuvayı Milliye savaşçılarının gerisinde kocaman bir ikmal deposu, asıl cephe yığınağı gibi rol oynuyor, ileri hatlardaki millî kahramanlar Türk ordusunun öncüleri olarak çırpınıyorlardı.

Ali Fuat Paşa'nın Süleyman Şefik Paşa'ya türlü başarısızlıkların acısını tattıran yüreklilik, zekâ ve ataklığı, birinci Eskişehir olayını yaratmak üzere yeniden kımıldanmaya başlamıştı. Bu yeni serüven için şöyle düşünüyordu:

" Hiç şüphesiz bu hareket, gayesi ve sahası itibariyle diğerleriyle mukayese edilemeyecek kadar şümullü ve mühimdir. Bu hareket ya hükümet kuvvetleriyle bir müsademeyi (çatışma) veya ecnebi kuvvetleriyle bir çarpışmayı (muharebe) intaç edebilir. Ancak, millet çok haklı ve meşru olarak istiklâlini her ne pahasına olursa olsun göze almıştır ve bu uğurda hiç bir fedakârlıktan çekinmemektedir."

Ali Fuat Paşa, Eskişehir üzerine yürüyeceğini ve bunun haklı nedenlerini Sivas Kongresi'ne yalnızca bildirerek yol hazırlığına başladı. Mustafa Kemal'in bu alandaki düşüncelerini öğrenmeyi çok isterdi. Nedir ki buna zaman yoktu. Ufak bir gecikme, büyük sorumluluklara sebep olabilirdi.

Sivas'ta genel kongre başkanlığına gönderdiği şifre anlamca şöyle diyordu:

" — Eskişehir durumunun karıştığını görerek önünü almak için bir suretini size de görmeniz için gönderdiğim talimatın henüz Eskişehir'e varmadan İngilizler, bölge kumandanı Atıf Bey'i tutuklayıp hapsettiler. Onu yakalamalarının nedeni de cephanelikten yüz sandık cephane çıkartmış olmasıdır. Atıf Bey, evinde otururken iki manga Hintli askerle sarılarak yakalanmıştır. Kendisini iki gün beklettikten sonra otuz muhafızla İstanbul'a gönderdiler. Bundan da anlaşılıyor ki İngilizler kendilerini zayıf bulmaktadırlar. Demek ki çatışmaktan çekiniyorlar. Eğer İngilizler, Eskişehir'deki Kuvayı Milliye'yi de çalışamaz duruma getirirlerse bunu Afyonkarahisar'a da uygulayabilir. Bundan hiç kuşkum yok. Bugün aldığım telgrafta Afyonkarahisar'da da direnmenin başladığını gösteriyor. Buraya " özel talimat" verdim. Eğer İngilizler, Eskişehir'le Afyonkarahisar'a da yerleşir, orada millî örgütleri çalışamaz duruma getirirlerse Konya vilâyetinden başka Bursa ve Aydın vilâyetlerini de bütünden ayırmış olacaklardır. Bunun genel kongreye ne kerte kötü etki yapacağı su götürmez. Bu durum karşısında bütünün selâmetini sağlamak için buradan önemli bir müfrezeyi de alarak Eskişehir'e yollanıyorum. Oradaki taburu ve makinalı tüfek bölüğünü alarak ve Eskişehir bölgesindeki millî kuvvetleri canlandırarak böylece Kuvayı Milliye'yi ve onun isteğini duyurarak işi elden geldiğince barış yoluyla çözümlemeye çalışacağım. Eskişehir'den aldığım bilgilere ve buradaki zihniyete göre en akla yatkın ve en meşru davranış biçiminin bu olduğunu bildiririm."

20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Ali Fuat Paşa'nın şifrede Ankara'dan alacağını bildirdiği müfrezenin kuvveti şunlardan meydana geliyordu:

Yüz atlı, iki ağır ve dört hafif makinalı tüfekli bir süvari bölüğü, iki yüz mermiyi beraberinde götüren bir seri ateşli dağ topu takımı (iki top), bir istihkâm, bir de muhabere takımı.

Ali Fuat Paşa, 9 Eylül 1919 günü akşamı saat on yedide, bütün hazırlığını bitirmiş olarak yaveri İdris Bey'le Keçiören'deki evinden ayrıldı. Sarıkışla'ya vardığında kendisini 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'le Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey karşıladı. Mahmut Bey'e:

— Bizim ordu hazır mı Mahmut Bey? Diye sordu.

Bunda ufacık bir şaka kokusu olmakla beraber, bu küçük müfreze, başında mangal yürekli bir kumandan olunca elbette bir ordunun gördüğü bir görevi yapabilmek gücünü kazanıyordu. Kahramanlar, tek başlarına bile her yerde bir ordu görevi görmekteydiler. Ali Fuat Paşa da bundan dolayı "bizim ordu hazır mı?" derken doğru söylüyordu. Bu küçük müfrezeyi bir kez de kendisi görüp denetlemek istiyordu.

Mahmut Bey, selâm durumunda:

— Hazır Paşam! Dedi.

İnsanın, hayvanın, aracın, yürekliliğin bu kıt zamanında, müfreze pekiyi hazırlanmıştı. Denetleme için uzun saatlerdir, hatta gece-gündüz hazırlanan askerler de hayvanlar da kumandanlar da tığ gibi görünmelerine karşın yorgunluktan bitkin görünüyorlardı. Bunu gören paşa, bu yiğit insan ve hayvan hazinesini daha çok üzmemek ve ezmemek için denetimini çabucak bitirdi ve birkaç da güzel söz söyledi:

Bu yürüyüş, şunun bunun şeref madalyalarıyla göğüslerini doldurması, şunun bunun hevesini yerine getirmek için değildi. Bu yürüyüş, kutsal bir amaç uğruna, elden giden anayurdu kurtarmak uğruna yapılacaktı.

Saat yirmi ikide yürüyüşe geçilecekti. Paşa denetim meydanından kışladaki kumandanlık dairesine dönerken gözleri batan güneşe ilişti. Kendisiyle birlikte yürüyen Mahmut Bey'le Ömer Halis Bey'i bir işaretle durdurdu. Ayaş Dağları üzerinde batmaya hazırlanan güneş, bozkırın tozlu havasını göz ka-

maştıran çok tatlı bir kızıla boyamıştı. Mor dağların uzun çizgisi üzerinde ateşten bir kağnı tekerleğini andıran güneş, gittikçe büyüyerek alçalıyor ve mavi gökyüzündeki sonbahar bulutlarını bir nar kırmızısıyla yakıyor, bu kızıllık, bütün bozkırın ve Ankara'nın üzerine bir estetik yangını gibi yayılıyordu. Güneş, bu akşam muazzam bir zafer meşalesi gibi gökyüzünü fethediyordu.

Paşa, mavi gözlerini Ayaş Dağları üzerindeki zengin doğa şölenine dikerek baktıktan sonra:

— Arkadaşlar, biraz duralım, dedi. Buranın gurubu pek güzeldir.

Birlikte batan güneşi biraz da askerce duygularla ve yıllarca içinde bulundukları kanlı savaş sahnelerinin zengin anılarına bağlayarak seyrettiler.

Yürümeye başlayacakları zaman Ömer Halis Bey, birdenbire coşkun bir sesle şiir okur gibi:

— Gördüğümüz batış, felâketlerimizin sonu ve bu batıştan sonra gelecek şafak da kurtuluşumuza başlangıç olsun! Diye bağırdı.

Öbürleri bu dileğe ortak oldular:

— İnşallah!

— İnşallah!

Sonra, her üçü de anılarına gömülerek kışlaya yollandılar.

Ali Fuat Paşa, yanına yardımcı olarak aldığı yaveri İdris Çora, 20. Kolordu Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Yüzbaşı Rasim, kolordu süvari bölüğü kumandanı Üsteğmen Recep, süvari bölüğü takım kumandanı Teğmen Sami, kolordu mülhakı süvari Üsteğmen İbrahim, kolordu sağlık başkanı Doktor Binbaşı Kemal, kolordu karargâh veterineri Yüzbaşı Ali Beylerle birlikte atının üzerinde Sivrihisar'a doğru yola çıktı.

Millî Kurtuluş Savaşı'nda Ayvalık cephesiyle birlikte ikinci kez bir nizamî ordu birliği, bir nizamî ordu kumandanının emri altında emperyalist düşmana doğru yürüyordu. Evet, daha önce Ayvalık'ta kolordu kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in uyarmasıyla Ali (Çetinkaya) Bey'in kuvvetleri, salt nizamî ordu gücü olarak, çıkarma yapan Yunanlılara ilk kurşunları atmış-

lardı. Nedir ki Eskişehir'deki düşman, Ayvalık'a çıkanların patronlarıydı ve bugün dünyanın en güçlü ve tehlikeli devletinin askerleriydi. Bu yürüyüş, genişlik ve tehlike bakımından bambaşkaydı ve komplikasyonlarla *(istenmeyen durumlarla)* doluydu.

Bütün bu sorumlulukları tek başına üstüne alan bir kolordu kumandanı Birinci Dünya Savaşı'nda bizi yenmiş olan en büyük devlete meydan okuyordu. Sonra, gerek bu kumandanın direnci ve gerekse 20. Kolordu Anadolu'da başlayan ihtilâlin ocağından çifte su almış bulunmaktaydı.

Ali Fuat Paşa'nın başında bulunduğu ihtilâl müfrezesi, çok tehlikeli bir bölgeye ateşten bir kama gibi daldı. Buralarda durum hiç de elverişli değildi.

Eskişehir, Çorum, Afyonkarahisar, Konya millî kongreye karşı belli başlı birer direnme merkezi haline gelmişlerdi. Eski Bursa vilâyeti ile İzmit ve Bolu sancakları, bir yan tutmayarak güreşin sonucunu bekliyorlardı. Kastamonu ile Çorum, İstanbul'un birer kalesi olmak hevesiyle kıpırdanmaktaydı.

Ankara'nın içinden ve bütün bölgenin en örgütlü insan stoku olan Alevîlerden yüz bulamayan Vali Muhittin Paşa, Çorum'a geçmiş, orada Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'le (M. Turhan Tan) bir beraberlik kurmak için baş başa vermişti. Süleyman Şefik Paşa'nın kandırabildiği 58. Alay Kumandanı Mustafa Bey, Kastamonu'da İstanbul'a çalan rengini belli etmiş ve Muhittin Paşa'ya destek olacağını bildirmişti.

Şimdilik, Ali Fuat Paşa'nın karşısında iç ihanet olarak bu tahta perde bulunuyordu.

Muhittin Paşa, Samih Fethi ve alay kumandanı Mustafa Bey'le anlaştıktan sonra, bir büyüklenme hastalığına tutulmuş görünüyordu. Batı Anadolu işini bir atılımda bitireceğini sanmaya başlamıştı. 14 Eylül 1919 da Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e gönderdiği şifrede anlam olarak şöyle diyordu:

"—Ankara'nın merkezi dışında durum bize pek elverişlidir. Sivas, Amasya ve Ankara dolaylarından oralara az ya da çokça kuvvetler gönderilecek olursa amaca varılacağı yüzde yüzdür. 58. Alay Kumandanı Mustafa Bey, hükümete (İstanbul)

katılmıştır. Mustafa Bey, yiğit ve atak bir askerdir. Ali Fuat Paşa'nın harekete geçmesi sorunu üzerinde çok dikkatle durulmaya ve düşünülmeye değer. Oralardan elde edilecek kuvvetlerle Ankara üzerine yürümek mümkündür. Bu iş, az bir kuvvetle başarılabilir."

15 Eylül 1919 da Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in şifresi şunları bildiriyordu:

"—1310 senesinden 1314 *(Rumi) "Miladi,1894- 1898"* senesine kadar olan erattan istenilen miktar jandarmaya celp olunabilir. Bu suretle kâfi derecede kuvvet toplandıktan sonra, oralara takarrüp edeceklerin ele geçmeleri derkârdır. Şayet taarruz ederlerse erbabı isyana silâhla mukabele pek zarurîdir. İcap eden her türlü tedarikâtın ittihazında katiyen tereddüt etmeyiniz. Sabık kumandan Ali Fuat Paşa'nın elli kadar süvari ile Sivas'a geldiği haber alındı. İşte, kuvvetleri bununla da anlaşılıyor. Bir takım işaat ve teheyyücata kulak asmayınız ve nüfuzu hükümeti her yerde irae *(göstermek)* ve takviyeye gayret buyurunuz."

Ali Fuat Paşa, ele geçirdiği bu şifreyi okuduktan sonra, öfkeyle ve isyanla şöyle düşündü:

"Bu nasıl vicdandır? Dâhiliye Nazırı Adil Bey, hayâ etmeden bu emri nasıl verebilmiştir? Şifredeki mana açıktır. Dâhiliye Nazırı, vatan evlâtlarının, kardeşlerin birbirlerini boğazlamaları için valiye emir veriyor. Sonra, sıkılmadan da hamiyetten ve vatanperverlikten bahsediyor."

Ali Fuat Paşa, Ankara Valisinin er geç bir halt edeceğini sezdiğinden arkasını boş bırakmıyordu. Vali, teftişe çıktığında arkasına Albay Osman Bey'i takmıştı. Yola çıktığında yerine kolordu kumandan vekili olarak Mahmut Bey'i bırakmıştı.

Muhittin Paşa'nın, işi komployа ve ihanete dek götürmesi sonucunda Mahmut Bey'i makina başına çağırdı ve kesin emirler verdi. Sivas Genel Kongresi de artık Ankara Valisinin bir yana itilmesi gerektiğini anlamış ve Ali Fuat Paşa'dan onun tutuklu olarak Sivas'a gönderilmesini istemişti. Ali Fuat Paşa, buna bir kez girişmiş, başaramamıştı. Bunun üzerine Mahmut Bey'le anlaşarak daha temelli tedbirler aldılar.

İstanbul hükümetinin umut bağladığı üç kişiyi Kuvayı Milliye'nin yolu ortasından kaldırmak işi de Ali Fuat Paşa'nın omuzlarındaydı. Bu üç kişi Ankara Valisi Muhittin Paşa, öbürü Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi, üçüncüsü de Kastamonu'daki Alay Kumandanı Mustafa Bey'di. Bunların bir yana itilmesiyle bütün Çorum ve Kastamonu bölgesi millî kuvvetlerin bölgesi durumuna gelecekti. İlkönce bu amaç üzerinde ilerlemek gerekiyordu. Ali Fuat Paşa'nın Ankara'da bıraktığı değerli arkadaşları Mahmut Bey'le Ömer Halis Bey, Muhittin Paşa'ya güzel bir tuzak kurdular ve onu yakalayıp tutuklu olarak Sivas'a gönderdiler. Samih Fehmi Bey Sivas'a gitmek zorunda bırakıldı. Alay Kumandanı Mustafa Bey de yakalanıp Ankara'ya götürüldü. Bu olaylar kısaca şöyle geçti: Mahmut Bey'le Ömer Halis Bey, Muhittin Paşa'yı Çorum'da ele geçiremeyeceklerini anlamışlardı. Bir bahaneyle valiyi Ankara'ya getirterek yolda yakalamaya karar verdiler. İlkönce Ankara'ya dönmek istemeyen Muhittin Paşa, sonra buna razı oldu. Ankara'ya emniyetle girebilmek için bilmeyerek kendisini tevkife memur edilmiş olan Keskin Millî Müfrezesini iğfale çalıştı. Keskinli Rıza Bey ve arkadaşları, paşayı Çorum'dan çıkarabilmek için kendisiyle anlaşmış gibi bir vaziyet almışlardı.

17 Eylül'de Çorum'dan ayrılan Vali Muhittin Paşa, 19 Eylül'de Sungurlu ile Keskin arasındaki yolda pusu kurmuş olan Rıza Bey'in müfrezesince yakalandı.

Muhittin Paşa'nın tevkifi şayi olur olmaz Çorum, derhal hükümetle alâkasını kesmiş, umumî kongreye tâbi olmuştur. Samih Fethi Bey'e de makamını bırakarak Sivas'a gitmekten başka yapacak şey kalmamıştı.

SİNOP ŞEHRİNİN BAŞINDA DÖNENLER

Fikirler; cebir ve şiddetle, top ve tüfekle asla öldürülemez.
Mustafa Kemal

4 Ağustos 1919 günü Samsun'dan gelip İstanbul'a giden yolcu vapurundan bir Türk polis memuruyla bir adam çıktı. Polis, bu adamın muhafızıydı. Yanındaki adamı alıp Sinop hükümet konağına götürdü. Mutasarrıf, dairesinde oturmuş kimi evrakları gözden geçiriyor, bir yandan da Karadeniz'in koyu mavi yaz suyu üzerinde gözlerini gezdirerek serinlemeye çalışıyordu. Gözleri hem ferahlamak istiyor, hem de denizi kendi gölleri durumuna getiren düşman savaş gemilerinin kül rengi siluetlerini araştırıyordu. Onlardan biri ya da birkaçı Sinop'a yakın sulardan geçerken her zaman yüreği hop ediyordu. Onun da Mustafa Kemal'in kocaman altın meşalesinden yaktığı küçük bir meşalesi vardı. Mustafa Kemal, karargâh arkadaşlarıyla Bandırma Vapuru'nda İstanbul'dan Samsun'a giderken Sinop'a yeni atanmış olan bu genç ve iyi yürekli Sinop mutasarrıfına da rastlamıştı.

Mustafa Kemal, bu genç adamda bir Hürriyet ve İtilâfçı tipi bulmuş, İstanbul'dan Sinop'a dek üzerinde işleye işleye onu ihtilâlcı aydınlardan biri olarak yetiştirmişti. İstanbul'dan bir Hürriyet ve İtilâf Partili olarak çıkan Mazhar Tevfik Bey, Sinop'a bir Kuvayı Milliyeci olarak ayak basmıştı. İşte onun biraz böyle olduğu Sinop'ta bilindiğinden her gelen ve Sinop limanına demirleyen gemiden bir kötü haber bekliyordu. Onu daha çok ürküten gemiler, İstanbul'dan gelenlerdi. Bütün kötü haberlerin kaynağı orasıydı. Bütün taun *(veba)* mikropları, Anadolu'nun temiz ve saf havasına ordan yayılıyordu. Evet, sanki İstanbul'da mikrop fabrikaları vardı ve bunlar durup dinlenmeden bir avuç toprağa sıkışıp kalmış olan birkaç milyon Türk'ü yok etmek için harıl harıl mikrop üretiyor ve bu umutsuz ülkenin içine salıyorlardı. Mazhar Tevfik Bey'le pek çok

Sinopluyu her gün titreten kötü haberler birbiri arkasından gelip duruyor, millet, ölüm saatini bekleyen bir idam mahkûmu gibi durmaksızın yaklaşan uğursuz ayak seslerini dinliyordu.

Mustafa Kemal'in yeni çömezi Mazhar Tevfik Bey, karaya ayak basan her yabancıyı hemen seçtiği gibi vapurdan inip hükümet dairesine doğru yürüyen resmî Türk polisiyle yanındaki orta yaşlı, aydın yüzlü adamı da görmüş, odasının kapısını çalmalarını bekliyordu. En sonra kapı çalındı. İlkönce polis, sonra yanındaki adam içeri girdi. Mazhar Tevfik Bey, zayıf yüzünün ortasındaki zeki gözleriyle her ikisini de süzdü. Polis, ilerleyerek elindeki evrakı genç mutasarrıfa uzattı. O, evrakı incelemeye başlamadan polisin getirdiği adam, mutasarrıfın bürosunun önüne dek geldi ve hikâyesini kısaca şöyle anlattı:

— Mutasarrıf beyefendi, ben eski Samsun Mebusu Osman'ım! Samsun Rum Metropolitinin isteği ile İngilizler beni yakaladılar ve Malta zindanlarına göndermek üzere yola çıkardılar. Hamiyet ve milliyet namına beni himaye ediniz ve beni Malta'ya göndertmeyiniz. Bu, sizin elinizdedir, mutasarrıf beyefendi.

Mazhar Tevfik, buna çok üzüldü. Hemen Osman Bey'le polise oturmaları için yer gösterdi. Adam salarak, Belediye Başkanı Rasim, Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Akif, Ticaret Odası Başkanı Şükrü, Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Şevket Beyleri çağırttı.

Hepsi gelip oturduktan sonra, Osman Bey'i onlarla tanıştırdı ve üzücü hikâyesini anlattı. Ayrı ayrı hepsine danıştı.

— Sizin vereceğiniz karara bağlı bu, dedi. Osman Bey'i İngilizlere vermemek ve vapura göndermemek sizin hamiyet, milliyet ve insanlığınıza bağlı, aydın bir Türk çocuğunu göz göre göre arslanın ağzına mı atacağız? Yarın, bunun hepimizin başına gelmeyeceğini kim söyleyebilir?

Genç mutasarrıfın odasında toplanan bu iyi yürekli insanlar, eski Samsun Mebusunu geri vermemek için direnmeye karar verdiler. Nedir ki İngilizleri kızdırmamak için de bunu bir "hile-i şeriyeye" bağlamak gerektiğine karar kıldılar. Güzel bir denk gelişle o günlerde sağlık kurumlarını denetlemek için

Kastamonu Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Sinop'ta bulunuyordu. Şer'î bir hileyle yolu arayan bu iyi insanlar, Ferruh Niyazi Bey'in de düşüncesini sordular.

— Osman Bey'in bu tehlikeyi atlatması için bir tek çare vardır, o da doktor raporudur! Bunun için de hükümet tabibi Kenan Bey'den "dört başı mamur" bir rapor alıp bana getirirseniz, ben de imzaladıktan sonra hükümete verirsiniz! Dedi.

Osman Bey, bunun üzerine hükümet doktorundan güzel bir rapor aldı ve sağlık müdürünce imzalanarak Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'in masasının üzerine geldi. Mazhar Tevfik Bey, Osman Bey'in vapurla İstanbul'a gidemeyeceğini, gittiğinde diriminin tehlikeye gireceğini, bu rapora dayanarak bildirdi.

Görevli polis, bu evrakı alıp Osman Bey'i Sinop'ta bırakarak Samsun'a döndü. Mazhar Tevfik Bey, bu olayı Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Dâhiliye Nezaretine ve Kastamonu Vali Vekiline de bildirdi. Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'den de durumu sordu. Nedir ki mutasarrıf orda yoktu. Onun için ordan bir ses çıkmadı. Dâhiliye Nazırı Adil Bey gönderdiği şifrede anlam olarak şöyle diyordu:

"—Bu gibi işlere karışmayınız ve Osman Bey'i hemen mahfuzen İstanbul'a doğru yola çıkarınız."

Kastamonu Vali Vekili de bu anlamda bir emir gönderdi. Sonradan, Samsun hükümet konağına gelip Mazhar Tevfik Bey'in şifresini okuyan Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey böyle karşılık verdi:

"— Vatanperverleri imhaya matuf bir harekettir. Benim Samsun'da bulunmayışımdan bilistifade yapılmıştır. Mümkün olan muavenet ve müzahereti esirgemeyiniz."

Mustafa Kemal'den bir karşılık gelmeyişine genç mutasarrıf çok üzüldü.

İki gün sonra Dâhiliye Nezareti müdürlerinden Münir Bey, yanında Samsun İngiliz temsilcisi Rum asıllı yedek Yüzbaşı Solter ve bir Ermeni tercüman olarak Sinop hükümet konağının kapısından içeri girdi. O aralık genç mutasarrıf yerinde ol-

madığından tahrirat müdürleri odasına girip oturarak mektupçu Hüseyin Hilmi Bey'i çağırttılar.

Bir İngiliz gambotunun *(harp gemisi)* limana demir attığını gören Tevfik Bey, hemen bir tehlike sezinleyerek sıvışmıştı.

Ermeni tercüman, Yüzbaşı Solter'in ilk sorusunu Hüseyin Hilmi Bey'e şöylece sordu:

— Osman Bey nerede?

Mazhar Tevfik Bey, böyle bir sonuç beklediğinden mektupçu ile anlaşmış, ne biçim karşılık verileceğini kararlaştırmıştı. Direktifi yerine getirmekte hiç duraksamadı:

— Bilmiyorum ve tanımıyorum.

Solter, çekilmiş şifrelerin müsveddelerini istedi. Mektupçu:

— Şifreler mutasarrıftadır, bende yoktur! Dedi.

Yüzbaşı Solter adamakıllı kızdı:

— Şimdi çağırtınız mutasarrıfı! Diye bağırdı.

— Mutasarrıf, köylere teftişe çıkmıştı. Şimdi, hangi köyde olduğunu bilmiyorum.

Solter küplere binmişti. Bir yandan da Hüseyin Hilmi Bey'in sözlerini taklit etmeye çalışarak:

— Bilmam! Bilmam! Diye kekeledi.

Öfkeli bir alayla örtülen yüzü, öfkesinin yapmacık olduğunu gösteriyordu. Yüzbaşı Solter, mektupçuyu dışarı bırakmayarak polis komiseriyle karantina memuru Mustafa Efendi'yi çağırttı. Onlar da:

— Osman Bey'i bilmiyoruz. Görmedik! Deyince Solter, bu kez gerçekten öfkelendi. Bütün bu memurlardaki ağız birliğini sezmişti. Yeni gelenleri sorguya çekerken mektupçu, tahrirat kalemine açılan ufak pencereden arkadaşlarına çabucak fısıldadı:

— Osman Bey'i arıyorlar, haber verin!

İyi ki bunu fısıldamıştı. Osman Bey, başında dönen büyük tehlikeden habersiz kahvede oturmuş, çay içiyordu. Haberi alanlardan biri, hemen kahveye koştu, durumu anlattı. Bunun üzerine yanında oturan Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Akif Bey, Osman Bey'i elinden yakaladığı gibi kendi evine götürdü.

Mektupçu Hüseyin Hilmi Bey'le polis komiseri ve karantina memuru hâlâ Yüzbaşının karşısında sorulan sorulara kaçamak karşılık vermeye çalışırken bir Ermeni yurttaş, koşarak soluk soluğa geldi:

— Osman Bey şimdi kahveden kalkarak Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Akif Bey'in evine girdi. Kahvede de bir gözcü bıraktılar! Dedi.

Bu gammazlamayı küçük tahrirat kalemi penceresinden dinleyen arkadaşlardan biri, yine koşarak Akif Bey'in evine haber götürdü. Polisler, Ermeni muhbiri önlerine katarak Akif Bey'in evine gittiler. Her yanı aradılar. Kimseyi bulamadılar. Akif Bey'in ev halkı espiyonun*(ispiyon),* hünerini işitince hemen Osman Bey'e bir kara çarşaf giydirmişler ve onu kadın kılığında yandaki komşu eve aşırmışlardı. İngiliz yedek yüzbaşısı Solter, artık oyunu adamakıllı anlamıştı. Bu sık saflar arasından Osman Bey'i söküp alamayacağı belliydi. Elinde de zorlayıcı bir güç yoktu. Nedir ki yine de zarar yapabilecek durumdaydı.

Münir Bey, işi çözümlemeye kararlı, mektupçuyu alarak odadan çıktı:

— Azizim, dedi, vaziyet çok fena; hepimizi tevkif etmek istiyorlar. Beni gizlice mutasarrıfla görüştür. İşi idare etmeye çalışalım.

Münir Bey, İngilizleri alıp sonradan Rıza Nur Kitaplığı olan eski Rus konsoloshanesine götürdü. Hüseyin Hilmi Bey, Mazhar Tevfik Bey'i saklandığı yerde telefonla buldu ve olup bitenleri olduğu gibi anlattı. Mutasarrıf, yine gizliden Münir Bey'le görüştü. Bir karara varmışlardı. Öğleden sonra, bürosunda İngilizlerle görüştü. Yüzbaşı Solter'in de başı derde girmişti. Bu Kuvayı Milliyecilerin elinden adam alınamayacağını anlamıştı.

Mutasarrıf, Osman Bey'in hastalığı geçince onu göndereceğini bildiren bir kâğıt imzalayarak Yüzbaşıya verdi. Ona bu da yeterdi. O da bu kâğıtla daha üst kumandanlığa karşı kendini koruyarak bir kalkan ele geçirmişti. Kâğıdı, Osman Bey

yerine, cebine indiren Yüzbaşı Solter görevini yapmış ve sözünü geçirmiş olduğundan ak giynekli ve silâhlı deniz askerlerinin önünden yürüyerek kül rengi dumanlar püsküren ve parmaklıklarına dayanmış meraklı deniz askerlerinin ve subaylarının başları dizilmiş küçük gambota *(Topçeker)* bindi. Küçük savaş gemisi, kıçında büyük bir İngiliz bayrağı dalgalanarak Samsun'a doğru ilerlemeye başladı.

Mazhar Tevfik Bey, bir kez daha Osman Bey'i kurtardığı için seviniyordu. Pekiyi tanıdığı bu gambotun limana demir attığını ve içinden bir manga silâhendazla bir İngiliz subayının çıktığını gören Mazhar Tevfik Bey, hemen görevi mektupçuya bırakarak belli bir yere saklanmak için savuşmuştu. Ancak böylece onları savsaklayabilir, zaman kazanabilir, bir tedbir düşünebilirdi. Mazhar Tevfik Bey ve arkadaşlarının sabırsızlık ve üzüntü ile bekledikleri Mustafa Kemal'in şifresi, en sonra 15 Ağustos'ta gelebilmişti. Şifre şu anlamdaydı:

"— Osman Bey üstüne gönderdiğiniz uzun telgrafınız buraya tam dokuz günde gelebildi. Mutasarrıf Hamit Bey'in 8 Ağustos 1919 tarihli "cevabî" şifresi burada hiç çözümlenemedi. İsmail Hakkı Bey'in buna uygun davranışı üzerinde gereken işlem yapılmak üzere 3. Kolordu Kumandanı ile Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'e Kâzım Paşa Hazretlerine önemle yazılmıştır. Serüven gerçekten üzücüdür. Göstermiş olduğunuz millî yiğitlik ve sevgi şükrana değer. Osman Bey'in İstanbul'a gitmesi hiç doğru değildir. Kendileri benimle buluşmak üzere hemen Sivas'a yola çıkmalıdır. Biz de birkaç güne dek oraya yollanacağız. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretleriyle her zaman ilişki sürdürülmesi ve onun direktiflerine göre davranılması rica olunur. Mevkiinden düşmek, yurtseverler için hiç sözü edilecek bir şey değildir.

Her ne zaman zorunluluk karşısında kalınırsa milletin kucağı fedakâr çocuklarına açıktır. Durumu, gecikmeden bildirmenizi diler, size başarılar dilerim. Bu telgrafı alıp almadığınızı bildirmenizi rica ederim."

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal'den Sinop'a gelen bu telgraf, en başta Mutasarrıf Mazhar Tevfik olmak üzere eski Samsun Mebusu Osman Bey'le bütün onu kurtarmaya çalışan yurtsever arkadaşları çok sevindirdi. Onun emrine uyarak hemen Osman Bey'i karadan Sivas'a göndermek üzere davrandılar. O ara Samsun'dan gelip İstanbul'a giderken Sinop limanına uğrayan Amasya vapuru, İngilizlere yeni bir oyun oynamak için genç mutasarrıf ve arkadaşlarına yeni bir düşünce verdi. Sözde Osman Bey, Şükrü Efendi adlı polis muhafızıyla bu vapura binmiş olacak, bindiğini bildiren bir telgraf da hemen Dâhiliye Nezaretine çekilecekti. Vapur İstanbul'a vardığında elbette içinden ne Osman Bey, ne de muhafızı çıkacaktı. İşte, Amasya vapurunun kaptanı da onların Sinop'ta gemisine bindiklerine ve Zonguldak'ta karaya çıkıp bir daha geri dönmediklerine tanıklık edecekti.

Kaptanla bu yolda anlaşan Mazhar Tevfik Bey ve arkadaşları, sessizce Osman Bey'i yola çıkarmaya hazırlandılar.

Tam gece yarısı, el ayak çekilip de sokaklarda kedilerden, köpeklerden bir de dost pazvantlardan*(bekçi)* başka kimse kalmayınca Osman Bey'le polis Şükrü Efendi birer kiralık ata bindirilerek uğurlandılar. Bulutsuz, apak bir gökyüzünde yusyuvarlak bir ay, sık ağaçlıklar, bağlar, bahçeler arasındaki ince toprak yolları aydınlatıyor, Mustafa Kemal'in üzgün yolcusunu yüreklendiriyor ve hülyalandırıyordu.

Onu yolcu eden Mazhar Tevfik Bey, Binbaşı Şevket Bey, Belediye Başkanı Rasim Bey, Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Akif Bey, Ticaret Odası Başkanı Şükrü Bey, Parmaksız zade İsmail Bey ve Mektupçu Hüseyin Hilmi Bey, yeni hürriyet güneşi Mustafa Kemal'e doğru yola çıkan yolcunun elini sıkıp paşaya çok selâm söylemesini de salık verdikten sonra evlerine dağıldılar. Eski Samsun Mebusu Osman Bey gitmiş, ardında gözleri Mustafa Kemal'e dönük ve birbirine yeni bir ideal için kenetlenmiş bir avuç yürek bırakmıştı.

Mazhar Tevfik Bey ertesi sabah, İstanbul'a Samsun'daki İngiliz temsilciliğine, Ali Fuat Paşa'ya ve Mustafa Kemal'e ya-

lan ve doğru dört şifre telledi ve bu kez ne gibi bir bomba patlayacağını serinkanlılıkla beklemeye başladı.

Mustafa Kemal'den 27 Ağustos tarihli bir şifre geldi. Mazhar Tevfik Bey'i yurtseverce işinden dolayı kutluyor ve Sivas'a genel kongreye üç Sinop delegesi göndermesini istiyordu.

Üç gün sonra Ali Fuat Paşa'dan gelen şifre daha uzundu ve genç mutasarrıf için övgülerle dolu olduğu gibi Kuvayı Milliye'nin güçlenmekte olduğu ve daha da güçlenmesi gerektiği üzerinde bilgiler veriyor, güzel şeyler söylüyordu.

Henüz İstanbul'dan ve Samsun'dan beklenen olumsuz ve tehlikeli ses çıkmamıştı. Geciktiğine göre epeyce yüksek takatte bir patlayış olacağı anlaşılıyordu.

7 Eylül 1919 günü Sinop limanına iki Amerikan savaş gemisi yanaştı. Gürültü ile demir attılar. Bunlardan birisinden iki İngiliz subayı ve üç silâhlı deniz eri, bir motora binerek karaya çıktılar. Bu subaylardan biri, Samsun İngiliz temsilcisi Rum asıllı Yedek Yüzbaşı Solter'di. Silâhlı üç deniz askerinden birinin elinde katlanmış kocaman bir İngiliz bayrağı bulunuyordu. Yüzbaşı Solter, askerlerin başında doğruca eski Rus konsoloshanesine gitti. Askerlere, savaş sırasında yarısı sağlam kalan bayrak direğine İngiliz bayrağını çektirdi. İngiliz bayrağı Karadeniz'den esen serin rüzgârla dalgalanmaya başladı.

Mustafa Kemal, henüz Havza'dayken Amasya Saat Kulesi'ne İngiliz bayrağı çeken ve halkın kendisini linç etmesinden korkup kaçan bu Yüzbaşı, aylardan sonra içindeki bir komplekse çıkış noktası arayarak Sinop'a da İngiliz bayrağı astırarak otorite kurmak istiyordu.

Amerikan savaş gemilerinden inen yalnız bunlar değildi. Ayrı bir motor karaya birkaç Amerikalı da çıkardı, bunlar, Albay Boer ile maiyetiydi. Solter'le adamları, Rus konsoloshanesine kapanıp kaldıkları halde Amerikalı deniz Albayı ile adamları doğruca hükümet konağına gittiler ve bürosunda genç mutasarrıfı ziyaret ettiler. Mazhar Tevfik Bey, konuklarına kahve ve çay ikram etti. Oturup havadan sudan konuştular. Konuklar, kalkıp giderken Mazhar Tevfik Bey'i de gemileri

ziyarete çağırdılar. Mutasarrıfın içinden kötü kuşkular geçti. Böyle düzenbazlıkla yakalanmak "belkisi" kafasından birçok kez geldi geçti. Yine de Amerikalıların bu kahpeliği yapmayacakları üzerinde bir kanı, onu konukların yanı sıra savaş gemilerine sürükledi. Onlar da genç mutasarrıfa soğuk içecekler ikram ettiler. Onu ağırlayarak yine motora bindirip kıyıya bıraktılar. Amerikan mandası propagandası, İngiliz mandası propagandasının doludizgin yarış ettiği Türkiye'de Yüzbaşı Solter, elbette bu davranışlarıyla okkanın altına gitmişti.

İkindiüstü Karadeniz'i yalayarak gelen tatlı bir poyraz, Amerikan savaş gemilerinde çalmaya başlayan bandonun coşkun ve hoppa havalarını kıyıya sürüklemeye başladı. Gemiler kalkmak üzereydiler. Sinop halkı da deniz kıyısına dökülmüş, hem Amerikan savaş gemilerini seyrediyor, hem de mızıka dinliyordu.

Mutasarrıf Mazhar Tevfik, Binbaşı Şevket, Belediye Başkanı Rasim, Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Akif Beyler de kayıkla limanda dolaşıyor ve bandonun çaldığı güzel havaları dinliyorlardı. Gemiler, demir alıp ağır ağır suları yarmaya başladı. Sonra, kayalığı dönüp gözden ırak oldular. Arkadaşlarıyla kayıktan iskeleye çıktığında mutasarrıfın eline bir zarf tutuşturdular. Mazhar Tevfik Bey, zarfı büyük bir ilgiyle açtı. Yer gibi okudu ve bütün keyfi kaçtı. Gözleriyle ne yazdığını soran arkadaşlarına mektubun içindekileri özetledi:

— Bugün gelen İngiliz mümessili yazıyor, dedi. " —Bizim geldiğimizi duymadınız mı? Niçin bizi gelip ziyaret etmediniz? Hep Amerikalıların peşinde dolaştınız. Şimdi gel, beni ziyaret et." Diye emir veriyor.

İngiliz temsilcisi burda haksızdı. İlkin nezaket ziyaretini onun yapması gerekti. Bu protokolü bilerek çiğneyen İngiliz subayının bir hadise çıkarmak istediği anlaşılıyordu. Bu, Rus konsolosluğuna hışımla İngiliz bayrağını çekmesinden de belliydi. Mazhar Tevfik Bey, temsilcinin mektubuna Fransızca birkaç satırla karşılık verdi:

"—Hoş geldiniz!" Dedi.

Ayrıca bir istekleri olup olmadığını da sordu.

*

* *

8 Eylül 1919 Kurban Bayramı sabahı Sinop şehri karıştı. Olay şöyle başladı:

Bütün sokaklarda alaca bulaca entari ve giyneklerini giymiş çocuklar dolaşıyor, büyükler birbirlerini kutlamak için sokağa ilk adımlarını atıyorlardı. Varlıklı evlerin önünde boğazlarından kan fışkıran koçlar yatıyor, yoksul evlerin insanları, bu koyunları belki kendilerine de bir parça düşer diye uzaktan yakından sabırsızlıkla gözetliyorlardı.

Mutasarrıf evinde pijamasıyla oturmuş, sabah kahvesini içiyor, bir yandan da herkesten önce kutlamaya gelen Muhasebeci İhsan Bey'le şurdan - burdan konuşuyordu. Bu ara dışarıda bir gürültü oldu. Mazhar Tevfik Bey yerinden fırladı, zaten kuşkuda idi. Nedir ki hiçbir şey düşünmeye ve yapmaya vakit kalmadan Yüzbaşı Solter yanındaki İngiliz Teğmeni ve üç silâhlı İngiliz askeriyle odaya daldı. Dışarıda kapıyı bekleyen adamı bir kenara iterek palas pandıras içeri dalmışlardı.

Yüzbaşı Solter, süngü takmış olan askerleri kapıya dikti. Sonra, İhsan Bey'e kim olduğunu sordu, karşılığını alınca onun çıkıp gitmesini emretti. Muhasebeci çıkıp gittikten sonra Solter, mutasarrıfa:

— Çabuk giyinip benimle geleceksiniz! Diye sert bir sesle ve âmirce bağırdı.

Mazhar Tevfik Bey, İngiliz'le gitmenin nereye varacağını anladığından bir kurnazlık düşündü:

— Peki, şimdi giyinip geleyim! Dedi.

Oturma odasından yatak odasına geçen Mazhar Tevfik Bey, pencereden dışarı atladı. Arka bahçeye ayak bastıktan sonra, ağaçların arasında gözden uzaklaşmak kolaydı. Çitler üzerinden atladı, bahçeden bahçeye geçti. Epeyce ötede bahçeler içindeki Belediye Başkanı Rasim Bey'in evinin tokmağını güm güm öttürdü. Rasim Bey, mutasarrıfı sabah sabah böyle pijama ve terlikle görünce işi anladı. Hemen adam salarak küçük Kuvayı Milliye grubuna haber gönderdi.

Yüzbaşı Solter, Mazhar Tevfik Bey'in bir türlü giyinip gelmediğini görünce bir kez daha aldatıldığını anladı. Bunun üzerine bütün evi aramaya başladı. Harem bölümünde mutasarrıfın eşinin bayramını kutlamaya gelen kadınlar süngülü ve tabancalı İngiliz asker ve subaylarının destursuz odaya daldığını görünce çığlığı basarak paniğe kapıldılar. Odada çarşaflarıyla oturan ve askerler içeri girince peçelerini de yüzlerine örten bu kadınlar karşısında Yüzbaşı Solter de şaşırdı. Daha önce bir evden Mebus Osman Bey'in çarşafa sokularak kaçırıldığını işittiğinden şimdi karşısında peçelerini örterek korkudan tir tir titreyen kadınlardan her birini bir mutasarrıf olarak düşünmenin gerektiğine inandı ve bu Müslüman kurnazlığını boşa çıkaracak zekâya sahip olduğunu ispatlamaya kalktı. Bütün kadınları kaldırıp karşısına dizdi ve birer birer peçelerini açarak yüzlerini gözden geçirmeye başladı. Hepsinin de kadın olduğunu görünce yenildiğini anladı. Bundan sonra bütün evi, deliğine deşiğine varıncaya dek aramak emrini verdi.

Yüzbaşı Solter, elleri boş dönmenin ve yenilmiş olmanın utancı içinde darmadağın ettiği evden ayrıldı ve doğruca hükümet konağına gitti. Kapalı cümle kapısını açtırdı. Odacının kapıyı açmasını beklemeyen Solter bunu dipçikle kırdırarak mutasarrıfın odasına girdi. Odacıdan bir bayrak direği istedi. Odacı, bayrak direği yerine meydan süpürgesinin sopasını çıkararak getirdi. Solter'in emri üzerine İngiliz askerleri İngiliz bayrağını bu sopaya geçirdiler ve bunu pencereden dışarı sarkıttılar. Öbür yanda, Kuvayı Milliye grubu çabucak Rasim Bey'in evinde hâlâ sırtındaki pijamasıyla oturan mutasarrıfın çevresinde toplandılar. İvedi bir karar vermek gerekiyordu. Tarihin bütün olumlu ve başarılı olayları çabuk verilmiş sağlam ve doğru kararların altında yatmaktaydı. Karar, şimşek gibi verilmişti. Alman savaş bilgininin düşüncesini uyguladılar.

En iyi savunma, saldırıydı. Millici grup, hemen sokağa dökülmüş olan hemşehriler arasına karıştı, kalabalık bayram yerini şöyle bir dolaştı. Her denk geldikleri güvenilir hemşehriye şunu fısıldadılar:

— İngilizler hükümet konağını bastılar, hükümet konağını işgalleri altına aldılar. Penceresine İngiliz bandırası astılar. Mavzeri, çiftesi olan alsın, hükümet konağının önünde toplansın.

Halk, bunu kolayca anladı. Silâhlı-silâhsız, çoluk-çocuk koca bir kalabalık, hükümet konağını sarıverdi. Halkın tehdit edici bir durumda hükümet önünde toplandığını ve işin kıvama geldiğini anlayan Belediye Başkanı Rasim Bey, doğru yukarı çıktı. Mutasarrıfın koltuğuna kurularak uzun bacaklarını yeşil örtülü büyük masanın üzerine atmış olan Yüzbaşının karşısına dikildi:

— Yüzbaşı Solter! Dedi. Şöyle pencereden dışarı bakınız, biraz. Halk heyecandadır. Onların öfkesinden korkulacağını sizler de bizim kadar bilirsiniz. İlk iş olarak hemen şu barıdırayı kaldırmalarını askerlerinize emrediniz.

Yüzbaşı Solter:

— Ben mutasarrıfı aradım, bulamayınca da boş makamını işgal ettim, dedi. Mademki aracılık ediyorsunuz, hemen söyleyiniz mutasarrıf buraya gelsin, görüşelim.

Mazhar Tevfik Bey, Rasim Bey'le birlikte hükümet konağına yaklaştığında halkın korkutucu bir kalabalık halinde homurdandığını gördü. Onlar durumlarıyla korkmamasını ona duyurdu. Mutasarrıfla Belediye Başkanı, bu yiğit halk seli içinden geçerek hükümet konağına girdiler. Mazhar Tevfik Bey, odaya girdiğinde Yüzbaşı Solter'i kendi koltuğunda kurulmuş, bacaklarını da büronun üzerine uzattığını gördü.

Solter, yüzünde kötü bir alay maskesi olarak o durumda sordu:

— Benden neden kaçıyorsunuz? Elbette, Osman Bey'in nerde olduğunu söylememek için. Şimdi mademki geldiniz, söyleyin bakayım, Osman Bey nerde?

Mazhar Tevfik Bey, sert bir sesle:

— Siz, benim makamımı işgal etmişsiniz, bir de bana ordan soru soruyorsunuz. Bu durumda size hiçbir şey söylememek hakkını muhafaza etmekteyim. Makamımdan kalkıp bir

konuk gibi şurdaki iskemlelerden birine oturup benden insanca ve nezaketle bir şeyler soracak olursanız size sorduklarınız üzerinde cevap verebilirim.

Mutasarrıf, sert ve öfkeli sesiyle bunları söyledikten sonra sinirli adımlarla odadan çıktı gitti.

Mutasarrıfın hışımla çıkıp gitmesi Solter'i şaşırttı. Bu adam, deli miydi? Neyine güveniyordu, iki-üç jandarmasına ve polisine mi?

Kalktı, bayrağın asıldığı açık pencerenin önüne gitti, caddeyi şöyle bir gözden geçirdi. Orda öfkeli bir kalabalık dalgalanıyordu. Hepsinin gözü İngiliz bayrağının asılı bulunduğu penceredeydi. Garip şey, bu bir kuru kalabalık da değildi. Ellerindeki mavzerlerin mekanizmalarını kurcalayan birçok sert yüzlü ve bakışlı kimse de orda dolaşıp duruyor ve pencereye bakıyordu. Demek iş gerçeğe binmişti. Blöf, ters bir sonuç vermişti, demek. Bu halk topluluğu yetmiyormuş gibi ara sokaklardan çıkıp gelen takım takım insanlar da göze çarpıyordu. Solter de öbür İngilizler de pabucun pahalı olduğunu anlamışlardı. İngiliz soğukkanlılığının bu tuzaktan kurtulmanın çaresini bulacağı belliydi. Solter'in korkunç ve alaycı öfkesi dinmiş, yerine yüzüne soğukkanlı bir düşüncenin kurnazlığı yayılmıştı.

— Belediye Başkanı gelsin, diyeceklerim var! Diye seslendi.

Rasim Bey, biraz sonra geldi.

— Ne istiyorsunuz? Diye sordu.

Solter, dostça gülümsedi:

— Bugün, Kurban Bayramı'nızın birinci günü olduğunu biliyorum, dedi. Bu bayram şenliğine katılmak için biz de İngiliz bandırasını çektik, bunca heyecanlanacak ne var? Söyleyin, halk boşuna heyecana kapılmasın. Biz, zaten buraya av için gelmiştik. Sinop ormanlarında yaban domuzu, geyik filân avlayacaktık. Nedir ki iş bu üzücü sonuca geldi. İsterseniz hep beraber bir sürek avı yapalım. Belediye Başkanı Bey!

Rasim Bey, bu uydurmaları sabırla dinledi ve sonra şunları söyledi:

— Bakınız, halk gittikçe coşuyor. Sonra başınıza bir şey gelirse kabahat benden gitti. Ava filân gitmesi sonra düşünülür. Evvelâ şu bandırayı kaldırın!

Rasim Bey, bunları öyle büyük bir saflık ve inandırıcılıkla söylemişti ki Solter ve arkadaşları tam bir tehlikenin içine düştükleri duygusuna kapıldılar. Solter, askerlerden birine emir vererek bayrağı içeri aldırdı. Sonra Yüzbaşı, Rasim Bey'in koluna girdi. Kendileri önden öbür İngilizler arkadan dışarı çıktılar ve halkın arasından ilerlemeye başladılar. Halk, durumu hemen kavramıştı. Bütün yüzlerde sessizce kazanılmış bir zafer sevinciyle bir küçümseme ve alayın izleri açıkça göze çarpıyordu. Yüzbaşı Solter, canını kurtarmak için Belediye Başkanını kalkan gibi kullanmak zorunda kalmıştı.

Rasim Bey, konuklarını doğruca Belediye dairesine götürdü. Orada onlara bayram şekeri ve kahve ikram etti. Ayranı kabaran halk, caddeyi boşaltıp bayram şenliklerine dönünce Yüzbaşı Solter ve arkadaşları, konuk edildikleri Rus Konsolosluğuna döndüler. Yüzbaşı Solter, ikidir Türk halkının saldırısına uğramıştı. Biri Amasya'da saat kulesine İngiliz bayrağı çektiği gün, bir de şimdi. Demek ki Türkler, yabancı bayraklara kendi kutsal saydıkları topraklarında dayanamıyorlardı. Bilmiyoruz ama genç Yüzbaşı bundan sonra belki de bu her yere bayrak asmak manisinden temelli vazgeçmişti. Çünkü hiç bir bibliyografyada Solter'in üçüncü bir bayrak olayına denk gelemedik.

Mazhar Tevfik Bey, bu olayı inceden inceye anlatan bir rapor yazarak birini Mustafa Kemal'e, öbürlerini de İstanbul'da Damat Ferit Paşa ile İngiliz siyasal temsilcisi olan Amirale gönderdi. Nedir ki olay bitmemişti. Çorap söküğü gibi uzamak eğilimi gösteriyordu.

Mutasarrıf, aynı raporun bir örneğini de Kastamonu vilâyetine göndermişti. 8 Eylül 1919 günü giden telgrafa geceleyin karşılık gelmekte gecikmedi. Kastamonu'da vali vekili bulunan Jandarma Kumandanı Osman Nuri Bey, makina başında genç mutasarrıfa kısaca şunları salık veriyordu:

— Şimdi İstanbul'dan aldığım emir şudur: Hemen İngilizlerin oturdukları yere giderek kendilerine tarziye*(özür dileme, gönül alma)* vereceksiniz.

Mutasarrıf, ona şöyle karşılık verdi:

— Yaptıkları hakaret karşısında asıl İngilizler gelip bana tarziye vermelidir. Sizin bu tebligatınıza uymakta mazurum.

O zaman, kararlı olan vali vekilinden şu emir geldi:

— Size muvakkaten işten el çektirdiğimi bildirmek zorundayım. Mutasarrıf vekâletini hemen Binbaşı Şevket Bey'in almasını ve onun gidip Yüzbaşı Solter'e tarziye vermesini kendisine bildiriniz.

Mazhar Tevfik Bey, haber salarak Binbaşı Şevket Bey'i de makina başına çağırttı. Vali vekilinin emrini mutasarrıftan dinleyen Binbaşı, çok içten bir öfkeye kapıldı, millî bir öfkenin bütün içtenliğini taşıyan şu sözlerle vali vekilini bombardıman etti:

— Bir Türk Binbaşısı olarak gidip de bir İngiliz Yüzbaşısına tarziye veremem. Eğer bu emri bana bir asker sıfatıyla veriyorsanız şu dakikadan itibaren askerlikten dahi istifa ediyorum!

Telin öbür ucuna doğru bu yiğitçe sözler bir şamar gibi uzaklaşırken Şevket Bey omuzlarındaki apoletleri sinirli ve güçlü parmaklarıyla sökerek masanın üzerine fırlattı.

Şevket Bey, bu emre baş kaldırınca vali vekili, Sinop Jandarma Kumandanı Remzi Bey'i makina başına çağırdı. Mutasarrıf vekilliğini ve gidip İngilizlerden özür dilemesi emrini ona verdi. Remzi Bey hiç duraksamadan bu emri benimsedi. Gidip Mazhar Tevfik Bey'in makamına "azametle" kuruldu. Sonra da Rus konsolosluğunda kuşku ve sabırsızlık içinde bekleyen Yüzbaşı Solter ve arkadaşlarına tarziye verdi. Böylece, Sinop'taki Kuvayı Milliye ruhu da okkalıca bir tokat yemiş oldu.

Solter, ertesi gün yeni Mutasarrıf Vekili Remzi Bey'i gelip makamında ziyaret etti. Birkaç gün sonra da maiyetini alıp Pontos çetelerini silâhlandırma yeri olan Samsun'a yollandı.

Mazhar Tevfik Bey, yeni Mutasarrıf Vekili Remzi Bey'in bir kahpeliğine uğrayarak yakalanıp İstanbul'a gönderilmek korkusuyla Sinop'tan hemen ayrılıp Sivas'a, Mustafa Kemal'e gitmeye karar verdi. Sinop'un meşhur Çerkez beylerinden Çerkez Hasan Bey ve atlıları, Mazhar Tevfik Bey'le ailesini aralarına alıp birkaç gün dinlenmesi ve yolculuğa hazırlanması için atla Sinop'a beş saat çeken Şamlıoğlu köyüne götürdüler. Ordan Sivas'a doğru yola çıkacaktı. Mustafa Kemal, "Başın daralınca çık gel!" dememiş miydi?

Mazhar Tevfik Bey, giderayak mektupçu Hüseyin Hilmi Bey'e şu pusulayı gönderdi:

— Azizim! Kısmet olursa yarın köye gidiyorum. Bizim maaşı lütfen alınız. Bir de hâdisede nezarete ve vilâyete yazdığım mufassal telgrafla ikinci günü, tekrar yazdığım telgrafın ikişer adet suretini kurşun kalemi ile olsun bana çıkarıp vermenizi rica ederim. Kalemde yazısı okunaklı iki efendi on dakika içinde yazabilirler.

İngilizlerin avdet için emir almaları şayanı dikkattir. Ağır bastık demek oluyor. Neyse, Sinop'u kaybediyoruz. Şerefi millî yerine gelsin de ne olursa olsun. Sinop istediğinden âlâ mutasarrıf bulabilir.

Halk namına Kastamonu vilâyet makamına çekilen isyancı telgraf, Vali Vekili Osman Nuri Bey'i kızdırmış görünüyordu. Yeni Mutasarrıf Vekili Remzi Bey'e halka bildirilmek üzere çektiği telgrafta:

— Blöf yapıyorsunuz! Diyerek korkutucu bir dil kullanılıyordu.

Belediye Başkanı Rasim Bey, 12 Eylül 1919 günü vali vekiline şöyle bir telgraf püskürtmesi verdi:

"—Burada son defa cereyan eden vakayii müessife dolayısıyla arayı umumiyeye istinaden çektiğimiz telgrafnameler makamı vilâyetçe blöf telâkki edilmiş ve bir nevi tehditkâr vaziyet gösterilmiştir. Ben, memleketin eşraf ve kadim hanedanındanım. Hiçbir vakit blöfçü yarandan değilim. Milletin vekâletini haiz olarak efkârı umumiyeyi makamatı âliyeye iblâğ için

o telgrafları çektik. Böyle blöfçülükle ithamım, vekâletini haiz olduğum milletim ve benim için mucibi sin ve ağır olduğundan bugünden itibaren makamı mutasarrıfiye istifamı veriyorum."

Şaşırtıcı olaylar her yanda hava fişekleri gibi patlıyordu.

18 Eylül 1919 günü Kastamonu'dan Vali Vekili Ferit imzasıyla gelen bir telgraf orda işlerin yolunda gittiğini gösteriyordu. Bu telgraf, şaşırtıcı olduğu gibi sevindiriciydi de. Telgraf, özet olarak şunları yazıyordu:

"— Sivas Kongresi, İstanbul hükümetiyle bütün ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir. Siz de bu karara göre davranınız ve millî gösteriler yapınız!"

Rasim Bey, 19 Eylül 1919 günü vilâyete genç Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'in göstermiş olduğu millî yiğitlik dolayısıyla işinden uzaklaştırıldığını, halkın da çok sevdiği ve tuttuğu bu değerli mutasarrıfın yine eski görevine dönmesinin çok iyi ve yerinde olacağını bildiren bir telgraf çekti.

Ali Fuat Paşa'nın Kastamonu'ya gönderdiği topçu albayı Osman Bey bu sırada hapisten kurtulmuş ve başından geçen çok tehlikeli serüveni bir yana bırakmış olarak Kastamonu telgrafhanesinde bulunuyordu. Osman Bey, Kuvayı Milliye'nin Kastamonu'da işe el koyduğunu gösteren sevindirici ve şaşırtıcı telgrafında şöyle diyordu:

"—Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey hakkında vilâyete olan telgrafınızı gördüm. Mütalâaları pek muvafıktır. Vilâyetten emir verilmesinin temin edileceğini arz ederim.

19 Eylül 1919"

Hemen o akşam vilâyetten Mazhar Tevfik Bey'in görevine dönmesi için emir geldi. Mektupçu Hüseyin Hilmi Bey, gelen emri sevinçle alarak gece yarısı Şamlıoğlu köyüne doğru tırısla yola çıktı. Çerkez köyüne bu güzel haberle varan Hüseyin Hilmi Bey, mutasarrıfa zaferini bildirdiğinde o da genç yönetici gibi mutluydu.

Ertesi sabah, genç mutasarrıf için yaşamının en heyecanlı ve şerefli saatleri başlıyordu. Çerkez Hasan Bey, topladığı silâhlı, silâhsız yüzlerce atlının başına geçirdiği Mazhar Tevfik

Bey'i at oynatmaları, silâh sesleri, neşeli haykırışlar ve gösteriler arasında Sinop'a dek yolcu etti. Şehir, bir anda el değiştirmiş, İstanbul hükümetinin dokunduğu yeri kirleten kara parmakları bu güzel Karadeniz şehri üzerinden bir daha kirletmemek üzere çekilmişti.

Mazhar Tevfik Bey, sandalyesine bütün güveniyle oturduktan sonra, kocaman bir bildiri yayınladı ve bunda artık, Sivas Kongresi kararlarının ve Mustafa Kemal'in sözü geçen bir yurtta yaşamaya başladıklarını İstanbul hükümetinin Sinop ufuklarında ve Kastamonu'nun yeşil ağaç denizi üzerinde hüküm süremeyeceğini dosta düşmana anlatmaya çalıştı.

Sinop şehrinin kaderini böyle birdenbire değiştiren Kastamonu'daki değişikliğin nedeni neydi?

Sinop hikâyesinin baş halkası olan Kastamonu'nun da kocaman bir hikâyesi vardır. Şimdi oraya varalım.

"KAHRAMAN ŞEVKET BEY" DESTANI

Düşünceler, onları savunanlardan çok, onlara saldıranların gölgesinde yayılır.

-Anonim-

58. Alay'ın kışlasında bugün sıtmalı bir hazırlık göze çarpıyordu. Bütün erat, denetim düzeninde bekliyordu. Yalnız, burda ilginç bir şey de vardı:

Düzenli askerin karşısında sivil giynekleriyle sıralanmış, her yaştan bir sürü de erkek yer almıştı. Bunlar, eski Alay Kumandanı ve şimdiki Kastamonu Bölge Kumandanı Yarbay Mustafa Bey'in topladığı seferberlik artığı işsiz güçsüz serseriler ve aldatılmış saf Kastamonululardı. Mustafa Bey, bunları

Mustafa Kemal'e ve Kuvayı Milliyecilere karşı savaşa hazırlanmakta olan padişahçı güçlerin safında çarpıştırmak uğruna yarı zorla, yarı çıkar vaatleriyle toplamıştı. Düzenli erat, her zamanki soğukkanlı ve kadere boyun eğmiş erattı. Buyruğa göre istenen yöne namlularını çevirip ateş etmekten başka görevleri yoktu. Yalnız, başıbozukların meydana getirdiği sıralardakilerin birçoğu padişah uğruna dövüşmenin ve yapılacak zengin çapulların hesabı, kararlılığı ve heyecanı içindeydiler. Sık sık başlarını çevirip kışlanın kapısına bakan ve önemli bir kumandan beklediği anlaşılan subaylarda ise sevinçli haberler bekleyen kişilerin görünüşü yoktu.

Biraz sonra, Bölge Kumandanı Mustafa Bey, kışlaya girdi ve meydanda atından inerek subaylara doğru ilerledi. Hepsini selâmladıktan sonra ayrı ayrı ellerini sıktı. Düzenli askerleri gözden geçirdikten sonra başıbozukların sıralarını gözden geçirdi. Alay Kumandanı Vekili Binbaşı Şerif Bey'e:

Çankırı'dan getirilen silâhlar nerde? Diye sordu.

Mustafa Bey'in içten adamı gibi görünen ve bölge kumandanlığına geçen Yarbayın yerine 58. Alay Kumandan Vekilliğine atanan Binbaşı Şerif Bey, kışlanın duvarları boyunca geniş çatılarla çatılan yüzlerce mavzeri gösterdi.

— İşte kumandanım, silinip temizlenmiş, atışa hazır emrinizi bekliyorlar.

— Haydi, dağıtalım öyleyse yeni askerlere!

— Başüstüne, kumandanım.

— Tüfeklerle birlikte elbiselerini de verin bunların. Zaten hepsi silâh kullanmasını bilir. Birkaç gün de talime çıkarırsınız.

Dün akşam Tüfekçi Yakup Bey'in Çankırı Askerlik Şubesi'nden Tatar arabalarına yükleyerek getirdiği yüzlerce Osmanlı mavzeri, başıbozuklara dağıtılırken Yarbay Mustafa Bey, Şerif Bey'e:

— Bütün zabit arkadaşlar senin odanda toplansın, mühim söyleyeceklerim var, dedi.

Geniş odada toplanarak ayakta dikilen subaylar, Mustafa Bey'in, neler diyeceğini şöyle böyle biliyorlardı. Yalnız Musta-

fa Bey'in başının altından tehlikeli bir serüven çıkmasından korkuyorlardı. Şundan ki birçok aklı başında subaylar, padişahın adamlarıyla Mustafa Kemal'in yanlıları arasında bir denge kurarak bu kararsız günleri savuşturmaya çalıştıkları halde, Yarbay Mustafa Bey, eylemci bir padişah yanlısı ve Kastamonu'yu her şeye karşın Kuvayı Milliyecilere karşı silâhla ve şiddetle korumak kararlısı olmakla tanınmaya başlamıştı. Kendi yerine atadığı 1. Tabur Kumandanı Şerif Bey'i de kendi düşüncelerine yatkın bildiğinden artık, askerî alanda bütün Kastamonu bölgesinin elinde olduğuna inanıyordu.

Büroda toplanan subaylarla şöyle bir söyleşi yaptı:

— Arkadaşlar, bugün sizi buraya toplamaktan maksadım, doğacak hadiselere karşı alacağımız acele tedbirler üzerinde görüşmektir. Hepimizin bildiğiniz gibi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, padişaha ve hilâfete karşı isyan halindedirler. Er geç tenkil edilip başlarını vereceklerine emniyetimiz tamdır. Yalnız, bu arada sıkı durmamız gerektir. Kastamonu bölgesi, İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı olduğu gibi Anadolu'nun da İstanbul'a açılan kapısı sayılır. Bu bölgeyi elinde tutan kuvvet, öbürü üzerine baskı yapabilir. Padişahımız efendimizden hepinize selâm var, gözlerinizden öpüyor ve payitahtı Anadolu şakilerine karşı iyice korumamızı istiyor. Vazifenizi yaptığınız nispette sizleri mükâfatlandıracaklarını vaad ediyorlar. Kararımız karar arkadaşlar. Mustafa Kemal'in askerlerini, o aldatılmışları Ilgaz Dağları'ndan bu yana geçirmeyeceğiz. Bugünden itibaren müdafaa tertibatı üzerinde çalışmaya başlamalıyız. Herhalde içinizde benden başka türlü düşünen bir arkadaşınız olamaz. Şimdi, Kastamonu bölgesi üzerinde savunma tedbirlerinin neler olacağını her arkadaş düşünsün ve çekinmeden söylesin.

Mustafa Bey, konuşmasını bitirdikten sonra kendi düşüncelerini doğrulayıp doğrulamadıklarını bütün subaylardan sordu ve hepsinden olumlu karşılık alarak İstanbul'a bildirmek üzere doğru telgrafhaneye gitti. PTT Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'yi İstanbul'la telgraflaşırken buldu. Yeni durumu ona anlattı. Öbürü sevinçten ağzı kulaklarına vararak onu dinledi.

İstanbul'dakilere ve padişaha yakın olabilmenin sevincine benzer bir güven, bir büyüklük havası, bütün varlığında bir rüzgâr gibi esiyordu.

Uzun boylu, iri yarı, geniş omuzlu, yakışıklı ve sevimli bir subay, Üsteğmen Şevket Bey, Yarbay Mustafa Bey'in toplantısından zehirli gaz dolu bir mağaradan kaçar gibi dışarı fırlamış, kışlanın çiğnenip taşlaşmış meydanını geniş adımlarla geçmiş, kendini ağaçların altına atmış, kendini büsbütün yalnız bulunca rahatlamıştı. Korkunç bir komplo tertibatı içinde görev alır görünmüştü. Hayır, Yarbay Mustafa Bey, muradına eremeyecekti. Onun ağzının tadını yarıda bırakacaktı.

İkinci bölük kumandanı Üsteğmen Şevket, gizli ve tehlikeli düşünceleriyle baş başa kalmanın verdiği yiğitlik duygularıyla dopdolu olarak sırtını kalın bir kavağa dayadı ve güz çimenleri üstüne oturdu. Bacaklarını boylu boyunca uzattı ve elindeki uzun kamçıyla parlak çizmelerini usul usul döverek düşünmeye ve plân kurmaya başladı. Herkes kendini akıllı sanıyorsa da uslar arasındaki aralığın kıl gibi ince olduğunu anladığı gün iş işten geçmiş olacaktı.

Sarı bir güz güneşi, yaprakları ve toprakları altına boyayarak ağaç denizinin üzerine doğru alçalıyordu. Keskin sesli güz kuşları, nar bülbülleri, sessizliği çın çın öttürüyordu.

Gene subayın çevresine yağan güz yaprakları, onun sert ve çetin düşüncelerine romantik renkler serpiyordu. Düşünceleri hızlandıkça elindeki kamçı çizmelerine daha hızlı ve ritmik vuruşlarla iniyordu. Ali Fuat Paşa'ya gönderilecek raporu kalın çizgileriyle kafasında hazırlamıştı. Rapor elbette, Ali Fuat Paşa yerine 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'in eline varacak, ondan Ali Fuat Paşa öğrenecek daha sonra da gerekirse Mustafa Kemal'in eline dek gidecekti.

Güneş, ağaç denizinin arkasında gözden ırak olup da Ilgaz Dağı'nın gölgesi, karanlığın artmasını hızlandırınca Şevket Bey, yerinden doğruldu ve kışlanın biraz ötesindeki ıssız bir bahçe içindeki evine doğru yürüdü. Bekâr odasına çıkar çıkmaz kâğıda kaleme sarılarak 24. Tümene gidecek raporu yazmaya başladı. Biraz sonra bekâr odası arkadaşı birinci ta-

bur tüfekçisi Yakup (Batur) çıkageldi. Ayak seslerini işitince yazdığı raporu saklayan Şevket Bey, yeniden meydana çıkararak yazmayı sürdürdü. Şevket Bey, günlerdir kurduğu plânları bu pek içten arkadaşına açmış, onda içten bir karşılık bulmuştu.

Namusu üzerine and içirdikten sonra ona şöyle demişti:

— Yakup Bey kardeşim, biz Kuvayı Milliye saflarına katılmak zorundayız. Memleketin kurtuluşu için aradığımız ışık, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu harekettedir. İstanbul hükümetinin İngilizci, satılmış adamları buraya da el attılar. Birkaç soysuz memurla 58. Alay Kumandanını da kolayca bulup kendilerine uydurdular. Ben, Kastamonu'daki bütün İstanbul hükümeti taraftarlarıyla Mustafa ve Şerif Beylere uymuş subayları kan dökmeksizin zararsız duruma getirmeye karar verdim. Bunun için de en büyük yardımcım sen olacaksın. Seninle el ele vererek padişahçılığa kaymış olan Kastamonu'yu Kuvayı Milliyeci yapacağız. Ben bu kararı vermiş bulunuyorum. Eğer, bu işi başarabilirsem memlekete ve tarihe karşı büyük bir hizmet yapmış olacağım. Ben, hunu düşündükten sonra yapmayacak olursam bir alçak ve vatan haini sayacağım kendimi. Senden istediğim iş şu:

Plânımda başarı kazanıncaya dek alaydaki dört ağır makinalı tüfeği gizlice, evvelâ işlemez hale getireceksin; ben harekete geçtikten sonra başarıya ulaşır ulaşmaz bunları hemen işler duruma geçireceksin.

Yakup Batur, bunları üstelemeden benimsedi ve davranış gününü iple çekmeye başladı. Tabur doktoru İbrahim Bey de onlara katılmış, üçleşmişlerdi. Her gece, bu yoksulca bekâr odasında portatif karyolalarına uzanarak ya da otururak geç saatlere dek Türkiye'nin ve Kastamonu'nun kurtuluşu uğruna çok tehlikeli düşünceler ve plânlarla sarhoş olmakta gerçek bir mutluluk duyuyorlardı. Aldıkları kararları duysalar onları asarlardı. Ne var ki korku yanlarından bile geçmiyordu. Batmakta olan koskoca bir milleti kurtarmaya çalışan birkaç yiğit arasında nam vermek bile bir yaşamı en güzel yemişlerle süslemeye ve yüklemeye yeter de artardı bile.

*

* *

Kastamonu'da gittikçe hızlanan Kuvayı Milliye düşmanlığı ve padişahçılık haberleri, Ali Fuat Paşa'nın kulağına erişmekte gecikmiyordu. Yarbay Mustafa Bey'in son davranışıyla bütün Kastamonu bölgesi elden gitmek tehlikesiyle baş başa kalmıştı. Valisiz kalan vilâyet, aşağılık birkaç zavallının elinde en karışık günlerini yaşıyordu. Vali Vekili Osman Nuri Bey, PTT Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin sürekli kontrolü ve etkileme çabalarının ağırlığı altında kıpırdayamayacak durumda bulunuyordu. Yalnız Defterdar Ferit Bey, en iyi bir militan inanmışlığıyla Kuvayı Milliye'nin düşünce yoluyla olsun kurulması için güçlü bir yeraltı çalışması tutturmuştu. Ramiz Efendi'nin uyarmak üzere sıhhiye müdürü Doktor Ferruh Niyazi Bey'i ağularından göz açamayan Vali Vekili Osman Nuri Bey'i görevlendirmişti.

Vali vekili, namuslu, dindar ve iyi yürekli bir insandı. Şu var ki oturduğu sandalyenin ve aldığı maaşın hakkını vermek üzere padişaha ve Damat Ferit Hükümetine bir memur körlüğüyle bağlı bulunuyor, onun buyruklarını sonuna dek uygulamaktan geri durmuyordu. Onun buyruğuyladır ki Kastamonu postanesinin manipleleri salt İstanbul'a uzanan teller için işleyip duruyordu. Ankara, Sivas ve Erzurum kapıları, bu telgrafhane için kapalıydı. Bu yüzden de Kuvayı Milliye ve Heyeti Temsiliye'ye ilişkin telgrafları temsilci Nuri Bey'e vereceğine Hürriyet ve İtilâf partililere veriyor, böylece gelişen ulusal hava ve davranışlar, makaslanmış, yarım yamalak bu kaynaklardan öğreniliyordu. Yalnız yurtsever bir subay olan Osman Nuri Bey, Yarbay Mustafa Bey gibi bir padişahçı ve İngilizci militan niteliği göstermediğinden Kuvayı Milliyeciler ona diş bilemiyor, bir gün kendilerine döneceğine inanıyorlardı.

Mondros Bırakışması'ndan sonra, Kastamonu'nun durumu, kötüden kötüye gitmekteydi. O kara günlerin başlangıcından beri bu büyük Türk şehrinin de anlatılmaya değer acıklı bir öyküsü vardı. Bırakışma ile birlikte her vilâyette olduğu gibi burda da yönetim aksamış, kendilerini kanundan daha güçlü

gören pek çok kişi ve şer grupları, gemi azıya almıştı. Bu sınırsız gibi görünen ağaçlıklar, yeşillikler, bağlık ve bahçelikler, kanunsuzların cenneti olmuştu. Zengin ve gölgeli ormanlarda en zengin otları otlayıp bol süt, yağ, yoğurt, peynir ve çökelek veren inekler, mandalar, koyunlar, keçiler, hayvan hırsızlarının zengin kazanç kaynakları durumuna gelmişti. Bol tahıl yetiştirmekten yoksun olan bölge halkı biricik geçim kaynağı olan hayvanlarını otlaklarda otlatamaz olmuş, açlığın pençesine düşmüştü. Hayvan hırsızları büyük örgütler olarak çalışıyor, tek tük Çingene hırsızlıklarına aldırış etmiyorlardı. Hırsızlar, çifte kilit altına alınmış hayvan sürülerini de aynı kolaylıkla ele geçiriyor ve bilinmeyen bir yöne doğru sürüp götürüyordu. Köylü, elleri böğründe, gözleri yaşlı buna son verecek bir mucize bekliyordu. Ufak tefek tarlası olanlar, öküzleri sürülüp götürüldüğünden çift süremiyor, ekin ekemiyordu. Bunun için de açlık, baş konuk olarak gelip başköşeye kurulmakta gecikmiyordu. Kastamonu köylüsünün ensesinde boza pişiren hayvan hırsızlarından başka bir belâ daha türemişti. Gözü pek ve kazanç hırsından başka bir şey bilmeyen tütün kaçakçıları, Karadeniz kıyılarından, daha çok Trabzon'dan takalarla kıyılara getirilip boşaltılan kaçak tütünleri güçlü atları ya da katırlarına yükleyerek köylere götürüyor, denkleri muhtarın kapısı önünde yıkarak bir daha gelişte bunların parasını alacağını söyleyerek çekilip gidiyorlardı. Kimi zaman, kazanç hırsıyla muhtarların da yataklık yaptığı bu işler, çoğu zaman silâh zoruyla yapılıyor, tütünlerin satılamadığı köyler, ayıngacıların *(tütün kaçakçıları)* silâhlı tehdidi altında ecel terleri döküyorlardı.

Böyle de olsa halk, Fransızların reji yönetimine karşı eskiden beri duyduğu korkunç hınç yüzünden bunu bile hoş görecek bir tutum takınıyordu. Eskiden beri reji yönetimiyle halk arasında süregelen kanlı olaylar, ayıngacıların yaptıkları yeni zulmü yeğnikleştiriyordu. Bu iş pek kazançlı olduğundan bütün Kastamonu jandarma ve polisi de ayıngacılarla el ele çalışıyordu. Yalnız, ara yerde ağasından ya da muhtarından zorla tütün almak durumunda bırakılan yoksul köylünün derdini kimsenin düşündüğü yoktu. Devleti köylüden, onun tahılından

filân alacağı vergiyi yine aşar mültezimleri arttırma ile hükümetten üzerlerine alıyor, sonra köylü ile karşı karşıya gelen bu zalimler, onu son lokma ekmeğinden yoksun edinceye dek uğraşıyorlardı. Halkın en değerli ürününü türlü oyunlarla çarçur eden bu herifler onda sürekli bir çaresizlik, umutsuzluk, sahipsizlik havası yaratıyordu. En güçlü halk çocuklarının en son yaptığı iş, mavzeri alıp dağa çıkmak, adam soymak, hayvan kaldırmak, böylece açlıktan ölmemeyi sağlamaya çalışmak oluyordu. Eşkıyalık, almış yürümüştü. Silâh elde dolaşan en iyi yürekli halk çocukları, dağda çabucak bozuluyor, bir kanlı katil, leşi yere serilesi bir canavar kesiliyordu. Kastamonu bölgesi üzerine belâlar el ele vererek gelmiş gibiydi. İki ayaklı türlü sırtlanların yani sıra İnebolu ve Küre dolaylarında bir de gerçek sırtlanlar türemişti. Bu bölgede şimdiye dek pek görülmemiş olan sırtlanlar, dağları, yaylaları haraca kesmişti. Kurtların sindiği ve insanlara saldırmadığı sıcak mevsimlerde kol gezen sırtlanlar, daha çok yalnız başına dolaşmak zorunda olan çobanlara, yolculara saldırıyor, bunların başlarını koparıp kaçıyorlardı. Bilgililerin söylediğine göre doğu cephesinde ve güney cephesinde dört yıl süren korkunç savaşlar sonucunda birçok hayvan türleri yer değiştirmiş, yüz yıllardan beri kimi bölgelerde hiç görülmemiş olan hayvan türleri buralarda boy göstermeye başlamış ve halkı şaşırtmıştı. Bu sırtlanların da ta Kafkaslardan geldiği söyleniyordu. Sırtlanlar tam bir tehlike durumuna geldikten sonra, köylülere "Martini Hanri" tüfekleri dağıtılmış, büyük sürek avları yapılarak hepsi öldürülmüştü.

Bunların hepsi bir yana, en derin yara azınlıklar davasıydı. Rum ve Ermeni azınlıkları, savaş içinde bırakıp gitmek zorunda kaldıkları mal ve mülklerinin arkasında, okullarında silâhlı, bombalı hazırlıklar yapmaktaydılar. Ünlü Pontos belâsı, bu vilâyetin de sınırlarından içeri atlamıştı. İnebolu, Pontosçuların sıtmalı bir çalışma merkezi olmuştu. İnebolulu ünlü Rum zengini İstavri Ferida'nın büyük oğlu Aristatoli, Pontos davası için her elini kaldıran ya da öksüren Ruma bol para yardımı yapıyor ve ileride pek uzak olmayan bir ileride İnebolu'nun mülki

âmiri, kaymakamı olacağını söylüyordu. Rumların topluca oturduğu Patriyos Mahallesi, kendi başına buyruk, bağımsız bir bölge gibiydi. Orada karanlık kimi örgütlenmeler olduğundan kuşkulanılıyorsa da kimse yaklaşamıyordu. Kiliseleri tam anlamıyla bir askerî karargâh olmuştu. 1840 yılında elinde ağulu bir Pontos kara düşü çalısıyla Amerika'dan göçmen kalkıp gelen Yunanlı ırkından Papaz Klematyos, şehre egemen bir tepede bulunan Geriş Manastırı'nın avlusuna zehirli çiçekler açan bu çalıyı büyük bir hırs ve umutla dikmişti. İşte bu manastır, bütün Karadeniz kıyılarında zaman zaman küçük küçük cehennemler yakan ve bunlarda Türk ve Müslüman denen garip yerli kuşları pişiren Pontos kara düşünün ilk kuluçka makinası olmuştu. Karadeniz kıyılarını bugün de kasıp kavuran bu ejderha yavruları, cehennemlik Amerikan Papazı Klematyos'un buraya yumurtladığı yumurtalardan çıkmıştı. Uzun zaman burda Hıristiyanlık dininin ödevlerini yerine getirir gibi görünen Pontosçular, yetiştirdikleri kanlı savaşçıları Samsun ve Giresun bölgelerine yolluyorlardı. Bırakışmadan sonra, Rum motorları karanlık gecelerde İnebolu kıyılarına türlü silâhlar boşaltıp durmaktaydı. Çoğu zaman bunu ayırt eden Türkler umarsızlıktan boyunlarını bükerek bekliyorlardı.

10 Nisan 1919 günü İnebolu'ya iki İngiliz torpidosu gelmişti. Bunlardan inen iki İngiliz subayı, doğru Patriyos Mahallesi'ne giderek Rum ileri gelenlerinden özel olarak hazırlanmış bir defter almışlardı. Bunda İttihatçı adıyla 113 İnebolu hemşehrisinin listesi yazılıydı. Bunların bir bölümü memur, ötekiler serbest iş sahipleriydi. İngiliz subayları, defteri aldıkları gibi kaymakama koşmuşlardı. Bu listede adı bulunanların eğer memursalar, hemen işlerinden atılmasını söylediler. İlkönce piyango polislere vurmuş; Kâzım, Mustafa, Rüştü ve Polis Komiseri Remzi görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Bu durum, Kastamonu merkezini de etkilemiş, Baş komiser Cemil Bey'in yerinden atılması istenmişti. Nitekim sonradan bu da olmuş, Remzi Bey uzaklaştırılarak yerine Halil Bey getirilmişti.

İnebolu'daki bu iki İngiliz subayı daha kötü bir iş de yapmış, askerlik şube başkanı Binbaşı Hasan Fehmi Bey'i sıkıştı-

rarak depodaki bütün tüfekleri, av tüfeklerine dek alıp götürmek istemişlerse de halkın yalvarması üzerine av tüfeklerini götürmekten vazgeçmişlerdi. Yalnız, Binbaşı Hasan Fehmi Bey, kuşkulanarak daha önce davranmış, bütün beşli mavzerleri saklayarak kurtarmıştı. Arabalara yüklenen silâhlar iskeleye dek Rumların coşkun türküleri ve gösterileriyle uğurlanmıştı. Bu şarkılar, onları uzaktan seyreden İnebolulu Türk hemşehrilerin bağrına hançer gibi saplanıyordu.

İnebolu Rumları, artık Pontos düşünün zaferini pek yaklaşmış gibi görüyor, bütün Karadeniz'in kıyı şehirlerindeki düşdaşları gibi çılgınlığa varan bir sevinç sarasına tutulmuşa benziyorlardı. Artık, İnebolu Rumları birer Türkiye uyruklusu gibi değil de birer Pontos hemşehrisi gibi yaşıyor, her Allah'ın günü, onlar için şarabın su gibi aktığı Baküs ayini günlerini andırıyordu. Meyhaneler, sabahtan akşama dek en nefis şaraplarla yüklenmiş insanlarla ve mutluluk şarkılarıyla dolup taşıyordu. Şarap ve ispirtoyla yüklenmiş Rum hemşehrilere artık polisler, bekçiler vız geliyordu.

Bunlar bir gün, gazinoda oturan kaymakamın çevresini sarmış ve altındaki iskemleyi çekip alarak buna kendileri kurulmuşlardı. İş bu denli cıvımıştı. Yalnız, bu son davranış, bardağı taşırmıştı. Haber yıldırım hızıyla köylere dek yayılmıştı. Öfkeden küplere binen Cemil Bey'in bu öfkesi, kutsal bir öfkeydi. Şundan ki bu davranış, bir milletin kaderine meydan okumak demekti. Bu yüzden Kaymakam Cemil Bey gibi Türk halkı da yıldırım gibi bir öfkeye, kapıldı. Her kutsal öfke gibi bu da güzel bir şey yaratmakta gecikmedi.

Kaymakam Cemil Bey'in altından sandalyesi çekilip alınalı ancak bir saat olmuştu ki, Zarbana köyünden ünlü Şaban Reis yönetiminde kırk bir kişilik silâhlı bir milis gücü iki büyük sandala doluşarak İnebolu iskelesine yanaşmıştı. Bunlar arasında Mustafa Efendi, Ormanlı Ömer Efendi, İmamoğlu Hasan Ağa, Sadullah Reis gibi İnebolularca tanınmış yiğitler de vardı. Kayıkların arkasında kocaman bir Türk bayrağı dalgalanıyor, "Ey gaziler, yol göründü yine hudut boyuna." türküsünü söyleyen milislerin ellerinde kız gibi beşli mavzerler parlı-

yordu. Kırk bir silâhlı Türk milisinin her şeyi göze almış olarak karaya çıkışını gören coşkun Rumlar, ne yapacaklarını şaşırmış, Türklerse sevinçten oynayacak duruma gelmişlerdi.

Böyle yerden bitmiş gibi bir anda meydana çıkan yiğitleri halk, sonsuz bir içtenlikle karşılayıp bağrına bastı. Onlara, çay, kahve, ayran içirdi. Bu sırada eski polis komiserinin yerine gelen polis komiseri, kahvede ağırlanan milislerin karşısına dikilmiş:

— Böyle elinizde silâhlarla burda ne arıyorsunuz? Diye sormuştu.

Zarbanalı Şaban Reis de ona şu karşılığı vermişti:

— Biz, eşkıya değiliz. Millî Türk kuvvetleriyiz. Düşmanın dretnotu varsa bizim de imanımız var.

— Devleti, milletimizi tanımayan şımarıklara varlığımızı göstereceğiz. Şerefimizi koruyacağız. Haydi, komiser bey siz vazifenize gidiniz ve kaymakam beye de haber veriniz!

İş bununla bitmemişti. Zarbanalı Şaban Reis'in milisleri, yine kocaman kayıklarına binip iskeleden ayrıldılar ve Rumların gizli oyunlar hazırlayıp durduğu Patriyos Mahallesi'ne indiler. Onlar kilise meydanına doğru ilerleye dursun, sokaklarda kedilerden, köpeklerden başka tek canlı kalmamıştı.

İşte, o gün Patriyos Mahallesi'nin Rumları, İnebolu önünde demirleyen İngiliz dretnotunun kendilerini kurtaramayacağını kesin olarak anlamışlardı.

Zarbanalı'nın milisleri, azgın İnebolu Rum yurttaşları çil yavrusu gibi dağıttıktan sonra, karşılarında ünleyecek bir tek canlı bulamayarak ve karadan yürüyerek Türklerin semtine geçtiler. Belediyenin önünde silâh çattılar. (Hep askerlik yapmış, silâh bilimini hatmetmiş yiğitlerdi.) Çatıların başına nöbetçi diktiler. Belediye, yemek zamanı Recep Usta'nın lokantası önünde masalar hazırlatarak açık havada İnebolu'nun bu ilk yiğitlerine bol bol akşam yemeği yedirdi. Milisler geceyi de şehirde geçirdiler. Vatan millet üzerine içten konuşmalar yapıldı, dertleşildi. Genç Veteriner Sadık Bey, kötü siyasal durum üzerinde genel bir konuşma yaparak, sözlerini inanıcı, inandırıcı, ateşli ve umutlu bir sonuca bağlamıştı.

— Arkadaşlar, bu vatanı Osmanlı Devleti değil Türk Milleti kurtaracaktır. Her Türk köyü kırk silâhlıyı bir saatte çıkaracak kadar kuvvetlidir. Daha ölmedik, yetiyoruz.

Gece, herhangi bir olay geçmemesini sağlamak uğruna çarşıya nöbetçiler dikilip deniz kıyısında devriyeler gezdirildi. O gün ve o gece çarşıda, deniz kıyısında bir tek palikarya görünmedi ve çıt çıkmadı. Bir tek Rum kadını ve erkeği çarşıya inmedi.

Sabahleyin Zarbanalı Şaban Reis'le milisin öbür başları, Kaymakam Cemil Bey'in katına çıktılar.

— Milletin bağımsızlığı ve devletin otoritesini korumak için emrinizdeki polis ve jandarmalar yetmezse yardımcı olmak üzere biz de emrinize geleceğiz. Düşman bir çıkarma yapacak olursa kadın-erkek binlerce Türk toplanarak şehrimizi, korumaya çalışacağız, dediler.

Kaymakam Cemil Bey, uyur gibi görünen ruhun böyle birdenbire kükreyişinden çok duygulanmış, coşmuştu. Milletin bağrından birdenbire tatlı bir umut gibi fışkıran bu küçük milis, ona ömrünün en mutlu günlerinden birini yaşatmıştı. O da ateşli, içten sözlerle onlara karşılık verdi:

— Gerektiğinde sizi yardıma çağıracağıma söz veririm. Şimdi Rumlar, ilk derslerini almışlardır. İkinci bir şımarıklıkta sizin hemen Hızır gibi burada biteceğinizi sanırım anlayacak kadar akıllıdırlar. Haydi, şimdi güzel güzel işinizin gücünüzün başına dönün; sağ olun, var olun! Diyerek sözlerini bitirdi.

İnebolu'nun ilk ulusal müfrezesi, yine güneşte parıl parıl parlayan mavzerlerini dizlerinin üzerine koyarak arkasında kocaman bir Türk bayrağı dalgalanan bir çift kayığa yerleşti. Ve "Ey gaziler, yol göründü yine hudut boyuna" şarkısını söyleyerek Zarbana'ya doğru uzaklaştılar. İnebolu halkı, deniz kıyısına sıralanmış umut papatyaları gibi açılmış, sevinçli gözleriyle onların arkalarından bakıyorlardı.

Ertesi gün, kaymakamın katına çıkan bir Rum kurulu:

— Dün mahallemizi kırk kişilik bir Türk eşkıyası bastı, bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Dediler.

Kaymakam Cemil Bey:

— Tahkik ve temas ettim. Eşkıya değil, polis ve jandarmaya yardımcı milis bekçileri imiş; kimseye bir zararları olmadan gelip gittiler. Siz bile meyhanelerde nara atıyorsunuz da polis ses çıkarmıyor, şimdi gidin işinize. Ne zaman gelir de durduğunuz yerde size bir zarar yaparlarsa gelip bana dert yanabilirsiniz.

Demişse de Rumlardan şımarık bir karşılık gelmemişti. Şundan ki İnebolu önünde yatan kül rengi İngiliz ejderhası, çoktan demir alıp İstanbul'u boylamıştı. Bu olaydan sonra, 22 Nisan 1919 da Kaymakam Cemil Bey'in zoruyla gizli ve karanlık işler dönen Patriyos Mahallesi'ne bir polis karakolu dikildi ve kanları Pontosçuluk arzusuyla kaynayan Rumlar, göz hapsine alındı.

*

* *

Büyük savaş, ülkenin başına öyle dertler açmıştı ki saymakla bitmez, onarmakla olmazdı. Savaş, hem Türk çoğunluğuna, hem de azınlıklara gerçekten sayısız dertler açmıştı. Savaş güvenliği bakımından Rumları ve Ermenileri yerinden oynatan İttihatçı yönetim, çok büyük kötülüklerin, onmaz yaraların açılmasına sebep olmuştu. Rum ve Ermenilerin akıllıca göç ettirilmesi hiç düşünülmeden milyonlarca insan, bir avuç hırslı ve tehlikeli taşra İttihatçısının eline bırakılmış, böylece sonradan İttihatçı kodamanların da tüylerini diken diken eden cinayetler işlenmişti. Sorumsuz insanların eliyle işlenmiş olan bu cinayetler, sonradan bütün Türk milletine mal edilmiştir. Yeryüzünün her ülkesinde zorla göç ettirilen, sürgün edilen bütün azınlıkların başına gelen felâketler, buradakilerin de başına gelmiş, taşra İttihatçıları gerçekten de sayısız mal ve mülke konmuşlardı.

Pek ucuza kapatılan canlı cansız malları üzerinde yeniden hak sahibi olmaya çalışan eski Kastamonu azınlık hemşehrileri, bırakışmadan sonra çıkagelmiş, kahredici örgütler olarak namuslu Türk halkını titretmeye başlamışlardı. İttihatçı hükü-

metin haklı haksız saçtığı kan ve ateşin öcünü alabilmek hırsıyla tutuşuyor, her gün yeni bir hırgür çıkararak bütün Türk ülkesine sahip çıkmaya çalışıyorlardı. Us ve mantık, bu denli gerçeğin dışına düşmüştü. Saman çöpüne binmiş karıncalar gibi korkunç serüvenler okyanusundan geçmeye çalışarak Türkiye'yi bütünüyle ele geçirmek düşüncesiyle yola çıkan bu öfkeli azınlık yurttaşlarımızın çıkardığı gürültü ve patırtı, kulakları sağır ediyordu. Birkaç yüz kişinin yaptığı gerçekten alçakça cinayetler yüzünden bütün Türk milletini kıtır kıtır kesmek, doğramak, yakmak, dumanlarını savurmak ve onu yeryüzünden silmek istiyorlardı.

Yutmak istedikleri lokma o denli büyüktü ki yutmaya çalışırken ya ağızları yırtılacak ya da boğulacaklardı. Ne var ki bu da Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı bir dramdı ve bu dramın çok acıklı, tedirgin edici sahneleri memleketin gerilimini arttırıyor, sinirleri alabildiğine bozuyordu.

İşte, böylece, sürgünden dönen eski Ermeni ve Rum hemşehriler, Kastamonu'nun zaten çığırından çıkmış olan havasını büsbütün bozuyor, karıştırıyordu. Eşkıya ve haydutların yağma ettiği Türk malları üzerine şimdi de sürgünden dönmüş olan hemşehrilerinin yarattığı baskı çökmüştü.

Ermeni ve Rum hemşehrilerin eski hükümetlerce zorla göçtürüldüğü sırada götüremeyecekleri kalıcı mallar üstüne daha çok ağalarla eşraf çöreklenmiş, sonra da bu malları ufak parçalara bölerek yoksul köylüye ve halka satmışlardı. Giderken mallarını ufak hemşehrilere satanlar da çok olmuştu. Ne var ki bütün bu mallar, yok pahasına elden çıkarılmış, gidenler mallarını gözyaşlarıyla ıslatarak gitmişlerdi.

İstanbul hükümeti, gelenlere eski mallarının verilmesi için "tasfiye komisyonları" kurmuştu. Tasfiye komisyonlarında azınlıktan da, çoğunluktan da üyeler bulunuyordu. Böyle de olsa tasfiye komisyonları Rum ve Ermeni göçmenlerle Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin etkisi altında çalışıyordu.

Kastamonu'da dava vekilliği yapan ve Kuru Kalabalık adıyla anılan Bosnalı İzzet Efendi'nin de içinde bulunduğu Er-

meni ve Rum üyelerden kurulmuş bir komisyon, resmî dairelerde bile aramalar yapıyor, hiçbir memur ve âmir ağız açamıyordu. Bir İngiliz irtibat subayı da beraber bulunuyordu. Kastamonu'nun tanınmış aydınlarından Tatlızade Emin Bey'in *(Ödemiş ağır ceza reisi)* açıkladığına göre din kutsallığına da göz koydukları anlaşılıyordu. Emin Bey, bir gün Sultanî okulunun kitaplığında İzzet Efendi'yle Ermeni gençlerinin bir şeyler aradığını görmüş, ne yaptıklarını anlamak üzere yanlarına yaklaşmıştı. Ermeni gençleri, Ermeni okulundan yağma edildiğini söyledikleri kitapları arıyorlardı. Düzgün kaplı, ciltli Türkçe kitapları da ayırıp bir kenara istif ediyorlardı. Yargıç alıp bakınca bunlardan birinin Kur'ân-ı Kerîm, öbürlerinin de yine Müslümanlığa özgü kitaplar olduğunu görmüş ve şaşırmıştı. Sonra bunları, çekip ellerinden almış, yine kitaplığa koymuştu.

Rum ve Ermeniler, "menkul mallarına" nerde ve kimin elinde denk gelirlerse gelsinler hemen çekip alıyor ya da bunlara zabıtanın yardımıyla sahip çıkıyorlardı. Halkın çoğu, dört yıl önce bu malları parasıyla aldığından şimdi parasız olarak elinden çekip alınırken ister istemez kanun çizgisinin dışına çıkıyordu. Hele canlı mallara, inek, manda, koyun, keçi, at, eşek gibi hayvanlara el konurken oldukça komik sahneler geçiyordu. Zoraki göçmenler, dört yıl sonra ineklerini ve mandalarını o zaman satın alanların evlerinde bulunca sürüp götürürken bunların yanı sıra ne kadar o türden hayvan varsa "onlar da bunların yavruları ve dölüdür" deyip onları da götürdükleri hayvanlarla birlikte almak istiyor ve alıyorlardı.

Bütün bölgenin Ermeni papazı Dacat Efendi, şehir içinde ve dışında her zaman bir faytona kurulmuş olarak ve önde iki silâhlı Ermeni milisiyle birlikte geziyordu. Hükümet dairesine giderken de bu böyleydi. Vali, silâhlı adamlarıyla Dacat Efendi'yi bir "büyükelçi karşılarmış gibi" karşılıyordu.

Papaz Dacat Efendi, millettaşlarının haklarını ararken sürgün sırasında korkudan ya da zorla Müslüman olmuş kişileri bulup yeniden Hıristiyanlığa ve Ermeniliğe döndürmek için de

büyük çabalar gösteriyordu. Bir gün, salt bu düşünce ile Sinop'taki Ermenileri denetlemeye giden Dacat Efendi, cemaatin ileri gelenlerinden gerekli bilgiyi aldıktan sonra doğru mutasarrıfa çıkmıştı. Ermeni mallarının geri verilmesi işiyle uğraşırken Müslüman olarak sürülmekten kurtulup Sinop'ta kalan bütün Ermenileri hükümet dairesine çağırtmıştı. Çarşaflarıyla gelen Müslüman olmuş, evlenmiş kadınların çarşaflarını yırtıp parçalıyor ve onları hemen oracıkta yeniden Hıristiyan ve Ermeni yapıyordu. Mutasarrıf, başta olarak bütün memurlar, polisiyle, yargıcıyla toplanmış, bu dramı seyrediyordu.

Bu sırada, genç bir kadının çarşafını alaşağı edip yırtmak ve parçalamak üzere elini uzatınca kadın, dişi bir şahin gibi papazın elinden silkinerek kurtulmuş ve sırtını duvara verip bir savunma durumu alarak Dacat Efendi'ye şöyle haykırmıştı:

— Sakın, pis elini çarşafıma süreyim deme! Ben kendi isteğimle Müslüman oldum. Mutluyum. Bir daha da bu dinden dönmem. Kocamdan, çocuklarımdan ayıramazsınız beni. Sen, artık bana karışamazsın.

Kadıncağız, hem bunları bağırarak, tepinerek söylüyor, hem de hüngür hüngür ağlıyordu.

Onun bu direnmesi karşısında papaz efendi de bütün Türk memurlar da şaşkınlıktan donakalmışlardı.

Bu kadıncağız, maliye kâtiplerinden Şahin Efendi'nin karısıydı. Şahin Efendi, onunla Elbistan'da yedek subaylık ederken evlenmişti.

*

* *

Kastamonu'da Damat Ferit Paşa hükümetiyle ve İngilizlerle el ele vermiş kimi kişilerin ve azınlıkların, halk çoğunluğu olan Türk hemşehriler için gittikçe ne biçim tehlikeli serüvenler hazırlamakta olduklarını şehrin düşünen başlarına açıkça gösteren bir iki hayırlı olay geçmişti. Bunlara olay bile denmezse de anlamları, düşündükçe derinleşen anlamları, büyüktü. 1919 yılı Haziran'ının başlarında şehrin bütün azınlıklarında bir kımıldama görülmüştü.

Rumlar ayrı, Ermeniler ayrı hazırlanmış, kıyıda köşede kalmış en yeni bayramlık giyneklerini giymişlerdi. Yalnız, her iki cemaatte de göze çarpan özellik şuydu. Hemen bütün erkekler, Frenk gömlekli ve kravatlıydı. Yalnız, hepsi pantolonlu değildi. Çoğunun ayağında şalvar vardı. Böyle olduğu halde kravat takmaya büyük bir önem verdikleri anlaşılıyordu. Sanki özel bir kravat rejimine zorlanmış gibiydiler. Meraklanan Türk halkı, bunun altından ne çıkacağını bekleye dursun Ermeni Papazı Dacat Efendi'nin yine faytonuna kurulduğu ve iki silâhlı muhafızı da öne oturtarak kadınlı-erkekli Ermeni cemaatinin önüne düştüğü, onların arkasından da örgütlü olarak Rum cemaatinin Şeker Köprüsü denen geleneksel karşılama yerine doğru gittiği görüldü. Biraz sonra iş anlaşılmıştı. İstanbul'dan, bu cemaatlerin bir zamandan beridir beklediği İngiliz Komiseri Slight geliyordu. Yanına da Babıâli'den Mâruf Bey adlı bir tercüman katılmıştı. Söylendiğine göre bırakışmanın azınlıkları ilgilendiren maddelerini uygulamaya geliyordu.

Azınlık mallarının geriye verilmesi, zorla göçtürme işleri, köy bekçileri örgütünü denetleme gibi kimi nedenler uğruna geldiği söylenen Slight'ın her İngiliz temsilcisi gibi gizli ve korkunç bir niyeti ve amacı da vardı. Slight, ilkin valiyi ziyaret etmiş, sonra memleket hastanesi bahçesindeki ağaçlar altında şerefine verilen ziyafette vali başta olmak üzere bütün memurlar hazır bulunmuştu.

Slight'ın gelişi, bütün Ermenileri ve Rumları şımartmış, coşturmuş, onları gelecek üzerinde azgın düşlere ve umutlara sürüklemişti. Slight, küçük insanın cennetini bir kez daha bir okyanus ortasında sürüklenen saman çöplerine bindirmiş ve çekilip gitmişti. Megali idealarla küçük insanın cenneti, her zaman böylece elinden alınıyor, parlak umut dalgaları üzerinde yüzen küçük insanların bu korkunç dramı, büyük okyanusların sahiplerini hiç ilgilendirmiyordu.

Türkiye'nin her yanında şu sırada dolaşıp duran bu Mr. Slight'lar, azınlık denen gurbet kuşlarına yeni ve korkunç serüvenler hazırlamakta birbirleriyle yarışıyorlardı.

Mr. Slight, ağulu ve çıldırtıcı düşler veren tohumlarını şehre serptikten sonra üstü açık otomobiline atlayarak yeni küçük insanları okyanuslara sürmek üzere çekilip gittikten iki gün sonra, şehrin bütün Hıristiyanları, geleneksel Hacı İbrahim Dağı eğlencelerinde bulunmak üzere bu adı taşıyan dağa çıktılar. Dağda yediler, içtiler, coşkun naralar attılar. Dört yıldan beri yitirdikleri bu eski cennet adağı zevk günlerinin her türlü tadını çıkardılar. Yalnız, bu çılgınca eğlencelerin eskilerden ayrılığı şuydu:

Bu kez bütün Kastamonu'nun ve bütün Türkeli'nin yakın günlerde temelli kendi ellerine geçeceğinin çılgınca hülyası içindeydiler. Dünyalar, okyanuslar egemeni İngilizlerin isteği böyleydi. İbrahim Dağı'nın yemyeşil yaylasında kurulmuş çadırlardan bütün yaz şarkılar, türküler, megalo ideacıların yazıp bestelediği marşlar, gitar sesleri, şarap ve rakı buğuları, anason kokuları, kızartma kokuları yükselip durdu. Hacı İbrahim Dağı'nın hacıları, dört uzun ayrılık yılının acısını tam anlamıyla çıkarmak üzere yeni eğlenceler ve oyunlar bulmaya çalıştılar. Eşeklere fes giydirerek sarık sarıyor, üzerlerine binip dolaştırıyorlar ve kahkahadan kırılıyorlardı:

"—İşte, Türkler bunlardır!" Diyorlardı.

İbrahim Dağı eğlencelerinden dönen Hıristiyanlar artık, doğal birer Türk yurttaşı olmak niteliğini yitirmeye başlamışlardı.

Artık, her şeyin sahibiydiler ve Türk hemşehrilerine küçümseyerek bakıyorlardı. Artık, ruhlarının mekanizmasını salt tiksinti çalıştırmıyordu.

Slight'tan sonra Türklerden silâh toplamak üzere gelen Senlich adlı bir İngiliz temsilcisini yine bayramlık giyneklerini giyerek kışla önünde karşılayan bu çılgınlık iksiri içmiş hemşehriler, Türklerin kendilerini ezdiğinden, kendilerini yok etmeye çalıştıklarından yakındılar.

— Kurtarın bizi Türklerin elinden, diye yalvardılar.

Bu şu demekti:

"Türkleri sürün bu güzel şehirden ve burasını yalnız bize verin. Buralarda yalnız Hıristiyanlar yaşasın!"

İşte, Hıristiyan hemşehrilerin bu davranışlarıdır ki Kastamonulu Türklerin gözünü açmıştı. Vilâyetin aydınları, hem de silâh kullanmasını, silâhlı güçleri yönetmesini bilen yedek subaylar, ilk kez baş başa vermiş ters dönmeye başlayan feleğin çarkını kırmayı düşünmeye başlamışlardı. Feleğin çarkını yurt ve Türk düşmanlarıyla el ele vererek ters yönde döndürmeye çalışan İstanbul hükümetine karşı duydukları ilk öfkede çıkardıkları diş gıcırtılarını şehir halkı duymaya başlamıştı. Kafatasının içinde bir beyin ve göğsünün altında irice bir yürek taşıyan herkes, şu soruyu soruyordu:

— Nereye gidiyoruz?

Kastamonulu yedek subaylar, bunun yanıtını verecek bilince erişmiş gibiydiler. Bundan dolayı da İzmir'in Yunanlılarca alınması, Kastamonu'nun içini ve ona bağlı kasabaları da bir ruh fırtınasına tutulmuşçasına karıştırdı ve sarstı.

Yunan ordusunun İzmir'e çıkışından bir gün sonra, 26 Mayıs 1919 günü, bütün Kastamonu'da ulusal ruhun coştuğu, kanatlandığı ve yiğitçe seslerle gürlediği görüldü. Karalar bağlayan halk selleri, şehrin sokaklarından ah ve vah ederek geçti. Tanrı bir kez daha Türk'ün yardımına çağrıldı.

Halk, okullar, asker-sivil memurlar, medreseler ve hocalar, şeyhlerine varıncaya kadar saman pazarında toplanmış, ateşli sözler söylenerek protestolar yazılmış, dualar edilerek millî matem ilân edilmişti.

İnebolu'da protesto kartları basılarak İtilâf Devletleri temsilcileriyle ünlü Avrupalılara gönderilmişti. Bu kendiliğinden yapılan mitingden sonra Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919 günü Havza'dan Kastamonu'ya gönderdiği telgraf, ulusal ruhu bir kez daha ateşlemiş, İzmir'in, Manisa'nın, Aydın'ın Yunan çizmeleriyle çiğnenmesi, daha içten, daha bilinçli, daha çok eyleme yaklaşan bir güçle protesto edilmişti. Yapılan mitingler, büyük gövde gösterileri biçiminde üç gün sürmüş, İtilâf Devletleri protesto yağmuruna tutulmuştu.

Kastamonu vilâyetine Mustafa Kemal'ce yollanan telgraflar, hasıraltı ediliyordu. Bu yüzden ancak yedek subaylardan Tatlı Zade Emin Bey, gelen şifreleri öbür yedek subaylara bil-

diriyor, böylece Mustafa Kemal'in vatan düzeyinde ulusal ruhun altın iplikleriyle ördüğü büyülü ağ, yeşil Kastamonu'yu da içine alıyordu.

Ramazan ayında okutulan mevlitler, İzmir'de şehit edilen ilk Kuvayı Milliyecilerin ruhlarına armağan edilmişti. Mektebi Sultanî'de (lise) okutulan pek coşkun ve coşturucu mevlüt *(mevlit),* bütün şehri en uyuşuk ve takatsiz tellerine dek sarsmış, umutsuz yürekleri, din ve millet duygularının sıcak dalgalarına boğmuştu. Pek güzel okunan mevlütün arkasından Müftü Hafız Osman Efendi'nin ettiği dua, dinleyenlerin gözlerini en sıcak yaşlarla doldurmuştu. Bir boşanma fırsatı arayan herkes, gözyaşına serbestçe yol vermişti. Bu içten duada İzmir'deki ilk şehitlerimizin aziz kanları tütüyor gibiydi. Okulun müdürü şair Behçet (yazar) Bey, gözyaşlarının hızını arttıran bir nutuk söylemişti. Anlam olarak şöyle demişti:

— Aziz konuklarımız! Bu toplantıya son vermeden önce bir yurttaş olarak yurt ve milletimize ilişkin bir konuşma yapmak istiyorum. Savaştan yenik olarak çıktıktan sonra Türk milletinin hukukunun Mondros Bırakışması maddelerine göre korunacağını sanmıştık, bunu bekliyorduk. Hakkın ve adaletin meydana çıkmasını beklediğimiz bu günlerde, ansızın düşmanın Anadolu'ya saldırdığını gördük. Birçok Türk ve İslâm kardeşimiz şehit edildi, fesler ve sarıklar başlardan alınıp çamurlara atıldı ve çiğnendi. Kadınlarımızın ve kızlarımızın namuslarına saldırıldı. Bunun üzerine millet, can kaygısına düştü. Her yanda gösteriler başladı. Bu, varlığımızı işaret eden bir işaret oldu. Bunun için hiç bir vakit umutsuz düşmeyeceğiz, gevşeklik göstermeyeceğiz, teslim olmayacağız. Meramın elinden hiçbir şey kurtulmaz. Umutsuzluk küfürle eşittir.

15 Haziran 1919 da çıkan Açıksöz gazetesinin başyazısı, bu mitinglerden, mevlitten ve bu güzel konuşmadan söz etti. Başyazının adı: "Kara Günler" di. Açıksöz, Kuvayı Milliyeci ve savaşçı bir gazeteydi. O çıktığı günlerde Kastamonu'da Kuvayı Milliyecilerin sayısı yüzde yirmiyi geçmiyordu.

Mustafa Kemal'in bütün bildirilerini Açıksöz yayınlıyordu. Açıksöz gazetesinin ilginç bir tarihçesi vardı. Cephelerde dört

yıl vuruşup yenik ve umutsuz Kastamonu'ya dönen aydın gençler, kara kara düşünüp dururken Mustafa Kemal mucizesinin ufukta parladığını görerek umutlanmış, yüreklenmişti. Yalnız hâlâ ne yapacaklarını, ne edeceklerini bilmiyorlardı. Çevrelerindeki olaylar ters ve olumsuzdu ve bunlar günden güne korkutucu niteliklerini arttırarak sürüp gitmekteydi.

Düşman propagandası, gittikçe sivrilen, bilenen bıçaklar gibi yalnız yürekleri değil, son ufacık umutları da paramparça ediyor, artık gerçek birer silâh gibi Türk'ü ve Müslüman'ı öldürebilmek gücünü kazanmaya başlıyordu.

Bütün memleketteki itilâfçı unsurlar, padişah, Hürriyet ve İtilâf Partisi ve azınlıklarla el ele, doludizgin çalışıyordu. Hepsinin de ereği, Türk toplumunun bağrıydı. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin adamları, Türkiye'nin her yanında olduğu gibi Kastamonu'da da tam bir düşman gibi çalışıyorlardı. Türkiye'nin varlığı ve geleceği, hırstan kararmış gözlerinin önünde artık görünmez olmuştu. Salt özel yitik dünyaları için savaşır görünüyorlardı.

Hürriyet ve İtilâf Partililerin Kastamonu'da "Zafer" adlı bir gazeteleri çıkıyordu. Bu bir Türk gazetesinden çok bir Rum ve Ermeni gazetesini andırıyordu. Sürgünden dönen bağrı dolu azınlık yurttaşlar gibi onlar da doygunluğun rahatlığına ermemiş korkunç ve zavallı hırsların tutkunu olarak tıpkı havayı tırmalayan yaralı kaplanlar gibi alabildiğine çırpınıyor, gerçek yurt insanının yüreğinde katran gibi kara bir tiksinti yaratıyorlardı. Zafer gazetesi, bütün Türklüğünü unutmuş gibi Ali Kemal'in başyazılarının karanlık ruhuyla eşit yazılar yayınlıyor, Türk'ten çok Rumların ve Ermenilerin yitik haklarının savunmasını yapıyordu. Türk milletinin böyle ikiye parçalanması azınlıklarla birlikte onların efendileri olan itilâf hükümetlerinin de elbette pek hoşuna gidiyordu.

Zafer gazetesinin bu ihanetine diş bileyen iki yedek subay, iki eski lise arkadaşı Hamdi Bey'le Hüsnü Bey, savaştan sonra, liseyi bitirme sınavlarına da hazırlanıyorlardı. Askerliğin yarıda bıraktığı eğitimlerini de bütünlemeye kararlıydılar. Sı-

navlarını verip de mezun olur olmaz, gazetenin ilk sayısını nur topu gibi bir Kuvayı Milliyeci olarak çıkardılar. Bu, Zafer'e karşı savrulmuş ulusal bir bombaydı.

Bütün yedek subaylar, aydınlar, Kuvayı Milliyeciler, Açıksöz'ün yönetim odasını ziyaret yeri yaptılar. Akşamlara dek burda toplanıyor, eski ve yeni dertleri deşiyor, yemeklerini bile hep birlikte yiyor, umutlu günlere doğru gülümsüyorlardı. Bütün Kastamonu gençliği, gazeteleri üzerine titriyor, onu yaşatmak için ellerinden geleni yapmaktan çekinmiyorlardı. Gazete, gençliğin bütün ateşli yürekliliğini taşıyor, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin haberlerini yayınlarken bir yiğitlik yaptıklarını bile ayırt edemiyorlardı. Gazete, yalnız Kastamonu'nun değil, bütün dertli Anadolu'nun gazetesi durumundaydı.

Genç gazetecilerin içten okul ve yedek subay arkadaşı Tatlızade Emin Bey'in babası Nuri Bey, Sivas Kongresi'ne Kastamonu delegesi olarak, katılmıştı. Şimdi Sivas'taki Heyeti Temsiliye'nin telgrafları ona geliyor, o da bunları Açıksöz'e veriyordu.

*

* *

Kastamonu PTT Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin Kuvayı Milliye'nin karşısında oluşu, Kuvayı Milliyecilerin işlerini epeyce aksatıyordu. Baştan Mustafa Kemal, bu şifre telgrafları doğruca Vali İbrahim Bey'e gönderiyor, o da Tatlızade Emin Bey'e vererek Açıksöz'e iletiyordu. Mustafa Kemal'in kurmay başkanı Albay Kâzım Bey'in Vali İbrahim Bey'i daha önce tanıması ve onu Mustafa Kemal'e salıklaması, Kastamonu Kuvayı Milliyecilerine gizli ve güvenilir bir haberleşme kanalı sağlamıştı. PTT Başmüdürü, İstanbul'dan gelen telgrafların şifresini bildiğinden Dâhiliye Nezaretinden vilâyete gelen bütün telgrafları yakından izleyebiliyorsa da Sivas'tan gelenlerin şifresini yalnız İbrahim Bey bildiğinden bunları çözemiyordu. Sivas'tan gelen her yeni şifre-telgraf Açıksöz gazetesinde toplanan yedek subay ve aydınlar arasında heyecanlı bir bayram havası yaratıyordu.

Mustafa Kemal, Sivas'ta Nuri Bey'le tanıştıktan sonra, Kastamonu'ya göndereceği telgrafları hep Nuri Bey'in adresine gönderiyordu. Bu sıralarda Ali Kemal'in pek ünlü "Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber..." diye başlayan telgrafı vilâyete gelmiş ve İbrahim Bey'i sersemletmişti. Bir türlü İstanbul'u bir yana itemiyordu. Yalnız, Defterdar Ferit Bey gibi coşkun bir milliyetçinin, aydınları desteklemesi karşısında Vali İbrahim Bey şaşırmıştı. Bu yüzden, bir yandan Babıâli'nin buyruklarını yerine getirmeye çalışırken, bir yandan da Kuvayı Milliyecilere yardım ediyordu.

Açıksöz'ün 16 Haziran 1919 günü çıkan ikinci sayısında *(Ancak haftada bir çıkıyordu.)* Mustafa Kemal'den vilâyete gelen çok heyecan verici bir telgraf yayınlanmıştı. Bu, salt bir telgraf değil, bir müjde-telgraftı. Bunda anlam olarak şunlar vardı:

"—Yunanlılar, bu sabah İzmir'deki karakolları boşaltmışlar ve geceleyin kuvvetlerini bölük bölük vapura bindirerek çekilmek hazırlıklarında bulunmuşlardır. Foça çevrelerinde toplanan gönüllü ordusunun İzmir üzerine yürümekte olduğu söylentileri karşısında Rumlar, büyük korku ve ürküntüye tutulmuşlar ve önceleri gaflet ye şımarıklık sonucu olarak asmış oldukları bandıralarını ortadan kaldırmışlardır. Boşaltılan karakollara Osmanlı karakolları yerleştirilecektir. Müslüman halk, pek büyük ve parlak ulusal bayram için hazırlıkta bulunmaktadırlar. Bu bilgilerin kaza belediye başkanlıklarına, Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Derneklerine ivedi olarak iletilmesini dilerim."

Bu gerçekten korkunç bir müjdeydi. Parlak bir propaganda yükü taşımakla birlikte Ege Bölgesi'nde Kuvayı Milliyeciler, yoğun bir çalışma içindeydiler. Aydın ve Akhisar bölgesi kaynıyordu. Ege Bölgesi'nin bir bölümünde umut, kocaman, renk renk parlak çiçekler açıyordu.

Mustafa Kemal, propagandanın yarı zafer olduğunu en iyi bilenlerdendi. Bu yüzden milletin moralini yükseltecek, düşmanın ve düşman unsurlarının sinirlerini bozacak her türlü telgrafı vilâyetlere ve kumandanlıklara yollayıp duruyordu. Kas-

tamonu'ya gelip Açıksöz'de yayınlanan propaganda telgrafı, PTT Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'yi çileden çıkarmıştı. Hemen telgrafhaneyi işgal ederek posta genel müdürü Refik Halit (Karay) Bey'e durumu bildirivermişti. Bu sarsıcı propaganda telgrafını alan Babıâli, önemsemiş ve etkisini azaltmak için de telgraf adlı türlü gülünç panzehirler gönderiyordu.

İstanbul ile Mustafa Kemal arasındaki propaganda savaşı gittikçe sertleşiyor, milleti kuzu güder gibi gütmeye alışmış valiler ve öbür mülkiye yöneticileri, gittikçe daha çok iki ateş arasında kaldıklarını anlıyorlardı. Kastamonu Valisi İbrahim Bey de işi böylece yürütmek isteyenlerdendi. Buna adıyla sanıyla ikiyüzlü siyaset denirdi.

Ünlü Sultanahmet mitinginin etkisini azaltmak üzere padişahın ve Damat Ferit Paşa'nın topladığı şûrayı saltanata delege olarak gizlice Salim Efendizade Şükrü Bey'i gönderdiği gibi genel meclis, Tatlızade Nuri Bey'le İnebolu'dan Emekli Binbaşı Zeki Bey'i de millî delege olarak Sivas'a göndermişti. Bunların yolluklarını da belediyenin kasasından ödemekten çekinmemişti. İbrahim Bey, Sivas'tan dönen Nuri Bey'in halk arasında konuşmasını da istemişse de hastalığı dolayısıyla evinden çıkamayan yaşlı delege, bütün delegelik ve militanlık hak ve işlerini oğlu Emin Bey'e aktarmış, gerekenin yapılmasını söylemeyi de unutmamıştı.

"Başından beri millici olan Emin Bey, Nasrullah Köprüsü başındaki bakkal dükkânında Kuvayı Milliyeci gençleri toplayarak" gelen telgrafları okuyordu.

Yalnız, Şeyh Ramiz Efendi, postaneye gelen Kuvayı Milliyeci telgrafları, valiye bile vermiyor, Refik Halit Bey'in buyruklarını, körü körüne uygulamakta direniyordu. Vali İbrahim Bey'le aralarında bu yüzden sert bir tartışma da geçmişti. Buna karşın Şeyh Ramiz Efendi, telgrafları valiye vermemişti. Bu tartışma telefonda geçmişti. Böyle de olsa Kuvayı Milliyeci gençlik, en yeni haberleri hemen almakta gecikmiyor, çevrelerine bildirmekte de dakika yitirmiyorlardı.

Yalnız, gerek şehir Kuvayı Milliyecilerinin ve gerekse ötede Mustafa Kemal'in düşünceleri bir noktada birleşmeye başla-

mıştı. Kastamonu'ya tam anlamıyla ve millici bir vali gerekiyordu. Posta müdürüne bile söz geçiremeyen bir vali, bu korkunç günlerde yararlı olmaktan çok zararlı olabilirdi. Kastamonu, artık daha çok iki cami arasında kalmış binamaz bir valinin pısırıklığına dayanamazdı. Kastamonu, artık, tam anlamıyla Kuvayı Milliye'nin safındaki güçlü yerini almalıydı.

Mustafa Kemal, İstanbul'dan buraya millici bir vali gönderilmesi uğruna epeyce çalışmışsa da bu yemiş vermemiş, istenilen vali getirilememişti.

İki yana da hoş görünmek belâsı yüzünden İstanbul'a da Mustafa Kemalcilere de güvensizlik veren Vali İbrahim Bey, birdenbire 4 Ağustos 1919 da Kastamonu'dan ayrılıp soluğu İstanbul'da almıştı.

Bir yana ağırlığını verecek gücü kendinde göremeyen daha az ziyan olayların ağırlığı altında ezilip gideceğini anlayan İbrahim Bey'in çekip gitmesi, bir şey değildi. Yerine padişahçı jandarma kumandanı Albay Osman Nuri Bey'i vekil olarak bırakmış, Kuvayı Milliyecilerin yüreğini yakmıştı. Oysa yerine bırakması gereken en uygun insan Defterdar Ferit Bey'di.

Yalnız İstanbul, Ferit Bey'in Kuvayı Milliyeciliğini bildiğinden rıhtıma iner inmez İbrahim Bey'in yakasına yapışacak, bu işin hesabını soracaktı. İbrahim Bey, hilafetçi jandarma kumandanını yerine bırakarak postu kurtardıysa da Kuvayı Milliyeci gönüllerde mahkûm olmaktan da kurtulamamıştı.

İbrahim Bey'in İnebolu'dan İstanbul'a gitmek için gemiye bindiğini görenler, dünyası yıkılmış bir insan harabesiyle karşılaştıklarını anlatmışlardı.

Preveze gambotu ile 9 Ağustos 1919 günü İstanbul'a yollanan İbrahim Bey, yine de İngilizlerin ve Damat Ferit'in şerrinden kurtulamamış, ünlü Bekirağa Bölüğü'nde üç gün demlenmesi gerekli görülmüş, sonra salıverilmişti. Belki de İstanbul hükümeti, anlaşılan Kuvayı Milliyecilerle bir süre burun buruna yaşamış olan bu adamın üzerine sinmiş olan millicilik kokusunun zindanda yitmesini istemiş olacaktı. Anlaşıldığına göre, onun ayağının altına karpuz kabuğunu koyan azgın Hürriyet ve İtilâfçı Şeyh Ramiz Efendi'ydi. İşte, işine gelme-

yen valiyi yürütmesini beceren Şeyh Ramiz Efendi, şimdi de Osman Nuri Bey'in arkasına düşmüş, onu pençesine almaya, Kuvayı Milliyecilere kaptırmamaya çalışıyordu.

Albay Osman Nuri Bey, delege Nuri Bey'e gelen Heyeti Temsiliye'nin telgraflarını çoğu zaman ona göndermiyor, tam anlamıyla bir İstanbul memuru olarak çalışmayı kurmuş görünüyordu. Emin Bey'in dükkânında toplanıp dertleşen yedek subayları göz hapsine aldırmış, Açıksöz gazetesinde sansürün aklığı artmaya başlamıştı. İbrahim Bey zamanında açıktan açığa söylenen Kuvayı Milliye lâfı artık kuytularda ya da fısıltılarla söylenir olmuştu. İşin en ilginç yanı şuydu:

Albay Osman Nuri Bey'in vali vekili olmasıyla bütün memurlar arasında Kuvayı Milliyecilik modası sürgün edilmişti. Defterdar Ferit Bey'den başka hiç kimseye güvenilmez olmuştu. Onun, bu kara rüzgârlar arasında yapraklarından hiç birini dökmeyen demir gövdeli bir ağaç gibi dikildiğini gören gençler, yine de bu soylu örnekte kendilerine yetişecek bir temsilci gücü buluyorlardı. Albay Osman Nuri Bey'in elinden Kastamonu'yu kurtarmak artık gerekmişti. Kuvayı Milliyeciler, Mustafa Kemal'e başvurarak ondan bir kurtarıcı istediler. Bu istek üzerine Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa el ele vererek Albay Osman Bey'i Kastamonu Bölge Kumandanlığına göndermeyi kararlaştırmışlardı. Yalnız, şehirde dönen söylentilere göre Kuvayı Milliye Kumandanı Albay Osman Bey, bir alay askerle her an gelmek üzereydi. Topçu Albayı Osman Bey, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın buyruğuyla geliyordu.

Ankara'dan Kastamonu'ya böyle İstanbul'dan habersizce bölge kumandanı gönderilmesi haberini Hürriyet ve İtilâf Partililer, hemen Dâhiliye Nezaretine gammazlamakta gecikmemişlerdi. İstanbul'un bu haberle ilgilenmesi üzerine de Vali Vekili Osman Nuri Bey, 58. Alay Kumandanlığından Bölge Kumandanlığına ve Kalem 14. Başkanlığına geçmiş olan Yarbay Mustafa Bey, PTT Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi baş başa vererek Osman Bey'in gelişine karşı bir komplo kurmuşlar ve hemen makina başında Albay Osman Bey üzerinde

Dâhiliye Nezaretini bilgiye boğmuşlar ve yine oranın esiniyle onu tutuklayıp zararsız duruma getirmek kararına varmışlardı.

Komplocular ilkin Albay Osman Bey'in bir alay askerin başında Kastamonu'ya geleceğini işittiklerinde gizlice kaçmak hazırlığı yapmaktalarken bunun Kuvayı Milliyecilerce yayılmış bir propaganda haberi olduğunu anladıklarından Şeyh Ramiz Efendi, hemen davranmış, bunun bir blöf olduğunu çevreye yaymaya başlamıştı.

Bu arada, İstanbul'dan Ali Rıza Paşa adlı yeni valinin tez zamanda geleceği müjdesini de veriyordu.

Komplocular, Ankara'dan gelmek üzere olan Topçu Kumandanı Albay Osman Bey'le bütün şehirdeki Kuvayı Milliyecileri tutuklayıp İstanbul'da canavarlığıyla ün salmış Nemrut Mustafa Paşa mahkemesine gönderebileceklerinin hesabı ve sevinci içindeydiler. Her hesaba karşı bir karşı hesap olduğunu elbette düşünemiyorlardı.

Osman Bey, Ankara'dan bir yaylı araba ile yola çıkmıştı. Mustafa Bey, bütün yol boyunca devriyeler gezdiriyordu. Askerlik dairesi yolunda Osman Bey'e hazırlanan eve dek süngülü nöbetçiler dikilmişti. Merkez Kumandanı Yüzbaşı Hamdi Bey, güzel bir dinlenme ve karşılama yeri olan Beşdeğirmenler'e karşılayıcı göndermişti. Elbette, bütün bunlar, komplocuların buyruğuyla yapılıyordu.

*

* *

Albay Osman Bey'e hazırlanan komployu işiten Şevket Bey, beklediği günün gelip çattığını anlamıştı. Evet, genç bir subay için çok az gelen kahramanlık fırsatlarından biri gelmiş, Şevket Bey'in kapısını çalıyordu. İçi, sevinçten titreyerek kararın demirine yapıştı. Şu sırada Osman Bey'in tutuklanmasını önlemeyecekse de bir gün içinde onu ve bütün Kastamonu'yu Hürriyet ve İtilâfçıların elinden kurtarıp Kuvayı Milliyeci saflarına armağan edebilecekti.

O gece, kafasında ateşten çizgilerle işlenip duran plânlarla ruhu aydınlık içinde yüzen Şevket Bey'i hiç uyku tutmadı.

Tanyeri atarken, hâlâ horul horul uyuyan bekâr odası arkadaşı Yakup Bey'i dürterek uyandırdı:

— Haydi, çabuk giyinip Beşdeğirmenler'e yetişelim, dedi. Adamcağızı biz gitmeden önce göz hapsine alırlarsa kendisiyle konuşup durumu anlatamayız. Ümitsiz düşer. Durumu bilsin, daha soğukkanlı olur.

16 Eylül 1919 sabahı iki arkadaş, Beşdeğirmenler'e doğru yola koyuldular. Hava serin ve durgundu. Ilgaz Dağları'nın başı ak bir sisle örtülmüştü. Uzak sırtlar üzerindeki meşelikler, pas rengine bürünmeye başlamıştı. Henüz güneş doğmamıştı. Güz kuşları, pek erkenden uyanmış, acı acı haykırarak ağaçtan ağaca uçuyor, iki arkadaşın yolu üzerinden ara sıra vahşi çığlıklar atacak, ıssızlığın güzelliğinden bir şeyler taşıyan karatavuklar geçiyordu. Gecikmiş tek tük iri kıyım ağaçkakanlar, ağaçları çekiçliyordu. Genç yolcular, kafalarının içindekilere o denli gömülmüşlerdi ki doğanın bu güzelliklerine bakacak zaman bulamıyorlardı. Şevket Bey bu gece başlayacağı işin plânını bir kez daha Yakup Bey'e anlatıyordu. Ağaç denizinin üzerinde yer yer, baca dumanlarına benzer sisler dinleniyordu. Beşdeğirmenler denen yerden gelen su sesleri iki arkadaşı düşüncelerinden ve konuşmalarından ayırdı.

Yoldaki süngülü devriyeler iki subayı saygı ile selâmlayıp geçiyor, onların da kendilerininkine benzer bir görevle bu yana geldiklerini sanıyorlardı. Beşdeğirmenler'de gür ve sevinçli su sesleriyle karşılanan iki arkadaş, burda kimseyi göremeyince ilerledi. Yusuf'un Hanı denen handa da kimseyi bulamayınca biraz daha ilerlediler. Sabah serinliğinde yayan yürümek hoşlarına gidiyorsa da Osman Bey'e rastlamayışları, onları kuşkulandırıyordu. Padişahın kanununu hiçe sayarak yapmaya hazırlandıkları büyük iş ruhlarında büyük bir gerilim meydana getiriyordu. Bir süre kulak verip yolu dinlediler. Uzaktan uzağa tekerlek sesleri işittiler. Bomboş yol üzerinde belki de ilk denk gelecekleri yolcu Albay Osman Bey olacaktı. Bütün korktukları, komplocuların karşılayıcı gibi arkadan yetişerek kumandanı alıp götürmeleri belkisiydi. Bu belki, adımlarını açıp biraz daha yürümelerine yardım etti.

Bir dönemeçte Osman Bey'in yaylısıyla karşı karşıya geldiler. Hemen arabayı durdurup Osman Bey'e kendilerini tanıttılar. Arabada İnebolu'ya gitmekte olan bir subay daha vardı. Şevket Bey'in gönderdiği raporu okumuş olan Osman Bey, Şevket Bey'in arslan gibi güven ve sevimlilik yaratan havasından hoşnut olarak ondan en yeni olayları ve durumu anlatmasını istedi. Şevket Bey, raporda anlattıklarını bir daha bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra Vali Vekili Osman Nuri Bey'le Ramiz ve Yarbay Mustafa Bey'lerin şehre girer girmez kendisini tutuklayacaklarını söyledi.

Osman Bey'in yüzünde bir tedirginlik havası esmeye başlamıştı. Geri dönmeye karar vermek üzereydi ki Şevket Bey:

— Albayım, dedi. Onların gözüyle durum böyle ama bunu bir de bizim gözümüzle görmeliyiz. Benim verdiğim karar da şudur...

Bu başlangıçtan sonra plânını en ince ayrıntılarına dek kumandana anlattı. Osman Bey, bir kez tedirgin olmuştu:

— Şevket Bey, dedi. Sizin plânınız güzel olabilir fakat ufak bir aksaklık hepimizin hayatına mal olabilir. İyi düşün, durum kuvvetli değilse Ankara'ya dönerek iş görebilecek bir kuvvetle geleyim; belkilere pay bırakmayalım. Ne dersiniz?

Şevket Bey'le Yakup Bey diretti:

— Taburun bütün zabitleriyle beraberiz. Emrinize girmeye hazırdırlar. Hatta bu akşam muhalifler sizi tevkif edeceklerse de aldığımız tertibat sayesinde onları tevkif, sizi tahliye edeceğiz. Halk bizimledir. Durumumuz kuvvetlidir. Emin olmanız için buraya kadar geldik. Buyurunuz biz dönelim, iş başına geçelim. Siz arkadan teşrif ediniz. Siz, dönerseniz tehlike büyür.

Kumandanın aklı bu işe yatmıştı, şehre geleceğine söz verdi. Şevket Bey'le Yakup Bey de kışlaya döndü.

Albay Osman Bey'in Mustafa Kemal'ce atanarak Kastamonu'ya gelmek üzere yola çıkması padişahçılar gibi millicileri de heyecanlandırmıştı. Yalnız askerî, siyasal ve mülkî güç, padişahçıların elindeydi. Sivil millîci kadro da bu yüzden çok üzgündü. Şevket Bey'in yiğitçe plânından bilgileri olmadığından bu üzüntüleri de sonsuz denilebilirdi. Osman Bey'in şehre varır varmaz tutuklanacağını da biliyorlardı. Ne topları var-

dı, ne de tüfekleri! Yalnız coşkun bir yurtseverlikleri vardı.

Hiç olmazsa salt bunu ve onun yalnız olmadığını göstermek üzere Olukbaşı'ndaki karakolda bulunduğunu öğrendikleri kumandanı topluca gidip görmeyi, onu dostça karşılamayı kararlaştırdılar. 16 Eylül 1919 akşamı kumandanı görmek üzere yola çıkanlar arasında şunlar vardı:

Kadri, Açıksöz gazetesi sahibi Hamdi, başyazarı Hüsnü, Tatlızade Emin, Nami, Celâl, Baki Beyler. İlkin Kadri Bey, kendini kumandana tanıttı, sonra da arkadaşlarını onunla tanıştırdı. Kadri Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda Osman Bey'in yanında kâtiplik yapmıştı.

Bütün arkadaşlarının adına kumandana şöyle dedi:

— Kumandanım, yolunuza can verecek Kastamonu gençleri, sizi görmeye geldik. Fakat Kastamonu'da durum, hepimiz için tehlikeli bir hal almıştır. Hürriyet ve İtilâfçılar, eski alay kumandanı ve yeni Vali Vekili Osman Nuri Bey yoluyla Kastamonu'yu baskı altına almışlardır. Hatta sizi de şehre varınca hapsedeceklerini işittik. Silâhlı teşkilâtımız yok. Bu katillerin ellerine düşmemek için burdan geri dönmeniz çok iyi olur. Daha hazırlıklı geliniz. Sizi yakalayıp Nemrut Mustafa Paşa mahkemesine gönderecek olurlarsa buradaki bütün Kuvayı Milliyeciler ümitsiz düşerler. Albay Osman Bey, bunları susarak dinledi. Sonra gülümseyerek şunları söyledi:

— Hiç merak etmeyin, her şeyden haberim var, evlâtlar! Onlar umduklarını bulamayacaklardır. Her şey yoluna girecektir.

Osman Bey'in soğukkanlı ve yürekli görünüşü, genç Kuvayı Milliyecilerin çok hoşuna gitmişti. Gençler, çekilip gittikten sonra Osman Bey, ordan kalkıp Hazreti Pir'in türbesine gitti. Orda namaz kıldı, uzun uzun dua etti ve sonunda kaderine boyun eğmişçesine kendisine ayrılan eve gitti ve sonucu beklemeye başladı. Akşam yemeğini getirdiler, yedi. Akşam karanlığı basarken kapıya süngülü nöbetçilerin dikildiğini gördü. Dişlerini gıcırdatarak gülümsedi. "Sonunda gülen iyi güler!" Diye düşündü ve bir sigara yaktı.

*

* *

İki arkadaş, akşamı iple çektiler. Yakup Bey, geceleyin ağır makinalı tüfekleri birer birer işlemez duruma getirdi. Bu işi, tereyağından kıl çeker gibi yapmıştı. Hemen Şevket Bey'e koşup işin bitmiş olduğunu bildirdi. Şevket Bey, çavuşlarına gereken buyrukları verdi. Bölüğü alarmda bekleye dursun, Şevket Bey, Yakup Bey'i yanına alarak birinci bölük kumandanı Üsteğmen Nail Bey'in kışlada yatıp kalktığı odanın kapısını çaldı. Herkes derin uykulardaydı. Cırcır böcekleri, uyku ilâcı gibi rahatlık veren sesleriyle köşede bucakta ötüp duruyor, şurdan burdan horultular geliyordu. Şevket Bey'in silâhlı iri gövdesiyle gecenin bu ilerlemiş saatinde karşılaşan Nail Bey, bunun nedenini sordu. Şevket Bey durumu anlattı.

Nail Bey:

— Ben de Kuvayı Milliyeciyim, dedi. Ona hemen katılmaya hazırım. Yalnız, bu biçimi beğenmiyorum. Bu yurt işine hiç itirazım yok. Size her türlü yardımı yapacağıma söz veririm.

Nail Bey, çavuşlarını uyandırarak bölüğü Şevket Bey'in kumandasına verdiğini, hiçbirinin onun emrinden çıkmamasını buyurdu. Burdan ayrılan Şevket Bey'le Yakup Bey, doğruca dördüncü ağır makineli tüfek bölüğü kumandanı Yüzbaşı Ali Bey'in yine kışladaki odasının kapısını çaldılar.

Gece kılığı ve uykulu gözlerle ne istediğini sorunca Şevket Bey, Üsteğmen Nail'e anlattığı şeyleri bir solukta Yüzbaşıya da anlattı. Ali Bey, çokça düşünmeden çavuşlarını çağırdı:

— Bu gece Şevket Bey'in emrine girdiniz. Onun emirleri benim emirlerimdir. Neferleri kaldırıp alarma geçirin, silâh başı ederek Şevket Bey'in vereceği emirleri bekleyin, dedi.

Çavuşlar, eratı kaldırmaya gidince Şevket Bey'le Yakup Bey'e şöyle dedi:

— Şevket Bey, ben sizler gibi bekâr değilim. Çoluk çocuk sahibi oluşum beni düşündürüyor. Yürekten sizinle beraberim.

Şevket Bey, Üsteğmen Nail Bey'le Yüzbaşı Ali Bey'in kapılarına ikişer süngülü nöbetçi diktirdi. Bu, daha çok bir başarısızlık olursa onlara bir zarar gelmemesi içindi.

Şevket Bey'le Yakup Bey, bundan sonra, önce Kuvayı Milliyeciyken Mustafa Bey kendisini alay kumandan vekili atayın-

ca düşünce değiştirdiği bilinen tabur kumandanı Binbaşı Şerif Bey'in kapısını çaldılar. Binbaşı, asık ve korkulu suratıyla, gözlerini ovuşturarak kapıyı açtı. Arkasında süngülü askerler ve tabancalı çavuşlarla gecenin bu vaktinde karşısına dikilen Şevket Bey, onu adamakıllı ürkütmüşe benziyordu.

— Nedir bu yaptığınız, Şevket Bey? Diye sordu.

Şevket Bey, ona şu kısa yanıtı verdi:

— Kuvayı Milliye namına sizi tevkif ediyorum, Binbaşım.

Şerif Bey tek sözcük söyleyemeden gitti, yatağına oturarak kara kara düşünmeye başladı.

Şevket Bey, alay kumandanı vekilinin kapısına da iki süngülü dikip şiddetli buyruklar vererek yürüdü. Sırada üçüncü bölük kumandanı Yüzbaşı Muhittin Bey varsa da o kışlada yatıp kalkmıyordu. Onu da tutuklayabilmek uğruna askerlik şubesindeki odasına dek gitmek gerekiyordu. Buna da zaman yoktu. Ok yaydan çıkmıştı. Bu bir ayaklanmaydı. Her şeyden önce hız istiyordu. Bundan dolayı şimdilik onu yatağında mışıl mışıl uyur bırakıp bu yandaki işlere el atmalıydı.

Şevket Bey, Yakup Bey'e:

— Haydi, Yakupçuğum! Dedi. Şu ağır makinalı tüfekleri yine işler duruma getir.

Tüfekçi, makinelileri hemen işler duruma getirince kendi bölüğü olan ikinci piyade bölüğünü silâh başı etti. Bu sırada çavuşlar, dördüncü makinalı tüfek bölüğünü de silâh başı etmiş, Şevket Bey'e tekmil veriyorlardı. Şevket Bey, atına atlayarak iki bölüğü saat on ikide askerlik şubesi yönünde yürüttü. Genel yollarla telgrafhaneyi ateş altına alacak biçimde iki makinalı tüfeği Sığır Pazarı Köprüsü'ne yerleştirdi. Öbür iki makinalı tüfekten birinin namlusunu askerlik dairesine, geri kalanı da mapushaneyle hükümet konağına karşı yerleştirdi.

En ufak bir karşı koymaya karşı makinalı tüfekler çelik mermiden sözcükleriyle konuşmakta gecikmeyeceklerdi. Üsteğmen Şevket Bey'in buyruğu buydu.

Şevket Bey, askerlik şubesini kuşattıktan sonra, geniş adımlarla koşarak Yakup Bey'le birlikte askerlik dairesine dal-

dı. Alt kattaki odasında uyuyan üçüncü bölük kumandanı Yüzbaşı Muhittin Bey'i yataktan kaldırdılar. Onun karşı koymasını ve güçlük çıkarmasını beklediler se de iş böyle olmadı. Şevket Bey'in anlattıklarını soğukkanlıca dinledikten sonra:

— Peki! Beni hapset, karışmam. Bölüğü emrine veriyorum. Allah, muvaffak etsin! Dedi.

Şevket Bey, bundan sonra, alt kattaki askerlik dairesi subaylarının kapılarına da süngülü nöbetçiler dikerek Yakup Bey'i makinalı tüfeklerin başına gönderdi. Aşağıdaki ufak rütbeli subayların hepsini tutuklayan Şevket Bey, koşar adım, basamakları ikişer ikişer atlayarak üst kata çıktı. İlkönce tümen yaveri Remzi Bey'in kapısına bir çift nöbetçi dikti ve sırasıyla öbür subayları da odalarına hapsetti.

Sıra Yarbay Mustafa Bey'deydi. Şevket Bey, eski alay kumandanını tutuklamaya giderken daha tedbirli davranmayı düşünüyordu. Onun belâlı bir adam olduğunu, kuzu kuzu boyun eğmeyeceğini biliyordu. Şevket Bey, Mustafa Bey'in kapısına dayandığında onun ayakyolundan döndüğünü gördü. Birdenbire durumu kavramışa benziyordu.

— Ne o Şevket, gece vakti ne oluyor burda? Diye sordu ve sanki bir şey anlamamış gibi bir kurnazlıkla tabancasını almak üzere odaya seğirtti.

Şevket Bey, pehlivan yapılı gövdesiyle Mustafa Bey'in üstüne atıldı. Mustafa Bey de güçlü bir adamdı. Odanın içinde bir boğuşmadır başladı. Mustafa Bey, hep tabancasına yaklaşmaya çalışıyorsa da kollarından sımsıkı yakalayan Şevket Bey, bunu önlüyordu.

Şevket Bey, gür sesiyle:

— Kuvayı Milliye namına tevkif edildiniz, kumandan bey. Boşuna çabalamayın! Diye bağırdı.

Mustafa Bey, hem kendini kurtarmaya çalışıyor, hem de ağzından köpükler saçarak:

— Padişah hainleri, alçaklar, hepinize gününüzü göstereceğim! Diye bağırıp çağırarak imdat bekler gibi bir hava yaratmaya çalışıyordu.

Şevket Bey'in elinden sıyrılmaya çalışan Mustafa Bey'i yetişen çavuşlar, sımsıkı kavradılarsa da nasıl olduysa oldu, hepsinin elinden kurtulan Mustafa Bey, ölüm korkusuna kapılarak merdivenlerden aşağı atladı. Aşağıda yaralı olarak yakalandı.

Şevket Bey'le Mustafa Bey'in büyük bir gürültü ile dövüşmeleri, bağırıp çağırışları uykudaki bütün subayları yataklarından sıçratmış, hepsi de öfke ve şaşkınlıkla dövüşenlere bakıyorlardı. Yalnız, kapılarından dışarı uzattıkları başları, nöbetçilerin "yasak"ları ve süngüleriyle burun buruna gelince ve yine orda silâhlı bölük eratını görünce hepsinde şafak attı, çok önemli bir olay geçtiğini anlayarak gücün ve süngünün felsefesine boyun eğerek yine odalarına çekildiler.

Mustafa Bey de bir odaya kapatılıp sıkıca gözaltına alındıktan sonra Şevket Bey, Yakup Bey'i bir manga askerin başında telgrafhaneye gönderdi. Telgrafçılar, Yakup Bey'i dostça karşıladılar. İstanbul'la haberleşme hemen kesildi. Ankara'ya uzanan teller, ilk kez dost sesleri ve haberleri taşımak üzere hazırlandı. Yakup Bey, telgrafhaneyi ele geçirdikten sonra Şevket Bey'e haber göndererek durumu bildirdi.

Maniple başında Kuvayı Milliyeci bir onbaşı ve iki süngülü asker bırakan Yakup Bey yine Şevket Bey'in yanına koştu. Şevket Bey, Yakup Bey'i yanına bir manga asker katarak jandarma koğuşuna gönderdi. Yakup Bey, koğuşun kapısındaki nöbetçinin ağzını kapayarak silâhını elinden aldı. Sonra, içeri girerek silâhlıktaki bütün mavzerlerin mekanizmalarını sessizce çıkarıp aldı.

Şevket Bey, bu kez de jandarma bölük kumandanı Yüzbaşı Emin Bey'i evinden alıp getirmesini Yakup Bey'e buyurdu. Yakup Bey, başka bir manga askerle Emin Bey'in kapısına dayandı. Emin Bey'i Şevket Bey'in yanına götürdü. Şevket Bey, geceki olayı anlatarak Yüzbaşıya tutuklu olduğunu söyledi. Bunu soğukkanlıca dinleyen jandarma kumandanı gülerek:

— Çok iyi yapmışsınız, dedi. Ben de Kuvayı Milliyeciyim. Heyeti Temsiliye emirleri işte yanımdadır.

Sonra, jandarma bölüğünün ayaklanan Kuvayı Milliyecilerin yanında olduğunu söyledi.

Şevket Bey, hemen bütün mavzerlerin mekanizmalarını geri verdirdi. Jandarma bölüğü de hemen silâh başı ettirilerek Şevket Bey'in emrindeki bölüklere katıldı.

Eski jandarma kumandanı ve şimdiki Vali Vekili Osman Nuri Bey, askerlik dairesinin karşısındaki bir evde oturuyordu. Şevket Bey, bir müfrezenin başında gidip Albayı sıcak yatağından kaldırdı ve tutuklanmış olduğunu söyledi. Bütün arkadaşlarının da tutuklandığını öğrenen vali vekili, "kadere rıza" göstererek, duruma karşı koymaksızın benimsedi.

Polis müdürünün kapısına dikilen nöbetçiler, Kuvayı Milliyeci olması dolayısıyla kaldırıldı.

Yalnız, bu sırada tutuklanan ünlü Şeyh Ramiz Efendi ile muhabere baş memuru Ferit Bey, kaçırılmamak üzere sıkıca gözaltı edildi.

Böylece bütün padişahçı elebaşılar, zararsız duruma getirilmiş, şimdi sıra işin olumlu yanını yürütmeye gelmişti. Şevket Bey, Yakup Bey'le ve bir yığın Kuvayı Milliyeci askerle tutuklu Kuvayı Milliyeci kumandanın bulunduğu eve gitti. Kapıda bekleyen nöbetçileri aldı. Osman Bey, bu 16 Eylül gecesi çok önemli şeyler geçeceğini bildiğinden gözüne uyku girmemiş, odasında bütün gece, bir aşağı, bir yukarı dolaşıp durmuştu. Heyecanla kapıdan dışarı atıldı. Şevket Bey'in yiğit gövdesini karşısında görünce, her şeyin gerçekten planlandığı gibi geçtiğini anladı. Kumandan, bütün içtenliği ile Şevket Bey'i kucaklayarak yanaklarından öptü:

— Seni, Allah bu memlekete, bu millete bağışlasın, dedi.

Bu sırada Osman Bey'in gözleri şehrin üzerine doğru yükselen bir kızıllığa takıldı. Bunun bir yangın olduğu belliydi.

Şevket Bey'le Yakup Bey'in, yangının kızarttığı havaya bakarak anlamlı anlamlı güldüklerini gören kumandan, bundan hiçbir şey anlamadı. Bu yangın taslağı, ayaklanışı gizlemek üzere düşünülmüş bir savaş hilesinden başka bir şey değildi. Bu da Şevket Bey'in kafasından çıkmıştı. Araba pazarındaki demirciler içinde tek başına duran, kullanılmayan, yandığında

çok bir zarar vermeyeceği sanısını uyandıran bir dükkân harabesi vardı. Askerî ayaklanışın ve önemli tutuklamaların halkça duyulmasının sakıncalı olduğunu anlayan Şevket Bey, olayın geçtiği saatlerde sahte bir yangınla halkı oyalamak üzere bu boş dükkânın yakılmasını kararlaştırmış, tutuklamalar başlar başlamaz dükkânın üstüne doğru ilk dumanların ve alevlerin yükselmeye başladığı görülmüştü. Böylece halk da askerlerle birlikte uyanmışsa da onlar salt yangınla ve bunun mahallelerine gelmemesini sağlamak düşüncesiyle kapılarının önünde bekleşip durmuşlardı. Albay Osman Bey'in gördüğü kızıllık, işte bu sahte yangından çıkıyordu.

Osman Bey, Şevket Bey'le birlikte doğru telgrafhaneye gitti. Makina başında Sivas'ı aradı. Mustafa Kemal, telin öbür ucunda Osman Bey'in serüvenini dinliyordu.

Albay Osman Bey, şunları diyordu:

— Bugün Kastamonu'ya geldim. Hükümeti merkeziyenin adamları, vali vekili ve jandarma kumandanının dessaslığı ile hanemde tevkif edildim. Timsali hamiyet zabitanımızın himmetleri ile şimdi kurtuldum. Ben de vali vekilini ve jandarma kumandanını beraber tevkif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki vaziyet mühimdir. Kongreye istirham ederim. Bütün mukarreratından burayı haberdar ederek Kastamonu ahaliyi muhteremesini tenvir buyursun. Yeni valinin İnebolu'ya indiği müstahberdir. Hakkında ne muamele yapılacaktır. Burada vali vekili vesaire tayini hakkında millî kongrenin bana salâhiyet vermesine ve işbu istirhamımın cevabına makina başında şimdi intizar eylediğim maruzdur.

Mustafa Kemal sordu:

— Elyevm*(bugün, hâlâ)* orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkânı vilâyetten şayanı itimat kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?

— Halen vilâyete hâkimim. Herhalde kongrenin müzahir olarak beni tenvir etmesi lâzımdır. Tayin olunan Vali, Konya valiliğinden mütekait, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor. İsmi Ali Rıza'dır. Kuvvetim, 250 kişi çıkarır bir tabur ve

dört makinalı tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülmemiştir. Erkânı vilâyetten Defterdar Ferit Bey vardır.

— Şimdi, bizzat vali vekâletini deruhte buyurunuz. Bütün Kuvayı askeriye ve mülkiyeyi elinize almaya tamamen salâhiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi derhal tevkif ettirecek tedabiri serian ittihaz buyurunuz. İcraatınıza fiilen mümaneat*(muhalefet)* edenlere karşı bilâ tereddüt silâh istimal ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise size muavenet etmesi lâzımdır. Bolu mutasarrıfına, aldığınız vaziyeti ve salâhiyeti şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı veçhile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftahı vardır?

— Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim. Kendim deruhte edemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop Mutasarrıfı bildiğinizdir. Kendisi azledilmiştir. Vekâlet jandarma tabur kumandanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sivas'ta olduğu bildiriliyor. Şifre miftahı mevkuf alay kumandanındadır. Talep edildi. Alacağım cevaba göre arz ederim, efendim.

— Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey, şimdi nerededir? Vaziyetten malûmattar mıdır?

— Vaziyetten malûmatı yoktur. Şimdi, çağrıldı, gelecektir. Ben, hiç şifre mihtarı almadım. Çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum. Makam şifresiyle yazarım, ümidindeydim.

— Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir? Ne kadar jandarma kuvveti vardır? Emriniz altına girdi mi?

— Jandarma tabur kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşriki mesai etmiştir. Mevcudu kırk tanedir. Piyade tabur kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma tabur kumandanı Emin Bey, yüzbaşıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.

Emin Bey'i biraz anlatır mısınız?

— 318 neşetli, Üsküplü Emin, tanırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar.

— Emin Efendi'yi tanırım. Ferit Bey'e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususat makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan jandarma kumandanı şayanı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensip olunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbap ve tedabirinin iştikmali düşünülmelidir.

Muavenete ihtiyaç görüyor musunuz?

— Kuvvete ihtiyaç görüp görmediğimi bilâhare arz edeceğim. Jandarma tabur kumandanı, yeni geldiği için ahvali malûm olamamıştır, efendim.

Görüşme burda bitiyordu. Yalnız, Mustafa Kemal, Albay Osman Bey'le Ferit Bey'e ayrıca şöyle bir telgraf çekti:

"- Tedabir ve icraatınızda muvaffakiyet temenni ederim. Bizi vaziyetinizden ve gelmekte olan valinin tevkif edildiğinden haberdar buyurmanıza intizar eyleriz."

Mustafa KEMAL

KASTAMONU YOLUNDA BİLİNMEYENE GİDİŞ

Bir milletin evlâtlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz.

-Mustafa Kemal-

Teğmen Seyfettin, atını doludizgin sürerek kolordu merkezine gidiyordu. 23 yaşındaki Teğmenin düşünceleri, merakın karanlık labirentlerinde*(dolambaçlarında)* bir çıkış yeri arayarak boşuna dolaşıp duruyordu. Atından yüz kez hızlı koşan düşünceleri, çok ivedi çağrılışının nedenini çözemeyecek, kolorduda bu merak daha da katmerlenerek onu bir serüvenin içinde çözüm aramaya doğru götürecekti. 15 Eylül 1919 gü-

nünün bu ikindiüstü tozlu ve durgun Ankara havasını serin bir su gibi iki yana ayırarak koşan hayvan, genç Teğmeni kolorduya eriştirmekte gecikmedi. Kendisini çağıran buyrukta Kurmay Binbaşı Halis Bey'i (Bıyıktay) görmesi bildiriliyordu.

Kolordunun içi akşamın alaca karanlığıyla dolmaya başlamıştı. Kurmay başkanının odasına girdiğinde onu, alaca karanlık içinde bürosunun arkasında gölgelere boğulmuş, ufaltmış, renksizleşmiş, çok düşünceli buldu. Teğmen Seyfettin, gözleri kalın perdeleri yarı kapalı pencerelerden süzülen donuk aydınlığa alışınca başkanın yüzünü daha iyi seçebildi.

Halis Bey'in yüzünde sert bir kumandanınkinden çok şefkate benzer tatlı bir anlam vardı. Genç Teğmene öyle geldi ki sanki kurmay başkanı kendisine acıyordu. Halis Bey'in zeki bakışları, onun üzerinde bir kurbana bakar gibi acıyarak geziniyor gibiydi. Seyfettin Bey'e öyle geldi ki kurmay başkanı kendisine çok önemli ve o oranda tehlikeli, o oranda da şerefli bir görev verecekti. Yalnız bu görev, yirmi üç yaşında tecrübesiz bir Teğmene verilmeyecek önemdeydi. Demek ki kadro eksikliğinden çok önemli bir görevi, yapıp yapamayacağını hesaplamadan kendisine vereceklerdi. Kurmay başkanının yumuşak durumundan bu, açıkça anlaşılıyordu. Halis Bey, ömrünün en ağır yargılarından birini veren bir ağır ceza reisine benziyordu.

— Seyfettin, oğlum, dedi. Şimdi, size bir emir vereceğim. Bu emir, her askere bütün askerlik hayatınca verilmeyen ağır bir vazifedir. Siz de bugüne kadar böyle bir emirle karşılaşmamışsınızdır. Memleketin bizden beklediği çok mühim, hayatî vazifeler önünde bulunuyoruz. Size vereceğim bu zarfın içerisinde, yapacağınız vazife tafsilatıyla yazılıdır. Bir şartla ki zarfın evvelâ üzerini okuyacak ve sonra en samimi arkadaşlarınıza dahi vazife aldığınızdan katiyen bahsetmeden vazifenin icrasına koşacaksınız. Ne paramızın, ne de tahsisatımızın olmadığını ve bu itibarla da size harcırah veremeyeceğimizi ve bu mukaddes yurt vazifelerini hasbî olarak yapacağınızı üzülerek bildiriyorum. Sadece bu vazife esnasında ekmeğinizi temin etmek üzere kolordu kumandanımız size ancak beş lira

tedarik edebildi. Bunu lütfen hoş görerek kabul ediniz. Söyleyecek başka bir kelimem yoktur. Size vazifenizde muvaffakiyetler diler, vazifenin ehemmiyeti dolayısıyla da çok dikkatli olmanızı tavsiye ederim, yavrum! Yolunuz açık olsun...

Teğmen Seyfettin, Halis Bey'in çok şey anlatan sözleri karşısında ne diyeceğini şaşırmıştı. Sanki dili tutulmuştu. Halis Bey'in kendisine uzattığı kapalı zarfla beş lirayı alıp cebine yerleştirdikten sonra çakı gibi sert bir dönüş yaparak odadan çıktı. Halis Bey, gözlerindeki yumuşacık anlamla onu kapıdan uğurladı. Seyfettin Bey, meraktan çatlayacak duruma gelmişti. Issız bir yere kapağı atıp hemen zarfı açmak uğruna delice bir sabırsızlığa tutulmuştu. Hemen atına atlayarak ünlü Kuyulu Kahve'nin yolunu tuttu. Atını bir yana iliştirerek kahveye girdi, kuytu bir köşeye çekilerek bir çay ısmarladı. Sonra çevresine bir göz gezdirerek önemsiz bir kâğıt parçası çıkarıyormuş izlenimini yaratmaya çalışarak cebinden zarfı çıkardı. Üzerini dikkatle gözden geçirdi. Mühür mumu ile kapatılmış olan orta büyüklükteki zarfın üzerinde şu tümceler yazılıydı:

"16 Eylül, şafakla beraber Ankara'dan hareket edilecek. Çankırı boğazı yoluyla yirmi kilometre kat edilecek ve yirmi kilometreye rastlayan Değirmenler Mevkiinde zarf açılarak vazifeler okunacaktır. Zarfın daha evvel açılması yasaktır."

Genç Teğmen, keşke bu satırları okumasaydı, şimdi merakı eskisinden kat kat aşkındı. Gerçekten de kısa askerlik yaşayışında böyle bir buyruk ne almış, ne de işitmişti. Hiçbir arkadaşının da böyle bir buyrukla karşılaştığını sanmıyordu. Kafasında bin bir ateşli belki dolaşırken yerinden fırladı, atına atladığı gibi evinin yolunu tuttu. 16 Eylül sabahı, tanyeri atarken yola çıkacaktı. Hemen yol hazırlığına başladı.

Geceyi kışlada uykusuz ve hazırlıkla geçirdikten sonra puslu güz sabahının içinde karşı dağlar ve Ankara Kalesi henüz kapkara bir duman yığını gibi yükselirken kuzeye doğru giden Çankırı yoluna düştü. Arkasından iki ağır makinalı tüfekle gereçlenmiş bir süvari takımı geliyordu. Seyfettin Bey, gece takımını gizlice hazırlamış, sabahleyin eratın kalk borusu çalmadan takımıyla bir gölge gibi kışladan çıkmış, merakla

serüvenine doğru ilerlemeye başlamıştı. Yola çıkacağını hiçbir arkadaşının ruhu bile duymamıştı.

Çankırı boğazından oldukça serin bir yayla esintisi geliyordu. Yürüyüş kolları, her şeyden habersiz ilerliyordu. İçinde tehlike engerekleri kıvranan bir merakın verdiği kaygı, Teğmen Seyfettin Bey'i çok tetikte bulunduruyordu. Takımın tehlikeli bir bölgeye doğru yol aldığı belliydi. Bunu biliyordu. O, bu takımıyla bu yaz epeyce civcivli günler geçirmiş, dağ taş gezmiş, dolaşmıştı. Artık büsbütün ihtilâlin karşısında işler yapmaya, dolaplar çevirmeye çalışan Ankara valisinin izlenişinde bulunmuş, Kuvayı Milliye'nin karşısında yer alan kimi köyler ve bucaklardaki tehlikeli elebaşıları yakalayıp kolorduya teslim etmişti. Bunlar da kendine göre birer görevdi. Nedir ki, bu kez ki görevin biçimi hiç de onlara benzemiyordu. O zaman, insan nereye gideceğini, ne yapacağını, kimi yakalayıp getireceğini, kime kurşun atıp kime atmayacağını biliyordu.

Bu bilinmeyene gidiş, yürekli bir asker olduğu halde onun ruhunu bir zemberek gibi sonuna dek germekten uzak kalmıyordu.

Seyfettin Bey, kıtasıyla gerekli yolu kestirdikten sonra, akarsular ve değirmen gürültüsüyle dolu bir ağaçlıkta mola emrini verdi. Tatlı, gevşeklik veren bir güz güneşi, ince bulut tabakalarının arasından süzülerek boş ve geniş topraklara iniyor, kuytularda son yağmurdan sonra açmış utangaç güz çiçekleri, yaşamaya hevesli varlıklarıyla gözden kaçmıyorlardı. Dere boylarındaki sisler, yavaş yavaş yükselmiş, uzak dağların demir renkli görünüşü, insanı geziye çağıran bir yumuşak yüz almaya başlamıştı. Seyfettin Bey, erattan, katırlardan ve atlardan biraz ötede bir ağaç altına sığındı. Değirmen oluğundan köpürerek bir sürü ak güvercin gibi aşağıdaki yeşil çimenlere dökülen suların gürültüsü bile genç Teğmene romantik bir gençlik güzelliği yaratmaktan uzaktı.

Bütün aklı, cebindeki saatli bir bomba gibi kurulmuş bekleyen zarfta idi. Ağacın altına oturur oturmaz bir atmaca gibi zarfa atıldı; bunu sıtmalı parmaklarıyla birkaç saniyede yırtıp

açtı. Zarfın içinden iki büyük eseri cedit kâğıdı çıktı. Bu kâğıtlardan birinde Seyfettin Bey'e görevini ayrıntılarıyla bildiren kolordu emri, öbüründe de uzunca bir mektubun sureti vardı. İlkönce bir bardak su içercesine kolordu buyruğunu okudu.

Bu buyruğun özeti şuydu:

"- Kolordu kumandanlığınca Kastamonu'ya Kuvayı Milliyemizin örgütlenmesi uğruna görevli olarak gönderilen Albay Osman Bey'e karşı padişah yanlısı olan Kastamonu valisi, jandarma kumandanı ve posta-telgraf başmüdürünün kışkırtma ve aldatmaları üzerine Ankara'ya ve kolordunun buyruklarına isyan eden Kastamonu piyade alayınca Osman Bey tutuklanmış ve Ankara ile haberleşme kesilmiştir. Çabucak Kastamonu'ya giderek vali ile jandarma kumandanı ve telgraf müdürünü tutuklayacak ve Osman Bey'i hapisten kurtararak kendisinin görevine yeniden başlamasını sağlayacak ve Osman Bey'in de muvafakatini alarak tutukluları koruyarak Ankara'ya getireceksiniz. Kastamonu'ya, buyruğu okuduktan sonra gideceksiniz ve mutlaka Çerkeş üzerinden yürüyeceksiniz. Yollarda ve konakladığınız yerlerde öz görevinizi saklayacak, halka ve köylülere, savaş kaçağı askerlerin eşkıyalık yaptıklarından halkın yakındığını ve kolordu buyruğu ile bu eşkıyayı kovalamaya çıktığınızı yayacaksınız.

Kalacağınız köy ve kasabalarda ve uygun bulacağınız yerlerde sureti ekli olan veliahtın, padişaha verdiği ve memleketin karışıklık içindeki bugünkü durumunu ve yurdun bütününün düşmanlarımızca işgal edildiğini, yurdun kurtulması uğruna mutlaka ulusal bir ayaklanmanın gerektiği bildiren mektubunu da köylülere okuyarak onların da ulusal davranışlara katılmalarını sağlayacaksınız."

Seyfettin Bey, bu buyruğu okurken ne büyük tehlikelerin kendini beklediğini duyuyor ve tüyleri ürperiyordu. Bir piyade alayı Ankara'ya karşı ayaklanmıştı; sonra bu, yalnız başına da değildi. Vilâyetin en önemli âmirini de yedeklemişti. Bu, dış görünüşüyle koskoca bir güçtü. Bunlar padişahın görevlileri sayıldığından halk da çoğunluğuyla bunların safındaydı.

İşte o, topuyla tüfeğiyle bir alay askeri, yığınla jandarması, padişahçı ve halifeci yüz binlerce halkıyla bir şehre karşı şu iki ağır makinalı tüfeği, yüreğindeki yurt sevgisi, askerlik gururu ve şerefiyle ve bir de yirmi üç yaşıyla yürüyecekti. Bütün bu kocaman düşman gövdeyi Kuvayı Milliyeci Ankara'nın yolu üzerinden bir kenara itecek ya da saf dışı edecekti. Eh, bu da ancak bir mucize ile yapılacak bir işti. Kim bilir, belki de Kastamonu'ya varıncaya dek böyle bir mucize de baş gösterir, o da utanç duymadan görevini yaparak ele geçirdiği yırtıcı kuşlarla Ankara'ya dönerdi.

Teğmen Seyfettin, Kolordu Kurmay Başkanı Halis Bey'in çatık kaşlarının altından kaygılı bakışlarıyla kendisini uzun uzun süzmesinin nedenlerini şimdi daha iyi anlıyordu.

Bunun üzerine, gençlik ateşinin kırbaçladığı ölçüsüz bir gurur, bütün tehlikelere ve kaygılara yüksek sesle meydan okuyarak benliğini sardı. Tarihî işler yaratan büyük insanların duyabileceği sonsuz bir zevkle kendinden geçti. Artık, padişah da onun her türlü cellâdı da göğsünü delecek yağlı kurşunlar da darağaçları da ona vız geliyordu. Bu güzel yurdun başında ekşiyen, ejderha da olsa üstüne yürüyecek ve onları sürüp sınırların ötesine atacaktı. Genç yüreklerin o arslan romantizmi damarlarından geçen her damla kanı ateşlemişti.

Kendisini tepeden tırnağa mutluluk olarak duyuyordu. O bu derin ve çılgınca zevkin hayali içinde kendisinden geçmiş, buyrukları yeniden yeniye okumaktayken kulaklarını tırmalayan bir sesle kendine gelerek silkindi. Onu bu tatlı düşten uyandıran takım çavuşuna öfkeli öfkeli baktı.

Takım çavuşu, uzaklarda kararark derinleşen boğazı parmağıyla göstererek:

— Kumandanım, dedi. Ankara'dan bize doğru bir süvari kıtası geliyor, bakın hele!

Baktı. Gerçekten de uzaktan bir atlı yürüyüş kolu zorlu bir yürüyüşle üstlerine geliyordu. Bunlar, Ankara yönünden geldiklerine göre düşman olmadıkları belliydi. Onları bekleyip kim olduklarını ve nerden gelip nereye gittiklerini öğrenmeden yola çıkmak istemedi. Yarım saat sonra atlı kıtası değirmen

başındaydı. Bu, onların alayının ikinci bölüğüydü. Bölük kumandanı da arkadaşı Manastırlı Üsteğmen Ata Bey'di.

Seyfettin Bey, şaşırmıştı. Duran takımın kumandanı doğruca onun yanına geldi. Onun elinde de kendisine verilen mühürlü zarfın başka bir benzeri vardı:

— Sen de mi bu biçimde görev aldın? Demek beraberiz, dedi. Zarfı, Seyfettin Bey'in yanında yırttı. İçinden Seyfettin Bey'e verilen buyrukların benzeri çıktı.

İki arkadaş, baş başa vererek buyrukları birlikte okudular.

İki genç subay, tehlikenin gözüne birlikte yürümeyi kararlaştırdılar. Kıtalarına yürüyüş emri verdiler ve Çerkeş üzerinden Kastamonu üzerine yürüdüler. Seyfettin Bey'in ağır makinalı tüfek takımıyla Ata Bey'in süvari bölüğü epeyce önemli ve kendine güvenen bir güç olarak Kastamonu'ya doğru hızla ilerlediler. Ankara sınırındaki Ravlı köyünün dolaylarına vardıklarında güneş batmış, karanlık çökmeye başlamıştı. Köyün dışında bir ordugâh kuran subaylar, hem askere parayla ufak bir akşam yemeği yaratmak, hem de ellerindeki padişaha akıl veren Veliaht Abdülmecit Efendi'nin ünlü mektubunu halka okumak üzere köye girdiler. Yatsı vaktiydi.

Köy ağası, imam, muhtar ve kimi köylüler, iki genç subayın çevresini alarak dünyanın yeni gidişatından en yeni haberleri almak üzere kulak kesildiler. Mustafa Kemal'den, Damat Ferit'ten, İngilizlerden, Rumlardan, Ermenilerden söz eden iki subay, epeyce ilgi topladılar.

Bundan yüreklenen ve güzel bir Kuvayı Milliye propagandası yapmanın sırası geldiğini anlayan subaylar, birbirinin gözlerine baktılar ve Ata Bey, meşin emir çantasından çıkardığı tehlikeli mektubu yavaş yavaş, tane tane okumaya ve dinleyicilerin yüzlerini rafın üzerinde yanan zayıf bir gaz lâmbasının aydınlığında dikkatle kontrol etmeye başladı.

Bu sırada, ağa başta olarak köylüler, birbirlerine bakıyor, gözleriyle birbirlerine bir şeyler danışıyorlardı. Sonra, durmadan imama bakmaya başladılar. İmam, yavaş yavaş dikiliyor, sakalını sıvazlıyor ve kavgacı bir horoz gibi boynu gittikçe geriliyor, çatık kaşlarının altında yıldırım saçmaya başlayan bakışlarını hem iki genç subayın, hem de dinleyenlerin üzerinde

gezdirmeye başlıyordu. Seyfettin Bey de Ata Bey de bir şeyler sezinliyorlarsa da kabadayılığa bal sürerek okumayı yarıda kesmek istemiyorlardı.

İmam, en sonra dayanamadı:

— Zabit efendiler, dedi. Siz padişah düşmanısınız. Bu mektup uydurmadır. Bunu, köylünün zihinlerini bulandırmak için okuyorsunuz. Sizin İstanbul'da padişahın mahkemesinde asılmanız gerek. Sizler zındıksınız. Halifemiz efendimize karşı geliyorsunuz.

Bu, alarm çanı oldu. Odayı dolduran bütün köylüler ayağa fırladı ve genç subayların üstüne atıldı. Yumruk, tokat, sille, bağrışmalar, çağrışmalar ortalığı bir dövüş meydanına döndürmüştü. En sonra, dışarı fırlayabilen genç subaylar, çevrelerinin eli sopalı, kazmalı, kürekli başka köylülerle çevrildiğini görünce durumun çok nazik olduğunu anladılar. Harman yerinde kurulan ordugâhtaki askerlere bir parola ile durumu bildirmek ve eratı silâh başı edip köye saldırtmak üzere Seyfettin Bey, tabancasıyla iki el ateş etti. Biraz sonra köy kuşatılmış ve makinalı tüfeklerin namluları köye karşı çevrilmiş ve silâhlı erler, köy odasını kuşatan köylüleri çil yavrusu gibi dağıtmıştı.

Ata Bey, muhtara:

— Bana bak, muhtar, dedi. Köylülerine uslu uslu oturmalarını, işlerinden güçlerinden başka bir şeye burunlarını sokmamalarını salık ver. Türk ordusunun subaylarına karşı ne biçim davranacaklarını da öğrensinler. Haydi, şimdi Allahaısmarladık, fakat köyünüzden size küskün ve kalbimiz kırık olarak gidiyoruz. Sen de imam efendi, köylülerini şaşırtmamaya çalış. Şimdilik sizleri affederek burdan uzaklaşıyoruz. Fakat Ravlı köyü, ölünceye dek şu askerler ve bizler üzerinde çok acı izler bırakacaktır.

İki genç subay, epeyce hırpalanmıştı. Üstlerini başlarını düzelterek harman yerindeki karargâha doğru yürüdüler. Kuvayı Milliyeciliğin güçlülüğü, padişahın ve İngilizlerin karşısında değil de Türk köylüsünün karşısında daha iyi anlaşılıyordu.

*

* *

Yaş, kıdem ve tecrübece Seyfettin Bey'den üstün olan Atâ Bey, doğal olarak iki kıtanın da kumandanı sayılırdı. Atlarının üzerinde yan yana gidiyor, bir yandan da yapılacak işleri en ince ayrıntılarına dek düşünüyor ve alınacak tedbirler üzerinde görüşüyorlardı.

— Ata Bey; vazifemizin icrası sahasına girdik, ya olumlu ya da olumsuz bir şeyler yapmak zorundayız. Şehir ve şehirdeki son durum üzerinde hiçbir bilgi alamadık. Bu bizi korkutan derin sessizliğin altında gizlenmiş, önemli bir sır olduğu meydandadır. Alay Ankara'ya karşı ayaklandığına göre tutuklayacağımız vali ve jandarma kumandanı ile beraberdir. Osman Bey de ya öldürülmüş ya da İstanbul'a gönderilmiştir. Bizim görevimiz de bu adamları yakalamaktır. Bunu yapmak için de alayla çarpışacağız. Alay bize göre büyük bir kuvvettir. Yalnız, belki makinalı tüfekleri yoktur. Aynı zamanda hareket gücü yoktur. Piyadedir. Biz sayıca az olmamıza karşın süvariyiz; hareket gücümüz çoktur. Hem de makinalı tüfeklerimiz vardır. Şu halde şehre atlı bir baskın yaparız. Karşılaşacağımız asilerle çarpışırız. Çok üstün gücün saldırısına uğrarsak bir arazi kesiminde tutunur ve Ankara'ya haber gönderir, daha çok kuvvet isteriz. Eğer karşı koyma zayıf olursa bu direnmeyi kırar ve şehri işgal ederiz. Şu halde, ilkönce bir keşif yaparak durum üzerinde bilgi almak gerekir. Siz, şimdi seçme atlılardan, usta er ve onbaşılardan on iki kişilik bir keşif kolu ayırırsınız ve şehre dörtnalla dalarsınız. Karşı koymaya ve ateşe uğrarsanız keşif kolu çarpışması yaparak ivedi bana bir rapor yetiştirirsiniz. Eğer, karşı koyma olmazsa dörtnalla şehrin bir başından girer, öbür başından çıkar, böylece de durumu öğrenir, yakalayacağınız bir iki şehirliyi de atların terkisine alarak şehri dışarıdan dolaşıp yine buraya, bize gelirsiniz. Bu adamlardan ve sizin gördüklerinizden bilgi edinerek harekete geçeriz. Ben şimdilik bu sırtlarda makinalı tüfeklerle süvari bölüğünü mevziye sokarak şehre ateş açacak biçimde tertibat alıp senden haber bekleyeceğim. Hemen süratle harekete geç, keşfini yap, kardeşim.

Kardeşçe, dostça olsa da bu bir buyruk sayılmalıydı. Seyfettin Bey, onu kumandan olarak tanımak zorundaydı. Bu, çok olağan bir askerlik gereğiydi. Hemen, keşif kolunu en seçkin erler ve onbaşılardan seçiverdi. Onları karşısına dikerek Kastamonu'ya neden geldiklerini, şu sırada ne yapacaklarını inceden inceye anlattı.

Bu iş de olup bittikten sonra Ata Bey'in yanına giden Seyfettin Bey:

— Hazırız, kumandanım! Dedi.

Ata Bey'in gözleri yaş içindeydi. Seyfettin Bey baktı, dün akşam Halis Bey; kendisine nasıl bir kurbana bakar gibi bakmışsa şimdi Üsteğmen Ata da kendisine benzeri bakışlarla bakıyor, üstelik de ağlıyordu. Bir ağıt söyler gibi:

— Kardeşim, Seyfettin, dedi. Bu görevin çok tehlikelidir. İsyan eden alay, belli ki bizden bir hayli baş yiyecektir. Yakalanmamaya çalış! Kurşunla ölmek bir mutluluktur. Yakalanıp, asılmak çok fecidir. Buna göre davran kardeşim. Gel, bir kez de helâlleşelim!

Askerlerden uzakça bir ağaç altında böyle içten, dostça ve sıcakça son kez bir görüşür gibi görüşüp helâlleştiler. İkisi de sarsılmıştı. Seyfettin Bey, hemen heyecanını elden geldiğince gizlemeye çalışarak keşif kolunun yanına koştu. Atına atladı, kılıcını çekti, erlere de kılıç çektirdi. Sonra, atını doludizgin şehre doğru sürdü. Üsteğmen Ata, onların sarı bir toz bulutu içinde uzaklaşışlarını gözleri yaş içinde bir süre seyretti. Sonra keşif kolu gözden yitince o da düşündüğü tertibatı almak üzere davrandı.

Seyfettin Bey'le atlıları, ellerinde parlayan yalın kılıçlarıyla Kastamonu'ya daldılar. İki yanında tahta evlerin sıralandığı dar bir sokağa girdiler. Nalların taşlarda çıkardığı sert gürültüler, bütün geceyi belki de uyanık geçirmiş olan mahalle halkını yerinden uğrattı. Bu neyin nesidir diye kapıları, pencereleri hızla açıp büyük bir merakla başını dışarı uzatan halk, Kuvayı Milliyecileri ve ellerindeki yalın kılıçları görünce korkudan gözleri büyüyerek kapı ve pencerelerini yine hızla kapayıp evleri-

ne çekiliyorlardı. Kadınların, erkeklerin böyle büyümüş gözlerle kendilerine bakarak içeri çekilmeleri, Kuvayı Milliyecilere, kendilerine düşman bir şehre girdikleri kanısını veriyor, üzülüyorlardı. Yalnız, çokça üzülecek zamanları da yoktu. Kendileri de şu sırada sonunun nasıl geleceği bilinmeyen çok tehlikeli ve korkulu bir serüvenin ortasındaydılar.

Genç Teğmenin bundan çıkardığı anlama göre şehirde olağanüstü bir şeyler oluyor ve bu, sürüp gidiyordu. Her saniye bilinmeyen bir yerden mevzilenmiş bir padişahçının makinalı tüfeği ya da mavzeri üzerine öldürücü kurşunlarını kusabilir ve bu serüven de şuracıkta bitebilirdi.

Doludizgin gitmeyi sürdüren keşif kolu, şehrin göbeğine dek ilerlemişse de hiç bir yerden üzerlerine ateş edilmemiş ve hiç kimse kendilerine düşmanlık göstermemiş ya da göstermek için meydana çıkmak yürekliliğini gösterememişti. Boşaltılmış bir şehre girmiş gibiydiler. Çok ilginç bir an yaşıyorlardı. On kişilik bir Kuvayı Milliyeci keşif kolu, bütün Kastamonu'yu ele geçirmiş gibiydi. Nerdeydi bu ayaklanmış alay? Yerin dibine mi girip saklanmışlardı?

Seyfettin Bey'i bu durum daha çok korkutuyordu. Her sessizliğin ardından kıyametlerin koptuğunu askerlik bilgisiyle biliyordu. Nerdeydi şu ayaklanıp ortalığı gürültüye veren askerler ve kumandanlar? Keşif kolu, en sonra şehrin ortasındaki büyük camiin yanına vardı ve ilk kez burda birkaç Kastamonuluya denk geldi. Bunlar, yeni yapılmış tek katlı bir yapının önünde dikilmiş duruyor ve meraklı gözlerle yanlarına yaklaşan yalın kılıç Kuvayı Milliyecilere bakıyorlardı. Buraya dek hasım namına kimseye rastlamadılarsa da her an ayaklanmış alayın bir pususuna düşebileceklerini düşünüyor ve şahin gibi bakışlarıyla köşeyi bucağı araştırmaktan uzak durmuyorlardı.

Genç Teğmen, bir çatışmaya tutuşabileceklerinden hâlâ korkuyordu. Neyse ki korktukları başlarına gelmedi. Yürekliliği artan genç Teğmen, dörtnal İttihat ve Terakki kulübü olarak vaktiyle yapılmış olan yapıya doğru yaklaştı. Oraya yaklaştığında, Seyfettin Bey'in içi büsbütün rahatladı. Toplu olarak duran Kastamonulu ların yüzlerine kendilerini dostça karşıla-

yan sevimli gülümsemeler görülüyordu. Sevimli ve saygılı olarak Seyfettin Bey'e:

— Hoş geldiniz! Diye bağırdılar.

Bu durum, genç Teğmeni adamakıllı yüreklendirdi. Keşif kolunu durdurarak:

— Merhaba, ağalar, nasılsınız? Dedi.

Kalabalıktan yaşlıca bir adam:

— Çok şükür Allah'a, tehlikeyi atlattık, zabit efendi. Sizleri dört gözle bekliyorduk. Süvari alayınız arkada mıdır? Ne zaman gelecek? Kahramanlarımızı karşılayalım! Dedi.

Bu sırada genç Teğmen, yüzleri sevinç saçan birkaç delikanlının birbirleriyle, yüksek sesle şöyle konuştuklarını işitti:

— Artık, korkumuz kalmadı. Süvari alayımız yetişti. Hamdolsun.

Onların birbirlerini kutlayarak böylece konuşmaları, Seyfettin Bey'i yeni bir bilmece karşısında bırakmıştı. Kurnazca bu delikanlılardan biraz bilgi sızdırabilmek üzere:

— Askerlerimiz nerede? Alay kumandanı ve zabitler ne oldu? Kimseyi görmüyorum? Dedi.

— Askerlerimiz kışlalarındadır. Kışla da bu yolun sonundadır. Kahraman mülâzımı evvel Şevket Bey, onları hapsettirdi. Miralay Bey'i de hapisten kurtardı. Şimdi, hükümet konağında çalışıyorlar.

Seyfettin Bey, durumu açıkça görmüştü. Demek ki "Kahraman Şevket" denen yiğit bir genç subay, Kuvayı Milliyeciler adına alaya ve hükümete el koymuş, onlar henüz yolda iken duruma egemen olmuştu. Yalnız, Seyfettin Bey'in zihnini kurcalayan bir nokta vardı. Süvari alayının Ankara'dan yola çıktığı masalı nerden çıkmıştı? Belki bu, kendi süvari takımıyla Üsteğmen Ata Bey'in kumandasındaki süvari bölüğünün Kastamonu'ya doğru yola çıkışına göre uydurulmuştu. Yalnız, bunca gizlilik içinde yapılan bu askerî yürüyüşü Kastamonu halkına kim bildirmiş ve kim yaymıştı? Seyfettin Bey'i en çok kuşkulandıran da buydu. Ankara-Kastamonu telgraf haberleşmesi kesik olmasaydı neyse!

Dur hele, şimdilerde onu da öğrenecek ve bu, dün akşamdan beri öğrenmek için yanıp durduğu bilmecelerin herhalde sonuncusu olacaktı. Bir şey değil, şimdi Kastamonu'ya egemen tepelerde ve yol kavşaklarında içi yanarak haber bekleyip duran Üsteğmen Ata Bey'e de ivedi olarak bir rapor uçurmak gerekiyordu.

Yine atını dörtnala kaldırarak keşif kolunun önünde kışlaya doğru uçmaya başladı. Dere boyunda yel gibi uçarak giden atlıların yüreğinde artık, başarının zafere benzer sevinci çırpınıyordu. Kendilerini bir memleket fethetmiş bir ordu gibi güçlü duyuyorlardı. Yalnız, kışlanın kapısına vardıklarında Seyfettin Bey'in içinde yine garip bir rüzgâr esti. Bütün asker, kışlada toplanmıştı. Nizamiye nöbetçileri, içeri kuş uçurmayacak biçimde yerleştirilmişlerdi. Yalnız çok yaklaştıklarında nöbetçilerin güler yüzle kapıları açtıklarını ve kendilerini beklenen aziz konuklar olarak karşıladıklarını gördüler.

Seyfettin Bey çok genç olmakla birlikte askerlik hilelerinin çok kahpece biçimlerini okulda okumuş ve ordu saflarındaki arkadaşlarından dinlemişti. Kızgın bir kuşku akrebi yakıcı, öldürücü bir ağu *(ağı)* ile dolu iğnesini kafasında gezdirmeye başlamıştı. Bu kuşku, ona çok tetikte bulunmasını salıkladığından arkadaşlarıyla ayak üzerinde bir anlaşma yaptı:

— Çocuklar, dedi. Siz silâh başı yapmış olarak kapının önünde bekleyeceksiniz. Ben içeri girip durumu anlamaya çalışacağım. Eğer içerde bir silâh patladığını işitirseniz hemen Ata Bey'in bölüğüne bir haber ulaştırırsınız. Haberciyi gönderdikten sonra da hemen kışlaya ateş açmaya başlarsınız. Haydi, şimdi hoşça kalın. Emrimi noktası noktasına yerine getirin. Yoksa hepimizin canını cehenneme göndermekte gecikmezler. Göreyim sizi çocuklar. Ben şimdi kışlaya giriyorum.

Teğmen Seyfettin Bey, bunu söyleyerek onbaşılardan birini yanına aldı, nöbetçilerin taşkın saygısıyla karşılanarak içeri girdi. Erlerden biri onu alıp tabur kumandanının odasına götürdü. Seyfettin Bey, koridordan geçerken yukarıda kışla odalarının kapılarına çifte nöbetçiler dikilmiş olduğunu gördü. Bunlara ilkin bir anlam veremediyse de biraz sonra, tabur ku-

mandanı kendisini sevinçle karşılayarak gece geçen heyecanlı olayı özet olarak anlattı. Tabur kumandanı "Kahraman Şevket Bey" adını söylerken saygıyla bir ton kullanıyordu. Demek ki bir yiğit Üsteğmen, zekâsı, yürekliliğiyle padişahçı ayaklanmayı bastırmış, Kastamonu'yu Seyfettin ve Ata Beylerin takım ve bölüğünden önce fethetmişti.

Seyfettin Bey, bir masala benzeyen bu olayı tane tane tabur kumandanının ağzından dinlerken, bu sabah yolda geçirdiği yiğitlik heyecanlarını bir daha yaşıyor, benzeri işi bir başka genç subay yaptığından ona imreniyor ve onun namına göğsü kabarıyor, bu işi kendisi yapmışçasına sonsuz bir gurur duyuyordu.

Tabur kumandanı:

— Gerçi, asker gözaltına alınmış durumdaydı. Fakat Kastamonu'nun içinde ve dışında Ankara'ya düşman kimselerin çokça bulunduğunu bildiğimizden bir balon uçurduk. "Ankara'dan süvari alayı geliyor!" Diye her yana yaydık. Böylece Ankara'yı tutanlara güç, muhaliflere de korku vermeye çalıştık. Hamdolsun ki Allah bize acıdı, yalanımız sahileşti. Süvarilerimiz yetişerek bize soluk aldırdınız. Aman raporunuzu gönderiniz. Geride süvariler de aynı biçimde dörtnala şehirden geçerek kışlaya gelsinler. Bu geliş, halk üzerinde büyük bir güven ve muhalif olanlarda da korku yaratacaktır.

Genç Teğmen, hemen oracıkta raporunu yazarak iki atlı haberci ile bölüğe gönderdi. Dörtnala gelmelerini sıkıca salıkladı. Bu iş de olup bittikten sonra, temelli bilgi almaya çalıştı.

Pek az zaman sonra Ata Bey'in bölüğü, kılıçları güneşte parlayarak şehrin ana caddesinden geçti, halkın güven dolu bakışlarıyla uğurlanarak dere boyundan kışlaya vardı.

Seyfettin Bey'le Ata Bey, atlı birliğini kışlada istirahata geçirdiler ve onlara Ankara'dan böyle geceyi gündüze katarak apar topar Kastamonu'ya neden geldiklerini anlattılar. Askerlere bu tehlikeli günlerin nelere gebe olduğundan, gerçek ulusal duygu ve düşüncelerin ne olduğundan söz ettiler. Türkiye, eski bağımsızlığını yitirmiş, esarete düşmüştü. Şimdi, onlar,

Kastamonu'da salt Türkiye'yi kurtarmak uğruna bulunmaktaydılar. Burda ulusal güçleri örgütleyeceklerdi.

Atlıları böylece yeni ve gelecek durumlar üzerinde aydınlattıktan sonra, Teğmen Seyfettin ve Üsteğmen Ata Beyler, yanlarına bir manga süvari alarak doğru hükümet konağına gittiler. Albay Osman Bey'le Üsteğmen Şevket Bey onları sevinçle ve bir sürpriz olarak karşıladılar. Yirmi dört saatin yarattığı kahramanlar burda yan yana gelmişti.

Sağlam karakterli, zeki bir asker olan Osman Bey'e:

— Geçmiş olsun! Dediler.

Kumandanın yüzü, fırtınalı ve yağmurlu bir havadan sonra açan güneş gibi sevinçliydi. Genç subaylar, kolordu buyruklarını ona gösterdiler:

— Ne yazık ki sizi kurtarmak, bizden daha bahtiyar olan Şevket Bey arkadaşımıza nasip oldu, dediler.

Osman Bey, gülümseyen yüzüyle onlara şöyle dedi:

— Bunlar, olağan şeylerdir. Gayemiz, aziz vatanın kurtarılmasıdır. Bu uğurda seve seve canımızı vermek vatan borcudur. Kahraman arkadaşlarımız, gerçi beni kurtardılar. Fakat bu kurtuluş belki de geçici olurdu. İçimizdeki muhalifler, İstanbul'dan yeniden aldıkları emirle bize saldırırlar ve birçok arkadaşlarımızın, askerlerimizin kanlarını akıtırlardı. Fakat sizin bir mucize gibi yetişmeniz ve Ankara'nın bu hususta hızlı tedbirleri, gerçek anlamı ile bizi kurtarmıştır. Artık, hiçbir kaygıya düşmeden rahat rahat burada çalışmalarımızı yapabiliriz. Beraberce çalışarak, millî kuvvetler örgütünü kurabiliriz. Sizlere ve gösterdiğiniz feragat ve yorgunluklara memleket ve millet namına minnetlerimi, beni amaç tutan fedakârlıklarınıza da şükranlarımı sunarım, arkadaşlarım!

Bu çok içten konuşmadan sonra Osman Bey, iki genç ve yürekli subaya yeni görevler verdi.

Genç subaylar, Osman Bey'in odasından çıktıktan sonra, Şevket Bey'le görüştüler. Şevket Bey, bu darbeyi ne biçim hazırladığını bütün ayrıntılarıyla onlara anlattı. Bu iri gövdeli, zeki, yürekli ve çok sevimli subayı saatlerce dinlediler ve onun

söyleyişine doymadılar. Seyfettin Bey'le Ata Bey, on beş gün Albay Osman Bey'le Üsteğmen Şevket Bey'in örgütlerinde canla başla geceyi gündüze katarak çalıştılar. Bütün muhalifler, sıçan deliğine girmiş gibiydi. Kastamonu, artık Kuvayı Milliyecilerin cirit oynadığı bir meydan gibiydi. Padişahçı elebaşıları hâlâ tutuklu olarak başlarına geleceği bekliyordu ve bu sonucu da Kuvayı Milliyecilerin başına getirmek istedikleri belâ türünden hesaplıyorlardı.

Seyfettin Bey'le Ata Bey, bu sırada 20. Kolordudaki kumandanlarından bir buyruk aldılar. Bu buyrukta Eskişehir'i ellerinde tutan ve Ankara'yı tehdide yeltenen İngilizlere karşı bir saldırı yapılacağı bildiriliyordu. Ankara'daki süvari alayının bir bölüğü, gönüllülerin de katılmasıyla Eskişehir'e yürüyecek, burda bir dikenlik gibi duran İngiliz askerî gücü, İstanbul'a doğru sürülecekti. Bu da Ankara'da üslenen nizamî ordu birliklerinin ilk saldırısı olacaktı. Ata Bey'in atlı bölüğü, şimdilik Kastamonu'da kalarak Teğmen Seyfettin Bey'in ağır makinalı tüfek takımı tutuklularla birlikte Ankara'ya doğru yola çıkacaktı. Seyfettin Bey, tutuklu vali vekili olan eski jandarma kumandanı Albay Osman Nuri Bey'le posta-telgraf başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'yi aldı ve bir yaylıya bindirdi.

Kumandan Osman Bey, genç Teğmene şunları salıkladı:

— Oğlum, Seyfettin. Bu tutukluları götürüyorsun, ama bunlar yolda kaçırılmak istenebilir. Kastamonu'ya gelirken ne gibi kaygılı ve korkulu saatler geçirmişseniz, tutukluları götürürken de aynı kaygı verici saat ve tehlikeler size çevrilecektir. Köylerde, kasabalarda bunları kurtarmak isteyecek birçok gözleri kararmış insanların bulunduğunu hepimiz biliyoruz. Gerçek şudur ki bu adamları götürürken en büyük tehlike de her adım başında seninle birlikte yürüyecektir.

Seyfettin Bey de bu işin, ilk "bilinmeyene gidişten"(!) daha tehlikeli olduğunu anlıyordu. Yalnız, verdiği korku oranında çok büyüleyici ve tatlı bir serüven olacağını da biliyordu. Bu serüven, insanı büyük yapan en çetin yolların üzerinde geçtiğinden, genç insan yüreklerinde altın bir buğu gibi tüten yiğitlik romantizminden da güç alıyordu. Bu yüzden yolun, bilin-

meyenlerinden doğmakta olan kaygılar, bu altın buğu içinde eriyip gidiyordu.

Seyfettin Bey, gece yarısından sonra, sessizce kışladan ayrılan takımıyla yeşil Kastamonu'yu arkada bırakarak, Ilgaz Dağları'nın kalın gövdeli, yüksek çamları, meşeleri, kayınları ve gürgenleriyle örtülü bölgesi içinden geçmekte olan zifir gibi karanlık, insana korku ve ürperti veren yolda ilerlemeye başladı. Çok yerde yüksek ağaç dallarının çattığı çatılardan yıldızları bile göremiyordu. Yalnız, ormanın derin sessizliğini bozan çakal ulumalarından başka Seyfettin Bey'le atlıların kulaklarını tırmalayan çirkin bir ses daha kafileye yoldaşlık ediyordu. Bu ses şehirde başlamış, durmaksızın sürüp gidiyordu. Bu çirkin sesin sahibi posta ve telgraf başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi'ydi. Tutuklular, kapalı bir yaylı arabanın içindeydi. Gecenin çirkin karanlığından bir sırtlanınkinin çirkinliğiyle gürleyen bu ses, gerçekten de hem genç subayın, hem de atlıların sinirlerini bozuyor, onlara herifi pataklamak isteği veriyordu. Şeyh Ramiz Efendi şöyle bağırıyordu:

— Padişahımız, velinimetimiz, şevketmeap efendimiz hazretlerine karşı yaptığınız bu isyanın cezasını elbet çekeceksiniz. Mel'unlar, reziller, padişah ve halife düşmanları! İnşallah, asılırken ipinizi ben ellerimle çekeceğim.

Kastamonu'yla Ankara arasında bir tek olay olarak ancak bu geçti. Yolu, kazasız belâsız bitiren ağır makinalı tüfek takımı ve onun genç kumandanı, 20. Kolordunun kurmay başkanı, Tümen Kumandanı Mahmut Bey ve öbür subay arkadaşlarca birer kahraman olarak karşılandılar. Pek heyecan verici Kastamonu olayı ve "Kahraman Şevket Bey" in padişahçılara hemen hemen tek başına indirdiği yumruk, bütün subayları sevindirdi ve imrendirdi. Burda bir tek avuntuları vardı. Bundan böyle Türkiye, öyle çok olaylara ve kahramanlıklara gebeydi ki hemen her subay bir Şevket Bey adayı sayılabilirdi.

Seyfettin Bey, Ali Fuat Paşa'nın yöneteceği Eskişehir hareketine hazırlanmaya başladı.

GENERAL HARBORD ERZURUM'DA

1 Ağustos 1919.
Amiral Galthrop'dan Lord Curzon'a mektup: "...Ermeniler, Erzurum'a saldırıya hazırlanıyorlar. Yunanlılar İzmir'i bir mezbahaya çevirdiler."

Bolşevik orduları kuzeyden güneye doğru inip Türkiye'nin sınırlarına yaklaştıkça Kâzım Karabekir'in de içi içine sığmıyordu. İngilizler, bölgeden silinir silinmez Kars'a yerleşmiş olan Ermeni ordusuna, şöyle bir omuz vurup onları Erivan'a doğru püskürtmek istiyordu. 15. Kolordu, Ermenilerin üzerine atılmak üzere bir zemberek gibi gerilmiş bekliyordu. Büyük Ermenistan'la birlikte gerek İngilizlere gerekse Amerikalılara başarısızlığın zehir gibi tadını tattıracak olan kıyametin Kars'ın başında kopması gerekiyordu. Bolşevikler, İngilizlere âlet olmuş olan Ermenileri şimdilik tutmuyorlardı. Şu var ki bu gelecek günlerde de böyle mi olacaktı? Bunu hiç kimse söyleyemezdi. Bolşevikler, adım adım ve bin türlü taktikle ilerliyorlardı. Bu, Ermenistan Sovyet'inin bir gün birdenbire kurulmayacağı demek değildi.

Şu sırada Kars'a çullanmanın tam zamanıysa da Mustafa Kemal, buna razı değildi ve daha çok uzun zaman da razı olmayacaktı. Bunun için de büyük Ermenistan'ın çıkış noktası, kurtuluş gününe dek Kars olacak gibi görünüyordu.

Günün birinde belki de askıda kalmış gibi görünen Ermenistan serüvenini örgütlemek için olacak General Harbord büyük bir Amerikan araştırma kuruluyla Paris'ten yola düştü. Rota, Türkiye'den Ermeniler için koparılması düşünülen Allah'ın ıssız sayılan geniş topraklarıydı. Kâzım Karabekir, bir yandan Sivas Kongresi'ne yetişmek üzere sabırsızlanıp dururken bir yandan da Eylül'ün yirmi beşinde Erzurum'a gelme-

si beklenen Amerikalı araştırma kurulu başkanı General Harbord'u karşılamaya hazırlanıyordu. Buna üstünkörü bir hazırlanmak denmezdi. O, Harbord'un Erzurum'a neden geldiğini pekiyi biliyordu. O, bu uzak ve harap bölgede bile Amerikan çıkarlarının uzak görüşlü bir hesabını yapmaya geliyordu. Onun baş görevi, Kâzım Karabekir'in en kesin düşüncelerine göre Türkiye toprakları üzerinde Büyük Ermenistan(!) ve genellikle Ermeni serüvenini örgütlemek amacına dayanıyordu. Bundan dolayı Kâzım Karabekir, Harbord'u her türlü şaşkınlığa uğratmak, yenmek ve ön düşüncelerinden ayırmak üzere kurnazca ve zekice hazırlanıyordu.

Enver Paşa'nın ordularında genel istihbarat işlerini yönetirken casusluğun en korkunç silâhlarından birinin de sır aşırmaktan çok propaganda zehirli gazıyla kamuoyunu ve zihinleri zehirlemek ve şaşırtmak olduğunu öğrenmişti. Toplardan ve makinalı tüfeklerden önce propaganda balonlarının renk renk bir ülkenin ufuklarına asılması gerekiyordu.

Kâzım Karabekir de General Harbord'u böylece çok uzaklardan propaganda ateşi altına almıştı. Paris'ten 22 Ağustos 1919 günü ayrılan Harbord Kurulu, tam bir ay üç gün sonra Erzurum'da olacaktı. Temps Gazetesi, Generalin gelişini şöyle bildiriyordu:

"Amerikan seferi gücü Kurmay Başkanı General Harbord, Amerika Cumhurbaşkanından gelen "talimat" üzerine Ermenistan ve Maverayı Kafkas'ı denetlemek üzere bir kurul başkanlığında dün Paris'ten ayrılmıştır. General Harbord Kurulu, başka bütün kurullardan ve şu sırada gerek Ermenistan ve gerekse Maverayı Kafkas'ta bulunan örgütlerden bambaşkadır."

Kâzım Karabekir'in şimdiye dek Kafkas bölgesinden aldığı zengin bilgiye göre; Amerikalıların ordaki insancıl çalışmaları(!) hiç de Türkiye'nin çıkarına değildi. Amerikalılar gerek Gürcistan ve gerekse Ermenistan'da çocuklara geniş bir ilgi göstermekteydiler. Bunları yedirip, içirip, giydirip kuşatıyor ve kuşku verecek biçimde eğitiyorlardı.

Büyük bir Hıristiyanlık düşüncesiyle davranan bu adamlar, binlerce Türk ve Müslüman çocuğunu da bunların arasına katıyor, bunları vaftiz ederek adlarını ve dinlerini değiştiriyorlardı. Bu çocuklar, ileride kullanılmak üzere askerce bir çabanın tuzağında yetiştirilmeye çalışılmaktaydı. İngilizlerle Fransızlar, Ermenilere silâh, Amerikalılar da daha insancıl ve haksever görünmek üzere hesapsız eşya ve ilâç veriyordu. Paşanın daha önemli bulduğu bir gerçek daha vardı:

Yılbaşından beri bir takım Amerikalı memurlar, Türkiye'de vızır vızır dolaşıyor, Türklere bol adaklarda bulunuyor ve Türk konukseverliğinden alabildiğine yararlanıyorlardı. Türk halkı ve hükümet memurları, bu adaklara kanarak onlara her türlü değerli halılar ve başka armağanlar veriyor, herifçioğulları, aldıkları yükte hafif pahada ağır eşyayla bilinmeyen bir yöne savuşup gidiyor, bir daha da yüzlerini gören hacı oluyordu. Havada bırakıp gittikleri bir kuru "Thank you" idi.

Paşanın edindiği sağlam bilgiye göre bu Amerikalıların aradıkları Ermeni yoksullarıydı. Yoksul Ermeni de bulamayınca çekilip gidiyorlardı. Paşanın kendi sözcükleriyle bu durumun açıklanması şöyleydi:

"Beşeriyet, insaniyet, adalet gibi sözlerin henüz kalpazanlık devrinde olduğunu ve her milletin kendi çıkarı için hoşlanmadığı, daha doğrusu siyasetine engel olan başka milletlerin açları, çıplakları elinden son lokmasını, son şeyini almaktan da hayvani lezzet duyduğunu, kuvvetli yumruk ve politika yani entrikanın bir milletin yaşaması için yirminci asırda dahi yegâne istinatgâhı olduğunu herkes ibret gözüyle görüyordu. İşte, büsbütün başka olduğu ilân olunan Harbord Heyeti'nin de ot yiyen, çıplak gezen bir nesle imdada değil, ahvali yani yenilir yutulur şeylerden midir diye bu mıntıkalarda yaşayan ziruhlar görmeye geldiklerinden hiç birimizin şüphesi yoktur."

Harbord'un dost olarak gelmediğini sezen Kâzım Karabekir, ona Ermenilerin yaptıkları zulümleri belgeleriyle göstermek üzere bir yığın insan çalıştırıyordu. Bu belgelerde İngilizlerin Ermenileri kışkırtmakta olduğu çivi gibi göze batacak durumdaydı.

Paşa, General Harbord'u ta uzaklardan propaganda yayılım ateşine de tutmuştu. Dört tümen askeriyle Doğu Anadolu'nun her yanında granit doruklarda yuvalanan kartallar gibi yuvalanmış olan paşa, bu bölgelerden herhangi birinde baş gösterecek olayların tepesine karakuş gibi inmeye hazırdı.

Üçüncü tümeni Trabzon'da Pontos belâsına karşı, dokuzuncu ve on ikinci tümenleri de Pasinler arasında gerek Ermenilere, gerekse her yana karşı elinin altında bulunduruyordu. On birinci tümen de Van-Bayazıt-Karaköse bölgesinde hem Ermenilere, hem de Kürtlük olaylarına karşı bulunduruluyordu. Nasturilere karşı Simko ile öbür aşiretler, Ermenileri en yakından uğraştırmak üzere "Şuralar" sınır bölgesi üzerinde geceli gündüzlü tetikte beklemekteydi.

Paşanın kafasında, bütün bu görünenlerin arkasında yatan büyük bir plân da vardı. Türkiye sınırlarından içeri doğru Ermenilerin yapacağı herhangi bir akın ve yürüyüş, paşayı ve tümenlerini bir yay gibi yerinden fırlatarak onların üzerine çullandıracaktı. Ermeni tehlikesini sonrasız olarak ortadan kaldırmak üzere doğacak fırsatı bekliyordu.

Tümenlerin bütün hazırlığı, salt bu plânın uygulanmasını sağlayan ilk fırsatta zaferi tatlı yemişler gibi hemen toplayabilmek amacına dayanıyordu. Elâzığ'da bulundurduğu süvari alayının bir bölümü, güneyden Malatya olayını yineleyerek gelebilecek herhangi bir Kürt davranışına karşı tetikte bekliyordu. Paşa, bu ufak atlı grubunu, Kürtlerin gözünde çok büyütücü bir propaganda yaptırmıştı.

Bütün kolordu silâh gücünün yüz bin süngüye dayandığına Kürtler inandığı gibi Gürcüler de bu propagandanın ağına düşmekten kendilerini alamamıştı. Yalnız, Erzurum'dan gelip geçen yabancı subaylar değil, her zaman bu bölgede bulunan Rawlinson bile Kâzım Karabekir'in istediğinde yüz bin süngü çıkarabileceği kanısındaydı. "Çünkü İngiliz usulü bir şeyin doğruluğuna inanmak için en az beş kişiye -türlü yerlerde, türlü kimselere- aynı soruyu sorarlar." Oysa Kâzım Karabekir onun kulağına beş değil belki yüz kişiden seksen bin-yüz bin sayılarını iletmişti. Yüz bin Rus tüfeği, bir kez Rus ordusu,

Bolşevik devrimi dolayısıyla, çekilip gittiğinde geride kalmış, hep Türklerin eline geçmişti. Türklerin elinde bu sayıdan çoğu bile bulunabilirdi. Rawlinson, bunu yakından biliyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce her Türk ailesinin elinde en aşağı bir tüfek vardı. Doğuda herkes uzun yıllardan beri silâhlıydı. İşte Kâzım Karabekir, böylece doğuya yaklaşan herkesin gözünde yüz bin kişilik bir ordunun başında dikilen bir dev gibi görünüyordu. Bu, içerden böyle sanıldığı gibi dışarı karşı da böyleydi. Paşanın doğuda dört tümeni varsa da bunun dört de gölgesini hesaplamak gerekiyordu. İşte onun asker gücü böyle düşünülüyordu.

25 Eylül'de Erzurum'a gelecek Harbord heyeti de bu dalgaları daha birkaç gün evvelinden beri duya duya gelmekteydi.

Bugünlerde Erzurum'a gelen bir Amerikalı Yarbay, hem çevreden aydınlatıcı bilgi topluyor, hem de General Harbord'u bekliyordu. Kâzım Karabekir, Amerikalı Yarbayın bütün gözlem yeteneğini türlü kurnazlıklarla bombardıman ediyor, Erzurum'dan canlı tablolar göstererek, halkı gerekli figüranlar gibi kullanarak Yarbayın oldukça mübalâğalı bilgi almasını sağlıyordu. Yarbay, Erzurum Kalesi'nde dilsiz kahramanlar gibi yatan irili ufaklı yüzlerce topu ve bunların binlerce cephanesini gözleri büyüyerek seyrediyordu. Rawlinson da, Yarbay da bunların kamalarının Türklerin elinde saklı olduğunu anlamışsa da ellerinden hiçbir şey gelmiyordu.

Erzurum halkı da korkunç bir canlılık göstererek Harbord'a gerçek bilgiler hazırlamaya gelen Amerikalı subayı yanıltıyor, şaşırtıyordu. Böylece, Kâzım Karabekir'i bıyık altından güldüren bu sahte durumdan Yarbayın çimlenerek General Harbord'a sunacağı rapor elbette şaheser bir şey olacaktı. Kâzım Karabekir, Erzurum insanlarının ruhunda bir manivela işi görüyordu. Oldukça kötü düşüncelerle gelen Harbord'u, Erzurum halkının canlılığıyla mat edecekti. İstanbul Kapısı dışında kocaman ve süslü çadırlar kurulmuştu. Kocaman spor alanları hazırlatıyordu. "Futbol, cirit, bisiklet, koşu, güreş, oyun... Her şey için."

23 Eylül'de Enver Paşa'nın amcası ve eski ordu kumandanı Halil Paşa, Erzurum'a çıkageldi. Halil Paşa, İstanbul'daki ünlü Bekirağa Bölüğü tutuklularındandı. Oradan böyle kolayca kaçıp Sivas'a, Mustafa Kemal'in yanına gitmesinde bir gariplik sezilmiyorsa da bu kaçışın altında bir sır ve gariplik yatıyordu. Şundan ki Halil Paşa'yı Bekirağa Bölüğü'nden kaçıranlar İngilizlerden başkası değildi. Onun kaçırılışı, Mustafa Kemal'in ya da Kâzım Karabekir'in başına bir çorap örmek için değildi. İngilizler, Enver Paşa'nın, Halil Paşa'nın ve Nuri Paşa'nın Kafkasya Türk ve Müslümanları arasındaki büyük ünlerini düşünerek hiç olmazsa Halil ve Nuri Paşaları, Azerbaycan'daki milliyetçi müsavatçıları her gün bir çığ gibi önüne geleni ezerek güneye doğru ilerleyen Bolşeviklere karşı örgütlendirmeleri için Bekirağa Bölüğü'nden kaçmışlar gibi salıvermişlerdi. Halil Paşa, Sivas'ta Mustafa Kemal'i bulup Kuvayı Milliye saflarında çalışmak isteği göstermişse de ona sınır dışında memleket yararına çalışmasının daha doğru olduğu söylenmiş ve böylece Sivas'tan yakın bir tehlike gibi uzaklaştırılmış, Kâzım Karabekir'in başına sarılmıştı.

Halil Paşa, Demir Ali Bey takma adıyla yolculuk ediyordu.

Kâzım Karabekir, Dünya Savaşı'nın başlarında birer seferi güç kumandanı olarak Halil Paşa ile geniş görevlerle İstanbul'dan ayrılmıştı. Halil Paşa, Kuzey İran üzerinden Kafkasya'ya, Kâzım Karabekir de Tahran üzerinden Afganistan'a doğru geçilmez, aşılmaz yollara düşmüşlerdi. Ellerindeki bağımsız birlikler, ancak birer tümen gücündeydi. Gidecekleri yer için yola çıkan bu birlikler, memleket içinde döndürülüp dolaştırılmış, bir türlü gidecekleri yerlere bir çıkış yolu bulamamışlardı. Bu iki seferi güç ilkin Rus sınırına sürülmüş, sonra da Irak'a gönderilmişti. Bütün bu gidiş-gelişler süresince tanışamamışlardı. O zaman, henüz bey olan Halil Paşa, İran'da Rumiye'den öteye geçememiş, Kâzım Karabekir de kişi olarak Halep'ten Bağdat'a gidip gelmiş ve en sonra Kutülammare Savaşlarında Halil Paşa ile tanışmıştı. Kâzım Karabekir, o zaman ordu kurmay başkanı, Halil Paşa da kolordu kumandanı olmuştu. Sonra, Kâzım Karabekir kolordu kumandanlığı-

na, Halil Paşa da ordu kumandanlığına atanmış, o bölgede her ikisi bir buçuk yıl tanışıklı bulunmuştu.

Kâzım Karabekir'e göre Halil Paşa, yürekli bir askerse de görevinin gerektirdiği ağır başlılıktan uzak, hovarda tabiatlı, içkiye tutkun ve buyruğundakilerle senli benliydi.

Kâzım Karabekir, binbaşılığından beri pek yakın bir arkadaşı olan Enver Paşa ile Manastır'da İttihat ve Terakki örgütünü birlikte kurmuştu. Bundan dolayı onu, elinin içindeki çizgiler gibi tanıyordu. Enver Paşa, ruhça Napolyon'a benziyorsa da onun bir biblosu sayılabilirdi. Askerlik yaşayışında da Napolyon'la benzeşmek hırsına kapılan Enver Paşa tıpkı ötekinin yaptığı gibi, kardeşi Nuri Bey'i paşalığa yükseltip Kafkasya'ya göndermiş, amcası Halil Bey'i de paşa yapıp bütün Doğuya kumandan olarak salmıştı. Küçük bir fen memuru olan babasını bile saraya kapılamış, sonra da paşalığa yükseltmişti. İşte Halil Paşa, Kâzım Karabekir ve Mustafa Kemal gibi kılıcının hakkıyla paşalığa yükselenlerden değildi. Bu yüzden de gerçek kumandanlarca her zaman küçümseniyordu.

Böyle de olsa Kâzım Karabekir, bu düşkün zamanında onu en yakın dost gibi bağrına bastı. Ona bir de yol arkadaşı buldu. Halil Paşa'ya güzel bir de Azerî giyneği sağladı. Gereken yardımı da yaparak yolculuk günü ona şunu salıkladı:

— Şu sırada Azerbaycan'da Müsavat Hükümeti duruma egemendir. Kendilerine birkaç kez haberci gönderdiğim halde "Türkiye ölmüştür" diyerek bize paraca yardım etmediler. Oysa Kuvayı Milliyemiz mutlaka bağımsız Türkiye'yi yaşatacaktır. Er geç Ermenileri yenerek Kafkaslara egemen olacağız. Azerbaycan'a ya da Ermenistan'a itilâf güçleri ulaştırıldığı görülürse köprülerle tüneller yıktırılsın; silâh ve cephaneler yağma edilsin; Bolşeviklerin de yakında Kafkasları aşacağından kuşku edilmesin, bundan dolayı tam sırasında Bolşeviklerle bağlantı kurup anlaşsınlar. İngilizlerin Kafkaslarda yakında yalnız sözleri kalacaktır, gerekenlere anlatınız. Bolşeviklere Arpaçayı boylarında kimse engel olmaya kalkmasın.

Halil Paşa, bu yolda çalışacağına söz verdi. Sonra Kâzım Karabekir'e pek garip gelen şu salıklamada bulundu:

— Buralarda beyhude ne uğraşıyorsunuz? Üç-dört vilâyet ne verirlerse bütün arkadaşlar çekilin, orada toplanarak Türklüğün büsbütün silinmesinin önüne geçin! Kürtler bir belâ, Ermeniler başka bir belâ, bırakın keratalar birbirlerini yesinler. Buradaki didinmelerinize acıyorum. Bu, çıkmaz bir iş!

Kâzım Karabekir, bu korkunç salıklamanın hiç de bilinçsiz olarak yapılmadığını, kendisine aşılanmak istenen bir düşünce taslağının arkasında uzun boyları, sarışın yüzleri ve dolikosefal zeki kafalarıyla İngiliz politikasının kurt temsilcileri dikiliyordu. Demek ki İstanbul Bekirağa Bölüğü hapishanesinden Halil Paşa kaçtığı sırada Batum'da mahpus bulunan kardeşi Nuri Paşa'nın da aynı günde kaçması, yeni bir İngiliz oyunundan başka bir şey değildi. Evet, Halil Paşa'nın ağzıyla kendisine bile yapılabilen bu iğrenç propaganda, İngilizlerin yeni bir şeytanlığından başka bir şey değildi.

Kâzım Karabekir, bu sözler karşısında kalbi adamakıllı çürüdüğü halde eski arkadaşı Halil Paşa'ya hiçbir şey sezdirmedi. Onu yeni serüvenlerine doğru dostça uğurladı.

*

* *

Kâzım Karabekir'in başını kaşıyacak zamanı yoktu. Başına bugünlerde bir de Trabzon valisi ekşimişti. Onun son günlerde çok zararlı bir yola girdiğini görmüş, tutuklanması işinin doğrulup doğrulanmayacağını Mustafa Kemal'den sormuştu. Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal'in Sivas'tan gönderdiği şifrede Trabzon valisinin tutuklanması bildiriliyordu. Mustafa Kemal, bu sırada gönderdiği başka bir şifrede de Halit Bey'in Trabzon'da görevlendirilmesi isteğini tazeliyordu. Kâzım Karabekir, kasabaları denetlemeye çıkan Vali Galip Bey'in Ardasa'da*(Torul)* tutuklanmasını sağlayacak bütün tedbirleri aldırmıştı. Vali, kendi ayağıyla tuzağa doğru ilerliyordu. Tutuklanınca Erzurum'a gönderilecekti.

Vali, Kâzım Karabekir'e yazdığı şifrelerde kendisinin padişahın ekmeğiyle beslendiğini, bu hanedanın bütün buyrukları karşısında boynunun kıldan ince olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyordu. Sonra da İstanbul'da Anadolu'nun arasını bul-

maya çalıştığından söz ediyordu. Eylül'ün yirmi dördünde Gümüşhane'ye varıp sonuna dek orda kalacağını söylüyor, bu sırada paşa ile bir görüşme yapmak isteğini de bildiriyordu. Kâzım Karabekir, bu adamla Nisan ayında İstanbul'dan birlikte gelmiş, şehre birlikte inmişti. Yaşlı ve içi geçmiş bir memur tipi olarak düşündüğü bu adam, bugün İstanbul'dan aldığı güçle kımıldamaya yelteniyordu.

Galip Bey, kendisini suçla belgeleyen son şifresini yazdıktan sonra Kâzım Karabekir'in gözünde mahkûm olmuştu. Adamın gözünde, ulus, yurt gibi şeyler solda sıfır kalıyordu. Onun görünürde bağlı olduğu bir tek güç vardı ki, o da "Padişah Efendimiz"di. Bu uğurda her kötülüğü yapabileceği anlaşılıyordu. İşin en kötü yanı, bu vali Trabzon'un başında durdukça, İstanbul hükümeti, Trabzon'u kendi elinde sanarak öğünecekti.

Yalnız, türlü etkenler yüzünden Trabzon'da Sivas Kongresi'ne karşı bir küskünlük meydana gelmişe benziyordu. Türkçesi, güzel Trabzon şehri, Kuvayı Milliye kımıldanışını yeni bir İttihatçı davranışına benzetiyordu. Bu yüzden de ona karşı bir tedirginlik duyuyordu. Yaşlı valinin Trabzon halkı üzerinde yaptığı olumsuz etki, korkunçsa da cezası yaklaşıyordu.

Görünüşe göre Trabzon'da Mustafa Kemal'in kişiliğine karşı beslenmeye başlayan sevimsiz duygular, Mustafa Kemal'i de bir yandan etkiliyor, o da şiddet yanlısı bir asker olan Halit Bey'in (Paşa) Trabzon'a aktarılması için Kâzım Karabekir'i nazikçe sıkıştırıp duruyordu. Mustafa Kemal'in Halit Bey'le şifreli haberleşmeler yapması da bir yandan Kâzım Karabekir'i kuşkulandırıp çileden çıkarıyordu. Kâzım Karabekir, Trabzon'un bu olumsuz duruma gelmesini hep Mustafa Kemal'in vakitsiz, sert ve otoriter davranışlarına veriyor, davanın sarpa saracağını hesaplayarak içerliyordu. Her gün bu sorun üzerine tuttuğu notlarda oldukça açık, yürekli olsa da sert düşüncelere dek geliniyordu. Mustafa Kemal'in Halit Bey'i eline geçirerek onun eliyle Trabzon'a mum tutturmak isteği Kâzım Karabekir'i uzun uzun düşündürüyor, onun isteklerini savsak-

lamakla elinden kaçırmış olduğunu sandığı çok değerli bir nesnenin öcünü almışçasına bir iç rahatlığı duyuyordu.

Trabzon'un İstanbul'a yakın ve içinde çok ince entrikaların döndüğü bir şehir olması dolayısıyla şiddetli bir tabiata sahip olan kumandanın orda büyük potlar kıracağını anlatmak isteyerek Halit Bey'i oraya göndermemenin çarelerini arıyordu.

*

* *

24 Eylül sabahı Trabzon Valisi Galip Bey'le tümen kumandanı Rüştü Bey, Ardasa'da*(Torul'da)* karşılaştı. Yanında altı adamı da bulunan Galip Bey 24-25 Eylül gecesini Gümüşhane'de geçirmek istiyordu. Rüştü Bey, valinin hiçbir yana gidememesi için bindiği kamyonu kırdırdı. Kâzım Karabekir, valiye verilmek üzere Rüştü Bey'le bir mektup göndermişti. Bunda Galip Bey'in kendisiyle görüşmek üzere Erzurum'a gelmesi isteniyordu. Galip Bey, paşanın mektubunu okumuş, Erzurum'a gidemeyeceğini söyleyerek paşa ile makina başında görüşmek istemişti. Tutuklama işini üzerine almış olan Rüştü Bey, bu bilgiyi veriyor, haberleşmenin saat altıya dek sürdürülerek tutuklama plânlarına yardım etmesini Kâzım Karabekir'den diliyordu. Paşa, haberleşmeyi uzatmak üzere makina başına geç gitti. Galip Bey'in kuşkulanmaması için de makina başına giderken yanına Erzurum valisini de aldı. Galip Bey, Erzurum'a izinsiz gidemeyeceğinden paşanın Gümüşhane'ye gelmesini istiyordu. En sonra, 8.15'de Rüştü Bey, valiyi tutuklayarak kumandana bildirmiş ve Erzurum'a doğru yola çıkarmıştı. Trabzon halkının temiz ruhunu allak bullak etmiş olan padişahçı vali, kamyonla ıssız yollarda tangır tungur Erzurum'a doğru ilerlerken General Harbord Kurulu da kimi kasabalarda mola vererek Erzurum'a gittikçe yaklaşıyordu. 25 Eylül sabahı, şehrin İstanbul kapısına varmış olacaklardı. Amerikan Kurulu, vardığı kasabaların içine girmeyerek dışında karargâh kuruyor, geceyi böylece tedbirli geçirmek istiyordu. Kâzım Karabekir, gerekli hazırlığı bitirmişti. "Mükemmel taklar, çadırlar, allı-yeşilli bayraklar, uzaklardan seçiliyordu. Bütün halk, atlı, arabalı, yaya bu geniş meydanlığa toplanıyordu. Kı-

talar, okullar, iki bando, millî mızıkalar, çevreye büyük bir gurur ve sevinç dağıtıyordu." Kolordu basımevinde bastırılmış olan tören programında gerekli her şey vardı. İstanbul Kapısı dışında uçak hangarı dolaylarında kurulmuş olan çadırlarda kolordu kumandanlığınca konuklar şerefine verilecek çay şöleninde darüleytamlılar, şarkılar söyleyecek, idman oyunları yapılacak, bandolar çalacak, cirit oynanacak, futbol maçı, millî oyunlar ve pehlivan güreşleri yapılacak, sonra burdan şehre gidilerek kolordu garnizonunda öğle yemeği yenecekti. Bütün Erzurum halkı, meydanı çepeçevre doldurmuş, bekleyedursun, Kâzım Karabekir otomobille Gez köyüne dek gitti ve orda Amerikalıları karşıladı. Hep birlikte tören yerine vardılar. Kurul, on yedi kişilikti. Üçü General, geri kalanlar da şoför, fotoğrafçı, sinemacı filân gibi teknik kişilerdi. Kâzım Karabekir'in tertiplediği bu zengin görünüş, Harbord Kurulu üzerinde ilk iyi etkisini yapmışa benziyordu. Paşa, bunun böyle olduğunu görüyordu. Bütün spor ve folklor davranışları, kurulu bir saat gibi işliyor, Amerikalı sinemacı ve fotoğrafçılar da durmadan kamera ve makinalarını çalıştırıyor, ilginç buldukları anlaşılan sahneleri çekiyorlardı. Öksüz yurdu çocukları, Generale güzel birkaç söz söyleyerek çiçek buketleri sundular. Öbür okullar da onlar gibi yaptılar.

Halk hatipleri, etkili nutuklar söylediler. Bütün bu sözlerin ortaklaşa anlamı şu sözlerle özetlenebilirdi:

— Buraların egemeni biz Türkleriz. Uzun yıllardan beri böyleydi ve sonuna dek de böyle olacaktır.

Amerikalılar, çadırlara dönerken takın yanında çok dokunaklı bir görünüşle karşılaştılar. İki Erzurumlu genç, büyük bir pankart tutuyordu. Bunda şunlar yazıyordu: *"Wilson Prensipleri Madde: 14."* Bunun ne olduğunu anlayınca epeyce üzülmüş göründüler. Bunun da filmi alındı ve Amerika'ya varınca Erzurumluların lehine çalışacaklarını söylediler. Çadırlara varıldığında yüzlerce kadının burada bulunması bütün Amerikalıları şaşırttı. General Harbord, yanında yürüyen Kâzım Karabekir'e Fransızca:

— Önemli bir varlık görüyoruz, dedi. Fakat şunu açık söyleyeyim ki Türkiye'de gördüğümüz bu ilk görünüştür. İçinde bulunduğunuz felâkete karşın Türkler uykudadır kanısıyla dolaşıyorduk. Bölgenizde gördüğümüz görünüşler, bizi şaşırttı. Ulusal merkeziniz olan Sivas bile uyuyor.

Paşa, bu sözleri şaşkın şaşkın dinledi.

Demek ki General Harbord'un geçtiği yerlerde hiçbir akıllıca siyasal çaba harcanmamıştı. Türkiye için ölüm-dirim sorununa varacak böyle çok önemli bir denetlemeye hazırlanmamak, buna karşı dilsiz ve sağır kalmak ne acıklı bir vurdumduymazlıktı. Harbord'ın geçtiği her Türk şehrinde şu Erzurum'da gösterilen canlılığın çok daha iyisi gösterilebilirken neden gösterilmemişti? Demek ki Amerikalılar oralardan, boş bir çölden geçer gibi geçmişler, Ermenilere ve Rumlara verilecek sahipsiz bir yurt bulduklarına belki de sevinmişlerdi. Hiç olmazsa delikteki deşikteki bütün halkı caddelere, meydanlara döküp üstünkörü bir varlık göstermeye çalışmak gerekmez miydi? Paşa, Generale bir karşılık verebilmek isteğiyle:

— General Hazretleri, dedi. Bu bölgenin Ermenistan sorunu karşısında bir davası var. Halkımız, bu dünyada yalnız Amerikalıların verdiği sözde durduğunu bildiğinden başkanınız Wilson'un sözü üzerine hakkını silâhla savunmaktan vazgeçmişti. Ne var ki onun da suya düştüğünü gördüğündendir ki yediden yetmişe dek "harekete" geçmişlerdir. Bu millet boyunduruğa vurulur mu? Size bunu gösteriyorlar. Belki de geri bölgeler bunu gereksememişlerdir.

Harbord hem bunları dinliyor, hem de türlü alanlarda canlı canlı yapılmakta olan spor hareketlerini gördükçe şaşkınlığını gizleyemiyordu.

— Sınır üzerinde dağlar arasında böyle bir varlığı hiç düşünmemiştik. Bu büyük bir güç! Dedi.

Amerikalılar, spor hareketleri ve folklor oyunları üzerinde edindikleri izlenimleri İngilizce birbirlerine anlatıyor ve her biri beğendiği bir şeyi göstermek üzere heyecanla öbürünü dürtüp duruyordu. Spor hareketleri, folklor oyunları ve güreşler yapıldığı sırada çay servisi de başlamıştı. Hoş kokulu iyi dem-

lenmiş çayları, nefis pastaları gören Amerikalılar, bu cennet şöleninin bu kavruk, demir renkli kel dağlar ve bu harabeler ortasında nerden çıktığını merak ediyor, bir yandan da iştahla atıştırıyorlardı. Bu tavşankanı gibi kızarmış çay, bu tatlı ve taze pastalar ve bütün bu oyunlar, Amerikalıların gözünde sevimlilik mucizesini yaratıyordu. Hareket, her zaman bir güçtü, hele böyle güzel, estetik ve akıllıca davranışlar etkili bir güç niteliği taşıyordu. Pastalar yenip çaylar içildikten sonra, Kâzım Karabekir, her spor kolunun kendi öbeğinde görülmesi için konuklarını arkasına takıp dolaştırdı.

Lâz oyunları, Erzurum barları, pehlivanlar, cirit oyunları, Amerikalıları çok ilgilendiriyordu. Hepsi şaşkın şaşkın birbirlerine şöyle diyordu:

— Biz, Türkleri Türkiye yolculuğunda bile tanıyamamışız. Bu, korkunç bir güçtür. Hani, kadınlar evlerinden dışarı çıkmazmış. Amerikalılar çektiğimiz filmleri görünce apışıp kalacaklar.

İngilizce, Fransızca bilen subaylar onların yanı başından ayrılmayarak bütün kendi kendilerine konuşmalarını dinleyip paşaya iletiyorlardı. Şehrin dışındaki bu program bitince Kâzım Karabekir, konuklarını alarak şehre yollandı ve bunlara Erzurum'un çok eski abidelerini gezdirdi. Yakutiye Medresesi, Çifte Minareler, İç Kale ve Saat Kulesi. Ermenilerin yakıp yıktığı yerler, içine doldurularak yakılmış insan kalıntılarıyla bir müze gibi korunmuş karşılıklı kocaman konaklar, Amerikalılarda hem eski bir Türk-İslâm kültürünün, hem de küçük bir milletin büyük bir millete yaptığı zulümlerin izlenimlerini perçinledi. Öğle yemeği, kolordu gazinosunda yendi. Amerikalılar, gazinoya girerken ilkönce bir göz şöleniyle ağırlandılar. Gazino çok güzel süslenmişti. Birbiriyle çapraz olarak iliştirilmiş bir yığın Amerikan-Türk bayrağının görünüşü, Amerikalıları sarhoş etti. Paşaya:

— Amerika'ya gelirseniz tıpkı bu biçimde birleştirilmiş bayraklar altında size şölen vereceğiz! Diye söz verdiler.

Yemekler, Amerikalıların yabancı olmadıkları, hoşlanacakları çeşittendi. Yetenekli subayların piyano, keman ve flütten

meydana getirdikleri küçük ve neşeli bir orkestra, bütün yemek süresince tatlı bir müzik, bir batı müziği güzelliğiyle konukların kulaklarına yumuşak ve dost havalar üfleyip durdu. Amerikalılar, bu hiç akıllarına gelmeyen orkestracığa hayran kaldılar.

General Harbord, Kâzım Karabekir'in kulağına eğilerek:

— Bu varlığı memleketinizde başka bir yerde görmedik. Temenni ederim ki bulunsun da biz görmüş olmayalım. Generalim, bunda daha çok sizin kişiliğiniz görülüyor. Yine de sınır bölgesinde gördüklerimiz ve bir Avrupa biçimi sofrada yemek yemek, bizde düşündüğünüzün üstünde bir etki yaptı. Sizi kutlarım, dedi.

Kâzım Karabekir:

— Sizi çevreleyen şu Türk subaylarını en uygar ordu subaylarından daha başka mı buluyorsunuz? Gördüğünüz halk, asker ve bütün subaylar, her yerde tabii aynıdır. Yarın, Ermeniler arasına gireceksiniz. Bir karşılaştırma yapabilmeniz için burda gördüğünüz yeter, sanırım. Öbür bölgeler bunu gerek-sememiş olacaklardır.

Sofradaki her Amerikalının yanı başına yabancı dil bilen bir Türk subayı oturtulmuştu. Bunların giyimleri de Amerikalı subaylarınınki gibi şık ve alımlıydı. Sonra, yemek süresince bütün Türkler de Amerikalılar gibi baş açık oturdular. Kâzım Karabekir'in karargâhında eskiden beri bu gelenektendi; salt Amerikalılar için yapılmamıştı. Kâzım Karabekir, yemekten sonra konuklarını alarak hükümete götürdü. General Harbord, Vali Reşit Paşa'dan birkaç bilgi aldıktan sonra şöyle dedi:

— Amerika, sermayesiyle Türkiye'ye yardım etmek ister. Bunu iyi niyetle karşılayacağınızı şimdiye dek görüştüğümüz yönetim adamlarınızdan ve halkınızdan anladık. Ne var ki bu sermayeyi korumak üzere bir miktar da asker getirmek ister.

Kâzım Karabekir, Harbord'a şu karşılığı verdi:

— Sermayenizi getirmekle siz de, Türk milleti de bundan yararlanırsınız. Bunun için bunun anlamı vardır. Yalnız, asker ne olacak? Bunun sizce anlamı nedir?

Harbord soruyu şöyle karşıladı:

— Sermayenin gerektiğinde her duruma karşı korunması için uygun sayıda asker birlikleri.

— Sermayenizi Türklerin yağma etmesinden mi korkuyorsunuz, yoksa dışarıdan gelecek bir düşmanın saldırısından mı? Eğer Türklerden korkuyorsanız bu büyük bir haksızlık ve bizi hiç tanımamaktır. Türk, her zaman sözünde durmuştur. Ne yazık ki bize verilen sözde duranlar azdır. Bundan, şimdiye dek biz çok yitirdik. Bundan başka, Türklerin yağmasını düşünüyorsanız getireceğiniz askerlerin daha önce ellerinden silâhlarının alınacağını da düşünün. Türk'ün tarihine bakın! Türk hiçbir egemenlik altına girmiş midir? Yüzyıllarca bağımsız yaşamış bir ulusa askerle egemen olmak olacak iş midir? Örneğin, şu bulunduğunuz Erzurum'a egemen olabilmeniz uğruna üç yüz bin süngü gerektir. Siz, sermayenin kazancıyla asker mi besleyeceksiniz? Bu, Türkiye'yi istilâ demektir ki buna milyonlar ordusu gerekir. Ve bunun uğruna da çok büyük kanlar akar. Siz, Türk'ün sözüne güvenin! Türklere Amerikalıların insanlıkta en ileri gitmiş bir ulus olduğunu gösterin. Özgürlük ve bağımsızlığımızı satın alacak sermaye, bizim için ateştir. Harbord, bu sözlerin ağırlığı altında ezilir gibi oldu:

— Duygularınıza saygı duyarım. Size önceden düşünülmüş hiçbir şey söylemedim. Söz gelişi konuştum. Ülkenizin mutluluğunu isterim. İstediğim, Amerika'da karşılaşacağım sorular üstüne düşüncelerinizi yoklamaktı. Amerikan sermayesinin Türkiye'ye yardımını sağlamak uğruna gereği gibi çalışacağım.

Kâzım Karabekir, vilâyetten çıktıktan sonra, konuklara gezilecek birkaç yeri daha gösterdi. Amerikalı Generallerden biri tabya ve kışlaların çokluğunu göstererek:

— Bunların yerine okul ve fabrika yapmış olsaydınız şimdi memleketiniz böyle yoksul değil, bizimki gibi zengin olurdu, dedi.

Kâzım Karabekir, bunun karşılığını kolayca buldu:

— Generalim, bu gördükleriniz olmasaydı burada bugün Türk varlığı kalmazdı. Yüzyıllarca vahşi çarların vahşi sürüle-

rine karşı bu tabyalara sığınarak barındık. Wilson Prensiplerinin sözde kalmasıyla daha bir hayli zaman varlığımızı korumak üzere bunları azaltmak değil çoğaltmak zorunda bile kalacağımızı sanıyoruz. Bununla beraber burda tabya sayısınca okullarımız da vardı. Vahşi eller, onları gördüğünüz harabelere çevirdi.

Bunları, başını önüne eğerek dinleyen Generalin, bu biçim bir söz söylediğine pişman olduğu görülüyordu. General, bir yanlışlık ettiğini belirterek Kâzım Karabekir'den özür ve arkasından da Türk milletinin mutlu geleceklere ulaşmasını diledi.

Kâzım Karabekir, Harbord'a Ermeni zulüm ve işkencelerini gösteren belgelerle dolu raporunu sundu. Kurulu, Kars Kapısı'nda bir müfreze askerle ve Erzurum'un ileri gelenleriyle uğurlayacağı sırada Harbord, Erzurumlulara giderayak şöyle bir soru sordu:

— Anlatıldığına göre Erzurum'da Ermeniler, Türklerden çokmuş. Şimdi, hiç Ermeni kalmamış. Bunlar ne oldu?

Buna Erzurum'un "ümmî" gibi bir adam olan çok akıllı Belediye Başkanı Zakir Bey, çok susturucu bir karşılık verdi:

— İşte Generalim, mezarlıklar burada. Erzurum'un ölüsü de Türk, dirisi de.

General Harbord Kurulu, Erzurum'un sessiz ovalarını homurtularla dolduran otomobilleriyle toz bulutları kaldırarak Hasankale'ye doğru uzaklaştı. Kâzım Karabekir, odasında kendi düşünceleriyle baş başa kalınca Amerikalıları en önemli bulduğu bir noktada yola getirdiğini anlar gibi olmuştu. "Ermenilere yumruk vururken yansızlıklarını kazanmak" maddesini böylece çözümlemiş olduğunu sanıyordu. O her an Ermeni ordusunun üstüne atılmak istiyorsa da Mustafa Kemal, onun bu isteğini dizginleyip duruyordu. Mustafa Kemal, ona:

— Üç buçuk tümeninle Ermenilere bir şey yapamazsın. Başımıza belâ açarsın. Hele Amerika'nın Trabzon'a asker çıkarması felâket olur! Demişti.

Şimdiyse Kâzım Karabekir, 1919 Eylül'ünün yirmi beşinci günü yaptığı büyüleyici gösterilerle Amerika'nın bu debarkman belkisini önlediğine inanıyordu.

*

* *

Tutuklanmış olan Trabzon Valisi Galip Bey, 26 Eylül gecesi Erzurum'a getirilmişti. Kâzım Karabekir, onu dairesine alıp nazikçe konuk etti ve onunla yumuşak, tatlı bir dille konuşmaya çalıştı. Galip Bey:

— Trabzonlular bir İngiliz debarkmanından korkuyorlar. Ben, kabinenin çekilmesi yanlısıyım, iki kez de bunu İstanbul'a yazdım ve arzu olunursa bir kez daha sert ve şiddetli yazacağım. Şu sırada Kuvayı Milliye'nin gücüne inanmış bulunuyorum, dedi. Sonra, çantasından yazılı bir kâğıt çıkardı. Bu, Trabzon ileri gelenlerinin, padişahın beyannamesine bir karşılık olarak hazırladıkları müsveddeydi.

— Bakınız! Dedi. Ne bayağıca sözler! İlk önce siz kani olmalısınız ki İngilizlerin gücü yetse Trabzon'u çoktan işgal ederler. Elimizden silâhları aldıkları gün, bu olacak ve orası Pontos, burası Ermenistan olacak. Bu istekler olacak olursa o zaman Trabzonluların ilk önce mal ve namusları, sonra da kalan varlıkları, sonrasız yok olur gider. İngilizlerin işgalini farz etsek bile arkasından asıl olan öbür belâlar gelmeyecekse ne hükmü olabilir? Rus istilâsı gören Trabzon bile bugün her türlü varlığını koruyarak kurtulmuştu. Ben, ulusal akıma bütünüyle inanıyorum; şu sırada durumu daha iyi kavramış bulunuyorum.

Galip Bey, bunu dedikten sonra paşaya daha çok güven vermek üzere hemen oracıkta kabinenin çekilmesini isteyen şiddetli ve erkekçe bir yazı kaleme aldı.

Bu arada paşaya İstanbul üstüne önemli gibi gördüğü birkaç haber de verdi. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, ana-avrat sövüp sayarak şöyle demişmiş: "Şimdi, bir tabur askerle gidip istediğimi tevkif edebilirim."

Sonra, Üryanizade Cemil Molla da padişaha haber göndererek şöyle demişmiş: "Padişahı uğruna canını feda eden sadrazamlar görülmüştür. Fakat sadrazamı uğruna canını feda eden padişah ilk olarak kendileri görülüyor."

Galip Bey, bunları anlattıktan sonra sözlerine şunları kattı:

— Ferit Paşa'nın ya da bunun hükümeti zamanında Avrupa'ya gidecek barış delegelerinin imzalayacağı şeylere ulusun güvenmeyeceğini şimdiden yazmak ta kabineyi düşürmekte etkili olabilir.

Kâzım Karabekir, Galip Bey'i böyle dinlerken bir yandan, tutuklandıktan sonra onun üstüne aldığı korkunç raporu da kafasından geçiriyor ve bıyık altından gülüyordu. Valinin gerçek sicilinde şu korkunç şeyler vardı: "Kendi çıkarından başka bir şey düşünmez. Dili, kesin olarak düşüncesinin tercümanı değildir. Her zaman ikiyüzlüdür. Her zaman rakı içer ve kumar oynar. İstanbul hükümetinin yanlısıdır. Kendisine Dâhiliye Nazırlığı için söz verilmiştir. Rum Kulübü üyelerindendir. Evinden Rum Kulübüne bir de telefon vardır. İstanbul'a giderken dört iç, altı dış lâstik götürmüş, elli liradan satmıştır. Yaverine otuz madenî altın borçludur."

Kâzım Karabekir, gerek Galip Bey'in tutuklanışını ve gerekse tutuklandıktan sonraki konuşmalarıyla kişisel durumu dolayısıyla aldığı bilgileri Sivas'a bildirerek valiyi de Sivas'a doğru yola çıkardı. Sonra, Rüştü Bey'i de Trabzon'a yollayarak Trabzon Muhafazayı Hukuku'na da önceden padişaha göndermek üzere yazdıkları yazının iyi olmadığını, padişaha yazacakları yeni karşılıkta ulusun güvenine dayanan yeni bir kabine kurulmasını istemelerini anlatmasını yazdı.

26 Eylül akşamı, Trabzon'a varan Rüştü Bey, hemen ileri gelenlerle görüştü. Trabzon, Sivas Kongresi'ne karşı ayaklanmış durumdaydı. Yalnız, Kâzım Karabekir'in sözünden dışarı çıkamayacak kertede de ona bağlıydılar. 26 Eylül tarihinde Trabzon Müdafaayı Hukuku'na yazıp yayınlamak istediği beyanname çok kötüydü.

Sivas Kongresi kararlarının Erzurum Kongresi kararlarıyla taban tabana karşıt olduğunu doğu vilâyetleri kongresinin kararları dışında hiçbir kararı benimsemeyeceklerini yazıyordu. Kâzım Karabekir, Trabzon Müdafaayı Hukuku'nun bu kararlarını ve beyannamesini Rüştü Bey'in eliyle yırttırıp attırdı.

Yalnız, Vali Galip Bey'in Trabzon'dan uzaklaştırılması bütün şehir hemşehrilerini sevindirmişti.

Bu sırada, Rize, Sürmene, Torul halkı, Ferit Paşa kabinesine güvenmediklerini ve daha iyi bir kabinenin iş başına getirilmesini padişahın beyannamesine karşılık olarak bildirmişti.

Yalnız, Trabzon'da Kuvayı Milliyeciliği hâlâ bir "İttihatçılık manevrası" olarak alan, kimi olumsuz kişiler, kötü propagandalarını doludizgin sürdürmekteydiler.

Kâzım Karabekir'in verdiği buyruk üzerine Trabzon Vali Vekili olan Defterdar, İstanbul'a şöyle özetlenebilen yiğitçe bir karşılık verdi:

— Trabzon Valisi Galip Bey, ulusal düşüncelere aykırı düşünce ve davranışlarından dolayı ulusça tutuklanıp Sivas Kongresi'ne gönderilmiştir. Ulusal davranışların kazandığı güç ve durum karşısında şimdiki kabinenin hemen çekilmesi gerekir.

Bu arada bir de Bayburt Kaymakamı türemişti. O da tıpkı Trabzonlu şaşırtılmışlar gibi Sivas Kongresi'nin İttihatçıların manevrası olduğunda direniyor, Mustafa Kemal üstüne olumsuz propagandalar yapıyor, Sivas Kongresi kararlarını bir türlü halka bildirmiyordu.

Kâzım Karabekir, Vali Reşit Paşa aracılığıyla genç kaymakamı Erzurum'a çağırttı ve onu güzel sözlerle yola getirdi. Mülkiye'den çıkmış bir gencin yitip gitmesini önlemek üzere, Kuvayı Milliyecilikten ayrılmayacağına and içtiğinden, genç kaymakamı Hasankale Kaymakamlığına aldırdı.

ESKİŞEHİR ÜZERİNE YÜRÜYÜŞ

Savaşı başarmak için manevi gücün rolü dörtte üç, maddinin ise dörtte birdir.

-Napolyon-

Ali Fuat Paşa; askerlerinin başında Eylül'ün 15 inci günü Sivrihisar'a vardı. Şu sırada Eskişehir'in eskisinden daha çok önem kazandığını görüyordu. Burası, İngiliz güçlerinin ağırlık merkezi durumuna getirilmişti. Ali Fuat Paşa'nın kolordu kumandanlığından atılmasından sonra İstanbul hükümeti 20. Kolorduya Kiraz Hamdi Paşa'yı kolordu kumandanı olarak atamıştı. Şimdi bu İstanbul hükümetinin kolordu kumandanı Eskişehir'de bulunuyordu. Yanında da yine 20. Kolorduya atanmış iki tümen kumandanı vardı. Ankara'ya dek sokulmak isteyen bu üç kişi, her yandan yağan protesto ve tehdit telgrafları yağmuru altında şaşırmış, İngilizlerin korumasında, Eskişehir'de olayların gelişmesini bekliyorlardı.

Yalnız, İngilizler, Ali Fuat Paşa'nın niyetlerinden kuşkulanmış görünüyorlardı. İstanbul'dan gelen trenler, bir savaş alanına giriyormuş gibi dikkatle inceleniyor, vagonlarda tam gereçli İngiliz askerî kümeleri göze çarpıyordu. İstanbul hükümeti, Ali Fuat Paşa'nın plânlarını öğrenmek üzere davranmış, Ankara bölgesine İngilizlerin direktifiyle bir sürü casus yollamıştı. Ne var ki bunlar, patronlarına istenen bilgiyi ulaştırmayı başaramamış, birçoğu da yakalanıp zararsızlaştırılmıştı. Bunların kimisi de ele geçirildikten sonra Kuvayı Milliye saflarına geçmiş, o yana sahte bilgiler göndererek olumlu işler görüyordu. Ali Fuat Paşa, ele aldığı bu işi hiçbir belkiye yer bırakmadan demir gibi başarma düşüncesinin arkasındaydı. Eskişehir'i her yandan tam anlamıyla kuşatacak, içerden dışarı, dışardan içeri kuş uçurtmayacak, ondan sonra darbesini indirecekti. Demiryolları ulaştırmasını ve her türlü haberleşme ola-

nağını kestirdikten sonra halkı iş başına çağıracak, bunları millî ve askerî müfrezelerle güçlendirdikten sonra, Seyitgazi-Eskişehir arasında, başka bir bölümünü de İnönü'nün doğusunda toplayacaktı. Bu iş, gelişirken her yana salınacak sahte bilgiler ve haberlerle de plân maskelenecek, bu davranışın yalnız ve yalnızca iç sorunları karşılamak üzere yapıldığını ve hiçbir yabancı güce karşı olmadığını yayacaktı.

Her yana yayılan haberlerde şunlar deniyordu:

– Hiçbir yabancıyı bu davranışımızla amaç edinmiş değiliz. Verdiğimiz bu garantiye bakmadan eğer yabancı güçler, milletle hükümet arasına girmeye kalkışırlarsa, hükümetten yana çıkar ve iç işlerimize burunlarını sokarlarsa kendilerini düşman olarak karşılamak ve gerekeni yapmak zorunda kalacağız. Milletleri, büyük savaştan sonra bir ikinci savaş afetinden korumak kaygısıyla yabancı askerlerin silâhlarını ellerinden alarak hainceğirişimlerini yapamayacakları bir bölgeye süreceğiz. Tam anlamıyla ulusal olan bu davranışlarımız, bir granite çarpıp duraklamazsa Eskişehir'i de kongreye bağlayacağız. Eskişehir'in durumuna düşmüş olan şehirlerimiz varsa onları da birer birer kurtaracağız. İstanbul hükümeti isteklerimizi benimseyinceye dek bu işi sürdüreceğiz.

Ali Fuat Paşa 13-14 Eylül gecesi bir buyrukla Beypazarı, Mihalıççık, Sivrihisar, Seyitgazi, Afyonkarahisar, Uşak v.b. den toplanacak silâhlı halk ve müfrezelerin Eskişehir çevresinde hangi gün ve hangi yerde bulunacaklarını bildirdi. Bu buyruğa göre Eskişehir çevresindeki Keskin-Bozdağ-Ağapınarı-Kanlıpınar-Kızılinler, bu güçlerde ele geçirilerek Eskişehir çepeçevre kuşatılacaktı. "Eskişehirlilerle ikinci alayın birinci taburu Keskin ve Bozdağ'a, Beypazarlılar Ağapınarı'na, Mihalıççıklılar Kanlıpınar'a geleceklerdi."

Sivrihisarlılar, Seyitgazililer, Aziziyelilerle Ali Fuat Paşa'nın beraberinde götürdüğü süvari bölüğü ve dağ topçu takımı, Eskişehir-Seyitgazi arasında yer alacak, başka yerlerden gelenler İnönü'nün doğusunda örgütlenip millî bir güç olarak genel kuşatma işine katılacaklardı. Bu plân gereğince, Eskişe-

hir'in merkezi dışında bütün kasabalar gerek Eskişehir'le ve gerekse İstanbul'la haberleşmeyi kesmişti.

Ali Fuat Paşa, plânının ilk bölümünü başarıyla uygulamıştı.

*

* *

Eski 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa şimdi, tıpkı Mustafa Kemal gibi bütün rütbe ve askerî giyneklerinden soyunmuş bir ulus bireyi idi. Sivas Kongresi, ona çok şerefli ve büyük bir iş vermişti. Batı Anadolu Genel Kuvayı Milliye Kumandanlığı. Şimdi, artık yazdığı yazıların ve yaptığı haberleşmelerin altına bu yeni unvanı yazıyordu. Ankara'dan ayrıldığının üçüncü günü, iri kıyım bir atın üzerinde tam bir Kuvayı Milliyeci giyneğiyle atlılarının başında Sivrihisar'a giren kumandanın ayağında çizmeler, başında kalpak, vücudunu saran sıkı bir haki giyneğin üzerinde çaprazlama armalar ve omzuna asılı kız gibi bir filinta vardı. O artık, iri kıyım bir çeteciden başka bir şey değildi. Yurt için yola çıkan yiğit, rütbe ile değil elindeki kılıç ve silâhla iş görmek zorundaydı. Vatan sağ oldukça insana rütbelerin ve şatafatlı subay ve paşa giyneklerinin en büyüklerini ve en güzellerini verebilirdi.

Ali Fuat Paşa, Sivrihisar'a geldiğinin ilk günü karargâhta planlarının, ayrıntılarını hesaplayıp dururken telefonda Doktor Tevfik Rüştü Bey'in kendisiyle görüşmek istediğini söylediler. Tevfik Rüştü Bey'i, Mustafa Kemal gibi o da ta Selanik'ten tanıyordu. Doktor, Mustafa Kemal'in daha içten bir gençlik arkadaşıydı. Şu sırada işin ilginç yanı Tevfik Rüştü Bey'in kendisini İngiliz askerleriyle birlikte kuşatmış olduğu Eskişehir'den aramasıydı. Görüştüler. Tevfik Rüştü Bey, Sivrihisar'a gelerek kumandanla daha yakından görüşmek istediğini, kendisinin İstanbul'dan buraya dek yeni 20. Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa ile birlikte geldiğini söyledi. Paşa, doktoru Mustafa Kemal'in yakından tanımasından dolayı bir duraksama payı bırakıyorsa da ondan çok yeni ve önemli haberler olabileceğini düşünerek seviniyordu. Görüşme önerisini sevinçle karşılayarak hemen Sivrihisar'a gelmesini istedi. Tevfik Rüştü

Bey, akşama doğru bir yaylı arabaya kurulmuş olarak paşanın Sivrihisar'daki karargâhına geldi. Paşa, meraktan çatlıyordu. Baş başa kaldıklarında, doktor ona şunları anlattı:

— 1919 Ağustos ayında Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunuyordum. Beş günlüğüne geçici olarak tahliye edilmiştim. Bu sırada Teceddüt Partisinin kongresine katıldım. Kongrede birçok konular arasında Anadolu'ya nasıl yardım edilebileceği işi üzerinde de durulmuştu. Temelde bütün arkadaşlar beraberdi. Uygulamada ise düşünceler ikiye ayrılmıştı. Bir bölümümüz manen yardımı, öbür bölümümüz de eylemle katılmayı benimsemiştik. Eylemle katılmayı benimseyenler arasında ben de vardım. Geçici tahliye sürem bitmeden önce Anadolu'ya geçmenin çarelerini arıyordum. Bir gün Kadıköy vapurunda 20. Kolordu kumandanlığına atandığını duyduğum Kirazlı Hamdi Paşa'ya rastladım. Kendisini çokça tanımamakta beraber bu fırsatı kaçırmak istemedim, kendisiyle konuşabilmenin çarelerini arayıp buldum. Kiraz Hamdi Paşa, hem Anadolu'yu ve hem de İstanbul'u "idare" edebileceğine inanıyordu. Ben de:

—Anadolu'dakileri tanımıyorsunuz, onlar da sizi tanımıyorlar ve İstanbul'dan her yeni atananı iyi niyetle karşılamıyorlar, bir yanlışlık olabilir paşam, dedim. Hamdi Paşa birden:

"—Benimle beraber gelebilir misiniz?" Diye sormuştu. Ben de hemen olumlu karşılık vermiştim. Kiraz Hamdi Paşa, bunun üzerine beni Bekirağa Bölüğü hapishanesinden kurtardı. Böylece onunla Eskişehir'e geldik. Paşa, Ankara'ya dek yolunu uzatmak istiyordu, bunu önlemeye çalıştım. Sonra, sizin Sivrihisar'a geleceğinizi haber aldık. Hamdi Paşa'ya sizinle görüşmenin pek yararlı olacağını söylemiş, her iki yanı anlaştırabilmek üzere önerileriniz ne olabilir? Diye sormuştum. "Ulusun meşru isteklerini benimsemezlik etmem!" karşılığını vermiş ve bunlara şunları eklemişti:

"—Siz, bu istekleri pekâlâ öğrenebilir ve bir anlaşma noktası bulmaya çalışırsınız." İşte, paşam, ben de isteklerinizin neler olduğunu öğrenmeye geldim.

Ali Fuat Paşa, Tevfik Rüştü Bey'in olayları bu biçimde anlatışından çok hoşnut kalmıştı. Doktora şöyle dedi:

— Kiraz Hamdi Paşa'yı az tanırım. Ne var ki onun üstüne işittiklerim çoktur. Öteden beri saray adamı olmakla geçinir ve iyi saray bendegânındandır. Zeki ve bilgili derlerse de bunun şimdilik önemi yok. Ne var ki ahlâkına da güvenilemeyeceğini söylerler. Bu nokta çok önemlidir. Anlaştık mı?

Doktor, paşanın düşüncelerine bütünüyle ortak olmuştu.

Bunun üzerine paşa:

— Şimdi anlaştık, dedi. Hamdi Paşa ile görüşme kapısı açmak istemiyorum. Kendisine diyelim ki:

"Eskişehir'e dek olan yolculuğunuzla halkla az çok temas ettiniz. Onlardan padişaha karşı zerrece bir saygısızlık duydunuz mu? Hayır, millet hem padişahın, hem de kendisinin geleceğinden kaygılanıyor. Böyle bir zamanda hükümetine ve ilk önce Damat Ferit Paşa'ya güvenmesinler. Milletin de güvendiği ve denetleyebileceği yurtsever bir kişiye kabinenin kurulması görevini versinler. Delegelerimiz, geleceğimiz üzerinde yabancılarla konuşurlarken milletin direncinden ve varlığından güç alsınlar ve bunu inkâra kalkmasınlar. Şundan ki Avrupa devlet adamları, kendi kamuoylarından çekindiklerinden milletlerin haklarını çoğu zaman korurmuş gibi görünüyorlar."

Eğer bu söylediklerimi uygun buluyorsanız yarın buradan yola çıkar, Hamdi Paşa'yı görürsünüz. Düşüncelerimi kendisine bir buyruk olarak anlatırsınız. Sizin götüreceğiniz bu buyruğu, güçlendirmek amacıyla hem ben, hem de Heyeti Temsiliye bu anlamda birer telgraf çekeriz.

Bunları dikkatle dinleyen doktor:

— Bütün bu söylediklerinizin üzerinde sizinle beraberim, dedi. Eskişehir'e döner dönmez davranacağım. Hamdi Paşa'yı kandırmaya çalışacağım ve elimden gelen bütün yardımı yapacağım.

Karşılıklı konuşma geç vakitlere dek sürdü. Ali Fuat Paşa, bütün bu konuşmalardan, Tevfik Rüştü Bey'in, Kiraz Hamdi Paşa'nın adamı olmadığı gibi hiçbir arka düşünce taşımadığını da anlamıştı. Onun bu işi salt bir yurt görevi olarak yaptığı-

na inanıyordu. Onu da bu görüşmeden sonra imanlı bir Kuvayı Milliyeci olarak benimsemek ve ona yapabileceği kimi işler yüklemek gerekiyordu. Eskişehir'in içinde böyle zeki, becerikli, namuslu ve yurtsever bir arkadaşın bulunuşu, hele şu sırada nimetti.

Görüşme bitip de ayağa kalkacakları sırada paşa, yüzünde gerçek bir dost gülümseyişi ve ağırbaşlılığıyla:

— Doktor, dedi. Sen de anlıyorsun ki davranışlarımızın gerçek yönü bu değildir. Hamdi Paşa'ya önerilerimizi benimsetecek olursak salt Eskişehir'in içinden zararlı bir kişi eksilecek, gerçek eylem ve çabalarımızı İngiliz işgali altında bulunan Eskişehir'i biz dışardan sararken siz de içerdeki ulusal örgüte elinizden geldiğince yardım etmelisiniz. Yurda hepimizin borcu var.

Doktor Tevfik Rüştü Bey'in yorgun ve zayıf gövdesi birden gerildi. Gözleri parladı:

— Bana inanınız ki paşam, ben Anadolu'ya millî bir görev almak üzere geldim. Hamdi Paşa, benim için bir araçtan başka bir şey değildi. Bundan sonra Anadolu'da kalacağım. Davranışınıza canla başla katılacağım.

O geceyi Sivrihisar'da geçiren Doktor Tevfik Rüştü Bey, ertesi gün ilk Kuvayı Milliyecilik görevini yapmak üzere Eskişehir'e yollandı. O gittikten sonra da gerek temsil heyeti ve gerekse Ali Fuat Paşa, Kiraz Hamdi Paşa'ya önceden düşünülen telgrafları çektiler. Ali Fuat Paşa'nın çizmelerini ayağına çekip armaları kuşanarak Sivrihisar'a gelmesi, Eskişehir'deki eşek arısı yuvalarını çok tedirgin etmişti. Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, bu eşek arılarının beyi idi. Hemen İstanbul'daki efendilerine bir yığın ihanetname tellenmişti. Bunlarda şöyle parçalar vardı: "- Bura hükümetine yardım gerektiğinde ancak buradaki İngiliz gücüne dayanması gerekecektir. İşbu durum karşısında alacağım tutum üstüne nezaretimizin buyruğunu beklediğimi bildiririm (...) Bugün memleketin eşrafını toplayarak kaynaşmaya başlayan kamuoyunu bunlar aracılığıyla yatıştırdım. Önceden bildirdiğim gibi livanın İngiliz askerinden

başka dayanacak gücü olmadığından Allah saklasın, liva merkezine saldırırlarsa izlenecek tutum üstüne buyruğunuzu beklemekteyim. İstanbul'dan asker gönderilmesine maddî olanak yoksa da ilk yoklamaları yapılmış olan yaşlardan iki sınıfın silâhaltına alınmasına müsaade buyurulması."

16 Eylül'de Mutasarrıf Hilmi Bey'e karşılık veren Dâhiliye Nazırı Adil Bey şöyle diyordu:

"- Demin söylediğim gibi ayaklananlara karşı elden gelen her türlü tedbire başvurarak Eskişehir'in korunması önemli ve gereklidir. Bunun uğruna da her güçten yararlanılabilir. Yineliyorum. Memleketin korunması uğruna kumandan ile görüşerek elde bulunan her türlü araçtan yararlanarak her türlü tedbire başvurmak gerektiği meydandadır. Bu duraksamayı anlayamıyorum."

Mutasarrıf Hilmi Bey İstanbul'a şöyle, bir telgraf daha çekti:

" -İş, bildiri, sorulara dökülecek olursa Osmanlıların beşiği olan Eskişehir de hainlerin saldırısına uğrayacaktır. Müsaade buyurulursa bugünkü eğilimlere göre memleket halkından eli silâh tutanları bile bu hainlere karşı yürütmek olağandır, ferman..."

Konya Valisi Cemal Bey'le Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, ülkenin en önemli iki noktasında iki ağulu çalı gibi boy veriyor, Kuvayı Milliyeci insan ve düşünceleri acımaksızın dalıyordu. Ellerinden gelse oralar halkını silâhlandırıp Kuvayı Milliyecilere karşı yürütmek istiyorlardı. Bunda biricik dayanakları da memleketin içine sızmış ve üslenmiş olan düşman askerleriydi. Kuvayı Milliye'nin en çok çekindiği ve sakındığı şey, halkın iki düşman kampa ayrılarak vuruşmasıydı.

Bu kardeş kavgası belkisini önlemek kaygısıyla temsil kurulu Cemal ve Hilmi Bey'lere ulusal kongreye bağlanmalarını ve İstanbul'la bağlantılarını kesmelerini salıklamıştı. Bu çaba boşunaydı. Hilmi Bey, bu telgrafı hemen İstanbul'a şöylece gammazlamıştı:

"- Kumandan ile görüşmelerimiz üzerine Harbiye Nezaretine yazılan telgraflara olumlu bir karşılık alınamamıştır. Bura-

da kuvvet yoktur. Halkın ve hiç olmazsa bir iki yıllık yaş erbabının toplanması sağlanmışsa da eldeki silâh ve cephane İngilizlerin korumasına verildiğinden bu girişim de gerçekleştirilememiştir. İngiliz kontrol memuru görüşmemizde gerçi muhaliflerin buraya gelmeleri belkisi olmadığını ve geldiklerinde de karşılık vermek zorunda kalınacağını bildirmiştir. Hamdi Paşa'nın bir iş yapamamak durumunda kalmasından dolayı çekilmek zorunluluğunu düşündüğünü sözlerinden anladım. Merkez ve kur'a halkı hükümetten yana, ancak gözleriyle asilere karşı koyacak bir güç olmadığını gördüklerinden şaşkındırlar. İngilizler, şehre egemen tepelerde kimi siperler yapmaktadır. Dayanak noktamız yalnız İngiliz gücü olmasına karşın bunların gerektiğinde merkezi savunmaya kararlı olup olmadıklarının Babıâli'ce saltanat merkezindeki siyasal temsilcisinden sormasıyla livaya açık bir tutum belirtmesi size özgü önemli işlerden bulunması dolayısıyla..."

Hilmi Bey, bundan sonra İstanbul'a çektiği bir telgrafta şöyle diyordu:

"- Livaya bağlı Seyitgazi ve Çifteler Bucakları dahi bugün merkezle resmî ilgilerini kestiler. Liva bugün her yandan ilgisi kesilmiş bir durumdadır. İki gün önce Sivas Kongresi Temsil Kurulundan aldığım telgrafta kongre kararlarına boyun eğmem bildirilmişti. Bugün aldığım başka bir telgrafta herhalde İstanbul'a dönmem bildiriliyor. Hamdi Paşa'nın çekildiği ve Eskişehir'de kalmakta olduğundan yardım isteyecek ve danışacak hiçbir gücümüz kalmamış demektir. Dirimimi devlet ve ulusa adamış olduğumdan güvenliği sağlamak ve kamuoyunu yatıştırmakta direneceğim. Bugün iki tren İngiliz askeri geldi. Eskişehir'deki İngiliz kuvvetleri, şehrin egemen tepelerine hendek kazıyorlar. Buna göre savunacakları anlaşılıyor. Ancak, savunmanın biçim ve derecesi bilinmediğinden merkezin alacağı durum şimdiden yorumlanamaz. Muhaliflerin buyruklarına boyun eğilmediğinden dolayı, Allah saklasın, şehre girmelerinde ilkönce bana saldırmaları doğal olduğundan tutumumla İngilizlerin şehri ne kerteye dek korumaya karar ver-

diklerine ilişkin İstanbul siyasal temsilcisinden alınmış bilgi üstüne nezaretin buyruklarını bekliyorum."

Dâhiliye Nazırı Adil Bey de can kaygısına düşmüş olan mutasarrıfa direnme şırıngası yapmaya çalışıyordu.

"- Orda bulunan güce karşı oralara yaklaşmaları düşünülemez. Bununla beraber eğer yaklaşmaya çalışacak olurlarsa her güçten yararlanılması çok doğaldır. Bu güçlerden nice yararlanılacağını oraca gerekenlerle görüşerek kararlaştırınız. Kumandan paşanın çekilmesi büsbütün yersizdir. Burada alınacak tedbirlerin sonucu yakında bildirilecektir. Kaygıya da yer yoktur. Sizden direnme, akıllıca iş bekliyorum."

Hilmi Bey, canının çok tatlı olduğunu anlamıştı. İstanbul'u da kırmadan bu belâlı çemberden kurtulmanın umarlarını arıyordu. İstanbul'a şöyle bir telgraf daha çekti:

"- Her güçten yararlanılması buyurulmaktadır. Kuvvet olsa başında bulunacağım su götürmez bir şey Hamdi Paşa'nın şimdiki durumuna göre onunla görüşmeyi devletin çıkarlarına aykırı görüyorum. Bir asker olan bu adam aldığı bir telgraf üzerine geri dönmeye karar verdiği halde ben sarsılmaz bir direnmeyle yerimi korumaktayım ve hiç bir biçimde kaygılanmıyorum. Ancak, tutumumu belirlemek üzere oraca alınacağı bildirilen tedbirler sonucunda ivedi olarak bilgi istiyorum ki bulunduğum duruma karşı buna hakkım vardır sanırım."

Dâhiliye Nazırı Adil Bey yine Kuvayı Milliye'nin Eskişehir'e saldırmayacağı yavesiyle şaşkın mutasarrıfı avutmaya çalışıyordu. Mutasarrıf, İstanbul'dan bir kurtuluş umarı gelmediğini görünce Eskişehir'deki İngiliz kumandanına şöyle bir mektupla sığındı:

"- Livanın durumunu biliyorsunuz. Sivas Kongresi'nden aldığım bir telgrafta Eskişehir'den başka bütün livaların ulusal amaçlara bağlı olduklarından liva sandalyesini bırakmaya zorlanıyorum. Ulusal davranışlara karşı koyacak livanın bir gücü yoktur. Muhaliflerin Eskişehir'i her yandan kuşatmalarına ve şu birkaç gün içerisinde merkeze saldırmaları beklendiğine göre şehrin ne biçimde korunacağının ve orda yalnız ka-

lan aciz şahsımın saygıdeğer hükümetinizce bunların saldırılarından uzak bulundurulacağının resmen bildirilmesine çalışılmasını diler ve karşılığınızı bekleyerek..."

Eskişehir İngiliz Kumandanı Sennon, ona şu karşılığı verdi:

"- Gönderdiğiniz mektubu aldım. Şunu önemle söylerim ki Eskişehir'deki durum değiştirilmek istenmedikçe, İngiliz çıkarlarına ilişilmedikçe şimdiki gibi İngilizler hiçbir vakit Türk politika işlerine karışmayacaklardır. Eğer şimdiki durum değişerek Eskişehir'deki sessizlik bozulursa şiddetli tedbirlere başvurulacaktır..."

Demek ki Ali Fuat Paşa'nın Mustafa Kemal'le el ele vererek yaptığı politik baskı üç kurdu Eskişehir'deki şölen sofrasının başından kaldırıp birer yana kaçırmıştı. Bu kurtlardan biri Eskişehir İngiliz temsilci ve kumandanı Sennon, öbürleri de Mutasarrıf Hilmi ile Kiraz Hamdi Paşa'ydı.

Sennon'un pek yüksekten atmasına karşın, altın tüylü zafer kuşu Eskişehir'deki kafesinden kaçmış, başına konmak üzere Sivrihisar'daki Ali Fuat Paşa'yı arıyor ve Sivrihisar'ın göklerinde yumuşak çemberler çiziyordu.

*

* *

Bir Kuvayı Milliye giyneği içinde ve halktan bir birey olarak yeniden atına atlayan Ali Fuat Paşa, 17 Eylül'de karargâhıyla Sivrihisar'dan yola çıkarak 18 Eylül'de Eskişehir'in kırk kilometre güney doğusuna düşen Çifteler Çiftliği'nin merkezi olan Mahmudiye'ye vardı. Buranın büyük bir kışlası ve bir de telgrafhanesi vardı. Paşa, 20 Eylül'de karargâhını Hamidiye köyüne götürdü. Tam bu sırada Mahmudiye ve Seyitgazi Bucakları Eskişehir'le ilgilerini kestiler. Paşanın, bir halk adamı gibi armalar kuşanmış olarak mavi gözleri ve güleç yüzüyle at üstünde ilerleyişi, oralar halkını iyice yüreklendirmişti. Eskişehir'in doğusunu kuşatan müfrezelerin insanca sayısı bini aşıyordu. 20 ve 21 Eylül günlerinde Eskişehir "hareketi" şöylece biçimleniyordu:

Porsuk kuzeyindeki, Bozdağ dolaylarında ve Taşköprülü Bahteri Ağa ile süvari yüzbaşısı Hamdi Efendi'nin kumandası altında iki yüz atlı millî müfreze tahrip müfrezelerini koruyacak ve Beypazarlılar gelinceye dek Çavlum Köprüsü'nü elde tutacaktı. Muttalip köyünden başka bütün köyler bu harekete katılmış ve direnmek üzere davranmıştı. İstihkâm teğmeni Necip Bey, yıkım müfrezeleriyle birlikte Geyve boğazındaki Sakarya Köprüsü'nü, Lefke Köprüsü'nü ve daha başka önemli köprüleri ve tünelleri yıkma işiyle görevlendirilmişti. Eskişehir-İstanbul telgraf hattı da temelinden yok edilecekti.

Porsuk güneyindeki "hareket" de şu biçimde yürütülecekti:

Mihaliç, Sivrihisar, Mahmudiye ve Seyitgazi millî müfrezeleriyle ikinci alayın ikinci taburundan meydana gelen ve sayısı bine varan bir millî alay ve kendi müfrezeleriyle Ali Fuat Paşa, Sultan Suyu'nun doğusuna yürüyecekti. Beypazarlıların da Çavlum Köprüsü'nü tutmasıyla Eskişehir'in doğudan her türlü ilgisi kesilmiş oluyordu. Uşak, Gediz, Simav, Akhisar ve Alaşehir'den gelmiş olan Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandasındaki üç yüz elli süvarilik millî müfreze, 21 Eylül'de Kütahya'ya girerek burasını kongreye bağladı.

Kütahya'daki İngiliz taburu hiçbir silâh patlatmadan Eskişehir'e çekilmeyi daha uygun buldu. Öyle hızlı çekildi ki cephanelikleri dopdolu olarak Kuvayı Milliyecilere bırakmak zorunda kaldı. İngilizler, belki de yardımcı bir güç alarak geriye döner düşüncesiyle Alayont'taki bir asma köprü havaya uçuruldu. Eskişehir'in kurtarılması işine büyük bir ilgi ve heyecanla katılan köylü yığınları, Ali Fuat Paşa'yı çok umutlandırmıştı. İngilizler, bir yandan şehre trenler dolusu asker getirmekteydilerse de artık onların askerinden korkacak kimse yoktu.

Türk halkı, artık İngiliz askerlerinin yeni bir savaşa girebileceklerini sanmıyordu. Bunu onların kumandanı onlardan daha iyi biliyor ve onlara açıklayarak yürekliliklerini arttırıyordu. Son kez, Eskişehir'e gelen üç tren bile paşanın yeni askerlerinin gözünü korkutmamıştı. İngiliz kumandanı Eskişehir'de silâh patlatacakmış gibi işi sıkı tutuyorsa da Ali Fuat Paşa, şimdiye

dek edindiği bütün siyasal ve psikolojik tecrübeleri göz önüne alarak onların salt blöf yaptıklarına inanıyordu. Eskişehir'i kuşatmış olan millî güce karşı silâh patlatmak, İngilizlerin yok edilmesi demek olurdu. Paşa, İngilizlerin silâh patlatmasına hiç de meydan vermek niyetinde değildi. Buyruğundaki kumandanlardan biri ona:

— Paşam, dedi. Acaba, bu İngiliz kuvvetleri bize karşı savaşmak için mi geliyor?

Paşa, ona şu karşılığı verdi:

— Sanmıyorum. Kendilerini güven içinde bulundurmak istiyorlar, hepsi bu kadar.

Ali Fuat Paşa, 20 Eylül'de dosta düşmana duyurulmak üzere uzun ve güzel bir bildiri yayınladı. Bu bildiri, memleketi uğrunda her şeyi göze almış bir askerin dosta ve düşmana karşı yapmış olduğu namuslu ve güçlü bir uyarma idi. Bildiride gözü kara bir askerin, dediğini yapacağı anlaşılan bir kumandanın güçlü soluğu duyuluyordu. Bildirinin tonu, İngiliz kumandanlığına her şeyi anlatmış olacaktı ki İngiliz Kumandanı Solly Flood hemen apar topar İstanbul'dan Eskişehir'e gelmiş, paşaya çektiği bir telgrafta bir görüşme olanağı arıyordu. İngiliz kumandanı, hem paşayı Eskişehir'de bir görüşmeye çağırıyor, hem de İngiltere ve İtilâf Devletleri namına Haydarpaşa-Bağdat Demiryolu üzerinde ve dolaylarında hiçbir harekette bulunmamasını, askerlerinin Eskişehir ve Afyonkarahisar'a girmemesini bildiriyordu.

Paşa, bir yandan kendini belâ arayan sert ve söz dinlemez bir Kuvayı Milliyeci kumandan olarak göstermeye çalışırken, bir yandan da İngilizlerle herhangi bir biçimde bir çatışma belkisinden son kerte dikkatle kaçınmayı ve sıyrılmayı amaç tutuyordu. En güç iş de bu politik savaşı gerçek bir savaşa çevirmemenin ince yolları üzerinde başarı ile yürümekti. Paşa, şu sırada bu yolda rahatça ilerler görünüyordu.

Ali Fuat Paşa, Solly Flood'a tatlı bir karşılık vermekte gecikmedi. Bunun önemli bölümü şöyleydi:

" - ...Eskişehir Bölge Kumandanı Yarbay Atıf Bey'in henüz anlaşılmayan nedenlerden dolayı bir İngiliz kıtasınca tutuklan-

ması, Konya Valisi Cemal, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Beylerle merkezî hükümet üyelerinin şu sırada bile ulusal isteğe boyun eğmemeleri, her yanda ulus bireylerinin toplanması sonucunu doğurmuş ve ancak meşru haklarının kanun dairesinde elde edilmesine çalıştıkları bir zamanda şimdiki hükümetin silâhlı müdahalesine karşı kendilerini savunmak amacıyla silâhlı olanlar silâhlarıyla bu topluluğa katılmışlardır. Eskişehir'e dek gördüğüm durum bundan başka türlü değildir. Eskişehir'in batısındaki durumu henüz bilmiyorum. Eskişehir, bölgenin içinde olduğundan, denetlemek amacıyla geldim."

Paşa, bunda hareketin İngilizlere karşı değil, İstanbul hükümetine karşı olduğunu yazarak Solly Flood'la görüşmeye gidemeyeceğini bildirdi. Zaten görüşmeye gitse bile yine söyleyeceği şeylerin bunlardan başka türlü olmayacağını anlatmaya çalıştı. Ulusal hareket, ne bir öldürüşme, ne de yabancı güçlere karşı bir saldırı amacı gütmemektedir, dedi.

Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir'e gitmekten haklı olarak çekindiğini anlayan Solly Flood, bu kez kendisi paşayı karargâhında ziyaret etmek hevesine kapıldı. O gün, öğleden sonra paşaya gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:

"-Mahmudiye'ye dek mesafe uzak olduğundan yarın öğleyin Ankara demiryolunda Beylikahır*(Beylikova)* istasyonunda sizinle buluşmak istiyorum. Kabul edip etmeyeceğinizi şimdi bildirmenizi dilerim."

Ali Fuat Paşa da ona benzer tonda bir karşılık verdi:

"- Beylikahır bana da uzak düşüyor. Eğer istiyorsanız, Eskişehir'e üç-dört saat uzaklıkta bulunan Yenihan'a teşrif edin. 21 Eylül'de öğle vakti görüşürüz."

Ali Fuat Paşa, akşamüstü siyasal İngiliz temsilcisinin imzasıyla başka bir telgraf aldı. Telgraf şöyle yazıyordu:

"- General Solly Flood'ca yarın öğleyin istediğiniz Eskişehir Hamidiye yolu üzerinde bulunan Yenihan köyüne sizinle görüşmek üzere bir İngiliz subay kurulu gönderiliyor. Kendileriyle görüşebilirsiniz efendim."

Eskişehir Kumandanı Atıf Bey, İngilizlerce pusuya düşürülerek tutuklanmıştı. Bunun anısı Ali Fuat Paşa'da pek canlı

yaşıyordu. Bu olay dolayısıyla Ali Fuat Paşa, İngilizlere güvenmediği gibi bunun misillemesinden korkan Solly Flood da erkekçe istenilen yere gelmekten çekiniyordu. General, demiryolu dışına çıkmamaya son kerte dikkat ediyordu. Ali Fuat Paşa da Eskişehir'e gitmekten ya da her zaman sağlam bir tuzak olabilecek olan bir tren vagonuna girmekten haklı olarak çekiniyordu.

*

* *

Eylül'ün 25 inci günü, öğleden sonra, saat on dörtte görüşmeci İngiliz heyeti Yenihan'a vardı. Ali Fuat Paşa, Kuvayı Milliye'nin başında olarak onlarla buluşmak üzere Eskişehir'den dört saat uzaklıkta ve yine Eskişehir'in güney doğusundaki İmişehir'e gitti. Solly Flood'ca gönderilen kurmay subaylardan kurulmuş bir kurulla görüştü. İngiliz sözcüleri, İtilâf güçlerinin, Türkiye'nin iç işlerine hiç karışmayarak yansız kalacaklarını, yalnız İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi İngiliz gücü bulunan yerlere Kuvayı Milliye'nin girmemesini, İstanbul-Bağdat demiryoluna saldırılmamasını dilediler. Ayrıca, İngiliz askerlerinin demiryolundan ayrılmayacaklarını da bildirdiler. İngiliz sözcülerinin dediğine göre Karahisar'da bir tabur, Kütahya'da bir bölük, Eskişehir'de iki tabur, İzmit'teyse gücü bilinmeyen İngiliz askeri vardı.

Ali Fuat Paşa, İngiliz sözcülerine özet olarak şöyle dedi:

— Yetkim ve gücüm içinde bulunan bölgede demiryoluna dokunulmayacaktır. Yayınladığım bildiride söylediğim gibi ulusal davranışların amacı, İtilâf güçleri ile çatışmak değil, milletin isteğine uygun olarak görev yapmayan kabineyi düşürerek yerine hakkıyla ulusun güvenini kazanmış, bir kabinenin geçirilmesini ve Eskişehir'de ulusun isteğine boyun eğmeyen mutasarrıfın güvenilir bir kişiye yerini bıraktırarak bu şehrin ulusal kongreye bağlanmasını sağlamaktır.

İngilizlerin sözcüleri, bu işin yetkileri içinde olmadığını, bununla beraber aracılık edeceklerini bildirdiler. Afyonkarahisar Kuvayı Milliye'ye geçiyordu. Kütahya'nın kazanılması da yolu-

na girer gibi olmak üzereydi. 12. Kolordu kumandanı, kolordusuyla birlikte kongreye katılmış, Konya Valisi Cemal Bey, ne yapacağını şaşırmıştı. Konya'nın kazanılması da bir gün sorunuydu.

Ali Fuat Paşa, bütün bunları hemen kongreye yazdı ve telgrafını şu sözlerle bitirdi:

"- Görüşmemizde İngiliz askerî kurulunu biraz üzgün gördüm. Atıf Bey işinde bana hak verdiler. Bununla beraber, İstanbul hükümetini savundular. Birbirini kovalayacak olan hızlı başarılarımız bizi amacımıza ulaştıracak en iyi yoldur."

Ali Fuat Paşa'yla görüşerek Eskişehir'e dönen İngilizler, henüz dumanı tüten verilmiş sözlerinin üzerinden bir sünger geçirdiler. Yenihan görüşmesinden dönen İngiliz kontrol subayının ilk işi mutasarrıfa bir mektup yazarak onu ivedi olarak görüşmeye çağırmak oldu. Bunun amacı da Kuvayı Milliye'yi arkadan vuracak tedbirler almaktan başka bir şey olamazdı.

Ali Fuat Paşa, bütün bunlara karşı hazırlıklıydı. İstanbul hükümetiyle İngilizlerin ortaklaşa alabilecekleri bütün kararları çürüğe çıkarabilmek üzere yeni ve etkili kararlar almaktaydı. Kontrol bölgesini ta İzmit'e dek uzatmayı ve İngilizleri Ankara'nın burnu dibinden daha uzaklara sürüp atmayı düşünüyordu. Bu işi yapabilmek üzere de Ankara-Eskişehir dolaylarından çokça atlı ulusal müfrezeler getirmeye girişmişti.

Ali Fuat Paşa'nın gizli hesap ve düşüncelerini iyice anlayan İngiliz Generali Solly Flood, 23-24 Eylül tarihini taşıyan yeni bir mektubu ile Ali Fuat Paşa'ya "sözüm ona" bir fiske vurmaya yeltendi.

"- Avenenizin Eskişehir'e girmesine müsaade edilmemesi için başkumandanlıktan buyruk aldım. İsteminiz, bırakışma hükümlerinin beşinci maddesine aykırıdır. Bu durumda bulunduğunuz yerden daha çok ilerlemenize müsaade yoktur. Bu mektubumu alıp almadığınızı bildiriniz."

Ali Fuat Paşa, İngiliz sözcüleriyle görüşmede Eskişehir'in mutlaka kongreye bağlanması gerektiğini, Eskişehir'e girilmedikçe de bunun sağlanamayacağını, bundan dolayı da bir çö-

züm yolu bulunmasını ileri sürmüştü. Solly Flood, işte bu istemleri göğüslemeye çalışıyordu. Bu mektup, halk arasında iki yüzlülükle tanınmış İngiliz siyasetinin doğruluğunu paşaya bir kez daha ispatlamıştı.

Bu, oldukça kaba yazılmış bir asker mektubuydu. Ali Fuat Paşa'nın da cinleri kafasına toplanmıştı.

25 Eylül'de Eskişehir'de İtilâf Devletleri Kumandanı General Solly Flood, aşağıda özetlenen mektubuyla Ali Fuat Paşa'nın sabrına bir tokat daha indirdi.

"- Osmanlılara ilişkin politika işleri beni ve maiyetimdekileri ilgilendirmez. Ben ve İngiliz askerleri, İtilâf Devletleriyle Osmanlı Hükümeti arasında yapılmış olan bırakışma hükümlerini korumakla görevliyiz. Ben ve kumandamda bulunan İngiliz güçleri, demiryollarının korunmasından sorumluyuz. İngiltere ve İtilâf Devletlerinin askerî çıkarlarına ve demiryollarına dokunmazsanız biz de size dokunmayacağız. Ancak, sizin aşağıdaki maddelere saygılı davranmanızı isterim. Gerek demiryollarına ve gerekse gelip geçmeye özgü yollar ve demiryolu memurlarının konutlarına ve telgraf tellerine dokunulmaması ve bunun denemeye dahi kalkışılmaması gerekir. Bunu kesin olarak isterim. Demiryollarının korunmasında kullanılan askerlere saldırmayı ve dokunmayı aklınıza bile getirmemenizi size hatırlatırım. Buyruğunuzda bulunan askerler ve avenenizden şimdi İngiliz güçlerince tutulmuş olan İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar'a kesin olarak, hiçbir bireyin girmemesini bildirir ve hatırlatırım.

Yukarda yazılan maddelere uyulduğu sürece şimdi demiryollarının yanında ve dolaylarında bulunan İngiliz askerleri bulundukları yerleri koruyacaklardır. Yoksa yapacağınız her türlü davranışa tıpkı o biçimde karşılık verilecek ve sonunda yalnız sen sorumlu ve suçlu tutulacaksın. Sonra, bu maddeler üstüne isteminiz üzerine bizimle yaptığınız anlaşmayı benimseyerek imza etmiştiniz. Sizden isterim ki, üstlerinize bu durumu bildiriniz ve size derim ki, avenenizden bir birey yanılıp sakın Eskişehir'e girmesin, bulundukları yerde kalsınlar. Eğer

yukarda yazılı maddelere uymayacak olursanız sizin ve Kuvayı Milliye'nin birleşmiş devletlere karşı düşmanca davranmaya yeltendiğiniz anlaşılacaktır."

Ali Fuat Paşa, bu mektubu okuyarak acı acı güldü. Özgürlüğün demir çizmelerini giymiş insan, sonuna dek sayısız kelleler verip sayısız kelleler alıncaya dek bu yolda yürüyecekti. Paşa'nın bu tehdit pislikleriyle ve küçümsemelerle yer yer kirlenmiş mektuba bir karşılık vermek aklından bile geçmedi.

Solly Flood'a en güzel karşılığı, satırlarını demirden yazan gelecek günler verecekti. Hak, halkın elinde bir silâh gibi parladığı gün, mucizeler beklemek yanlış olmaz. Zafer, bir ülkede zindancı durumuna düştüğü gün, tarih ona eski tahtalardan bir tabut çakmaya başlar.

*

* *

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa kaderine doğru hızla kayan Eskişehir'i kurtarmak üzere bir kez daha davrandı. Hâlâ Eskişehir'de oturan Kiraz Hamdi Paşa'ya 25. Kolordu Kumandanlığıyla bir de yeni buyruk gönderdi. Eskişehir'in içinden yeni bir asker gücü, bir tugay örgütleyecekti. İngilizler de ona her türlü yardımı yapacaklardı. Bu sırada Eskişehir'de oturan Reşit Paşa diye bir emekli subay da şimdiden bu tugayın kumandanlığına atanmıştı. Tugayın özel bir adı vardı. "Asayiş İzleme Tugayı"

Bu yeni kımıldamanın arkasında padişahın ince uzun silueti yükseliyordu. İstanbul'dan böylece yeni bir aşı alan Eskişehir, yeniden kuvvet iğnesi yapılmış koşu atları gibi bir süre daha koşmak üzere davranıp kımıldamaya başladı. Sıtmalı bir çalışmadır gidiyordu. Korkudan çil yavruları gibi dağılmış ve pusmuş olan eski elebaşıları, yine etekleri zil çalarak oradan oraya koşup duruyorlardı. "Mutasarrıf Hilmi Bey, kolordusuz kumandan Kiraz Hamdi Paşa ve İngiliz Generali Solly Flood, telgrafhanede buluşarak İstanbul ile uzun uzadıya görüşmüşlerdi." Padişahçılar ve İngilizlerle el ele çalışan jandarma kumandanı, mutasarrıfla bir kolayını bularak Kuvayı

Milliye bölgesiyle temas kurmuşlardı. Seyitgazi ve Çifteler Bucakları, onların ağulu şifrelerini alan yerler arasındaydı. İngilizlerin kendileriyle birlik olduğunu, Eskişehir halkının da bütünüyle kendilerine katıldığını bildirmişlerdi.

Asi ve bâği dedikleri Kuvayı Milliyecileri de yakalayıp ellerini-ayaklarını kıskıvrak bağlayıp Eskişehir'e göndermelerini istemeyi de unutmamışlardı. Bu da olmazsa bu asileri hemen öldürmeliydiler. Mutasarrıf Hilmi Bey, işlerini kolayca yürütmek üzere şehirde sıkıyönetim ilân etmişti.

23 Eylül'de Kuvayı Milliyecilerin Eskişehir'de yaptıkları darbe başarıya ulaşamadı.

Şehirde Kiraz Hamdi Paşa'nın jandarma yarbaylığından kovulmuş olan kardeşi Faik Bey'in rütbesi İstanbul'ca geri verildi ve kendisi iğrenç bir işle görevlendirildi. Bu, İngilizlerin buyruğunda gizli bir terör örgütüydü. Görevi de Ali Fuat Paşa ile arkadaşlarını ölü-diri yakalayıp İngilizlere teslim etmekti. Bu örgüt ilk görevini yaptı. Darbeye katılan katılmayan birçok yurtsever ve aydın yakalandı. Doktor Tahsin Bey'le birkaç kişi, direndiklerinden öldürüldüler.

Kiraz Hamdi Paşa ile Mutasarrıf Hilmi Bey, bu zulüm ve vatan hainliği sahnesinin baş aktörleriydi.

Ali Fuat Paşa, 30 Eylül tarihinde General Solly Flood'den bir mektup daha aldı. Bu da öncekiler gibi her türlü görgü kuralını çiğneyen güçlülerin üslubuyla yazılmıştı:

"- Türkiye'de İngiliz orduları başkumandanlığından aldığım buyruk gereğince demiryollarının ve haberleşme hatlarının yıkılıp yok edilmesi sürecek olursa bu davranışınız bırakışma sırasında birleşmiş ordulara karşı davranışlar olarak alınacaktır. Bunda sizi sorumlu sayar, barış antlaşmasında divanı harbe gönderileceğinizi bildiririm."

İngilizler, yine yanlış kapı çalmışlardı. Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir üzerine yürüyüşünü, bu gibi kuru sıkılar durduramayacaktı. Eğer paşa, asker ve toplum ruhbilimi üzerinde bilgisi ve sezgisi daha az bir kumandan olsaydı pek güçlü bir devlet temsilcisinin bu kuru sıkısını doğruya alabilir ve kurtuluşuna

iki adım kalmış olan Eskişehir'e sırtını dönüp Ankara'nın yolunu tutabilirdi. Paşa, aynı gün süregelen maçta yeni bir raunt açan yeni bir mektupla Solly Flood'u göğüsledi. Bunun son parçası şöyle sürüyordu:

"-Hiç sanmam ki İtilâf Devletlerine karşı davranışımda bir çatışmayı doğurabilecek olaylar çıkmadığı halde barışın yapılmasıyla divanı harbe verilmek zorunda kalayım. Bununla beraber, İtilâf Devletlerinin eşitlikle görev yapan divanı harpleri de ulusumun pek meşru ve haklı istemleri uğruna bir birey gibi çalışan bir kolordu kumandanını haksız yere mahkûm edebilsin. Yoksa Türk ulusunun, her ulusun sahip olması gereken hak ve hukukunu tanımayacak olan bir divanı harbin ölüm cezasına bile hiçbir önem vermeyeceğimizi bildiririm. Şundan ki ulusumun bir bireyi olmak dolayısıyla söylerim ki ya hak ve hukukunu dünyaya tanıtacak bir ulusun bir bireyi gibi yaşamayı, yoksa namusu ile ölmeyi daha üstün bulurum."

Kuvayı Milliye, her gün biraz daha ağır basıyordu. Eskişehir'in içinde halk, yerli ve yabancı zalimlerin korkutucu davranışlarına bakmayarak toplantı yapabilecek duruma gelmişti. Mutasarrıf Hilmi Bey'le Kiraz Hamdi Paşa, son kozlarını oynuyor ve her an kaçmaya hazırlanıyorlardı.

En sonra Kuvayı Milliyeciler uğruna canla başla çalışmış olan Eskişehir muhasebecisi Çolakoğlu Sabri Bey, halkın gücüyle mutasarrıf vekili olarak Hilmi Bey'in sandalyesine oturtuldu. Sıkıyönetim kaldırıldı. Kuvayı Milliye'ye karşı çalışanların bir bölümü tutuklandı. Elebaşılar, önceden yaptıkları hazırlık gereğince İngiliz kumandanlığına sığınarak İstanbul'a kaçtılar. Ekim ayının üçüncü günü meydana gelen bu darbe, Ali Fuat Paşa'nın bir tek silâh patlamadan Eskişehir'i kurtarabilme plânını gerçekleştirmişti. Bunun üzerine General Solly Flood süngüsü düşük olarak ve eşit koşullar altında bir kez daha görüşmek üzere Ali Fuat Paşa'ya başvurdu. Ekim ayının beşinde Eskişehir'in doğusunda görüştüler. Türk halkı, kalın bir çember olarak meydanı çevrelemişti. Bu kocaman kalabalık, sonucu soluksuz bekliyordu. Bu meydan daha çok bir maç ya da horoz dövüşü alanına benziyordu.

İki General, uzun süren bir dövüşün sonucunu almak üzere karşı karşıya bulunuyordu. Bu ulusal heyecanın inip kaldırdığı göğüs denizi ortasında Ali Fuat Paşa, şimdiye dek tatmadığı yepyeni bir heyecan geçiriyordu. Yüreği, ulusuyla yan yana çarparak zafer yemişlerini toplayan bir insanın duyabileceği bütün mutluluk hazinesiyle dolup taşıyordu. Bu, ömründe duyduğu en keskin ve yaşatıcı tattı.

General Solly Flood, paşaya elini uzatarak:

— Burada mı görüşmeyi uygun görüyorsunuz? Diye sordu.

— Evet, bizim ulustan saklı hiçbir şeyimiz yoktur.

General:

— Biz, ulusal harekete karşı yansız kalacağız, dedi. Türkiye'nin içişlerine karışmayacağız. Şimdiye dek kimi ulusal kaynaşma ve davranışlara karşı nezaketsizce davranmam, üst kumandanlarımca iyi gözle görülmemiştir. Ben ve buyruğumdakiler, salt demiryollarının korunmasıyla görevliyiz.

Paşa, Generalin bu sözlerini halka anlattı ve sonra Generale şöyle dedi:

— Açıkça söylediğiniz gibi mektupların yazılış biçimi hiç de iyi değildi. Verdiğiniz sözlere aykırı olan davranışlarınız, ulus temsilcilerinin yakınması üzerine üst kumandanlarınızca yersiz bulundu. Bundan sonra, inşallah bu gibi davranışlar yinelenmez. Her iki yan temsilcilerinin dostça meydana gelen bu buluşmaları, artık yanlış anlamalara meydan verilmeyeceğine en iyi bir belgedir.

Solly Flood da paşanın düşüncelerine ortak olduğunu söyledi. Paşa, Kuvayı Milliye'nin amaçları üzerinde Generale daha başka açıklamalar da yaptı.

Bu kez, iki ayrı ulusun iki ayrı Generali dostça ve eşit duygularla el sıkışarak ayrıldı. Meydanı çevreleyen binlerce halk Ali Fuat Paşa'yı Kuvayı Milliye'nin ilk büyük havarilerinden biri olarak pek yakından selâmladı.

Birinci Eskişehir hareketi denen bu bir aylık güç denemesi artık sona ermişti. Eskişehir ve dolayları söz götürmez bir biçimde Ankara'ya bağlanmıştı.

9 Eylül'de başlayıp 6 Ekim'de biten Eskişehir hareketi, İngilizlerin bahçesinden devşirilen ilk kansız, tatlı, daha çok politik bir zafer yemişi olarak Ali Fuat Paşa'nın dolayısıyla topsuz-tüfeksiz Kuvayı Milliye'nin eline düştü. Sivas'taki kongre üyeleriyle birlikte Mustafa Kemal, bu daha çok zekâ ve diplomatlık yoluyla elde edilen zaferi Ali Fuat Paşa'nın kişiliğinde kutlamakta gecikmediler:

"- Batı Anadolu Genel Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine,

Ulusun meşru isteklerini yerine getirmek amacıyla bu büyük kavgada birlik ve varlığımızı dünyaya göstermek ve saptamak uğrunda yapmış olduğunuz çalışmaları ve yurtseverce çabaları ve yüklendiğiniz kutsal görevi en güç anlarda ulus ve memleket çıkarlarına uygun bir biçimde yürütebilmek üzere gösterdiğiniz uzak görüşlülük ve yüksek düşüncenin, temsil kurulumuzca kutlanmaya ve teşekküre değer görüldüğünü bildirir ve minnetimizi sunarız.

Bekir Sami, Mazhar Müfit, Ahmet Fevzi,

Raif, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal, Mustafa, Ömer, Mümtaz, Vasıf.

KONGRENİN GAZETESİ

Hohler'den Kidston'a mektup: "Bizim bataryanın Samsun'dan çekilmesine çok üzüldüm. Mustafa Kemal'in önünden çekiliyormuş gibi oldu. Ve bir doğulunun gözünden bu zayıflık alâmeti hiç kaçmaz."
-11 Ekim 1919-

Mustafa Kemal, dünyayı heyecana veren Sivas Kongresi'ni büyük bir başarıyla sonuna doğru sürükleyip götürürken İstanbul'a ve bütün vilâyetlere, her türlü örgüte yollayıp durduğu telgraflar ve mektuplarla korkunç bir propaganda gücü göstermişti.

İstanbul'a ilettiği bir şifre, hemen Avrupa gazetelerine dek yol buluyordu. Bu, Mustafa Kemal'i ne çok şımartıyor, ne de doyuruyordu. Dünyayı gürültüye boğan Sivas Kongresi'nin ne iş gördüğünü, ne işe yarayacağını, dost mu, düşman mı olduğunu Türk halkı pek yakından bilmiyordu. Şimdiye dek bildiriler ve şifrelerle yapılan çalışmalar, salt politik bir amaç gütmüş, daha çok iç ve dış düşmanları sersemletmek, şaşırtmak, umutsuz düşürmek, iktidarı bir an önce yeni sahiplerine bırakmalarını sağlamak üzere yapılmıştı. Bunda yüzde yüze yakın bir başarı sağlandığı su götürmezdi. Yalnız, yüksek basamaklarda geçen bu boğuşmanın anlamı, yararlı bir biçimde halka indirilebilmiş değildi. Sivas Kongresi yeni bir post kavgasının hazırlıkları olarak alınıyor, halk, arkadan arkaya yine eski bildiği gibi düşünüyordu. Bu kongreyi halka indirebilmek, ancak önemli bir araç gerekiyordu. Türkçesi, kongrenin anlamını, kararlarını ve bu arada sağa sola çekilen telgrafları halka iletmenin umarlarını bulmak gerekiyordu. Bu da ancak bir yayın aracı ile olabilirdi. Bu yayın aracı da olsa olsa bir gazete olurdu.

Mustafa Kemal, kongrenin son günlerine doğru geceli gündüzlü hep bu konuyu düşünüyordu. Bir gün, kongrede en önemli yerli dayanağı olan eski öğretmen ve eski mebus Rasim Bey'le liseden çıkmış, caddeden aşağı doğru iniyordu. Gazete işi, ancak Sivas'ın yerli aydınlarıyla görüşülebilirdi.

Elindeki kocaman tespihin tanelerini hızlı hızlı uzun parmakları arasından geçiren Mustafa Kemal dönüp araştırıcı bakışlarla Rasim Bey'in yüzüne baktı ve birdenbire ilk kez yepyeni bir konudan söz etti:

— Rasim Bey, ben bir gazete çıkaracağım. Sorumlu müdürlüğünü üzerine alacak güvenilir biri gerek.

— Hele düşüneyim, Paşam. Eski öğrencilerimden öğretmen Salâhattin var.

Genç öğretmen, henüz yirmi iki yaşındaydı. Rasim Bey'in kendisine yaptığı öneriyi duralamadan benimsedi. Vali Reşit Paşa, artık, kongreyle el ele çalıştığından çabucak izin alındı. Gazetenin adını da Mustafa Kemal buldu. " İrade-i Milliye"

Eylül'ün on birinde konuşulan ve karara bağlanan gazete işi, on üçüncü günü iş alanına geçmişti. 14 Eylül günü çıkacak olan ilk sayı için mürettip Nadir Efendi, etekleri zil çalarak ilk yazıyı dizmeye çalışıyordu.

"Altmışlık mürettip Nadir Efendi'nin gözlükleri burnunun ucuna doğru biraz daha kaymış, çiçek bozuğu yüzünün her deliği ter taneleri ile doluvermişti."

Tezgâh üzerine yayılmış olan kâğıda büyülenmiş gibi bakıyor, inanmamış gibi başını kaldırıp çevresini gözden geçiriyor, yine bakıyordu. Yeniden okuduğu sözcükler, hiçbir yanlışlığa yer bırakmadan olduğu yerde duruyor ve birer çivi gibi onun gözlerine batıyordu. Evet, bu olamazdı. Bu satırlarda bir yanlışlık vardı, ama bu nerden geliyordu?

— Allah, Allah! Bakalım, yanlış mı nedir?

Bu satırı bir türlü dizemeyen Nadir Efendi, bir elinde kumpas, öbüründe yazı, Abdülkadir Bey'i buldu. Bu, yirmi yaşında bir gençti. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılı liseden mezun olmuş ve hemen patlayan savaşa girmiş, Filistin Cephesine

gönderilmiş, yaralanarak Sivas'a dönmüş, vilâyet basımevine müdür olarak atanmıştı.

Genç adam, Nadir Efendi'nin neden şaştığını pekiyi biliyordu. Şimdiye dek resmî vilâyet basımevinden hiç böyle sövüntüye benzer bir yazı geçmemişti. Osmanlı Devleti'nin sadrazamına söven böyle bir yazının burda ne işi vardı?

— Baksana şuraya! "Hain Ferit" mi diyor? Bu, bizim Sadrazam Damat Ferit Paşa olmaya?

Abdülkadir Bey:

— Evet, Sadrazam Damat Ferit için söylüyor! Dedi.

Nadir Efendi, şaşırmış kalmıştı. Şaka mı ediyor diye bir yandan genç müdüre bakıyor, bir yandan da şeytan görmüş gibi içinden etkili dualar arıyordu.

Nadir Efendi, 1908 den beri bu basımevinin emektarıydı. Basımevinin ilk müdürünün oğluydu. Burda mürettiplik etmeyi bir kader işi olarak benimsemiş ve düşünce olarak ancak burda dizdiği resmî yazılarda geçen şeyleri görmüştü. Ona göre büyük adam, ancak burda basılan resmî yazılarda adı sık sık geçen devlet ve hükümet adamları olabilirdi. Aylardır, adı bir yarı Tanrı gibi geçen Damat Ferit Paşa, şimdi "hain" olup çıkmıştı. Bu, neyin nesiydi? Nadir Efendi'nin eli, hâlâ harflere uzanıp bu sözleri dizmek üzere davranamıyordu. Resmî bir vilâyet basımevinde hiç böyle kepazelik olur muydu?

Abdülkadir Bey, en sonra baklayı ağzından çıkardı:

— Bunu, Mustafa Kemal Paşa yazdırmış. Sen korkma, dizmeye bak!

Nadir Efendi, burnundan soluyarak bu yazıyı dizmek zorunda kaldıysa da sanki kıyamet kopacakmış gibi bir duyguya kapılmıştı. "Hain Ferit! Hain Ferit!" diye içinden söylenip duruyordu. Evet, sanki Sırat Köprüsü'nden geçmişti. Artık, bir kez ok yaydan çıkmıştı. Deccal, ateşten sözlerini yazdırmayı sürdürüyordu. "Alçak sadrazamın hain kabinesi... Aynı mel'un-un..."

Başmürettip Hamdi Bey, Nadir Efendi'nin yine duraladığını görerek onu yüreklendirmeye çalıştı:

— Haydi, Haydi... Bitirin artık!

Emektar mürettibin mırıldanmaya başladığı ayet biterken yazı da dizilmiş, prova tezgâhına verilmişti. Mürettip Nadir Efendi'yi pek çok korkutan yazının başlığı, "Ulusal Kımıldanışın Nedenleri" idi. Bu yazıyı İsmail Hami'ye dikte ederek yazdıran Mustafa Kemal'di. Bu yazı Sivas yaylasından İstanbul'daki sersem yöneticilere fırlatılmış güçlü bir bombaydı. Gerçekten Nadir Efendi'yi haklı olarak şaşırtabilecek türden bir yazıydı. İyi bir gazeteci olan İsmail Hami Bey, kongreye İstanbul delegesi olarak katılmıştı.

Mustafa Kemal, prensip olarak gazeteye yazılacak yazılara imza atılmamasını istiyordu. Gazetede çıkacak bütün yazılar, toptan kongrenin düşüncelerini yansıtacak, hiç kimseye mal edilmeyecekti. İlk sayıya girecek yazılar belli olmuştu. Dört sayfalık gazetede bu yazıdan sonra kongre haberleri geliyordu. Mustafa Kemal'in açılış nutku, kongrenin padişaha çektiği uyarma telgrafı, ulusa ünleyen bildiri, Havza'dan Mustafa Kemal'in padişaha gönderdiği telgraf, yepyeni bir ihtilâl edebiyatı olarak birbirini kovalıyordu.

Sermürettip Hamdi, bunları peşi sıra sütunlara yerleştirmiş, sayfaları bağlamış, baskı makinasının bulunduğu yandaki odaya yollamıştı. Yeni gazetenin başlığını, klişe ile yapacak kimse şehirde bulunmadığından 36 punto nesih harflerle hazırlamışlardı.

Kolla çevrilen baskı makinası, ilk ihtilâl yemişini vermekle öğünebilirdi. Böyle köhne bir makinanın en yeni düşünceleri yansıtacak bir etken oluşu hoş bir olaydı. Zaten ihtilâllerin kaderi bu değil miydi? En güzel teknikle işleyen her şey, her zaman ihtilâllerin karşısında olmuş ve ihtilâller, en ilkel âletler ve araçlarla dev mekanizmaları dize getirmesini bilmişti. Şimdi de İstanbul'da son sistem baskı makinaları, salt ihtilâlcilere ve milletin haklarına sövüp saymak üzere çalışmıyor muydu? Ne var ki Sivas vilâyet basımevinin yaşlı makinası, pırıl pırıl bir görev yapmış, *İrade-i Milliye'nin* ilk sayısını basıp meydana çıkarmıştı.

Koridorun ötesindeki bir odada Mustafa Kemal oturmuş, üst üste sigara tüttürüyor ve ilk sayıyı heyecanla bekliyordu.

Bu ilk sayı ile Mustafa Kemal'in kendisi ve bütün kongrenin düşünceleri, halkın yanı başına dek sokulacak, karşısına çıkacak ve onunla ilk kez bu denli yakından tanışacaktı. Paşanın heyecanı bundandı. Yaver elinde henüz buram buram mürekkep tüten ilk sayıyı sallayarak odaya girdiğinde Mustafa Kemal, çoktandır özleyip durduğu çok eski, çok candan bir dostla karşılaşır gibi sevinçle üzerine atıldı.

Böyle içten ve özlenen bir dost gibi elleri arasına düşen İrade-i Milliye, bir noktada Mustafa Kemal'in canını sıktı. Yüzünü buruşturdu, öfkelendi. Gazete çıkarılırken verilen o güzel prensip kararı çiğnenmiş, İsmail Hami (Danişment) Bey, Mustafa Kemal'in ve kongrenin bütün düşüncelerini kendine mal etmişti. Mustafa Kemal'in dikte ettiği başyazının altında İsmail Hami adı sırıtıyordu.

Mustafa Kemal'i şu sırada en çok düşündüren şey, İrade-i Milliye'nin işgal altındaki bütün bölgelere sokulabilmesiydi. Refik Halit Bey'in posta yönetimi, Kuvayı Milliyecilerin bölgesinden işgal altındaki bölgelere kuş uçurtmuyordu. İstanbul'dan da bu bölgelere giden teller üzerinde hiçbir mors yürümüyordu. Yalnız Mustafa Kemal'in de her akıllı ve yapıcı insanın da bildiği bir şey vardı:

Ölümden başka her şeyin çaresi bulunuyordu. İstanbul'a bu gazeteyi iletecek çare de az zamanda bulundu. Mustafa Kemal, Sivas vilâyetinin nafia, ziraat ve baytar dairelerinin mühürlerini getirtti.

"Sivas livası baytar dairesi" damgası bir yığın zarfın üzerinde görünmeye başladı. Mustafa Kemal'in ve kongrenin bomba gibi düşünce ve parolalarını taşıyan İrade-i Milliye gazetesi, birer birer bu zarfların içine girip gizlenerek İstanbul'a doğru "mütenekkiren" yolculuğa hazırlanıyordu.

Mürettip Nadir Efendi, artık İrade-i Milliye'yi kendi gazetesi olarak benimsemişti ve eline getirdikleri imzasız bir yığın yazıyı hiç yadırgamadan kendi yazmış gibi, kendi düşünceleriymiş gibi rahatça, gözlüklerini burnunun ucuna dek indirerek diziyordu. En etkili, en yeni bir olay, yalnız Nadir Efendi'nin

değil öbür basımevi işçilerinin de gözlerini dört açmış, hepsi, kongrenin Mustafa Kemal'in ve İrade-i Milliye'nin anlamını kesin olarak anlamıştı.

Aralarında, Nadir Efendi'nin de bulunduğu Sivaslı işçiler, şöyle konuşuyorlardı:

— Yalnız bizim mahalleden beş Ermeni evi... Beşi de dün birden boşalıverdi. Toptan Erivan'ın yolunu tutmuşlar. Oysa şu ana dek Sivas, "Büyük Ermenistan"ın Pontos devletiyle sınırdaş bir şehri sayılıyordu. Nerden geldiği belli olmayan Ermeni aileleri, tereyağından kıl çeker gibi Amerikan ve Fransız temsilci ve papazlarının gölgesinde yavaş yavaş Sivas'a yerleşiyor, böylece ilerisi için hazırlık yapıyorlardı. Yalnız İngilizler, Fransızlar, Ermeniler değil, Türklerin aklı erenleri de Sivas yaylasının kaderi için son hüküm gününün yaklaşmakta olduğunu biliyorlardı. Ne var ki beklemeyen mucize meydana gelmiş, kader boynu bükük ve süngüsü düşük, geldiği yere doğru pılıyı pırtıyı toplamış gidiyordu. Kaderin bu kös kös gidişindeki anlamı mürettip Nadir Efendi'nin sezmemesi düşünülebilir miydi? Arkadaşlarına gülerek şöyle diyordu:

— Düne kadar değil buradakiler gitsin, öteden beriden gelip buraya yerleşmiyorlar mıydı? Mustafa Kemal Paşa da hikmet! O, geldi bak, buradakiler bile gidiyor. Demek, Sivas'tan ümidi kestiler. Paşadadır hikmet diyorum ben size!

*

* *

Mustafa Kemal, yanında Yaver Ruhi Bey olarak vilâyet basımevinin idarehanesine girdi. Zamanla kararmış sandalyeye oturarak Ruhi Bey'in rengi karaya çalmaya başlayan masanın üzerine bıraktığı bir tomar yazıyı birer birer alarak gözden geçirdi. Yazıların kimi yerlerine elindeki kalemle dokundu. Sonra yavere:

— Götürün bunları! Diye buyurdu.

Ruhi Bey, tomarı alıp mürettiphaneye gitti. Mürettip Nadir Efendi, gözlüklerinin üzerinden sevinç ve ilgiyle bir yavere, bir de elindeki tomara baktı.

Sonra kapar gibi onun elinden tomarı aldı. İmzasız yazılar bir dakikada mürettipler arasında bölüştürülmüştü. Nadir Efendi, her zamanki gözlükleri burnunun ucuna düşmüş olarak Mustafa Kemal'in olduğu anlaşılan uzun ve ateşli yazıyı bir dua okur gibi dizmeye başladı:

— Bir tecavüzi haricîye karşı indeliktiza silâha sarılıp mukabele göstermeyen cemiyetlerin izmihlale uğradıklarını ve dâhilde mehayihak ve icrayı istibdat eden bir kuvvet aleyhinde hasbel icap kıyam etmeyen milletlerinde zaaf, meskenet içinde boğulup mahvolduklarını tarih ve tecrübe ispat eylemektedir... Lâkin bu kıyamların müspet bir netice vermesi, icabı ahval ve ilcayi ihtiyaçtan münbais ve tekâmülî bir hedefe matuf olmalarına vabestedir.

Bir akalliyeti *(ekalliyet)*kabile haricinde bütün millet ve memleket, Anadolu'nun sinesinden verilen bir işaret üzerine fevç fevç*(akın akın),* kütle kütle kıyam etmiş ve her fert aynı his ve emelin şevkine tebaiyetle birleşmişlerdir. İşte hareketi milliye, bugünün en büyük meselesi olan tamamiyeti mülkiyeyi ve istiklâli milliyi muhafaza için bütün milletin azim ve imanından doğdu. Bu kıyam, yalnız hamiyetsiz bir heyeti hükümeti kemali inatla tutunduğu mevkii iktidardan iskat etmek değil, mukadderatı memlekette iradeyi milliyeyi hâkim ve milleti âmil kılmak...

...Dört senede nüfusu umumiyesinin dörtte birini feda eden Türk milletinin bakiyesini de manda namı altında İngilizlerin esaretine uğratmak, yalnız insanî ve medenî bir zulüm ve vahşet değil, ilim ve tabiata karşı irtikâp olunmuş bir cinayettir. Hâlbuki ilim ve medeniyet Asya'yı Suğra'da taazzuv eden vahdeti millînin ve teessüs eyleyen şekli medeniyetin muhafazasını icap ve bunun için gösterilecek mukavemeti ve bu mukavemete müzaheret edenleri ebediyen tebcil eder.

Akabe-i mütarekede uğradığımız yeis ve nevmidi içinde bir inkisam ve izmihlali küllî korkusu ile kıvranırken meydana çıkan manda meselesi, bugün iktisabı şuur ve vahdet eden Türk'ün ve bu hali gören âlemi medeniyetin nazarında ehem-

miyetini zayi eylemiştir. Sakit ve mekin duran milletimiz, son hareketi ile senelerden beri hedef olduğu bühtanlardan bir anda kurtuldu. Acaba cihanı medeniyet anlıyor mu ki Türk milleti teali ve terakki etmek için mandaya değil, bir parça sulha, bir parça sükûna muhtaçtır.

...Türk milleti bugünkü hareketi ile ispatı rüşt etmiştir. Türkler sağdır, medenîdir ve yaşayacak, yükselecek ve pek ziyade yükselecektir.

*

* *

Çarkçı Rıza, vilâyet basımevinin bu emektar işçisi ömrünün en yorucu işini bu gece yapıyordu. Bas Allah bas, İrade-i Milliye'nin bir türlü sonu gelmiyordu. Bu köhne makinada kolla çevirerek bin baskı çıkarmak ne demekti? Bu makina, anasından doğalı böyle kalabalık baskı mı görmüştü? Resmî vilâyet gazetesi "Sivas", ancak haftada bir o da birkaç yüz sayı çıkıyordu. Çarkçı Rıza, en sonra yakınacak duruma gelmiş, havanın soğukluğuna bakmadan burnunun ucundan damlayan terleri elinin tersiyle silerek şöyle bağırmak zorunda kalmıştı:

— Yahu, yetmez mi? Bittik, yetmez mi?

Genç basımevi müdürü, makina başında dikilmiş duruyor, Çarkçı Rıza'nın yinelediği yakınmalara şu karşılığı vermekle yetiniyordu:

— Ha gayret, Rıza Efendi. Birkaç yüz nüsha daha kaldı.

İlk Kuvayı Milliyeci basımevi işçilerinin terleriyle ıslanmış İrade-i Milliye'nin bu sayısı da ertesi gün Baytar ve Nafia dairelerinin zarflarına gizlenerek yine türlü Anadolu şehirleriyle İstanbul'un yolunu tuttu.

Yalnız, İstanbul'a varan bu sayılardan birini ele geçiren İngilizlerde şafak attı. Bu kepazeliği protesto etmek üzere İstanbul hükümetinin kapılarını hışımla yumrukladılar. İngilizleri en çok kızdıran yazı, güzel ve sevindirici bir memleket haberini taşımaktaydı. İngiliz taburları Samsun'a Merzifon'u boşaltıp giderken halk, arkalarından teneke çalmış ve:

"-Kahrolsun işgal!" Diye bağırmıştı.

Başı sıkışan yeni Dâhiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif Paşa, artık Kuvayı Milliyeci bir vali olan Reşit Paşa'ya bir telgraf çekerek, "kahrolsun işgal" diye bağırarak halkın yapmış olduğu bu densizliği İrade-i Milliye'nin sütunlarına geçirmesine neden göz yumduğunu sordu ve onu kınadı.

Damat Şerif Paşa'nın bu telgrafını valinin elinden alan Mustafa Kemal, pek çok sinirlendi ve arkadaşlarının yanında ortaya şöyle bir soru attı:

— Ne garip ve şayanı hayret bir siyaset! Acaba hükümet işgali şayanı takbih görmüyor mu? Yoksa görmüyor da işgali alkışlayacak bir siyaset mi takip ediyor?

Mustafa Kemal, 18 Aralık 1919 günü Sivas'tan Ankara'ya giderken İrade-i Milliye gazetesini içi sızlayarak Sivas'ta bırakmak zorunda kalacaktı. Sivaslılar, gazeteyi iyice benimsemişlerdi. Ne yazık ki bu ilk ihtilâl bayrağı, daha sonraları, Mustafa Kemal'e karşı olanların eline geçecek, Ankara'da başlayan siyasal boğuşmaların kara bayraklarından biri durumuna gelecek, Sivas'ın pek sevdiği kimi çocuklarının da başını yiyecekti. Yalnız, Mustafa Kemal, bir ihtilâl arkadaşı olarak Sivas'ta kurduğu İrade-i Milliye'nin ikiz kardeşini Ankara'da çıkarmak üzere yeni düşler ve düşünceler arkasındaydı.

Sivas'ın karla örtülmüş apak yaylasından kıpkırmızı bir gelincik gibi Ankara'ya götürdüğü bu düş, Ankara'nın sarı bozkırlarında da açacaktı.

VAY VAY!

Başarısızlığa uğramamak için en güvenli yol, başarmaya and içmektir.

-Sheridan-

Trabzon Valisi Galip Bey'in Giresun Kaymakamlığına atadığı Alaşkirt *(Eleşkirt)* Kaymakamı Badi-Badi Nedim, Giresun'a varmış, eski Kaymakam Nizamettin Bey'in sandalyesine oturmak üzere bekliyordu. Osman Ağa, padişahlıktan af geldiği halde dağdan inmemişti.

Valice kendisine bir ay izin verilen Nizamettin Bey'se kuşku içinde olduğundan kaymakamlık vekâletini vermeyerek birkaç gün daha makamında kalmıştı. Gerçek bir şaşkınlık içinde bunalan Nizamettin Bey, valinin kendisine "kafadan" izin verdiğinden kuşkulanarak bunun ne gibi kötülüklere gebe olabileceğini düşünüp durmaktaysa da işin içinden tam olarak çıkamamaktaydı. Yalnız sezdiği tek şey, Galip Bey'in kendisine bir oyun oynamaya hazırlandığıydı.

Valinin kendisine, İstanbul'a danışmadan kafadan izin vermesinin altında büyük kötülükler yatabilirdi. Nizamettin Bey, Osman Ağa işi için İstanbul'a gidip durumu anlatmak ve Vali Galip Bey'in kışkırtıcı davranışlarına karşı nezarette kendini savunmak istiyordu. Galip Bey, Nizamettin Bey'in Giresun'da kalmasını istemiyor, bir an önce görevini vekiline bırakıp gitmesini istiyordu. Nizamettin Bey, en sonra vapura binerek Giresun'dan ayrılmıştı. Kaymakam, doğrudan doğruya İstanbul'a gitmeyi sakıncalı bularak Samsun'a inmişti. Havada yanık kokuları vardı. Ne var ki şaşkınlığı hâlâ sürüyordu. Samsun'da karaya çıkan Nizamettin Bey, doğruca Mutasarrıf Hamit Bey'in katına çıkmıştı. Kaymakam, ta Selanik'ten Mustafa Kemal'in çocukluk tanışlarından biri olduğundan ve şimdi de tehlikeye benzer bir durumda göründüğünden o sırada Sam-

sun'da bulunan tümen kumandanı Refet Bey (Paşa) ile Mutasarrıf Hamit Bey, Nizamettin Bey'i Bafra Kaymakamlığına atamak istediyse de o buna yanaşmadı.

Nizamettin Bey, Samsun'a giderken Mustafa Kemal'in orada olduğunu sanıyor ve onunla görüşmeye can atıyordu. Ne yazık ki Samsun'a vardığında Mustafa Kemal, Havza'ya yollanalı üç gün olmuştu. Görüşmediğine çok üzülmüşse de Hamit Bey'in salığını da dinlememiş, Samsun'a uğrayan bir İngiliz vapuruna binerek İstanbul'a yollanmıştı. Yalnız, ordaki yanlış anlaşılmaları düzelterek en çok bir hafta içinde döneceğini Hamit Bey'e söyleyerek gitmişti. Nizamettin Bey, tam tehlikenin gözüne gitmiş, vapurdan iner inmez yakalanmış. Bekirağa Bölüğü'ne, oradan da Nemrut Mustafa Paşa'nın korkunç divanı harbine götürülmüştü.

O da Urfa Mutasarrıfıyla Boğazlıyan Kaymakamının uğradığı akıbete uğramak tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti. Bandırma'da azınlıkları zorla göç ettirirken toptan öldürtmek suçuyla yargılanacaktı. Nemrut Mustafa Paşa'nın burda vereceği yargı açıktı. " Ölüm!" Demek ki Topal Osman Ağa'nın başında dolaşan ölüm tehlikesinin bir benzeri bu kez de gelmiş kendi başına konmuştu. Ne var ki Topal Osman şimdi silâhlı adamlarıyla dağda yağlı iplere kurşun atarak eğleniyordu. Çok da iyi ediyordu. Demek ki Topal Osman, İstanbul hükümetine kafa tutmakta ve ona meydan okumakta sonuna dek haklıydı. Kahpe bir dönem başlamıştı.

Bütün milleti, yurdu düşünen başlar tehlikedeydi. Ne yapmalıydı? Osman Ağa gibi "ferman padişahın, dağlar bizimdir" demekten başka umar var mıydı?

Nemrut Mustafa Paşa'nın yağlı iplerine meram anlatmaya çalışmaktansa kaçmak denen nesneyi ömründe bir kez de kendisi denemek zorundaydı. Ölümün önünden kaçmayı denemek, kutsal dirime karşı duyulan saygının en büyüğüydü. Şimdiye dek onun önünden hep suçlular kaçmıştı. Demek ki o da kaçmak zorunda kaldığına göre bir suçluydu. İnsan toplumları yönetildikleri düşüncelerin gereğince ya suçlu ya da suçsuz oluyordu. Nizamettin Bey de, mahkemeye gitmektey-

ken yanındaki polisin bir kör yanına getirerek kaçmış, birkaç gün İstanbul'da gizlendikten sonra yine bir vapura binerek Giresun'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Yalnız oraya gitmeyerek Samsun'a inmiş, burdan Giresun üstüne bilgi edinmek istemişti. Aldığı bilgiye göre Trabzon Valisi Galip Bey, İngiliz temsilcisinin torpidosuyla Giresun'a gelmiş, orda kendince denetlemeler yapıyordu. Kim bilir, belki de İstanbul'a ve herkese meydan okuyarak Mustafa Kemal'in buyruğuyla gelip Giresun Belediye Başkanlığı sandalyesine oturan Topal Osman Ağa sorununu çözümlemek üzere oraya gitmişti.

Osman Ağa, Nizamettin Bey'i hemen Giresun'a çağırmış ve çok direnmişse de Nizamettin Bey buna yanaşmamıştı. Topal Osman Ağa'nın güven verici varlığına karşın oraya gitmekten çekindi ve Samsun'da beklemeyi daha uygun buldu. Kahpeliklerin su gibi kolayca sokulacak yer bulduğu bu dönemin cilvelerine yavaş yavaş akıl erdirmeye başlayan genç kaymakam, Osman Ağa'nın mert göğsünün bile kendisini tutuklama heveslilerine karşı bir kale olabileceğini pek sanmıyordu. İşte tam bu sırada, eski valilerden Bekir Sami Bey uzun boyu, pek iri gövdesi, ağarmış arslan yelesi saçları ve düşünen alnıyla İstanbul'dan gelen bir vapurdan inmişti. O, Samsun'a boşuna gelmiş değildi. Rauf Bey, Albay Bekir Sami Bey gibi arkadaşlarıyla İstanbul'da görüşüp anlaşmış ve Mustafa Kemal'e erişmek üzere kalkıp buralara gelmişti. Ereği Orta Anadolu, Sivas'tı. Kendi başına bir çıkar yol arayarak çırpınıp duran Nizamettin Bey'i karşısına almış, şöyle demişti:

— Nizamettin Bey, kendi başımıza iş görmeyelim. Mademki Mustafa Kemal Paşa buradadır, gidip ondan talimat almak gerek. Onun vereceği talimata göre davranırız. Geliniz birlikte Sivas'a gidelim.

Nizamettin Bey, onun dediğini doğru buldu. Birlikte Sivas'a doğru yola çıktılar. Havza'ya vardıklarında kolordu kumandanı Çolak Salâhattin Bey'le karşılaştılar. Salâhattin Bey, her ikisini de üzen bir haber verdi. Gerek Bekir Sami Bey ve gerekse Nizamettin Bey için İstanbul'ca tutuklama buyruğu gelmişti. Emir, hemen arkalarından Samsun'a yetişmişti.

Genç kaymakamı bir korku kaplamıştı: "Demek ki tutuklama emirleri peşimi kovalıyor. Anadolu'da kapana girmek üzereyiz!" Diye düşünüyordu.

Bu kaçak insan duygu ve düşünceleriyle dopdolu olarak Amasya'ya vardıklarında, tümen kumandanı Cemil Cahit Bey'i buldular. Ondan Mustafa Kemal'in hâlâ Sivas'ta bulunduğunu, Erzurum'a yollanmadığını öğrendiler. Bir tek umut ışığı ondaydı. Memleket davası bir yana, şu sırada kendi öz varlıklarını kurtarmak için Mustafa Kemal'i bir kurtuluş ışığı gibi görüyorlardı. Mustafa Kemal'le aralarındaki uzaklığı biraz daha kısaltmak üzere kalkıp Tokat'a gittiler. Nizamettin Bey, Tokat'ta beklerken, bir gün Bekir Sami Bey, Çolak Salâhattin Bey'le onu evine çağırmıştı. Konuşma sırasında Bekir Sami Bey, İstanbul'dan gelen bir telgrafta İstanbul'a çağrıldığını, Sivas'tan gelen bir telgrafta da ivedi olarak Sivas'a çağrıldığını söylemişti. Bunun üzerine iki konuk kuşkulu gözlerle birbirlerine bakmışlar. İstanbul'la yapılan bir anlaşma sonucunda tuzağa düşürülerek tutuklanacakları korkusuna kapılmışlardı.

Bekir Sami Bey, bu sırada Nizamettin Bey'e:

— Korkma! Demişti. Şayet tevkif edilirsen burada gereken tertibatı aldırır, seni kaçırtırım. Yok, Kayseri yoluyla götürmeye kalkarlarsa, Aziziye'deki adreslerini vereceğim, bizim Çerkezlere haber gönderirsin. Onlar seni kurtarırlar.

Bekir Sami Bey, bunları dedikten sonra Sivas'a doğru yola çıkmışsa da onun durumu da Nizamettin Bey'inki gibi tehlikeliydi. Sonradan Sivas'tan gelen ivedi telgrafın gerçek anlamını anladıklarından Çolak Salâhaltin Bey de, Nizamettin Bey de kötü bir kuruntuya kapıldıklarını, bu arada Bekir Sami Bey'in de günahını aldıklarını anlamışlardı.

"Meğer Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere vaktinden önce gelen kimi delegelerin, beklemekten usanarak memleketlerine dönmek istediklerini gören kolordu kumandanı, bunları bekletebilecek bir güçlü kişi olan Bekir Sami Bey'i ivedi olarak Sivas'a çağırmak gerekliliğini duymuş ve o telgrafı çektirmişti."

Nizamettin Bey'in Mustafa Kemal'den beklediği mektup en sonra gelmişti.

"— Sivas'a gel!" Diyordu.

Hemen yola çıktı. Sivas'a vardığında kongre toplanmıştı. Mustafa Kemal, bu eski tanıdığı güler yüzle karşıladı. Hikâyesini dinledikten sonra hemen ona bir görev buldu. Müdafaayı Hukuk Örgütünün haberleşme işleriyle bütün kongre delegelerinin yedirilmesi ve içirilmesi işine bakacaktı.

*

* *

Nizamettin Bey, kongre üyeleri için kaynayan kazanlara doldurulmak üzere erzak bulmakta çok güçlük çekmeye başlamıştı. Kasaba, bakkala borçlanmıştı. Mustafa Kemal'in adına dayanarak yığın yığın erzak almıştı. Bir gün paşayı yalnız kıstırarak:

— Paşam, dedi. Bakkala, kasaba çok borçlandık, bunları ödeyecek para kalmadı.

Mustafa Kemal, onun gözlerine anlamlı anlamlı bakarak:

— Bunları, Rauf Bey yanımdayken tekrar aç! Dedi.

Nizamettin, bir ara her ikisinin yan yana oturduğunu görerek yaklaştı ve yukarıdaki sözleri olduğu gibi yineledi.

Mustafa Kemal:

— Ben, şimdiye kadar olanı, yedi-sekiz yüz lira verdim. Başka para veremem! Dedi.

Durumu kavrayan Rauf Bey, biraz sonra Nizamettin Beyi çağırarak eline yüz kırmızı altın saydı:

— Bununla bir müddet daha idare et, sonra beni gör, dedi.

İaşeci Nizamettin Bey, yirmi kişilik ihtilâlci grubu ile kongre üyelerinin yemesini içmesini sağlıyordu. Yemekler okulun kazanlarında pişiyor ve öğrencilerin yemekhanesinde oturularak yeniyor, tatlı Kepenek suyu içiliyordu.

Nizamettin Bey, yemek giderlerini herkesten almanın gerekliliğini öne sürüyorsa da Mustafa Kemal, buna yanaşmıyordu.

— Kimden ne isteyeceksin? Yanımdakilerin kimisi teğmen, maaşının bir kısmını zaten İstanbul'daki ailesine bırakmış. Bir de burda masrafa dayanabilir mi? Nasıl olur?

Nizamettin Bey, bir gün yine haberleşme işleri dolayısıyla telgrafhanede bulunuyordu. Telgrafçılardan biri ona:

— Dün, Babıâli'den Elâziz Valiliğine iki mühim şifre yazıldı! Dedi.

— Mühim olduğunu nereden anladın?

— Harbiye Nazırı ile Dâhiliye Nazırının imzaları vardı. Mühim ve müstacel kayıtlıydı. Fakat Elâziz merkezini bulamadığım için Babıâli buraya yazdırdı. Sonra, bulunca Elâziz'e çektim.

Nizamettin Bey, şifreleri kaptığı gibi Mustafa Kemal'e koştu. Paşa, Yaver Hayati Bey'deki şifre anahtarlarını alarak ona verdi.

— Al, aç bakalım, nedir?

Şifrelerin parolalı olduğu anlaşıldı. Parolayı bilmeyince hiç bir babayiğit bu şifreyi çözemezdi.

Paşa, bunun da umarını buldu:

— Vali Reşit Paşa'dan sor! Dedi.

Nizamettin Bey güldü:

— Güzergâhta, emniyet ettikleri bir vali ile emniyet etmedikleri birine aynı parola verilir mi paşam?

Mustafa Kemal de güldü:

— Canım, git sor! Belki verir! Dedi.

Reşit Paşa, anahtarı hemen verdi: "Lâtif"ti.

Bu anahtarlarla şifreler açıldığında hepsinin gözleri büyüdü. Donakaldılar. "Elâziz Valisi Galip'in Sivas Valiliğine ve kolordu kumandanlığına atandığı bildiriliyor ve toplayacağı kuvvetlerle Sivas'ı başarak kongrede bulunanları tutuklaması" isteniyordu. İşte, ünlü Ali Galip serüveni, böylece ucuz atlatılmıştı.

Kongrede haberleşme ve yedirme içirme işleriyle uğraşan Nizamettin Bey, dışardan gelen en yeni haberlerin kaynağında bulunuyordu. O günlerde Ali Galip işi de alevlenip gittiğin-

den herkes aşağı yukarı bu baskınla ve ölümle bitmesi düşünülen sorunla ilgileniyordu. Her sabah yataktan kalkıp da Mustafa Kemal'le karşılaşanlar, selâm sabahtan önce onun yüzünde siyasal ve psikolojik meteoroloji alâmetlerini araştırıyordu. Onun yüzünün durgun, asık, sevinçli çizgilerinin ne anlama geldiği artık iyice biliniyordu.

Bu, karargâh arkadaşları arasında bir şakanın yaratılmasına bile sebep olmuştu. Hele Rauf Bey, bu şakadan pek çok hoşlanıyor, böyle siyasal meteoroloji üstüne de kolayca bilgi alabiliyordu. Herkesten erken kalkan Nizamettin Bey, yine pek erken kalkanlardan biri olan Mustafa Kemal'i ilk gören arkadaş olduğundan haberi ondan almak gerekiyordu. Rauf Bey, sabahleyin uzun boyu ve güler yüzüyle odasından çıkıp da Nizamettin Bey'le karşılaşır karşılaşmaz ona:

— Nizamettin Bey, nasıl? Ha babam ha mı, vay vay mı? Diye soruyor ve ondan bu sorduklarının biriyle bir karşılık bekliyordu.

Nizamettin Bey çoğu zaman Hamidiye kahramanına:

— Ha babam ha, Beyefendi! Diye karşılık veriyor, Rauf Bey'in yüzünde ve mavi gözlerinde hemen bir sevinç şimşeği çakıyordu.

Bu, iyi haber anlamına geliyordu. Hikâyesi de şuydu:

Yeniçeriler, top atışı yaparlarken, bu iki sözü her zaman kullanırlardı. Eğer attıkları taş gülleler gidip hedefe vurursa;

— Ha babam ha! Diye bağrışırlar, sevinirlerdi. Taş gülleler hedefe değmeyerek yolunu şaşırır ya da yarı yolda kalırsa;

— Vay vay! Diye bağırarak başarısızlık çığlığı atar, yakınırlardı.

Bütün karargâh personeli ve kongre üyelerinin, böylece iyi ya da kötü haberleri Mustafa Kemal'in yüzünden öğrenmeye çalıştıklarını pekiyi bilen Mustafa Kemal, "vay, vay!" diye bağırılıp dövünülecek zamanlarda bile "ha babam ha" maskesini takınarak hiç kimseyi umutsuz düşürmemeye çalışıyordu. O, çoğu zaman, gerçek bir liderin, olayların taşıdığı korkunç olumsuz potansiyel karşısında bile yüzünün çelik bir çizgisi ve

bir davranışıyla duruma egemen olabileceğini biliyordu. En büyük zaferlerin ya da yenilgilerin yararlanılmış ya da yitirilmiş küçük bir an sorununa bağlı olduğunu Çanakkale boğuşmalarında yakından deneyerek öğrenmişti. Bu yüzden de arkadaşlarının birbirlerine:

— Vay vay! Diye fısıldamalarına meydan vermemeye ve bu yeni politika ve ihtilâl meydanını da tıpkı Anafartalar Savaşı gibi yönetmeye çalışıyor, açık da vermiyordu.

Nizamettin Bey'in, Rauf Bey'e "vay, vay!" dediği sabahlar da olmuyor değildi. Ne var ki bunlar "ha babam ha"ların yanında devede kulak kalıyordu.

Mustafa Kemal, baştanbaşa iyimserlikti. Bir gün Nizamettin Bey ona:

— Paşam, dedi. Baksanıza, bütün dünya bize düşman! Durum kötüye gider gibi değil mi? diye sordu.

Mustafa Kemal:

— Canım, dedi. Düşmanlarımız olan İtilâf Devletlerinin Anadolu'yu işgal etmek için hiç olmazsa beş yüz bin kişilik bir kuvvete ihtiyaçları vardır. Bunu ise, görmüyor musun durumlarını? Milletleri artık vermez. Olmayacak bir şey, ama verseler bile on beş-yirmişer kişilik iki düzine çete ile bunların menzil hatlarını ve her şeylerini berbat etmek bizim için mümkündür.

Bir akşam, çok düşünmekten zihin yorgunluğundan yüzünün çizgileri sarkmış ve uzamış görünen Mustafa Kemal, iaşeci başı Nizamettin Bey'e:

— Bu akşam, benim canım rakı içmek istiyor. Kalk, Bekir Sami Bey'in evine gidelim, dedi.

Kalktılar gittiler. Gidenler, Mustafa Kemal, Yaver Muzaffer ve Nizamettin Beylerdi. Bekir Sami Bey'in konağına vardıklarında orasını Sivas'ın bütün Çerkezleriyle tıklım tıklım buldular. Orta Anadolu'nun büyük adamlarından sayılan Kuvayı Milliyeci ve aydın Bekir Sami Bey, hemşehrileriyle dertleşmekteydi. Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'in direnmesine karşın içeri girmek istemedi. Şöyle bir demlenmek üzere gel-

diğini, bunca konuk içinde böyle bir şeyin olamayacağını söyleyerek kapıdan döndü.

Ordan, Kalem Reisi Akif Bey'in evine gittiler. Kapıyı emir eri açtı ve bu üç sivil kişiyi içeri almayarak kapıyı yüzlerine kapamak üzereydi ki Mustafa Kemal, kendisini paşa giyneği içinde sayarak içeri daldı, ötekiler de arkasından girdiler.

Mustafa Kemal, kendi evinde geziyormuşçasına her yanı dolaştı. Rafın birinde pek güzel kül rengi bir kalpak gördü.

— Alalım şunu, Akif'e lâzım değildir, dedi.

Biraz sonra gelen ev sahibi, sofrayı kurdurdu. Mustafa Kemal, o gece saat ikiye dek, bütün ihtilâl düşüncelerini ve günün kurşun gibi tortusunu bir yana bırakarak içti. Ta Selanik günlerinden kalma ağır aşk şarkıları, yanık Rumeli türküleri söyledi. Güzel ut çalan bir Sivaslının da bu küçük şölene katılması, Mustafa Kemal'i korkunç kaktüslerle örtülü uzun bir çöl yolculuğundan sonra serin bir vahaya eriştirmiş gibiydi.

Mustafa Kemal'in kongre gürültüsü süresince unutmanın sevince benzer yalancı cennetini aradığı tek gece bu oldu. Yoksa bu çok tehlikeli aksiyon günlerinin her dakikasını sonuna dek uyanık ve lotos*(lotus)* yemişlerinden uzakta geçirmek uğruna bilincini korkunç silâhlara sahip bir nöbetçi gibi kullandı.

Bugünlerde Mustafa Kemal'i en çok üzen dokunaklı bir olay geçti. Müdafaayı Hukuk Örgütü'nde çalışan bir delikanlı bir gün utangaç ve çekingen, Mustafa Kemal'e yaklaştı.

— Bir arzun mu var, çocuk?

— Evet, paşam. Müsaadenizle bir şey söylemek istiyorum.

— Söyle evlât, çekinme.

— Efendim, babam diyor ki...

— ...

— Babam diyor ki, İngilizlerle Fransızlar Sivas'ı işgal edip hepimizi öldürecekmiş. Bu yüzden benim bundan böyle sizinle çalışmamı istemiyor.

— Öyleyse çalışma evlât. Babaya karşı durulmaz. Baba hakkı büyüktür. Yalnız, babana de ki: "Vatan elden gittikten sonra, evlâdın ne hükmü kalır?"

DOĞUDA GEZEN KALE

Felâketler karşısında direnme, kahramanlıkların en büyüğüdür.

-Fenelon-

Kâzım Karabekir, Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla görüşerek Sovyetlerle kurulması gereken bağlantının ancak kendi aracılığıyla olmasını koşullamıştı. Mustafa Kemal, Rauf Bey ye arkadaşlarının Bolşeviklerle anlaşarak komünistliği ilân edebilecekleri ve böylece kendisinden uzakta Türkiye'de bir komünist hükümeti kurarak bir olupbitti yaratacaklarından korkmuştu. Şişli'deki evde, Samsun'da, Havza'da ve Amasya'da tartışması yapılan bu türlü kurtuluş çaresi, artık Sivas Kongresi'nde geçer akçe olmaktan çıkmıştı. Mustafa Kemal ve arkadaşları burda hem boşluktan kurtulup ulusun tam desteğini sağlar gibi olmuşlar, hem de İngilizci ve gerici İstanbul hükümetinin çok yeni ve çok tehlikeli propagandasına erek olmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarına komünist damgası vurup en ince yanlarından işleyen İngiliz propagandası, bunu İstanbul hükümetinin ağzıyla her yana yaymaktaydı. Sovyet sınırlarına yakın yerlerdeki İngiliz askerlerine komünistlik bulaşmasından korkan İngilizler, bunları elden geldiğince tehlike bölgesinden uzaklaştırmaya çalışıyorsa da Mustafa Kemal'in haber alma servisinden bildirildiğine göre İngiltere'nin göbeğinde sosyalizm almış yürümüştü.

Kâzım Karabekir'in yalnız kendine özgü büyük ve gizli hesapları vardı. Yeni bir ulusal hükümet kurmak düşüncesiyle Anadolu'ya ilk geçen o olmuştu. Bütün kendisinden sonra gelenleri işlek politik zekâsıyla kendi çizdiği yolda kullanmak kararındaydı. Kızıl bir yangın gibi eski Çarlık topraklarını kolayca yalayarak güneye doğru inen Bolşevikliğin, Türkiye'nin sı-

nırlarından kolayca atlayabileceğini hesapladığı anlaşılıyordu. Ordu disiplinini her yerde darmadağın eden Bolşeviklik akımının Türk ordusunun saflarına sızmamasını ancak Kars sınırında bıçaklarını bileyerek bekleyen korkunç Ermeni tehlikesi önlüyordu. Kâzım Karabekir de halk psikolojisinden gelen küçüklerin rütbelilere ve rütbeye karşı duyulan tiksintinin, en disiplinli ulusal orduları bile parçalamakta olduğunu görüyor ve apoletlerin, rütbelerin yavaş yavaş göz önünden yitirilmesinin gerekli olduğunu anlamaya başlıyordu. Kâzım Karabekir, Bolşevikliğin olsa olsa ancak bir giynek değişikliği altında Türkiye'ye girmesine göz yumabilirdi. Vaktiyle Mustafa Kemal'le yaptığı tartışmalarda Bolşeviklik kozunun kullanılması durumunda İtilâf Devletlerinin hemen Türkiye'ye büyük ordular dökeceklerini, bu yüzden de Sovyetlerin yapmak zorunda kalacağı askerî yardım yüzünden Türkiye'de iki yabancı ordunun çarpışacağını, böylece memleketin batısının İtilâf Devletlerinin, doğusunun da Rusların elinde kalacağını ve Türkiye gerçeğinin ortadan kalkabileceği düşüncesini savunuyordu.

İşte, Sovyetlerle bağlantı ve ilişki kurmak patentini bütün bu düşüncelerin ışığında sahiplenen paşa, bir zaman önce ilk girişim olarak Erzurum askerî hastanesinin başhekimi Doktor Fuat Sabit Bey'i Sovyet ilgilileriyle bağlantı kurmak üzere tam yetki ile kuzeye göndermişti. Doktor gidebilirse Lenin'le bile görüşebilecek, Türk Kuvayı Milliyesinin desteklenme koşullarını öğrenecekti. Fuat Sabit Bey'den gelecek önemli şifreleri uzun zaman bekleyen Kâzım Karabekir, onun bir Rus kızıyla evlenerek Bolşevik olduğunu işitince şaşkına dönmüştü. Onun arkasından benzeri görevle giden Kurmay Subay İsmail Hakkı Bey'in de komünist oluşu paşayı hem çileden çıkarmış, hem uzun uzun düşüncelere daldırmıştı. Bu ne sihir, ne kerametti. Tıpkı mitolojide olduğu gibi ejderhanın bakışlarıyla karşılaşan herkes, nasıl taş kesiliyorsa Bolşeviklerle karşılanıp da bir çift sözlerini işitenler, komünist olup çıkıyordu.

Kâzım Karabekir, uzun boylu, esmer ve zeki Fuat Sabit'in kendisine bu oyunu oynamasına kızıp dururken ve ondan

umudunu da büsbütün kesmişken Sivas'tan, Rauf Bey'den gelen bir mektup onu bu sürekli öfke ve şaşkınlığından uyandırıverdi. Fuat Sabit Bey, şifreleri doğruca Sivas'a ulaştırmış, ordan çözümlenmek üzere Kâzım Karabekir'e gönderilmişti. Anahtarı paşadaydı. Paşa, şifreyi çözümlediğinde şimdiye dek kendi haberleşme araçlarıyla elde ettiği bilgilere çok yakınlık gösterdiğini gördü.

Bu şifrede paşayı en çok ilgilendiren ve böylece öfkesini artıran şey de İngilizlerin müsavatçı Azerbaycan'da oynadığı yeni oyunlardı. Bu oyunlar da ilk elde Kâzım Karabekir'in prestijini ve 15. Kolordunun bütünlüğünü ilgilendiriyordu. Evet, Azerbaycan tam anlamıyla İngilizlerin etkisi altındaydı. Bu yüzden Türkiye'nin acıklı dertlerine karşı kulaklarını tıkamıştı.

Bu da bir şey değildi, bari Türkiye'yi zarara sokmaya çabalamasalardı! İngiliz altınlarıyla oynayıp duran Azerbaycan hükümeti hem Türkiye'yi zayıf düşürmek hem de Azerbaycan'ı bir tampon devlet olarak güneye doğru ilerlemekte olan Bolşeviklere karşı güçlendirmek isteyen İngilizlerin kışkırtmasıyla, bol para dökerek Kâzım Karabekir'in kolordu birliklerinden birçok subay, astsubay ayartarak kaçırıyordu. Salt subay ve gedikli kaçırsalar neyse ne, eratı da ayartıyor ve küçük Azerbaycan ordusunun saflarını Türkiye'nin zararına olarak güçlendirmeye çalışıyordu.

Kâzım Karabekir'in kolordusundan kaçıp gidenlerden başka, Azerbaycan giyneği giymiş İngiliz altınları, Kuvayı Milliye'nin bundan sonra harcayacağı değerli subay stokunu İstanbul'dan aparıp Azerbaycan'a ulaştırıyordu.

İstanbul'dan kalkıp gidenler, Kâzım Karabekir'i üzüyorsa da kendi kıtalarından kaçıp gidenler, onu heyecana düşürüyordu. Paşa, kendi kıtalarında başlayan bu ihanete benzer kaçışları önlemek üzere çok şiddetli tedbirler almak zorunda kaldı.

*

* *

Doktor Fuat Sabit Bey, şifresini Bakü'deki telsiz makinasıyla vermek istemişse de bu makinanın güçsüzlüğü dolayısıyla, Tiflis telsiz makinasından yararlanmak üzere Gürcü hükümetinden müsaade istemiş ve almıştı. Yanına bir Türk telgrafçısı alarak Tiflis'e varan Fuat Sabit Bey, şu anlamdaki şifreyi göndermeyi başarabilmişti:

"- Azerbaycan hükümeti, Türkiye'ye borç para vermeyi uygun bulmuştur. Delege Türkiye'ye gelecektir. Şimdiye dek bu delegenin Türkiye'ye varamayışına Azerbaycan kabine buhranı sebep oldu. Bolşeviklerle görüştüm. Onlara dedim ki, Bolşevizm'in memleketimizde kurulabilmesi için sosyal ve ekonomik hiçbir temel yoktur. Sonra, halkın bilgi düzeyi ve gelenekleri de buna karşıt olduğundan hiçbir sosyal reform işini ortaya atmadan ne biçimde yardım edebileceklerini sordum. Her türlü yardıma hazır olduklarını söylediler. Şu var ki dediler, yol olmadığından şimdilik yalnız paraca yardım edebiliriz. Ne ölçek para gerekse bunu hemen sağlayabileceklerdir.

Enver Paşa'nın Bolşeviklerle işbirliği yaptığını bildiren kesin bir bilgi alamadım. Ancak, Moskova'ya ve Taşkent'e gidebilirsem bu bilgiyi alabileceğimi sanıyorum. Buradaki görevimi bitirince oralara gitmeyi düşünüyorum.

Azerbaycan hükümeti, barış konferansında İngilizlerden umutludur. Bu yüzden serinkanlıca ve düşünerek davranmaktadır. Barış konferansının amacı, bir Mâverayı Kafkas Konfederasyonu meydana getirmektir. Hükümet, bunun yanlısıdır. Bu yüzden de bize açıktan açığa yardım etmek ve gerektiğinde çarpışmayı benimsemek düşüncesinde olmadığını anladım. Başbakan, Rauf Bey'in buraya gelmesinin uygun olacağını söyledi. Başbakan, Türkiye'nin ne ölçek silâh ve cephane istediğini ve bunların ne gibi araçlarla gönderileceğini soruyor.

Azerbaycan'ın asker gücü on beş-yirmi bin arasındadır. Genel kanı ise şudur: Türk subay ve astsubaylarıyla güçlendirmedikçe hiçbir savaş yeteneği yoktur.

*

* *

Geniş, sarp ve sapa doğu bölgesi pek civcivli günlerini yaşıyordu. Türlü davranışlar, türlü düşünüşler ve türlü propagandalar, doğuda ters rüzgârlar gibi birbiriyle çatışarak esip durmaktaydı. Sivas Kongresi, Türkiye'nin bütün sınırları üzerinde bir civcivlenme yaratmıştı. Sınır duvarlarından içeri yalnız iştahla bakmıyorlar, batıda olduğu gibi Yunanlılar, bulduklarını gedikten derinlemesine içeri dalmış, ilerliyor; Ermeniler de Kâzım Karabekir'in bölgesini yutmak üzere İngiliz ve Amerikalılardan işaret ve destek bekliyorlardı.

Kafkasya bölgesinde İngilizlerin korumasıyla yapılan diplomatik davranışlar, burasını ilkin Bolşeviklere ve Türkiye'ye karşı güçlendirip, sonra da hazırlanmış haritalara göre Türkiye'nin içine doğru bir serüvene başlamak amacını güdüyordu.

Gürcistan hükümetini, papa ile Arjantin hükümeti tanımışsa da Kâzım Karabekir için bu pek önemli değildi. Önemli olan şuydu ki batı topraklarımız üzerinde yangınlar çıkarıp vahşetler ve zulümler yaparak ilerleyen Yunanlıların bir temsilcisi, Istavrakî, bir kurulun başında Gürcistan'a varmıştı. Çıkarları, ancak Türkiye'nin çıkarlarına uygun olması gereken Gürcistan, Türkiye'nin düşmanları arasına itilmek isteniyordu.

Sonra, en önemli yaramazlıklardan biri de şuydu:

Ermeniler, İngilizlerin aracılığıyla Kürt ağalarıyla anlaşmaya çalışıyorlardı. İngiliz istihbarat subaylarının güney bölgesinde yapmaya çalıştıkları Kürtçülük propagandası, kuzeyden böylece desteklenerek Kürtler, Türklerden koparılmaya çalışılıyordu. Erzurum'daki İngiliz temsilcisi Rawlinson da salt bu iş uğruna sık sık sınırı geçip ötelere gidiyorsa da karanlıklarda dönüp dolaşıp yine Erzurum'a geliyordu. Ne var ki cin düşüncel: paşa, onun hangi işlerin peşinde olduğunu biliyordu. Yeni Ermeni politikasının yürütücüleri, ünlü bir Ermeni'nin Haçador Ağa'nın ağzıyla ünlü Kürt beylerinden Hamit, Ali Merze, Ahmet Haso ve Yusuf Beylere bir mektup yazmışlar, Kürtlerle Ermenilerin dost olması gerektiğini savunmuşlardı. Bunda Ermeni ve Kürt kardeşliğinden söz ediliyordu. Kürt beyleri de Haçador Ağa'ya akıllıca ve soğukkanlıca bir mektup yazarak karşılık vermişlerdi.

Kâzım Karabekir'i şu sırada tedirgin eden sorunlardan biri bu Kürt sorunu, öbürü de kendi kolordusu için dirimsel bir anlam taşıyan subay ve askerlerin kaçarak Azerbaycan ordusuna katılması, böylece de hem İngiliz amaçlarına hizmet etmek zorunda kalmaları, hem de Türk ordusunun bozguna uğramasına bilerek bilmeyerek yol açmalarıydı. Şu sırada bu iki tehlikenin hakkından gelebilmekten başka kendisini temelli uğraştıran bir düşüncesi yoktu.

İstanbul'da "Kızılhançerciler"den Kürt "Nemrut" Mustafa Paşa ve Ahmet Hamdi Paşa'nın içinde bulunduğu bozguncu ve fırsatçı bir grup, doğu illerini karıştırmak üzerine korkunç bildiriler yazmış ve buralara dek göndermişti.

Paşa, Sivas'a kolordu bölgesini denetlemek üzere yola çıkmayı ve kar büsbütün yolları kapamadan önce bütün bu tedirginlik veren etkenleri ortadan kaldırmayı kararlaştırdı. Çok soğuk 27 Kasım günü Başhekim İbrahim Tali Bey, iki yaveriyle bir otomobile binen paşa, sabahleyin saat dokuzda yola çıktı. Horasan'da 12. Tümen karargâhında yemek yediler. Yine yola çıkarak geceyi Velibaba'da geçirdi. Velibaba'da üçdört yüz yıllık bir Velâ Türbesi vardı. Bu bucak merkezinde müdür olan genç bir yedek subayla tanıştı. Bucak halkının hemen yarısı Ermenistan'ın merkezi Erivan'dan göç ederek buraya yerleşmişti. Elli evlik köyün iki bin baş hayvanı vardı. Buradan sonra Kürt köyleri başlıyordu.

Ertesi sabah, otomobil, sabahın altısında yola koyuldu. Önceleri boşalmış olan Eşek İlyas köyünün yanında Rusların yol işçileri için yapmış olduğu barakalara da göçmenler yerleşmişti. Tahir köyü, yakılıp yıkılmıştı. Ayakta kalmış yalnız iki ev vardı. Jandarma karakolu da ayaktaydı. Kürt Ali köyü de yerle birdi. Bu mevsimde oldukça soğuk olması gereken hava güzeldi. Sıfırın üstünde on beş derece, paşanın tedirgin yolculuğunu hiç olmazsa biraz olsun tatlılaştırıyordu. Tahir'e dek süren düz şose bundan sonra taşlı, takur tukur bir yoldu. Yokuş da başladığından otomobil tık nefes gibi aksırıp tıksırıyor, paşa ile arkadaşları dik yokuşlarda inerek makinanın yükünü yeğnikleştiriyorlardı.

Yolda bir saat mola veren paşa, Van-Bayazıt bölgesinden toplattığı savaş öksüzü çocukların kafilesiyle karşılaştı. Erzurum'a "Sanayi Gürbüzleri"nin sıcacık, ekmekli, yemekli cıvıl cıvıl yuvalarına barınmağa gidiyorlardı. Hepsi açlığın en kötü günlerini yaşamış çocuklar gibi bir deri bir kemikti. Fersiz gözleriyle ürkek karga yavruları gibi paşa ile arkadaşlarına bakıyorlardı. Öksüz yurtlarının babası olan paşa babalarıyla karşılaştıklarını anlayınca sevindiler ve canlandılar. Paşa, hepsiyle içten ilgilendi. Hepsini birer birer gözden geçirdi. Onların sevinçten bağırıp çağırışları, dualar edip peşinden çil yavruları gibi dolaşıp öpmek üzere ellerine sarılmaları, paşayı pek çok duygulandırmış, gözlerini yaşartmıştı. Paşanın babaca duyguları, sel gibi taşmıştı.

Şu sırada yalnız bunlar mı öksüzdü? Bütün Türkiye, insanlarına, topraklarına, ağaçlarına, kuşlarına dek öksüzdü.

Paşa'nın otomobili ikindiüstü Ziydgân'a(Zedikan) vardı. Burası on beş evlik bir köydü. Önce oturanların çoğu Ermeni'ydi. Çekilip gitmek zorunda kalmışlardı. Şimdi on evde lğdır dolaylarından göçmek zorunda kalmış Kürtler barınıyordu. Paşa, dam altında kendisi için hazırlanan yerde yatmayarak geceyi önceden gönderdiği çadırlarda geçirmeyi daha uygun buldu. Hava, demir gibi soğuktu. Köyün çevresinde koyunlar kaynaşıyordu. Hayvan pek boldu. Seyitler anlamına gelen Ziydgân'dan *(Zedikan – Eleşkirt)* bakıldığında Köse Dağı sipsivri, koskocaman bir kaya yığını ve sivri bir Asurî ve Eti külahı gibi görünüyor, Alaşkirt*(Eleşkirt)* Ovası ise bu demir renkli dağlık bölge ortasında bir düş yeşilliğine bürünerek uzuyordu. 29 Ekim günü, Alaşkirt Ovası'nın tatlı güzellikleri içinden faytonlarla geçmek zorunda kaldılar. Ova yumurta konsa görünecek gibi düzse de çağıldayan derelerin üzerinde hiçbir köprünün bulunmayışı yüzünden Karakilise'ye dek bu arabalarla gitmekten başka çare yoktu. Şırıldayan dereciklerin çakılları üzerinden bile güçlükle geçen arabalar, onları Çatgan'a dek götürdü. Kapkara bulutlarla örtülü bir gökyüzü altında kaygılarını gizleyerek Karakilise'ye ulaştılar. Geceyi, Rus işgalinde yapılmış güzel ve sağlam bir yapıda geçirdiler. Burası, kaza

merkeziydi. Ruslar burada vagon yapımıyla uğraştıklarından çevredeki barakalar, yapım malzemesiyle tıklım tıklım doluydu. Bir sürü vagon, paslanmış demirleriyle şurda burda yatıyordu. Yalnız, savaş buraya da korkunç bir sille atarak geçmiş, ancak bu birkaç yapı ayakta kalabilmişti.

Ermenilerin elinden ve sınırların ötesinden kaçıp gelmiş göçmenler, açıkta yatıp kalkıyordu.

Sabahleyin demiryolu istasyonu ile barakaları gözden geçiren paşa, boş barakalara yoksul göçmenleri yerleştirdi.

30 Ekim günü sıcaklık 12° idi, sümbülî tatlı bir hava, yoksulların, perişan durumlarını ve paşanın şefkat duygularını daha çok ısıtıyordu. Paşa ile adamları, burdan kuşluk vakti trenle yola çıktılar. Öğle vakti Gülesor *(Geçitveren-Taşlıçay)*'da mola verdiler. Karakoyunlu Aşireti Reisi İbrahim Bey'in evinde öğle yemeğine alıkonuldular. Çevreyi dolaşan paşa, üstü başı perişan, deynek(değnek) gibi kurumuş, kimsesiz beş-on çocukla karşılaştı. Yola çıkarken yanına birkaç takım çocuk giyneği alan paşa, bunları güzelce yıkatıp temizlettikten sonra giydirip kuşandırdı. Halk, bu baba şefkati karşısında çok duygulandı. Karakoyunlu Aşireti, Osmanlı Hanedanını kuran Kayıhan'ların soyundandı ve bunun bilincini her zaman kutsal bir emanet gibi saklar görünüyordu. Bunlar, Fırat Irmağı'nı geçip batıya gitmeyerek Karabağ'a yerleşenlerin dölündendi. İki saatlik moladan sonra arkadaşlarıyla trene binen paşa, ikindiüstü Bayazıt'a *(Doğubayazıt)* vardı.

Bu demiryolunun uzunluğu 102 kilometre tutuyordu. Paşanın geçen yıl Şahtahtı'dan getirttiği pek bol ulaştırma malzemesi, Bayazıt'ta*(Doğubayazıt)* takılıp kalmıştı. Hemen bunların Karakilise'ye *(Ağrı ilinin eski adıdır.)* ulaştırılmasını buyurdu. Paşa ile arkadaşları, geceyi güzel ve rahat istasyon konaklarında geçirdiler. Burda 15. Kolordunun bir alayı yerleşmiş bulunuyordu. Kasaba, birkaç kilometre güneydeydi ve dağ üstüne düşüyordu.

Geceleyin Sivas'tan, Mustafa Kemal'den bir şifre geldi. Bunda bütün kolordu kumandanlarıyla Kâzım Karabekir de Si-

vas'a çağrılıyordu. Kasım ayının yedisi ile onuncu günü arasında Sivas'ta bulunması çaresine bakılması salıklanıyordu.

Kâzım Karabekir, bu telgraf yüzünden iki ateş arasında kaldığını duyuyordu. Bayazıt'tan *(Doğubayazıt)* hemen Erzurum'a dönse çok kötü bir etki bırakacağı meydandaydı. Van bölgesindeki kıtaları da denetleyeceğini daha önceden bildirmiş olduğundan şimdi apansız Erzurum'a dönmesi türlü olumsuz biçimde yorumlanacaktı. Bundan dolayı hemen Sivas'a bir şifre yollayarak ancak Kasım ortalarına doğru Sivas'ta bulunabileceğini bildirdi. Evet, denetlemesini bitirmeden oraya gidemeyecekti.

Paşa, Van'daki tümen otomobiliyle Bayazıt'tan yola çıktı. Van yolu gittikçe yokuşa sarıyordu. Paşa, bu yokuşu yememek üzere İran toprağından geçerek akşamüzeri Arnis'e *(Ernis),Ünseli-Muradiye)* ulaştı. Ruslar, işgal zamanında göl için bir tersane yapmışlardı. Birkaç da çalışan motor vardı. Paşa, buradaki alayı da denetleyerek Kasım'ın birinde Van'a vardı. Yol, gölün kıyısından, yılankavi kıvrılarak pek güzel ve ruh dinlendirici görünüşler arasından geçiyordu. Van'ın görünüşü paşanın içini sızlattı. Yakılıp yıkılmış, hem de sadistçe yok edilmeye çalışılmış bir şehir bu cömert doğa güzellikleri ortasında eski bir yiğitler mezarlığı gibi yatıyordu. Şehir, bütün gerçeğiyle bir yangın yeriydi. Bağlardaki bir mahallede ancak birkaç yüz kişilik bir halk yaşıyordu. Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın başında Ermenilerin Van'da Müslümanlara yapmış oldukları "katliam"ı ve çıkardıkları korkunç yangınları yerinde dinledi ve gördü. Paşa, bu acıklı görünüşün arkasındaki yemyeşil çocukluk yıllarını gözleri doluksayarak andı. 1304-1305 (Rumi), (Miladi 1888-1889) yıllarında babası Van jandarma kumandanıydı. Paşa, o zaman henüz ilkokula gidiyordu. Onun gözünde Van: "Bağları, bahçeleri, suları, gölü, kısaca doğanın en güzel varlıklarıyla cennet gibi bir yerdi." Paşa, o yıllarda Van'da geçen çocukluğunun pek tatlı günlerini andıkça ağlamaklı oluyordu. O zaman her şey ucuz, her şey rahat ve iyi idi. O zamanlar Ermenilerle de arada samimiyet vardı.

O zaman, paşaların aşçısı da bir Ermeniydi. Çocuk Kâzım Karabekir, ondan ne güzel, ne unutulmaz masallar, öyküler

dinlemişti. Sonra bu adam, Türklerle Müslümanlara karşı da sevgi ile dostlukla davranıyordu. Ne hoştu o kardeşlik ve temiz insanlık günleri! Van'daki Ermeni aileleri de tıpkı Türk ve Müslümanlar gibiydi. Onları birbirinden ayıran hiçbir keskin çizgi yoktu. Dinler ve ırk ayrılıkları böyle keskin kılıçlardan ve süngülerden bir duvar gibi bu iki millet arasına girmemişti. O günkü insancıl insan görünüşleriyle bugünkü yıkılmış cennet gerçeği arasında ne korkunç bir ayrılık vardı.

Kim ve hangi yıldızdan gelen asi ve vahşi ruh bu şehrin cennet günlerini yudum yudum tadarak yaşayan Türk, Kürt, Ermeni hemşehrileri böyle kan ve ateş içinde bırakmış ve geride ancak bir avuç külle bir yığın yıkıntı komuştu? Ulusların dostluk cennetleri arasından ara sıra esen bu korkunç ve ağulu(ağılı) kasırgayı hangi ejderhalar üflüyordu?

Paşa bakıyordu; o zaman oturdukları ev, gittiği okul acıklı bir yıkıntı yığınıydı. Yerleri ancak belli oluyordu. Bu iki yerde o zamanlar, ne çocukluk sevinçleri, gelecek umutları ak kanatlar takarak uçuşup durmuş ve yaşayış, dibi ak çakıllarla süslü derecikler gibi akıp gitmişti.

Ne acı bir anılar güzelliğiydi şu sırada gönlünü doldurup taşan! "Zavallı Van gölü! Çevrende birkaç milyon ileri Türk evlâdını beslediğin zaman kim bilir ne kadar çok güzelleşeceksin. Van, o zaman doğunun bir uygarlık merkezi olacak. Eski ıssız güzelliğinden daha şirin olacak."

Paşa, Van'ı karış karış gezdi. Düşünceleri ve anıları kendinden önce koşuyordu. Şehrin iç kalesine çıktı. On birinci tümenin merkezi buraya yerleşmişti. Buradaki kıtaları denetledi. " Göl kıyısında iki tümenlik yarım tombaz tertibatlı köprücü takımı dünya savaşı varlığımızın bir nişanesi olarak duruyordu." Bunların Erzurum'a götürülmesini buyurdu. Ruslar, Rumiye Gölü'nde birçok tesisler kurmuşlardı. Van Gölü'nde de Arnis'ten *(Ernis), Ünseli* Bitlis bölgesine gölün bir köşesinden öbür köşesine önemli bir menzil hattı açmışlar ve Amis dolaylarında mazot kaynakları bulmuşlardı. Paşa ve arkadaşları, Van'dan otomobille sabahın saat yedisinde yola çıktılar. Arnis'a uğramadan akşamüstü Bayazıtağa'ya vardılar. Bayazı-

tağa*(Çaldıran)* ve Bargiri*(Muradiye),* birkaç evlik Kürt köyleriydi. Kasım'ın beşinde yine otomobille yola çıkan yolcular, lâvları taşlaşmış eski bir yanardağ olan Tendürük'ün eteklerinden ancak yaya olarak aşağı inebildiler. Bu son kerte dik inişi arkada bırakarak inerlerken yolun hemen yüz metre ötesinde altı kurdun pusuda üstüne atılacak yolcu beklediğini gördüler. Mavzerlerle ateş ederek onları kaçırdılar. Bayazıt'a vardıklarında akşam olmuştu. Geceyi burda geçiren paşa, sabahleyin istasyon yapılarıyla başka kurumları gezdi. Sonra, trenle Karakilise'ye yolandılar. Karakilise' den *(Ağrı)* Zedikân'a *(Eleşkirt)*döndüler. Hava güneşliyse de gece sular bütün buz tuttu. Yine de çadırda yattılar. Kıtaların dağınık olarak yerleştirildiği birkaç yere daha uğradıktan sonra Hasankale'ye varan paşa cephanelikleri denetledi. Ordan Erzurum'a yollandılar. Palandöken Dağı henüz ağarmamıştı. Kasım'ın dokuzunda Erzurum'daki kolorduya ilişkin işlerini gözden geçirdi. Maaş alamadıklarından sızlanan kimi aşiret subaylarının maaş işlerini düzenledi. Sonra İstanbul'da Harbiye Nezaretine, Doğunun bu denetlenmesini anlatan uzun bir rapor kaleme aldı.

Kâzım Karabekir, bu uzun ve çetin denetlemesinin raporunu şöylece özetlenen sözlerle bitirdi:

" - Kasım'ın onunda Suşehri'ne dek olan ambarları denetleyeceğim. Sonra, yevgi durumumuzun ve Sivas vilâyeti aşarının düzenlenmesi için birkaç gün 3. Kolordu kumandanıyla görüşmek üzere Sivas'a dek dahi gidip döneceğimi bildiririm."

Paşa, Sivas Kongresi liderleriyle buluşma işini böylece maskelemek zorunluluğunu duyuyordu. Kâzım Karabekir, Erzurum'a döndüğü gün, Nahcivan Bölgesi Kuvayı Milliye Kumandanı Hilmi Bey'den şu anlamda bir rapor aldı:

"- Azerbaycan Hükümeti, Kasım ayının dördüncü günü, Zengezor Ermenileriyle savaşa başladı. Ermeniler bütün cephelerde bizimle de savaşa başladılar. Kağızman, Sarıkamış v.b. cephelerde halk, resmî olmadan savaşa girişerek bizi desteklemelidir. Gerekenlere bildirilmesini dileriz. Bayazıt'tan*(Doğubayazıt)* her türlü cephane elden geldiğince ivedi

olarak bize gönderilmelidir. Burada barış konferansıyla ilgili Amerikalı bir temsilci vardır. Amerika'nın bu temsilcileriyle Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri arsında yapılan görüşmeler sonunda bir karara varılmış ve barış konferansının bitimine dek Nahcivan Bölgesinin bir Amerikan valisince yönetilmesi bir olupbitti durumuna gelmiş, Amerikalı Vali göreve başlamak üzere buraya bile gelmişti. Ne var ki biz bu kararı dinlemedik. Nahcivan Bölgesinin Azerbaycan'a katılması hakkı korunmak koşullarıyla burda Amerikalıların ancak konsolos adıyla bir temsilcisinin kalabileceği üzerinde direndik. Böylece birçok direnmemizden sonra, Amerikalılar da bizim istemimize boyun eğdiler. Sonradan, kendisinden aldığımız özel direktifte Azerbaycan Hükümeti de bu türlü davranışımızı salıklamaktaydı.

Paşa, gereken yardımın hemen yapılması için on birinci tümene buyruk gönderdi. Sivas'a, Harbiye Nezaretine ve komşu kolordulara da durumu bildirdi.

*

* *

Kâzım Karabekir, Kasım'ın onuncu günü, sabahleyin saat sekiz buçukta iki binek otomobili ve bir kamyonla Sivas'a doğru yola çıktı. Yanına iki subay, birkaç koruyucu er, bir Leviz makinalı tüfeği, bir de sahra telefonu almıştı.

Daha önceden de güvenlik tertibatının alınması için yol boyunca gerekenlere buyruk göndermişti. Daha çok Erzincan'la Refahiye arası, aralıksız olarak Dersim Kürtlerinin talan ve yağma bölgesi olduğundan buranın güven altına alınmasını bildirmişti. Öğleden sonra, saat üçte Mamahatun'a*(Tercan)* vardılar. Yalnız, kendi bindiği otomobil gelmiş, kamyonla öbür otomobil geride kalmıştı. Onların gecikmesi yüzünden akşama dek beklemek zorunda kalan paşa, geceyi burda geçirdi. Ermeniler, 1918 yılında burasını baştanbaşa yakmışlardı. Öldürülmekten kurtulan halkın bir bölümü, baba ocaklarına dönmüş, yüz evlik bir varlık belirmişti. Bu arada ufak çapta bir ticaret de belirmiş, birkaç dükkân açılmıştı. Koskoca Mamahatun*(Tercan),* şu sırada küçük harap bir köyü andırıyordu. Yı-

kılmaktan kurtulmuş, Dördüncü Sultan Murat'ça yaptırılmış kocaman bir han, Rus ordusunun çekilirken bıraktığı araç gereçlerle doluydu. Rus ordusundan kalan malzeme arasında pek çok da kereste vardı. Paşa, Erzurum'dan bir kurulun gelerek burda bir sayım yapması için buyruk yolladı. Bunların bir bölümünün yardım olarak halka verilmesine, geri kalanın da askerî inşaatta kullanılmasına karar verdi. Hele Mamahatun dolaylarındaki kömür ocaklarına bu kereste pek çok gerekliydi. Karabıyık sınır treninin kömürü bu ocaklardan elde ediliyordu. Ruslar, kömür ocaklarına dek sahra demiryolunu tasarlamış, bir bölümünü de yapmışlardı. Kâzım Karabekir de gerisini bütünlemeyi düşünüyordu. Şose, Pertin doğrusundan Yeniköy'e dek taşlık ve kötüydü. Değirmenderesi'nde ikiye ayrılıyordu. Sırtlara çıkan yolu Türkler, dereyi izleyeni ise Ruslar yapmıştı. Türkler, köprü giderlerinden kurtulabilmek üzere yolları hep dağlara sardırmıştı. Ruslarsa hep ırmakları, dereleri izlemişler, eğilim ve dönemeçleri az temelli şoseler yapmışlardı. Rusların yaptığı bir yol, iki kez köprü üstünden suyu atlıyordu. Bu kısa, düzgün ve güvenliydi.

Paşanın Mamahatun'a varışı, belediye başkanının oğlunu evlendirmesine denk gelmişti.

Padişah düğünlerine benzer masraflı, korkunç bir düğün, sürekli şölenlerle sürüp gidiyordu. Paşa da düğüne çağrıldı. Üç kişilik bir saz takımı, ortalığı gürültüye boğuyordu. Klarnet, Büğlü *((Fr.)Trompet benzeri)* ve Def'ten meydana gelen saz takımı paşanın kulakları dibinde can yırtan çığlıklar atıyor, millet toz duman içinde Erzurum barları oynuyordu. Güvey de bu arada şerefine paşanın önünde bir bar oynadı. Yirmi dört türlü bar havası vuruldu ve yirmi dört türlü oynandı. Yemeklerin biri gelip biri gidiyordu. Bu sürekli şölenler yüzünden pek çok koyunun dünyasını değiştirmek zorunda kaldığı anlaşılıyordu. Paşa, daha geçen yıl korkunç dramların geçtiği bu harabeler üzerinde bu türlü şölenleri pek yıkıcı ve yersiz bulduysa da ev sahibine böyle bir şeyden söz edemezdi.

Geçen yıl, Ermenilerin burda bir çukura doldurarak yaktığı yığınlarca mazlumun ölüm çığlıkları belki hâlâ Mamahatun'un göklerinde çınlayıp duruyordu. Yoksulluk, açlık, dört bir yanda kol geziyordu. Bunları düşünen paşanın boğazından lokmalar pek zor geçiyordu. Böyle bir acıklı öykünün taze mezarı üzerinde yedi gün yedi gece süren düğün-demek de ne oluyordu? Paşa, bir lokma bir hırka bulunca sevincin en yüksek doruğuna ulaşan kendi öksüzlerini de düşünüyor, onları daha iyi besleyebilmenin yollarını arıyordu.

Paşa, diri diri yakılan Mamahatunluların külleri ve kemikleriyle örtülü çukurun bulunduğu yerde bu şehitlerin arasına bir anıt yapılması için belediye başkanına gereken yardımı sağladı. Sonra, bir okul yapılmasının farz olduğunu anlattı. Bunun gider ve malzemesini de kendisinin sağlayacağına söz verdi.

Mustafa Kemal'den bu sırada gelen bir telgraf, Ali Fuat Paşa'nın Sivas'a gittiğini, onun da varmasını özlemle beklediklerini bildiriyordu. Mustafa Kemal, çok önemli bir durum karşısında bulunduklarını söylüyordu. O da yolda olduğunu ve elden gelen bütün hızla Sivas'a ulaşmaya çalıştığını bildirdi. Ertesi sabah küçük konvoy, gün ışırken yola koyuldu. Erzincan'a varıncaya dek birkaç kez otomobillerin lastiği patladı. 1918 de Sansa Boğazı'ndaki korkunç kışı anan paşa, bu yılki yumuşak havaya şükretti. Geçen yıl pek güzel yapılan bu yol, şimdi harap olmuştu. Kayan toprakların doldurulması, gelip geçen dereciklerin oyması yüzünden yol, otomobillerin geçemeyeceği duruma gelmişti. Çok zorlukla ilerliyorlardı.

Erzincan Ovası'na girdiler. Ortasından sarı sularıyla Fırat Irmağı'nın geçtiği bu bol ağaçlıklı ova, ağaçsız demir renkli Erzurum Yaylası'ndan cennete geçilen bir geçide benziyordu. Her iki yandan yükselen sivri dağ zinciri, bu cennet bahçesini korumak üzere dikilmiş duvarları andırıyordu. Ağaçlardaki paslı sonbahar yaprakları bile uzaktan yeşil görünüyordu. Yalnız, her nedense paşa, bu yüksek dağlar arasındaki cennet vadisine ne zaman girse ciğerlerinin daraldığını duyuyordu. Bu kez de öyle oldu. Bu göz alıcı doğu güzelliklerinin hemen

yanı başında göklere yükselen keskin kenarlı mapushane duvarlarını andıran dağlar, hemen içini daraltmaya başlamıştı. Nerdeydi canını sevdiğim Erzurum Yaylası, geniş ufuklarına daldıkça insanın kanatlanası gelirdi. Paşa, Erzurum'un çıplak, geniş ufuklarına bayılıyordu. Onun hiç bir engel tanımayan demir gibi sert, buzlu yellerinde bile serbestliğin, özgürlüğün cennetinden gelen kokuları koklar gibi olduğunu duyuyordu.

İkindiüstü, küçük konvoyu ile Erzincan'a giren paşa, doğruca askerî daireye gitti. Burası, hemen bütün Doğu Türkiye'de Ermeni yıkımından kurtulmuş tek büyük ve oturulabilir konaktı. Paşa ve arkadaşları, Erzurum Yaylası'nda çektikleri üzüm, elma, armut özlemini dindirdiler.

Paşa, 12 Kasım sabahı kamyonu benzin almak üzere kışlalara yollayarak kendisi iki otomobiliyle yola çıktı. Henüz bağları geçmemişler, kamyon da henüz kendilerine yetişmemişti ki kendilerine doğru doludizgin iki atlının geldiğini gördüler. Paşaya oldukça can sıkıcı bir haber verdiler.

Dersim Kürtleri, boğazı tutmuşlar, bir saat ileride bir binbaşıyı soymuşlar, birçok yolcuyu da yaralamışlar, kendileri de salt hükümete haber vermek üzere dönmüşlerdi.

Paşa, bunun üzerine hemen Yerhanı'na gelmesi için süvari alayına bir buyruk yolladı ve iki otomobiliyle Yerhanı'na vardı. Soyulan binbaşıyı gördü. Bu eski Refahiye Askerlik Şubesi Başkanı'ydı. Paşa, onu iyi tanıyordu. Sahtekârlık suçundan kâğıtları hâlâ askerî mahkemede bulunuyordu. Hem onu soymuşlar, hem de on iki yaşındaki oğlunu kurşunla bacağından yaralamışlardı. Paşa, bir yandan binbaşıyı sorguya çekip bilgi alırken, bir yandan da tedbirini aldı:

Şoförlerle subayları örgütlendirerek boğaza karşı ustaca pusu kurdurdu. Telgraf tellerine telefonu bağlayarak Erzincan'ı arattı. Refahiye'yi buldular. Olayı bildirdi. Biraz sonra kamyon, benzinle yüklü olarak yetişti. Anlaşıldığına göre Kürtler, yüz kişiyi buluyordu. Bu yüzden paşa, süvari alayı gelinceye dek beklemek zorunda kaldı. Süvari alayını boğazın güney sırtlarına gönderdi. Kendisi de konvoyu ile Kıranhan'a çıktı. Bundan da anlaşılıyordu ki Erzincan'da hükümet sıfırdı.

Her şey, zora bağlıydı. En ufak bir fırsat, Kuvayı Milliye'ye karşı bir ayaklanmaya yol açabilirdi. Paşa, Kıranhan'da dün güvenlik için çıkarttığı süvari müfrezesiyle buluştu.

Dün Kürtlerle çatışmışlardı. Kürtlerin kendilerinden üstün olduğunu söylediler. Bu çatışmadan sonra, Kürtlerin savuşup gittiğini sanmışlardı. Oysa Kürtler meydandaydı. Adam soyuyor ve yaralıyorlardı.

Paşa, müfrezenin subaylarını adamakıllı haşladı. Görevlerini iyice yapmadıklarına inanıyordu. Hem bugün boğaza egemen sırtları dolaşıp taramamış, hem de olayı alaylarına bildirmemişlerdi. Küçük konvoy, geceyi "Hattıbalâ" üzerindeki handa geçirdi.

Dersim Kürtleri, alayın yetişmesiyle savuşup gitmişti.

Kasım'ın on üçüncü günü, sabahı yine otomobiller, ıssızlığı gürültüleriyle ürperterek yola çıktı. Paşanın otomobili, Refahiye dolaylarında ve şosenin dışında çamura battı; çıkarmak üzere saatlerce uğraştılar. En sonra getirttikleri öküzlerle çekip çıkarabildiler. Otomobil, bir kez de yolun ortasında çamura saplandı. İki saatten çok uğraşarak kurtardılar.

Suşehri'ne vardıklarında alaca karanlık çökmüştü. Büyük savaşın son yılında burası Kâzım Karabekir'in bölgesiydi. O günler, buralarda karınca gibi asker kaynıyordu. Dağ taş askerdi dense yeriydi. O zamanki insan deniziyle bugünkü ıssızlık ve sessizlik ne düşündürücü, ne acı ve üzgünlük vericiydi! O zamanlar, paşanın kolordu karargâhı Refahiye'de bulunuyordu. Suşehri, ordu karargâhıydı. Geceyi Suşehri'nde geçirdiler. Paşa, yine küçük ve gürültülü konvoyunu arkasına takarak Suşehri'nden yola çıktı. Önlerinde Karabayır'ın dik, soluk kesen korkunç yokuşları yükseliyordu. Yolun kıyılarından aşağı doğru göz karartan uçurumlar sarkıyordu. Otomobiller, kendileri bile zor tırmanıyordu. Birçok yerde bütün biniciler, inerek yokuşları yayan tırmanmak zorunda kaldılar. Karabayır'dan sonra, şose düzeldiğinden otomobiller güzel yol aldılar.

Kâzım Karabekir, yatsı vaktine doğru Sivas'ın doğusunda yol üzerinde bulunan jandarma karakolunun önünde konvoyu durdurdu. Mustafa Kemal, Rauf Bey ve temsil heyeti üyeleri

orada kendisini bekliyordu. Hepsi Kâzım Karabekir'i kollarının arasına aldılar. Pek içten bir karşılaşma oldu. Hep birlikte otomobillere atlayarak şehre girdiler. Gemici fenerleri, Sultanî Mektebi'nde sarı ışıklarıyla yanarak bütün delegeler gibi Kâzım Karabekir'i bekliyordu. Hep beraberce okula girdiler. Kâzım Karabekir'e de bir oda ayrılmıştı. Arkadaşlarla bir süre söyleştiler. Sözün arkasını yarın getirmek üzere dinlenmeye çekildiler. Görüşme günü olarak Kasım'ın on altısı kararlaştırılmıştı. Kâzım Karabekir, Kasım'ın on beşinci gününü Sivas'ı gezip görmekle geçirdi.

Selçuklulardan kalmış bu büyük ve tarihsel şehirde yalnız eski Selçuklu mimarlığının zamana meydan okuyan yapıtları ayakta duruyordu. Eski toprak yığması kalenin çevresinde toplanan şehrin kerpiç, ahşap, kâgir evleri arasında birer dev gibi yükselen tarihsel yapılar, şehrin çok eskiden beri Türk olduğunu açıkça gösteriyordu. Kocaman, parlak ve süslü Çifte Minarelerin ön yüzü, paşaya Erzurum'daki Çifte Mineralerin kalkıp Sivas'a geldiğini duyusunu verdi. Timurleng'in yakıp yıktığı ve binlerce erkeği diri diri hendeklere gömdürdüğü Sivas şehri, cami ve medreseleri gezen ve bizden olan her insana bu korkunç zulmün öyküsünü de anlatmaktan kendini alamıyordu.

Yıldırım Bayezit'in, Timurleng'çe öldürülen genç ve körpe oğlu için: "Çal çoban çal, Sivas gibi kalen, Ertuğrul gibi oğlun mu gitti?" ağıtı hemen yeni söylenmiş gibi paşanın kulaklarında üst üste çınladı durdu.

Erzurum ve Sivas, bu iki geniş ufuklu yayla şehri, aynı korkunç kader çizgisi üzerinde bulunuyordu.

Büyük Ermenistan kara düşünün, üzerine ağır kalın, kapkara bulutlar gibi çöktüğü bu tepeden tırnağa Türk olan şehirler, sonucun bilincine varmış ve dev gibi yerden başlarını kaldırmaya ve çok uzaklardan görünecek kadar dikilmeye başlamıştı.

YİNE AMASYA'DA

Ben, milletimin en büyük ve dedelerimin en değerli mirası olan bağımsızlık aşkıyla dolu bir adamım.

-Mustafa Kemal-

Mustafa Kemal, bu kez ters yoldan Amasya'ya gidiyordu. Birkaç ay önce onu Orta Anadolu'ya sıkıştırarak kovalayan İstanbul hükümeti, onun arkadaşlarıyla ilk devrim kararlarını yayımladığı Amasya'da kendisiyle bir görüşme yapmak üzere önemlice bir delege göndermişti. Paşanın otomobili, ekinlerin biçildiği ıssız tarlalar ortasından geçen sarı tozlu yolları hızla tüketirken atlı, eşekli ve kağnılı yolcular onu tanıyor, kadınlı-erkekli ellerini başlarına götürerek asker selâmı veriyorlardı. Evet, artık onu tanıyorlardı. Tanımasa bile seziyorlardı. Sigarasının dumanları önden gelen sert kuzey rüzgârıyla savrulup giderken Mustafa Kemal, şu birkaç ay içinde birçok adımlar atıldığını düşünüyordu.

Ünlü Erzurum Kongresi, zalimleri sersemletmişken arkasından bir de Sivas Kongresi gelmiş, devrim birdenbire ayrı bir hükümet kurma gücü ve hevesi kazanmıştı. Sivas Kongresi sonunda temsil kurulunun yayımladığı demir gibi yürekli manifesto, hem Türkiye'de, hem de dünyada bir bomba etkisiyle patlamıştı. Bu, hem padişahın güçsüz kollarında tuttuğu Damat Ferit Paşa Hükümetine, hem de bütün İtilâf Devletlerine karşı bir meydan okumaydı. İşte, bunun etkisiyle Damat Ferit'le onun iskambil kâğıdından kurulmuş bir şatoya benzeyen bütün sürekli iktidar umutları ve hükümeti birdenbire yıkılmıştı. Böylece Kuvayı Milliye'nin gücü, büsbütün meydana çıkmıştı. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin arslanca çabası bu yaşlı sırtlanı oldukça hırpalanmış olarak yere sermişti.

Damat Ferit Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Ali Rıza Paşa, yurtsever bir adamdı. Olmayacak bir düş arkasın-

daysa da yine de iyi niyetleri olan bir devlet adamıydı. Anadolu ile İstanbul'u anlaştırmanın olabileceğini sanıyordu. Anadolu ile prensip kararına vardıktan sonra, bunun ayrıntıları üzerinde de görüşüp anlaşmak umuduyla Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı yola çıkarmıştı. Görüşme yeri Amasya'ydı. Salih Paşa, İstanbul'dan İran bayrağı taşıyan Antalya vapuruyla yola çıkmış, Samsun'a doğru yol alıyordu.

Samsun'a dek bütün Karadeniz iskelelerine Sivas temsil kurulunca bir buyruk yollanmıştı. Buna göre Salih Paşa, bu iskelelerden hangisine çıkarsa ona içten ve dostça gösteriler yapılması bildirilmişti. Salih Paşa, böylece buralarda Kuvayı Milliye'nin gücünü görmüş olacaktı. Bütün Müdafaayı Hukuk Dernekleri halkı hazırlamış bekliyordu. Salih Paşa'nın bindiği Antalya vapuru, 18 Ekim 1919 günü İnebolu'nun önünde demirledi. İnebolu Müdafaayı Hukukçuları hemen değerli avlarının üstüne atıldılar: Onu ağırlamak ve Kuvayı Milliyeci nutuklarla sersemletmek üzere kısa bir süre için karaya buyur ettiler. Salih Paşa, bu çağrıyı benimsedi ve karaya çıkmaya davrandı. Kaymakam Cemil Bey, Moloz rıhtımında parlak bir karşılama töreni hazırladı.

Silâhlı Kuvayı Milliyeci müfrezeler, bütün öğrenci ve öğretmenler ve halk, her iki yanı insan duvarından meydana gelmiş bir koridor yarattılar. Müdafaayı Hukuk Gençleri Birliğiyle, belediye üyeleri ise en başta yer almışlardı. Paşa rıhtıma çıkar çıkmaz, gençler birliği adına kâtip Mustafa Şahin, hemen Kuvayı Milliyeci kısa bir nutukla onu karşıladı. Paşa, birkaç dakikada İnebolu ve dolaylarının durumuyla Kuvayı Milliye'nin hangi nedenlerle doğduğunu dinledi. Egemenlik elde edilinceye dek ulusça savaşılacaktı. Salih Paşa, bu nutka teşekkür etti. Sonra, hep bir ağızdan uluşal marşlar söyleyerek çarşıya doğru ilerlediler. Paşanın şerefine belediyece verilen şölende Hıristiyan azınlıkların temsilcileri de bulundu. Tam şölenin ortasında Mustafa Kemal Paşa'dan Kastamonu Müdafaayı Hukuku aracılığıyla gelmiş olan bir telgrafı Salih Paşa'ya verdiler. Telgraf, açıktan, yüksek sesle okundu. Şölendekiler, içten

gösteride bulundular. Salih Paşa'nın iyi insan yüzü, tatlı ve ılık bir duygu rüzgârıyla ürperdi. Salih Paşa, üst üste teşekkür etti ve karşılıklı içtenlik ve selâmlarının Amasya'da kendisini beklemekte olan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesini diledi.

Paşa, şölenden sonra arkasındaki kalabalık ve sevimli halk yığını ve ileri gelenlerle çarşıyı gezdi. İnebolu'nun temizliğinden ve doğal güzelliğinden çok hoşlandığını söyledi. Bayraklar ve türlü süslerle süslenmiş olan piyade kayıklarına binen halk, Mustafa Kemal'in Amasya'da açtığı kocaman kafese doğru kendi ayağıyla giden bu iyi kuşu, büyük bir saygı ile uğurladı. Vapura binen paşa, korkuluklara yaslanarak kıyıda sıralanan İnebolululuları selâmlarken ulusal müfrezeler de silâhlarını havaya boşaltarak onun selâmına karşılık verdiler.

Antalya, ikindiye doğru rotasını Samsun'a doğru kırarken İnebolu Müdafaayı Hukukçuları paşanın yola çıkışını Samsun Müdafaayı Hukukçularına bildirdiler. Türk ordusunun saflarında boy göstermiş namuslu ve yurtsever Osmanlı büyüklerinden biri olan Salih Paşa politikanın ve ekonomi politik denen korkunç zembereğin ne idüğünü bütün ötekiler gibi bilmeyen bir devlet adamıydı.

Salih Paşa, bir Kuvayı Milliyeci ülke olma yoluna giren Anadolu'ya doğru pekiyi isteklerle yola çıkmadan daha önce Damat Ferit Hükümeti, padişah ve İngilizler, Anadolu'ya yetmiş beş karşı devrim bombası göndermişlerdi. Bunlar Sait Molla ile eskiden beri İstanbul'da oturan ve işi salt casusluk olan İngiliz Papazı Frew'nun örgütlendirdiği başı sarıklı şeriatçı yobazlar ve başına işi gereğince sarık sardırılan profesyonel İngiliz casuslarıydı. Bu yetmiş beş kişi, türlü kapılar ve gediklerden teker teker Anadolu'ya sızmış ve korkunç ve hızlı bir çalışmaya başlamışlardı. Salih Paşa ise bunlardan habersizdi. Salt bunlar, yemişini verinceye dek Mustafa Kemal'le arkadaşlarını ve bir hükümet kurma gerçeğine doğru yönelmiş olan milliyetçilik direncini savsaklamak, duraklatmak ve geciktirmek üzere görevlendirilmiş olduğunu bir an düşünebilmek bilincinden yoksun olarak vatan kurtarmaya koşan bir in-

san heyecanıyla Amasya'ya doğru ilerliyordu. Oysa yetmiş beşler, ellerinde ve kemerlerinde ışıl ışıl İngiliz ve Osmanlı altınları, dillerinde en korkunç yılan zehirleriyle bir yelpaze gibi Anadolu'ya dört bucaktan dağılmışlardı. 16 Ekim'de Sivas'tan ayrılıp 18 Ekim'de Amasya'ya varan Mustafa Kemal konuğunu bekliyordu. Salih Paşa ise ayın on beşinde İstanbul'dan yola çıkmıştı. O da bir iki gün arayla Amasya'da bekleniyordu. Sait Molla'nın sahneye koyduğu piyesin de bu sıralarda süratle provası yapılıyor, saatli bir bomba gibi iki paşanın görüşme masasına oturacağı anı bekliyordu. İstanbul'da İngiliz Dostları Demeği'nin başkanı, ak sarıklı başı ve kadınsı ak tenli yüzünde iblisçe gülümseyişiyle Sivas'ta ve Amasya'da bir anda kopacak fırtınayı keyifle düşünüyor ve İngilizlerden aldığı ve alacağı altınların sevimli sıcaklığıyla yüreği ısınarak bekliyordu. Evet, ellerinde İngiliz altınlarını birer meşale gibi yakarak Anadolu'ya yayılan onun sarıklıları, mutlaka güzel işler başaracaklar ve kendisini bundan böyle yaşlı bir gılman gibi kucaklayanların sayısı daha da artacaktı. Altının bulunduğu yerde her türlü cennet tadı helâldi.

Mustafa Kemal, Amasya'da oturup Salih Paşa'yı beklediği sırada eline Sivas'tan çekilmiş bir telgraf tutuşturdular. Paşa, telgrafın altına üstüne çabuk bir göz attı. İlkönce hiçbir şey anlayamadı. Bu da neyin nesiydi? Telgraf şöyle diyordu:

"- Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Ahalimiz, padişah ve hükümet efkârını bizzat Salih Paşa'dan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe aradaki ihtilâfa hallolunmuş gözüyle bakmayacaktır. Bunun için iki şıktan birini ihtiyar mecburiyetimizi bildiririz."

Sivaslı Şemsettin Evlatlarından
Recep Kâmil, Zaralızade Celâl,
İlyaszade Ahmet Kemal

Mustafa Kemal, telgrafı okuyunca hemen bir tertip karşısında bulunduğunu anladı. Ne var ki bunun derecesi üstüne hiçbir şey düşünemeyecek durumdaydı. Bu telgraf Kuvayı

Milliyecilerin hükümet merkezi gibi bir yer almış olan Sivas'tan geliyordu. Böyle bir telgrafın kendisine çekilebilmesi için Sivas şehrinin önemli bir ayaklanışla karşılaşmış olması gerekiyordu. Eğer şehir, padişahçı güçlerin eline geçmemişse bu telgraf kendisine hangi yürekliliklе çekilebiliyordu? Aklına Vali Ali Galip'le birlikte bin türlü belki geliyorsa da hiçbiri üzerinde karar kılamıyordu.

Salih Paşa'yı Amasya'da da parlak bir törenle karşılamaya hazırlanmıştı. Mustafa Kemal'in eline geçen Bahriye Nazırına çekilen telgraf da şöyleydi:

"- Bahriye Nazırı Devletlû Salih Paşa Hazretlerine,

Aylardan beri memleketimizde cereyan eden hali anlamak ve meselenin mahiyetini öğrenmek üzere vilâyet merkezine kadar zahmet buyurmanızı memleketin ve milletin menfaati namına makina başına teşrifinizi rica ederiz."

Sivaslı Şemsettin Evlâtlarından
Recep Kâmil, Zaralızade Celâl,
İlyaszade Ahmet Kemal

Altında yüz altmış kişilik ulema, eşraf ve esnafın mührü bulunan bu telgrafın bir kopyası da Salih Paşa ile Amasya'ya gelecek olan Mustafa Kemal'in hocası ve dostu, padişahın da yaveri Naci Bey'e gönderilmişti. Posta müdürü, Şeyh Recep ve ortaklarının geceleyin padişaha çektikleri telgrafın suretini de Mustafa Kemal'e gönderdi. Bu, şöyleydi:

" - Memleketimiz bulunan Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adıyla teşekkül eden Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, itimatnamesi hümayunlarının kâmil bulunduğunu yayarak memleketimizde seyyiatlarını örtmek isteyen bir küçük hizbin iştirakiyle iradeyi milliyeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Hâlbuki halifei zişanımız ve sevgili padişahımıza her suretle itaat ve tam bağlılığımız, dinimiz iktizası olduğundan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Seryaveri Hazreti Şehriyarî Naci Bey Efendi'nin Amasya'ya izamlarını haber aldık. Ahali arasında husule gelen heyecanı teskin için ulema,

eşraf ve tüccardan iki yüzden fazla imzayı havi davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Umumî efkârın ne merkezde olduğu bizzat müşahede buyurulmak üzere Sivas'a kadar gönderilmelerini kemali tehalükle tazarru ve niyaz eyleriz."

Mustafa Kemal, hemen Amasya telgrafhanesine koşarak işin aslını astarını öğrenmekte gecikmedi. Sivas telgraf müdürü Lütfü Bey, telin öbür ucunda bilinmeyenin kaygısı ve bir ihtilâlcinin öfkesiyle dişlerini sıkmış bekleyen Mustafa Kemal'e şu açıklamayı yaptı:

"—Geceleyin başlarında kendisine Şeyh Recep dedirten ve Sivaslı Ak Şemsettin'in torunlarından olduğunu söyleyen bir Sivaslı, silâhlı adamlarıyla telgrafhaneyi bastı ve birkaç yere Kuvayı Milliye'yi kötüleyen telgraflar çektirdi. Telgraf memuru, bu telgrafları tabancanın korkusuyla yazdı."

Bunu öğrenen Mustafa Kemal, hemen Sivas'taki temsil kuruluna uzun bir telgraf çekti ve onlara birçok soru sordu:

"- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasıyla padişaha çekilen telgrafı gördünüz mü? Telgrafhanede nöbetçi subay yok muydu? Hepiniz orada bulunduğunuz halde bu küstahlık nasıl oldu? Salih Paşa ve Naci Bey'e hitaben üç imza ile telgraflar hazırlandığını biz burada işitmiştik; sizin bundan haberiniz yok muydu? Yabancılarla beraber Hürriyet ve İtilâfçıların bir takım hareketlere giriştiklerine dair yapılan tebligatı almadınız mı? Sıkıştırılıp korkutulan telgraf memurlarının hemen gerekenleri, vali paşayı ve başka ilgilileri haberdar etmemelerinin ve nöbetçi subayının burada gaflet göstermesinin nedeni nedir?"

Mustafa Kemal'in, bu telgrafı kongreyi allak bullak etti. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın etekleri tutuştu. Elindeki polis ve jandarma gücüyle Sivas'ın bu Hürriyet ve İtilâfçılarını yola getiremeyeceğini anlayınca işin kovuşturulmasını askere bıraktı.

Vali Reşit Paşa'nın kovuşturma işini kolordunun üzerine attığını öğrenen Mustafa Kemal, bu kez kolordunun yakasına yapıştı. Kolordunun Kurmay Başkanı Zeki Bey'den şunları sordu:

"- Söz konusu işte eli olanların tutuklanması ve cezalandırılması için valilikçe eldeki vasıtalar kullanılmış da ya da bunların yetmediği görülmüş de mi iş kolorduya atılıyor? Yoksa bu küstahça davranışlara karşı vilâyetçe tedbir alınmakta duralama mı var?"

Bundan sonra Paşa, Sivas'taki sorumlulara şu anlamlarda buyruklar yolladı:

"- Telgrafhane bütünüyle kontrol altına alınmalıdır. Makina dairesine hiç kimsenin girmesine göz yumulmamalıdır. Bir saldırı olacak olursa hemen silâhla karşılık verilmelidir. Sonra, şu telgrafları çektirenler hemen yakalanıp cezaları verilmelidir."

İki acar subayı, Osman (Tufan) Bey'le Recep Zühtü Bey'i ulusal davranışlara karşı çıkan herkesi ve her davranışı hemen ezmeleri için görevlendirdi.

Vali Reşit Paşa, Mustafa Kemal'e bu sırada çektiği telgrafta Şeyh Recep olayından dolayı içten üzüntülerini bildirdi. Zavallı Reşit Paşa, heybeleri altın ve kafaları ihanetle yüklü yetmiş beşlerden birinin oyununa geldiğini nerden bilecekti.

Mustafa Kemal, bu İngiliz ihanetini derinden seziyorsa da onun da yapabileceği bir şey yoktu. İşi sıkı tutmasa daha korkunçları da olabilirdi. Mustafa Kemal, yanında Rauf Bey olarak Ekim ayının ön dokuzuncu günü akşamı Amasya'da Tümen Kumandanı Cemil Cahit Bey'in evinde Salih Paşa ile yemeğe oturdu. Dereden tepeden söyleştiler. Siyasal görüşme ayın yirminci günü başlayacaktı. Mustafa Kemal, Sivas'tan çekilen bütün zararlı telgrafları Salih Paşa'nın eline tutuşturdu. Salih Paşa, bunları gülümseyerek okudu. Naci Bey de anlamlı anlamlı gülümseyerek kendisine gelen telgrafı okuduktan sonra bunların yanı başına koydu.

Mustafa Kemal'in Salih Paşa ile Amasya'da görüşmeye gitmesi, Intellicence Service'in hayalini sonuna dek işletmesine yardım etmiş, kongreden ve karargâhından uzaklaşmış olan lideri yere vurmak ve tuzağa düşürmek üzere türlü manevralar çevirmeye başlamıştı.

Yobazlar, gericiler ve canlı paçavralar, ülkenin stratejik noktalarında seslerini yükseltip kımıldamaya başladılar.

Sivas'ın Şeyh Recep'inden sonra ikinci olay Adapazarı'nın Akyazı Bucağı'nda patlak verdi. Çerkez beylerinden Talostan Bey, sarayla ilişkisi olan Bekir adlı bir serüvenci ile tanışmış, tanışmış değil de İngiliz Dostları Derneği'nden çil çil altınlar ve padişahçı, hilafetçi parolalarla çıkagelmiş olan Bekir serüvene susamış olan Talostan Bey'i hemen avlayıvermişti. Sapanca Çerkezlerinden tahsildar Avşar köylü Beslan Bey de bunlara katılınca bir sacayağı olarak Kuvayı Milliye'ye ve Mustafa Kemal'e karşı propagandaya başladılar.

Ağızlarından çıkan her sözün yanı sıra İngiliz altınları da şıkırdıyor, bu güzel ve hoş sese yoksul insanlar kolayca kulak kabartıyorlardı.

Kuvayı Milliyecilerle çarpışmak üzere kurulacak padişah gönüllüleri, eski Osmanlı ordusunda olduğu gibi bedava çarpışmayacaklardı. Atlı olarak askere yazılacak olanlara otuz lira, piyadelere, de on beş lira verilecekti. Yoksul Çerkez köylüleri, hem para hem de padişahçı parolanın etkisiyle isyancıların defterine adlarını yazdırmakta gecikmediler. Bir haftada kırk-elli kişilik bir grup yedekleyen Talostan Bey ve adamları, Adapazarı'nı basmayı düşünüyorlardı. Adapazarı'na yapacakları baskınla pek çok adam kazanacaklarını umuyorlardı.

"- Şevketlû padişahımızın hayatta ve halifelik makamında bulunup bulunmadığını öğrenmek için Adapazarı'na gelip makina başında efendimizle görüşmek istiyoruz!" Diyorlardı. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey bunu haber aldı. Hemen İzmit'ten askerce yardım istedi. İzmit'in gönderdiği bir binbaşı kumandasındaki yirmi beş kişilik bir süvari müfrezesi, Lütfiye köyünde Talostan Bey'in atlılarının önünü kesti:

— Böyle doludizgin nereye gidiyorsunuz? Diye sordu.

Bekir Bey:

— Adapazarı'na gidiyoruz. Telgraf başında efendimiz ile görüşeceğiz. Mustafa Kemal Paşa'yı "Padişah makamına" kabul edemeyiz! Diye bağırdı.

Müfreze kumandanı olan Binbaşı, işin sarpa sarmış olduğunu anlayarak Adapazarı'na döndü. Bu kez kaymakam, etekleri zil çalarak makina başına koştu. İzmit Mutasarrıfına şöyle dedi:

— Bekir Bey'le arkadaşları, İstanbul'da bir takım önemli kişilerle temasları olduğunu, onların da bu baskından haberleri bulunduğunu söylüyorlar. Ne emrediyorsunuz?

Bunu öğrenen İzmit Mutasarrıfı, hemen tümen kumandanlığına bildirdi. Tümen kumandanı, İzmit'e bir asker müfrezesi gönderdi. Olayı öğrenen Mustafa Kemal, İzmit tümen kumandanına çok şiddetli buyruklar gönderdi, çok seğirtken bir müfreze, isyancıların üzerine şimşek gibi atıldı ve hepsini darmadağın etti. Tahsildar Beslan ile kardeşi Hasan Çavuş, müfrezenin eline geçti. Ne yazık ki üzerinde bol para bulunan Bekir Bey, bu kargaşalıkta sıvışıp gitmenin yolunu bulmuştu.

Asıl elebaşının kaçıp kurtulmuş olması, Mustafa Kemal'i hadden aşırı öfkelendirdi. Şundan ki İngiliz parasının kaynağına avuçlarını daldırmış ve bunun tadını almış olan bu adamın, bu işi yine kotarıp ortaya koyacağını yediği ekmek gibi biliyordu. Hâlâ kendisiyle dost olarak geçinir görünmekte kimi ulusal çıkarlar uman paşa, Ali Rıza Paşa'nın kabinesinde Harbiye Nazırı olan Mersinli Cemal Paşa'ya Bekir Bey'in İstanbul'a kaçmış olduğunu ve onun Anadolu'ya zararı dokunmayacak duruma getirilmesi dileğini telledi.

Olaydan bir gün sonra Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekiyordu:

"- Bekir, maiyetinde iki subay ve kırk kadar silâhlı adam olduğu halde Abaza köylerinde dolaşarak halkı millî hareket aleyhine ayaklandırmaya çalışmakta ve bu iş için çok paralar sarf etmektedir."

Haydar Bey, Dâhiliye Nezaretine bu iş için başvurmuşsa da hiçbir karşılık gelmemişti. Bu yüzden de Mustafa Kemal'e yakınıyordu.

Damat Ferit Paşa, Kuvayı Milliye'nin yaptığı türlü baskılar sonucunda yerini Ali Rıza Paşa'ya bırakarak çekilmişse de

bundan önce memlekete serptiği cehennem tohumları, hızla filizleniyor, bunlar toparlanarak cehennemlik örgütler biçiminde saldırıya geçmeye başlıyorlardı. Bütün bu örgütlerin ya da örgütleri meydana getiren cehennemliklerin manivelası, ışıl ışıl şeytan gözleri gibi yanıp duran İngiliz altınlarıydı. Altınları avuçlayıp cehennemliklerin ceplerine ve heybelerine doldıranlar da Türk ve İngiliz din adamlarının meydana getirdiği "vatan-millet alım-satım" derneğiydi. Bunun bir adı da "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" idi.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti başkanı ve ünlü din adamı Sait Molla, Sivas'taki Şeyh Recep ve Talostan Bey'in karşı devrim hazırlığı denemelerinin boşa gitmesinden sonra, Hikmet adlı birinin heybelerini İngiliz altınlarıyla doldurarak Adapazarı'na saldı. Asılan Kazım'ın kardeşi olan bu adam, Değirmendere dolaylarında, tıpkı Bekir'in yaptığı gibi para ile gönüllü toplamaya ve korkunç bir ağu saçmaya başladı. İsteği, büyük bir padişahçı güçle Geyve'yi basmaktı. Sait Molla'nın kadınsı tombul parmaklarına dolanmış ipler, bir yelpaze gibi Anadolu'ya uzanıyordu.

Adapazarı'nda Hikmet'in altın şıngırtılarıyla karışarak yankılanan sesine, Karacabey'deki kıpırdamalar karşılık verdi. Bursa'da Gümülcineli İsmail'in silâhlandırdığı çeteler önüne gelene saldırmaya başladılar. Hikmet'in, başlangıçta Amasya'dan Adapazarı'na geldiğinde ne padişahçılık, ne de Kuvayı Milliyecilik üstüne düşüncesi vardı. Yan tutmayan kör bir yurttaş olarak Adapazarı'na varınca şaşırıp kalmıştı. Bütün aile düşmanları orda Kuvayı Miliye'ye girmiş, harıl harıl çalışıyorlardı. Hikmet, Kuvayı Milliyeciliği bunlara karşı bir silâh olarak kullanmak hevesine kapıldı ve burada Kuvayı Milliye lideri olarak kendisini kabul ettirmek çabasına girişti:

— Ben, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle buraya gönderildim. Kuvayı Milliye teşkilâtını benden başka kimse kuramaz.

Diyerek davrandı. Telgrafhaneye giderek Mustafa Kemal'le makina başında görüşmeye yeltendiyse de Kuvayı Milliyeciler tarafından önlendi. Hikmet, bu kez aile düşmanlarına kurduğu

örgütten öç almak hevesine kapılarak Kuvayı Milliye'nin ayaklanmış düşmanlarıyla bağlantı kurdu ve sesini İstanbul'da Sait Molla'ya dek işittirebildi. Hikmet'in böyle gözünü daldan budaktan sakınmaz bir Kuvayı Milliye düşmanı olduğunu gören padişahın terör kurmaylığı onunla kolayca anlaştı. Hikmet'e İstanbul'da yepyeni bir görev verildi.

Başlangıçta Kuvayı Milliyeci görünen Hikmet, yine o pozu koruyarak Müslüman halkı Hıristiyanlara karşı kışkırtacak, onlara zulüm ve işkence yaptıracak ve bunlar da sözüm ona, Kuvayı Milliye'ce yaptırılmış olacak, böylece de Kuvayı Milliye'ye ve temsil heyetine beslenen kin daha çok körüklenmiş olacaktı. Türkçesi, temsil heyeti bütün dünyaya Hıristiyan azınlıklara karşı eşit davranıldığını ve davranılacağını bildirirken "Hikmet'in Kuvayı Milliyecileri(!)" bunun tersini saptayacaklardı.

Birinci Dünya Savaşı içinde Hıristiyanlık dünyasında Türk ve Müslümanlara karşı yapılan korkunç propagandaya böylece yeniden hız verilecek ve Hıristiyanlık dünyası Kuvayı Milliyecilerin üstüne çullanacaktı. Zavallı bir Hikmet'in bu denli ağır bir görevi nasıl kaldıracağını hiç düşünmeden bu rolü ona vermekte gecikmediler. Evet, bir zavallı Hikmet'e bel bağlayarak bütün Türkiye'yi silâhlı işgal altına aldırmayı düşünebilmek de bir zavallılıktı. Ne var ki sinek küçükse de mide bulandırırdı. Bundan dolayı Mustafa Kemal, yine de davrandı ve Hikmet işiyle birlikte buna benzer işlerin, ancak Türkiye'nin çıkarlarını baltalayacak işler olduğunu yazdı. Bütün bu gibi ihanetlerden padişahın bilgisi olmadığından(!) söz ederek onun kulağına da bunların çıtlatılmasını diledi.

Mustafa Kemal, bu yürekleri şefkat ve iyi niyetlerle dolu, beyni yumuşamış paşacıkları eskiden beri çok iyi tanıyordu. Salih Paşa, bu denli yakından ilk kez korkunç bir insanın mavi gözlerine baktı ve 20-22 Ekim'de ünlü Amasya görüşmesi başladı. En çetin sorun seçilen yeni mebusların yine İstanbul'da mı yoksa Anadolu'da bir yerde mi toplanacağıydı.

Mustafa Kemal'ce hiç bir türlü güvenin bulunmadığı İstanbul'da meclisin toplanması, daha baştan çıkabilecek olumsuz

olayları benimsemek demekti. Esir bir şehirde, özgürlük ve bağımsızlık şarkıları söylemek üzere boğazını yırtmaya başlayan bir milletin temsilcileri ne biçimde görev görebileceklerdi? Mustafa Kemal, bu tez üzerinde direnince Salih Paşa, en sonra, bir çıkar yol buldu. "Hükümeti Seniye'nin" müsaadesiyle meclisin geçici olarak Anadolu'nun güvenli bir yanında toplanabileceğini bildiren Salih Paşa, bu türlü çözüm çaresinin ancak kendisine özgü olduğunu, kabine arkadaşlarıyla sadrazamı kandırmaya çalışacağını söyledi.

Görüşme bitmişti. Salih Paşa, Samsun yoluyla İstanbul'a döndü. Mustafa Kemal, Salih Paşa'yı İstanbul'a uğurladıktan sonra, bir gün daha Amasya'da kaldı. 23 Ekim günü şehrin ünlü Hacılar Meydanı'nda pehlivan güreşleri vardı. Mustafa Kemal ve arkadaşları da bu eğlenceyi şereflendirmek üzere çağrıldı. Mustafa Kemal'le arkadaşları şehirden oraya halkın arasına karışarak yayan gittiler.

Şehrin Tokat yönünde, Yeşilırmak'ın genişçe bir dönemeci içinde söğütlükler ve elma bahçeleriyle çevrili bu çayırlıkta bütün Amasya halkı çepeçevre oturmuştu. Kurulmuş çadırlarda şehrin yöneticileriyle, ileri gelenler oturuyordu. Ortada çift çift belki bir düzine irili ufaklı pehlivan el ense edip el şaklatarak dönüyor, oyunlar yapıyor, sonra ortadaki bir zeytinyağı kazanının yanına varıp ellerini daldırarak gövdelerini ve kıspetlerini yağlıyorlardı.

Mustafa Kemal, upuzun boyu ile yanı başında yürüyen yazar Ruşen Eşref ve Rauf Bey'le halkın kurduğu çemberin içinde görününce binlerce kişinin tuttuğu alkış ve "yaşa" sesleriyle karşılaştı. Irmak yönüne düşen bir çadırda kendisine ve arkadaşlarına birer sandalye verilen Mustafa Kemal, halkın bu coşkun gösterisinin etkisi altında Rauf Bey'le Ruşen Eşref Bey'e şöyle dedi:

— Bak birader! Böyle milletten nasıl ayrılırsın? Bu palasparelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu, onlarda öyle yürek, öyle cevher var ki olmaz şey. Çanakkale'yi kurtaran bunlardır.

*

* *

Üstü açık bir asker otomobilinde Rauf Bey, Albay Salahattin ve Ruşen Eşref Bey'le birlikte Tokat yolunda toz kaldırarak Sivas'a doğru ilerleyen Mustafa Kemal, "çuvaldan" diye alay ettiği sivil spor ceketinin göğsünde parlayan çift kılıçlı altın imtiyaz madalyasını sever gibi okşayarak, şöyle dedi:

— İstanbul'dakiler, rütbelerimi, nişanlarımı geri alacaklarmış. Hiç hakları yok. Çünkü ben onların her birini bir harp meydanında, bir hizmet karşılığı kazanmıştım. Salonlarda, saraylarda değil. Fakat her ne ise! Zaten ben o kimselere takaddüm edip istifamı verdim. Varsın alsınlar! Ancak, bunu vermem. Bunu benden kimse alamaz. Bunu, Anafartalar'da harp meydanında benim göğsüme taktılar.

Onu göğsüne, bir kaleye bayrak diker gibi takmış, sarı saçları Anadolu rüzgârı ile okşana savrula koşup gidiyordu. Tokat'ın ağzında bir avuç asker dizi olmuş onu bekliyordu.

Eski püskü asker giynekleri içindeki bu sevimli asker dizisine doğru ilerleyen Mustafa Kemal, bir ara duraladı. Kendisi sivil bir giynek giymişti. Yanı başında ise asker üniforması taşıyan Salâhattin Bey vardı. Üniformanın şerefini korumak isteyerek Çolak Salahattin Bey'i öne geçirmek istedi:

— Buyurun! Dedi.

Salahattin Bey, büyük anlayışını göstermekte gecikmedi. Asker dizisini denetleme önceliğini yine Mustafa Kemal'e bıraktı. O zaman, o izci oymak beyi kılığındaki sivil adam, sol elindeki bastonunu kılıç gibi sımsıkı yanına yapıştırırcasına gövdesine bitişik tutup askerlik oynayan bir hevesli delikanlıya benzeyerek kıt'anın önünden o sert ve sevimli bakışlarıyla geçti. O geceyi Tokat'ta geçiren Mustafa Kemal ve arkadaşları, şehrin asker-sivil bütün ileri gelenleriyle saatlerce dertleşti. Sabahleyin erken yola çıkarak sert rüzgârlarıyla kendisini döven Çamlıbel'e doğru ilerlemeye başladı. Yemyeşil çamlarla örtülü tepelerde gözlerini bir kartal gibi gezdirerek geniş ufuklara doğru şöyle konuştu:

— Yahu, memleketi ben mi batırdım? Yabancıyı Anadolu'ya ben mi soktum? Ben mi nizamı bozdum? Ben, kalanı kurtarmak, dağılanı kurtarmak ve nizamı kurmak için çalışıyorum. Bana teşekkür etmeleri gerekirken müstevli düşmanlarımızın çıkarlarına uyarak nankörlük ediyorlar. Yanlış yoldadırlar. Hata ediyorlar!

Sonra, sözlerine şunları kattı:

— Bak buraya; yaya gitmek, atla gitmekten iyidir derlerse inanma; atla gitmek, araba ile gitmekten iyidir derlerse inanma; araba ile gitmek otomobille gitmekten iyidir derlerse inanma! Biliyor musunuz? Bu mübarek Anadolu'nun mamur veya harap ne olursa olsun bir yerinde aynı düşüncede olan insanlar, modern küçük evler kurarak orada yeni bir hayat kurmalıdır.

Mustafa Kemal, bundan sonra Çamlıbel'in sert rüzgârına meydan okurcasına, bütün gırtlağının gücüyle haykırarak "Dağ Başını Duman Almış" marşını söylemeye başladı. Bunu ta Selanik yürüyüşlerinde söylemeye başlamış, Havza yolculuğunda sürdürmüş, şimdi de yineliyordu. Sanki bu hızla Anadolu'nun sağır taşını toprağını da canlandırıp yürütmek istiyor gibiydi. Arkadaşları da onun sesine katılıyorsa da onun sesi yine hepsinden gür çıkıyordu.

*

* *

Mustafa Kemal, Amasya'dan döndükten sonra da yeni meclisin İstanbul'da mı, Anadolu'nun herhangi güvenli bir şehrinde mi toplanması gerektiği üzerinde tartışmalar sürüp gidiyordu. Salih Paşa, bir Anadolu şehrinde meclisin toplanabilmesi uğruna bütün gücünü kullanacağına, bunu yapamazsa nazırlıktan çekileceğine kesin olarak söz vermişti. Ne var ki paşa, Damat Ferit'le padişahın katında sözünü geçirememiş, nazırlık sandalyesinden çekilmek yiğitliğini de gösterememişti. İstanbul'un bu direnişi, Mustafa Kemal'in karşısındaki düşüncelere güç vermişse de Mustafa Kemal de bir adım gerilememişti. Sonra, meclisin Anadolu'nun bir yerinde top-

lanması düşüncesi, onun kafasının yeni bir konuğu değildi. O, Sivas'ta bulunan Refet Paşa'ya bir sorun dolayısıyla Erzurum'dan verdiği karşılıkta bile bu düşünceyi güdüyordu. "Meclis toplanmalı, fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da" diyordu. Onca, meclisin İstanbul'da toplanması, son kerte mantıksızdı. Mebusların başı üzerinde her an gerek padişahın, gerekse işgal devletlerinin öfkeli yumruğu sıkılmış olarak duracaktı. Bu, Demokles'in kılıcından kötü bir baş belâsıydı.

Hiç böyle bir meclis, her yanından ateşten duvarlar yükseltilen ve içinde bin bir türlü ihanetin bacaklara ve boyunlara takacağı ateşten zincirler şakırdattığı bir mutsuz ülkenin dertlerine ilâç olabilir miydi? Özgür olmayan bir meclis, ancak esir padişahla sömürgen düşmanların bürokratik işlerini kolaylaştırmak uğrunda kullanılacaktı.

Biraz yiğitçe sesini yükselttiği günse mebusların yakalanıp yâd ellere sürgüne gönderilmesine ve meclisin kapısına paslı kilitler asılmasına sebep olacaktı. Özeti şu ki: Mustafa Kemal, meclisin İstanbul'da güven içinde toplanmasını sağlayacak dayanakları araştırmışsa da bunu ne İstanbul hükümeti, ne de Anadolu Müdafaayı Hukuk Örgütleri sağlayabilmişti.

Bu sorun karşısında en çok konuşan ağızlar kilitleniyordu.

Bu sırada, İstanbul Kuvayı Milliyesi'nin Mustafa Kemal'e ilettiği bir haber çok anlamlıydı:

"- İki günden beri Kiraz Hamdi Paşa, mabeyne gidiyor. Saatlerce padişahın yanında kalıyor. Söylentilere göre Müşir Zeki Paşa'nın reisliği altında bir kabine kurulacaktı. Kiraz Hamdi Paşa bu kabinede Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dâhiliye Nazırı olacaklardır. Mahir Sait Bey'in de kabineye gireceği söylentileri vardır. Padişah, uygun bir zamanda, belki de bugünlerde Ali Rıza Paşa'ya çekilme önerisinde bulunacaktır."

Bu haber, Mustafa Kemal'i kaygılandırmakta gecikmedi. Demek ki İngilizler, Ali Rıza Paşa'nın savsaklama politikasından hiçbir çıkarları olamayacağını anlamışlar, kendilerini bir ayak önce amaçlarına götürecek daha az yurtsever, daha çok

zalim, kaygısız ve çalışkan bir kabine istemekte direniyorlardı. Onlar da görmüşlerdi ki Anadolu ile İstanbul arasında kurulan bağlantı salt Mustafa Kemal'in işine yarıyor, ta Sivas'tan kabine üyelerine telgrafla buyruklar gönderiyordu. İngilizler, görmüşlerdi ki zaman hiç de kendileri uğrunda çalışmıyor, her gün biraz daha çokça Kuvayı Milliyecilere güler yüz gösteriyordu. Mustafa Kemal, İstanbul'dan aldığı haberi böylece değerlendirdikten sonra Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'ya haber gönderdi ve hiçbir biçimde sandalyesini bırakıp çekilmemesini salıkladı.

Ali Rıza Paşa, sadaretten atılacağından habersiz, hâlâ mebus çıksa bile İstanbul'a ayak atmaması üzerinde nutuk çekip duruyordu. Hiç olmazsa bunun, barış antlaşması imzalanıncaya dek böyle olması gerektiğini söylüyordu.

Kara Vasıf Bey, kongreden sonra İstanbul'a gitmişti. Mustafa Kemal, ona önemli bir görev vermişti. İstanbul Kuvayı Milliyecilerinden önemli kimi kişilere başvuracak, meclisin nerede açılması düşüncesinde olduklarını öğrenip Mustafa Kemal'e bildirecekti. Göz hekimi Esat Paşa ile İstiklâl gazetesi başyazarı Rauf Ahmet Bey de meclisin İstanbul'da toplanması düşüncesini savunmuşlardı. Hepsinin kaygısı Mustafa Kemal'dendi. Hiçbiri onun İstanbul'a gelmesini istemiyordu.

Ali Rıza Paşa da meclisin güvenlik içinde toplanmasını dâhice şöyle yorumluyordu:

— Meclis, İstanbul'da huzur ve güvenlik içinde toplanabilecektir, çünkü ben bunun için yabancılardan söz aldım. Yalnız, Mustafa Kemal üstüne teminat alamadım. Bu yüzden, eğer mebus olursa izin alarak Sivas'ta kalabilir. Fakat mebusluğu kabul etmeyecek olursa millet nazarındaki mevkii bir kat daha yükselmiş olacaktır.

Kara Vasıf Bey, bunlardan başka kendisi de şöyle bir düşünüş ileri sürüyordu:

— Hürriyet ve İtilâfçılardan da birkaç mebus çıkarılmalı ve bu arada sosyalistler de ihmal edilmemelidir. Ulusal davranışlara zararı dokunabilecekleri de elde etmek iyi olacaktır. Ör-

neğin: Alemdar gazetesi başyazarı Refî Cevat Bey (Ulunay) gibi!

Mustafa Kemal, Kara Vasıf Bey'in İstanbul'dan kendi salıklarını da katarak kendisine gönderdiği aydınların düşüncelerine karşılık verdi ve en sonra:

— Bizim seyirci mevkiinde kalmamız mutlaka arzu ediliyorsa, bunun sebeplerini bildiriniz! Dedi.

İstanbul'da Mareşal Ahmet İzzet Paşa da söz sahibi aydınların midesini bulandıranlardandı. Ulusal ayaklanışın, İstanbul'da bir öldürüşmeyle sonuçlanacağını ilk günden beri söyleyip duruyordu. Mersinli Cemal Paşa, göz hekimi Esat Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Ahmet Abuk Paşa gibi eskimiş, aşınmış ve dört yanını korku kaplamış kişiler, Mustafa Kemal'in ok gibi hızlı atılışı üzerinde artık etkili olmak niteliğini çoktan yitirmişlerdi. Ne var ki İstanbul üzerinde hâlâ söz sahibi görünüyorlardı. Mustafa Kemal'in içi yanarak edindiği izlenim şuydu ki, İstanbul Kuvayı Milliyesi'nden tek kişi kendi liderliğini benimsemeye yanaşmak istemediğinden türlü bahaneler uydurmaktadırlar. Kara Vasıf Bey, meclisin İstanbul'da toplanması işinde İstanbul hükümetinin adamlarından kıl kadar ayrı düşünmüyordu.

— Zorunluluk duyguya egemen olmalıdır. Muvafık cevabınızı acele kabineye bildiriniz! Pek yakında Japon Rıza ile ve iyi haberlerle yanınıza geleceğim, diyordu.

Mustafa Kemal, bir şifre telgrafla Sivas'a bir ayak önce gelmesini bildirdi. Mustafa Kemal, birkaç arkadaşı dışında hemen herkesin, meclisin İstanbul'da toplanmasını, istediğini görerek bir türlü şaşkınlıktan kurtulamıyordu. Bu ne garip ve mantıksız bir işti ki kuzular, hem de bu kez gerçekten dereyi bulandırdıkları halde kendi istekleriyle kurtların ayağına gitmek istiyorlardı. O zaman, Mustafa Kemal, biricik güç olarak yine orduyu gördü ve halkla temsilcilerini bir yana bırakarak kolordu kumandanlarının düşüncelerine başvurdu.

Ve Ekim ayının 29 unda on beşinci, yirminci, on ikinci ve üçüncü kolordu kumandanlarını Sivas'ta toplantıya çağırdı.

MECLİS ÜZERİNE KUMANDANLARIN TARTIŞMASI

Satrançta olduğu gibi, yaşamda da her zaman ileri düşünce üstün gelir.

-Charles Button-

Mustafa Kemal, ordu kumandanlarının ortasında bir masanın başında, elinde sigarası tüterken Kâzım Karabekir'in gözlerinin içine bakarak yeni meclisin neden Anadolu'da toplanması gerektiğini anlattı ve bunu gerektiren nedenleri de şöylece özetledi:

— Meclis, katiyen İstanbul'da toplanmamalıdır. İstanbul hükümeti millet nazarında gayrı meşru gösterip ilga etmek ve Eskişehir veya Ankara'da Meclisi Millî'yi toplayıp millî bir hükümet yapmak, bu işleri başarmak için ordu vasıtasıyla bir inkılâp hareketine başlamak lâzımdır.

Mustafa Kemal, kurulacak hükümetin Harbiye Nazırlığına ya Kâzım Karabekir Paşa'yı ya da Ali Fuat Paşa'yı geçirmek istediğini de söylediyse de özel görüşmelerinde bu görevi Kâzım Karabekir'e vereceğini ağzından kaçırmıştı. Ona göre hükümet üyeleri bile şöyle böyle belli olmuş gibiydi. Kendisi Başbakan; Bekir Sami Bey Dâhiliye Nazırı, Rüstem Bey Hariciye Nazırı, Rauf Bey Bahriye Nazırı olacaktı. Heyeti Temsiliye, birdenbire bir hükümet olup çıkıyordu. Gelgelelim meclis İstanbul'da toplanınca şimdilik bütün bu olanaklardan birdenbire yoksun olmanın acı gerçeği baş gösteriyordu. Yeni bir devlet kurmak kapıya dek gelmişken sözde aydın olacak bu yığınla herif bunu kavrayamıyor, anlayamıyor, bu güzelim olanağı götürüp İngilizlerin avucuna vermek istiyordu.

Kâzım Karabekir, özel tartışmalarda düşüncesini kesin olarak söylemedi ve şöyle konuştu:

— Lehte, aleyhte mütalâa yürütülebilir. Belli başlı denebilir ki İstanbul'da tazyik altında hür bir meclis olamaz. Fakat Anadolu'da meclis toplamak da acaba kolay olur mu? Bu fikirleri iyi işleyebilmekliğim için şimdiye kadarki hükümetle vesair ricalle olan muhabereleri okuyayım. Buna ait dosyayı bana vermelerine müsaade buyurun. Bunun üzerine ben de kat'î fikrimi arz ederim. Er geç nasıl olsa netice millî bir hükümet teşkili zarurî olacaktır. Fakat beni şarktan ayırmayı hatırınıza getirmeyiniz. Ben, en iyi vazifemi şarkta yaparım. Harbiye Nazırlığını Ali Fuat Paşa yapabilir, fakat Ermeniler, Kürtler, Bolşevikler, İtilâf propagandaları gibi en ince teferruatına kadar bilinerek iş görülmesi elzem ve bütün istiklâl harplerimiz için bir üss-ül harekât olan şarkta benden başka arkadaşınız olmadığını daima teemmül buyurunuz.

Kâzım Karabekir'in bu düşüncelerini öbür kumandanlarla birlikte Mustafa Kemal de doğru buldu. İstediği dosyayı ona verdiler. Kâzım Karabekir, o gece odasına çekilerek sabaha dek kahve içip uykusunu kaçırarak bu dosyayı gözden geçirdi. Paşa'yı çokça sinirlendiren bir şey oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Tümen kumandanı Deli Halit Bey'le gizli gizli haberleştiğinin belgeleri dosyanın bir köşesinde yatmaktaydı.

Bu telgraflarda Mustafa Kemal, Halit Bey'e Trabzon'daki seçimlere Kuvayı Milliye yanlısı olarak karışmasını salıklıyor ve direktifler veriyordu. Demek ki Mustafa Kemal, kendi buyruğu altındaki bir kumandanla haberleşmekte bir sakınca görmüyordu. Oysa Mustafa Kemal, ona söz vermemiş miydi? Buyruğu altındaki kumandanlarla iş görmeye kalkışmadan doğrudan doğruya kendisine danışmayacak mıydı?

Demek ki o, verdiği sözü tutmamıştı. Kâzım Karabekir'inki üzüntüden çok bir öfkeydi. Yalnız bunu günceye "üzüntü" diye geçirecekti. Biricik avuntusu da Mustafa Kemal'in (inşallah), bundan sonra böyle bir patavatsızlık(!) yapmayacağı umuduydu. Kâzım Karabekir, dosyadan meclisin toplanması istenen yer üstüne olan tartışmaları şöylece özetledi:

— Heyeti Temsiliye'nin "meclis İstanbul'da toplanamaz" direnmesine karşı eski sadrazamlardan Mareşal Ahmet İzzet Paşa, 31-10 ve 9-11 tarihli şifrelerinde şu düşüncedeydi:

"Meclis, İstanbul'dan dışarda toplanamaz. Ulusal davranışın ruhu olanlar taşrada Müdafaayı Hukuk olarak kalsınlar. Bir tehlikeli istilâ ve çatışmaya karşı fedakârlığa hazır olduklarını duyurmakla yetinsinler. Hükümete karışmasın. Uyarma işi akıllıca usluca olsun."

Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa, 2-11 ve 27-28-11 tarihli şifrelerinde şu düşüncedeydi:

"Meclis taşrada olamaz. Şundan ki payitahtın başka yere taşınması demektir. Taşrada toplanması, İtilâf Devletlerinin kararına bir etki yapar. İçerde kimi olayların çıkmasına sebep olur ve memleketi tehlikeye uğratır. İtilâf Devletleri meclise bir şey yapmazlar, bu kendileriyle koşulludur. Kendilerini tehlikede gören kişiler, mebusluktan çekilirler. İstanbul, yalnız Osmanlıların değil yüz milyonlarca Müslüman'ın da payitahtıdır. Taşrada toplanmak payitahtın taşınması demek olup şimdiden dedikodulara ve yabancılarca türlü yorumlara yol açtığından bunun kötü sonuçları önemle göz önünde tutulmalıdır."

Genel Kurmay Başkanı Cevdet Paşa, 31-10 tarihli şifresinde ise şöyle düşünüyordu:

"Millî meclisin dışarda toplanması sakıncalıdır. Henüz sağlam bir karara bağlanamayan İstanbul'un kaderi için yaptığımız yardım olumsuz olur. İkincisi, hükümetin kontrolü gerekir. Dedikodulardan sakınmak üzere gerekli olan bağlantı yitip gider. Oysa bizim daha İstanbul ile Mudanya arasında düzgün postamız yok."

Kâzım Karabekir'in bütün bunlardan çıkardığına göre, herkes meclisin İstanbul'da toplanması düşüncesindeydi. Paşa ilginç bir mektup da gördü. Bu, 26 Ekim 1919 tarihliydi ve Reşit Sadi imzasını taşıyor, krizin çözümlenmesi için Amerikan Amirali Bristol'ün düşüncelerini yansıtıyordu.

Amiral Bristol, " yabancı hükümetlerden hiçbirine bağlanmamayı salıklıyor ve hükümeti yönetmekteki beceriksizliğiniz-

den söz edip gerçek reformlara dek güçlü bir devlete muhtaç olduğunuzu ileri sürerek memleketinizde düzgün ve âdil bir hükümetin kurulmasını isteyiniz ve böyle bir hükümeti yalnız Anadolu'da değil, Irak, Suriye gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanında isteyiniz. Türkiye, Türkler için demeyiniz! Bu Avrupa ve Amerika'da da kötü etki yapıyor. Tersine! Türkiye, bütün üzerinde yaşayanların yurdudur deyiniz!"

Fransızlar da şu salığı ileri sürüyorlardı:

"Paris Barış Konferansına gelmeden önce bizimle anlaşınız. Amerikalıların mandayı iteleyecekleri birebirdir. Önceden anlaşarak davranmanız çıkarlarınıza daha uygundur. Bizim istediğimiz, İngilizlerle ve belki de İtalyanlarla ortaklaşa karma yeğnik bir kontrolden başka bir şey olmadığından dediğimiz biçimde davranınca zarar görmez ve bağımsızlığınızı kurtarırsınız."

Galatalı Şevket Bey'in 17-10 tarihli şifresindeyse şunlar vardı:

"Amiral Bristol, bölünme bir iç ihtimaldir. Ulusal örgütleri güçlendirip, padişahla ve hükümetle birlikte çalıştınız! Amerika mandayı alırsa Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan mandasını da beraber almak ister, diyor."

Kâzım Karabekir'in bu dosyayı okuduktan sonra, vardığı karar şuydu:

— Hakkımızdaki vahim kararı ancak pek akıllıca davranışla birlik ve güç kazanmakla değiştirebileceğiz. Hiçbir hükümetin şu ya da bu biçimde belli ve kesin yardımı yoktur. Sorumsuz lâflarla her devletin adamları kendi hükümetinin işine yarayabilecek propagandayı yapıyor. Amerikan mandası, hamdolsun Sivas'ın bağımsızlık ve özgürlük havası içinde işitilmiyor. Ne var ki İstanbul'dan salıklar ve propagandalar hâlâ durmadan yağmakta. Bu dosyayı inceledikten sonra meclisin İstanbul dışında toplanmasının, henüz örgütümüzü bütünlemediğimizden ve namus ve yurtseverliklerine güvendiğimiz birçok değerli arkadaşlarımızı da düşüncemizle birleştiremediğimizden tehlikeli bir iş olacağını anladım.

Bu özeti defterine not eden paşa, sabaha karşı yattı. Ertesi gün, ayın on altısında başlayacak olan toplantıya dek biraz daha bunlar üzerinde düşünmeye vakti vardı.

Kâzım Karabekir, ayın on altısında okulun önündeki kavaklardan sararmış yapraklar, poyrazın şiddetinden sarsılıp yağmur gibi yağarken, kafasında Mustafa Kemal'le temsil heyetinin düşüncelerine büsbütün çelişik düşünceleriyle tartışma masasına oturdu. Duvara yakın bir yerde yanan odun sobası, tatlı bir sıcaklık dağıtıyordu. Kâzım Karabekir, odaya girdiğinde Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'ya karşı çok güçlü olduğunu duyuyor ve hepsini kendi düşüncelerine yatıracağını anlayarak bir türlü zafere benzeyen duygu içinde bulunuyordu.

Evet, İstanbul'dan ve Sivas'tan herkes, meclis işinde Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'dan ayrı düşünüyordu. Bu da şimdiden bu ikisine önemlice bir yenilgi hazırlıyordu. Üçüncü, on ikinci ve on üçüncü kolordu kumandanları, elbette, kendisiyle birlikte yürüyeceklerdi. Türkiye'nin doğusunda kolordusuyla demir bir kale gibi duran Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'e kendisine denk işlemi göstermediğinden dolayı biraz da güçenik olarak, görüşme masasına bütün ağırlığıyla abanarak şöyle konuştu:

— Meclisin Anadolu'da toplanması şüphesiz ki iyidir, ilk bakışta buna taraftar olmamak mümkün değildir. Fakat padişah ile hükümetinin, Mebusan Meclisinin behemehâl İstanbul'da toplanmasını ısrarla istemekte oluşlarını da dikkat nazarına almamız lâzımdır. İstanbul'daki bugünkü hükümetle karşılaşmayacağımızı kimse temin edemez. Bu takdirde İstanbul hükümetiyle aramızda belki de eskisinden de beter bir çekişme başlayacaktır. Bu hükümet:

" İşte görüyorsunuz! Anadolu'dakiler padişaha ve onun meşru hükümetine karşı vaziyet alarak, meclisi orada kurduktan sonra ayrı bir hükümet de teşkil edeceklerdir." Diye, yine eskisi gibi dört bir yandan kışkırtmalara koyularak, Anadolu'nun henüz durumu lâyıkıyla kavrayamamış saf halkını yer yer ayaklandırması; hatta birçok Müdafaayı Hukuk merkezle-

rini de kışkırtıp bize karşı kıyam ettirmesi suretiyle bizi çok müşkül bir vaziyete sokabilir. Ve o zaman, Anadolu'da önlenemez bir vaziyette kendini gösterecek kanlı kardeş kavgaları yüzünden, millî davamızın tehlikeye düşmesi ihtimali de belirir. Kat'i kararı verirken bütün bunları dikkat nazarına alıp iyi düşünmeliyiz. Meclisi Anadolu'da topladığımız takdirde birçoğu zaten seçilmiş olan mebuslar, bizim göstereceğimiz yere gelmez de İstanbul'a giderlerse ne yaparız? Bunlar, İstanbul'da toplanmak üzere seçilmiş olduklarına göre oradan başka bir yere gitmemek arzusunu izhar ederlerse ne kadar müşkül bir duruma düşeceğimizi ve ortaya Kuvayı Milliye'nin mi, yoksa mebuslar heyetinin mi milletten rey ve kuvvet aldığı sorununun çıkıp bizi gerçekten içinden çıkılmaz bir duruma sokacağını düşünmemiz lâzımdır. Hattâ mebusların çoğunun Anadolu'da toplamaya muvaffak olduğumuzu farz etsek bile, bunu padişah ile İstanbul hükümetinin isteği hilâfına yapmış olacağımızdan bu hükümetin ve henüz bu hükümeti meşru saymakta devam eden bir kısım halkın yer yer itirazları, hatta ayaklanmaları ile karşılaşmamız ihtimali pek kuvvetlidir. Zaten aleyhimizde bulunmak için fırsat bekleyen İstanbul ve Anadolu'daki padişah ve onun hükümetine taraftar olan birçokları, böyle bir vaziyet karşısında bizim için, bu adamlarda iyi niyet yoktur. Birkaç muhteris, kendi başlarına hükümet, hatta cumhuriyet kurmak sevdasıyla ortalığı karıştırmakla devam edecek, sulh yapmayacaklar ve dövüştüre dövüştüre milleti batıracaklardır. İyi, namuslu adamlardan mürekkep bir kabine istediler. Padişah kabul etti. Tam sulh olacağı sırada bakın ne yapıyorlar biçimindeki propagandalarla kamuoyunu kışkırtıp aleyhimize çevirmekle de kalmayarak padişah ile onu himaye eden İtilâf kuvvetleri de daha ümitli bir vaziyette bize saldırtırlarsa buna karşı biz halka ne diyeceğiz? Ne desek de kim bize hak verecektir? Gaye bildiğimiz millî hükümet, bugünkü durumumuzda, cebir ve tazyik ile kurulamaz. Bu yola yöneldiğimiz takdirde birçok tehlikelerle karşılaşmamız mukadder olduğu gibi, dış âlemde, bize en hayırhah milletlerin gözünde

dahi şüpheli duruma düşebiliriz. En sonra batıdaki kıtaların ve hatta Heyeti Temsiliye'nin parası kalmadığından benden para istiyorsunuz. Meclisin Anadolu'da toplanması yüzünden, hoşnutsuzluklar ve ayaklanmalar başlayınca, seferber kıtaları, Mebusan Meclisi'ni ve yeni millî hükümeti beslemek için ne yapacaksınız? Harpten manen ve maddeten bitkin çıkmış olan halktan, sebebini anlayamayacağı bir durumda tekâlifi harbiye usulüyle birçok şeyler ve para istersek bu bile halkın aleyhimizde husumetine yetecek bir sebep olmaz mı? Ben, şahsî yeminimi bir daha tekrar edeyim ki tek dağ başı mezar oluncaya kadar mukavemetten vazgeçmeyeceğim. Fakat millî hükümetin muvaffakiyetle kurulması için meclisin ilkönce İstanbul'da toplanması zaruridir. Bu meclisin ömrü ve istikbali yoktur. Meclis toplandı diye, İtilâf Devletleri hakkımızda verdikleri kararı değiştirecek değillerdir. Tersine, Kuvayı Milliye'nin muhassalası sayacakları mebusları, bilhassa İngilizler, ilk fırsatta yakalayıp süreceklerdir. İşte o gün, millî hükümetin en iyi şekilde kurulabileceği gündür. Çünkü namus ve haysiyet sahibi her insanın anlayabileceği durum meydana gelecek, padişah ve hükümetinin hıyaneti, hiç değilse ahmaklığı herkesçe kabul edilecek ve millî hükümetimiz Anadolu'nun göbeğinde, güneş gibi doğacaktır. Fakat o zaman da Eskişehir tehlikelidir. Ankara'nın batısına çekilmek uygun olur.

Rauf Bey, Kâzım Karabekir'in bu konuşmasını kendi düşüncelerinin savunması ve yapıcısı gibi bulduğu halde Mustafa Kemal, bir yandan sigarasını fosurdatıyor, bir yandan da uzun ve güzel tespihinin tanelerini sıcak parmakları arasından çok süratle geçiriyordu.

Kâzım Karabekir, sözünü bitirince Rauf Bey, söz aldı.

— Demek İstanbul'da Mebusan Meclisini İngilizler basıp mebusları tevkif ile sürerlerse millî hükümetin kurulmasına kat'î karar verip kolaylıkla muvaffak olacaksınız?

Kâzım Karabekir, onu şöyle karşıladı:

— Bu suali en basit bir vatandaşa sorsanız vereceği cevap *"evet"*ten başka bir şey olamaz. Çünkü bütün iyi niyetleri-

mize rağmen, ihanete kurban olduk diyerek millî hükümet kurmak hakkındaki davetimizi, şahsî hırslarımıza vermek için vicdanlarından pek acı sesler duyacaklardır.

Rauf Bey, yeniden sordu:

— Peki ya İngilizler, tahmininiz hilâfına hareketle meclisi basmazlarsa?

Kâzım Karabekir:

— Bence bu mukadderdir, dedi. Yüzde sekseni zaten Anadolu'dan giden mebusları, Kuvayı Milliye'nin müdrik kuvvetidir diye ortadan kaldırmak, hele İngilizler gibi bir düşman için gayet tabii bir düşüncedir. Tahminimin gerçekleşeceğinden emin olunuz. En geç kabul edilmeyecek bir sulhu reddedişimizle bunu yapacaklardır.

Bu sırada Rauf Bey, kafasında güçlenen bir düşüncesini ortaya atma zamanının geldiğini anlayarak şöyle dedi:

— İngilizlerin bunu yapmaması ihtimaline karşı, bu işi behemehâl gerçekleştirmek için ben tehlikeyi kabul ediyorum. İstanbul'a meclise gideceğim ve dediğiniz olmazsa Anadolu'da millî hükümeti kurmaya muvaffak olmanız için meclisin ortasında bomba patlatarak kendimi feda edeceğim.

Rauf Bey, kullandığı bu bomba sözcüğünü elbette bir nihilist gibi kullanmamıştı. Bununla, " İngilizleri meclise karşı davranmaya kışkırtıcı, şiddetli bir çıkış yapmayı " anlatmak istemişti. Kâzım Karabekir, Rauf Bey'in bu sözü üzerine heyecanla yerinden fırlayarak onun karşısına geldi:

— Yüksek alnından bir kere daha öpeyim! Diyerek onun boynuna sarıldı ve sözlerini şöyle sürdürdü:

— Millî kahramanlıktan çekinmeyeceğini emsaliyle bilirim. Siz, gidiniz. Fakat orada acele etmeyiniz. İngilizlerin bu işi kendiliklerinden yapacaklarından şüpheniz olmasın. O zaman alacağımız, " Rauf da hapsedildi, İstanbul'dan sürüldü." haberi benim de ruhumda yaralar açar. Sana çok acırım. Fakat sen, vatanseverlik heyecan ve aşkıyla millî hükümetin doğuşuna önemli bir âmil olursun. Evet, bu işi başarmak için sen yetersin. İstanbul'a git. Diğer arkadaşlar bilhassa Mustafa Kemal Paşa, burada kalmalı, İstanbul'a gitmemelidir.

Kâzım Karabekir'le Rauf Bey'in egemen oldukları bu sahne, Mustafa Kemal'den başka herkesi bu konuşulanların anlamına yatırmış gibiydi.

Kâzım Karabekir, hiç olmazsa hepsinin gevşediğini görüyordu. Mustafa Kemal'i yalnız bırakmış olmanın korkunç zevkini tadarken, kendi varlığının bayağı bir frenden daha başka dinamik bir şey olduğunu bu kritik anda anlar gibi oluyordu.

Artık, meclisin İstanbul'da toplanması kararı verilmiş gibiydi. Kâzım Karabekir, masaya ağırlığını koyarak bu raundu kazanırken Mustafa Kemal'le yaptıkları gizli savaşta kaderin bardağına bir damla daha baldıran damlıyordu. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in, kendi kozlarına karşı yaptığı tehlikeli çıkışları bir bir hesaplayarak acı acı gülümsüyordu.

Evet, Kâzım Karabekir en küçük bir fırsatta kendisiyle âşık atmaya kalkıyor ve bir rakip oyunu oynuyordu.

Bundan sonraki oturumlarda şöyle bir karara varıldı:

Meclis toplandıktan sonra temsil heyeti, olayların gelişmesini bekleyerek dışarda kalacak, millî mecliste temsil heyeti bulunmayacak ve bundan böyle temsil heyeti diye hiç bir güç millî meclisle ve hükümetle ilişkiler kuramayacaktı. Barıştan sonra, ulusal örgüt kaldırılacak ve bu bir parti durumuna getirilmeyecekti. Böyle bir durum, milletin zararınadır. Ulusal örgüt, geleceğin bilinmez tehlikelerine karşı yansız ve tertemiz kalmalıdır. Eğer bizim için olumsuz bir karar verilir de bunu meclis benimser ya da benimsemezse buna göre davranmak gerekecekti. Eğer bir karar meclisçe benimsenecek olursa buna karşı genel bir girişim yapılacaktı. Meclis, kararı benimsemeyecek olduktan sonra iş, önemsiz sayılırdı. Bunlar, ayın on altısından yirmi dokuzuna dek yapılan görüşmelerde benimsenmiş, karar altına alınmıştı. Böyle bir karara varılmasına varılmışsa da bunların önemli ayrıntıları kumandanların kafasını kurcalamaktan uzak kalmadı.

Ayın yirmi ikinci günü akşamı Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Salâhattin Bey, Bekir Sami Bey'in evinde özel olarak toplandılar. Hararetli tartışmalar bir-

birini kovaladı. Eğer Millî Meclis, kötü bir kararı benimserse buna karşı ne biçimde davranılacağı sözü açıldı. Ali Fuat Paşa, yine eski düşüncesinde direniyordu.

Mebusların İstanbul'a gitmemelerini sağlayarak hemen ihtilâl durumuna geçmek hepsini önleyecek biricik çareydi. Ali Fuat Paşa, düşüncesini ispatlamak üzere şöyle diyordu:

— Bizde kamuoyu denen şey yoktur. Biz ya da birkaç kişi öne düşünce iş kendiliğinden yürür. Bu işte tam hesap olamaz, ne çıkarsa bahtımıza deriz.

Bekir Sami Bey de ihtilâl yanlısı olduğunu, Ali Fuat Paşa'yı tuttuğunu açığa vurmakta gecikmedi, ötekilerin susuşu, hepsinin Mustafa Kemal yanlısı olduğunu gösteriyor gibiydi.

Bundan kuşkulanan Kâzım Karabekir, şöyle konuştu:

— Bizde kamuoyu vardır. Gerçi çoğunluk, anlamaktan uzaktır. Fakat millete egemen olmak, anlayan bölümüne egemen olmakla olabilir. Karşı teoriyi benimseyen Abdülaziz de, Abdülhamit de, İttihatçılar da, Damat Ferit de hepsi düşmüşlerdir. Yarın bu biçim davranırsak, bizi de düşürür ve bugün İttihatçılara olduğu gibi bize de lanetler yağdırır. Millet ve memleketin mukadderatı için nice nice hesaplar yapılır. Milyonla halkın hayat ve namusu için ne çıkarsa bahtımıza diyemeyiz.

Bu zincirleme toplantılarda Kâzım Karabekir'in ileri sürdüğü bütün düşünceler, hemen hemen benimsendi. Kararlar, imza altına alındı. Bütün kumandanlarda bu karar suretlerinden birer tane bulunmasına da karar verildi.

*

* *

Anadolu Kuvayı Milliyesi bin türlü güçlüğün üstesinden gelmek üzere her gün aralıksız didinip dururken İstanbul Kuvayı Milliyesi de bütün yeteneği ve zekâ incelikleriyle çalışıyordu. Bu ulusal güç, İngiliz Dostları Derneği'nin adamlarını, bunun başkanı olan Sait Molla'yı ve onun melunca ilişkilerde bulunduğu İngiliz casusu papazı Frew'yu aralıksız izliyordu.

En sonra, İstanbul Kuvayı Milliye Örgütü'nün en gözü pek ve korkunç adamı, pek ünlü Bulgar Sadık; Papaz Frew'nun

Cağaloğlu'ndaki evine bir gece hırsızını sokarak papazın bütün evrakını çaldırdı. Bu çalınmış evrak arasında çağın korkunç kötülüklerini açığa vuran birkaç mektup da vardı. Bunları casus papaza yazan İngiliz Dostları Derneği'nin başkanı Sait Molla idi. Bu mektuplar, ivedi olarak Sivas'a, temsil heyetine gönderildi. Mustafa Kemal, bunları birer birer okuyarak değerlendirdi. Bunları okuyan Mustafa Kemal'in gözleri fal taşı gibi açıldı. İstanbul'un ne korkunç bir bataklık durumuna geldiği bu mektuplarda açıkça görülüyordu. Mustafa Kemal, geceleyin lâmba ışığında yüzünde trajik mimiklerle okuduğu bu mektupları şimdilik yayınlamamak üzere en güvenilir arkadaşlara okunmak için verdi. On iki mektupluk bir ihanet kervanı şöyle başlıyor ve ilerliyordu:

BİRİNCİ MEKTUP

Aziz dostum, verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra faydalı neticelerini elde edeceğiz. Şimdi aldığım malûmatı bu tezkeremle size müjdelemeye koştum. Yarın sabah bizzat gelip tafsilât vereceğim. Ankara'daki (ABD 85/3) adamımız Kuvayı Milliye taraftarlarının Fransa'ya fevkalâde meyil gösterdiklerini bildiriyor. Ayrıca General D'esperey'nin Sivas'a gönderdiği zabitler, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşler ve İngiltere hükümeti aleyhine bazı kararlar almışlar. (DBK 91/3) adamımız, her ne kadar bizim "İngiliz Dostlar Derneği"ne değil, ama bu zatın Fransızlar lehine casusluk ettiğini tahmin ediyorum. Bu zatîn ayrıca sizin bu derneğe başkanlık ettiğinizi her yana yaydığı ve söylemekten çekinmediği kanaatindeyim. Dün sabah, Âdil Bey'le (eski Dâhiliye Nazırı) birlikte Damat Ferit Paşa Hazretlerini ziyarete gittim. Kendilerine, sizin "biraz daha sabır ve soğukkanlılıkla beklemeleri" tavsiyesinde bulunduğunuzu bildirdim. Paşa hazretleri, size teşekkür ettiler ve Kuvayı Milliye'nin Anadolu'da büsbütün kök saldığını ve karşı bir davranış sonucu olarak melun reisleri tepe-

lendirilmedikçe kendilerinin iktidara gelemeyeceğini söyledi. Kuvayı Milliye'nin dağıtılması için büyük İngiltere hükümeti katında ivedi teşebbüslere geçilerek ortaklaşa bir notanın Babıâli'ye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı saldırı davranışlarında bulunması gerektiğini, bu saldırılar ileri sürülerek Kuvayı Milliye'nin güvenliği bozduğu iddia edilmesini, İngiliz basınının da Kuvayı Milliye'ye karşı yayın yapmasını rica ediyor.

Paşa hazretleri, bunları bizzat sizden bekliyor. Ayrıca, özel olarak torpido ile gönderilen (ABK 19/2)'ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz sorunlar üstünde direktif verilmesini diliyor.

Bu gece 11'de Âdil Bey (K.) da sizi görecek ve Ferit Paşa'nın kimi özelliklerini bildirecektir. Sonra da Zatı Şahane ile Mr. T.R. görüşebilecektir. Refik Bey'e artık güvenmeyiniz. Sadık Bey'de (Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Albay Sadık) bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım.

Not: Karacabey'le Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

11.10.1919
Sait

İKİNCİ MEKTUP

12 tarihiyle Ankara'daki (NBD 283/3) tarafından bir mektup geldi. Bu adamımız Sivas temsil heyetinden emekli Kurmay Albay Vasıf (Kara Vasıf) Bey'in D'esperey ile temas etmek üzere gönderileceğini, bu zatın birkaç güne kadar yola çıkacağını bildirdi. Hikmet Bey paraları almış, biraz daha para istiyor. Önceki gün, sizi ziyarete geldiğinde takip edildiğini söylememiştim. Dönüşümde, biri sarı bıyıklı, öbürü kumral ve köse iki kişinin sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğundan epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça; "Bu Sait Molla imiş, artık gidelim!" dediklerini işittim.

Bu, fazla temas benim hakkımda hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi civarındaki görüştüğümüz eve tekrar taşınırsanız temas yapabileceğiz. Nazım Paşa, derneğimizden haber-

dar olmuş. Bana çok teessüf etti. Müsaadenizle kendisini (NBS 495/1) tertibine geçirdim.

Karacabey'de (NBD 289/3) e gönderilen bin iki yüz lira yerine ulaşmıştır. Hareket edeceklerdir.

Ferit Paşa, Babıâli'ye verilecek notayı her an bekliyor. Zatı Şahane bu durumdan çok üzgün, kendisini teselli ettirmeniz ve her zaman umut verici bildirilerde bulunmanız çıkarımıza çok uygundur. Bizim padişahların, her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o iş üzerinde pek tuhaf sözler söyledi. Güya arkadaşları, "hamiyet, duygu ile taban tabana zıttır" diyorlarmış. Artık, siz icabına bakınız.

Polis Müdürü Nurettin Bey'in değiştirileceği rivayet ediliyor. Hepimizin koruyucusu olan bu zat üzerine gerekenlerin dikkatini çektiriniz. Saygılarımı sunarım.

18.19.10.1919
Sait

Not: Ali Kemal Bey, o zatla görüşmüş, konuşmayı idare edemediğinden karşısındaki maksadını anlamış ve hatta kendisine hakaret dolu bir biçimde: " Biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık!" Demiş.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

İngiliz dostları arasında Farmason örgütü bulunması, itirazlara sebep oluyor. İttihatçıların yapmış olduklarına benzemekten çekiniliyor. Bu örgütün yönetimine kalpleri, ruhlarıyla güçlendirilmiş gençlerin sokulmasıyla bu programı uygulayabileceğiz. Benim dış giyinişimin araya girmesi dolayısıyla eski dostumuz (KBV 4/35) kararlaştırılmış esaslar içinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok.

Saygılarımı sunarım, üstadım.

19.10.1919
Sait

BEŞİNCİ MEKTUP

Üstad,

Kasidecizade Ziya Molla, dün Adam Blok'a haber göndermiş. Benim aleyhimde pek fena şeyler söylemiş. Benim başında bulunduğum İngiliz Dostları Derneği'nin kazandığı himayenin, İngilizlerin karakteriyle uygun olmadığını, halk arasında bunun kötü etkiler yaptığını, böyle bir işin namuslu kimselere gördürülmesi gerektiğini bildirmiş. Bu zatın bana karşı kişisel bir düşmanlığı olduğunu hatırlatmak isterim.

Ziya Molla'nın damadının kız kardeşi daha önce benim karımdı. Kendisini boşadığım için düşmanlığı üzerime çevrildi. Ziya Molla, hâlen İngiliz yanlısı değildir. Tersine, Kuvayı Milliye yanlılarının bir propagandacısı, bunların bir aracısıdır. Mustafa Kemal Paşa ile aralarında bir ilişki vardır. Hakkımdaki iftiraların nedeni budur. Bunları üstadımızın nazarlarına arz etmek isterim.

21.10.1919
Sait

ALTINCI MEKTUP

Muhterem üstat,

Ankara'dan (NBD 293/3) den gelen mektupta (KDS 93/1) orada bırakılmış. Kendisi de Kayseri'ye hareket etmiştir. Talimatın tasdikli suretinin de Galip Bey'le (Elâziz Valisi Ali Galip) gönderildiğini bildiriyor. Daha önce tahsis olunan paranın sarf olunması yüzünden yeni tahsisat istiyor. Ayrıca, gizli örgütlerin genişlediğini "rüesayı şerirden", Kuvayı Milliye kumandanlarından yakasını kurtaran dostlarımızın şimdilik köylerde kalmak suretiyle el altından işe başladıklarını müjdeliyor.

Bu arada üstadımızın (Papaz Frew) son aldığı tertibatın yakında meyvesini vereceğini bildiriyor. (M.K. B.) çok temiz Türkçesi sayesinde önemli rol çevirmiş. Hele hocalığına diyecek yok, diyor.

Talimatın (X.VV) tertibi bütünüyle hazırlanmış, aramıza yeni yabancılar girmemişse meydana çıkmadan maksat fiilen sağlanmış olacaktır. Yeni tahsisatın gönderilmesini beklemek üzere kurye (4 R) burada alıkonulmuştur.

23-24.10.1919
Sait

YEDİNCİ MEKTUP

Ali Kemal Bey, dün o zatla görüşmüş. Basın işinde biraz dikkatli ve çekingen davranmak gerekli olduğunu söylemiş. Bir kere lehe götürülmüş bir kalem ve fikir mensubunu, eskisine aykırı bir amaca sürüklemek, bizde kolaylıkla mümkün olamaz. Bütün resmî memurlar, millî hareketleri şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfi harfine riayet ediyor. Zeynelabidin partisiyle de işbirliğine çalışıyor.

Özet olarak, işler bulandırılacak. Bugünlerde, Fransa ve Amerika çevrelerinde benim ismimden çok söz ediliyormuş. Bunun nedenini hâlâ anlayamadım. Millî hareketler yanlılarının, bu hükümetin siyasal memurları üzerinde yaptıkları etki sonucu olarak hayatımın korunması size düşüyor. Ben, bu güvenle kendimi yüreklendiriyorum.

Hikmet ile kendim görüştüm. Bu sefer kendisini pek renk değiştirmiş gördüm. Bununla beraber, pek kuvvetli teminat verdi. "Ben söz verdim, sözümden dönmem!" Dedi. Sivas olayını nasıl buldunuz? Kadıköylü de işi üzerine aldı. Fakat melun İttihatçı basın, kimi zaman bizim işlere engel oluyor. Bunların yazılarına dikkat gerek.

Paşamız (Damat Ferit Paşa) sinirli. "Ne vakit olacak?" diyor. Ev işinin hâlâ çözümlenmemiş olması, teması ve ilişkilerimizi zorlaştırıyor. (NBS 95/1) Konya'ya önem verilmesini salık veriyor. Size ağızdan da söylediğim iş üzerine dikkatinizi çekmemi yakarıyor.

Ali Kemal Bey'in son felâketi üzerine üzüntülerinizi bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak gerek. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye vermek için en uygun zamandır.

19 Ekim tarihli mektubunu almadığıma üzgünüm. Vasıtayı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden kaçınmak, benim için pek önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet'e ve Kadıköylü'ye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım, üstadım.

4.10.1919
Sait

Not: Birkaç defa söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve yanlarına biraz müsait görünmeli ki kendisi güven içinde buraya gelsin. Bu işe fevkalâde önem veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz.

SEKİZİNCİ MEKTUP

Mebus seçimlerini geciktirmek ve karıştırmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendi'lerle uzun uzadıya talimatınız için görüştüm. Muvafakatlerini aldım. Etrafta propagandalar başladı. Gerekenleri elde edecekler. Bol para dağıtarak oyları ve düşünceleri dağıtmaya çalışacaklardır. Zatı Şahane'nin aydınlatılması gerekir. Amacımıza sizin üstatça tedbir ve oylarınızla ulaşacağınızı ümit ederim, üstat!

26.10.1919
Sait

ONUNCU MEKTUP

Aziz üstat,

Mabeynde yeni kabine kurulması tertip ve düşünceleri yayılmıştır. Bu işin hızlandırılması gerekir. Anadolu örgütlerimizin kimi tertipleri Kuvayı Milliyece anlaşılmış. Daha çok Ankara ve Kayseri'de bize karşı çalışmalar başlamıştır.

Kürt Derneği, verdiği söze aykırı olarak çaba göstermedi. Çetelerimizden bir bölümü basılıp dağıtıldı. Ne pahasına olursa olsun tasarlanan kabinenin iktidar mevkiine getirilmesi ge-

rekir. Ali Rıza Paşa'nın tertiplerimize karşı engelleyici tedbirler alacağını tahmin ediyorum.

Bozkır'a gidecek adamlarımız, tanınmış kişiler olması dolayısıyla hadden aşkın korku ve çekingenlik gösteriyorlar. Saygılarımı sunarım.

29-30.10.1919
Sait

Not: Benim bir mektubumdan Hikmet'e söz edilmiş. Bu mektubumun içindekileri nereden öğrenmişler? Bizzat Hikmet'le görüştüm ve bunun doğru olduğunu hayretler içinde kalarak Hikmet'ten dinledim. Casus, benim çevremde midir, yoksa sizin mi?

ON BİRİNCİ MEKTUP

Kürt Teali Derneği'ndeki içten dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibat alacaklarını, yalnız Kürdistan'a gönderilecek türlü arkadaşlar için büyük paranın varlığına ihtiyaç olduğunu söylediler. (DBR 3/141) den gelen mektubu da gösterdiler.

Bu mektupta Urfa, Antep, Maraş'ta Fransızlara karşı gereğinden çok kışkırtma yaptıkları, kolordu kumandanının izlediği yumuşak siyasete aykırı olarak halkı kendi düşüncelerine sürükledikleri yazılıdır. Kabine başkanlığına Zeki Paşa'nın getirilmemesi üzerinde ileri sürdüğünüz düşünceler doğru değildir. Bu zat, Kürtler üzerinde egemendir.

Eski Ermeni kesimi unutulmuştur. Sizce ileri sürülen düşünce, bugün için gereksizdir. Karşıdaki olayı öbürlerine de vermeye çalışıyoruz. Âcizane saygılarımı sunarım, üstat!

4.11.1919
Sait

ON İKİNCİ MEKTUP

...

Çünkü Türkiye üzerinde sizden başka bir gücün (İngilizler) nüfuzunu ve egemenliğini sürdürmesi siyasal amacımıza aykırıdır.

...

Balıkesir dolaylarındaki kuvvetlerimiz bozularak kaçmış ve (A: R:) mevkiinde saklanmıştır, yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere para istiyor.

Karaman'dan (DSB 40/5)'den gelen mektupta şimdilik beklemek zorunda olduklarını ve Kayseri'de (KBR 67/4) den gelen mektupta da yakında harekete geçeceklerini bildiriyor.

Şiddetle izlendiğimizi, tertibatımızdan Sivas'ın günü gününe haber aldığını arz ederim. Mehmet Ali'ye güvenmeyiniz. Boşboğazdır. Herhalde boşboğazlık ediyor.

Ali Kemal Bey'in listeye girmesi zorunludur.

Bunca sırlarımızı taşıyan bu adamı gücendirirsek tertibatımız büsbütün yabancı ellere geçer. Bu adamı sıkça sıkça kollayınız. Saygılarımı sunarım, üstadım.

5.11.1919
Sait

Not: Kemal yakalanmış, mensubiyeti dolayısıyla (KBR 15/1)'in örgütle ilişki derecesi meydana çıkmış demektir. Bu adam korunmalıdır.

Mustafa Kemal, soluk almadan son mektubu da okuyup bitirdikten sonra, kendi kendine söylendi:

— İngiliz dostları, sözüm ona! Hepsi, bal gibi İngiliz casusu! Ali Kemal hainini de almışlar aralarına, habire vatan satmakla meşguller. Tam casusluğun zifirî karanlık bataklığındalar. Bu mektuplar, gelecek kuşaklara çağımızda ne denli alçak

kişilerin de yaşadığını gösterecek. Yabancı milletlerle insan dost olabilir, fakat böyle vatan satıcı durumuna düşemez, düşmez.

Sonra, bu korkunç ihanet belgeleri, Kuvayı Milliye liderlerinin ellerinde dolaştı. Hepsi de dişlerini sıkarak tükürdü.

*

* *

Sivas'ta çok yıllar, kar hep Kasım ayında yağar.

Bu kez de Kasım'ın on dokuzunda başlayan kar, az zamanda şehri aka boyadı. Artık, kırmızı kiremitler; sarı yapraklı kavak ve söğüt ağaçları, caddeler, sokaklar ve geniş kırlar, Nisan'ın başına dek sırtlarından hiç çıkarmayacakları ak bir giynek giymeye başlamıştı.

Kâzım Karabekir, başında sipersiz Kuvayı Milliye serpuşu ve sırtında uzun kurşunî paltosuyla sokağa çıkarak başıboş yürümeye başladı. Bugün de Sivas'ı bir turist gibi gezecekti. Şoför, otomobili çalıştırdı. Paşanın işaretiyle otomobil, Kabakyazısı'na kışlalara doğru giden yola tırmandı. Yumuşak, rüzgârsız bir havada kar lapa lapa ve bol bol yağıyor, görüş ufku gittikçe daralıyordu. Şehrin kuzeyinde kışlaları, öğretmen okuluyla sanayi okulunun isketlerini *(duvar)* gözden geçirdi. Evet, hepsi de yarım kalmış bu kültür yuvaları, büyük umutlar ve yapıcı, yaratıcı eller bekliyordu. Şehrin kuzeyindeki çağlayandan elektrik üretilmesi tasarıları da bu kargaşalık döneminde suya düşmüş, unutulup gitmişti.

Şehrin kuzey doğusunda birkaç katlı kocaman Amerikan Okulu, paşanın hoşuna gitti. Orda bir varlık ve canlılık gördü. Bol para ve malzeme her yanda göze çarpıyordu. Şehrin göbeğindeki kocaman kâgir hükümet konağıyla bunun birkaç adım ötesindeki yine kâgir Sultanî Mektebi, Kâzım Karabekir'ce Sivas'ın göze çarpan biricik yeni varlıklarıydı. İki Çifte Minare ve Sultan Alâeddin'ce yaptırılan Ulu Cami, daha başka birkaç cami, birkaç han ve ahşap saat kulesi, Sivas'ın göze batan iri kıyım cansız varlıkları durumundaydı. Sokakların çamur deryasını andıran durumu, karşıdan karşıya geçmek

üzere konulmuş iri yağmur taşları bile paşanın gözünden kaçmadı. Şehri daha iyi görmek üzere ahşap saat kulesine çıktı. Kar bütün gücüyle yağıyordu. Erzurum'daki gibi güzel yağıyordu. Erzurum'la kıyaslayınca çarşının durumunu canlı ve doğal buldu. Savaş yüzü görmemiş bir şehrin rahatlığı çarşı-pazar insanlarının yüzünden anlaşılıyordu.

Kâzım Karabekir, okulları gezdiğinde epeyce üzüntü duymaktan kendini alamadı. Bunların durumlarını pek geri ve ilkel buldu. Çocuklar, sınıfa girerken ayakkabılarını çıkarıyorlardı. Hepsi cansız, kansızdı. Soluk benizleri sağlıklarının bozuk olduğunu gösteriyordu. Jimnastik pek gevşek tutuluyordu. Öğretmenlere öğüt vermekten kendini alamadı.

— Çocuklar, saf havada faal bulundurulmalıdır. Kundura çıkarmak temizlik değildir, tersine çocukların ayakları üşüyerek türlü hastalıklara uğrarlar. Kundura çıkardıkları yere kimi çorapla, kimi kundura ile bastığından kunduraların içi pislik ve mikrop dolar, evleri de kirletirler.

Paşa, bir cami bitişiğinde bir evkaf okulunu gezince tüyleri diken diken oldu. Burası bir hapishaneyi andırıyordu. Burası hem de gayri insanî bir hapishaneydi. Elliye yakın kız ve erkek çocuk, üst üste sıkışmış, ders görüyordu. Boğucu, iğrenç bir koku ve rutubet, Kâzım Karabekir'in burnuna saldırmıştı. Bir kız çocuğunu kaldırarak dersini sordu. Kızcağız, ezberlediği dersi şöyle okumaya başladı:

— Zina, livata...

Paşa, bu Mızraklı İlmihal dersini hemen durdurdu. Çocuklar, Ahmediye de okuyorlardı.

Şimdiye dek vali, kumandan, maarif müdürü ya da herhangi büyük bir adam bu okulun semtine uğramamıştı. Paşa, böyle bir okula çocuklarını gönderen ana-babaların duygusuzluğuna şaşıp kaldı. Valiye ve temsil heyetine, fırsat buldukça buraları bir gözden geçirmelerini salıkladı. Sivas'ın en iyi okulu, Kızlar Okulu'yla buna bağlı olan Ana Okulu'ydu.

Kendisinin doğuda yaptığı gibi kolordu sanayine alınan kırk-elli kimsesiz çocuk, hiç olmazsa sanat öğreniyorlardı. As-

kerî pavyonlar, Darüleytam adı altında okullaştırılmışsa da buralarda barındırılmaya çalışan yüze yakın öksüz çocuk, bugünlerde Türkiye'nin her yanındaki öksüz yurtları gibi tam bir yoksulluk ve perişanlık içinde yüzüyorlardı. Vilâyetin yönetiminde bulunan öksüzler bakılamadığından Erzurum'da olduğu gibi kolordunun korumasına alınmışlardı.

*

* *

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşalarla Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, kolordu kumandanlığı odasında toplanarak çok önemli bir iş üzerinde görüştüler. Adana, Maraş, Antep bölgelerinde canlandırılacak ulusal davranışlar üstüne hazırlanan talimatname müsveddelerini okudular. Bırakışmayı izleyen günlerde Ahmet İzzet Paşa'nın bönce yönetimi zamanında Adana, Antep, Maraş ve Urfa livaları boşaltılmış ve bundan yararlanan İngilizler bu geniş bölgeyi işgal etmişlerdi. Son günlerdeyse buralardan İngiliz birlikleri çekilmeye, yerlerini de Fransız güçlerine bırakmaya başlamışlardı. Fransızlar, geldikten sonra, bu bölgeye Ermeni akını da başlamıştı. Fransız kıtaları arasında aynı giyneğe bürünmüş yığınla Ermeni delikanlısı da bulunuyordu.

Bu bölgeye sel gibi akmaya başlayan Ermeniler, Kilikya'yı ilerde Büyük Ermenistan'a katmak üzere yürütülen bir hazırlığın halkalarını meydana getiriyorlardı. Avrupa basını, bu hülya üzerinde yığınlarca yazı döşeniyordu. Yalnız, Adana'nın ve öbür livaların Büyük Ermenistan'a verilmesini olmaz işlerden saymaktaydılar. Bunca büyük tehlike karşısında bulunan bu bölgede, halk büyük bir şaşkınlık dönemi geçirmekteydi. Evet, buralarda Kuvayı Milliye bombasını bir yol patlatmak gerekiyordu. Buraları uyandırıp şahlandıracak bir başlangıç çalışması temsil heyetinin omuzlarına, daha doğrusu bütün subayların, kumandanların omuzlarına düşüyordu.

Hazırlanan talimatnameyi, hepsi uygun buldular. Bu ayın 23 ünde vilâyet basımevinde bastırıldı. Kâzım Karabekir'in en çok korktuğu şey, bu talimatnamenin vaktinden önce düşma-

nın eline geçmesiydi. Talimatname bastırıldığı gün, basımevine gitti. Ordaki görevlileri birer birer inceledi. En önemli bir görevin, bir Ermeni yurttaşın elinde olduğunu gördü. Üçüncü kolordu ile temsil heyetini uyardı. Hiç kuşku yok ki talimatnamenin birkaçı aşırılmış, gideceği yere gitmişti bile.

Mustafa Kemal'le kolordu kumandanları, güneyde Kuvayı Milliye'nin şahlanması uğruna kararlar, almakta oladursun Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'nın bir heyetin başında Sivas'a geldiği haberi işitildi. Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya kötü niyetlerle geldiği haberi çok önceden Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'in kulağına gelmişti. Heyet, Samsun'a çıkar çıkmaz, temsil heyetinde bir tedirginlik baş göstermişti. Bütün Sivas'takilerin Fevzi Paşa üzerine kanısı birdi. Görünüşte seçimin serbest yapılmasını yakından izlemek, memurların durumlarını incelemek üzere geliyordu. Asıl amacı ise Müdafaayı Hukuk Örgütleri ve ulusal örgüt üzerinde bilgi almak, halkın eğilimlerini, ulusal örgütlerin yönetim biçimi ve beslenmesini incelemek, daha kötüsü İstanbul hükümetine karşı alınan durumun kötülüğü üzerinde halkı uyarmak ve meclisin İstanbul'da toplanmasını sağlamaktı. Fevzi Paşa'nın yaveri de geçtikleri yerlerde Mustafa Kemal için kötü kötü konuşuyor, atıp tutuyor, bunlar da Fevzi Paşa Heyetinden Mustafa Kemal'in kulağına yetiştiriliyordu.

Fevzi Paşa, Kasım'ın yirmi dördünde Sivas'a varacaktı. Yollarda yaptığı ya da yaptırdığı boşboğazlık yüzünden Sivas ihtilâlcileri ona karşı ateş püskürmeye başlamıştı. Özel toplantılarda, Fevzi Paşa'nın, Sivas'a ayak basar basmaz yakalanıp hapsedilmesi, dövülmesi, öldürülmesi isteniyordu. Hepsinin başında Mustafa Kemal'le Rauf Bey, şiddet yanlısıydılar. Bu arada en çok üzülen Kâzım Karabekir'di. Bu öfke dalgasına karşı durmaya çalışsa hepsiyle bozuşacağını biliyor, susuyordu. Fevzi Paşa ile çok eskiden beri arkadaştı. Onun tertemiz bir yurtsever olduğunu biliyorsa da zayıf yanları da vardı. Kuvvetten korkar, kötü durumlarda çok karamsar olurdu. Bu sırada işin en tehlikeli yanı şurdaydı:

Fevzi Paşa, bugünlerde İstanbul'u Anadolu'dan daha güçlü gördüğünden aldığı buyruğu sonuna dek yerine getirmeye çalışacağı meydandaydı. İşte, bu yüzden Kâzım Karabekir çok tedirgin durumdaydı. Bir kez, en içten bir arkadaşına karşı Sivas'takilerin sövüp sayması, türlü hakaretler yağdırması, onun yüreğini yaralarken Fevzi Paşa'nın boşboğazlıklarla dolu bir yolculuk yaparak onun kutsal bildiği bir ateşi söndürmek amacıyla Sivas'a gelmesine de ne diyeceğini bilemiyordu. Kâzım Karabekir, prensip olarak bu gösteri rengini alan sinirliliğe ortaklık edemiyordu. Acaba, Fevzi Paşa, neden geliyordu? Kendisiyle serinkanlıca konuşulduğunda kandırılamaz, yola getirilemez miydi? Temsil heyetinin ve bütün Kuvayı Milliye'nin gücünü görünce dönmeyeceğini kim söyleyebilirdi? Onu kandırabilecek bir tek kişi vardı, o da Kâzım Karabekir'di. Evet, Fevzi Paşa'nın imana gelmesi için bir tek Kâzım Karabekir'in sözü geçerdi. Paşa, bir gün çok üzülerek Mustafa Kemal'le Rauf Bey'e:

— Ben, Fevzi Paşa'ya yapılacak hakarete dayanamam, dedi. Ona karşı yapılan hakaretler, bana dokunuyor. Onun hakkında söylenen sözler, beni üzüntüye boğuyor. Eğer sizler Fevzi Paşa'ya karşı samimî davranırsanız ben de Fevzi Paşa'yı kandırarak düşüncemize getiririm ve bir genel toplantıda samimî olarak tartışıldığında düşüncemizi benimseyeceğini hiç değilse bize karşı olmakta ayak diremeyeceğini temin ederim. Yalnız ilk dileğim, içten bir arkadaşımız geliyormuş gibi arkadaşça onu karşılamaya çıkmaklığımızdır. İtimadın, korkutma ve baskı ile değil telkin ve kandırma ile kazanılacağına güzel bir örnek göstermiş olacağız.

Arkadaşları, Kâzım Karabekir'in bu düşüncesini doğru buldular. Kasım'ın yirmi dördüncü günü akşama doğru hep beraber otomobillere binerek Samsun yolunda Sivas'a sekiz kilometre çeken Numune Çiftliği'ne gittiler. Karanlık bastı, bütün dağ taş apaktı ve kar hâlâ lapa lapa yağıyordu. Gecenin geç vakitlerine dek bir odaya sığınarak beklediler. Paşanın otomobili bir türlü görünmüyordu. Hepsi sabırsızlanmaya ve geri

dönme eğilimi göstermeye başladı. Kâzım Karabekir onları güçlükle tutabildi. En sonra, Fevzi Paşa'nın otomobilinin Yenihan'da bozulduğunu öğrendiler. Geceyi Yenihan'da geçirmek zorundaydı. Böylece bu gece gelemeyeceği anlaşıldığından:

— Yarın artık gelemeyiz! Diyerek Sivas'a döndüler.

Kasım'ın yirmi beşinde hava ılıklaşmış, kar yağışı yağmura çevirmişti. Kâzım Karabekir, yanına birkaç arkadaş alarak bir hazır kıtanın başında, Sivas'a varan Fevzi Paşa'yı karşıladı. Ona barınacak başka bir yer buldular ve Kâzım Karabekir'le Fevzi Paşa ertesi gün yalnız başlarına görüşmeye hazırlandılar. Kâzım Karabekir, Kasım'ın yirmi altıncı günü sabahı Fevzi Paşa'nın ziyaretine gitti. İki saat kadar karşılıklı tartıştılar. Kâzım Karabekir, bu tartışmalardan Fevzi Paşa'nın en önemli görevinin kendisini görmek olduğunu anladı.

Kâzım Karabekir'e:

— Mustafa Kemal Paşa'yı tutmaklığın felâkettir. Bu yüzden gelecekte adın kötüye çıkacak. Yegâne istinatgâhları sen olan Mustafa Kemal Paşa, muhteris ve menfaat düşkünüdür. Maksadı hükümetin şeklini değiştirmek, diktatör olmaktır. Ahlâkça herkesçe fena tanınan bu zatın, milletin başına belâlar getireceğini seni seven bütün arkadaşlarımız ve ben yakinen biliyoruz. Ali Fuat Paşa da muhterisin biridir.

En güvendiğin İsmet de aynı fikirdedir. Ve benim gibi o da seni uyarmak fikrindedir. Bunların hiçbir kuvveti olmadığı halde sen bunlara kuvvet veriyorsun. Geleceğin tehlikeli durumlarında omuzlarına büyük sorumluluk alıyorsun. Kendisinin İstanbul'a götürülmesine (tutuklanarak) sen engel oluyorsun. Buna yardımcı olma! Bunu milletin, memleketin selâmeti için benim ve birçok arkadaşlarımızın samimi olduğundan ve senin bu vatana olan namuskârane fedakârlıklarını herkes bildiğinden söylemeyi bir vazife bildim. Mustafa Kemal Paşa, yaverlerini de mebus yaptırıyormuş. Bu gibi mebusların yapacağı fena etkiyi de düşünmelisiniz.

Kâzım Karabekir, Fevzi Paşa'nın sonuna dek boşalmasını bekledikten sonra, sözü aldı ve şöyle konuştu:

— Paşam, Mustafa Kemal Paşa'ya başımıza geçmesini daha İstanbul'da teklif eden de benim. Bugün, bütün gücümle tutmayı en büyük bir ödev bilirim. Ondan daha hamiyetli ve değerlisini İstanbul'da iken aradım bulamadım. Pekâlâ, hatırlarsınız, hanginiz esaret altındaki İstanbul'dan çıkıp da geldiniz? Bugün de sizden rica etsem ihtimal yine gelmezsiniz. Burada kalınız, seni reis yapalım. Bugün benim kuvvetle tutacağım zattır ki milletin riyasetinde durabilir. Doğrudur. Fakat bu bizzat ben olamam, çünkü ben istinatgâhsız kalırım. Siz ve emsaliniz esaret altında oturmayı tercih ediyorsunuz. Bugünkü durumumuz en tabii ve en meşru bir şekildir. Bu düşünce, kolordu kumandanları ve temsil heyeti için de böyledir. Keşke, milletin ilerisinde ve kolordu kumandanlıklarında daha değerli zatlar bulunaydı! İstanbul'da dedikodu yapan arkadaşlar, iş bu raddeye kadar muvaffakiyetle geldikten sonra olsun Anadolu'ya gelseler ya! Ne yazık ki doğunun aydın evlâtları bile İstanbul'dan çıkmazken doğulu olmayan bizim gibiler, en felâketli günlerde halka avuntu ve güven verdik. Halk da tabii olarak kılavuzlarını gördü ve onlara salâhiyet ve güç verdi. Halkın subaylara olan güvenini ve bizlere karşı beslediği ümit ve sevgiyi yer yer gezip göreceksiniz. Şu ya da bunun mebus olması fena etki yapar düşüncesine gelince bu ana sorun değildir. Esasta bir olduktan sonra bunların samimî olarak çözümlenmesi imkânsız değildir.

Fevzi Paşa artık, " Mutlaka Mustafa Kemal'i tutuklayıp İstanbul'a götüreceğim" demekten vazgeçmişti. Çok uzun tartışmalardan sonra, yatıştırılmış ve kanmış gibiydi.

— Ulusal direnme olmadıkça, milletin esirlik altına düşmesi önlenemezdi. Hem de bu esirlik Mısır'da olduğu gibi bütün bütünlemesine bir esirlik olmayacaktı. Türkiye, parça parça kodaman devletlerle ufacık, minyatür devlet ve milletlerin boyunduruğuna girecekti. Kodaman Avrupa devletleri, Rum ve Ermeni jandarmalarını kullanarak Anadolu ve Rumeli Türkiye'sinden Türklüğün kökünü kazıyacaklardı. Oysa ulusal bir direnme sonucunda bütün bu korkunç tehlikeleri bir yana iterek gerçek bağımsızlığa ulaşılabilirdi. Bağımsızlık kazanılma-

sa bile bağımsızlığa girmemek uğruna bir askerin ve bir milletin arslanlar gibi silkinip kükremesi bile başlı başına Tanrı'nın bir buyruğu ve bir zafer sayılmaz mıydı? Böylece, özgürlüğümüzü pek pahalıya satmış olacağız. Ama biz boyunduruğu paralayacağız. Hele şu Ermeni ve Yunan vahşilerini biz bitmeden önce bitireceğiz. Her halde bağımsızlık aşkıyla son soluğa dek çarpışacağız. Tek dağ başı mezar oluncaya dek uğraşmaya karar verenler herhalde başarıya ulaşırlar. Olmasa da dünyada hiç olmazsa namert insanlar olarak tanınmazlar. Büyük savaştan sonra birçok milletler, yüzyıllardan beri ölü oldukları halde meydana çıkarken en eski Türk milleti, hem de sessizce bir tek nara atmadan nasıl ölür? Şu günlerdeyse ulusal varlık, ulusal birlik meydana gelmiş, ulusal karar verilmiştir. Artık bu işlerle ve Mustafa Kemal Paşa ile uğraşmak yanlıştır. Ulusal karara karşı davranmaktır, ihanettir, felâkettir.

Yeniden söz alan Fevzi Paşa, ulusal kararı doğru bulmakla beraber şöyle dedi:

— Mustafa Kemal hepinizi atlatır, sürükler, bir şeyden haberiniz olmaz. O, millî kararı, sizin meşru isteğinizi değil kişisel hırsını düşünüyor. Onu tanımıyorsunuz.

Kâzım Karabekir, Fevzi Paşa'nın bu kaygısını şöylece yatıştırmaya çalıştı:

— Görüyorsunuz ki içimizde anlayışsız insan yok! Kişisel olarak aykırı yöne gitmesi düşünülemez. Bugün nasıl tutuyorsak aykırı davranışını görünce de bırakmak, elimizdedir. Mustafa Kemal, halka ve halkçılığa saygı gösterdikçe yerinde durabilir. Herhalde pis bir ortam yapmasına meydan vermeyiz. Şimdiye dek olduğu gibi şimdiden sonra da başarının birlikte olduğunu görüyor.

Fevzi Paşa, bunu da doğru buldu:

— Bu suretle kendisini başıboş bırakmamayı ve gerekince duruma el koymayı düşünmüş olduğunuza göre bugünkü durum zorunludur! Dedi.

Kâzım Karabekir, arkadaşların ona karşı takındığı kırgın ve kızgın durumdan hiç söz etmedi. Yalnız, çok boş boğazlık eden yaverine çenesini tutması için öğüt vermesini salıkladı:

— Git, temsil heyetini ziyaret et. Samimi davran ve Kuvayı Milliye yanlısı olduğunu söyle!

Diye de yalvardı. Fevzi Paşa, onun bu dileğini benimsedi ve gerek Mustafa Kemal'le ve gerekse temsilci heyeti ile içten görüşmeler yaptı. Herkes konuştu. Fevzi Paşa'nın Samsun'a ayak atmasıyla başlayan tedirgin edici fırtına, en sonra dinmişti. Kuvayı Milliye olgun bir baş daha kazanmış gibiydi.

Kâzım Karabekir, böylece Fevzi Paşa'yı yatıştırıp zararsız duruma getirmenin, hatta Kuvayı Milliye'ye kazandırmış olmanın derin ruh huzuru içinde bulunurken birdenbire bir olay, onun ruhunu öfke bulutlarıyla kapladı ve Mustafa Kemal'e karşı duyduğu bu öfkeyi nasıl ve nerede saklayacağını bilemeyerek Deli Halit Bey'e çatmakta bir avuntu aradı. Olay şöyle geçti:

Kasım'ın yirmi altısında öğleden sonra kumandanların görüşmesi kapanırken Kâzım Karabekir aklına eserek İrade-i Milliye gazetesine verilecek müsveddelere şöyle bir göz atmak istemişti. Yazıları gözden geçirirken Üçüncü Tümen Kumandanı Halit Bey'den 22 tarihli ve 25' te Mustafa Kemal'e gelmiş olan ve bugün de onun Halit Bey'e verdiği telgrafları gördü. Mustafa Kemal bu sırada Türkiye'de başlamış olan seçimlerin Kuvayı Milliyecilere gülümsemesi uğruna Halit Bey'in çalışmasını ve bu uğurda rol oynamasını salıklıyordu. Halit Bey de bu işin yapılmakta olduğunu ve gerekli adayların seçtirilmesi işinde çalıştığını anlatıyordu.

Bu telgrafları gören Kâzım Karabekir'in yüzü kıpkırmızı olmuş, kaşları çatılmıştı. Kendi kendine şöyle mırıldandı:

— İlkönce seçimlere karışılmayacaktı. Sonra, benim astım olan bir tümen kumandanıyla hem de durumu hayli uygunsuz ve güç bir halde olan ve her yandan aleyhine yakınmalar yapılan Halit Bey'le ve verdiği söze karşın bu 6 tarihli taze haberleşmeye çok canım sıkıldı. Ben, bugün saatlerce Mustafa Kemal'i savundum, onun durumunu güçlendirmeye çalışıyorum. O da tersine benim tümen kumandanlarımla benden habersiz isteğim hilâfına durum alıyor.

Duyduğu acı etkiye karşın Fevzi Paşa'nın hâlâ kulaklarında çınlayan sözlerini büyütmemeye çalıştı. İlkin bu işi Rauf Bey'e açtı. O da buna şaşırmış göründü. Bunu Mustafa Kemal'e anlatacağını bir daha yinelenmeyecek biçimde, perçinleyeceğine söz verdi.

Bunun üzerine Kâzım Karabekir bu işi Mustafa Kemal'le doğrudan doğruya konuşmaktan vazgeçti. Ve ihtilâl ordusunun en doğal görevlerinden biri olan bir işe askerlerin karışmaması prensibini savunan ve şamar gibi saklayan bir telgrafı Deli Halit'e çekmekten çekinmedi:

" - ... Kemal Paşa'ya yazılan şifreyi okudum. Milletin feryadı ve orduların millete yardım ilânı temeli eski kabinenin yok etmeye yeltendiği meşruiyet yönetimini yeniden kurmaktı. Şu halde askerlerin hiçbir biçimde seçime etki yapmaması ve milletin serbestçe adaylara oy vermesi gerekir. Kıtalarımızın siyasete karışmasıyla inzibat ve içtenliğin sarsılmasına meydan verilmemesini hassaten rica ederim."

Kâzım KARABEKİR

Kasım'ın 27'sinde Sivas'a gelen Kara Vasıf Bey, İstanbul'dan şu haberleri getirdi:

— Kamuoyu Amerikalıların lehinde, Fransızlara karşı hiçbir eğilim yok. " İngiliz Dostları Derneği" İngiliz mandası yanlısı, Mustafa Kemal Paşa'nın örgütü istediği yana götüreceği ve bir hükümet kuracağı korkusu var. Türlü partilerde de bu düşünce var. Padişah da Mustafa Kemal ve Rauf Bey için bundan kaygı ile söz ederek bunların bulundukları işi bozmak istiyor. Meclisin İstanbul'da toplanması düşüncesinde kimi tedbirleri hepimiz gibi o da sayıyor.

Kâzım Karabekir, Kara Vasıf Bey'in getirdiği bu haberleri dinledikten sonra defterine şöyle bir not düştü:

— İşte, İstanbul'dan gelenler, güvenilir kimi arkadaşlarımızı da yâd ederek Mustafa Kemal'in oynayacağı rolden kaygılarını söyledikleri gibi doğu halkı da zaten şimdiye kadar aynı kaygı içindeydi. Bilhassa Erzurum Kongresi kararlarının kaldı-

rılması sorunundaki durumları gelecek için kendilerini daha duygulu bulunduruyordu. İşin daha uygunsuz bir aşaması açılmıştı.

Kasım'ın 26 ncı günü öğleden sonraki kolordu kumandanları görüşmesinde üçüncü kolordu kumandanı Salâhattin Bey'le Mustafa Kemal arasında geçen şiddetli bir tartışma, gerekli sınırdan dışarı taştı. Araları açılır gibi oldu. Salâhattin Bey, oturumu bırakarak öfkeyle çıkıp gitti. Salâhattin Bey, daha çok Kâzım Karabekir'in düşüncelerine yatkın olan şöyle bir tez savunuyordu:

— İstanbul hükümetiyle daha yumuşak olalım; bilhassa parasız bulunuyoruz. Meclisin İstanbul'da alacağı biçimden sonra kesin davranışla her şeyi ele alırız. Bugün mademki meşru hükümet İstanbul'dadır. Meclis toplanıncaya kadar arayı açmayalım.

Buna karşı Mustafa Kemal de kozunu şöyle savunuyordu:

— Parasız kalırsak mesele millî teşkilâta döner.

Kâzım Karabekir, buna şöyle karşılık vererek bütün ağırlığını kefeye koydu:

— Meşru hükümet varken anarşiye, belki de tavaifi mülûk biçimine döneriz. Herhalde iyi düşünmek ve ileriyi görerek davranmak gerek.

Salâhattin Bey yine:

— Yumuşak olalım, mutlaka hükümetle anlaşalım, dedi.

Mustafa Kemal, yüzü daha çok kızararak İstanbul hükümetinin anlaşmak istemediği, salt zaman kazanmak ve bu arada iç ayaklanmalar çıkarmak istediğini, İngilizlerin ancak Kuvayı Milliye'nin esirliği benimsemesi sonucunda bir anlaşmayı düşünebileceklerini anlattı. Bunları yüzlerce kişiye söylüyormuş gibi haykırarak söyledi.

O zaman, Salâhattin Bey de öfkelendi:

— Bağırmaya hakkınız yok, fikrime hürmet etmiyorsunuz! Dedi ve ayağa fırlayarak odadan çıktı gitti.

Salâhattin Bey, Kâzım Karabekir'le çok eski ahbaptı. Onun, Kâzım Karabekir'in düşüncelerini yansıttığını da biliyorlardı. Temsil heyeti üyeleri, bu olaya hadden aşırı üzül-

müşlerdi. Arayı düzeltmek için Kâzım Karabekir'e yalvardılar. O da Salâhattin Bey'i götürüp Mustafa Kemal'le barıştırdı.

Kâzım Karabekir, onları barıştırıp herkesi hoşnut ettiği sırada defterine şöyle bir not da düşüyordu:

— Garip durumdalar. Mustafa Kemal, bulunduğu durumu göremiyor. Dünya âlem aleyhinde iken beni şifre işiyle, Salâhattin Bey'i bir başka nedenle kırıyor.

Kâzım Karabekir, daha sonra defterine şu notları da kattı:

— Salâhattin Bey barışmıştı. Ertesi gün, oturuma gelir gelmez daha sinirli bir durumda söylenerek çıktı gitti. Yine arkadaşlar bana yalvardılar. Daha çok Rauf, Mazhar Müfit, Bekir Sami Beyler, rica ediyordu.

Paşa, son dargınlığın nedenini sordu:

— Bilmiyoruz, siz anlar halledersiniz! Dediler.

Paşa, hemen Kolorduda Salâhattin Bey'in dairesine koştu. Kumandan öfkesinden ağlayacak durumdaydı.

— Ne oldu yine, Salâhattin?

— Söylenmez! Bu adam, namusumla oynuyor! Biz millî mesele hallediyoruz, hâlbuki... Diyerek olayı anlattı.

Kâzım Karabekir onu şöylece avuttu:

— Bu yine onun çevresinin münasebetsizliğidir. Bunları kimseye açma. Şu görüşmeleri, bir engel çıkarılmadan hayırlısıyla bir bitirelim.

Salâhattin Bey, bu sözleri tutacağına söz verdi. Kâzım Karabekir de öbür yandan davranarak Salâhattin Bey'i üzen işi düzelttirdi. Kâzım Karabekir'in temsil heyetiyle anlaşacak iki sorunu daha vardı. Bunlardan biri şuydu:

Erzurum Kongresi'nin kararlarını Sivas Kongresi yutmuş, meydandan silmiş, bunun uğruna uzun haberleşmeler yapılmışsa da anlaşmazlık ortadan kaldırılamamıştı. Erzurum Kongresi üyelerinin kararları hasıraltı edilmiş, bu büyük bir güvensizlik ve öfke doğurmuştu. Bu sorunun çözümlenmesi mutlaka gerekiyordu. İkinci sorun da şuydu:

Mustafa Kemal, temsil heyeti adına kendi imzasıyla iş görüp duruyordu.

Birinci sorunda Kâzım Karabekir'in haklı olduğunu, bütün özel görüşmelerinde her arkadaş söylediği gibi, Mustafa Kemal de söylemişti. Kâzım Karabekir'in sorusu, basit ve kestirmeydi:

— Eğer doğu vilâyetlerinden herhangi yeni bir bölüm dışında bağımsızlığımızı perçinleyen bir barış kabul olunursa Sivas Kongresi hükümlerini uygulamak mümkün müdür? Hiç olmazsa makina başında Sivas Kongresi esasları kabul olunmadan anlaşmak mümkün değil miydi?

Kâzım Karabekir'in bu sorularına verilen karşılık şöyleydi:

— Kongre, Malatya olayı ve yerli kimi olaylar yüzünden acele dağılmak zorunda kaldı.

Kâzım Karabekir:

— Kongre acele mi dağıldı, yoksa tabii bir halde mi? diye sorunca, acele dağıldığını açıkça söylemekle beraber yanlışlık yaptıklarını söylediler.

Kâzım Karabekir, imza işini hiçbir türlü sindiremiyordu. Gün geçtikçe Mustafa Kemal imzasının yeni yeni güçlükler çıkardığı kanısındaydı. Onun çevresinde bu imza işinden sere serpe konuşuluyordu.

Hele Halit Bey'le Mustafa Kemal'in mebusların atanmaları işi üzerinde yaptıkları şifre haberleşmesi Kâzım Karabekir'i çılgına döndürüyordu. Bunu öyle büyülttü ki en sonra Mustafa Kemal bunun tartışılması için bir oturum istedi. Bunda Kâzım Karabekir şöyle konuştu:

— Ben millî reis bulunmasına daha ilk günde olduğu gibi taraftarım. Fakat Heyeti Temsiliye diye genelgelere ve haberleşmelere imza atılması bütün heyetin sorumluluğu altında olmalıdır. "Namına" olan imzaların yaptığı ve yapacağı güçlüklerle beraber temsil heyetinin herhangi bir haberleşmeden "haberimiz yoktur" gibi "mazeret" bildirmeleri mümkün olabilir. Böyle olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın zat imzasının dahi herhangi bir makamda temsil heyeti gücünü temsil edebilir.

Kâzım Karabekir'in uzun uzadıya savunduğu bu düşünceler, kimi üyelerce doğru bulunduysa da yine eski gidişat üzerinde yürümesi karara bağlanmakta gecikmedi.

Bundan sonraki bir görüşmede Mustafa Kemal, Aydın bölgesinden Demirci Mehmet Efe'nin gönderdiği bir heyeti oturuma kabul etti. Paşa'nın bu zeybeklere gösterdiği candan yakınlık ve ilgi Kâzım Karabekir'in pek çok garibine gitti. Bu gibi ayak takımına her ne olursa olsun çokça yüz verip şımartmamak gerektiğini Mustafa Kemal'e söylemekten kendini alamadı. Sonra, bunların meydana getirebilecekleri kötülükleri bir bir sayıp dökerek bu gibi durumların yinelenmemesi için Mustafa Kemal'i uyardı.

O gün, Demirci Mehmet Efe'nin Batı dağlarında mucizeler yaratan zeybeklerinin bu temsilcileri, Kâzım Karabekir'in asık suratında ve kendilerine aşağılık bir şeymişler gibi bakan gözlerindeki dostça olmayan bakışlarından ürktüler ve buna pek şaştılar. Aylardır bin türlü güçlükle tepeden tırnağa silâhlı Yunan ordusunu orda zınk diye durduran gücün kendileri olduğunu bu ünlü paşa, neden bilmezlikten geliyordu? Mustafa Kemal'in kendilerinden pek çok şey beklediğini açığa vuran güleç yüzü onları yine çokça avuttu.

Paşa, Demirci Mehmet Efe'yle kızanlarına kendisinin ve bütün temsil heyeti üyelerinin sıcak selâmlarını gönderdi.

İNGİLİZ KEMAL

Başkalarının keyfine göre yaşamak, sefaletin en büyüğüdür.

-Syrus-

Sabahleyin erkenden, Arapyan Han'ındaki zindanın kapısında asılı kocaman kilidin içinde kocaman bir anahtar madenî sesler çıkararak döndü ve kapı ardına dek açıldı. Kapının önünde iki silâhlı İngiliz askeri dineliyordu. Boksör Esat, kendi üzerine dikilen yeni bir serüven başladığını anlamıştı.

Muhafızlar, onun bileklerine bir İngiliz kelepçesi geçirdiler ve handan çıkararak dışarda bekleyen bir askerî otomobile bindirdiler. Otomobil, hiç vakit geçirmeden homurdanarak Tophane rıhtımına doğru inmeye başladı. Rıhtıma vardıklarında Esat Bey baktı, önünde bir deniz yolculuğu görünüyordu. Sadrazamlar, nazırlar, büyük gazeteciler gibi Malta'ya sürgün edilecek değil ya. Belki de ufak bir deniz yolculuğundan sonra bir askerî "tecrit" kampına götürülecekti. Muhafızlar, onu kollarından sürüklercesine götürüp küçük bir askerî gemiye bindirdiler. Demir bir merdivenden ambara indirilen genç boksör, demir parmaklıklarla bölünmüş loş bir hücreye tıkıldı ve üzerinden bir kilitin anahtarı, diş kamaştıran gıcırtısına döndü. Genç boksör, muhafızlar çekilip gittikten sonra çevresine baktı. Yalnız değildi. Orada iki kişi daha vardı. Bakıştılar. Bunlardan biri de Türk, öbürü de sivil giyinmiş bir Alman subayı idi. Boksör ilkönce yurttaşla konuştu. Adamcağız çok dertliydi. Gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüştü. Durmadan içini çekerek, hıçkırarak ağlıyordu. Oldukça yaşlı olan adamcağız, ağlamaktan fırsat buldukça durmadan çektiği tespihinin yanı sıra bir düziye*(düzüne)* besmele çekiyordu:

— Ne oldu arkadaş? Üzme kendini. Merak etme. Allah yardımcın olur, dedi.

Yanı başında, hiç ummadığı halde kendisine Türkçe ünleyen bu ses, adamcağızı sevinçten deliye döndürdü, hemen genç adamın ellerine sarıldı:

— Allah'ım, sana çok şükür. Bir dindaşımı yanıma gönderdin.

Esat Bey:

— Nerelisin? Diye sordu.

— Kadıköylüyüm. İcra memuruyum. İsmim Ahmet'tir. Beni bütün Kadıköy'le Üsküdar tanır.

— Suçun nedir de buralara düştün?

— Kadıköy'de bir evim var. Kiracım da bu heriflerin (işgalcilerin) yanına polis hafiyesi girmiş. Kira vermez, evi harap eder. Mahkeme kararı aldım, evin tahliyesi için. "Vay! Bana

bunu yaptın ha!" Diye bana kin bağladı. Bir gün camiye vaaz dinlemeye gitmiştim. Yanımda Müslüman Hintli askerler vardı. Onlarla konuşuyordum. Bu melun herif de bunu görmüş. "Müslüman Hintli askerleri isyana teşvik ediyor." Diye beni jurnal etmiş. Haberim yokken bu durumda bir de resmimi çekmiş. Ne dersin oğlum bu işe? Bir türlü derdimi anlatıp da yakamı kurtaramadım.

Boksör Esat Bey, Alman subayının derdini öğrenmek istedi. O da Almanya'ya dönmek üzere saklanırken ele geçmişti.

Onlar, kaşla göz arasında böyle dertleşip anlaşmaya çalışırken geminin makinaları da çalışmaya ve tekne sarsılmaya başlamıştı. Böylece geminin kalktığını ve yol olmaya başladığını anladılar. Bu sırada yemekler de gelmişti. Kapıdaki İngiliz muhafız, genç boksörün kendisine İngilizce ünlediğini görünce kulaklarına inanamayarak onunla ilgilendi. Sanki Londralı bir İngiliz gelmiş de kendisiyle konuşuyordu. Bu denli güzel bir İngilizce muhafızı şaşırtmıştı. Artık, durmadan onunla konuşmak istiyordu.

Yaşlı adamın ağlayıp durduğunu görünce şöyle dedi:

— Söyleyin bu ihtiyara, korkacak bir şey yok. Çanakkale'deki (Siyasal suçlular) kampına gidiyorsunuz. Tel örgünün içinde, açık havalı bir yerdir. Orada serbest vakit geçireceksiniz. Söyle, ağlamasın!

Esat Bey, bu sözleri adamcağıza çevirince onun derdini biraz olsun hafifleteceğini sanmışsa da aldanmıştı. Çoluk-çocuğunu düşünen yaşlı adam, iki gözü iki çeşme hâlâ ağlıyordu. Yalnız, Alman subayı bunu işitince çok sevinmişti. Gemi, Marmara'da yol alıyor, onlar gözleri kendi içlerine ve anılarına dönük, denizi ve gökyüzünü görmekten uzak yalnızca düşünüyorlardı. Vapur Çanakkale'ye varınca, genç boksör ve arkadaşları ambardan çıkarıldılar. Hafif çalkantılı lâcivert boğaz suları ve masmavi gökyüzü, özgürlüğün en güzel renklerini taşıyor gibiydi. Üç arkadaş, rıhtımda bekleyen bir otomobile bindirildi. Başlarında yeni muhafızlarıyla Çanakkale'nin içinden geçerek kır yollarına çıktılar. Ağaçlıklar, bağlar, bahçeler,

fundalıklar arasından geçtiler. Bir ovada, Paşa Çiftliği dolaylarında bir yerde otomobil durdu. İndiler, burası elli metrekarelik, sık tel örgülerle çevrilmiş bir askerî kamptı. Dört yanında silâhlı Hintli nöbetçiler vardı. Tel örgülerin içinde sekiz çadır bulunuyordu. Üç arkadaş, tel örgülerden içeri girince çevrelerini on beş mahpus sarıverdi. Esat Bey, hemen bu on beş kişinin de hem Rus, hem de Bolşevik olduğunu öğrendi. İngilizler, bunları türlü doğu memleketlerinde propaganda yaparken yakalamış, buraya tıkmışlardı. Genç boksör, bu arada gözünün ısırdığı birine dikkatle bakınca bunun Arapyan Han'ındaki zindan arkadaşı olduğunu gördü. Genç adam, bu zindan arkadaşıyla sarmaş dolaş oldu. Sanki kırk yıllık ayrılıktan sonra birbirlerine kavuşmuş en yakın akraba gibiydiler. Mapushane, zulüm ve işkence arkadaşlığının böyle bir kaderi vardı. Onların böyle sarmaş dolaş olduğunu gören öbür Ruslar şaşırmış, aval aval bakıyorlardı. Esat Bey, kendilerine büyük kötülük yapan zindancıya yaptığı oyunu anlatınca öbürü sevinçten ellerini çırptı. Sonra Boksör Esat, genç Rus'a sordu:

— Hani sen, memleketine gidiyordun?

— Evet, hepimiz gidiyoruz. Burada topladılar. Buradan bizi değiş tokuş edecekler. Burası fena yer değil. Görüyorsun ya... Her gün güneş banyosu yapıyoruz. Sanki köy yaşayışı geçiriyoruz. Her halde yakında gideceğiz.

Esat Bey, Ahmet Efendi'yle birlikte kendisine verilen çadıra girerek çenesini ellerinin arasına aldı ve arpacı kumrusu gibi düşünmeye başladı. Evet, Ruslarınki gibi yakında çıkıp gitmek umudu olunca burda birkaç gün güneşli bir kamp yaşayışı geçirmek hiç de fena değildi. Yalnız, hiçbir umudu olmadan bu tel örgüler arasında pineklemek, korkunç bir şeydi. Hele kendisi gibi çok genç, çok ateşli, çok hareketli bir insan için. Çadırın karanlığında gözlerini yumup da uykuya varmadan önce çetin bir karara kolayca vardı. Kaçacaktı. Ertesi sabah, uyanır uyanmaz çevresini kontrol etmeye başladı.

Evet, kaçacaktı. Anadolu'ya, ulusal davanın çoktandır iç ve dış düşmanlara karşı silâhı patlatıp durduğu Anadolu'ya

kaçacaktı. Hiç olmazsa şu sıralarda pek anlamsız geçen yaşayışı bir anlam kazanacaktı. Kaçar kaçmaz da Mustafa Kemal'in açtığı ihtilâl bayrağı altına girecekti. Artık bu bayrak altından başka her yer ona haramdı. Şimdiye dek başından geçenler, pişmiş tavuğun başından geçmemişti. Kafasının içinde karınca gibi kaynaşan anılarını bu dönüş yerinde bir kez daha baştanbaşa yaşadı.

O, 1887'de Altınmermer'de doğmuş bir İstanbul çocuğuydu. Öz adı Ahmet Esat Tomruk'tu. Babası Evkaf Nezareti Varidat Kalemi Müdürü Mehmet Reşit Bey'di. Hovarda bir adam olan babası, öldüğünde geride küçük bir dükkândan başka bir şey bırakmamıştı. Beş yaşında babadan öksüz kalan Ahmet, Taksim'deki kira evinde yaşamaya başladı. Sonra, Boğaziçi'nin en güzel yerlerinden biri olan Emirgân'a taşındılar. Ahmet Esat için burası bir çocukluk cenneti olarak kalacaktı.

Bülbüllerin şakır şakır şakıdığı koruluklarda, güneşli kırlarda gece gündüz koşup oynayan ve serbestliğin unutulmaz tadını tadan çocuk, zamanla gürbüz ve sağlam bir gövdeye sahip oldu. Dağları, kırları heyecansız bulmaya başlayınca işi denizciliğe döktü. Emirgân'ın ünlü sandalcısı Fotaki'den yelken dersi aldı. Artık deniz, gün geçtikçe onun için " kendini meşkine verdiği bir aşk olmuştu." Aradan geçen bu egzersizi bol ve atak yıllar, onu yaşayışıyla dövüşü seven, atılgan, yürekli bir çocuk olarak yetiştirdi. Yaşına göre çok gelişen Esat, yürekliliği, ataklığı ve cüretkârlığıyla büyük, küçük herkesin gözüne çarpmaya başladı. Ona ilk spor dersini veren Hariciye Nezareti Müsteşarlarından Talât Bey olmuştu. Talat Bey, çoğu zaman kimi arkadaşlarıyla korulukta buluşuyor, hem şakıyan bülbülleri dinliyor, hem de "istibdat, hürriyet" sözcüklerini yineleyip duruyorlardı.

Esat, bir gece yemekte bu sözcüklerin ne anlama geldiğini dayısına sormuş, aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

— Dayı, sana bir şey soracağım.

— Ne soracaksın?

— "Hürriyet, istibdat" ne demektir?

Çocuğun dayısı bir zemberek gibi yerinden fırlamış, lokmaları ağzında kalmıştı. Yüzü kül gibiydi. Fal taşı gibi açılan gözlerini yeğeninin gözlerine dikmişti:

— Bu sözler senin ağzında ne geziyor, nereden işittin bunları? Diye bağırdı.

Bunların tehlikeli ve tekinsiz sözcükler olduğunu sezen Esat, bunları kimden işittiğini söylememek akıllılığını gösterdi. Kendini büyük bir günah işlemiş gibi duyuyordu. Bunları dayısına neden söylemişti? Çenesini kitleyip yatağına girdikten sonra bile bunun üzüntüsü yüreğini için için yakmıştı.

Esat, sabahı iple çekti ve dışarı fırlar fırlamaz ilk işi gidip Talât Bey'i bulmak oldu. Geceki işi olduğu gibi ona anlattı.

Talât Bey, gülerek:

— Aferin Esat, dedi. Senin mert bir adam olacağını bu halin ispat etti. Niçin bana sormadın? Sen, bunları anlayacak yaşa gelmedin daha. Bir gün gelir, anlarsın. Sakın bir daha bu kelimeleri kimseye sorma. Hiçbir yerde söyleme.

Esat'ın spor hevesi daha çok artarak sürüp gidiyordu. Gövdesini çelik gibi yapan deniz sporlarını aralıksız sürdürüyor, Baltalimanı çayırında yapılan pehlivan güreşlerini seyrediyor, onlar gibi ünlü pehlivanlardan biri olmak uğruna yanıp tutuşuyordu. Bir gün dayısı, onu götürüp Galatasaray Sultanisi'ne yatılı olarak yazdırdı. Müdür Abdurrahman Şeref Bey'di. Yazar Ruşen Eşref, Hintli Fuat ve Japonya sularında batmış olan Ertuğrul'un çarkçısının oğlu Kemal'le üç öksüz olarak yan yana okuyup Fransızcayı öğrendiler. Bir gün, Hintli Fuat'ın eline geçen bir Fransızca pulculuk gazetesi, Esat'ın başına belâ açmakta gecikmedi. Bu gazeteye adreslerini göndererek dünyanın türlü ülkeleriyle pul değiş tokuşu yapmak hevesine kapıldılar. İçlerinde Ruşen Eşref de olarak Fransız postanesinde postrestant olarak gazeteye adreslerini gönderdiler. Bu da az korkusuz olmadı. Üçü, Bankalar Caddesi'ndeki Fransız postanesinin önüne gelince Esat, birdenbire postanenin kapısından içeri daldı. Çocuğun elinde mektubu gören memur şaşkın:

— Çocuğum, sen buraya nasıl geldin? Dikkat et, kimse görmesin! Çabuk kaç! Diyerek mektubu da onun elinden alıp damgaladı.

On beş gün sonra, Esat, aynı memurun güler yüzle kendisini karşıladığını gördü, memur ona bir tomar kâğıt uzatmıştı:

— Al şunları kaç, belânı bulacaksın.

Kâğıtları alıp kendisini bekleyen arkadaşlarını buldu. Fransa'nın türlü şehirlerinden bir yığın kartpostal gelmişti. Üç arkadaş sevinç içindeydiler. Kimsenin yapamadığı bir işi becerebilmiş, Avrupa'nın önünde yükselen sağır ve kalın duvarda bir gedik açmışlardı. Bu delikten Avrupa'nın güzellikleri kendilerine tatlı soluklar üflüyordu.

Bu bir süre böyle sürdü. Üç arkadaş, bir gün Paris'ten gelen kartpostallar arasında bir de Türkçe yazılı bir kart buldu. Kartta şöyle yazıyordu:

" İstibdadın hür çocukları! Sizi tebrik eder, ihtiyatlı olmanızı tavsiye ederim!"

İmza: Ahmet Rıza

Üç arkadaş, Ahmet Rıza'nın kim olduğunu ve kendilerine neden ihtiyat salıkladığını anlayamadı.

Esat, bu bilmeceyi çözmek üzere komşuları Doktor İhsan Bey'e başvurdu:

— Doktor bey, şunun anlamı nedir? Ben, anlayamadım.

Kartı alıp da üstündeki yazıyı okuyan doktorun yüzü korkudan kül gibi olmuştu.

— Sen, deli mi oldun, be oğlum? Allah, Allah! Bu kart sana nasıl geldi?

Esat'ın hikâyesini dinleyince korkusu daha çok artan doktor:

— Ne? Sen, Fransız postanesine mi girip çıkıyorsun?

— Evet!

— Hayret, hafiyeler seni şimdiye kadar nasıl olup da yakalayamadılar. Bu kartın üzerindeki yazının ne demek olduğunu sana kısaca anlatayım.

Sonra, padişahın istibdat yönetimini ve bunu yıkmak uğruna içerde ve dışarda çalışan gözü pek adamların bulunduğunu, işte dışarda çalışanların başında bulunanın da çok tehlikeli bir adam sayılan Ahmet Rıza Bey olduğunu anlattı.

Sonra, Esat'ın gözleri önünde kartı yırtıp bin parça ederek attı. Esat o zaman, elinde bir kart yerine bir bomba taşıdığını anlamış ve çok korkmuştu. Bir hafta başı, yine gişeye uğrayıp bir tomar kartpostal alan küçük Esat, yağmur altında koşarak postaneden uzaklaşırken birdenbire başına ağır bir şeyle vurulduğunu duydu ve yağmur sularının içine yuvarlandı, bayılmıştı. Kendine gelir gibi olunca kulaklarında bir uğultu duydu. Kulaklarına tekerlek gürültüleri de geliyordu. Nerde olduğunu anlamak ve biraz kımıldamak isteyince kafasına inen ağır bir darbeyle yeniden kendinden geçti. Gözlerini açtığında kendini tavuk kümesine benzeyen demir bir kafesin içinde buldu. Bu kafes genişçe bir odanın köşesinde bulunuyordu. Karşısında bir masa, masanın başında da kıpkırmızı fesli ve palabıyıklı, iri yarı dört kişinin oturduğunu gördü. Esat'a korkunç bir kara düş görüyormuş gibi geldi. Adamlardan biri ötekilerine:

— Con uyandı! Dedi.

Dört adam da kafesin yanına gittiler. Birisi ona:

— Ulan Conların piçi!

Diye bağırarak içi su dolu yangın kovalarından birini kaldırıp Esat'ın başından aşağı boca etti.

Esat korkusundan:

— Anne! Anne! Diye bağırıp ağlamaya başladı.

Soğuktan ve korkudan küçük gövdesi zangır zangır titriyor, dişleri birbirine vuruyordu. Adamlar, bu hale keyifli keyifli gülüyordu. Bu sırada dışarda heyecanlı koşuşmalar, kılıç şakırtıları işitildi. Dört adam korkuya benzer bir saygıyla yerlerinden fırladılar. Gelen, Abdülhamid'in en yakın ve güvenilir adamı, hem de en korkunç adamı Fehim Paşa'ydı. Esat'ı alıp bir odaya götürdüler. Fehim Paşa, paşa giyneğiyle masanın başında oturuyordu, pabucun pahalı olduğunu gören Esat, subayların ve zaptiyelerin bacakları arasından dalarak kapıdan

dışarı fırladı ve var gücüyle koridorlarda kaçmaya başladı. Boşunaydı. Çabucak önünü keserek onu yakaladılar. Sille tokat oğlanı sersem ettiler. Esat, bu arada masanın üzerindeki mürekkep dolu bir hokkayı kaptığı gibi kendine en çok tokat sallayan Fehim Paşa'nın genç ve çalımlı yaverinin suratına fırlattı. Yaverin yüzünden aşağı akan kapkara mürekkep sağanağı, fiyakalı giyneğini berbat etmişti.

Bu kez, odadakiler, tıpkı bir arslana saldırır gibi Esat'ın üstüne atıldılar. Yumrukları, çizmeleri altında onu çökerttiler, çiğnediler ve üzerinde tepindiler. Oğlan bir kez daha bayılıp kendinden geçti. Aklı başına geldiğinde kendini başka bir odada buldu. Burda bir yatak, bir sandalye, bir de gaz lâmbası vardı. Gaz lâmbası, yandığına göre gece olmuştu. Yavaşça yatağından kalktı. Kapıya gitti, kilitliydi. Kaçılacak gibi değildi. Aklına korkunç bir düşünce geldi: Odayı yakacaktı. Öfkeyle lâmbayı eline aldıysa da odayla birlikte kendisinin de yanacağını düşünerek vazgeçti. Avazı çıktığınca bağırmaya başladı. Bunun üzerine açılan kapıdan iri yarı iki muhafız içeri girdi.

Birisi:

— Barut gibi çocuk be! Dedi. Sonra, ellerini ona doğru uzatarak derin ısırık yerlerini gösterdi:

— Bak, ne yaptın!

— Kamım aç!

— Bu yaşta çocuğu baştan çıkaran kim acaba? Arslan yavrusu be! Nasıl da dikiliyor. Ulan Con! Biliyor musun ne yaptın? Paşanın ne yüzü kaldı, ne de üstü başı. Mürekkep içinde bıraktın be. E... Con'un tablasını getirin.

Bir tepside yemek geldi. Oğlan, tepsinin başına çöktü. O, iştahla tepsideki yemekleri silip süpürürken muhafızların yüzünde yumuşak, acımaya benzeyen bir anlam belirmişti.

Her yanı çürükler içinde kalan çocuk, bu odada tam beş gün kaldı. Son sabah, onu yataktan kaldırarak yine Fehim Paşa'nın odasına götürdüler. Galatasaray'ın mubassırlarından Şevket Bey'i çatık kaşlarıyla orda kendisini bekler buldu. Çocuğun ağlamasına sinirlenir görünen mubassır, onu susturdu. Şevket Bey, çocuğu teslim alırken:

— Üç defa "Padişahım çok yaşa!" diye bağır! Dedi.

O da üç kez bütün gücüyle bağırdı. Yolda giderlerken Şevket Bey, ona:

— Vah, vah, oğlum! Dedi. Nasıl oldu bu iş? Ah, böyle başından büyük işlere ne girersin? Dua et, İmrahor Faik Paşa'ya! Bereket versin paşa, aile dostumuzdu, yoksa gittindi!

Şevket Bey, böyle konuşurken hiç de azarlayıcı değildi. Yüzünün sempatik çizgilerinde çocuğa karşı içten bir dostluk duyduğu göze çarpıyordu. Çocuk da bunu ayırt etmekte gecikmemişti. Şevket Bey'in bakışlarında yüreklendirici bir anlam da vardı.

Okula vardıklarında ders nazırı Cemil Bey'in odasında yüzü korku ve öfke karışığı duygularla sapsarı kesilmişe benzeyen dayısıyla karşılaştı. Sonra, Şevket Bey'in önüne düşerek sınıfa giden Esat, bütün çocukların garip ve yuvarlak bakışlarını üzerinde duydu. Süt dökmüş kedi gibi gidip sırasına oturdu. Sırasının gözü aranırken hallaç pamuğu gibi atılmıştı. Kitaplarını, defterlerini derleyip topladı. Şevket Bey'in uyarmasına uyarak hiç kimseye ağzından bir tek sözcük kaçırmadı.

Yalnız, gövdesindeki yara bereler sızlıyordu. Kendisini muayene eden doktor, okulun revirine yatırılmasını zorunlu gördü. Birkaç gün böylece dinlendikten sonra, hastaneden çıkınca hemen Ruşen Eşref'le Hintli Fuat'ı ve Kemal'i buldu ve onlara başından geçenleri noktası noktasına anlattı. Artık "hürriyeti" anladığı gibi "istibdadı" da anlamıştı.

Akşamları, okulda Bekir Ağa'nın davuluyla okunan "Padişahım, çok yaşa!" duasını, "dalkavuk", "hafiye" sözcüklerinin anlamını da anlamıştı.

Okul tatile girmişti. Yalnız, küçük Esat'ın derdi bitmemişti. Akşamları herkes onunla konuşup görüşmekten çekiniyor, ona yabancıymış gibi davranıyordu. Bu, okul arkadaşları ve öğretmenler arasında böyle olduğu gibi sokakta, aile çemberi içinde de böyleydi. Bu "belâlı" çocuk, artık dört yanının ateşten bir çemberle çevrildiğini gören bir akrep gibi umarsızlık içinde kaldığını duyuyor ve bu çemberi kırıp öteye geçmeyi

düşünüyordu. Yalnız ne yazık ki elindeki olanaklar pek cılız, pek hiçtendi. Yürekliliğinden ve bir yere kaçıp gitmek bu boğucu yerlerden uzaklaşmak isteğinden başka hiç bir yardımcısı yoktu. Dayısı evlenmiş, kız kardeşi evlenmiş, babadan kalan dükkân satılmış, onun payına birkaç altın lira düşmüştü.

Şimdi, bu içinden çıkılmaz gibi görünen çemberden kurtulmanın bir tek çaresi vardı. Kaçmak, sonsuzluğa kaçmaktı. Nereye kaçabilirdi, bilmiyordu. Yine komşuları Doktor İhsan Bey'e açıldı. O:

— Evlât, çok iyi edersin. Senin gideceğin biricik memleket İngiltere'dir. Bu hür memlekette iyi bir denizci olursun. Yoksa bu kafa ile kalırsan, korkarım o âşık olduğun denize, bir gün hafiyeler tarafından atılır, balıklara yem olursun, dedi.

Elindeki birkaç altınla İngiltere'ye gitmeyi kararlaştıran Esat, bu işi dayısına da açtı; onun da rızasını aldı. Ömründe Boğaziçi vapurlarından başkasına binmemiş olan Esat, bir Yahudi işportacının tuzağına düşerek limanda demirlemiş bir İngiliz şilebine biletsiz binmek ve kaçak bir yolcu gibi yola çıkmak zorunda kaldı. Yahudi, rıhtımda dolaşan çocuğu gözüne kestirerek iki altınını almış ve bu vapuru da bineceği vapur olarak bildirmişti. Biletini alınmış farz eden Esat, kollarını sallaya, sallaya vapura bindi. Koynundaki birkaç altınından ve elindeki çamaşır bohçasından ve bir de on üç yaşından başka bir eşyası ve varlığı yoktu. Çamaşır bohçasıyla onu işçilerin arasında vapura sokan Yahudi, çocuğun, çamaşır bohçasını da kamaraya koyacağız diyerek alıp savuşmuş, onu "İp-ip Allah sivri külah" bırakmıştı.

Vapur kalktıktan sonra, kaçak yolcu olarak yakalanan Esat, İngiliz kaptanının karşısına çıkarıldı. Ağzındaki piposuyla ve şişman gövdesi, kıpkırmızı yüzü, ak saçlarıyla karşısına dikilen kaptan, korkutucu bir sesle bağırarak bir şeyler söylüyordu. O da ortada bir yanlışlık olduğunu sanarak, Fransızca bilet parasını verdiğini anlatmak istediyse de dinletemedi.

Gemi kalkmış, Marmara'nın tatlı renkli ve hafif rüzgârlı suları üzerinde salınarak Çanakkale'ye doğru ilerliyordu. Bütün

tayfalar da önemli bir şey varmış gibi Esat'la kaptanın başına toplanmıştı. En sonra, ağlamalar, yalvarmalarla kaptanın öfkesini yatıştıran Esat, iyi yürekli bir adam olan kaptanla ahbaplık kurmakta gecikmedi. Öksüz olduğunu anlatınca kaptan, ona acıdı, yanına oturttu. Güzel yemeklerle onun karnını doyurdu. Kıvırcık saçları yüzünden ona Kıvırcık anlamına gelen Curly-Körli adını taktı.

Kaptan onu Yahudi işportacının nasıl dolandırdığını anlamıştı. O artık Esat'a, oğluymuş gibi davranıyordu. Onu çok cana yakın bulmuştu. Baba-oğul olmuşlardı. Esat, kaptana "Dad" diye ünlüyordu. İngilizce baba anlamına gelen bu sözcükle çağrılmasını kaptanın kendisi istemişti.

İngiltere'ye doğru bu yolculuk üç ay sürdü. Liverpool limanına yanaşan gemiden karaya çıkan baba-oğul, trene binerek Londra'ya yollandılar. O zamanlar, İngiltere'ye vizesiz girilip çıkıldığından Esat, kolayca Londra'ya gidebildi. Zaten, bu özgürlük ülkesi, dünyanın bütün kovalanan düşünce adamlarıyla özgürlük şampiyonu ihtilâlcilere açıktı. Ölüm ve zindan korkusundan kaçan herkes, soluğu burda alıyordu.

Dad, Esat'ı kendi aile yuvasına götürdü. Bu sıcakkanlı, demir gövdeli oğlan, az zamanda bütün ailenin sevgisini ve güvenini kazandı. Esat doğduğu günden beri kimseden görmediği şefkat ve sevgiyi bu aile ocağında tattığını anlıyordu. Ona, yaptığı yanlışlıklar yüzünden bir tek fiske vuran olmadı. Herkes ona tatlı, anlayışlı öğütler vererek eksiklerini bütünlemeye çalışıyordu. Ak saçlı, tatlı Mami onu İngiliz okuluna yazdırdı. Mami, ona çok düşkündü. Her türlü uygarlık gereksinimini doyuruyor, ona ömründe bir kez daha yaşayamayacağı bir cennet çocukluğu yaşatıyordu. Dad, yine seferlere çıkıyordu.

Bu sıralardaydı ki Esat İstanbul'da, Türkiye'de ihtilâl olduğunu, istibdadın yıkılarak "hürriyet" denen nesnenin en sonra Türkiye'ye de geldiğini işitti.

Dad de artık emekliye ayrılmıştı. Esat'ın ilk gençliğin ilk basamağına adımını attığı günlerden bir gün, Mami çok güzel yemekler pişirdi, güzel bir sofra başına oturdular. Çok sevinçli

bir akşam yemeğinden sonra Dad, ağzında piposuyla bir koltuğa kurulmuştu. Mami de Esat'ı karşısına alarak şöyle bir konuşma konusu açtı:

— (Curly), evlâdım, bu akşam artık yaşamının ilk dönüm noktasıdır. Gerek ben, gerek Dad, seni böyle karşımızda dinç, kuvvetli, zeki, gösterdiğimiz hayat yollarından ayrılmaz bir durumda gördükçe, göğüslerimiz gururla kabarıyor. Oğlum, yalnız doğduğun memleketin malı olduğunu, hiçbir vakit unutma. Evet, senin kanın, dinin hep oranındır. Biz, İngilizlerin, sana verdiğimiz eğitimle seni kendi benliğinden, memleketinden ayırıp bizlere mal etmeye katiyen hakkımız yoktur. Bu, bizim prensibimizin dışındadır. Sen, ne doğduysan osun ve öyle olmalısın. Oğlum, aslını inkâr edene haramzade derler. Her ne olursan ol, ne mesleğe girersen gir, her zaman doğduğun yurda yararın olsun. Buna dikkat et. Bunu hiçbir zaman unutma. Bir insanın yurdu her şeyin üstündedir ve her şeyden önce gelir. İşte bu bizim İngiliz eğitiminin temelini meydana getirir. Sen de bu eğitimden ayrılmaz, bir gün doğduğun vatana bir iyiliğin dokunursa, öldükten sonra, benim ruhumu şad etmiş olursun.

Esat'ın gözleri yaşarmış, yüreği ısınmıştı. Mami'nin ona verdiği öğüt, ne büyük, ne değerli ve insancıl bir öğüttü! Sonra Dad, piposunu çekerek Mami'nin öğüdünü şöyle bütünledi:

— Oğlum, Mami'nin sözlerine benim de katacak birkaç sözüm var. Hayatta ne iş yaparsan yap, yaptığın iş, başkalarınınkinden yüksek olsun. Mücadele edersen kendinden zayıf, aciz kimselerle etme. Çarptığın insan, kendinden üstün olsun ki mücadelenin bir değeri olsun.

*

* *

Londra'nın bıçakla kesilecek gibi koyu sisli bir günüydü. Esat, bale okuluna giden ve bir zamandan beri tanıştığı Evelyn'le ağırca hastalanarak çevresini kaygıya düşüren Mami'nin yatağının başucunda diz çökmüş, yasa benzer duygular içinde susuyordu. Evelyn, Esat'ların komşusuydu. Güzel

yüzlü, zarif endamlı, sarı saçlı, mavi gözlü bir kızdı. Sanat alanında parlak bir geleceğe sahip olduğu söylenen genç kızla Esat, her rastlaştıkça birbirlerine aygın baygın bakıyorlardı. Genç kızın birçok masum flörtü olduğunu gören Esat, onun üstüne çokça düşmüyordu.

Çoğu zaman, erkek grupları arasında görünen Evelyn, Esat'ı nerde görürse görsün hemen bütün arkadaşlarından ayrılıp onun yanına geliyordu. Kimi zaman el ele tutuşuyor, sinemaya gidiyorlardı. Bir şey, her gün onları her türlü ilgilerinden koparıp biraz daha birbirine yaklaştırıyordu. Evelyn'in babası, bir kuyumcuydu. Halleri vakitleri yerindeydi.

Kuyumcu Walter, öyle dükkânında oturup pinekleyen esnaftan değildi. Gençliğinde türlü sporlarla uğraşmış, şampiyonluklar almış bir adamdı. Esat'ı çok seviyordu. Onunla karşılaşınca hep ünlü Türk pehlivanlarından söz ediyor, bunların dünyada sırtını yere getirecek kimse olmadığını söyleyip duruyordu. Koca Yusuf, Kara Ahmet, Kurtdereli, onun hayran olduğu kuvvet tanrılarıydı. Avrupa güreş minderlerinde mucizeler yaratmış olan bu pehlivanların güreşlerini hep seyretmişti. " Türk gibi kuvvetli! " sözünü her zaman zevkle yineliyordu.

İşte, Evelyn'lerle böylece tanışan Esat, Mami'nin başucunda genç kızla yan yana diz çökerken kadıncağızın şefkatli ve tatlı bakışları birinden öbürüne gidip geliyor, sanki onlara bütün yaşamları boyunca mutluluk diliyor gibiydi. " İkiniz birbirinize bağlanıyorsunuz, dikkat edin!" Der gibi bir hali vardı. Doktorun reçetesini eczaneden yaptırmak üzere kalkıp dışarı çıkarken Evelyn de kendi isteğiyle onun yanına katıldı. Beraberce eczaneye gidip ilâçları yaptırdılar ve eve yollandılar.

Bu sırada, kalabalık bir kolejli grubu bağrışıp çağrışarak onlara doğru ilerliyordu. Sis, öyle koyu idi ki insan birkaç adım önünü güç görüyordu. Kolejliler kör gibi geldiler, Evelyn'le Esat'a şiddetle tosladılar. Genç kız bir yana, Esat'ın ilâç şişeleri bir yana fırladı. Şişeler kaldırımda parçalandı, ilâçlar dökülüp saçıldı. Sanki bilerek yapılmışa benzeyen bu çarpışma, Esat'ı çileden çıkarmıştı. Kendisini İstanbul sokaklarında haylaz çocuklarla dövüştüğü günlerin havası ve öfkesi içinde bul-

masıyla kendisine çarpan delikanlının çenesine " yaradana sığınarak" Galatasaray'ın ünlü Bayrampaşa yumruğunu yapıştırması bir oldu. Yumruğu yiyen delikanlı, nakavt olmuş bir boksör yumuşaklığıyla caddenin ortasına serildi.

Kolejli delikanlı, ölü gibi yerde yatadursun, ordaki yaşlı bir adamcağızın elinden bastonunu kapan Esat, kolejli çocukları önüne kattığı gibi kovalamaya başladı. Çocuklar da korkuya kapılmış, topukları kıçlarını döverek ve bağrışarak kaçışıyorlardı. Bu sırada Esat'ın kulağına tanıdık bir ses geldi:

— (Curly) ne yapıyorsun? Artık, yetişir.

Bu, Evelyn'in babası kuyumcu Walter'di.

— Sana çarpanı, bayılttın! Bunlardan ne istiyorsun?

Esat, biraz sonra dövüş meydanında ağzındaki piposuyla beliren Dad'i gördü. Adamcağız, koşarak onun yanına gelmişti. Hem gülüyor, hem de suratını asmaya çalışıyordu.

— Dad! Bu herifler, elimdeki ilâç şişeleriyle beraber Evelyn'i de yere düşürdüler!

İş, karakola düşmüştü. İngiliz emniyet komiseri eline bir golf bastonu alarak Esat'a şöyle bir ders verdi:

— Curly, baston sporda golf oynamak içindir. Çobanlar, hayvan gütmek için kullanırlar. İngiliz kanununda bastonla kavga etmenin cezası ağırdır. Allah insanlara el, kol vermiş. Bir daha kavga edersen ellerin, kollarınla et. Kanunda bunun hiçbir cezası yoktur. Eğer ikiniz de kollarınız, ellerinizle kavga etmek isterseniz kimse size karışmaz. Bizim kanunumuz buna elverişlidir. Yalnız iki yandan biri kavgadan vazgeçer ya da yere düşerse öteki ona vurmamalıdır. Vurursa cezaya çarpılır.

O zaman, Esat:

— Evet, komiser bey, dedi. Bizde de böyledir. Pes ederse tamamdır!

— Haydi, git! Şimdilik ucuz kurtuldun!

Karakoldan çıkıp eve giderlerken Mr. Walter:

— Curly, dedi. Nasıl bayılttın o delikanlıyı? O, kolejin boks şampiyonu imiş. Dikkat et. Kolejliler senin peşini bırakmayacaklardır.

— Mr. Walter, boks nedir anlamam. Yalnız bizim bir yumruğumuz var. Bayrampaşa yumruğu! İndi mi tamam iş!

Dad, gülerek:

— Ne dedin?

" Bayrampaşa " sözünü bir türlü beceremiyordu. Mr. Walter:

— Curly, dedi. Niçin sopa ile vurdun?

— Ne yapayım? Çok kalabalıktılar.

— Yok, oğlum sen yanlış anlamışsın. Onlar, seninle katiyen hepsi beraber olup dövüşmezler. Kavgada bir adamın üstüne birkaç kişi çullanmak bizim İngiltere'de gelenek değildir. Buna milletimizin tabiatı ve kanunlarımız elverişli değildir. Sen yanlış anlamışsın, yanlış!

Onlar, böyle konuşarak Mr. Walter'le giderken arkalarından dört büyük öğrenci yetişti. Yeni bir çıngar çıkacağını sanan Esat elini bel kayışına attı. Dad, eline vurarak onu durdurdu.

— Dad, eğer dövüşeceksek teker teker gelsinler. Yoksa hepsi birden gelirse ben işimi bilirim!

Dad, gülümseyerek:

— Oğlum unuttun mu, şimdi Mr. Walter sana ne söyledi?

Öğrenciler yaklaşıp centilmence selâm verdiler. En uzun boyluları Esat'a kendini tanıttı:

— Ben, Kolej spor kaptanı, bu da kolejin boks şampiyonu...

Boks şampiyonu:

— Bu kazaya sebep olduğumdan dolayı üzgünüm. Şişeleri kırılıp dökülen ilâçlarınızı şimdi arkadaşım yeniden yaptıracak. Siz tarziye *(özür dileme)* vermeme meydan vermeden bana saldırdınız, dedi.

Mr. Walter:

— Bizim Curly, buranın yabancısıdır. İyi bir çocuktur.

Bu sırada, Evelyn elindeki ilâç şişeleriyle yanlarına geldi. Çocuklardan biri ilâçları yeniden yaptırıp genç kıza vermişti bile. Esat, bu nazik davranış karşısında hem utandı, hem de

adamakıllı mat olduğunu anladı. Esat, bu olaydan sonra, Evelyn'in, gözüne daha çok girdi. Genç kız, onu artık bir kahraman gibi görüyor ve kolundan ayrılmıyordu.

Mr. Walter'le Dad, baş başa vererek Esat'ı boksör yapmaya karar verdiler. Onu, bir Amerikalı zenci boksör olan Dixil Kid'e götürdüler. Boks salonuna ilk kez giren Esat, şaşırdı. Bir sürü boksör, kızlar gibi ip atlayıp duruyordu.

Ak pantolonlu, ak fanilalı (zebella gibi) bir zenci olan Dixil Kid, onlara yaklaştı. Dixil Kid, o zamana dek dünyanın yetiştirdiği en teknik boksördü.

Mr. Walter:

— Dixil, dedi. Bu çocuğu sana takdim ederim, kendisi aslen Türk'tür.

— Türk müdür?

— Evet, Türk'tür.

— Türkler, dünyanın en güçlü insanları olduklarını Amerika'da dünya şampiyonlukları aldıklarında gösterdiler. Türklerde yaman pehlivan çıkar.

— Evet, ama bu boksör olacak. Geçen gün sokakta kolej şampiyonunu bir yumrukta yere serdi.

— Hangisi, Ford'u mu?

— Yok, canım. O benim öğrencilerimdendir.

— Boks filân bilmez bu çocuk. Curly, neydi o yumruğun adı?

— Bayrampaşa yumruğu!

— Ben, böyle yumruk işitmedim.

Esat soyundu.

Dixil:

— Mr. Walter, dedi. Fevkalâde bir hafif sıklet vücudu! Salonda bir sürü eldivenli genç, birbirlerine yumruk sallayıp duruyordu.

— Mr. Walter, bu ne? Ben de bunlar gibi mi kavga edeceğim? Bu neymiş! Bir boyunduruk, bacaklara bir dalarım, olur biter!

İşte Esat, Dixil'in bu ünlü salonunda ünlü bir boksör, bir şampiyon oluncaya dek çalıştı. Mami, birinci önemli hastalığı-

nı yenmiş, bu kez yeniden hastalanmıştı. Bütün tedaviler boşa gitmiş. Esat'ın candan sevdiği kadıncağız ölmüştü. Mami'nin ölümüne çok üzülen Dad de ondan sonra uzun yaşamadı, yatağa düştü. O da az zaman içinde Mami'nin arkasından geçip gidince, Esat bütün İngiltere'de, belki de yeryüzünde yapayalnız kaldığını anladı.

Evi, Dad'lerin varislerine bırakarak Londra'nın bir başka semtine taşındı. Bol parası vardı. Çok güzel giyiniyordu. Çevresinde yığınla dalkavuk türemişti. Parasını artistlerin yaşadığı sefahat yerlerinde har vurup harman savuruyordu. Esat'ın menajeri akıllı bir adamdı. Türk şampiyonu Esat ile Marsilya Fransız şampiyonu Roger arasında bir maç tertipledi.

Maç günü Earl's Court'un muazzam salonunda iğne atsan yere düşmüyordu. Burda Amerika'nın korkunç, kara bir mermer direk gibi şampiyonu Jack Johnson maç yapacaktı.

Esat da hafif sıklet boks şampiyonu olarak bu ringde Fransızla dövüşecekti. Esat'tan önceki maçlar bitip sıra ona gelince kalabalıktan Esat'ı şaşırtan bir alkıştır koptu. Menajeri onun mayosunun beline bir ay-yıldız koymayı akıl etmişti.

Fransız sert ve pişkin bir boksördü. İngiliz seyirciler:

— Haydi, Curly! Diye bağırıp duruyordu.

Altıncı raunttan sonra Esat artık karşısındakiyle yumruk topu gibi oynamaya başlamıştı. Fransız'ın yüzü kandan kıpkırmızı kesilmişti. Fransız boksörünün menajeri, elindeki süngeri yere atarak yenilgiyi benimsediğini bildirdi. Esat, yenmişti.

Soyunma odasında ünlü Jack Johnson, gülerek onun elini sıktı. Evet, bu adam, o zamana dek gelip geçmiş dünya boksörlerinin en yükseğiydi. Şimdi, ringe onunla Jim Jofry çıkacaktı. Bu, dünya ağır sıklet şampiyonluğu uğruna yapılacaktı. Maç başladı ve Jack Johnson az zamanda rakibini bitik bir duruma getirdi. Dünya şampiyonuydu.

Maçtan sonra verilen büyük şölende, Jack Johnson, Esat'ı yanına oturttu:

— Ah, mümkün olsa da Türkiye'de yaşasam! Dedi.

Türkiye'yi ve Türkleri çok sevdiğini söylüyordu:

— O Koca Yusuf, neydi o Koca Yusuf! Deyip duruyordu.

*

* *

Esat, artık Londra'nın tanınmış yüzlerinden biriydi. Maçta kazandığı paraları su gibi harcıyordu. Picadilli Westen'de çarlık Rusya'dan kaçmış ihtilâlcilerle tanıştı, onların toplantılarına gidip gelmeye başladı. O günlerde Rusya veliahtının Londra'ya geleceği tutmuştu. İhtilâlciler, korkunç bir öfke havası içindeydiler.

İşte, bugünlerden bir gün Esat'ın da bulunduğu bir toplantıda birdenbire neden olduğu anlaşılmayan ayaklanmaya benzer bir olay geçti. İhtilâlcilerle polis birbirine karşılıklı ateş etmeye başladı. Esat bu işten hiçbir şey anlamamıştı. Ne oluyordu? İhtilâlcilerin toplantı merkezi polisçe sımsıkı çevrilmişti. Biraz sonra, saklandığı yerden Esat'ı bulup çıkaran polisler, Rus, Leh, İtalyan ihtilâlcilerinin meydana getirdiği kalabalık bir grup arasında ünlü Scotland Yard'ın kocaman kapılarından içeri girdi. Gürcü ihtilâlcisi Nikolayef'le arkadaşlık etmesi, Esat'ın da bu ihtilâlcilerin listesine yazılması sonucunu doğurmuştu. Polisin sorduğu kendisini hiç ilgilendirmeyen sorulara karşılık vermek zorunda kalan Esat, şaşırdı, Türkçe olarak:

— Öp babanın elini! Deyiverdi.

Scotland Yard'ın yukarıdaki odalarından birinde geçen bu sorunun dinleyicilerinden biri de ünlü Churchill'di. Bir koltukta piposunu çekiştirerek soruşturmayı dinliyordu. Türkçe söylenen bu söz, oradakilerin hepsini ilgilendirmişti. İngilizceye çevrilmesini istediler. İngilizcesini dinleyen Churchill, bütün polislerle birlikte kahkahalarla gülmeye başlamıştı. Sonra, Türk elçiliğinden gelen Danyel Bey, Türk olduğunu söyleyerek onu kurtarıp götürdü.

Bundan sonra, Esat'ın başından birçok serüven daha geçti. Ak kadın ticareti yapanların arasına düştü ve İngiliz polisiyle işbirliği yaparak bunları yakalatmakta yararlıklarda bulundu. Artık bundan sonra İngiltere'de daha çok kalmadı. Vatanın toprağı, suyu onu çekiyordu. Elçilikten vize alarak Türkiye'ye doğru yola çıktı ve Paris'te konakladı. Paris, onu ilk anda şa-

şırtmış gibiydi. Londra'da görmeye alıştığı sakin, telâşsız yaşamın ve sessiz konuşmaların tersine olarak bağıra bağıra konuşulanlar, gürültü patırtı, onu birdenbire şaşırttı.

Paris'e oldukça paralı ve büyük bir yüreklilik ve güvenle varmıştı. O zaman, Fransız boksörü Carpantier çok ilerlemiş, Avrupa şampiyonluğunu almıştı. İngiltere'deki menajerlerinden Carpantier'ye bir salık mektubu getirmişti. Yeni menajeri aracılığıyla Carpantier ile tanıştı ve ahbap oldu.

Cartier Latin'in ünlü Cat Cachet kahvesinde Galatasaray Lisesi'nden eski çocukluk arkadaşlarıyla karşılaştı. Buraya üniversiteye gelmişlerdi. Esat'ın çok merak ettiği bir kişi vardı. Birçok kulüplerde adı "Centilmen boksör" diye geçiyordu ve bu bir Türk'tü. Arkadaşlarına:

— Yahu, ben buraya birisini sormaya geldim. "Centilmen Türk boksörü" varmış, kimdir, neyin nesidir? Diye sordu.

Onun bu türlü soruşuna karşı bütün arkadaşları kahkahadan kahveyi yıktılar... Öbür masada kâğıt oynayan çok şık, güzel giyinmiş, yakışıklı, güzel vücutlu birisini gösterdiler.

Birisi:

— Eşref, bak! Tam senin kafadarın! Londra'dan geliyor, dedi.

Bu ünlü Eşref Şefik'ten başkası değildi. Böylece Eşref Şefik'le tanıştılar. "Eşref Şefik, bütün dünya boks şampiyonlarını tanıyor, maçlarını bütün ayrıntılarıyla biliyordu. O, bütün dünya boks tarihini bilen bir adamdı." Onun bol keseden yaptığı ikramlardan anlaşılıyordu ki epeyce parası varsa da yaşam tecrübesi yok gibiydi. Esat'ın gördüğü buydu. Eşref Şefik'le egzersizlere başladılar. Maçları kaçırmıyorlardı. Eşref'le çok kez eldiven takıp karşılaştılar. Esat, onun sollarını çok sert buluyordu.

Bu sıralarda Balkan Savaşı patladı. Türk öğrenciler, yurda dönüş emrini aldılar. O da, arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'a doğru yola çıktı. Vatan burnunda tütüyordu. İstanbul'da karaya çıkınca hemen Emirgân'daki evlerine koştu, kendini zor tanıttı. Aradan yıllar geçmişti. Herkes onu ölmüş biliyordu. An-

nesi, onu ancak gözlerinden tanıyabildi. Teyzesinin oğlu ile eniştesi, önemli adamlar olmuşlardı. Eniştesi Reşat Bey, Polis Genel Müdürlüğü "Siyasî Kısım" müdürüydü. Dayısı da olduğu yerde kalmayarak İstanbul Şehremini oluvermişti.

Esat, İstanbul'a dönüşüyle hemen spor çevrelerine daldı. Eski arkadaşlarından kimisini kendisi gibi spora bulaşmış buldu. Şununla bununla maçlar yapmaya başladı.

Bu sırada, Balkan Savaşı bitti. Birinci Dünya Savaşı başladı. Bütün şiddetiyle sürüyordu. O da askere çağrıldı. Alman Kumandanı Rabe'nin yönettiği Maltepe'deki yedek subay okulunu bitirerek harıl harıl insan yutmaya başlayan "Çanakkale" ejderhasının dişleri arasına sürüldü. Ona karargâhta görev verdiler. Bir gün, çadırında her zaman yaptığı gibi, egzersizle step dansları yapıyordu. Biraz sonra Mustafa Kemal'in kendisine bakıp güldüğünü gördü. Çatık kaşların altında bu ne güzel gülüştü. Bu sırada karargâhın beş-on metre ötesine bir otuz sekizlik düşman mermisi düştü. Deprem gibi yeri sarstı. Patlamadığı halde birçok kişi sarsıntıdan yere yuvarlanmıştı. Orda, Esat'ın gördüğüne göre, bu gürültüye pul vermeyen ve korkmayan bir tek insan Mustafa Kemal olmuştu.

Bir gün, bir şarapnelle ağırca yaralanan Esat, dört ay tebdil-hava ile İstanbul'a döndü. İçinde ve kaderi yönetenlere karşı bir hınç, bir küskünlük başlamıştı. Bize Almanların ve birkaç Germanofil *(Alman yanlısı)* akılsızın zorla yükledikleri bu savaşı hiçbir vakit kendi savaşı sayamıyor; içi bu işleri başımıza açanlara karşı ayaklanıyordu. Böyle hırsla ve sevinerek girdikleri bu savaş, Almanların da onların yardakçıları olan bizim beyinsizlerin de başını yiyebilirdi.

Böyle saçma, anlamsız bir savaşa katılmak, boşuna ölmek demekti. Bu yüzden tebdili hava süresi bittiği halde cepheye dönmüyor, kıyamet gününden birkaç gün önce son isteklerini doyurmaya çalışan bir insan hırsıyla doludizgin yaşamaya bakıyordu. Artık, bir asker kaçağıydı ve bir asker kaçağı ne türlü güçlükler ve korkular içinde yaşarsa o da böyle yaşıyordu. İşi büsbütün apaşlığa vurmuştu.

Cephelerde yüz binlerle Türk çocuğu, bir hiç uğruna çelik yağmurları altında güneşli dünyalarını değiştirirken, İstanbul'da savaş zenginleri bin bir gece masallarının akıl almaz mutluluklarını yaşıyorlardı. Viyana Operasının pek ünlü muganniyesi Miloviç, Kayzer Wilhelm'in İstanbul devlet adamlarının ve zenginlerinin başına belâ ettiği afetlerden biriydi. Zamanın bütün kodamanları onu yataklarına almak uğruna yüzlük, beş yüzlük, binlik banknotlardan yorganlar ve giynekler diktiriyorlardı. Ona armağan edilen şeyler, bin bir gece masallarının derinliklerinden kopmuş ışıltılar taşımaktaydı. Şeker kralları, vagon diktatörleri, devrin bütün zevkini korkunç su aygırları gibi yutmaktaydılar. Esat, hemen hemen bu sefahatin ve bu korkunç adamların yanı başında yaşıyordu. Vatan ve millet sevgisinin bu denli yozlaştığı günlerde o da bu parlak et ve şehvet cenneti kadının yanı başına dek sokulmuş, onun gözdeleri arasına girmişti.

Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal'in çabası ve iki yüz bin Türk subay ve erinin yok olması pahasına kazanılmış, bu süre içindeyse Esat, Beyoğlu'nun sayılı apaşlarından ve ünlülerinden biri olup çıkmıştı.

Asker kaçaklığı süresi uzayıp durmakta olsun, bir gün annesi evde ona bir zarf uzattı. Mektup merkez kumandanlığından geliyor ve onu hemen oraya çağırıyordu. Gidecekti. Yalnız, yosma Miloviç'in kodamanlardan topladığı kucak kucak banknotları kıtır kıtır yemeyi başka delikanlılara mı bırakacaktı? Ne zarar! Altı aydır Beyoğlu âlemlerinde yaşadığı cennet tadıyla dolu yaşam, onun zevk alma duyularını yaşlandıracak kadar doludizgin ve azgınca olmuştu. Bu azgın yaşamın örneklerini o, bu dönemin kodamanlarından görmüştü. Artık, gözleri arkada kalmayacaktı. Şimdiye dek onu her tehlikeden gözbebeği gibi koruyan güzel Miloviç'le vedalaşarak merkez kumandanlığına gitti. Ordan da Bekirağa Bölüğü'nü boyladı.

Gece yarısını geçiyordu ki onu hapishaneden alıp Harbiye Nezaretinin yüksek subaylarından birinin karşısına çıkardılar. Adını sanını soran Albay, askerden kaçtığından dolayı cezasının " idam " olduğunu yüzüne karşı söyleyince Esat'ta şafak

attı. Kendi ayağıyla ölümün ayağına dek geldiğine pişman oldu. Ne var ki müsteşar yardımcısı Albay Kâzım Bey'in yüzündeki ve sözlerindeki anlam da değişmişti.

— Türkçeden başka hangi dili konuşuyorsun?

— İngilizce, Fransızca, Rusça...

— İngilizcen çok kuvvetliymiş?

— Evet, efendim.

— Sana neden Boksör Esat derler?

— Boksörüm de ondan!

Albay Kâzım Bey, bu odadan bir yan odaya geçerek "esas vaziyeti" aldı ve dimdik durdu. Demek ki orda büyük bir üst vardı.

Kâzım Bey:

— Kendi geldi efendim! Dedi.

Sonra geldi, Esat'ı yanına alarak öbür odaya götürdü. Karşısındaki Enver Paşa'dan başkası değildi. Ayakta, elleri ceplerinde karşısında durmuş, kahverengi, zeki gözleriyle kendisine bakıyordu. Güzel yüzü, pembe yanakları ve uçları dikkatle burulmuş ve yukarı kaldırılmış bıyıklarıyla çok yakışıklı görünüyordu. Kalpağının tepesindeki enli kırmızı şerit onun yüzündeki sıhhatli pembeliği daha çok arttırıyordu. Esat, onun delip geçen bakışlarla kendisini süzdüğünü görüyordu. Sonra:

— Pekâlâ, zeki bir şeye benziyor! Diyerek Esat'a:

— Kabahatin, ancak alacağın emirleri yerine getirmekle affolunacaktır. Vatana iyi bir evlât olduğunu göster, dedi.

Yeniden Albayın odasına döndüler. Albay, artık yumuşak, babacan bir adam oluvermişti:

— Otur! Dedi. Sonra:

— Senin kim, hangi aileden olduğunu biliyorum. Yaptığın bu hatayı affettirmen için seni deneyeceğim. Yani sana kimi işler vereceğim. Eğer bu işlerde başarı kazanırsan hem affedilmiş olursun, hem de vatana hizmet olur. Yalnız aramızda geçen bu konuşmadan kimseye söz etmeyeceksin. Yoksa doğrudan doğruya kurşuna dizilirsin. Şimdi, yeniden Bekirağa Bölüğü'ne gideceksin.

— Aman efendim, beni başka bir yere koyun.

— Merak etme, birkaç gün sonra ben seni çağırırım. Görevinin ne olduğunu söylerim.

Esat, muhafızlara verilerek yeniden Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi. Onu, adi suçluların da bulunduğu koğuşta pantuflacı *(yankesici, dolandırıcı)* Koçaki adlı sabıkalı Rum, yanına çağırdı, ahbap oldular. Ünlü bir yankesici olan bu adam, Esat'a yankesicilik üstüne bütün gerekli dersleri verdi.

Bir gün, Esat'ı Harbiye Nezaretinden çağırdılar. Aynı Albay:

— Esat, dedi. Sen bu akşam, bir inzibatla Haydarpaşa'ya götürüleceksin. Orada da kaçacaksın! Anlıyor musun? Kaçacaksın! Kaçak gezeceksin ve İstanbul limanına kadar sokulan düşman denizaltılarıyla ilişkileri olanları tespit edeceksin. Görevin önemlidir. Bir kelime kaçırırsan sonun kurşuna dizilmektir. Raporlarını Merkez Komutanı Cevat Bey'e yollayacaksın. En önemli ve acele zamanlarda Polis Müdürü Bedri Bey'e telefon edebilirsin. Benimle görüşmek istediğini söylersin. Haydi, marş bakalım!

Sonra, Cevat Bey'in odasına götürdü. Cevat Bey:

— Esat, gözünü patlatırım senin, dedi. Bu işi başaracaksın. Göndereceğin raporları bir dilenci kadın aracılığıyla göndereceksin. Bu dilenci kadın, her gün Süleymaniye Camisi'nin önünde duracak. Kör dilenciye adını sorarsın. "Hacer" derse raporlarını verirsin.

— Peki, efendim.

— Şimdi, Haydarpaşa'ya giderken inzibatın elinden kaçar işe başlarsın.

Ayrılırken ona para da verdi. Esat, programına göre inzibatın elinden kaçtı. Tophane kahvelerini dolaşıp bir ipucu yakalamaya çalıştı. Bunu da başarır gibi oldu. Üzerinde kuşkular toplanan bir adamı soymak üzere merkez kumandanlığının ünlü " sertaharri "*(araştırma)* memuru Kör Rıza Çavuş'la tertibat aldı. Bu da şöyle oldu:

İstanbul'un ünlü sabıkalılarından ve sonraları birçok Türk polisini öldürerek siyasî bir katil durumuna gelen Hrisantos ile

Bekirağa Bölüğü'nde tanıştığı pantuflacı *(yankesici)* Koçâki'yi kandırarak yüklü bir soygun yapmak üzere kuşkulanılan adamın evine gireceklerdi. Üçü birlikte eve girince Esat, kendilerini ilgilendiren her şeyi inceleyecek ve gerekirse alıp götürecekti. Bu da ancak daha çok evrak olacaktı. Kör Rıza Çavuş da o gece evin dolaylarındaki bekçilerle polisleri uzaklaştıracaktı.

Zifir gibi karanlık bir gecede Hrisantos adamlarıyla köşe başlarını tutturduktan sonra Esat, Koçaki ve Hrisantos, iki çömlek dolusu(!) altın aparmak üzere ilerlediler. Hrisantos'un kolayca açtığı kapıdan eve girdiler. Hrisantos'la Koçaki işe yarar yükte yeğnik şeyleri toplayıp ceplerine yerleştirirken Esat da evrakın peşindeydi. Yukarı katta adamın yattığı odanın eşiğinden içeri girerlerken geveze bir zil bütün gücüyle çalmaya başladı. İki hırsız korkudan kaçıp gitti.

Esat da uyanıp yataktan fırlayan casusun suratına ünlü yumruklarından birini savurarak onu nakavt etti. Sağ kroşeyi yiyen herif, yatakta baygın uzanadursun. Esat masanın üstündeki bütün evrakı ve tabancayı ivedilikle cebine yerleştirdi. Zil hâlâ çalıyordu. Bu, bütün kuşkulu işler gören kimselerin kullandığı bir güvenlik tertibatından başka bir şey değildi. Esat, işini bitirip merdivenlerden aşağı inmekteydi ki bir inzibat dört resmî polisle Kör Rıza Çavuş'un kendisini karşıladığını gördü. Rıza Çavuş, inzibata:

— Askerdir, asker kaçağıdır. Gece hırsızlığı yapıyor, doğru merkez kumandanlığına götürün! Dedi.

Yakalanan mektuplar incelenince kimisinin Türk sansüründen geçtiği halde açılmamış olduğu görüldü. Bu İsviçre'ye gidecek mektuplar, her şeyin meydana çıkmasına yaradı. Ambalaj içinde bulunan bir aletin de işaret vermek için kullanıldığı anlaşılmıştı. Polis, birinci şube ile askerî polis, bütün gücüyle işin arkasını kovalayarak denizaltı işini çözümlediler.

Esat, bundan sonra İngilizce haberleşme servisinde sansür görevlisi olarak Büyük Postane'nin üstündeki odasında çalışmaya başladı. İlk günden İngilizce masasının şefi olan

Hintli Başçavuşu, Esat Bey'in gözü tutmamıştı. Bu, sözde bir hilafetçi Hint ihtilâlcisiydi ve Türklere sığınmıştı. Esat, bu kuşkusunu bütün ilgililere anlattıysa da kimseye dinletemediğinden arkasını bıraktı. Söylendiğine göre Hintli, Enver Paşa'nın gözbebeklerinden biriydi. Hint Müslümanlarına çok önem veren ve ileride onları İngiliz imparatorluğunu çökertmek uğrunda kullanmayı tasarlıyordu. Enver Paşa, Hindistan üstüne haber toplamak işlerinin başında onu bulunduruyordu. Hintli Başçavuş, bir gün Esat Bey'e:

— İngilizler üstüne düşüncen nedir? Diye sordu.

— Bütün ömrümü orda geçirdim. Bugün düşmanımız olabilir. Fakat bu, beni bu milleti sevmekten alıkoyamaz. Çarpışırım, dövüşürüm. Bu politik bir iş, ben orada çocukken bana böyle öğrettiler. Mademki milletim harbediyor, ama yanlış, ama doğru. Bir defa harbe girilmiş, milletimle beraber onlara karşı kanımın son damlasına kadar dövüşürüm. Fakat bu benim onlara karşı sevgimi eksiltmez.

*

* *

Bir sabah Harbiye Nezareti İstihbarat Şubesi Müdürü Albay Seyfi Bey, onu çağırttı:

— Aferin, yetiştin, dedi. Hakkında iyi haberler aldım. Bakalım, bu zekânla ileride memlekete ya şer olursun ya da büyük hizmetlerde bulunursun. Şimdi, sana başkumandanın emriyle çok önemli bir görev vereceğim. General Tawnsend ile üç sivil bize karşı Arap ihtilâlini hazırlayan Lawrence'in en önemli adamlarıdır. Sen, Maltalı bir İngiliz esiri olacaksın. Seni onların yanına hizmetçi diye vereceğiz.

— Kabul ederim, yalnız Hintli çavuşun katiyen bu işten haberi olmayacak!

— Tabiî! Yalnız, neden bu adamdan bu denli kuşkulanıyorsun?

— Efendim, mademki bu adam bir ihtilâlcidir, neden daha aktif işlerde çalışmak istemiyor da sansürü istiyor? Bunu anlamıyorum.

— Haydi, sen şimdi görevine bak. Orduya sevk edileceğini söyleyerek Hintliye veda et!

Hintliye veda ederek Beyoğlu'na çıktı ve yine eskisi gibi oranın altından girip üstünden çıkmaya başladı. Bir haftalık izin böyle geçti. Sonra, ona güzel bir İngiliz üniforması giydirip hangi İngiliz kıtasında asker olduğunu öğrettiler ve onu Bekirağa Bölüğü hapishanesinin siyasîler koğuşuna tıktılar. Yakup Cemil olayı da o sıralara dek geldiğinden bütün Prens Sabahattinciler yakalanıp buraya doldurulmuştu. Onun bütün korkusu, bu adamlarla karşılaşıp tanınmaktı.

Yakup Cemil tutuklularından Komiser Alâeddin Bey'le Prens Sabahattin'in özel kâtibi Satvet Lütfü Bey de bu koğuşta bulunuyorsa da Esat Bey'i tanımıyorlardı. Kendisine Türkçe sorulan bütün sorulara İngilizce karşılık veriyordu. Satvet Lütfü Bey, Esat Bey'e hep kendi yemeğinden veriyordu.

Bir sabah, merkez kumandanlığına çağrılan Esat Bey, orda İngiliz üniforması giymiş üç kişiyle karşılaştı. Bunların biri Hintliye ya da Araba benziyordu. Öbürü de tercümandı.

Bu üç kişiye Esat Bey'i gösterdiler:

— Bu sizin esirdir. Kamptan kaçtı. Yakaladık. Divanı harbe vereceğiz. Tutuklu kaldığı sürece eğer yemesini içmesini sağlarsanız size hizmetçi olarak vereceğiz, dediler.

Uzun boylu İngiliz, Esat beye:

— Adın ne? Diye sordu.

— Lui!

Hepsi birlikte Bekirağa Bölüğü'ne götürüldü. Esat Bey, artık, Satvet Lütfü Bey'in sofrasında karın doyurmuyordu. İngilizlere cennet taamlarına benzer yemekler geliyor, Esat Bey de bunlardan çimleniyordu. İngilizler, hep savaş hareketleri üzerinde konuşuyor, Fransızca ve İngilizce gazeteler okuyorlardı. Bunlar, İntelligence Service'in en kalburüstü başlarındandı. Nasılsa kapana düşmüşlerdi.

Bir gün birisi:

— Allah'ın sevgili kulları imişiz ki Türklerin eline esir düştük. Almanların eline düşmüş olsaydık değil bu serbestliği, yiyecek yemek bile bulamazdık! Dedi.

Günler, biteviyelikleriyle geçip gitmekteyken Esat Bey, bir gün sansürden geçerek gelmiş bir sürü açık mektup gördü. Zarflardan biri açık değildi. Mektuplar Türkiye'den geliyordu. Esat Bey, pek güçlükle sansürden geçmiş mektuplardan birinin damga numarasını elde edebildi. Bunu yukarı bildirdiyse de ucu Hintli başçavuşa dokunduğundan işlem görmemişti. Esat Bey'in en büyük başarısı, Arabistan'da İngilizlere yataklık ve yardım eden büyük şehirlerdeki kabile reislerinin adlarını güzelce bellemesi oldu. Arabistan'ın ayaklanması projesinde en önemli rolü oynayacak olanlar bunlardı. Esat Bey'in bu arada öğrendiği en korkunç doğru da Lawrence'in Arapları sürekli ve oynak çete savaşlarına hazırlamaya çalıştığıydı. Çöle oluk gibi İngiliz altınları akmaktaydı.

Bir gün Kör Rıza Çavuş, Esat Bey'i buldu:

— Evlât, dedi. Yarın sabah "Teşkilâtı Mahsusa"ya gideceksin. Kumandanın emri. Orada Kemal Bey'i göreceksin. Nerede olduğunu biliyor musun? Esat Bey ertesi sabah, doğruca Cağaloğlu'ndaki "Teşkilâtı Mahsusa" merkezinin bulunduğu konağa gitti. Kapıdan girdi. Üst katta bir odada altı dev gibi insanla karşılaştı. Hepsi de tepeden tırnağa silâhlıydı. Bunlar, Teşkilâtı Mahsusa denen karşı casusluk ve sabotaj örgütünün en korkunç, gözü pek, tecrübeli, yiğit adamlarıydı.

Kemal Bey:

— Gel bakalım delikanlı, dedi. Seni çok övdüler. Şu Lawrence'i nasıl yakalarsın?

Böyle, kalabalığın içinde söylenen bu söz onu çok ürkütmüştü. Kemal Bey'in kulağına şöyle fısıldadı:

— İşte, böyle başlarsak, bu durumda Lawrence değil, fare bile yakalanmaz!

— Ne demek istiyorsun, oğlum?

— Ne demek isteyeceğim. Siz bana öyle bir soru sordunuz ki, böyle hiç tanımadığım insanlar içinde bana sorduğunuz bu soru, kabil olsa da Lawrence'e söylense hepimize "Yuh!" çekerdi. Beyefendi, Lawrence'in ne demek olduğu üstüne herhalde bir fikriniz yok. Bununla beraber bence bu iş, bir kişi sorunu olmaktan çoktan çıkmış, artık yangın bacayı sarmıştı.

Farz ediniz Lawrence'i yakalamak kabil olsun, bu hiçbir yarar sağlamaz sanıyorum. Müsaade ediniz, ben gideyim.

O ayağa kalkınca, "babacan bir adam" olan Kemal Bey, kolundan tuttu:

— Otur oğlum, otur. Senin son durumdan haberin yok galiba! Dedi. Lawrence Arap ayaklanışını hazırladı. Ayaklanma başladı. Malûm. Ne var ki şimdi de aldığımız haberlere göre ufak bir Dürzî kuvvetiyle Kürdistan'da bulunuyormuş. Kürtleri ayaklandıracakmış! Bir rivayete göre İstanbul'a kader gelmiş! Her gün bu biçimde haberler geliyor.

— Yani, İstanbul'da mı isyan çıkaracak? Yoksa Yakup Cemil partisini mi güçlendirecek? Ya da bir hükümet darbesi mi yapmak isteyecek?

— Her şey olabilir!

— Eğer İstanbul'daysa yakalanamaz. Öyle basit bir plânla yaş tahtaya basacak adam değil. Ben, İstanbul'da olduğuna inanmam. Doğu vilâyetlerinde olabilir.

— Farz edelim doğu vilâyetlerinde...

— Beni dinleyiniz, beyefendi. Ben, şöyle bir plân kurdum:

Ben de bir "ikinci Lawrence" olurum. Yani o gerçeği, ben sahtesi! Onun yaptığı işin benzerini ben de yapacağım. İsyan propagandası vb. Elbette, bu Lawrence'in kulağına gidecek. Ortaya gerçek Lawrence'in kim olduğu sorunu çıkacak. Böylece, adamcağız kendi taklitçisini bulmak isteyecek, üst yanını artık olaylar doğurur. Ya o başarı kazanır, ya biz. Yalnız, unutmamalı ki bugün yüzde doksan durum onun lehindedir. Savaştır bu. Bu işler arkadaşsız olmaz. Hem de içeriki odada gördüğüm arkadaşlar gibi. Evet; ben şehir içlerinde, Avrupa şehirlerinde birçok şeyler yaptım. Ama dağcılığım yoktur. Çetecilik nedir, bilmem.

— Bunları hem öğretir, hem de o işlerde pişersin.

Sonra, kapıdan dışarı:

— Rıza! Rıza! Diye seslendi.

İçeri tepeden tırnağa silâhlı, üzerinde bombalar, iri yapılı, gözleri parıl parıl, yirmi beş-yirmi sekiz yaşlarında bir adam girdi. Kemal Bey:

— Dramalı Rıza! Diye tanıştırdı ve sonra:

— Rıza, bu delikanlıyı tanır mısın? Diye sordu.

— Tanımam, beyim.

— İyi tanı! Sana emanet edeceğim. İyi arkadaş ol. Sen, dağlarda ne isen bu şehirlerde odur. Kendi sahanda da onu yetiştir.

Dramalı Rıza:

— Desene beyim, bu da şehir eşkıyası! Diyerek güldü.

Kemal Bey:

— İşte, sana bir arkadaş, onunla bir plân hazırlayın. Bana gelin, inceleyelim, karar verelim. Hani, içerde konuştuğumuz iş!

Dramalı Rıza'nın yüzü ciddileşti:

— Anladım, kumandanın sözünü ettiği çocuk. İngiliz gibi İngilizce konuşurmuş. Aşk olsun be! Diye kendi kendine konuşur gibi söyledi.

Dramalı Rıza ile sokağa çıkan Esat Bey:

— Aman, Rıza Bey, sen şu kılığını kıyafetini bir değiştir. Ben, seninle Babıâli'den aşağı böyle inersem vay halimize!

O zaman, biz Lawrence'i değil Lawrence bizi yakalar. Esat Bey'in yaptığı bu şakaması konuşmadan sonra, Asmalımescit'teki Koket birahanesinde buluşmak üzere ayrıldılar.

Esat giderken, etekleri sevinçten zil çalıyordu. Lawrence'i yakalamaya gitmek ne demekti? Bu, çoktan beri onun en büyük düşlerinden biriydi.

O akşam Dramalı Rıza Bey'le buluştular. Esat Bey'in onun üstüne kanısı şu oldu:

Dirime, bir bardak su kadar önem vermeyen bir adam! Çok iyi arkadaş oldular. Çetecilik eğitimi hızla ilerliyordu. Kâğıthane'nin ıssız sırtları, bir çetecilik eğitim alanı olmuştu. Her gün yeni hocasının gözü önünde türlü çetecilik egzersizleri yapan, bombalar savuran Esat Bey, Lawrence'le bir ayak önce karşılaşmaya can atıyor, çöle dalacakları günleri iple çekiyordu. Eğitim bittikten sonra, Dramalı'nın kendisi gibi iri yarı, tepeden tırnağa silâhlı adamları gibi giyinip kuşanan Esat Bey de

artık gerçek bir çeteciydi. Çeteci grubu trene binip Adana'ya yollandı. Grup Adana'ya vardığında Haydarpaşa'da Arabistan cephesine gönderilmek üzere hazırlanan çok büyük cephane stokunun patlayarak yok olduğunu ve İstanbul'u korkuya verdiğini öğrendiler ve pek üzüldüler. Onlar Lawrence'i aramak üzere çöle giderken Türkiye'de büyümüş düşman milletlerden birinin çocuğu, bütün bir değerli cephane yığınlarının havaya uçmasını sağlayarak Arabistan Cephesindeki ordularımızın elini bomboş bırakmıştı. Çete grubu bu yüzden ağlamaklı oldu. Şam'a vardılar. Dramalı Rıza Bey'in karargâhı Şam'daydı. Seçkin Arap atları, çetecileri sırtlarına almak üzere hazır bekliyordu. Kılıklarını değiştirdiler. Şimdi, hepsi Musullu birer kurttu. Kürt köylerine doğru yola koyuldular. Ufak bir köyde Kürtlerce baskına uğramak tehlikesi atlattılarsa da Dramalı Rıza'nın becerikliliği bunu sonuçsuz bıraktı. Dramalı, köyü baştanbaşa yaktı.

Çeteciler, her gittikleri yere, "Lawrence geliyor." haberini yayıyordu. Köylülere saçılan altınlar, armağanlar, ilâçlar, grubun sevgiyle karşılanmasını sağlıyordu. Bir tek çekindikleri Dürzîlerdi. Onlar, gerçek Lawrence'i yakından tanıyor ve bütün onun etkisi altında bulunuyorlardı. Çetenin amacı, düşman cephesinden geliyormuş gibi görünerek Kürdistan'a girmekti. Girdikleri her köyde kendilerine katılmak isteyen fedailer çıkıyorsa da boş veriyorlardı. İran sınırındaki köylerde dolaşıp dururlarken kış da bastırmıştı.

"Sarı Şeyh" denen Lawrence'in izine bir türlü rastlayamadılar. Arabistan cephesi de çözülüyor, çekilme ve bozgun haberleri zehirli bir rüzgâr gibi köyler, şehirler üzerinden geçiyordu. Dramalı Rıza ve Esat Bey çetesi, çöllerde ve dağlarda Lawrence'i araya dursun bırakışma gelip çattı, düşmanlar kollarını sallayarak İstanbul'a girdiler.

Esat Bey, İstanbul'a döndüğünde cephelerde dek gelemediği İngilizlerle burda burun buruna gelince bir tuhaf oldu.

Yine eskisi gibi, Galatasaray Kulübüne kapılanarak egzersizlerine başladı. Başka bir avuntusu yoktu. Bir gün Mısırlı

Prens Ali ile Eşref Şefik Bey, egzersiz yapan Esat Bey'in yanı başında belirdiler. Eşref Şefik Bey, arkadaşına:

— İngilizlerle bir maç tertip ettik. Dövüşecek birini bulabilir miyiz? Diye sordu.

— Karşınızda hâlâ yerinde duruyor. Siz, maçı hazırlayın! Dedi.

Böylece Esat Bey, yıllardan sonra ilk kez, hem de bir İngilizle donanma şampiyonu Bob Speck ile boks maçı yapmaya hazırlandı. Bob'la ringe çıktılar. İngiliz, ondan on kilo artıktı. Hakem de bir İngiliz astsubayıydı. Seyirciler, İngiliz askerleri, tatlı su Frenkleriydi.

Maç geceleyin bahçede yapılıyordu. Bob'un iri gövdesiyle ringe çıktığını gören İstanbullu Rum hemşehriler, "zito!" diye bağırmaya başlamıştı. Yalnız, İngiliz seyircilerde tıs yoktu. Sonra ufaktan bir mırıltı geçti. Hakem, bunun üzerine ringe çıkarak bu maçın olamayacağını söyledi. Nedeni de aradaki büyük kilo ayrımıydı.

İngiliz subay ve erlerinin bu centilmence düşünüşü, Esat Bey'i eskiden olduğu gibi bu sırada da çok duygulandırdı. Esat Bey'e yüreklendirici sözler söyleyip durmaktaydılar. Rumlar, şaşırmıştı. Şundan ki, İngiliz spor terbiyesinin yüksekliğinden hiç haberleri yoktu. Onlar, buraya salt dayak yiyecek olan Türk'ün yüzünden akan kanları görmek üzere gelmişlerdi.

Maç baştan sona dek Esat Bey'in egemenliği altında geçti. Ve o, sayı hesabıyla "galip" olarak bildirildi. İngilizler onu delice alkışladılar. Bu, Türkiye'de ilk uluslararası maçtı.

Maçtan sonra, bir İngiliz çavuşu, Esat Bey'in yanına sokuldu. Ona İngilizce bilip bilmediğini sordu ve yengisini kutladı. Bu denli güzel İngilizceyi nerde öğrendiğini sordu. O da anlattı. İngiliz gencinde pratiğe kaçan düşler canlanmıştı. Kendisi terhis olduktan sonra onun menajeri olmayı ve onu Avrupa'ya götürmeyi önerdi. Bu, Esat Bey'in aklına yatmıştı. Bir boksör olarak dünya piyasasına çıkmak canına minnetti. Talih, yine onu eski aziz mesleğine mi sürüklüyordu?

Santral birahanesinden el sıkışarak kalkan Esat Bey, bu korkunç karmakarışıklık ve umutsuzluk senfonisi ortasında kendini mutlu duyuyordu. Ev halkını çoktan beri görmemişti. Bir gün Emirgân'a gitti. Boğaz'ın serin rüzgârı, onu bir kez daha çocukluk günlerinin o güzel cennetine doğru sürükleyip götürdü. İçinde sıcak sıcak bir şeyler duyarak evin kapısını çaldığında bir yas evi halkıyla karşılaştı. Kız kardeşi, bir yanda, çocuklar öbür yanda ağlıyordu.

— Yahu, ne oldu, bu ne hal?

— Daha ne olsun? Bu sabah bir Türk polisi ile iki İngiliz polisi geldi, enişteni aldılar götürdüler.

— Sebep?

— Biz, ne bilelim.

— Dayı, babamızı kurtar! Diye ağlaşan çocukları nasıl avutacağını bilmiyordu.

Esat Bey, arpacı kumrusu gibi düşünerek evden çıktı. Tanıştığı İngiliz çavuşuyla bir şeyler yapıp yapamayacağını inceleyecekti. Sokakta kendisini gören eş dost:

— Yahu, diyordu, bu ne cesaret! Aşkolsun! Bu zamanda çıkıp da bir İngiliz boksörüyle maç yapmak... Doğrusu, çok korktuk!

— Kimden korkacaktım? İngilizlerden mi? Yanılıyorsunuz. Onlar, sporun ne olduğunu bilirler. Tatlı su Frenkleri, yaygaracı zitoculardan ise hakkınız var!

Esat Bey, İngiliz çavuşunu Turan Bar'da eğlenirken bastırdı. Enişteşinin durumunu anlattı. Sonra Bekirağa Bölüğü'ne gittiler. Hapishanenin dışında bir sürü yaslı, gözü yaşlı insan, içeri atılmış olan akrabalarını görmek istiyorlarsa da göremiyorlardı. Çavuşun yanı sıra kolayca hapishaneye giren Esat Bey, enişteşini buldu:

— Seni burdan aşırmak kolay, ne dersin?

— Yoo! Mukadderata tabi olacağım.

Siyasal tutuklulardan kimisi:

— Aman, evlâdım, sen İngilizlerle çalışıyorsun. Senden çok yararlanırlar. Onlarla temasa geçmemize yardım et, aracı ol!

Diyenler de oldu... Türlü yüksek mevkilerden koparılıp buraya tıkılanlardan kimisi de bu biçim konuşanlar arasındaydı.

Esat Bey, bunlara şaşkın şaşkın bakıyor, ne diyeceğini bilmiyordu. Hapishaneden kaçmayı göze alamayan enişteşini orda bırakarak ayrılan Esat Bey, yeni serüvenlerin eşiğine geldiğinden habersiz, gidip ev halkını avutmaya çalıştı. Ertesi gün, (Caz şarkıcısı Tom)'un birahanesinde çavuşu buldu. Çavuş:

— Yahu, dedi, sen mademki bu Türk politikacılarını tanıyorsun, bunlardan para sızdırmak kolay olur.

— Ne biçimde?

— Çok basit. Herhalde bunlar hapishanede yatmaktansa başka bir yabancı memlekete gitmek isterler ve bu uğurda binlerce lira sarf etmeyi seve seve göze alabilirler.

O zaman Esat Bey, bu adamın gerçek bir İngiliz olduğundan kuşkulandı. Şivesinde de pek belli belirsiz bir şeyler yakalamıştı. Çavuş sözünü sürdürerek:

— Benim yüzbaşım pasaport bürosundadır. Anlaşmak kolaydır.

— Ne türlü pasaport?

— "Laisser passer." Bununla dış memleketlere kolaylıkla gidebilirler. Fakat bunun için fazla para almalı ve duruma göre parayı güvenilir bir yere depozito etmeli.

Eğer çavuşun dediği iş gerçekten yapılabilseydi birçok kişiyi kurtarmanın yolu bulundu demekti.

— Hele bakayım, bir girişeyim. Siz nerelisiniz?

— Ben asıl doğuluyum.

— Doğulusunuz, ama nereli?

— Annem, babam Giritli Rum'dur. Afrika'ya göçmüşler. Ben orada doğdum. Aslım Giritlidir.

İstanbul halkı için bu kırmaları çok tehlikeli bulan Esat Bey, onu bir kez dişine vurmaya karar verdi. Çavuşa:

— Dostum, dedi, seni İttihatçıların vekili olan zengin bir tüccara götüreceğim. Orada bunların kimler ve nasıl adamlar olduğunu anlayacağız. Kodaman İttihatçıların kimler olduğunu, doğrusu, ben de iyi bilmiyorum.

Yemiş iskelesine vardılar, Mehmet Efendi'nin mağazasına girdiler. Esat Bey günlerdir "İttihatçılar!" diye başının etini yiyen çavuşu Mehmet Efendi'nin başına sarmayı düşünmüştü:

Çavuş:

— Kaç pasaport istiyorsun? Diye soruyor. Tercümanlığı yapan Esat Bey sözü şöyle çeviriyordu:

— İncirin kilosunu kaçtan vereceksin?

Çavuş, para sızdıracağı kodamanların kaynağını bulduğuna, tüccar da incirlerini pahalıya satacağı bir kapı bulduğuna seviniyordu. Esat Bey, hiç olmazsa birkaç günlüğüne çavuşu başından savdığına sevinerek Beyoğlu'na çıktı. Akşamüstü Teşkilâtı Mahsusa'nın ünlü çetecilerinden Galatasaraylı Çerkez İsmail'e denk geldi. "Üzerinde süvari gocuğu, başında kalpak vardı. İsmail, uzun boylu, sesi çok güzel şarkı okur, filozof denecek kadar düşünceli, aynı zamanda çok ünlü bir çeteciydi." O, Kafkas cephesinde eriyip giden Teşkilâtı Mahsusa fedailerinden arta kalan tek tük yiğitlerden biriydi.

İsmail, Esat Bey'in yüzüne sertçe bakarak:

— Ne o? Sen de mi yoksa donuna koyuverdin? Anadolu'dan gelen sesleri işitmiyor, musun? Dedi.

— Yok canım. Sen pekâlâ bilirsin ki ben öyle kolay kolay patırtıya pabuç bırakanlardan değilimdir. Sen git de onu kendi kasalarını doldurmak hırsıyla milleti, memleketi bu hale sokan sözde vatanseverlere söyle!

İsmail, dişlerini gıcırdatıyordu:

— Doğru, kardeşim. Ben zaten yarın Anadolu'ya geçiyorum, Yahya Kaptan Üsküdar dolaylarında.

Winter Garden'in önüne geldiklerinde iki arkadaş burda büyük bir kavga ile karşılaştı. Bir sürü Rum delikanlısı, iki Türk gencini ortalarına sıkıştırmış vur Allah vur ediyor, bu arada büyük bir yaygaradır kopuyordu. Fransız polisleri de ellerinde copları orada dikilmiş duruyor, bir eğlence seyreder gibi gülüyorlardı. Oraya yetişen iki Türk polisi de Türk gençlerini Rumların elinden kurtarmak yürekliliğini gösteremedi.

Esat Bey'in daha çok beklemeye gücü kalmamıştı. Yumruklarını birer gürz gibi kullanarak kalabalığa daldı. Hünerli

boks yumruğunu yiyen nakavt olup yere seriliyordu. Bir iki dakikada dayak yiyen çocukların çevresi boşalmıştı. Esat Bey:

— Kaçın, durmayın, ben de kaçacağım! Dedi.

Çocuklar, çabucak sıvıştılarsa da Esat Bey istemeyerek Winter Garden'in salonuna sürüklenmişti:

Bar, tıklım tıklım işgal devletleri askerleri ve subaylarıyla doluydu. Esat Bey İngilizce:

— Fransızlarla dövüştüm! Diye bağırdı.

Bunun üzerine İngilizler, çevresini alarak onun koruyucusu olduklarını gösterdiler. Bu sırada Esat Bey'in arkasından içeri dalmış olan Çeteci İsmail, tavandaki avizeleri birkaç tabanca kurşunuyla şangır şungur aşağı indirdi. Salon zifiri karanlığa gömüldü. Demir gibi bir el, tam bu sırada paniğe kapılanlar arasında sürüklenen Esat Bey'in kolunu yakaladı.

— Yürü Esat, kaçalım!

Bu arkadaşı Çeteci İsmail'den başkası değildi. Bayram Sokağı'na açılan gizli bir kapıdan sıvıştılar. Çeteci İsmail, savaşa girmiş gibi tam teçhizattı. Bir elinde henüz dumanları tüten tabancası, öbür elinde de saldırması vardı. Sokakta giderlerken arkalarına iki gölgenin takıldığını gördüler. İşgal polisleri, tabancalarını çekip tehditlerini savurmaya vakit kalmadan Çeteci İsmail, saldırmasının ucuyla ikisini de kanlar içinde caddeye uzattı. Bunlar iki Fransız'dı. Oradan sıvışarak Genelevci Roza'nın evine saklandılar. Sonra güç belâ Kasımpaşa'ya kapağı attılar. Çeteci İsmail'in tanıdığı bir kayıkçı onları Salacak kıyısına çıkardı. Selimiye Kışlası'nın duvarları dibinde biraz dinlenip bir karara varmaya çalıştılar.

— İsmail, sen, nereye gideceksin?

— Ne o, sen gelmeyecek misin?

— Nereye?

— Anadolu'ya!

— Sen, git kardeşim. Benim daha burada görülecek işim var. İsmail vedalaşarak gitti.

Esat Bey de ordan Kadıköy'e geçti. Fenerbahçe Kulübüne uğradı. Sonra, dün akşamki işin ne biçimde izlendiğini anla-

yabilmek üzere ikinci şube komiserlerinden ve eski tanıdığı Arif Hikmet Bey'in evine uğradı.

— Ooo! Maşallah, boksör beyim! Böyle erkenden kim bilir nerelerden geliyorsun?

— Fenerbahçe Kulübünde bizim Fahri ile idman yaptık. O, evine gitti. Ben, seni ziyaret etmeden geçemedim.

— Öyle, öyle!

Alaycı bir gülüşle gülüyordu. Ve sonra şöyle dedi:

— Desene ki avcı kimi zaman avı arar, arar bulamaz da av burnunun ucuna gelir, haberi olmaz. Seninki de öyle oldu.

— Anlamadım, ne demek istiyorsun?

— Ne demek isteyeceğim, canım! Geçen akşamki olaydan söz etmek istiyorum.

— Olay mı? Ne olmuş?

— Bırak numarayı canım. Biz arkadaşız. Seni aramadığım yer kalmadı. Bulamadık bereket. Tevfik Hadi Bey (polis müdürü) dün Anadolu'ya geçti. Gitmeden önce sıkı tembihledi. İsmail'le beraber kirişi kırın. Yoksa bu herifler er geç anlayacaklar. O zaman, haliniz dumandır.

— Yahu, bizim olduğumuzu nerden anladınız?

— Ben, ordaydım. "Parmakkapı'ya doğru kaçtılar!" deyip yollarını şaşırttım. Kovalamayı Cihangir dolaylarına çevirttim. Anladın mı, küçük bey?

— İsmail gitti, Yahya Kaptan'ın yanına.

— Ya sen?

— Benim daha burada işlerim var.

— Sen deli misin, be çocuk?

— Boş ver. Arif Ağabey! Ben işimi sağlamlarım.

— Öyleyse sana, benim bir ricam var. Şu Hrisantos işi! Tatavla'yı *(Kurtuluş Semti-Şişli)* ayağa kaldırıyor. En sonra polis katili de oldu. Fırsatını buldu mu Türk polisine ateş ediyor. Birkaç polisimizin başını yedi.

Bu şehri sen tanırsın. Acaba bir pusuya düşürüp bu belâyı başımızdan atamaz mıyız?

— Vay kerata, vay! Emredersin, Arif ağabey! Ben bugün Yenişehir'i, Tatavla'yı bir dolaşırım.

Bir Rum kadınının evinde Hrisantos'u buldu:

— Bu, ne hal kardeşim? Polis hadisesini ben yeni duydum.

— Böyle olmayacaktı ama oldu. Müdüriyette yediğim dayakların acısını çıkarayım dedim. Fakat iş başka biçime döküldü. Böyle giderse aynasız bırakmayacağım; temizleyeceğim. Beni niçin arıyorsun?

— Koçaki'yi arıyorum.

— O, Yunanistan'a gitti.

— Sen, niye gitmedin?

— Gideceğim. Ama dur bakalım. Temizliğe daha yeni başladım.

— Ben de yakında Amerika'ya gidiyorum.

— Bana bak, sakın buraya bir numara için gelme. Boştur. Ben enayi değilim, bilirsin. Burası benim zulam değil. Baskın filân olursa karışmam sonra. Fena oluruz.

— Yok, canım. Sen deli misin?

Esat, onun kolay yenilir yutulur bir lokma olmadığını anlayarak Arif Hikmet Bey'in yanına süklüm püklüm dönmek zorunda kaldı.

Arif Hikmet Bey:

— Merak etme sen! Dedi. Evet, az zaman sonra bir Türk polisi, bu cinayetler serisini önlemek üzere tabancasının bütün kurşunlarını Hrisantos'un can evine boşaltacaktı.

*

* *

Esat, Çeteci Çerkez İsmail Bey'den ayrıldıktan sonra birkaç kez onunla geçip Anadolu'ya gitmediğine pişman olacak duruma geldi. İngiliz çavuşu iblis gibi onun arkasında, ona büyük bir kötülük yapabilecek durumda ve istekteydi. Esat Bey için en büyük tehlike kendisini İşgal Orduları Kumandanı General Harrington'un Harbiye Okulu'ndaki bürosuna dek sürükleyen denk gelişler oldu. Savaş içinde Bekirağa Bölüğü'nde kendilerine bir esir İngiliz askeri gibi hizmet ettiği Intelligence Service'in adamlarından biri, bir barda onu Halide Edip'in kar-

deşiyle viski içerken görüp tanıdı ve zekâsına hayran olduğunu söyleyerek onu İngiliz casus örgütünün Türk asıllı adamlarından biri olarak göreve almak istedi.

Esat Bey de İngilizlere vatanın kötülüğü için çalışacak göz yoksa da onların elinden daha usturupluca kurtulmanın çarelerini aramak üzere zaman kazanmaya çalıştı. Bu yüzden de birçok gizli ve tehlikeli bürolara girip çıkmaktan çekinmedi.

Yalnız, en son kez vatanın kötülüğüne hiçbir biçimde çalışamayacağını açıkça söyledi.

— Affediniz! Ben, hayatımda spordan başka şeyle uğraşmadım. Bu işi yapamayacağım, başaramayacağım. Kusura bakmayın, benim babalığım bir İngiliz'dir. Eski bir deniz adamıdır. Gerek Mami, gerek Dad'in sizin memleketinizde bana verdikleri eğitim, yaptıkları telkin, budur. Onlar bana: "Sen, sen ol, nerede büyürsen büyü, ne eğitim alırsan al, unutma ki doğduğun toprak, vatanındır ve sen o milletin malısın" derlerdi. Ben, bu sözleri her zaman tuttum, tutacağım da. Şimdi elinizin altındayım. Olumsuz tutumun karşısında istediğinizi yapabilirsiniz. Fakat centilmenliğinizin, hakkımda fena niyetler beslemenizi önleyeceğini umuyorum.

Yüksek rütbeli İngiliz subayı, bu sözler karşısında artık diretmedi ve Esat Bey, bu boğucu yapıdan kurtulmak üzere koşa koşa merdivenleri inerek kendini açık havaya attı. Orada, Harbiye Okulu'nun meydanında bir yığın Türk toplanmıştı. İçlerinde onun da tanıdıkları vardı. Birisine:

— Ne bekliyorsunuz? Diye sordu.

— İş alacağız! Dediler.

— Ne işi?

— Tercümanlık, polislik, hafiyelik...

— Vay canına, bu kadar çok mu?

— Ne sandındı? Bir haftadır geliyorum. Daha sıra gelmedi. Epey para veriyorlar. Sen, niçin geldin?

— Eksiltme olacak da onun gününü öğrenmeye geldim.

Genç adam, bu vatan-millet hainliğine kolayca alçalabilecek insan müsveddelerinden "bir fırtına süratiyle" uzaklaştı.

"Artık, Yahya Kaptan'ın yanına kapağı atmaktan başka çare kalmadı." Diye düşünüyordu.

Üsküdar'a geçti. Yahya Kaptan'la Çeteci İsmail'i aradıysa da bulamadı. Anadolu'ya geçmişlerdi. "Eyvah, ne yapmalı!" diye düşünerek yeniden İstanbul'a geçti.

Mehmet Ali Paşa Hanı'nda yakın arkadaşı Ziya'nın yazıhanesine uğradı. Arkadaşı:

— Yahu, nerelerdesin? Böyle işler yarıda bırakılır mı? Ne müracaatlar var. Ağızdan ağıza, kulaktan kulağa yayılmış, sözde burası İngiliz-Türk İş evi imiş! Bizde iş arayanlara iş veriyormuşuz sözde!

Bir defter çıkarıp gösterdi. Başvuranlar, büroya bin lira kadar bir para bırakmışlardı. Esat Bey:

— Aman Ziya, ilkönce şu paraları bölüşelim! Dedi.

Çok züğürtlemişti. Paranın yarısını cebine indirince yeniden yüreklendi. Şimdi, yine devlerle boğuşabilirdi. Kendisini satmaya hazırlananların parasını yemek helâldi.

— Ziya kardeşim, dedi. Bu iş böyle gitmez, ben şu çavuşu atlatıp kaçacağım. Sen de bu yazıhaneyi kapa bir yana çekil. Yoksa başımız belâya girecek.

— Doğru, hakkın var. Fakat biraz daha para toplayalım da dediğini de yapalım.

O gün, büroya başvuranlardan beşer-onar lira aldılar. İş isteyenlerin çoğu polis, hafiyelik gibi Türk halkı aleyhinde çalışacak korkunç işler istiyordu. Esat Bey'i en çok şaşırtan, polis filân olmak isteyenlerin çoğunun okumuş aile çocukları olmasıydı. Cebine epeyce para indiren genç boksör, Avrupa'ya kaçmayı aklına koymuştu. Hemen İngiliz çavuşunu buldu. Ona, bir zarf dolusu uydurma İttihatçı resmi verdi. Pasaport bürosunda çalışan çavuş, Esat'a bir pasaport sağlayacak, Fransa'ya giden boksör, orda çavuşu bekleyecek, sonra birlikte çalışacaklardı. Esat Bey, birkaç İttihatçıyla birlikte kendi pasaportunu da getirecek olan çavuşa son oyunu oynayıp vapura atlayacak, "Ver elini Fransa" diyecekti. Orada, yarıda bıraktığı boksörlük mesleğine yeniden başlamak istiyordu.

Pasaportların gelmesi için iki gün beklemek gerekiyordu. Bu süre içinde hâlâ Bekirağa Bölüğü hapishanesinde yatan ve bugünlerde Malta Adası'ndaki zindanlara sürülmek üzere bulunan enişte sini kurtarmak uğruna son bir çare düşündü.

Papaz Frew'ya başvuracaktı. Enişte sinin salıkladığı bu adam, savaş yılları içinde çok güç durumlara düşmüş, enişte si onu bu güçlüklere karşı korumuştu. Onun şu sıralarda İstanbul'daki İngiliz Dostları Derneği'nin başkanı olan Sait Molla ile aralarında pek derin bir içtenlik bulunduğunu Kuvayı Milliyeciler yakından biliyor ve onu yakından izliyorlarsa da Esat Bey'in henüz bundan haberi yoktu. Genç boksör, Haşet Kitabevi'nin bitişiğindeki apartmanda oturan Papaz Frew'nun kapısını çaldı. Çok zeki bir adam olan papazın elini öptü. Papaz onu oturtarak hemen şöylece söze başladı:

— Neden geldiğini biliyorum, genç adam. Bu iş, yani onun Malta'ya gönderilmesi, kendisi için daha hayırlıdır. Anadolu'ya geçmek, buradan çok orada daha kolay olur.

Genç boksör, bunların anlamını birden kavrayamadı.

Bunu anlayan papaz; boksörün elini tuttu:

— Korkma, delikanlı! Bir millet, böyle zamanlarda iyi güçlerini, yaşamak hakkını gösterir. Eğer Türkler, Anadolu'da başlayan ulusal davranışlarda biraz daha durumlarını düzeltmeye başlarlarsa Malta'da toplanacak olan adamlar geri verilecektir.

— Peki! Bırakışma hükümleri?

— Canım, o uygulana dursun. Hele siz kendinizi toplayın bakalım. Benim, Mustafa Kemal'den umudum pek çoktur.

Bu Papaz Frew'nin son sözü oldu. Genç boksör, saygıyla onun elini öperek ayrıldı.

*

* *

İngiliz çavuşu, Fransa için Laisser-passer pasaportlarını getirmişti. Şimdi, bunların içinden kendi pasaportunu alıp çavuşu atlatmanın çaresine bakmak gerekiyordu. Çavuş, hayalî İttihatçılardan paraları almadan pasaportları vermeyecekti.

Genç boksör, çavuşla bir otomobile binerek Şişli'de bir Ermeni doktorun evinin önünde indiler. Burası, sözüm ona İttihatçı ünlü Nihat Bey'in eviydi. Doktorun bekleme odasına girdiler. Boksör, çavuşu orda bırakarak doktorun muayene odasına girdi:

— Aman, doktor, dedi. Bir yabancı çavuş, hasta! Yani zührevi hastalık kapmış. Malûm, gizli tutulmasını istiyor. Onun için size getirdim.

— Peki, biraz beklesin!

Esat Bey, çavuşun yanına indi:

— Görüyorsunuz ki burası Müslüman evi, dedi, namahrem var. Paralar hazır, pasaportları ver, gidip paraları alayım.

Çavuş, pasaportları verdi. Genç boksör, kapıdan dışarı fırladı. Dışarda bekleyen otomobile atladı. Pansiyona uğrayarak yol eşyasını topladı, pasaportların arasından, kendisininkini ayırıp aldı; öbürlerini yırtıp denize attı. Piyer Loti vapuruna bindi. Vapur kalktı. Seviniyordu. Çavuşun en sonra kendisine oynamak istediği oyunu o çavuşa oynamıştı. Doktorla karşılaşınca ikisinin de ne duruma geleceğini, ne biçim bir pandomima kopacağını düşündükçe gülmekten kendini alamıyordu.

Kamarot:

— Pasaportlarınızı hazırlayın! İtilâf polisi pasaportları kontrol ediyor, dedi.

Kamarada tatlı tatlı şekerleme kestiren genç boksör, garsona:

— Neredeyiz? Diye sordu.

— Çanakkale'de.

İngiliz, Fransız, İtalyan polisleri, genç boksörün çevresini alıvermişti:

— Pasaport!

— Buyurun!

İngiliz polisi, onun pasaportunu öteki pasaportların yanına koymayarak ayırdı. Bu genç boksörün içine ateşten bir kurt düşürdü. Biraz sonra geri dönen subay:

— Siz, seyahat edemezsiniz. Benimle beraber karaya çıkacaksınız ve tutuklusunuz, dedi.

— Öp babanın elini!

İş anlaşılıyordu. Giritliler soyundan, yüreğinde Türklerden öç alma kompleksinin yerleştiği İngiliz çavuşu, genç boksörün kendisine oynadığı oyuna korkunç bir karşılık vermiş, onu Enver ve Talât Paşaları kaçıran adam olarak İngiliz istihbaratının eline düşürmüştü.

Tepebaşı'nda Londra Oteli'nin yanı başındaki bir zindanda İngiliz üniforması giymiş Rum gardiyan ve muhafızların elinde çokça hırpalanan, kırbaçlanan genç boksör kafasına koyduğu bir tek düşüncenin arkasında boşuna çırpınıyordu: Kaçmak!

Bu zindanda tanıştığı Bolşevik bir Rus genci, bir gün onu dürterek uyandırdı. Başka bir yere gönderilen bu mahpus, genç boksöre:

— Ben bugün gidiyorum, dedi, hem de Rusya'ya. Beni Rusya'ya yolluyorlar. Bu yattığımız yer, hiç kimseyle görüştürülmemesi gereken siyasal komitecilere mahsustur. Şimdi beni dinle, benim artık gereksemeyeceğim kimi şeylerim var. Belki sen gereksersin.

Rus genci, Esat Bey'e birçok çikolatayla birlikte yirmi tane de sarı Rus altını verdi. Genç Rus, giderayak çakısını da ona armağan etti. Rus gencini alıp götürdüler. Genç boksör, zindanda tek başına kaldı. Bütün altınları türlü yerlere saklayarak cebinde yalnız bir tane bıraktı. Tam kırk gün bu zindan yaşamı sürdü. Bir gün, kapısını açtılar. Bol güneşe ve havaya kavuşunca sonsuz bir mutlulukla birlikte bir sersemlik de duydu. Onu kolundan tutarak bir otomobile bindirdiler. Yine Harbiye Okulu'nun odalarından birine götürüldü. Ayrı ayrı iki masada iki subay oturuyordu. Süngülü muhafızlar çekilince bir albay onu oturttu:

— Gerçek kimliğinizi .söyler misiniz? Dedi.

— Adımı ve kimliğimi biliyorsunuz. Mesleğime gelince, boksörlüktür.

— Olabilir, fakat burda kovuşturma evrakınızda sizin "komite reisi" olduğunuz görülüyor. Enver Paşa ile arkadaşlarını kaçırmışsınız. Bırakışma hükümlerine aykırı ve işgal güçleri-

ne karşı kimi davranışlarda önayak oluyormuşsunuz. Bir ihtilâl çıkarmaya girişiyormuşsunuz.

Bunlar, Girit Rumlarından olan İngiliz çavuşunun verdiği raporlara dayanıyordu. İşgal kumandanlığının daha şimdiden böyle saçma sapan ihbarlarla uğraşmaya başladığını gören genç boksör kurtuluş davasında başarı sağlayacağımıza iyiden iyiye inanmaya başlamıştı.

İngiliz Albayı:

— Arkadaşlarınız nerede? Dedi.

— Hangi arkadaşlarım?

— Komiteci, ihtilâlci arkadaşlarınız!

Genç boksör, kendisine çok kötülük eden Giritli Rum çavuşla İstanbul Rum'u ve çok kötü yürekli zindancıyı mahvetmek üzere en güzel fırsatın doğduğunu anlamıştı. Konuşmayı buna göre idare etmek gerekiyordu.

Albayın sorusuna şöyle karşılık verdi:

— Bu arkadaşlar, komiteci ve ihtilâlci olabilirler, ama bugün için değil. Kendilerini çok severim. Mert insanlardır. Yakalandığımı haber verdim. Hemen kaçmalarını söyledim. Şimdi, uzaktadırlar. Belki de Rus sınırını aşmışlardır.

— Demek hem itiraf ediyorsunuz, hem de kaçırdığınızı söylüyorsunuz.

— Evet, ortada bir suç yok ki saklayayım.

— Kaçırma işine inanmayacağım. Çünkü siz çok sıkı olarak görüşülmekten uzaklaştırılmış bulunuyorsunuz. Hiç kimseyle temasınız olamazdı.

— Albayım, bana bir fenalık yapmayacağınıza ve yardım edeceğinize askerce söz verir misiniz?

— Eğer söyleyeceklerinizi ispat ederseniz söz veririm.

— Birincisi:

Bildiğiniz gibi çavuşla anlaştık. Sevdiği kız yüzünden kavga etmeden önce çavuşun sağladığı pasaportla birinci İttihatçı kafilesi kaçtı. İkinci işe gelince:

Zindandan haber gönderdim ve arkadaşlardan her gün gizliden gizliye yemek v.b. alıyordum.

— İspat edebilir misin?

İspat etmek üzere Rus gencinden aldığı cebindeki tek altını, çikolatayı ve çakıyı cebinden çıkarıp masanın üstüne koydu.

Albay şaşırmıştı.

— Altın her kaleyi açar. Albayım, bu uzun boylu açıklamaya değmez. Bu sarı maden, siz de bilirsiniz ki kimi zaman orduların alamadığı kaleleri yıkar. Değil ki sizin pek gizli bir zindan sandığınız bu zulüm yerini! Bu sarı maden, koymuş olduğunuz bırakışma hükümlerini, İstanbul'a girip çıkmanın sıkı kontrolünü, en sonra herkesten esirgediğiniz, kıskandığınız "laisser-passer"inizi kolayca sağladığı gibi sizce önemli görünen, bence hiç öyle olmayan komiteci reislerini ve Enver Paşa'nın adamları sandığınız kimseleri elinizden kaçırdı.

Yalnız bu sarı madenin bir suçu oldu, benim başımı belâya soktu. Bu işten kârlı çıkan bu sömürge çavuşunuzla bir sömürge zindancınızdır. İkisinin de cepleri doldu. Birer servet kazandılar.

— Buraya bak, seni bu işten büsbütün kurtarmak elimde değildir. Yalnız, bu açık konuşman, durumunu hafifletecektir. Şimdi ortada bir suç yok. Ama malûm ya askerî kanunlarının hüküm sürdüğü ve sıkıyönetim bulunan işgal edilmiş bir memleketteyiz. Az bir zaman için seni İstanbul'dan uzaklaştırarak rahat bir yere gönderirim. Yalnız, henüz sözlerini bitirmedin, sanırım. Bu sarı maden kimlerin cebine girdi?

— Aman, Albayım, siz benim ölümümü istiyorsunuz!

— Çabuk söyle, seni bir daha bu adamlarla karşılaştırmam, söz veriyorum.

— Rusya'ya kaçmak için vizeleri, pasaportları getiren çavuş, adam başına ikişer bin lira aldı. Bana zindanda haberleşme olanağını dışardan yiyecek ve bağlantı sağlayan zindan müdürü (...) de benden bol bol para almış, buna karşılık da işimi kolaylaştırmıştır.

Albay, öbür iki subaya:

— Vay hain vay! Demek istihbaratımız doğru imiş! Diyerek telefona sarıldı.

Zindancıların ve zindanın çok sıkı göz hapsine alınarak adamakıllı bir arama tarama yapılmasını emretti. Esat Bey'e:

— Haydi, git aşağıda dinlen! Dedi.

— Affedersiniz, Albayım, bu altından bende bir tane kalmıştı, onu bana geri verir misiniz?

Albayın verdiği altını cebine indirdi.

*

* *

Aşağıdaki odada epeyce beklemişti ki nöbetçiler onu yine Albayın odasına çıkardılar. Orada, üniformaları alınmış, yaşlı zindancı müdürle Rum gardiyanların süt dökmüş kedi gibi sıralandıklarını gördü. Onu görünce bir oyunun dramı içine düştüklerini anladılar. Albay, Esat'a zindancının yanına geçmesini emretti. Genç boksörün gözleri, masanın üzerindeki on tane Rus altınına kaydı. Albay, onları dikiz edip anlamlar çıkarmak üzere arkasında bulunan aynaya dönmüş, sözde kimi evrakı karıştırır gibi yaparak göz hapsine almıştı.

Genç boksör, Albayın hilesine bir psikoloji hilesiyle karşılık vermekte gecikmedi:

Hemen, sözde zindancı ayağına vurmuş da ondan iyi bir tanıklık istiyormuş gibi bir durum yarattı. Ayağını yana çekti ve ona ters bir karşılık verircesine mimikler yaptı. Albay, bu numarayı bal gibi yutmuştu.

— Ne istiyordu senden? Dedi.

— Size her şeyi söylememem için yalvarıyordu.

Albay, zindancıya sordu:

— Bu altınlar sizin mi?

— Evet, efendim.

— Peki, nereden, kimden aldın?

Yüzü yemyeşil kesilen zindancı buna karşılık verecek durumda değildi.

Zindancı Rum, doğru Arapyan Han'ındaki zindana gönderildi. Giritli entrikacı çavuş da tutuklanmıştı.

Albay, Esat'ı yeniden Kallavi Sokağı'ndaki zindana gönderirken teşekkür etti ve verdiği sözü unutmayacağını söyledi.

Kallavi Sokağı'ndaki zindana yönetici ve gardiyan olarak hep İngilizler gelmişti.

*

* *

Esat, buraya dek olan anılarını yer yer güneşli bahçelerin parladığı korkunç kara düşlerle dolu bir roman gibi arkada bırakmıştı. Kendisini çevreleyen kara düşün son dikenli telleriydi. Şimdi, bütün kafası, bu yönde çalışıyordu. Anadolu'da tertemiz, insancıl ve milletçi serüvenler denizinde boy vermek ve gerekirse o denizde can vermek isteği, kendisini her an bu dikenli tellerle çevrilmiş sonu bellisiz kamptan dışarı iteliyordu.

Bu uzun bölümlü kara düş filmini geceyle birlikte bırakarak şafakla beraber kalktı. Kampın çevresini gözden geçirdi. Dikenli tellerin dört yanında Müslüman Hintliler nöbet bekliyordu. Bunların Müslüman olduklarını işaretlerinden anladı. Ahmet Efendi, çadırın dışında kıbleye durmuş sabah namazını kılıyordu. Müslüman nöbetçiler de onun namaz kılmasıyla çok ilgileniyorlardı. Bu ilgiyi gören genç boksör, nöbetçilere:

— Arkadaşım, Müslüman olduğundan verilen yemekleri yiyemiyor, bunların domuz etiyle yapıldığını sanıyor, dedi.

Gerçekten de adamcağız, salt kuru ekmek yemekle yetiniyor, gelen yemekleri geri çeviriyordu. Hintli asker, biraz sonra bir torba yiyecekle döndü. Ahmet Efendi çok sevindi.

Bu yardım işi genç boksöre başka bir düşünce esinletmişti. Acaba bu Hintli Müslümanlar, kendilerinin burdan kaçmalarına da yardım edebilir miydi? Bu düşüncesini ilk önce Kallavi Sokağı'ndaki zindanda arkadaşlık ettiği ve kendisine bir sürü altın veren genç Rus arkadaşına açtı:

— Ben burdan kaçmak istiyorum, bana yardım eder misiniz?

— Elbette!

— Teşekkür ederim.

— Yalnız, size ne gibi yardımımız dokunabilir?

— Bizim arkadaşla davranışlarımıza yabancı kalın yeter, olmaz mı?

Beraberce Rusların çadırına gittiler. Genç Rus ötekilere Esat Bey'in düşüncesini açıkladı. Hepsi, bu düşünceye yardımcı oldular. Onlar kaçmayacaktı. Her an memleketlerine gönderilmeyi bekliyorlardı. Hepsi Fransızca konuşuyordu. Alman subayı, Esat Bey'in yanına sokularak kaçarken kendisini de birlikte almasını diledi. Esat, bunu kabul etmekte duralamadı. Nöbetçilerin hep Müslüman oluşu kaçmayı kolaylaştıracaktı. Bunların din duygularını gıcıklayarak plânını uygulamaya karar verdi. Ahmet Efendi'yi de yem olarak kullanacaktı.

Ahmet Efendi'ye kaçma işini açınca ondan hiç ummadığı bir tepki gördü:

— Ahmet Efendi, buradan seni de beraber alıp kaçacağım.

— Ne diyorsun oğlum, delirdin mi sen? Aklını başına topla.

Bir yandan da korkudan okuyup üflemeye başlamıştı.

— Eğer bu Müslüman askerler burada olmasaydı bu düşündüğümüzü yapamazdık. Bu Hintli Müslümanlardan yararlanacağımızı aklım kesiyor.

Yapılan plân uygulandı. Bütün gece ezan okuma egzersizi yapan genç boksör, sabahleyin gür ve tatlı sesiyle kampı çınlatarak ezan okumaya başladı. Sonra, Ahmet Efendi'yle kıbleye dönüp namaza durdular. Bunları gören bütün Hintli askerler de tellerin dışında namaza durdular. Kampın içi dışı bir mescit namazgâhına dönmüştü. Bundan coşan Ahmet Efendi, yüksek ve yanık sesiyle Kur'an okumaya başlayınca Hintliler, "Allah! Allah!" sesleriyle kampı çınlattılar.

Bu iki Müslüman'la pek çok ilgilenen askerler, onların neden buraya düştüklerini sordular. Esat Bey de pek yanık hikâyelerle onların meraklarını dindirdi.

Onun, Müslüman askerlere, kendilerini burdan kurtarmaları için yaptığı yalvarış ve yakarış tam yemişini verir gibi göründüğü sırada kamp kumandanı işi çakarak nöbetçileri tellerden uzaklaştırdı. Ertesi gün kampın dört yanındaki nöbet yerlerine Mecusî Hintliler yerleştirilmişti. İlk kaçış plânı da böylece suya düşmüştü. Ne var ki kaçış düşüncesi, kene gibi genç boksöre

yapışmıştı. Bir gün Rusların dikenli tellere astığı battaniyeler ona bir esin verdi. Kampın dört yanı arada bir metre boşluk bırakılarak çifte tel örgü ile çevrilmişti. Yere sürünen bu battaniyelerin altından aralığa girince bir delik açıp öbür yana, serbestliğe geçmek olmayacak iş değildi.

Genç boksör, zindan arkadaşı olan Rus gencinin çadırına koştu. Mahpuslar, nöbetçilerin dikkatini dağıtacak işler yapacak olurlarsa kaçış plânı uygulanabilecekti. Ruslar, battaniyelerini tellere astılar ve Esat Bey, birkaç kez battaniyelerin arasına girdiği halde nöbetçilere görülmedi.

Ertesi gün temizlik başlayıp da Rusların battaniyeleri ta yerlere değercesine tellere asılınca Esat Bey'le Alman subayı, kurulmuş bir yay gibi heyecanlarını gizleyerek ya beyinlerine kurşunları yemeye ya da özgürlüğe kavuşmaya hazır beklediler. Ruslar, ağız armonikalarını çalıp gürültü patırtı ile nöbetçilerin dikkatini üzerlerine çektiler. Esat Bey, battaniyelerin arasına gizlenerek bir yer köpeği gibi toprağı eşmeye başladı ve epeyce yorulduktan sonra bir insanın geçebileceği gibi bir delik açmayı başardı. Karanlıkta Alman subayı ile çadırları dolaşarak herkesle helâlleşti. Ruslar, anı defterlerine imza ettirdiler. Kaçış sırasında Ruslar, yine hora tepiyor, armonika çalıyor, büyük bir gürültü çıkarıyorlardı. Genç boksör. Alman subayıyla battaniyelere doğru ilerledi. Her an kafasına bir kurşun yemeyi bekleyerek delikten öteye geçti. Çukura gizlenip sürünerek ve kısa aralıklarla koşarak bir fundalığa vardı.

Alman subayını, Paşa Çiftliği yakınında on beş dakika bekleyecek, gelmezse yoluna gitmekte serbest olacaktı. Gökyüzü yıldızlarla dolmuştu. Fundalıktan tatlı kekik ve türlü ot kokuları yükseliyor, cırcır böcekleri her yandan uyku verici sesleriyle birbirlerine karşılık veriyordu. Alman subayı, gelmemişti. Onu daha çok bekleyemezdi. Elleri ve dizleri kan içinde, fundalıkta ilerledi. Yüksek bir tepeye çıkıp da çevresinde ıssızlığın güvenli havasını duyunca, bitkin yere uzandı. Başını bir taşa dayayarak yorgunluktan hemen uykuya daldı.

Uyandığında tepesinde yakıcı öğle güneşi yükseliyordu. Tepeden inerek temiz bir su şırıldayan bir derecikte elini yü-

zünü yıkadı. Sonra, yine yola düştü. Bir köye uğradı. Kendisini esirlikten dönen bir asker gibi göstererek biraz yiyecek aldı. Sonra Lâpseki yolunu tuttu. Çanakkale'nin meşeli, çamlı, gürgenli, ıssız dağlık bölgesinde bir vahşi hayvan içgüdüsüyle bir gün bir gece dolaştıktan sonra, deniz kıyısını izleyen yola indi. Adalar denizinin balık ve yosun kokan rüzgârı serin bir mendil gibi terli yüzüne çarptı. Lâpseki yolunda kalpaklı Çerkezlere rastladı. Onlar da ona Lâpseki'de Çerkez Lütfü Bey'in hanını salıkladılar.

*

* *

Lütfü Bey'in hanını kolayca buldu ve Lütfü Bey'e ilk sorduğu adam da Lütfü Bey'in ta kendisi çıktı. Hancı:

— Ben de seni bekliyordum, dedi.

Boksör, Lütfü Bey'e bir Rus altını vererek:

— Yollarda üstüm başım kalmadı, dedi, bir kat külot, elbise ve ayakkabı, çamaşır istiyorum.

Biraz sonra tepeden tırnağa yepyeni giyinmişti. Akşamleyin Lütfü Bey'in odasında bir içki sofrası başındaydılar.

Lütfü Bey, birisini ona tanıttı:

— Çanakkale'de Paşa Çiftliği sahibi!

Genç boksör, bundan ürktüyse de belli etmedi. Bu sofra başında hoşuna giden kimi bilgiler aldı.

Biga, işgal bölgesinin dışında ve Kuvayı Milliye'nin canlanmaya başladığı bir yerdi. Gece rahat ve deliksiz bir uyku çekti. Sabahleyin Lütfü Bey:

— Azizim, dedi. Sen de esaretten gelen bir insan hâli yok. Senin başından bir kaza geçtiği belli. Merak etme, biz mert, erkek insanlarız. Dün akşamki arkadaşlarım da böyledir. Bana güvenebilirsin. Durumunu anlat da gereğini düşünelim.

— Evet, Lütfü Bey esaretten gelmiyorum. Daha beter. Düşman zindanından geliyorum. Buyurun, isterseniz beni teslim edin.

— Müsterih ol yavrum, ben her şeyi anladım. Al oku! Diyerek cebinden bir kâğıt çıkardı.

Bunda kendisiyle Alman subayını yakalayanlara İngilizlerin yüz altın vereceği yazıyordu. Alman subay, Lâpseki yolunda yakalanıp İngilizlere verilmişti:

Lütfü Bey:

— Oğlum, değil yüz İngiliz lirası, milyon olsa, benim ve arkadaşlarımın gözünde değeri yoktur. Bir Türk gencinin değerine paha biçilmez. Yalnız, dikkatli olalım. Çünkü bu yüz İngiliz lirası sözü, kimi sütü bozukları çileden çıkarmış. Çanakkale'den dört yana dağılmışlar, harıl harıl seni arıyorlar. Bunlardan birkaçı Lâpseki'ye dek gelmiş. Çanakkale'den Lâpseki Jandarma Kumandanlığına telgrafla haber verildiğini de anladım. Fakat hiç merak etme. İhtiyatlı ol. Ben her şeyi yoluna koyacağım.

Lütfü Bey, bunları söyleyerek gitti. Yarım saat sonra yanında genç bir jandarma subayıyla döndü.

Genç boksörde şafak attı. Demir gibi yumruklarıyla jandarma subayını nakavt ederek tabancasını almak üzere hazırlanıyordu ki Lütfü Bey işi anlayarak:

— Ne o, evlât! Dedi. Seni jandarma subayına teslim edeceğimi mi sandın? Neden böyle rengin attı? Merak etme, bu bey Lâpseki Jandarma Kumandanıdır. İkimiz de şu sırada burada sana yardım etmek üzere bulunuyoruz.

Jandarma subayına:

— Böyle bir gence nasıl kıyılır da düşmana teslim edilir? Dedi.

Jandarma subayı:

— Sen bu duruma nasıl düştün? Dedi, ben senin İstanbul'da İngiliz şampiyonuyla son maçını seyrettim.

Esat Bey, biraz kaçamaklıca başından geçenleri bir çırpıda anlattı. Jandarma subayı:

— Merak etme, kardeşim, dedi. Gerçi seni yakalamak üzere emir verdiler. Lâkin şansın varmış. Lütfü Bey'e rastladın da iş aydınlandı. Yoksa biz de az kaldı bir yanlışlığa düşüp sonra vicdan azabı çekecektik. Şimdi, senin burada kalman hem bizim için sorumluluk yükleyici, hem de senin için tehlikelidir. Hemen burdan uzaklaş! Bunu Lütfü Bey, sağlayacak. Yolun

açık olsun. Çanakkale sınırını geçtin mi işgal bölgesi dışındasın. Ondan sonra serbestsin. Hiç merak etme.

Jandarma subayı, Esat Bey'in elini sıkarak ayrıldı. Lütfü Bey de genç boksörü bir kadın kılığına soktu.

— Şimdi bu kılıkla şehirden çıkarsın. Fakat yalnız değil. Yanına bir köylü kadın vereceğim. Kadın, seni bir köye götürecek. Orada Çerkez Neşet Çetesi var. Seni onlara teslim edecek. O çete ile birlikte Biga'ya gideceksiniz.

Lütfü Bey, bundan sonra genç boksöre birçok mermiyle birlikte bir de kız gibi tabanca verdi. Genç adam, tabancanın parasını vermeye hazırlandığında Lütfü Bey yalnızca güldü ve elbisenin parasını da geri verdi. Lütfü Bey'in, sonraları Kurtuluş Savaşı boyunca büyük yararlıkları görülecektir.

Lütfü Bey'in hazırladığı iki eşekten birine binmeden önce Esat Bey, altın yürekli han sahibini can ve gönülden son kez selâmladı ve köylü kadınla birlikte eşeklerin sırtına atlayarak mola verilecek köye yollandı. Çerkez köyünde onu konuk ettiler. Çeteci Neşet daha gelmemişti.

Bütün gece gözüne uyku girmedi. Sırtındaki kadın giyeklerini çıkarıp atarak gece yarısı köyden ayrılıp Biga'ya doğru tek başına yola düştü. Şafak sökerken Biga göründü. Artık, işgal bölgesi dışındaydı. Geniş bir soluk aldı.

*

* *

Esat Bey, Biga'da otelimsi bir hana indi. Hiç durmaya gelmezdi. Hemen yıkanıp temizlendikten sonra ilk iş olarak Lütfü Bey'in Biga Müftüsüne yazdığı salık mektubunu yanına alarak müftünün dairesine yollandı. Çarşıda herkes alışverişindeydi. Bir tek ilgi çekici şey, şurda burada tepeden tırnağa silâhlı atlı çetecilerin rahatça dolaşıp durmasıydı. Bunlar, elbette millî güçlerden başkası olamazdı.

Müftü dairesinde, Müftü Ahmet Hamdi Efendi'yi buldu ve elini öperek Lütfü Bey'in mektubunu ona uzattı. Müftü nur yüzlü, saygı duygusu aşılayan bir adamdı.

— Buyurun, oğlum! Dedi.

Mektubu okuyan Ahmet Hamdi Efendi, Lütfü Bey'i çok sevdiğini söyledi. Lütfü Bey'in mektubunda ilginç birkaç satır da vardı: Lütfü Bey, genç boksörün dileği üzerine, onun Sivas'tan, Mustafa Kemal'in yanından geldiğini yazmıştı. Böylece Esat Bey, Sivas'taki temsil heyetinin yakın bir adamı olmuş oluyordu.

— Hoş geldiniz oğlum! Dedi. Size elimizden ne gelirse yaparız. Konaklayacak yer buldunuz mu?

— Buldum, efendim.

— Oğlum, bu akşam bendehanede hem akşam yermeği yeriz, hem de sizi bir arkadaşla tanıştırırım.

Akşamleyin buluşmak üzere ayrılıp yine çarşıya daldı. Kahveler, yollar tıklım tıklım çeteci doluydu. Bir kahvede oturdu. Öteki masada tepeden tırnağa silâhlı iri yarı, geniş omuzlu, esmer ve yiğit görünüşlü, bir genç adam, bir kişiyle tavla şakırdatıyordu, birçok seyirci de onun oyununu seyrediyordu. Genç boksör, kahveci çırağına bunun kim olduğunu sordu. Çocuk garip garip onun yüzüne baktı:

— Kara Hasan Amca'nın çetesinden!

Kara Hasan'ın çeteleri demek ki şehrin geleneğine girmişti. Akşamleyin Müftü Ahmet Hamdi Efendi'yle buluşup evine giden Esat Bey, yemeğini yiyip kahvesini içiyordu.

Müftü:

— Efendim, nedir, Biga'da kalmak mıdır niyetiniz? Diye sordu.

— Buraya gelmemden maksat şudur, efendim:

Buradaki silâhlı güçleri tespit ederek bir düzene soktuktan sonra, Sivas ile bağlantı kurmak. Mustafa Kemal Paşa'dan alınacak talimat gereğince davranmak.

— Esasen biz, buranın durumunu bildirdik. Burası kargaşa içindedir. Hükümet makamlarının icra gücü kalmamıştır. Şehir, Kara Hasan'ın kumanda ettiği bir çete aracılığıyla yönetiliyor.

— Bu kuvvetin tutarı nedir?

— Silâhlanmış süvari olarak iki yüz kişidir. Fakat bunlar Kara Hasan çağrıda bulununca dört-beş bin kişi olabilir. Al-

lah'a şükür, İstanbul hükümeti buraları etkileyemiyor. Mutasarrıfımız da soğukkanlı bir insan olduğundan sağduyu ile davranıyor.

— Müftü Efendi, Kara Hasan ile tanışmak isterim.

— Yarın, Cuma namazından sonra karargâh kurduğu hana gider, orada görüşürüz.

Cuma namazından sonra camiden çıkarken Müftü'nün yanında "esmer, pehlivan yapılı, yirmi sekiz-otuz yaşlarında, omzunda gümüşlü bir filinta *(tüfek)* bulunan bir adam vardı." Onun yanında da altı silâhlı koruyucu yürüyordu.

Caminin avlusunda müftü:

— Kara Hasan'ı tanıyor musun? Dedi.

— Hayır efendim!

Müftü, her ikisini böylece tanıştırdıktan sonra çarşıya doğru topluca yürüdüler. Genç boksör, çarşıdan geçerken bütün kahvedekilerin ve esnafın yerlerinden kalkarak Kara Hasan'a selâma durduklarını gördü. Demek ki bugünlerde Biga'nın en büyük adamıydı. Genç boksör, bunu yadırgamakta gecikmedi. Karargâhın bulunduğu hana vardılar. Müftü, Kara Hasan'ın yanından hiç ayrılmayan zeki ya da kurnaz görünüşlü bir adamı "Suphi Bey" diye Esat Bey'e tanıttı. Genç boksör, Kara Hasan'la Suphi Bey'in gizlice hep kendisini dikizlediklerini görüyor, hiç renk vermiyordu. Hanın üst katındaki bir odada peykeler ve kaba minderler üzerinde bağdaş kurarak oturdular. Odada bir sürü çeteci de vardı.

Müftünün bir işaretiyle hepsi çıktı. Geriye dört kişi kaldı. Kara Hasan, Suphi Bey, Müftü ve genç boksör. Müftü, sözü açarak Anadolu'da Yunanlıların karşısında örgütlenen Kuvayı Milliyeci cephelerden, Sivas'tan v.b. konuştu.

" Kara Hasan, dikkatle dinliyor. Suphi ise kaşını gözünü oynatıyordu. Kara Hasan da arada bir gözlerini Suphi'ye kaydırıyordu. Bu da gösteriyordu ki Kara Hasan'ın akıl hocası Suphi'ydi." Müftü, Kara Hasan'a:

— Bu delikanlı buraya neden geldi, biliyor musunuz? Diye sordu.

— Hayır efendim.

— Sizlere Sivas'ın selâmını getirdi. Dindaşlarımız, Türdeşlerimiz ta İç Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığı altında düşmanla savaşmak için hazırlıklar yapıyorlar. Bu genç, buraya onlarca gönderilmiş, soruyor:

Sizler, ne yapacaksınız? Elinizi, kolunuzu bağlayıp seyirci mi kalacaksınız? Yoksa savaşa atılan vatandaşlarımıza, kardeşlerimize yardım edecek misiniz? Ne karşılık verelim?

Bu soru, derin bir sessizlik duvarına çarparak kırıldı. Bir süre sessizlikten sonra okumuş bir adam olan Suphi Bey, ağırdan sözü aldı:

— Biz silâhlandık, köylerimizi ve şehrimizi koruyoruz. Güvenliği sağlıyoruz. Bunun dışında İstanbul'dan bize bir emir gelmediğinden başka bir biçimde davranamıyoruz.

Bu söz üzerine genç boksörün başından aşağı bir teneke su dökülür gibi odlu. Müftü Ahmet Hamdi Efendi, bu sözün taşıdığı elektrik yükünü kavrayarak etkili bakışlarını bir şamar gibi Suphi Bey'in yüzüne çarptı. Suphi Bey, hemen yola geldi:

— Elbette yardım edeceğiz. Ama bu işler kolay mı? Koca üç devletin ordularına bir avuç insan ne yapabilir?

Esat Bey, sözü kaptı:

— Arkadaş, sen ne söylüyorsun? Öyleyse senin memleketle hiç ilgin yok! İç Anadolu'da ne olduğunu biliyor musun? Kâzım Karabekir Paşa'nın muazzam bir ordu ile geldiğini duymadın mı?

Müftüye de:

— Hocam, bu ne kaygısızlık? Keşke buraya yalnız geleceğime beş-altı yüz atlı alıp gelseydim! Dedi. Sonra yine Suphi Bey'e döndü:

— Arkadaş, sen merak etme. Her şey tıkırında gidiyor. Mustafa Kemal, Çanakkale'de nasıl son dakikada yendiyse bu kavga da başarı ile sonuçlanacaktır. Yalnız, milletin yürek gücünü sağlamlaştırmalı. Bunu siz yapacaksınız. Bakınız, koca bir mutasarrıflığın vebalini boynuna almışsınız. Eğer bu iş olmasa, korkarım pek yakında adamı sorguya çekerler ha!

Bu blöf Kara Hasan'la Suphi Bey üzerinde büyük ve gözle görülür bir etki yaptı.

— Lütfen bana bir kâğıt kalem!

Şu müsveddeyi yazdı:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

Sivas

- Biga'daki kuvvetlerin reisleriyle temas ettim. Pek yakında sonucunu bildireceğim. Bu arkadaşlar, size selâm ve saygılarını bildirirler."

Müftü ile çete reisleri ve genç boksör, bunun altını imzaladılar.

— Bir adam gönderip telgraf müdürünü buraya çağırtır mısınız?

Kara Hasan, hemen yerinden fırladı ve dışardaki adamlarından birine, telgraf müdürünün hemen karargâha getirilmesini buyurdu. Telgraf müdürü etekleri zil çalarak ve korkudan titreyerek geldi. Esat Bey:

— Size geciktirilmesi ölümle bitecek bir telgraf vereceğiz. Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilecek. Önemini anladınız, değil mi? Cevaplıdır. Bir ayak önce yerini bulmalıdır. Siz de bilirsiniz ki bir vatan işidir bu. "Makina başında" der, karşılığını alırsınız.

— Pekâlâ efendim! Emir buyurursunuz, görevimizdir!

— Karşılığını burada bekliyorum.

Telgraf müdürü, kâğıdı aldı ve seğirterek odadan çıktı.

Esat Bey, Suphi Bey'e:

— Ağabey, dedi. Ben biraz sert konuşuyorum. Kusura bakma, öyle alıştım. Kafkas Cephesinde çarpışanlar biraz sert olurlar. Çünkü havası serttir oranın!

"Ağabey" sözü Suphi Bey'in pek hoşuna gitmişti. Esat Bey, Müftü ile gitmek üzere ayağa kalkınca Kara Hasan'la Suphi Bey, onun karargâhta kalmasını istediler ve ona bir oda ayırdılar.

Kara Hasan:

— Bey, bu akşam çorbayı beraber içeriz. Sen artık bizimsin, dedi.

— Hayhay efem!

Esat Bey caddede müftü ile birlikte yürüyordu:

— Tebrik ederim, seni evlâdım. Bu adamların güvenini kazanmak kolay iş değildir.

— Affedersiniz, müftü efendi. Bu adamlar üstüne bana biraz bilgi verebilir misiniz?

— Kara Hasan, çok yürekli bir adamdır. Seferberlikte birçok cephelerde savaşmış, en sonra bir subayla geçimsizlik yüzünden kaçarak eşkıyalık yapmaya başlamıştı. Avenesi de pek müthiş adamlardı. Savaş bitince şehre indiler. Şimdi, şu gördüğünüz biçimde şehri koruyorlar. Ama cahilliklerinden dolayı çok ileri gidiyorlar. O derece ki muhakeme yapmak, yargılar vermek gibi aşırı davranışlarda da bulunuyorlar. Suphi Bey, aslen İstanbulludur. İyi bir aile çocuğudur. Babası, vaktiyle Biga'da mutasarrıflık etmiş olduğundan Bigalı sayılıyor. Yaşamı iyi değildir. Sabıkalıdır. Katillikten hapishanelerde yatmıştır. Kaçakçılık v.b. gibi işlerle uğraşmış. Kara Hasan'ın akıl hocasıdır. Kara Hasan pek cahil bir insan olduğundan Suphi, cahilliğinden yararlanarak istediğini yaptırıyor.

— Kuvvet kimdedir?

— Kara Hasan'dadır. Bütün köylü ve avenesi, kendisine sanki taparlar. Şimdi ne yapacaksınız?

— Yapılacak iş kolay. Mustafa Kemal Paşa'dan talimat gelecek, ona göre davranacağız. Bu elde olunan silâhlı kuvvetler, bugün için önemli bir güçtür. Bunlar, böyle başıboş bırakılırsa bir gün milletin başına belâ olurlar.

*

* *

Müftüden ayrılan Esat Bey karargâhta kendisine ayrılan odaya yerleşti. Akşam yemeği için sofraya inen genç boksör, orda son kerte korkunç suratlı bir adam gördü. Bu adamın gözlerinin biri yeşil, öbürü kapkaraydı. Bu ünlü eşkıya Kürt Mehmet Çavuş'tan başkası değildi. Esat Bey, yemekte bayağı tedirgin oldu. Bu adam, kendisiyle aşırı derecede ilgileniyordu ve bu ilgi, hiç de hayra yorulacak gibi değildi.

En sonra Kürt Mehmet Çavuş, Suphi Bey'e:

— A beyim, dedi, daha tüyü tüsü yeni terlemişlerle yola çıkarsak vay geldi başımıza!

Suphi Bey de bu lâftan hoşlanmış gibiydi, "bıyık altından gülüyordu." Bunun altından kalkmamak çok tehlikeli olabilirdi.

Genç boksör:

— Mehmet Çavuş, dedi. Sen bilir misin bir söz vardır. "Halep ordaysa arşın burdadır." Dört jandarmaya karşı kurşun atmak, sıkıyı görünce kaçacak delik aramak... Bunu, benim memleketimde mahalle çocukları oyun diye oynar. Haydi, ben elli silâhlı ile Çanakkale'yi basacağım; yüreğin söylüyor mu? Bak, sana çetecilik nedir göstereyim. Var mısın bu işe? Bunları yapacak gençlerdir. Kartaloza kaçtıktan sonra mahalle kahvesinde cart curt etmek zamanı gelir. İnşallah yakında iş başında görüşürüz.

Mehmet Çavuş, bu söze kızacağına hayran oldu. Kara Hasan'a:

— Ulan Hasan, senin gördüğün gibi, İstanbullu muhallebi çocuğu değil! Dedi.

Bu sırada hanın kapısında gürültüler oldu ve biraz sonra içeri iki gece bekçisinin arasında iri yarı bir hırsız girdi. İlk bakışta hiç de kötü bir insana benzemeyen bu adamcağız, yassı burnu, ablak yüzüyle bir Tatarı andırıyordu. Çaldığı şeyler de ufak tefek türdendi. Belli ki açlık yüzünden yapılmış bir çarık hırsızlığıydı bu. Kara Hasan:

— Ulan, utanmıyor musun kalıbından, hırsızlık ediyorsun? Diye bağırdı.

Hırsız, orada bulunanların topuna birden sövüp saymaya başladı:

— Burası neresi be? Dedi. Jandarma karakolu mu? Nerde kaldı sizin erkekliğiniz? Ne korkuyorsunuz? Elimi ayağımı tutacak daha adamınız yok mu?

Kürt Mehmet Çavuş, yerinden fırlayarak elleri bağlı adama bir tokat aşk etti. Hırsız güldü:

— Eli kolu bağlı adama karılar da tokat atar, dedi.

Genç boksör, Kara Hasan'ı, Suphi'yi ve Kürt Mehmet Çavuş'u yere vurmanın zamanı geldiğini anladı:

— Durun! Dedi. Bu adamın hakkı vardır. Mehmet Çavuş, sen silâhsız olarak bununla baş edemezsin. Kara Hasan, sen de. Bu adam hepimize sövüp saydı. Fakat onu elleri kolları bağlı olarak dövmek bize yakışmaz. Silâhı yok ki bu silâhla bu hakareti temizleyelim. Siz bunu bana bırakın, ben nasıl yapacağımı bilirim.

Belinden tabancasını çıkarıp Mehmet Çavuş'a uzattı:

— Al, Mehmet Çavuş sende dursun. Şu adamı da aşağı, hanın avlusuna götürün. Hanın kapısını da kapayın. Ben geliyorum.

Çete reisleri büyük bir şaşkınlık içindeydi. Hepsinin meraklı bakışları karşısında hırsıza yaklaşan genç boksör:

— Bana bak, arkadaş, dedi. Sen, "Ellerimi bırakın, gösteririm size!" demiştin. Eli bağlı adamı karılar da döver dedin. Şimdi, senin ellerini bıraktıracağım. Eğer bana yapabileceğini yapamazsan, sana şurada yatırıp ibreti âlem için yüz sopa vurdururum. Benimle dövüşmekte serbestsin! Dövüş, yoksa hâlin harap olur, anladın mı?

Bekçilere:

— Bırakın şunun ellerini, siz de yana açılın, dedi.

Genç boksör, elleri çözülen adama açılıp bir tokat aşk etti. Hırsız, ellerini pençe gibi açarak onun üstüne yürüdü; boğazına sarılmak istedi. Genç boksör, kendisine yaklaşan adamın midesine bir direkt, çenesine ünlü sağ yumruğunu indirdi. Adamcağız bir boş çuval gibi olduğu yere yığıldı kaldı.

— Yüzüne biraz su dökün! Biraz sonra kendine gelir. Cezası neyse verirsiniz.

Mehmet Çavuş'un şaşkınlıktan ağzı açık kalmıştı:

— Cin misin be çocuk sen? Dedi.

Çevreyi saran bütün çetecilerle çete reisleri şaşkın ve saygılı gözlerle genç adama bakıyorlardı. Haber şehirde yıldırım gibi yayılmıştı. Bundan sonra Kürt Mehmet Çavuş'la genç adam, çok iyi dost oldular, artık içtikleri su ayrı gitmiyordu.

Mustafa Kemal Paşa'dan "Talimat postadadır." diye bir telgraf gelmişti. Bunun üzerine Esat Bey davrandı.

Mustafa Kemal Paşa, hemen bir kongre yapıp sonucunu bildirmelerini diliyordu. Genç adam, Müftü Ahmet Hamdi Efendi başkan olarak bir yönetim kurulu meydana getirdi. Kendisi Sivas temsilcisi olarak kaldı. Gençlerden bir propaganda örgütü kurdu. Her gün şundan bundan gelen haberleri olumlu bir sonuca bağlayıp bu gençlerin diline düşürüyor, onlar da alabildiğine yayıyorlardı. Bu örgüt, sınırlarını Biga köylerine dek genişletmişti. Bir gün Suphi Bey, elinde bir telgrafla Esat Bey'in odasına girdi. Telgraf Mustafa Kemal'den geliyordu. Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Derneklerinin Sivas'ta ilk kongreyi yaptığını bildiriyordu.

Esat Bey'in kurduğu derneğin yönetim kurulu da bu telgrafa iyimser bir karşılık verdi. Kongreyi kutluyorlar, Biga'da gerekirse dört bin silâhlı süvarinin çıkarılabileceğini yazıyorlar, bir ayak önce örgüt için bir program ve talimat yollanmasını istiyorlardı. Bu telgrafa atılan imzalar şöyleydi:

"Müftü Ahmet Hamdi Efendi, Müdafaayı Hukuk Başkanı, Kara Hasan ve Suphi, millî kuvvetler kumandanı, Esat Biga Delegesi."

Esat Bey köyleri dolaştı. Herkes silâhlıysa da örgütlenmemişti. Yeşil-kara gözlü Kürt Mehmet Çavuş, artık seve seve genç boksörün buyruğuna girmişti.

Esat Bey, her Allah'ın günü yanında en içten arkadaşı Mehmet Çavuş'la Biga köylerini gezip dolaşıyor, örgütü buralara yaymaya çalışıyordu. Bir gün yine kendilerini atların gidişine bırakmış, köyden dönerlerken yolda çetenin adamlarından birine denk geldiler. Bir İngiliz subayı onu adamlarıyla yolda çevirmiş, omzundaki filintanın, İngiliz silâhıdır diyè mekanizmasını söküp almıştı. Bu olay, çete erlerini çok kızdırdı. Hele Kürt Mehmet Çavuş, İngiliz subayını hemen yakalayıp kıtır kıtır kesmeyi önerdi. Genç boksör:

— Bırak, hele o İngiliz subayı şehre girsin! Dedi.

Şehirde işi Kara Hasan'a anlattı:

— Efe, dedi. Ben bu adama bir iş yapacağım ki bütün halk seyretsin. Şimdi, bütün çeteyi burada topla ve hazırla. Ben,

Mehmet Çavuş'la İngiliz'in konakladığı hana gideceğim. Siz bütün kuvvetlerle hanın önünden geçeceksiniz. Geçidin ardı kesilmeden arkadan dolaşıp yine geçeceksiniz. Yani bu kuvveti herhalde birkaç bini aşkın göstereceksiniz. Sonra, karargâhın önünde bir miktar kuvveti düzgün bir biçimde dizeceksiniz. Bu sırada ben İngiliz'i getirip askerî ve nizamî bir biçimde mekanizmayı ona taktırtacağım. Yani tarziye verdireceğim, anladın mı? Sonra Esat Bey, Mehmet Çavuş'la İngiliz'in indiği hana gitti. İngiliz, tercümana bunların neden geldiğini sordu. Bunun üzerine Esat Bey, en güzel Londra şivesiyle konuşmaya başlayınca genç İngiliz subayı şaşırdı. Genç boksör, İngilizle konuşurken hanın önünden çete dizileri geçmeye başladı:

— Bunlar nedir?

— Doğu cephesinden gelmekte olan kuvvetlerin öncüleri!

— Demek burası silâhlanmış!

— Elbette! Siz, herhalde yolunuzu şaşırdınız. Burası milli sınırdır. Bırakışmayla ilişkisi olmayan bir şehirdir. Siz, buraya nasıl geldiniz? Şimdi, bizim esirimiz sayılırsınız! Hem, siz ne yaptınız? Bir erimizin silâhının mekanizmasını almışsınız!

— Evet, bu bir İngiliz silâhıdır.

— Olabilir, bizde İngiliz, Rus, Fransız her türlü silâh var. Kumandanın emri üzerine siz şimdi burada gözaltında bulunmaktasınız.

— Demek, burası Kuvayı Milliye şehirlerinden?

— Elbette! Ne sanıyorsunuz? Ben size içten bir salıkta bulunacağım. Hemen gidip kumandana tarziye veriniz ve aldığınız mekanizmayı da geri veriniz! Yoksa... Bu adamlarla başa çıkamazsınız. Ancak, dediğim gibi davranırsanız ben sizi serbest bıraktırırım. Söz veriyorum. Anlaştılar, birlikte handan çıktılar. Kara Hasan'ın karargâhına vardıklarında önde sıralanmış çete eratıyla yüz yüze geldiler. Kara Hasan geldi ve İngiliz subayı herkesin işitebileceği yüksek sesiyle özür diledi. Mekanizma da erin tüfeğine törenle takıldı. İngiliz subayının sözlerini Esat Bey Türkçeleştirmişti.

Bundan sonra genç boksör, İngiliz subayıyla üç adamını yanına alarak şehirden çıkardı.

— İngilizceyi nerede öğrendiniz?

— İngiltere'de.

Sonra İngilizler de, genç boksör de atını kamçıladı ve ters yönde uzaklaştılar. Bu olay Biga'da bir bomba gibi patlamıştı. Herkes durup dinlenip bunun sözünü ediyordu. Mehmet Çavuş'un ağzı kulaklarına varıyordu:

— Hasan, Hasan! Gördün mü şehir uşağını? Nasıl fon-fin, fon-fin herifin dilinden konuştu da bu işi yaptı. Allah aşkına, bu dili nerede öğrendin?

— Okulda.

— Suphi Bey, bu mekteplilerle başa çıkamayız. Nafile orada mırıldanma!

*

* *

Esat Bey, bir gün pazarda dolaşırken, karargâha yeni yerleştiğinde iki boks yumruğuyla yere serdiği hırsız Tahsin, kolunu dürttü.

— Ne o Tahsin? Hayrola, sen daha buralarda mısın?

— Nereye gideyim beyim, düşman içine mi? Beyim, biraz görüşmek isterim seninle.

— Yoksa benden öç mü almak istiyorsun?

— Beyim, o da ne demek? Ben, seni çok sevdim. Bende sizin işinize yarayacak satılık ve memlekete yararlı olacak silâh var. Mavzer ve cephane, buyurun, bakın!

Arabalarını konakladığı hana vardılar. Bir öküz arabasının içinde on tane kız gibi, gıcır gıcır mavzer yatıyordu. Yanı başlarında dört sandık da cephane vardı.

— Kaç para istiyorsun bunlara?

— Vallahi beyim, ne verirsen ver. Ben bunları size para karşılığında vermek istemezdim ama harçlık gerek. Ben, size bunlardan daha da getiririm.

Genç adam, heyecanlanmıştı. Tahsin'i alıp daha serbest görüşmek üzere kırlara sürükledi. Bir bostana girip yere oturdular.

— Anlat bakalım, bu silâhlarla cephaneyi nereden buldun?

— Efendim, malûm ya... Sanat gereği! Geceleri bir yolunu bulup Çanakkale'de işgal kuvvetlerince korunan depolardan battaniye, kaput v.b. aşırıyorum, köylülere satıyorum. Bu kez yine girdim bir depoya; baktım ağzına dek binlerce silâh ve cephane dolu. Gördüklerinizi aşırabildim. Memleket için lâzım olur, beyim. Biz her ne kadar doğru yolda yürümesek de yine vatan evlâdıyız. Memlekete hizmet boynumuzun borcudur.

— Haydi, kalk, silâhları karargâha götürelim.

Silâhları arabayla karargâha götürdüler. Bunları Kara Hasan'la, arkadaşlarına gösteren Esat Bey:

— Size daha böyle binlerce silâh sağlayacağım, dedi.

Hırsız Tahsin'le boksör, ertesi sabah Çanakkale'ye doğru yola çıktı. Esat Bey, tam bir Çanakkale köylüsü kılığına girmişti. Ayağındaki çarıklar, bacağındaki şalvar ve köylü mintanıyla Tahsin'den ayırt edilir yeri yoktu. Hiçbir güçlükle karşılaşmadan silâh depolarını pek yakından inceledi. Bir kroki çizdi. Çok sıkı korunmayan bu depoları başka bir gün boşaltmak üzere geri döndü.

Biga'ya vardığında Müftü Ahmet Hamdi Efendi, eline bir telgraf tutuşturdu. Mustafa Kemal'den geliyordu. Bunda, Biga Kuvayı Milliyesi'nin Balıkesir'deki 61. tümen kumandanı Albay Kâzım (Özalp) Bey'le bağlantı kurması salıklanıyordu.

Esat Bey Balıkesir'e varıp Albay Kâzım Bey'i görmek zorundaydı. Yalnız kendisi uzaklaşınca örgütün başka hırslara alet edileceğinden korkuyordu. Bundan dolayı başta müftü olarak Kuvayı Milliye kumandanlarını da bir araya toplayıp hepsine Kuran'a el bastırarak yemin ettirdi. Yemin edileceği sırada müftü söz aldı:

— Oğullarım, dedi, burada toplanmamızın nedenini biliyorsunuz. Vatanı düşmandan temizlemek amacıyla kurulmuş olan Müdafaayı Hukuk Derneği'ne ve onun seçtiği reis Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı kalarak ve el ele vererek Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasında, düşmanla sonuna dek dövüşeceğimize yemin eder misiniz?

Herkes, ayrı ayrı yemin etti. Kürt Mehmet Çavuş, genç boksörün yanına birkaç çeteci de vermek istediyse de o tek başına yola çıkacağını söyledi. Karargâh arkadaşlarıyla ve müftü ile helâlleşen Esat Bey, gidip yattığı handa hırsız Tahsin'i buldu. Ona Balıkesir'e giden en kestirme yolları bilip bilmediğini sordu. Tahsin, onunla yolculuğa can atıyordu. Ona da bir at satın alarak gecenin karanlığında yola çıktılar. Gündüzleyin herhangi bir pusuya düşebilirlerdi. Genç adam, yolda düşüncesini değiştirmişti. İlkin Bandırma'ya gidecekti. Nedeni vardı. Geçecekleri Manyas köyleri, hep sarayla ilgisi olan Çerkez ailelerinin yaşadığı yerlerdi. Şimdi de kulaktan kulağa gelen söylentilere göre Mustafa Kemal'in güttüğü Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklanmak üzereydiler. Belki de gizliden gizliye kurulmakta olan halife ordusunun el değmemiş stokları, bu köylerde yatıyordu. İki yolcu, konuşarak, dertleşerek, yıldızları seyredip uzak yakın seslere kulak vererek ilerliyorlardı.

Bu arada Tahsin, asıl adının "Manyaslı Çerkez Durmuş" olduğunu da çıtlattı ve bundan sonra bu adla çağrılmasını diledi. Sonra, şimdiye dek sürüp gelen yaşamından bıkıp usandığını, bundan böyle namuslu bir yurttaş olarak yaşamak istediğini söyledi. Durmuş, bir çiftliğe yaklaştıklarını söylemişti ki azgın birkaç köpek karanlıkta üzerlerine atıldı. Birisi, Durmuş'un bacağını kapmış, parçalamak üzereydi. Başka bir kurtuluş çaresi göremeyen Esat Bey, tabancasını çekti ve olur olmaz yerde silâh atmanın büyük tehlikesini bile bile üst üste beş el silâh attı. Silâh sesine çiftliğin adamları koşup geldiler.

Gelen adamlar, yorulmuş hayvanlarını ahıra çekerek onlara da bir odada iki temiz yatak serdiler. Biraz sonra, sırtına uzun bir şeyh cübbesi giymiş olan çiftlik kâhyası gelip onları üstünkörü sorguya çekti. Esat Bey, bir öğrenci olduğunu, yolunu şaşırarak buralara düştüğünü, yanındakinin de kılavuzu olduğunu söyledi. Adam da kendini şöyle tanıttı:

— Ben, Yusuf. Safer Bey'in çiftlik kâhyasıyım.

Safer Bey, sonraları, Anzavur hilâfet ordusunun kurmay başkanlığını yapacak olan azgın bir padişahçıydı. Sabahle-

yin, Esat Bey mışıl mışıl uyuya dursun Durmuş kalktı, çeşmede elini yüzünü yıkarken çiftlik kâhyası üstüne vardı ve ona Esat Bey için:

— Bu zıpır adam kimdir, iyi bir mala benzemiyor, deyince kafasının tası atan ve bir övünme belâsına yenilen Durmuş, adama şöyle karşılık verdi:

— Ulan o, senin gibi bir milyon uşağa değer. O, millet fedaisi Mustafa Kemal Paşa'nın çete reisidir!

Kâhya bunları işitince, Durmuş'un Çerkez olduğunu bilmeyerek, çobanlara:

— Çabuk benim hayvanımı hazırlayın. Ben köyden dönünceye kadar odayı kapayın, içerdeki adamı dışarı çıkarmayın! Diye buyurdu.

Genç boksör, uyanıp da Durmuş'un kırdığı korkunç potu kendisinden işitince şaşırıp kaldı. Kâhyanın ata atlayıp adam toplamaya gittiğini anlayan Durmuş, iki çobanı da bıçaklayıp iş göremeyecek halde yere sermişti. Esat Bey, bu hikâyeyi de dinleyince çok üzüldü. Adamcağızların kanlar içinde, elleri ve kolları bağlı olarak yattıkları kulübeye gitti. Onların yaralarını yıkayıp sardı ve onları orda bırakarak kâhyanın işini görmek üzere köye giden yolun kıyısındaki çalılıklarda pusu kurdu:

Gerçekten de kâhya, yanında beş silâhlı Çerkezle doludizgin geliyordu. Sonra kendilerine epey uzak bir yerde durdular. Atlardan indiler. Adamlar yelpaze gibi açılarak çiftliği sarma tertibatı aldılar. Genç boksörün anladığına göre kâhya adamları burada pusuya yatırmıştı. Kendisi yalnız başına sözde genç boksörün mahpus bulunduğu odaya gidecek, onu bu yola çıkaracak ve adamlarının pususuna düşürecekti. Genç boksör, bunu anlayınca hemen bir tedbir aldı. Adamlarını pusuya yatıran kâhya tek başına çiftliğe doğru giderken tam önlerinden geçiyordu ki fırlayarak üzerine atıldılar. Genç boksör, kâhyanın çenesi budur deyip bir sağ kroşe patlattı. Adam bir çuval gibi kucaklarına düştü. Daha önceden, Esat Bey'in emriyle leş gibi kokan eski yün çorabını elinde hazır tutan Durmuş, bunu boğazına dek herifin ağzına tıktı. Onu hemen gizlendikleri yere sürüklediler. Sonra Durmuş, genç adamın em-

riyle gizlenerek çiftliğe yaklaştı ve havaya beş-altı el ateş ederek onun yanına döndü. Elleri mavzerli beş adam, silâh seslerini işitince koşarak çiftlik yapılarına doğru uzaklaştılar.

Kâhyanın da mavzerini alan iki arkadaş, atlarına atladılar ve sürdüler. Bundan sonra kazasız belâsız Bandırma'ya vardılar. Durmuş'u iki atla bir handa bırakan genç boksör, kendisi de kasabanın en iyi bir oteline yerleşti.

Otelde biraz dinlendikten sonra kalkıp kasabanın çarşısını dolaştı. Üzerinde "Askerî Emekliler" yazılı bir kahveye girdi. Buranın durumunu anlamak için en iyi yerin burası olduğunu düşündü. Bir sandalyeye çökerek garsona bir kahve ısmarladı. Kahveyi yaşlı, efendiden bir adam getirdi. Adamdan, sıkılarak özür diledi.

— Beis yok, efendim. Bendeniz Bahriye emeklilerinden Hasan. Kahve benimdir. Ne yapalım efendim, derneğimiz çok fakir. Bizim odayı aynı zamanda dernek odası olarak kullanıyor.

Hasan Bey ilk bakışta namuslu, iyi, yurtsever bir insan izlenimi uyandırıyordu. Masalar üzerinde İstanbul gazeteleri duruyordu. Genç adam, rastgele bir gazete aldı, okumaya başladı. Bu, Peyami Sabah'tı. Ali Kemal'in başmakalesini okuyor, kızdıkça kafasını sallıyordu. Onun Peyami Sabah gazetesini okuduğunu gözden kaçırmayan emekli subay, ona bir İzmir'e Doğru gazetesi uzattı:

— A oğlum, okuyacak başka yazı bulamadın mı? Al şunu oku!

Bu, Balıkesir'de Necati Bey'le Vasıf (Çınar)'ın çıkardığı Kuvayı Milliyeci gazeteydi.

— Demek, siz bu gazeteyi Ali Kemal'in gazetesinden üstün tutuyorsunuz?

— Elbette, bu İstanbul gazetelerinde, daha çok Ali Kemal'in gazetesinde çıkan yazılar bir Türk başyazarının elinden çıkan yazı mıdır?

— Hasan Bey, ben Sivas'tan geliyorum. Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeyim. Merkezi Sivas'ta olan Müdafaayı Hu-

kuk Cemiyeti talimatnamesini size takdim edeyim. Bu teşkilâtı da kurmak kolay bir iştir.

— Evlât, seni buraya Allah mı gönderdi? Allah'tan başka bir şey isteseydim keşke. Fakat bugün bizim için bundan daha değerli ne olabilir ki? Burada mı kalacaksın evlâdım?

— Hayır, aldığım emir gereğince Balıkesir'e gidiyorum.

Ona güven vermek üzere Mustafa Kemal'in telgrafını gösterdi.

— Burda birkaç arkadaş daha var, onlarla bir toplantı yapalım.

Akşamleyin toplandılar. Müdafaayı Hukuk Derneğini kurdular.

Hasan Bey ertesi gün Esat Bey'e ağzına dek tıklım tıklım silâh dolu üç depoyu gösterdi. Kuvayı Milliyeciler cephelerde silâhsızlıktan kırılırken bunca değerli silâh acaba Yunanlılara armağan edilmek üzere mi burda kilit altında tutuluyordu? İkisi de isyanla dolu bağırlarını boşalttılar. Hasan Bey, bunun nedenini şöyle anlattı. Burada kolordu kumandanı olarak Çerkez Yusuf İzzet Paşa bulunuyordu. O hâlâ Mustafa Kemal'le padişah arasında sallantıdaydı. Bir bekleyiş siyaseti gütmekteyse de Yunanlılar beklemiyor, memleket topraklarını kemirerek her gün biraz daha ilerliyordu.

Esat, bu silâh depoları işini ileride çözümlemek üzere Hasan Bey'i de Bandırma Delegesi olarak yanına aldı. Durmuş'u, geri dönünceye dek handa bıraktı. Burda Paşa Çiftliği sahibi Arif Bey'in adamı olarak kalacaktı.

Trenle Balıkesir'e vardılar. Hasan Bey'i otelde bırakan genç boksör 61. Tümen Karargâhına gitti. Burası ahşap ufacık bir yapıydı ve daracık bir sokakta bulunuyordu. Genç adam, içeri girince çok şık bir subay giyneği giymiş olan emir subayı, onu karşılayıp kumandanın yanına götürdü. Ufacık bir odada kumandanla burun buruna geldi. Kâzım Bey, onu ayakta karşıladı. "Bu, uzunca boylu, keskin bakışlı ve yeşile kaçan gözlerinin halelendirdiği nurlu bir zekâ ve iman taşıyan yüzün sahibi", ilk bakışta genç adama pek sempatik geldi.

Kâzım Bey, basit yazı masasının arkasındaki yerini aldıktan sonra, onu da oturttu ve sigara verdi. Bu sırada genç boksörün gözleri, genç Albayın yanı başında ayakta dikilen uzun boylu, geniş omuzlu, aydın yüzlü, büyük başlı, kalpaklı sivil bir genç adama ilişti. Kâzım Bey, her nedense onu kendisiyle tanıştırmamıştı.

— Biga'dan geliyorum, görüşebilir miyiz?

— Affedersiniz! Sizi tanıştırmayı unuttum. Reddi İlhak Derneği üyelerinden ve İzmir'e Doğru gazetesi yazarı Vasıf (Çınar) Bey...

— Teşerrüf ettim. Talihim bana bugünlerde gülüyor. Hep aradıklarımı bir arada buluyorum.

Vasıf Bey'in iri yapısı ve gür davudi sesi genç boksör üzerinde çok sevimli bir etki yapmıştı.

Genç adam Biga'daki Kuvayı Milliye durumunu anlattıktan sonra Mustafa Kemal'den aldığı telgrafı gösterdi:

— Sizinle bağlantı kurmaklığım lazımmış! Ben, bunun için buraya geldim. Bu bağlantının ne biçimde sağlanacağını, ne biçimde davranılacağını bilmiyorum. Bu hususta heyeti merkeziyenizle ilişki kurmayı sizden rica edeceğim.

*

* *

Akşam yemeğini Albay Kâzım Bey'in çevresinde toplanan ihtilâlci aydınlar arasında yedi. Yemekte "esmer, kara yağız, ilk bakışta karşısındakini etkileyen bir delikanlı" olan Necati Bey'le tanıştı. *(Necati Bey, kuruluş döneminin ünlü Maarif vekili)* Ayağında futbol ayakkabılarıyla yanlarına gelen sporcu genci, Necati Bey:

— Bizim birader Hüsnü, İzmir futbol şampiyonudur. *(Eski Sarıyer Kaymakamı)* diye genç boksörle tanıştırdı.

Esat Bey, baktı. Bu gençte tam bir sporcu hâli vardı. "Eğer burada kalırsam bu delikanlı ile iyi arkadaş olurum" diye düşündü. Bu güzel ve neşeli akşam yemeğinden sonra uzun uzun cephelerden, olanlardan ve olacaklardan konuşuldu. Genç boksör, geç vakit otele döndü. Hasan Bey, sabırla otur-

muş onu bekliyordu. Ertesi sabah Kâzım Bey'le ve Balıkesir Reddi İlhak Derneği üyeleriyle görüşeceğini işitince çok sevindi. Ertesi sabah, tan vaktinde Albay Kâzım Bey'i buldular. O da onları hükümet konağının dolaylarındaki bir yapıda toplanan Reddi İlhak Demeği'nin başkan ve üyeleriyle tanıştırdı. Reis Hacim Bey, Vasıf, Necati, Vehbi Beyler, hemen bellekte yerleşip kalan güçlü kişiler ve adlardı. Bunlarla bunların çevresinde bir hale gibi toplanan ihtilâlci kişiler, genç boksörün üzerinde çok olumlu bir etki yaratıyordu. Hepsi, yaptıkları işin büyüklüğünden bir şeyler taşıyormuşçasına ağırbaşlı, enerji dolu ve her şeyden önce cana yakındı. Yırtıcı, bencil insan sürüleri içinden geçip de böyle temiz ve idealist bir insan topluluğuna kavuşmak, ona inanılmayacak gibi mutluluk verici ve güzel geliyordu. Ne yaman moral sahibiydi bu kaya gibi, granit kayası gibi adamlar. Demek ki ihtilâlin ve idealin ocağında pişmek, yaşamanın ocağında pişmekten daha başka bir anlam ve güzellik taşıyordu. Bu genç insanların yüzlerini süsleyen ve ta derinlerden geldiği anlaşılan inanmışlık, bu yüzlere din ulularının yüksek anlamını veriyordu. Şimdiden sonra böyle nitelikler taşıyan kişiler arasında yaşamak ve çalışmak, ne büyük mutluluktu. Hepsini tutup canına sokacağı geliyordu. İstanbul'da geçirdiği yabancıların zulmüyle dolu zindan yaşayışının anıları, bu adamların tuttuğu yolun yüksekliğini onun gözünde daha çok arttırıyordu.

Bu adamların yüksek kişilikleri ve karakterleri karşısında kendini küçülmüş görüyor, "Acaba bu yüksek görevi başarabilecek miyim?" diye düşünüyordu. Şimdiye dek pek çok tehlikeler geçirmiş, uçurumlar atlamışsa da şimdi önünde daha büyük bir ödev ve daha büyük tehlikeler vardı. Şu sırada ölüm ona bir oyuncak gibi görünüyordu.

Şimdiye dek her gün, her an ölümle oyun oynamak onun için bir eğlence olmuştu. Ufak, büyük atıldığı her işte başarıya ulaşmıştı. Tecrübesi, gücü vardı, yürekliliği de yerindeydi. Bundan sonra da başarı kazanmaması için hiçbir neden yoktu. Yalnız bu seferki ötekilere benzemiyordu. Bir ulusu temsil eden bir heyet karşısındaydı.

Şimdi, toplanmış, gözlerini büyük bir merakla kendisine dikmiş olan bu yüksek nitelikteki yurtsever insanların karşısında sınav veren bir öğrenci durumundaydı.

— Efendiler, dedi. Ben size yalnız, elimde Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgrafla gelmedim. Şu sırada elimde silâh, cephane ve bütün araç ve gereçleriyle üç yüzü süvari, gerisi piyade olarak dört bin kişilik bir güç var. Bandırma'da henüz gelirken hazırladığım Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı da beraberimde buraya gelmiştir. Bandırma, Çanakkale dolayları emrinize boyun eğecek bir durumda. Bütün bunların hazırlığını yaptıktan sonra buraya gelmiş bulunuyorum. Dinleyenler, şaşkın, çıt çıkarmadan ona bakıyorlardı. Sözünü şöyle sürdürdü:

— Benim, şahsen kim olduğumu, elbette ki bu telgraf size anlatamaz. Ben, kimim? Bunu size anlatmak bir sözcük ile de olur. Kocaman bir kitap olarak da...

İri, pehlivan yapılı bir adam olan kara sakallı başkan Hacim Bey, yerinden doğruldu. Kâzım Bey'le fısıldayarak bir şeyler konuştu.

Bu, genç adamın gözünden kaçmadı. Sözünü şöyle sürdürdü:

— Bunu, özel olarak, yarınki toplantımızda anlatmak zorunda olduğumu bilmiyor değilim.

Toplantı, ertesi gün toplanılmak üzere dağıldı. Vehbi Hoca, genç adamın yanına gelip elini tuttu:

— Başınızdan çok şey geçmişe benziyor, dedi.

Vehbi Bey, her zaman olduğu gibi tatlı, siyasî bir gülüşle gülüyordu. Hacim Bey, genç adamın enîştesinin okul arkadaşı çıktı. Böylece tanışıklığın dostluk halini alması kolaylaştı.

Ertesi günkü toplantıda genç boksörün yeni gördüğü birkaç kişi daha vardı. Toplantıda kumandanın yanında oturmuştu. Zaten Kâzım Bey, onu hiç yanından ayırmıyordu. Genç adam, burada askerî olması gereken bir konuşma yapamayacağını anlatmak üzere küçük bir pusula yazıp kumandanın eline tutuşturdu. "Kumandan, ben burada mahrem ve askerî işlerden söz edemem." Kumandan da, başıyla bunu doğruladı.

Hacim Bey:

— Buyurun, sizi dinliyoruz, dedi.

Genç adam söze başladı. Bu daha çok propaganda niteliği taşıyan hayalî bir konuşmaydı.

— Saygıdeğer başkan ve üyeler! Benim burada söyleyeceklerimi, bütün memleketin bilmesi, biricik arzumdur. Elbette, bütün Balıkesir halkı buraya toplanamayacağından dolayı şu sırada köylerden gelen varsa lütfen buraya çağırmanızı ve beraberimde getirdiğim Bandırma Müdafaayı Hukuk Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Bahriye emeklilerinden Hasan Bey'in buraya çağrılmasını rica edeceğim.

— Hayhay, buyursunlar!

— Efendiler, Sivas Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın buyruğuyla karşınıza gelmiş bulunuyorum. Doğu vilâyetlerinde Kâzım Karabekir Paşa ordusunun kahramanca görevlerinin sona ermekte olduğunu elbette duymuşsunuzdur. Yeşil ordu namıyla bu ordunun buralara, cephemize yetişeceğine inanabilirsiniz. Pek yakın kasabalarda silâhlı, ulusal kuvvetler buyruğuma hazır durumdadırlar. Bu güçlerle bağlantı kurmakla ben görevlendirildim. "Silâhımız yok!" diye gece gündüz düşünmeye sebep yoktur. Merak etmeyin. Ben, size şimdilik, yani ordular yetişinceye dek silâh ve cephane sağladım. *(Kâzım Bey'i gösterdi)* Bu işi gizli olarak kumandan beye açacağım. Usul de böyledir, sanırım.

— Evet, doğru.

— Biga yönetim kurulunun başında Müftü Ahmet Hamdi Efendi bulunmaktadır. Bandırma Yönetim Kurulu Başkanı Hasan Bey, işte burada aramızdadır.

Hasan Bey'i odadakilerle tanıştırdı; sonra sözünü sürdürdü:

— Davamız pek büyük, pek kutsal bir davadır. Bunu başaracağımıza, gezip dolaştığım yerlerde milletin yüzde yüz inandığını gördüm. Evet, yüzde yüz bu işi başaracağız.

Sonra, salt kumandan ve Reddi İlhak Derneği Yönetim Kurulu üyeleriyle yapılan toplantıda Esat Bey yine söz alarak şunları söyledi:

— Beyler, biraz önce söylediklerim, hep benim hayal ürünlerim ve propaganda sistemimdir. Şimdi, ben size kendi kimliğimi anlatayım da işe temelinden başlayalım. Öyle bir kalabalık içinde, benim size kimliğimi açıklayacağımı, kuşkusuz, siz de beklemezdiniz. Salonu kalabalık görünce, biraz daha kalabalıklaştırılmasını isteyerek işi propagandaya döktüm. Haklı değil miyim?

Vehbi Bey, tatlı ve siyasî gülümseyişiyle:

— Elbette! Elbette! Dedi.

— Efendiler, ben bir zindan kaçkınıyım! Düşman zindanından kaçan bir adam! Yakalanmam uğruna işgal kuvvetleri mükâfat vaat etmiştir.

Başından geçen bütün serüvenleri anlattı. Onu korkunç bir ilgiyle dinlediler. Vehbi Hoca, namazını kaçırmak pahasına bu serüvenin büyüsüne kapılarak salonu bırakmadı.

Yalnız, büyük savaştakilerle ondan öncekilerden söz etmedi.

— İşte, efendiler, ben geçtiğim yerlerden boş geçmedim. Size Çanakkale'deki silâh depolarının anahtarlarını, Biga'daki silâhlı kuvvetleri sağladım. Şu noktayı hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıdır ki iyi bir teşkilât kurulmazsa ve bu kuvvetler bir disiplin altına alınmazsa, her an dönebilirler. Şundan ki, Manyas köyleri hep halife ve Ferit Paşa hastaları ve propaganda yuvalarıdır. Bandırma örgütü, ufak bir çabanızla meydana gelir. Bu, olumlu bir sonuç verirse, İstanbul'dan gelecek tehlike önlenir.

Dinleyiciler:

Genç boksörün bundan sonra yapabileceği görevin türünü kavramışlar ve onun özel bir değer taşıdığını anlamışlardı. Ondan sonra söz alan Vehbi Bey, bundan böyle yapacağı görevlerde asıl adının gizli kalmasını ileri sürdü. Şundan ki o her an işgal güçleriyle karşılaşabilir büyük tehlikelere düşebilirdi. Yönetim kurulu üyeleri, genç boksör için bir takma ad arıyordu. Kendisi, ta Galatasaray Lisesi'ndeki üç öksüzlerden biri olan Kemal'i anarak:

— Takma adım Kemal olsun, dedi.

Hacim Bey:

— Pekiyi! Dedi.

Vehbi Bey, yine tatlı ve siyasî gülüşüyle gülerek:

— Canım, dedi. Yalnız Kemal olmaz. İngiliz Kemal olsun!

Eski Boksör Esat tarihe karışmıştı. Genç adam, ömrünün sonuna dek artık "İngiliz Kemal" olarak kalacak, bu arada hayali güçlü insanları bile şaşırtacak serüvenler yaşayacaktı.

Yeni adıyla İngiliz Kemal, az zaman içinde Kumandan Kâzım Bey'le ve Vehbi, Vasıf, Necati ve onun kardeşi Hüsnü Beylerle içli dışlı oldu. Söz arasında:

— Sen, ne malın gözüsün!

Diyorlar, o da onlara:

— Ne mal olduğumu size zamanla gösteririm.

Diye karşılık veriyordu. O, artık resmen Biga Delegesiydi. Hasan Bey de talimat alarak Bandırma'ya döndü.

SALİHLİ CEPHESİ

H. Humbold'dan Lord Curzon'a:
İzmir'deki askeri raporlar, iyimser değildir. Yunanlılar da askeri disiplinleri olmadığını söylemekten çekinmiyorlar. Kondilis üçüncü birliğinin başkanı, Salihli'den kömür vagonlarının altında kaçmış. Öyle görünüyor ki Yunanlılar bu işi beceremeyecekler.

Ethem Bey, gümüş saplı ve meşin uçlu uzun süvari kamçısıyla cilâsı pırıl pırıl yanan çizmesinin koncunu döverek güz güneşinin daha çok sararttığı ovanın bir ucunda, mavi bir duman yığını gibi yükselen Bozdağ'ın tepelerine bakıyordu. Onun doruğunda dev akkuşlar gibi ak bulut yığınları kümelen-

miş, dinleniyor gibiydi. Doğanın bu kımıltısız gibi görünen kaygısızlığına aldanmamalıydı. Arapların Karun dedikleri Krezüs'ün altın koşumlu atlarıyla cirit oynadığı bu ovalarda artık altının zerresi yoktu. Şimdi, böğründe altın akan Tmolos Dağı (Bozdağ) sık fundalıklar, kısır ve korkunç volkan taşlarıyla örtülüydü ve eskiden onun ayakları dibinden altın zerreleriyle yüklenerek akan Paktol (Sardes Irmağı) bugün yitiklere karışmış, herhangi bir deprem sonucu kaynağını ve yatağını yitirmişti. Sardes denen kocaman altın şehrinden geriye kala kala çıplak ve sapsarı ovada sırıtan birkaç taş yıkıntısı kalmıştı. Şimdi, üzerinden eski Pers ordularının bir çekirge mahşeri gibi geçtiği ve Keyhüsrev'in buyruklarının gök gürültüsü gibi Lidya insanlarını titrettiği bu ovalarda yeni bir alıcı kuş ordusu, tepeden tırnağa dek gereçlenmiş olarak ilerliyor, Keyhüsrev'in ordularına rahmet okuturcasına adına Türk denen yerlilerin kanını sebil yapıp saçıyordu. Lidyalıların Tmolos dedikleri Bozdağ, kan dökerek ilerleyen bu vahşi ordunun yolu üzerinde demir bir kale gibi yükseliyordu. Bir ülkenin özgürlüğünü çiğnemek üzere davranan her saldırgan ordunun gözü ilkin yolunun üzerinde, sağında ve solunda yükselen dağlara, bu doğal özgürlük yuvalarına takılır. Burda da Yunanlıların gözü, üç Kuvayı Milliye cephesinin yanı başında bir efeler ve zeybekler otağı olarak yükselen Bozdağ'a dikilmişti.

Bozdağ, Yunan ordusunun gerilerine, sırasında ta İzmir'e dek akınlar yaparak onun soluğunu kesen akıncıların yatağı durumuna gelmişti. Akıncılar, bunun bağrından Yunan ordusunun üzerine, uykuda bir dağdan kopup yuvarlanan kocaman tehlikeli kayalar gibi iniyor, sonra yine onun vefalı volkan kayalıkları, fundalıkları, çamları ve meşeleri arasında gözden siliniyordu. Ethem Bey gibi öteki kumandanlar da Bozdağ'ın er geç Yunanlılarca saldırıya uğrayacağını biliyor, bunun zamanını elden geldiğince geriye atmak üzere çareler arıyorlardı. Yunanlıların Bozdağ'ı ele geçirmekte iki türlü yararları vardı: Birincisi, ordularının gerilerini sürekli tehdit altında bulunduran bir engeli ortadan kaldıracaklar, ikincisi de arkalarında cirit oynayan Kuvayı Milliye akıncılarını dayanaksız bıraka-

caklardı. Yunanlılar, buna hazırlık olmak üzere Ödemiş'in kuzey doğusundaki Yergi bucak merkezini iki piyade tümeniyle işgal ettiler. Yergi, batı cephesinin merkezi olan Salihli ile güney cephesinin birleştiği noktada çok önemli bir yerdi. Sonra, burası Bozdağ'a çok yakındı. Savunması da Bozdağ Kuvayı Milliyesini yöneten Mestan Efe'nin elindeydi.

Bozdağ zamanla bir önem kazanınca hemen Mestan Efe düşünülmüş ve ondan yararlanılmak istenmişti. Bu kanun dinlemez Efe de birçok efeler gibi okuma-yazma bilmez mert ve yiğit bir adamdı. Yunan ordusu, Bozdağ'ı arkada bırakarak ilerlemeye başlayınca Bozdağ'da asker bulundurmamız gerekliliği anlaşılmıştı. Bundan dolayı, Krezüs'ü iki bin beş yüz yıl önce altın madenleriyle zengin eden bu dağın şimdiki en namlı kralı Postlu Mestan Efe'nin, Kuvayı Milliye saflarına katılması için davranıldı. Salihli'nin ve Alaşehir'in sözü geçen adamlarından birkaç kişi Bozdağ'ın doruğuna tırmanarak efeyle görüştü ve onu uyardı. Postlu Mestan Efe'nin bir üstünlüğü şurdaydı ki bütün Bozdağ köylülerini örgütleyerek savaşa sokabilecek güçteydi. Mestan Efe, çarpışmalarda ince savaş hilelerini başarabilecek bir tecrübe ve zekâya da sahipti. Kuvayı Milliye saflarında çarpışma işini benimsedikten sonra nizamî ordu birliklerinden arta kalan silâh ve cephane ona verildi. Gerçekten de Bozdağ köylüleri düşünüldüğü gibi, çabucak Postlu Mestan Efe'nin çevresinde toplanarak örgütlendiler. Salihli cephesi kumandanı Ethem Bey, Demirci Mehmet Efe'ninki ile kendi cephesi arasındaki Yergi bucağının Yunanlılarca alınması üzerine hemen Demirci Mehmet Efe'yle haberleşerek anlaşmakta gecikmedi. İki cepheden katılacak kuvvetlerle Yergi'ye bir saldırı yapmak üzere anlaştılar. Ethem Bey, kuvvetlerinden dört yüz savaşçı ayırdı, başlarına Gâvur Ali Bey adlı pek yakın ve değerli bir arkadaşını geçirdi. Bu sırada Bozdağ Grup Kumandanı Sarı Efe, (Jandarma Yüzbaşısı Edip Bey) Ödemiş'in kuzeyinden Salihli Cephesi'nin sol kanadına saldıran bir başka Yunan koluna karşı savaşıyordu.

Yergi'ye saldıran Demirci Mehmet Efe ve Ethem Bey kuvvetleri, oradaki Yunanlıları yerlerinden oynatıp sürdülerse de

arkadan yetişen imdat gücünün kalabalığı önünde yenilerek geri çekildiler. Yergi Savaşı'nda epeyce şehit ve yaralı verdiler. Ölülerden başka on beş savaşçımız da yaralı olarak Yunanlıların eline düştü. Bugünlerde esir demek ölü demekti. Yunanlılar, ellerine geçirdikleri Türk er ve subaylarını sözüm ona -yargılayarak- kurşuna diziyorlardı. Bunları savaş esiri değil de savaş suçlusu olarak görüyorlardı. Yunanlıların yaptığı bu adaletsizliği misilleme olarak bizimkiler de ellerine geçen Yunan subay ve erlerini hemen öldürüyorlardı.

22 Haziran 1919 günü Ahmetli'ye bir piyade taburuyla bir gece baskını yapan Yunan kumandanı Albay İskandilis, yüz elli kişiyi geçmeyen savaşçılarımızı darmadağın etmiş, birçok ölü verdikten başka Ahmetli'yi ikinci kez ele geçirmişti ve dört subayımızla bir mangayı aşkın erimizi esir almıştı. Bu Türk esirlerini bir komedi savaş mahkemesinde yargıladıktan sonra kurşuna dizen Yunanlılar, Türk savaşçılarını sindireceklerine onların öç alma ateşlerini daha çok körüklediler.

Ethem Bey de bu çok bayağı işe diş gıcırdatanların başında bulunuyordu. Salihli karargâhına uğrayan bir Fransız temsilcisini aracı koyarak İzmir'deki Yunan fevkalâde komiseri İskirkiyadis'e haber gönderdi ve bu biçim savaş öç alıcılığından vazgeçilerek eski savaş esiri statüsüne dönülmesini önerdi. İskirkiyadis'ten hiçbir ses çıkmadığından bu arada her iki yan da ellerine geçen esirleri harcamakta kusur etmedi.

Yergi savaşında esir düşen yaralılardan başka pek değerli ve fedakâr arkadaşı Gâvur Ali Bey'in de alçakça öldürülme tehlikesi karşısında bulunması Ethem Bey'i acıdan çılgına döndürmüştü. Ne yapacağını bilmiyordu. Bu sırada cephenin Sart (Sardes) ucundan yaralı bir Yunan subayı ile iki Yunan eri getirdiler. Subay, ağırca yaralıydı ve yaraları üstünkörü sarılmıştı. Bunu gören Ethem Bey'in gözleri sevinçten parladı. Bu Yunan subayını ona Allah göndermişti. İçini bir umut aydınlığı kapladı. Hemen haber saldı, Fransız temsilcisini karargâha çağırttı. Gelen temsilciye Yunan subayı ile erlerini gösterdi ve Yunan fevkalâde komiserinin katında esirlerin savaş suçlusu olarak öldürülmemesi işini savunmasını diledi.

Yunan subayı da İskirkiyadis'in akrabası olduğunu söylediğinden işin bir başarıya erişme yönü de vardı. Fransız temsilcisi yaralı Yunan subayını İzmir'e götürmek istedi, Ethem Bey de hemen razı oldu. O geceyi, büyük bir merak ve kaygı ile geçiren Ethem Bey, ertesi gün Gâvur Ali Bey'le yaralı askerlerimizin trenden inerek karargâha geldiklerini görünce çok sevindi, O, bunların dirimiyle birlikte bundan sonra her iki yandan esir düşecek birçok subay ve esirin de dirimini kurtarmış oluyordu. Esir değiş tokuşu, yine uluslararası kurallara göre yapılacaktı Ethem Bey, arkadaşı Gâvur Ali Bey'le yaralı askerlerimizin geri dönüşünü izleyen günlerde ateşler içinde yanarak hasta yatağına düştü. Bir yandan cephenin kaynamaya başladığı bir zamanda yatağa mıhlanmasına yanan Ethem Bey bir yandan da çoktan beridir için için kaynayıp duran "Poyraz ve Alaşehir çeteleri işinin birden bire alevlendiğini görerek kendi kendini yemeye başladı. O, yatağa mıhlanır mıhlanmaz Alaşehirli Mustafa Bey'le "Poyraz" eşrafı olumsuz davranışlarını büsbütün açığa vurmaya başlamışlardı. Bu iş, Kuvayı Milliye kumandanları arasında baş gösteren bir geçimsizlikten ileri gelmiyordu. Ethem Bey bunların durumunu eski bir "Teşkilâtı Mahsusacı" olarak iyice incelemişti. Bunlar Kuvayı Milliyeci örgütler olarak meydana gelmiş ya da böyle görünmüşler. Yunanlılarla yapılan çarpışmalara da karışır gibi davranmışlardı. Ethem Bey'in hastalığıyla birlikte azıtmaya başlayan bu çetelerin sayısı beşer yüz kişiden bin silâhlıyı buluyordu. Reisleri de Alaşehir eşrafından Mütevellizade Mustafa Bey'le Poyraz eşrafından Hacı Ali Bey'di. Ethem Bey'in aldığı sağlam bilgiye göre bunların arasına hiç de Kuvayı Milliyeci olmayan kimi subaylar da karışmıştı. Poyraz çetelerinin kumandanı Binbaşı Ahmet Bey adlı bir subay Ethem beyin yataktan kalkmayacak gibi hasta olduğu günlerde Salihli'ye girerek Poyraz çetelerinin karargâhını buraya kurdu. Binbaşı Ahmet Bey, eşrafla gizli toplantılar yapıyor, tehlikeli bir şeyler hazırlıyordu. Alaşehirli Mustafa Bey de Yunan ordusunun karşısında bulunması gereken bir kuvveti de kandırıp kendi mi-

lislerine katarak gidip Alaşehir'in göbeğinde karargâh kurdu. Böylece iki kasaba da bu şüpheli kişilerin işgalleri altına girmiş gibi oldu. Ethem Bey, şu sırada bunların, kendisininkiyle birlikte ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beylerin dirimini de oyuna sürmek istediklerini anlıyorsa da büyük ağabeyi Reşit Bey, bu derebeyleriyle içtenliğini sürdürüyor, onun bütün uyarmalarına aldırış etmeyerek onlara karşı gösterilen kuşkuyu çocukça buluyordu. Reşit Bey, bu adamların yurtsever kişiler olduğuna inanıyordu. Oysa bu sıralarda İstanbul'dan İngiliz Dostları Derneği'nin torbalarla altınlarını ve onların iğrenç düşüncelerini yüklenerek Anadolu'ya geçmiş olan korkunç Yetmiş beşin tam olarak nerelere gittiği bilinmiyorsa da her ayaklanmanın patlak verdiği yerde bunlardan birinin meydana çıkmış olduğu anlaşılıyordu.

Padişahın, Damat Ferit'in ve İngiliz casus örgütünün toptan korkunç bir propaganda salvosuna başladığı bugünlerde Ethem Bey'in çevresinde bu gibi durumlar için biçilmiş kaftan olan eşrafın boş bırakılmayacağı meydandaydı. İlerleyen düşman karşısında tam birlik istenen bir zamanda eşraf çetelerinin Ethem Bey ve çetelerini ortadan kaldırmaya hazırlanması da gösteriyordu ki İstanbul'un korkunç parmağı bu adamların içine girmiş, karıştırmaktadır. Eğer ağabeyi Reşit Bey önüne durmasaydı o, bu çıbanı şimdiye dek bekletmeyecek, deşip kurtulacaktı. Bu işi daha önce çözümlemiş olsaydı bugün bu hasta yatağında sürekli bir yok olma tehlikesiyle karşılaşmayacaktı. Epeyce buhranlı günler, gecelerden sonra yataktan kalkan Ethem Bey, hasta yatağında verdiği kesin kararı uygulamak üzere tertibat almaya başladı. Yalnız o, bu niyetinden ağabeyi Reşit Bey'e hiç söz etmedi. Şundan ki bu denli açıkça meydan okumalarına bakmadan o, şimdi bile onlara inanıyor, güveniyor ve onlarla senli benli bulunuyordu.

Ethem Bey, Salihli'ye sokulmuş olan Poyraz kumandanının en yakın adamlarını ve cephedeki arkadaşlarını kandırarak kendi yanına çekmeye çalıştığını açıkça görüyordu. Adamlarından kimisi de Ethem Bey'i bırakıp onlara katılmak-

tan geri kalmıyordu. Bu adam ayartıp alma işi Ethem Bey'in çeteci zekâsını gıcıkladı. Bunların gerçek niyetlerini öğrenmek için en güzel fırsat da buydu. Kendisine en bağlı adamlarından birkaçını kandırılmış gibi onların arasına gönderecekti. Kendisine karşı ayaklanmış gibi yapan birkaç adamını karşı saflara geçirmekte gecikmedi. Bunlardan bir ikisi az zamanda onların karargâhlarına dek sokulmasını becerdi. Artık, hasımların karargâhında bir sinek kanadını çırpsa bu, Ethem Bey'in kulağına erişmekte gecikmiyordu.

Evet, Ethem Bey durumu açıkça görmüştü. Bu eşraf örgütleri, padişahla Damat Ferit Paşa ile ve İngiliz Dostları Derneği ile ilgili ve bütünüyle onların etkisi altındaydı. Hasımların karargâhına sızmış olan en içten arkadaşları, Ethem Bey'e önemli bir haber gönderdiler: İzmir yoluyla Uşak dolaylarına geçmiş olan Rifat adlı bir subayla bir baş komiser, burada İstanbul'un propagandasını yapmaktaydı. Ethem Bey'in emriyle yakalanıp Salihli karargâhına getirdiler. Ethem Bey, bunların İstanbul'dan salt Kuvayı Milliye'ye karşı isyan çıkarmak üzere gönderildiklerini gördü, gözü dört açıldı. Amaçlarından biri de Ethem Bey'i öldürerek cepheyi çökertmekti. Onu öldürme plânı, hasta yatağında yatarken uygulanacaksa da herhangi bir nedenle bu geri kalmışa benziyordu. Bütün bunları hiç olmazsa sezmiş olan Ethem Bey, hiç renk vermedi. Biraz olayların gidişine uyarak daha çok kendi hazırlanarak suikastçıları fare deliğine sokacağı günü iple çekti.

Bir gün Poyraz eşrafının çete kumandanları Binbaşı Ahmet Bey'den üç kardeşlere bir şölen çağrısı geldi. Salihli'nin içindeki Poyraz karargâhında, arada sürüp gelen anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için içkili bir yemek verilecekti. Ethem Bey, çağrıyı alınca "tenkil" gününün geldiğini anlayarak bıyık altından güldü. Bundan daha elverişli bir durum can sağlığıydı. Şölen çağrısı Ethem Bey'in eline gelmeden önce ağabeyi Reşit Bey'le Ethem Bey'in askerî kumandanı Yusuf Bey, Binbaşı Ahmet Bey'le görüşüp anlaşmış yemekli toplantıya gitmeye, Ethem Bey'i de götürmeye kendi kendilerine karar vermişlerdi. Reşit ve Yusuf Beyler ona:

— Sen de bizimle bu şölene gideceksin, dediler.

— Gidemem. Ben hastalıktan yeni kalktım. Doktor yemeyi, içmeyi yasak etti bana.

Onun bu direnmesi ötekileri kandıramadı:

— Biz sizi de bu davete getireceğimize dair söz vermiştik. Gitmemeniz çok ayıp olur. Biz sözümüzü yerine getirmemiş bir duruma gireriz! Diye direttiler. Ethem Bey onlara son olarak bu şölene gidemeyeceğini söyledikten sonra:

— Siz de ihtiyatlı olunuz ve hatta davet saatinden bir saat sonra gidiniz! Diye salıkladı.

Ötekiler, dudak bükerek bundan hiçbir şey anlamadıklarını söylediler. Ne var ki ateşten bir kuşku kurdu da içlerine düşmüş oldu. Bu yüzden de Ethem Bey'in "ihtiyatlı olunuz!" sözünü kulak arkasına atmadılar. Oysa Ethem Bey, ötekilerin karargâhına soktuğu adamları aracılığıyla suikast işini bütün ayrıntılarına dek öğrenmiş, ağabeylerinden ve Yusuf Bey'den habersiz tertibatını bile almış, onların dirimini daha şimdiden kurtarmış bulunuyordu.

Onun suikastı karşılama planı şöyleydi:

Poyrazcıların karargâhları bir çıkmaz sokaktaydı. Ethem Bey, eğer şölene gitseydi bu dar sokaktan geçerken pusuya düşürülecekti. Suikastı yapacak adamları bile biliyordu. Bunlar; Kel Ömer, Gebeşli Osman, Çalılı köylü Osman'la Tekeşinli bir başka kişiydi. Bunlar, pusu yerinde Ethem Bey'e yaylım ateş açacaklardı. Bu plânda, başarı sağlayamazlarsa onu sofra başında öldüreceklerdi. Ethem Bey grubuna pusu kuracak olan bu adamlar, gerçekten gözü pek ve yürekli kişilerdi. O, bunları pek yakından tanıyordu. Çok garipti. Bunlar, Ethem Beygillerin ekmeğini yemişlerdi. Hele bunlardan ikisini dünya savaşında Reşit Bey, cepheden kurtarmak üzere himayesine almıştı. Bunlar, Salihli'de çiftlikte koruculukla uğraşıyorlardı. Ethem Bey güçlerinin erzak deposu olarak kullandığı iki katlı han, pusu yerinin tam karşısındaydı. Bu han, suikastı en kolay biçimde önlemek üzere çok işe yarayacaktı.

Ethem Bey, şölenden bir gün önce buraya en içten iki adamını Halil Efe'yle Ali Çavuş'un yönetiminde on kişi gizledi. Su-

ikastçılar mezarlıkta pusuya yatar yatmaz bunlar, hanın ikinci katındaki pencerelerden bunlara yaylım ateşi açacaklardı. Ethem Bey, temizlenecek olan suikastçılardan doğacak olaylar için de tedbirler düşünmüştü.

Şölen günü Reşit Bey'le Yusuf Bey, Ethem Bey'in salığına uyarak yarım saat gecikmeyle Poyrazcıların karargâhına yollandılar. Henüz çıkmaz sokağa girmemişlerdi ki önlerinde on iki silâh birden patladı ve vurulan, yaralanan insanların çıkardıkları korkunç sesler, karanlığı doldurdu. Reşit Bey'le Yusuf Bey, yürekli kişiler olmalarına karşın ürkerek kendilerini kıyıya attılar ve tabancalarını çektiler. Pusudakiler bu yaylım ateşi sırasında hemen ölmüşlerdi. Ethem Bey, şehrin dışındaki karargâhından bu grup halindeki tüfek seslerini işitince hemen bir tek kaygı ile atına atladığı gibi şehrin içine doğru sürdü. Bütün kaygısı ağabeyi Reşit Bey'le kumandan Yusuf Bey'in dirimlerinin tehlikede olup olmadığıydı. Ethem Bey, makinalı tüfekle gereçlenmiş adamlarıyla Poyrazcıların karargâhına giden yola saptı ve orda ağabeyi Reşit Bey'le Yusuf Bey'i sağ salim buldu. İkisi de gülümsüyor, mutlak bir ölümden kurtulmuş insanların sevincini taşıdıkları ve akıllı Ethem'e karşı da minnet duygularıyla yüklü oldukları görülüyordu. Ethem Bey'in, kalabalık adamlarıyla şehre girmesiyle çatışma da başladı. Sabaha dek süren sokak savaşı, tam anlamıyla düşmanca bir anlam taşıyordu. Her iki çete de yitiklere uğradı. Bu, her iki çete grubunun ölüm-dirim savaşıydı ve son kerte öfkeli ve düşmanca yönetiliyordu.

Her iki hasım da uzaktan gelecek imdada bel bağlayarak evlere sığınmış, dayanıyordu. Poyrazcılar, daha önce anlaştıkları gibi Alaşehirli Mustafa Bey'den yardım bekliyorlardı. Ethem Bey de Sart Harabeleri çevresinde savaş durumunda bağlanan ortanca ağabeyi Tevfik Bey'e telefon ederek bir süvari müfrezesi göndermesini istedi. Atlı müfreze gelmekte gecikmedi. Şehrin kaldırımlarını döverek Ethem Bey'in yönetim yerine dayandılar. Atlılar geldikten sonra, Ethem Bey'in manevra yeteneği çoğaldı; hasım çete şehrin dışına sürüldü. Yine de orda sipere girerek namlularını şehre karşı çevirdiler.

Savunmada bulunan Poyrazcıların biricik umudu Alaşehirli Mustafa Bey çetesindeyse de Ethem Bey, Alaşehir yolunu kestirmişti. Hâlâ Alaşehir'den yardım uman hasım çeteciler, her yanları sarılarak bir mahalleye sıkıştırıldılar. Çemberi daraltarak hepsini yok etmeye çalışan Ethem Bey'e bu sırada cepheden çok kötü bir haber geldi. Her halde bu çatışmayı haber alan Yunanlılar, Ahmetli cephesinde saldırıya geçmişti. Bu, Ethem Bey'in tam anlamıyla iki ateş arasında kalması demekti. İşte, tam bu daralma sırasında Salihli'nin ileri gelenleri, araya girerek bir bırakışma yapılmasını sağlamaya çalıştılar. Asilerin kumandanı Binbaşı Ahmet Bey, karargâhında Reşit ve Yusuf Beylerin eline esir düşmüştü. Ethem Bey, bırakışmaya razı oldu ve bu haşeratın şimdi elinden kurtularak geçip gitmelerine ses çıkarmadı. Yalnız bunun hesabını bir gün sormayı da aklının bir kıyısına yazmaktan geri kalmadı.

Salihli'de silâh sesleri kesilip de güvenlik kurulur kurulmaz Ethem Bey, hemen cepheye koştu. Yunanlılar "Bin bir Tepeler"de Ethem Bey'in askerlerinden iyi bir kötek yiyerek yine Ahmetli'ye çekilmişti. Birkaç gün içinde toparlanıp yeni bir saldırıya geçemezlerdi. Bunu anlayan Ethem Bey arkaya yarım kalan işi bitirmek üzere yüz elli atlının başında Salihli'ye döndü. İlkin Salihli'de eşraftan iki kişinin evlerine ateş ettirdi ve bunları yaktırdı. Bu evlerin sahipleri, Poyraz çetelerine dayanak olmuştu. Böylece onların, bir kez daha şehirde yuvalanmamaları için halka gözdağı vermek istedi. Ellerine geçene türlü cezalar veriyordu. Müfrezesiyle şehirden bırakışma dolayısıyla çıkıp giden Poyraz çetesinin arkasına düştü. Geceleyin, Alaşehir'le Salihli'nin bağlantısını büsbütün kesmek üzere bu iki şehir arasındaki yollara pusular kurdurdu. Dört önemli kişi, geceleyin bu pusulara düştü. Bunlar, Poyrazlılarla ilişkilerini sürdüren Alaşehirli Hacı Mustafa ile dört arkadaşıydı. Ethem Bey'in kulağına gelen habere göre, Alaşehirli Mustafa Bey de harıl harıl savunma tertibatı alarak hazırlanıyordu.

Ethem Bey, ertesi gün de Poyraz Dağları'nda, müfrezesinin başında at koşturarak Poyrazlıları alabildiğine kovaladı.

Amana gelenler kurtuluyor, karşı koymakta ayak direyenlerin evlerini ateşe verdiriyordu. Köyler, ateş ve duman içinde kaldığından geri kalanlar da amana geldiler. Ethem Bey'in ayağına düştüler. O:

— Silâhlarıyla gelip teslim olurlarsa affederim, dedi.

Bu koşulları benimseyerek teslim oldular. Bunun üzerine Alaşehirli Mustafa Bey'e de haber saldı:

— Alaşehirli Mustafa Bey de gelsin, dehâlet*(sığınma, korunma)* etsin! Dedi.

Yalnız Mustafa Bey'in aman dilemesi için kimi koşullar ileri sürdü:

— Mustafa Bey'in amana gelmesini ancak şu biçimde kabul ederim. İlkönce bizimle beraber Yunanlılara karşı dövüşmelidir. İkinci olarak, Alaşehir'de gadrine uğrayanların tazminatını bütünüyle vermeli, mallarını da geri vermelidir!

Sonra, Ethem Bey gibi daha birçoklarının kulaklarına gelen söylentilere göre Mustafa Bey, Alaşehir'de, elindeki çetenin gücüne dayanarak tüyler ürpertici cinayetler işliyordu.

Mustafa Bey, Ethem Bey'e ne karşılık verdi ne de Yunanlılarla dövüşmek üzere cepheye gitti.

Birkaç gün süren sessizlik en sonra kesin olarak bozuldu. Bir gün Ethem Bey'in, kuvvetleri için bir subayın korumasında getirdiği cephane sandıklarına Alaşehir istasyonunda Mustafa Bey'in adamları el koydular. Alaşehir'in bir fesat yuvası olarak kalması Ethem Bey'in Salihli Cephesi için son kerte tehlikeliydi. Şundan ki, Alaşehir bu cephenin arkasına düşüyordu. Bu adamların Yunanlılarla ortaklaşa yapacakları bir saldırı Salihli Cephesiyle birlikte Kuvayı Milliye'nin umudunu da tuz-buz edebilirdi. Şimdilik, Yunanlıların ilerlemek iştihasını kursağında bırakan biricik güçlü cephe buydu. Alaşehir, Salihli Cephesi'nin yedi saat gerisindeydi.

Yine, Ethem Bey'in kulağına gelen haberlere göre Alaşehir'de nokta ve bağlantı memuru Gebeş Haydar adlı bir yarbayla kazanın kaymakamı da Mustafa Bey ve çetelerinin cinayet ve kötülüklerine karşı göz yummaktaydılar. Onların,

Mustafa Bey'i destekler bir durum alması Müdafaayı Hukuk Derneği üyelerinin birer ikişer kaçarak Salihli'ye sığınmasına sebep oluyordu.

*

* *

Ethem Bey, bir akşamüstü karanlık basarken atlılarının başında en becerikli bir gerillacı olarak Alaşehir'e doğru yola çıktı. Tan yeri atarken şehri kuşattı. Mustafa Bey'in de böyle bir baskına hazırlıklı olduğu anlaşılıyordu. Şehrin dışında bir subayın kumandasında seksen kişilik bir karakol müfrezesiyle karşılaştılar. Ethem Bey, bir tek silâh patlatmadan bu seksen kişiyi başındaki kumandanıyla birlikte ele geçirdi. Bu, gerillacılıkta kullanılan hesap edilemeyen bir hesap sonucunda olu vermişti. Gün ışırken Ethem Bey'in bombayla gereçlenmiş yüz elli kişilik saldırı müfrezesi şehre saldırdı. Şehrin kıyısından başlayan silâh sesleri, içine doğru derinlemesine yayıldı. Silâh sesleri, saatler ilerledikçe bütün şehri sardı ve en sonra Alaşehir'in dağlara yaslandığı yere doğru uzaklaştı ve sonra bir tek silâh patlamaz oldu. Mustafa Bey, kırk atlının başında burdan dağlara doğru sıvışmış, Afyonkarahisar'a doğru uzaklaşmıştı.

Alaşehir de artık padişahçılar eline düşmekten kurtulmuş, Kuvayı Milliyeci Ethem Bey'in gürbüz gücüne boyun eğmişti. Buradaki hasım çetecilerden aman dileyenleri de affeden Ethem Bey, Yarbay Gebeş Haydar Bey'le Alaşehir Kaymakamını yargılamak üzere tutuklattırdı. Şimdi sıra, suçluları yargılamaya gelmişti. Afyon'da Ali Fuat Paşa, tümen kumandanı Ömer Lütfü Bey, Ethem Bey'den Gebeş Haydar Bey'in yargılanmak üzere askerî mahkemeye verilmemesini dilediğinden onu serbest bıraktıysa da kaza kaymakamını mahkemeye verdi. O da beraat etti.

Şimdi sıra, asıl korkunç işlere gelmişti. Ethem Bey, bir daha hiç güneşe çıkmamak üzere gömülen birçok cinayet kurbanlarının cesetlerini gömüldükleri gizli yerlerden çıkarttı. Bir

karı-koca istenen parayı veremediği için yatağında boğularak, birkaç genç kız ırzlarına geçildikten sonra öldürülerek gömülmüştü. Bundan başka türlü nedenlerden öldürülüp gelişi güzel toprağın altına itilen kimi Alaşehirlilerin cesetleri de bir kez daha güneşe çıkarıldı.

Sopa altına yatırılan katiller, toprağa gömdükleri pek çok altın ve mücevherlerin yerlerini bülbül gibi söylediler. Böylece cinayet belgeleri de meydana çıkarılmış oldu.

Bu cinayetleri doğrudan doğruya işleyenler ya da bunlarda parmağı olanlar, yirmi beş kişiydi. Hepsi ele geçirilmemişti. Çatışmada ölenlerle Mustafa Bey'le kaçanların dışında Mustafa Bey'in en kanlı adamı Reji Kolcubaşısı Salih'le on adamı, çatışma sırasında yakalanmıştı. Ethem Bey, cinayet belgelerini bunlara kuyulardan kendi elleriyle çıkarttı. Sonra bunları, şehrin meydanına kurdurduğu darağaçlarının başına getirtti. Askerî mahkeme hepsini suçlu gördü, asılarak öldürülmelerine karar verdi. Sehpanın başında yürekliliğini yitirmeyen yalnız Kolcubaşı Salih oldu.

Ethem Bey, infaz sırasında meydandaki seyirciler arasındaydı. İlk ipi çekilecek olan Salih'ti. Cellât, bir eliyle Salih'in bağlı koluna yapışmış, öbür eliyle de ipi tutuyordu. Salih'e:

— Son sözün nedir? Diye sordular. Bunun üzerine kolcubaşı, gözünü kırpmadan sandalyenin üzerine çıktı ve meydanı dolduran halkın işitebileceği yüksek ve titremeyen bir sesle bağırarak şunları söyledi:

— Ey, beni görmeye gelenler! Ben, bu cezaya ve bu kötü akıbete çoktan müstahak olmuştum. Yoldan ve insanlıktan çıkmıştım. Bana insanlık, vatanperverlik telkin edecek yerde yoldan çıkmama sebep olanlara da lanet ediniz. Komşuluk hakkını helâl ediniz.

Salih'in sözleri burda bitmişti. Bunu, cellâdın yüzüne dönüp bakarak anlatmak istedi. Cellât, hemen ipini çekti. Sonra, sırayla ötekilerin ipleri çekildi. Salihli Cephesi Kuvayı Milliye Kumandanı Ethem Bey, hem askeri hem de toplum suçlarını işlemiş olanları yargılayıp böylece ipe verdi. Ethem Bey'in eline bu tenkilden dolayı pek çok silâh ve insan geçti. Bunlardan

yeni bir müfreze kurarak hemen cepheye sürdü. Hafif suçlular hep böylece cepheye gönderilmekle canlarını kurtardılar. Alaşehir'i bütünüyle kendi bölgesine katan Ethem Bey, dört gün sonra Salihli'ye döndü.

Salihli'ye döndüğü günlerden bir gün, karargâhına İskoçyalı bir İngiliz Albayı konuk olarak geldi ve burda iki gün kalarak yine trenle İzmir'e döndü. Bu adam daha önce bir kez daha gelmiş, Ethem Bey'e konuk olmuştu. Bu kez, Ethem Bey'in gözlerini dört açtıracak bir olay geçmişti. İskoçyalı Albay, İzmir'e döner dönmez Yunanlılar, Yergi'yi epeyce arkada bırakarak Bozdağ'ı ele geçirme plânlarını uygulamayı hızlandırdılar. Artık, izinle de olsa karargâhlara böyle adamların alınmaması için karara vardı. Trenlerde gelip gecen yabancıların da sıkıca kontrolü için emir verdi.

Birkaç önemli noktayı eline geçiren Yunanlılar, Salihli Merkez Cephesi'ni sol yandan tehdide başlamıştı. Sarı Efe (Edip Bey) Grubu, Üç Tepeler'e çekilmek zorunda kaldıysa da hâlâ Ahmetli Cephesi'nin sol kanadını korumaya çalışıyordu.

İNGİLİZ KEMAL'İN ATLILARI

Bilhassa söylüyorum, Korkmayınız! Bu giriş zorunludur. Bu zorunluluk, bizi yüksek ve önemli bir sonuca götürür.

-Mustafa Kemal-

Kara Hasan, Suphi Bey, Kürt Mehmet Çavuş ve İngiliz Kemal'in başında bulunduğu dört yüz Kuvayı Milliyeci atlı, Biga'nın çarşı meydanında toplanmış bütün halk çepeçevre sıralanmış bekliyordu. Bu sırada kurbanlar kesildi, ezanlar okundu, tekbirler gök gürültüsü gibi şehri sarstı.

Sonra, Müftü Ahmet Hamdi Efendi, uzun bir dua ve nutuk karışığı çok güzel sözler söyledi, sonunu da şöyle getirdi:

— Allah, düşman ile çarpışan mücahitlere, onların kumandanlarına ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya uzun ömürler versin!

Buna yine gök gürültüsüne benzer bir yankı karşılık verdi:

— Âmin!

Bundan sonra, dört yüz atlı şehirde bir geçit resmi yaptı. Kara Hasan'ın esmer ve granit bir heykel gibi üzerine kurulduğu atın başı, Balıkesir yoluna döndü. Kafile, ağır ağır kımıldadı ve dört yüz atın ayağından çıkan nal tıkırtıları, kaldırımların ve taşların bittiği tozlu yol boyunca uzaklaştı. Atlıların başında, yanında emir eri olarak aldığı Durmuş'la birlikte gidenlerden İngiliz Kemal'in işi Balıkesir'den Biga'ya bir bu dört yüz atlıyı alıp Balıkesir'e götürmek, bir de Bandırma'daki silâh ve cephaneleri bu sırada zorla boşaltarak yine Balıkesir Müdafaayı Hukuk ve Kâzım Bey buyruğuna iletmekti. Şehirden çıkarken şenlik silâhları patlamaya başladı. Güzel sesliler, kalın ve yiğit sesleriyle yanık köy türküleri söylüyor, atlar kişniyor, bir düğün alayı havasıyla gidiliyordu. Biga gözden yitmiş, güzel doğa yeşillikleriyle örtülü tepeler, bu yılankavi ilerleyen atlıları yutuvermişti. Atlılar aynı sevinçli gidişle yol alarak Manyas sınırında bir Türk köyünde mola verdi.

Bu köy, Kara Hasan Çetesi'yle Kürt Mehmet Çavuş'un Birinci Dünya Savaşı yıllarında kanunsuz yaşadığı bölgenin içindeydi. Bundan dolayı, köy halkı onları sevgiyle karşılayarak ağırlamaya çalıştı. Bu sınırda o zamanlar Çerkez çeteleriyle Kara Hasan Çetesi arasında birçok çatışmalar geçmişti. Kara Hasan, kendi koruma sınırları içindeki Türk köylerine Çerkez çetelerinin yaptığı baskınlara karşılık vermek üzere onların koruduğu Çerkez köylerini basar, canlı cansız malları ve eşrafın, ağaların yükte hafif, pahada ağır mallarını kaldırıp götürürlerdi. Mola verilen köye daha birkaç gün önce Çerkez çeteleri yeni bir baskın yapmış, ortalığı talan etmişler, birçok hayvan götürmüşlerdi. İngiliz Kemal, köyü gezip dolaştı. Kara

Hasan ve arkadaşlarının konuk edildiği odada baş başa vererek fısıltılarla konuştuklarını gördü. Bu görüşmenin, kendisinden bile gizli tutulduğunu hemen anladı. Herhangi bir ters karşılık alırım kaygısıyla hiç ilgilenmez göründüyse de bir şeyler döndüğünü sezmekte gecikmedi. Ertesi sabah, tanyeri atarken yola çıktılar. Kol, bir savaş durumu alarak ilerlemeye başlamıştı. İngiliz Kemal, yanı başında giden Suphi Bey'e:

— Ne oluyoruz, Suphi Bey? Diye sormak zorunda kaldı.

— Kemal Bey, sen kumandaya karışma. Seyre bak. Sen, bizi Balıkesir'e götürmüyor musun? Biz de geliyoruz. İşte o kadar. Alt yanı bizi ilgilendirir. Bizim buralarda sorulacak sorularımız vardır.

Manyas'ı gösterdi:

— Köylerimizde bu adamlar ne hayvan bıraktı, ne de çiftçubuk. Anladın mı?

İngiliz Kemal, ne diyeceğini şaşırdı:

— Siz bilirsiniz! Dedi.

Dört yüz atlının başında kasılarak Edincik'e giren Kara Hasan ve adamları, beklendiğinin tersine halkın karşıcı çıkmadığını görünce şaşırdı. Onları gören herkes büyümüş gözleriyle bir yana sıvışıyordu. Padişahçılar, onlar kasabaya girmeden önce, saçacakları ağuyu saçmışlardı:

— Mustafa Kemalci çeteler geliyor, köylerinizi basacak, yağma edecekler. Silâh başında bulunun!

Kara Hasan'ın kargaları, bu haberi daha önce ona fısıldadıklarından o da gereken tertibat ve plânını hazırlamıştı. Her an bir yandan tüfekler patlayabilir, çatışma başlayabilirdi. İngiliz Kemal, bundan habersizdi. Bunları, çetenin elebaşlarından Boşnak Rahman'dan dinleyerek toparlandı:

— A beyim, bizim erkânı harplik senin erkânı harpliğe benzemez. Sen, şimdi seyre bak!

Dört yüz atlı, grup grup Edincik'in sokaklarında gözden yitti. Yalnız, erat dağılmadan önce Kara Hasan'ın kalın, erkek ve sert sesiyle şöyle bir buyruk verdiği işitilmişti:

— Mala, ırza karşılık görmeden cana dokunan olursa göreceği ceza, beynine yiyeceği kurşundur. Neş'et'in ahırını ba-

sın. Ali Osman'dan aldığı kısrağı alın. Yoksa Neş'et'in bineğini, ikisi de ordaysa ikisini de alın.

Biraz sonra, Ali Osman, iki binekle döndü. Edincik bomboştu. Sokaklarda dolaşan tavuklardan, ördeklerden, kedilerden ve köpeklerden başka önemli bir canlıya rastlanmıyordu.

Atlı kolu, yine toparlanarak Bandırma yoluna dizildi. Biraz yol aldılar. Bir tepenin ardında top ağaçlarıyla bir tehlikeden gizlenir gibi duran bir çiftlik göründü. Burasını gören elebaşılarla bütün eratta bir canlılık meydana geldi.

— Şah İsmail'in çiftliği!

— Şah İsmail'in çiftliği!

Sözleri ağızdan ağıza uçtu. Suphi Bey:

— Hasan! Hasan! Diye bağırdı. Bak, millet ne diyor! Şurası, Şah İsmail'in çiftliği! Yağma edelim şu hainin çiftliğini!

Şah İsmail, yıllardır çevreyi kasıp kavurmuş bir çeteciydi. Bu Çerkez çeteci, uzun zaman Biga köylerini talanlamış, ora köylüleri arasında tiksinilecek bir ad bırakmıştı. Hepsi, ona diş gıcırdatıyordu. Şah İsmail uzun boylu, çok yakışıklı, palabıyıklı bir erkekti. Ona erkek güzeli de deniyordu. Güney Marmara kıyılarını acımadan haraca kesen Şah İsmail, çoğu zaman ellerini kana bulamaktan da çekinmemişti. Bu yüzden, Kara Hasan'ın adamları, bu herifin çiftliğini yağma etmek için korkunç bir istek duyuyorlardı.

Suphi Bey:

—. Yağma edelim şu herifin çiftliğini, bu adamdan millete hayır gelmez! Diye bağırmaktan kendini alamadı.

Akşam ilerlemiş, gecenin karanlığı bir sel gürbüzlüğüyle bütün alçak ve çukur yerleri, dere içlerini ağaç altlarını basmıştı. Yalnız, açık gökyüzünde yavaş yavaş yükselen yumurta sarısı bir yarım ay, ortalığı karanlıktan kurtarıyordu.

Şah İsmail'in bir kötülüğü daha vardı ki bu hiçbir türlü bağışlanacak gibi değildi. O, azgın bir Kuvayı Milliye düşmanıydı. Sonradan da Ahmet Anzavur Paşa'nın cellâtlığını yapacaktı.

Kara Hasan, savaş narasını attı:

— Haydi, yürüyün be!

Yüzlerce silâh birden patladı ve çiftliğe doğru akın başladı. Bir yığın insanın saldırdığı bir çiftlikten bir çeteci Şah İsmail'in güzel atını yedekleyerek getirdi. Çiftlikten yağmalanan biricik mal buydu. Bu, yalnızca bir gösteri, bir gözdağı plânıydı ve Kara Hasan ve arkadaşlarınca daha önceden tasarlanmıştı.

Kara Hasan'ın Çetesi, Bandırma'ya askerî bir atlı müfrezesi gibi girdi. Bütün şehir Türk bayraklarıyla donanmıştı. Bandırma Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı emekli deniz subayı Hasan Bey'in iyi çalışmış olduğunu İngiliz Kemal hemen anladı. Bütün Bandırma halkı, atlıları çevrelemiş, alkışlıyor:

- Yaşasın aslanlar! Yaşasın Mustafa Kemal Paşa! Diye bağırıyordu. Şehirde, çoktan beri esir bulunan bir şehrin kurtuluşunu andırır bir sevinç dalgalanıyordu.

İngiliz Kemal, yanı başında giden Kara Hasan'a:

— Gördün mü Hasan? Dedi, millet sizi nasıl kurtarıcı olarak karşılıyor!

Onun gözlerinde umarak beklediği başarılardan birinin sevinci yüzüyordu. Hemen çevreye gözcüler çıkararak güvenlik tertibatı aldırdı. Sonra eratı hanlara yerleştirdi.

Kara Hasan, Suphi Bey, Kürt Mehmet Çavuş ve Bandırma eşrafı üyeler sökün etti. En sonra, kaza kaymakamının da geldiğini bildirdiler. Uzun uzadıya memleketin kritik sorunları üzerinde konuşuldu. Sonra, Kaymakam Seyfullah Bey, İngiliz Kemal'i Yusuf İzzet Paşa'nın deniz kıyısındaki karargâhına götürüp onunla tanıştırdı. İngiliz Kemal'i makamında kabul eden Yusuf İzzet Paşa şaşkın şaşkın onun yüzüne baka kaldı. Anlaşılan bu işleri çeviren adamın şöyle böyle orta yaşlı bir adam olması gerekiyordu.

— Oğlum, bu kuvvetin başında sen mi bulunuyorsun?

— Evet, efendim. Aynı zamanda Biga'nın Sivas delegesiyim.

— Burada çok kalacak mısınız?

— Neden sordunuz, paşam? Merak edecek bir şey yok. Ben, diplomasi nedir bilirim. İşgal bağlantı subayını resmen ziyaret etmeden gitmeyeceğim.

— Aman evlâdım, bunları karıştırma!

Paşanın gözleri yusyuvarlak olmuştu. Çevresindeki kurmay subaylar gülüyordu. Bu anlamlı gülümsemeler, İngiliz Kemal'i yüreklendirdi:

— Ziyaret etmemek çok kabalık olur. Paşam, merak etmeyiniz, hiç bir hâdiseye önayak olmayacağımıza güvenebilirsiniz.

Müsaade isteyerek ayrıldı. Yanına ufak bir müfreze ile Kürt Mehmet Çavuş'u alarak işgal temsilciliğine gitti. Subay yerinde yoktu. Deftere: "Kuvayı Milliye Biga Kumandanı Kemal" diye yazdı.

Hana döndüklerinde, İngiliz subayının karşı ziyaret için içerde kendisini beklediğini söylediler. Demek ki adam, o, Hasan Bey'le Müdafaayı Hukuk'la kimi işler üzerinde konuşup görüşürken hana gitmişti. Bütün kuşku içinde yaşayan insanlar gibi doğruca İngiliz subayının yanına girmeden önce kapının aralığından içeri baktı. Bir de ne görsün! Bu, İstanbul'da zindandayken ifadesini alan subay değil miydi?

Mehmet Çavuş, İngiliz subayının karşısında nargilesini tokurdatıyordu. Hemen ters yüz edip bir yana saklandı ve İngiliz subayı gidinceye dek oradan çıkmadı.

*

* *

Kara Hasan'ın, Bandırma'nın önüne arkasına gönderdiği istihbarat ajanlarının verdiği haber çok kötüydü. Manyas bölgesi, bir tehlike yaratacak gibi silâhlanmıştı.

Şah İsmail Çiftliği olayı Anzavur Ahmet'i uyarmıştı, anlaşılan padişah ve Damat Ferit'le ya da İngiliz Dostları Derneği'nin sarıklı başlarıyla anlaşıp büyük bir görevle bir ayaklanma bölgesinin başına geçecekti.

Kara Hasan'ın adamları, gerçekten hiç şaşırmadan en taze haberleri kuşun kanadıyla onun kulağına ulaştırıyorlardı.

Bir jandarma eri gelerek İngiliz Kemal'e kumandanının kendisini görmek istediğini söyledi.

— Buyursun.

— Hayır, çok gizli görüşmek istiyor, sizi makamında bekliyor.

İngiliz Kemal, bunu Kara Hasan'a ve Kürt Mehmet Çavuş'a bildirdi. Herhangi bir tehlikeyi önleyecek tedbirler hemen alındı.

Yüzbaşı Abdullah Bey, onu büyük bir içtenlikle karşıladı:

— Aman gel, kardeşim! Dedi. Durum gittikçe kötüleşiyor. Anzavur, Manyas'a geçmiş. Size pusu kurmuş. Haberiniz var mı?

— Elbette, haberimiz olmaz mı? Biliyoruz. Onun verdiği bilgiye göre Darıcalı Hasan, Manyaslı Şevket, Anzavur'un oğlu Kadri Çeteleri. Kara Hasan'ın yolu üzerinde Ayvalıdere'de pusuya yatmışlardı.

Abdullah Bey, kendisinin de jandarmalarıyla birlikte onlara katılacağını söyledi. Balıkesir'e doğru yola çıkılmak üzereydi.

İngiliz Kemal, Kara Hasan'a:

— Haydi, bakalım! Dedi. İş başına! Ayrılmadan önce yapılacak iş var.

— Nedir o?

— Silâh depolarını boşaltacağız. Bunları Balıkesir'e armağan olarak götüreceğiz.

Bir buyrukla hanlardaki bütün arabalar toplatıldı. Kahvelerde oturup sinek avlayan bütün erkekler, kaldırılıp cephane ve silâh depolarının bulunduğu yere götürüldü. Bu büyük kalabalığa büyük bir hevesle kadınlarla çocuklarla katıldı. Depoların kapıları kırıldı. Tek karşı koyan olmadı. Tüfekler, makinalı tüfekler, cephane sandıkları götürülüp arabalara yüklendi.

Kadınlar, yollara dizilmiş, durmadan:

— Allah size yardım etsin! Diye dua ediyorlardı.

Arabalar, kalın çadır bezleriyle sımsıkı sarılıp örtüldü. Halkın umutlu ve sevinçli bakışlarıyla uğurlanan atlılar, Balıkesir yoluna dizildi. Bandırma arkada kalmıştı. Kara Hasan, yaşayış yolunda duyduğu en yüksek sevincin doruğundaydı. İngiliz Kemal'e şöyle diyordu:

— Allah, Yarabbi! Bana bugünü de gösterdi. Yıllardır beklediğim gün geldi.

Silâh ve cephane arabalarının yanı sıra, ufak bir koruyucu güç katılmış, geri kalan ana güç ise Manyas'ı tarayarak gidiyordu. İngiliz Kemal, Bandırma'dan ayrılmadan önce, Balıkesir'de 61. Tümen Kumandanı Kâzım Bey'i telefonla bulmuş ve ona durumu bildirmişti. Tetikte ilerleyen keşif kolları, beklendiği gibi Aynalıdere'ye birkaç yüz adım kala pusudakilerin ateşleriyle karşılaştılar. Kara Hasan Çetesi de sipere girdi. Karşılıklı sayısız kurşun atılıyordu. Kara Hasan'la Kürt Mehmet Çavuş'un savaş emirleri, bütün bu cayırtı arasında iyice işitiliyordu. Karşıdakiler çok kabarık sayıda idiler. Bu yağdırdıkları kurşunların çokluğundan anlaşılıyordu.

Bandırma Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Abdullah Bey, bu sırada bir hızır gibi yetişti. İngiliz Kemal, baktı; genç, uzun boylu, çok kibar görünüşlü, gözleri ateş saçan bir jandarma subayı, arkasında bir makinalı tüfek ve cephane sandığını taşıyan iki eriyle mevziye girdi. Hemen İngiliz Kemal'in yanı başına yerleştirilen makinalı tüfek, dakikada beş yüz mermi kusarak karşıda tozu dumana katınca işin rengi değişti. Kara Hasan, ağır baskı karşısında geri çekilmek emrini vermek üzere Kürt Mehmet Çavuş'la görüştüğü sırada, makinalı tüfeğin imdada yetişmesiyle bir mucizeyle karşılaşmış gibi sevindi. Karşıdakiler, çekilmeye başladı. Her iki yandan epeyce yaralı vardı. Karşıdakilerin yaralıları sorguya çekildi. Burada Anzavur'un yerine çatışmayı oğlu Kadri'nin yönettiği öğrenildi. Bu işte, en çok şaşıran İngiliz Kemal oldu. Anzavur'un oğlu Kadri, çıka çıka onun Beşiktaş Kulübü'nde boks dersi verdiği Beşiktaşlı Kadri çıkmadı mı? Bu iş onu çok üzdü. Bayağı ağlamaklı oldu. Bu çocuğun kendisine karşı da büyük saygısı olduğunu biliyordu. Kara Hasan'ın atlıları, bu çatışmayı savdıktan sonra, Balıkesir'e dek olaysız gittiler.

Balıkesir'e girişleri pek parlak oldu. Sokaklara dökülen halkın ağzında "Yeşil ordu" lâfları dolaşıyordu. Başlarında Durmuş'un da bulunduğu silâh ve cephane yüklü arabalar, hiçbir engele denk gelmeden Balıkesir'e varmıştı. Kâzım, Hacim ve Vehbi Beyler, bunlara çok sevindiler. Kara Hasan'ın atlıları,

Balıkesir'de iki gün konuk kaldıktan sonra, Biga'nın yabancı çetelere karşı savunmasız kaldığını söyleyerek geri döndü. Bunları, cepheye göndermeyi uman kumandanla Müdafaayı Hukuk Derneği bu işe epeyce üzüldü. Böylece Kara Hasan'ın durumundan kuşkulandılar.

İngiliz Kemal'i de artık, orada yapacağı bir işi kalmadığını söyleyerek Balıkesir'de bıraktılar. Yalnız Kara Hasan'ın atlılarından cephede vuruşmaya gitmek isteyenler sorularak ayrıldı ve cepheye gönderildi. İngiliz Kemal'in emir eri Durmuş da bunlar arasındaydı. Sonra cepheden şehit haberi geldi.

*

* *

Bir gün, Balıkesir Müdafaayı Hukukçularıyla kumandan ve İngiliz Kemal, oturmuş konuşuyorlardı. Bu sırada, içeri silâh deposu gibi uzun boylu, parlak bakışlı genç bir adam girdi. Herkes, bu çok tanınmış silâhşoru görünce sevindi, el sıkıştılar. Bu silâhşor, Balkan Dağları'nın yetiştirdiği en seçkin ve yiğit Türk komitecilerinden ve eski Teşkilâtı Mahsusacılardan Dramalı Rıza Bey'den başkası değildi. 61. Tümen Kumandanının çağırması üzerine cepheden ayrılmış gelmişti. Ethem Bey'in Salihli Cephesi'nde ve ister istemez onun buyruğunda bulunuyordu. Her türlü buyruğa da önceden isyan etmiş olan bu adam, Ethem Bey'le de geçinemiyor, baş ağrıları meydana getirmekten uzak durmuyordu.

İngiliz Kemal'in Kâzım Bey'e verdiği boşaltılacak cephaneliklerin krokisi, Dramalı Rıza Bey aracılığıyla değerlendirilmek isteniyordu. Kumandan, bu işe Dramalı Rıza Bey'i koşarken bunu İngiliz Kemal'e bile bildirmemişti. İşte, Dramalı Rıza Bey odaya girip de herkesin elini sıktıktan sonra yeni bir yüzle karşılaşınca duraladı ve birkaç saniyelik şaşkınlıktan sonra hemen onun üzerine atıldı.

— Vay, Vay, Vay, Beyim! Dedi. Ben seni Paris sokaklarında zevkusefa ile ömür sürüyor sanıyordum. Demek sen de düştün buraya ha?

Epey zamandır birbirini görmemiş olan iki candan arkadaşın birbirlerinin boynuna atılmaları bütün odadakileri şaşırt-

mıştı. Bu iki adamın nasıl olup da bu denli canciğer ahbap olabileceğini akılları almıyordu. Oturdular ve Dramalı Rıza Bey, merakla kendisini dinleyen arkadaşlara bu içten dostluğun uzun hikâyesini, bomba savurur gibi çıkan güleç sesiyle anlattı. Dramalı Rıza Bey'in yanı sıra odaya bir kişi daha girmişti. O da onun gibi silâh deposuna benzeyen bir savaşçıydı. O da Balkan Dağları'nda yıllarca Bulgar komitacılarını kovalamış tam bir Balkan komitacısı tipi ve sonra çok iyi bir örgütçüydü. Saçı sakalı birbirine karışmış bu kalpaklı ve aydın yüzlü silâhşor ünlü Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey'di. Ayvalık'ta kurduğu milis gücünün başında Ali Bey'in (Çetinkaya) alayıyla yan yana Yunanlılara karşı çarpışmıştı. Şimdi de Yunan zulmü nerdeyse o da göğsündeki armalar, elindeki mavzer, belindeki tabanca ve bombalarla bir de örgütçü yeteneğiyle oradaydı. İşte Dramalı Rıza Bey'in, İngiliz Kemal üstüne anlattığı hikâyeyi çok ilgiyle dinleyenler arasında o da vardı.

Kâzım Bey, Dramalı ile onu çok önemli cephaneliklerin boşaltılıp İç Anadolu'ya taşınması ve Biga bölgesinin büsbütün kazanılması için oraya göndermek üzere cepheden çağırtmıştı. Böylece, Ethem Bey de baş ağrılarından kurtulmuş oluyordu. Kâzım Bey'le Balıkesir Müdafaayı Hukukçuları, eğer Kara Hasan'la atlılarına tam Kuvayı Milliyeci olarak güvenebilselerdi, iş yoktu. Oysa onlar cepheye gitmekten çekinmişler, böylece disiplinin dışına çıkmışlardı. Bu yüzden de onlara her kalıba girecek ve sırasında zararlı olabilecek kişiler gözüyle bakılıyordu. Bu toplantıda Kara Hasan ve çetesi üzerinde ileri geri epeyce konuşuldu. Hamdi Bey'in de, Dramalı'nın da bu konuşmalardan edindiği izlenim olumludan çok olumsuzdu.

Hamdi Bey'le Rıza Bey, hemen Biga'ya yollanmak üzereydiler. İngiliz Kemal, Dramalı'ya:

— Rıza, kardeşim, dedi. Bu Kara Hasan, senin işittiğin ve sandığın gibi bir adam değildir. Çok mert, yürekli, gerçek bir yurt çocuğudur. Hiçbir zaman hain olamaz. Dikkat et! Yalnız,

cahildir görgüsü azdır. Fakat iyi bir arkadaştır. Senin sandığından da çok savaşçıdır. Sözlerimi unutma. Kara Hasan'la zıt duruma girme!

— Bana bak! Dur, şimdiki adını unuttum. Neydi o? İngiliz Kemal ha? Ben diplomat değilim. Eğer bana eyvallah derse ne âlâ! Yoksa ben kendim eyvallah dedirtmesini bilirim. Biraz da Hamdi Bey'e söyle.

Hamdi Bey, on kat daha kabına sığmayan bir adamdı. Ona dert anlatılabilir miydi? Bu mülkiyeden çıkmış yönetim adamı. Balkanlarda çeteci kovalamaktan baş alamamış tam bir çeteci hırçınlığı ve ataklığıyla davranır bir adam olup çıkmıştı.

Bütün arkadaşlar, Dramalı Rıza ve Hamdi Beyleri, helâlleşerek Biga'ya uğurladılar. Gidip de gelmemek, gelip de görmemek vardı.

KARA HASAN'IN KARA TALİHİ

Bir gün, başlarında Köprülülü Hamdi, Dramalı Ali Rıza ve Bandırmalı Kani Beyler üçlüsünün bulunduğu kırk Kuvayı Milliye atlısı, ansızın Biga'nın sokaklarında göründü. Sokaklarda dağınık bulunan Kara Hasan'ın çetesi, bunlara yadırgayarak büyümüş gözlerle baktılar. Bunların geleceğini pek az kişi biliyordu. Bunların başında Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı Müftü Ahmet Hamdi Efendi'yle üyeleri vardı. Hamdi Bey, doğruca belediyeye vardı. Atları tımar ettirip hana çektirdi. Kendisi de öbür iki arkadaşıyla belediyeye yerleşti.

Hamdi Bey, hemen işe başladı. İlkin kaymakamı çağırtarak görüştü. Uzaktan aldıkları bilgilere en yenilerini de kattıktan sonra şehrin bütün ileri gelen, sözü geçenleri belediyeye çağırttı. Bu toplantıda memleketin bütün dertlerini gözden geçirdiler. Hamdi Bey, kısaca şunları söyledi:

— Arkadaşlar, ilk işimiz, Yunanlıları topraklarımızdan çıkarmak olmalıdır. Ordunun başına Mustafa Kemal geçecektir.

Paşayı elimizden geldiğince desteklemeliyiz. Ben buraya düşmana karşı koyacak teşkilâtı kurmaya geldim, sizlerin yardımınızı bekliyorum.

Hamdi Bey, Bigalılarla böylece yakından görüşüp anlaştıktan sonra, hemen işe koyuldu. Çok kesin bir buyrukla herkesin elindeki silâh ve cephaneyi getirip hükümete teslim etmesini bildirdi. Cephede savaşan birliklere en çok gereken de buydu. Herkes silâh ve cephanesini hükümete, askerlik şubelerine bırakacaktı. Bunları teslim etmeyip de yakalananlar, çok şiddetli para ve hapis cezasına çarptırılacaklardı. Bu arada kuşkulanılan herkesin evi de aranacaktı. Halk, buyruk çıkar çıkmaz kasabalardan, köylerden akın ederek silâhı, cephanesiyle geldi ve hükümet konağıyla askerlik şubesinin önünde kuyruğa girdi. Ayrıca Hamdi Bey Müfrezesi, köylerde devriye gezerek silâhların teslimi için halka öğüt veriyordu. Asker kaçaklarına şöyle diyorlardı:

— Korkmayın, hiç çekinmeden silâh ve cephanelerinizi teslim edin. Affolundunuz, size hiç bir fenalık gelmeyecektir. Böylece, güvenlik kurulur gibi oldu.

Burda pürüzlü bir nokta mide bulandırıyordu. Kara Hasan'ın eşkıyalardan devşirdiği kır bekçileri, hâlâ birer hükümet sorumlusu gibi köylerden para topluyordu.

Kara Hasan, Hamdi Bey Müfrezesinin, hükümetin resmî gücü olarak gelip Biga'nın göbeğine yerleşmesinden çok pirelenmişse de yüksek sesle gösteri yapar, tehdit eder gibi konuşmaktan çekiniyordu.

Biga'da şu sözler, yeni bir tehlikeli rüzgârla kulaktan kulağa gidip duruyordu:

— Bir kümeste iki horoz ötmez.

Kara Hasan'ı kara kara düşündüren şey, Hamdi Bey ve adamlarının hem hükümet adamı olması, hem de onları köylünün tutmaya başlamasıydı. Halk, onların buyruklarını baş tacı eder gibi hemen benimsiyordu. Hamdi Bey'in bütün düşüncesi, halkı ürkütmeden yavaş yavaş seferberliğe doğru sürüklemekti. Kara Hasan'la çetesinin kendisine için için diş

bilediğini bildiği halde onların varlığıyla yokluğundan habersiz gibi görünüyordu. Belki de günün birinde daha büyük bir tehlike karşısında birlik olabileceklerini düşünüyordu. Her zaman, onların karşısında değil yanında gibi görünüyor ve onlardan yardım istiyordu:

— Memleketin kurtulması uğrunda elbirliği edip çalışmalıyız, diyordu.

Kara Hasan, buna şöyle karşılık veriyordu:

— Benim, hükümete güvenim yok. Ne size silâhımı veririm, ne de işime karıştırırım.

Yine adamlarını köy köy dolaştırıp halktan para toplatıyordu. Biga dolaylarındaki Çerkez, Pomak v.b. gibi birçok Müslüman azınlıkların, padişahçıların telkinleri altında gizliden gizliye kaynayıp köpürdüğü haberleri, her gün Hamdi Bey'le arkadaşlarının kulaklarını yokluyordu. Kara Hasan Çetesi'nin de sık sık Biga dolaylarında büyük bir güç kazanmış olan padişahçı propagandaca yoklandığı seziliyor ve tetikte bulunuluyordu. Hamdi Bey ve arkadaşlarının en çok korktuğu şey, dışardan gelecek bir isyan dalgasının, içerdeki Kara Hasan Çetesi'yle birleşerek büyük bir tehlike yaratması düşüncesiydi. Bu yüzden de Kara Hasan Çetesi'ni tez elden harcamak kararına varılmıştı. Artık besbelliydi ki Damat Ferit'in padişahçı ve İngilizci propagandası Biga'nın içinde de pek çok yerleşecek gönüllü bulmuştu ve bunlar yavaş yavaş örgütlenme yolundaydılar. İşte, Kara Hasan'la ilişki kuran bu kişiler, Hamdi Bey ve arkadaşlarının yaptıklarından sızlanıp yakındıklarında o, onlara şöyle diyordu:

— Korkmayın, gerekirse ben işe karışırım.

Bütün bunları yakından bilen Hamdi Bey, bir baskınla ya da komplo ile Kara Hasan'la çetesini ortadan kaldırma işini çabuklaştırdı. Bucaklara, köylere, yollara dağıtılmış olan bütün becerikli ve acar jandarmaları birer ikişer merkeze aldırıp elinin altına yerleştirdi.

Hamdi Bey, arkadaşlarına Kara Hasan'la çetesini ortadan kaldırma plânını şöyle açıkladı:

— Cumartesi sabahı Kara Hasan'la Suphi Bey'i ve çetenin ileri gelenlerinden Halil Çavuş'u belediyeye çağırıp, "Çanpazarı'nda Osman Efendi millî teşkilâta girmek istemiyor, hep beraber Çanpazarı'na bir baskın yapalım" diyeceğim. Kara Hasan bunu yapmak istemeyince, "Öyleyse haydi, çıkın, gidin!" diye bağıracağım.

Bundan sonrası hazırlanmıştı. Cumartesi günü Kara Hasan, Suphi Bey, Halil Çavuş, belediyeye Hamdi Bey'le arkadaşlarının kurduğu tuzağa tıpış tıpış gittiler. Hamdi Bey, önerisini yapar yapmaz Kara Hasan parladı:

— Siz, bize emredemezsiniz! Eğer ileri giderseniz, size tüfeklerimizin namlusu ile karşılık veririz.

Hamdi Bey, plâna göre yüksek sesle onları kovdu. Üç elebaşı kaygısızca odadan çıkarken Dramalı Ali Rıza Bey'le arkadaşlarının parabellumları göğüslerine dayandı. Dramalı:

— Teslim olun! Diye haykırdı. Kıpırdayanı gebertirim.

Kara Hasan:

— Teslim! Diyerek ellerini kaldırdı.

Öbür iki arkadaşı da onun gibi yaptı. Üçünün silâhlarını çabucak aldılar, bileklerine kelepçeyi taktılar.

Kara Hasan, Rıza Bey'e:

— Rıza Bey, bana kelepçe vurma! Dedi. O da bu yalvarıyı benimseyerek onu cezaevine kelepçesiz gönderdi.

Üç kişiyi cezaevine götürüp kapayan Dramalı, doğru Kara Hasan'ın karargâhına koştu. Orasını basma buyruğunu Kani Bey yerine getirecekti. Kani Bey, karargâh olan hanı basmışsa da pek az kişiyle karşılaşmıştı. Onlar da karşı koymayı hiç denemeden teslim olmuşlardı. Yolda Kürt Bekir Çavuş'la karşılaşan Dramalı Rıza Bey onu tutuklamak istedi, o da onu vurmak için ateş etti. Dramalı da silâhını çekerek onu yaraladı ve öylece yakaladı. Bütün kahvelerde, çarşı pazarda dağınık olarak bulunan çeteciler hiçbir olaya meydan verilmeden devşirilerek mapushaneye tıkıldı.

Bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet Çavuş'la Abdullah, Göktepeli Şaban, Yeniçiftlikli Mestan gibi elebaşıların tu-

tuklanamadığı anlaşılınca Dramalı Rıza Bey, müfrezenin önüne düşerek dağ köylerine doğru atını sürdü. Kürtler, Gündoğdu köyünde, ötekiler de hep kendi köylerinde barınıyorlardı. Kara Hasan'ın yakalanıp mapushaneye atıldığını anlayan birçoğu, kendiliğinden Rıza Bey'e teslim oldu. Ötekileri de kendisi yakalayıp Biga'ya götürdü. Çeteden ele geçirilemeyen yalnız yedi kişi kalmıştı.

Kaçak çetecileri köylerinden alıp getiren Dramalı Rıza Bey, bir gece mapushaneye girerek Suphi Bey'le Mustafa adındaki bir başka katil çeteciyi aldı, çay kıyısına götürdü. Kafalarına ikişer kurşun sıktı ve ölülerini açıkta bıraktı. Katil Mustafa, çok azılı bir adamdı. Çınardere köyünden Bilal Efendi'yle Süleyman Ağa'nın kızını öldürmüştü ve cezasız dolaşmaktaydı.

Kır bekçisi adı altındaki eşkıyalara hükümete verir gibi haraç vermekten kurtulan köylüler, sevinç içindeydiler. Takım takım şehre iniyor, Suphi Bey'le Mustafa'nın ölüsünü görenlerden dinleyip Kara Hasan'la adamlarını mapushanede görerek geri dönüyorlar ve Hamdi Bey'le Dramalı Rıza Bey'in ömrüne dua ediyorlardı.

BAYBURTLU ŞEYH HASAN EŞREF SERÜVENİ

Tarihimizi okuyunuz, görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar, hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir.

-Mustafa Kemal-

Kâzım Karabekir, sıcak bürosunun penceresinden Erzurum'un hâlâ çatıları çökmüş, yanmış, yıkılmış evlerinden meydana gelen geniş harabemsi görünüşünü biraz olsun güzelleştirmek ve bu yoksulluğu örtmek istercesine durmadan yağan kara bakarak günce defterine bugünün önemli olayları üstüne notları karalıyordu.

" Şeyh Eşref, hükümete karşı ayaklandı. Allah'ça gönderildiğini, şeriat dağıtacağını, yedi devletin krallarını Hart'ta toplayarak, padişahı da huzuruna getirerek bütün dünyayı düzelteceğini ilân ediyormuş. Huzuruna varan heyetten askerlik şubesi başkanına tokat vurmuş. Erzurum kadısına, sakalı bir tutamdan az diye kâfirsin demiş. Kendisi mehdi imiş; kendisine kurşun işlemezmiş. Keramet de göstermekteymiş. Meselâ sakalının rengini bir anda değiştiriyormuş. Sonra, gerek kendisinin, gerekse müritlerinin ileri sürdüğüne göre Hazreti Muhammed'in ruhu, Şeyh Eşref'te yerleşmiş. Onun da Ebubekir, Ömer, Osman, Ali gibi adamları ve "Sahabe-i Kiram"ı, Ayşe'si ve Fatma'sı varmış. Yakın adamlarına hep bu adları vermiş. Hiç kuşku yok ki bu herif zırzobun biri. Ne var ki kendisinden aşağı kalmayanlar da çok. Sahabelerini tam tertip bulmuş. Asıl garibi, bu herife kurşun işlemediğine ve kerametlerine inanan insanların var oluşu!

" Şeyhin kerameti kendinden menkul " olmasına karşın Erzurum'a dek etkisini duyurmakta, esir olan müfrezelerin de bu gibi telkinlerle yıprandığına kuşkum kalmadı. Asıl sorun, bu

herifleri oynatan el nerede? Oyunun bundan sonraki aşamaları neler? Son perdenin Kuvayı Milliye Teşkilâtı olduğu, asıl amacın bizim şahıslarımız olduğu meydanda. Erzurum Kongresi'nde delege olduğu halde Kuvayı Milliye'nin ve ordunun tam düşmanı olan ve Trabzon gazetesiyle de saçmalayıp duran, İstanbul ile de sıkı bağlantısı olan kaçak Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresi'nden dönüşte Bayburt ve Hart *(Aydıntepe)* bölgesinden Sürmene'ye geçtiği anlaşıldıysa da o bölgenin hükümet reisleri de bir zamanlar kongreye karşı durmuşlardı.

Garip bir denk geliş olmak üzere Yarbay Rawlinson, yanında maden mühendisi bir İngiliz'le Gümüşhane dolaylarında dolaşıp duruyor.

Fevzi Paşa heyetinin, Şeyh Eşref'in ayaklanışını ve Ömer Fevzi'nin durumunu bildiği halde Trabzon'da Ömer Fevzi'yi korur gibi inceleme yapması, İlhami Bey'in bildirisi ve kolordu aleyhinde bulunması gibi durumların hepsi birden bir demet diken!

En çok önem verdiğim nokta, şeyhin daha çok güçlü müritleri bulunan deniz kıyısı bölgesi ne durumda? Bu şeyhin şeyhi de Elâziz'de imiş. Bunun aracılığıyla şeyhe öğüt vermeyi öneren saflar da var.

İşi büsbütün türlü bölgelere sıçratmak tehlikesini görerek bu adamları yerinde göz hapsine aldırmayı ve Hart olayını da her yana duyurtmayı uygun buldum. Sürmene kıyılarından silâhlı müritlerin akın akın Hart'a doğru yola çıktıkları haberi geldi. Demek şeyhin Bayburt'a saldırıya geçmemesi, deli saçması gibi bir şey olan bu olayın siyasal amaçları ve onlara varmak üzere ince düşünülmüş bir yönetimi var. Buna karşı nizamî kuvvetlerin Yarbay Halit Bey'in' kumandasında Bayburt'ta toplanmasından sonra Hart'a kesin bir darbe vurmak, bu zamana dek de şeyhi oyalamak ve halkı dinlemek ve uyarma için Albay Rüştü Bey'i de araştırma kurulu başkanı olarak o dolaylarda ruhsal çalışmalarda bulundurmak gerek. Erzurum'da hiçbir olay yokmuş gibi denetlemelerimle uğraşmalıyım. Havalar -6, -10 ve kar her yanı ağartmış bir halde."

*

* *

Bayburt'ta toplanıp hazırlanan 28 ve 29. alaylarla on buçukluk obüs bataryası Yarbay Halit Bey'in kumandasında Hart'a doğru yürüyüşe başladı. Derece hep sıfırın altında oynuyor, dondurucu bir soğuk askerlerin yüzlerine yaprak yaprak menekşeler konduruyordu. Sürmene'den ve Of'tan gelmekte olan silâhlı müritlere yolu kapamak üzere üçüncü tümenden bir tabur ayrılmış ve bu arkadan gelecek her türlü tehlikeyi önleyecek biçimde bütün geçitleri tutmuştu.

Ağzından söz yerine elindeki tabancadan salt kurşun çıkan Halit Bey, atının üzerinde donmuş karları gıcırdatarak dağlara doğru tırmanırken, bu kara kışta durup dururken başına böyle bir belâ açan Şeyh Eşref'i düşünerek dişlerini gıcırdatıyordu. Herifçioğlu, karşısına gelen askerleri ve subayları afsunlayarak avlıyor, esir ediyordu. Bakalım kendisine de bu oyunu yapabilecek miydi? O, dünya savaşında buyruğuna yan bakmış nice eri ve subayı tabancasını çekerek armut gibi düşürmüş, belki düşman kadar Türk de öldürmüştü. Demek ki Kâzım Karabekir bu şeyhe o denli içerlemişti ki öbür dünyaya gönderilmesi işini kendisi gibi bir adama vermişti. Şeyh Eşref'in oturduğu Hart *(Aydıntepe)* köyü dolaylarına varıncaya dek birkaç subay ve er, Yarbay Halit Bey'in her an çekilmiş bulunan uzun namlulu tabancası önünde ölüm tehlikesi geçirdi.

Halit Bey, tepeden tımağa silâhlı Hart *(Aydıntepe)* köyünü geniş bir çember içinde kuşata dursun biz, bu kış kıyamette son kerte tehlikeli olabilecek siyasal bir ayaklanışla bunca insanı tedirgin eden Şeyh Eşref üstüne bu ana değin bilinenleri anlatalım:

Bayburt'a dört saat çeken Hart köyünde Şeyh Eşref adlı bir adam oturuyordu. Vaktiyle bir medrese öğrencisi iken tabur imamlığından emekli Osman Bedrettin Efendi'nin Harput'taki dergâhına kapılanmış, sonra bir şeyh olacak kertede olgunlaşarak şeyhinden "biat" almış. Hart'ı merkez edinerek tarikatını kurmaya başlamıştı. Az zaman içinde Hart bucağı-

nın yarısı onun müritliğini benimsemiş, bu yolla ünü öbür köylere ve daha da uzaklara yayılmakta gecikmemişti.

Şeyh Eşref adını alan eski medrese öğrencisi Eşref Efendi'nin ünü daha çok Karadeniz kıyılarının son kerte bağnaz köylüleri arasında tatlı bir yankı bulmuştu. Sürmene'de İsmail Çebi ailesinden ve Şaşoğulları'ndan birkaçı Gümüşhane'nin Yağmurdere dolaylarından birkaç köy halkı, müritleri arasına girmekte gecikmemişti. Şeyh Eşref, barışsever müritler edinmeyi düşünenlerden de değildi. Kendine mürit olarak gelen her erkek, silâhını da birlikte getiriyordu. Böylece Şeyh Eşref'in dört yanı gözü pek silâhlılarla dolmaya başlıyordu.

1907 yılına dek çevredeki dört yüz silâhlı azgın müritle göz yıldırarak çevresine hükmeyleyen Şeyh Eşref, bu yıldan sonra kendisinin Allah'ça gönderilmiş bir peygamber olduğunu duyurmaya başlamıştı. Bütün İslâm dünyasının kendi çevresinde toplanacağını müjdeliyordu. Artık bütün konuşmaları, hep bu tütsü ile yüklü olarak sürüp gidiyordu. Hele son zamanlarda daha da ileri gitmiş, padişahın da, bütün subayların ve memurların da "kâfir" olduğunu ileri sürmeye başlamıştı.

Bu tarikatın kurallarına göre tarikattan olmayanlara selâm vermek yasaktı. Kadınlar, tarikata girmiş erkeklerden kaçmıyordu. Tarikattan olmayanların kestiği etten yemiyorlardı. Tarikattan olmayanların cenazesine gitmiyorlardı. Örneğin, bir mürit, tarikattan olmayan babasının cenazesine bile gidemiyordu. Bunlar, tarikattan olmayan en yakın akrabalarının kendi cenazelerine de gelmesini istemiyorlardı.

Camiye gitmiyor. Cuma namazını kılmıyorlardı. Bütün müritler de kendi tarikatlarına girmemiş olan herkese "gâvur" gözüyle bakıyorlardı. Bütün müritler, şeyhlerinin tanrısallığına inanıyordu. Şeyh Eşref'in bu geleneklere, dine aykırı ve zararlı düşüncelerini serbestçe yayıp durduğunu gören İttihat ve Terakki hükümeti onu, Hart'tan alıp Erzurum'da oturmak zorunda bıraktı. Dünya savaşı çıkıp da Rus ordusu Erzurum'a girince, şeyh yine serbestliğine kavuştu. Bırakışma döneminde ortalığı boş bulan Şeyh Eşref, doludizgin çalışmaya ve

mürit yetiştirmeye başladı. Yine Hart bucağında tünemiş, durmadan cahil köylü yığınlarına ağu saçıyordu.

16 Ağustos 1919 da Bayburt kaymakamı, durumu vilâyete yakındı, orası da İstanbul'da Babı Meşihat'a bildirdi. "Meşihatı Celile", durumu fetva makamına duyurdu. Hiçbir araştırma ve kovuşturma yapılmadı. Şeyh Eşref, daha büyük bir hız ve yüreklilikle köylü yığınlarının kafasını bozup durdu. Aynı zamanda silâhlı müritlerinin sayısını daha da çoğalttı.

En sonra, 6 Aralık 1919 da Bayburt hükümetince sorgusu yapılmak üzere resmen çağrıldıysa da bu çağrıya boyun eğmedi. Resmî çağrıyı kendisine götüren Hart Bucak Müdürüyle jandarma takım kumandanını adamakıllı tersledi ve onları bayağı tehdit ederek yüz geri çevirdi. Ortada jandarma gücü diye bir şey bulunmadığından 6.12.1919 da Hart'a bir subay yönetiminde bir asker müfrezesinin gönderilmesi istendi. Bu yardım isteğini benimseyen askerî kumandanlık, 6.12.1919 da Hart'a bir subayın buyruğunda elli kişilik bir müfreze gönderdi. Müfreze, Hart'ı kuşattı ve tam şeyhin teslimini istemek üzereyken müfreze eratında büyülenmiş gibi bir durum görüldü. Hepsi, subayın çevresini alarak kendilerinin yaptığı gibi onun da şeyhe boyun eğmesini, ona kurşun atmanın yararsız olduğunu, ona kurşun işlemediğini, en doğru işin gidip şeyhin elini öpmek olduğunu söylediler. Subay şaşırdı. Bütün askerler, şeyhin müritleri gibi konuşuyordu. Zavallı subay, cahil askerlerin kaşla göz arasında böyle kandırılıp yoldan çıkarılmasına çok üzüldü ve hemen Bayburt'tan kuvvet istedi. Bunun üzerine mülkî makamlar işi görüştü. İşin daha çok büyüyüp dal budak salmasını önlemek üzere barışçıl bir yol düşündüler. 17'nci alay kumandanıyla kaza kaymakamının olay yerine gidip araştırma yapması buyruldu. Başında alay kumandanıyla kaza kaymakamının bulunduğu heyet Hart'a gittiyse de şeyhin bilinmeyen bir yana gittiğini öğrendiler ve elleri boş geri döndüler. Subay, müfrezesini alıp heyetle birlikte geri dönmek istediyse de köylüler askerlerin aç ve yorgun olduğunu, yemek yiyip biraz dinlendikten sonra gitmelerinin daha iyi ola-

cağını bir dilek olarak bildirdiler. Askerler, yemek için birer ikişer köy evlerine dağıtıldı. Bu sırada dışarıdan müritleriyle köye dönen Şeyh Eşref, köylülerle birlikte askerlerin silâhlarını ellerinden aldı ve eratı esir etti. Bu sırada, telefon başında Bayburt'tan imdat isteyen alay kumandanı Nuri Bey'i vurarak şehit ettiler. Hart'a bir müfreze daha gönderdiler. Bu müfreze, Hart'ın güneyindeki, Gürzisuflâ köyüne vardığında Müslüman ve Türk kardeşler arasında kan dökülmesini istemeyen Albay Hasan Lütfü Bey, Gürzisuflâ'da mola veren askere yetişti. Onun da isteği, barışçıl bir yolla bu işin artık bitmesini sağlamaktı. 9.12.1919 gecesi, bu köyde dinlenen alay, Hasan Lütfü Bey'le bütün müfreze Şeyh Eşref müritlerinin yaptığı baskın sonucunda esir edildi. Bu önemli olay da şimşek hızıyla köylere yayıldı ve bundan kabaran Şeyh Eşref, kendisinin mehdi olduğunu, müritlerine ve bütün halka bildirdi. Bu küçük başarı, onu bayağı evrenin fatihliğine özendirdi. Artık, kendisinin şeriat sahibi olduğunu, bütün evrenle (Dünyayla değil) savaşacağını bildiren bir bildiri hazırlayarak bütün yakın köylerle Sürmene ve Of dolaylarına gönderdi. Artık, yeryüzünde bir Halife-i Müslimin, bir padişah ve bir hükümet yoktu. Bunların hepsine karşı baş kaldırmıştı. Bu sırada İlyas adlı bir müridine de "Allah" adını takarak ona kendisi ilkönce secdeye vardı ve bütün müritlerini de ona secde ettirdi. Esir ettiği askerlere yeni bir Otuz bir Mart olayı yaratmak istercesine çok zararlı propagandalar yaptı ve cuma günü camide kendi adına hutbe okuttu. Bu sırada Ebubekir ve Ömer adını verdiği müritlerini yanında bulundurdu.

Şeyh Eşref'in büyük olaylara gebe gibi görünen ve bir kangrenli yara gibi gün geçtikçe tehlikeli bir sınıra doğru ilerleyen durumunu zararsızlaştırmak üzere bir kez daha Bayburt'a büyük sayıda asker gönderildi. "Tenkil" işi yine de geri bırakılarak belki öğütle yola gelir diye umularak şeyhin yanına türlü heyetler gönderildi. Subaylarımızla erlerimizin silâhları geri verilmek koşuluyla kendisine hiçbir şey yapılmayacağı üstüne birçok kez söz verildi. Gidip gelen türlü kurullar arasında vilâ-

yet kadısı da olduğu halde olumlu bir sonuç elde edilemedi. Şeyh, kadı'nın sakalını kısa bularak adamcağızı gâvurlukla suçladı. On altı gün süren bu zaman içinde adam, Nuh deyip peygamber demedi. Daha kötüsü, savaş yapacağını bildirdi.

*

* *

İşte, Kâzım Karabekir; askerî ve siyasal bölgesinde işleyip duran bu tehlikeli çıbanı, bütün ayrıntılarıyla bilmekte ve bunu söndürmek üzere türlü barışçıl çareler düşünmekteydi. Bu "fesat" ocağının kendi kolordusunu tutuşturup kendisini de yakmak yeteneğini taşıdığını ve bu ocağı İstanbul'dakilerin İngiliz körüğüyle üfleyip harlandırdığını da anladıktan sonra Deli Halit denen yiğit belâyı bu örümcekli şeyh bozuntusunun başına sarmakta gecikmedi. Yarbay Halit Bey, ilkin Hart'ın dolaylarındaki köylerde direnen bütün müritleri saf dışı etmek üzere sert bir harekete girişti. Dıştan Hart'a yardıma gelecek bu silâhlı adamları temizledikten sonra, bütün gücüyle Hart'ı çevirdi. Aradan fare geçirmeyecek gibi sımsıkı bir kuşatmadan sonra Halit Bey, Şeyh Eşref'e teslim olması için en son öneride bulundu. Onun bu önerisine Hart'ın içinden bir yaylım ateşle karşılık verildi. Artık günahın kendisinden gittiğini anlayan kumandan, kesin buyruğunu verdi ve obüs topu, ilk mermisini tam bir isabetle Şeyh Eşref'in karargâh olarak kullandığı evine gönderdi. Bu ilk obüs mermisi, kendisine kurşun işlemeyen Şeyh Eşref'in tepesine bir yıldırım gibi indi. Kendisiyle beraber iki oğlunu, iki kızını ve beş seçkin müridini parça parça etti. Şeyhin öldüğünü gören yüzlerce tepeden tırnağa silâhlı mürit ellerini havaya kaldırarak ak karların üzerinde kara hayaletler gibi ordu saflarına doğru ilerledi.

Halit Bey, adamlarıyla köye girdi. Halkı kırıp geçirerek saklanmış silâh, adam ne varsa çıkarttı. Şeyh Eşref'in, çocuklarının ve müritlerinin parçalanmış kanlı cesetlerine tiksintiyle bakarak ordan ayrıldı. Bütün esirleri iplerle birbirine bağlayarak Bayburt'a götürdü. Yolda, gülme nedir bilmeyen yüzünde gülümsemeye benzer bir buruşma oldu. Bir tek obüs mermisiyle

bitirilecek bir işi "İdare-i Maslahatçılar" aylarca sürdürmüşlerdi. Sözün bittiği her yerde namlu yatağına bir obüs mermisi sürmek, yeter de artardı bile. Tutuklular, sıkıyönetim bölgesi olan Bayburt Divanı Harbine verildi. Bunlardan birkaçı tam suçlu görülerek hemen asıldı.

Şeyh Eşref işinde on sekiz Mehmetçikle üç subay şehit oldu. Kırk üç er yeğnik ve ağır olarak yaralandı. Bunlardan birçoğu, kolsuz ve bacaksız kaldı.

Sonradan Ankara'da kurulacak olan Millî Meclis, geri kalan hükümlüleri toptan affederken. Kâzım Karabekir, bu denli kötü ve lânetli bir cinayetten dolayı hükümlü olan bu adamların affedilmemesi uğruna direnecekse de Millî Meclis, onları yine de affedecektir.

KOZAN DAĞINDAN SESLER

Çıktım Kozan'ın dağına
Karı dizleyi dizleyi
Yaralarım göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi!

Şehre giren yabancıların kontrolüyle görevli Yüzbaşı Osman (Tufan) Bey'e karargâha dört kişinin geldiğini ve Mustafa Kemal'le görüşmek istediğini söylediler. Osman Bey, cümle kapısına gittiğinde kara kalpaklarının tepesi ve yakası kalkık paltolarının omuz başları taze karla ağarmış dört kara palabıyıklı genç adamla karşılaştı. Kar, kuzey rüzgârının yüksek kavaklarda uğuldayan gücü önünde eğri olarak ve savrularak yağıyordu.

Osman Bey, kara bıyıklarının üzerinde de kar taneleri parlayan dört kişiye birden:

— Nerden geliyorsunuz ve kimi arıyorsunuz, ne yapacaksınız? Diye sordu.

İçlerinden biri:

— Biz Kozanlıyız, oradan geliyoruz. Fransız ve Ermeni zulmünden kaçıp geldik. Memleketimizin kurtulması için çalışacağız, sizden de yardım istemeye geldik, dedi.

Osman Bey, dört kişiyi içeri aldı. Ahmet Rasim Bey'in oğlu Mazlum Bey'in odasına götürdü. Orada birkaç arkadaş daha vardı. Henüz yeni geçmiş olan Şeyh Recep olayının tartışmasını yapıyorlardı. Dört konuk, soğuktan mosmor olan ellerini sobaya doğru uzatarak ısıtıyor, bu subay ve sivil karışığı kişilere büyük bir umut ve sempatiyle bakıyorlardı.

Acaba bunlardan hangisi Mustafa Kemal ola ki?

Sıcak çaylarını içip ısındıkları sırada Yüzbaşı Osman Bey:

— Arkadaşlar, dedi. Mustafa Kemal Paşa şu sırada İstanbul hükümetinin temsilcisi Salih Paşa ile Amasya'da görüşme yapmaktadır. Onun için şimdilik kendisiyle görüşemeyeceksiniz. Yalnız bu arada derdinizi bize anlatabilirsiniz. Not eder, kendisine anlatırız. Siz de ayrıca kendisiyle görüşürsünüz. Kozanlılar dertlerini anlatmaya başladılar. Anlattıkları saatlerce sürdü. İlk ve son sözleri şu oldu:

— Bizim silâhımız, cephanemiz, paramız ve her şeyimiz var. Yalnız, bunları düzene koyup yerinde kullanılabilecek kumandana ihtiyacımız var.

*

* *

Portakal, limon ve muz bahçeleri, zengin pamuk tarlalarıyla örtülü Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nin kara günleri gelip çatmıştı. Mondros Bırakışması buraları, yenen büyük devletlerin süngüsüne bırakıyordu. 17 Aralık 1918'de Mersin, 19 Aralık 1918'de Tarsus ve 20 Aralık 1918'de Adana, İtilâf Devletleri'nce işgal edildi. Kozan da her an işgal edilmek üzereydi.

Halk, kara kara düşünüyor, bu işgali durdurmak için ne yapacağını bilemiyordu. Kasabanın Türk eşraf ve ileri gelenleri, tehlikenin büyüklüğünü görerek baş başa verdiler. Belki memleketi işgal için yalnızca büyük Avrupa devletleri gelseydi tep-

kileri böyle sert olmayacaktı. Gelen, Fransız ordusu adına Fransız üniforması giymiş Ermeni askerleriydi ve bunlar, bu Türk topraklarının temelli sahibi olmaya geliyorlardı.

Kozan'ın eşraf ve ileri gelenleri, bir gün Mutasarrıf İhsan Bey'in katında toplanarak bu tehlikeli durumu gözden geçirdiler. Vardıkları karar şöyleydi:

Adana'ya yerleşmiş olan işgal makamlarıyla görüşmek üzere üç kişilik bir kurul seçtiler. Kozan ya işgal edilmemeli ya da edilirse buraya Ermeni askeri gönderilmemeliydi. Kurula, Savcı Ruhi, dava vekili Topal Mustafa ve Yedek Üsteğmen Saim Beyler seçilmişti. Adana'ya giden bu üç kişilik kurul, Kozanlıların isteklerini çok akıllıca anlattı. Fransız ve İngiliz kumandanları, onları anlayışla karşıladılar ve işgalin mutlaka olacağını bildirdiler.

Geçici olarak da olsa gönülleri hoş olsun diye Kozan'a Ermeni askeri göndermeyeceklerine söz verdiler. Bu akıllı kurulun üyeleri, Kozan'a dönerken gönüllerindeki kara düşe benzeyen ağırlık oldukça yeğnikleşmişti. Meraktan çatlayarak onların dönüşünü bekleyen Kozan halkı, getirdikleri haberle büsbütün doymadıysa da bu gidiş gelişte ufak da olsa bir başarı payı bularak rahatladı. Yalnız bu rahatlık, kış bulutlarının kalın yorganları arasından sızan bir kış güneşi gibi etkisiz ve ömürsüzdü. Mareşal Allenby'nin işaretine uyan işgal kumandanlığı, Kozan'a bir işgal kurulu göndermeye hazırlanıyordu. Bırakışmanın başından beri Kozan'ı dolduran eski ve yeni bir Ermeni kalabalığı, büyük bir coşkunluk içinde işgal kurulunu karşılamak üzere harıl harıl çalışıyordu. Kurulun geleceği gün, Kozan'ın bütün Ermenileri Adana-Kozan yolu üzerinde tertiplendiler.

Kozan yakınlarına varan Fransız işgal kurulu üyelerini, Ali Kâhyazade Ökkeş Efendi karşılayarak kendi çiftliğinde konuk etti. Kurulu zengin bir şölenle ağırlayan çiftlik sahibi Ökkeş Efendi, onları Kozan'a doğru uğurladıktan sonra, ilerde bunlarla yapacağı gizli açık savaşı düşünerek acı acı gülümsedi. (Nitekim sonraları, Saimbeyli Savaşı'nda şehit düştü.)

Ermeniler, akşamüstü Kozan'a varan Fransızları çılgınca karşıladılar. Fransız bayrakları, Marseyyez marşı ve fetih dileyen Ermeni şarkıları, haykırışlar, bağırışlar, çağırışlar, günlerden beridir Kozan'ın havasını ağırlaştıran, kara düşe döndüren sessizliği paramparça etti.

Fransızları karşılayan coşkun Ermeni yığınları arasında sembolik bir karşılayıcı Türk Kurulu da bulunuyordu. Birkaç silik memurun başında bulunan mutasarrıf, gelen Fransızların elini soğukça sıktı.

8 Mart 1919 günü Kozan'a varan Fransız İşgal Kurulu'nda Yüzbaşı Tayyarda, Üsteğmen Sübi, Tayyarda'nın yardımcısı Ermeni Teğmeni Terlemezyan ve tercüman Baylan bulunuyordu. İşgal Kumandanı Yüzbaşı Tayyarda, Kozan'a yerleşir yerleşmez düşünceleri yönünde çalışmaya başladı. Ermenilerin bütün direnmesine bakmayarak işgal kurulunu karşılamak üzere Adana-Kozan şosesine tak kurdurmayan Belediye Başkanı Hüseyin Efendi'yi uzaklaştırarak yerine Ermenilerle dostça geçinen Yeğenzade Mehmet Efendi'yi atadı. Adana'ya giden ve Kozan'ın işgal edilmemesi için işgal kumandanlığıyla görüşen kurulun üyelerinden Savcı Ruhi ve dava vekili Mustafa Beyleri ve başkaca Mahfezade İbrahim Hoca'yı Kilikya sınırları dışına sürmekte gecikmedi.

Adalet makinasıyla icra güçlerini elde etmek amacıyla bunların görevlilerinin maaşlarına bir kat zam yaptı. İdare meclisi, belediye meclisi, mahkeme kurulu üyelerinin yarısını yerlerinden atarak bunların yerini Ermenilerle doldurdu. Hele polis ve jandarma örgütünü büsbütün kuşa benzetti. Bunun yarısını Ermenilerle doldurarak, öbür yarısını da Çerkez, Arap, Kürt ve azınlıkta olmak üzere Türklerden meydana getirdi. Kadirlili Nuri Çavuş'un oğlu Cako ile Çerkez Murat ve Sefer Beyler jandarma subayı oldular. Bunlar, jandarma kadrosunu daha çok Çerkez eratla doldurmaya çalıştılar. Bu hazırlıktan sonra, Kozan'a bir bölüklük bir Fransız işgal gücünün geleceği anlaşılınca, Ermeni hemşehrilerde büyük bir kımıltı başladı. Fransız bayraklarının yanı sıra Ermeni bayrakları da

meydana çıktı. Fransız bölüğü geldiğinde Ermeni bayraklarının çekileceğini öğrenen kasaba halkı, Yedek Üsteğmen Saim Bey'in kılavuzluğunda davrandı.

Mutasarrıf İhsan Bey'in katına dayandılar.

— Ermeni bayrağı çekilmesi değil, görülmesi dahi üzücü olaylara sebep olabilir. Çünkü buranın Ermeni bayrağıyla hiçbir ilgisi yoktur. Burası, Türkoğlu Türk olan Kozanoğulları'nın yurdudur, dediler.

Komiser Hamdi Bey'e de başvurarak bu davranışı önlemesini istediler. Hamdi Bey:

— Ermeni gençleri böyle bir şey yapmaya kalkıştıklarında yakalanıp hapsedilmeleri için mutasarrıftan kesin emir aldım. Fransız Gouverneur'ün de bundan haberi var, dedi.

Saim Bey'in başlarında olduğu yurtsever gençler grubu, Fransız bölüğünün geleceği saatte köprüye giderek Giritli Mustafa'nın kahvesinde oturdu. Ermenilerin ne gibi bir çılgınlık yapacaklarını merakla bekliyorlardı. Ermeni delikanlıları, bir Ermeni bayrağıyla görünmüştü. Bir tak kurmaya başlamışlardı. Bunun bir yanına Fransız, bir yanına da Ermeni bayrağı asacaklar ve Fransız bölüğünü bunun altından geçireceklerdi. Bunu gören Saim Bey, hışımla yerinden fırladı, arkadaşları da arkasından yürüdüler. Ermeni gençlerinin karşısına dikilen Saim Bey:

— Siz, aklınıza geleni yapamazsınız! Diye bağırdı.

Sonra, oraya gelen Komiser Hamdi Bey'e de buyurur gibi:

— Komiser Bey, aldığın emri yerine getir! Dedi.

Hamdi Bey, hemen Ermeni delikanlılarının elinden Ermeni bayrağını çekip aldı. Biraz sonra, karşılama yerine Yüzbaşı Tayyarda da geldi. Bir Fransız Yüzbaşısının kumandasındaki Fransız bölüğü, bu sırada, çıkageldi. Ermeni gençleri, bölük kumandanına bir çiçek buketi verdiler. Bölük kumandanı, atından indi, Yüzbaşı Tayyarda ile karşılayıcı Ermenilerin ellerini sıktı. Yüzbaşı Tayyarda, bölük kumandanıyla bir şeyler konuştuktan sonra, hep birlikte olaysız şehre girdiler. Ermeni delikanlıları bayağı düş kırıklığı içinde bölüğün arkasından şehre döndüler.

Kahveden bu durumu gözetleyen Saim Bey ve arkadaşları da biraz sonra kalkıp ağır ağır şehre yollandılar.

*

* *

Ermeni sürgününde Türklerin eline geçen canlı ve cansız malların alınıp eski sahiplerine verilmesini sağlamak üzere kurulan "Tesviye-i Mesalih" komisyonu harıl harıl çalışmaya başlamıştı. Sürgünden dönen Ermeni yurttaşlar, eski mallarını herhangi bir Türk yurttaşında bulduklarında komisyona şu biçimde bir dava açarak başvuruyorlardı:

— Ben, giderken Ahmet Ağa, yirmi altınlık ineğimi üç liraya aldı. Bu inek üç yılda üç yavru yaptı. Günde beş kilo süt verse yılda bin kilo eder. Bundan en aşağı yüz kilo yağ çıkar, yüz kilo peynir olur. Yavrularıyla birlikte beş yüz lira eder. Şimdiki rayiçle iki bin beş yüz liradır. Ahmet Ağa, bu parayı bana vermelidir.

Bir başkası, mal sahibi olmak üzere sığır sürülerinin geçtiği yollarda bekliyor, beğendiği en güzel hayvanları mimliyor, sonra komisyona başvurarak:

— Bunlar benimdi. Giderken Hasan Ağa'ya emanet etmiştim. Geri gelirsem alırım, gelmezsem helâl olsun demiştim. Mademki geldim, mallarımı isterim, diyordu.

Komisyon, her zaman davacı Ermeni yurttaşın davasını haklı bularak beğendiği malları ona vermekte gecikmiyordu.

Bir başka Ermeni yurttaş tipi de yeniden mal mülk sahibi olmanın çaresini şöylece bulmaya çalışıyordu. Türklerin, bağ, bahçe ve evlerini inceliyor, buralarda hoşlarına giden ve işlerine yarayacak her türlü eşyaya göz koyuyor, sonra da bunların kendi malı olduğunu ileri sürerek dava açıyordu.

— Efendim, ben giderken avlumda ve evimde şu malları bırakmıştım. Şimdi, bunları Süleyman Ağa'nın evinde buldum. Bu eşya bana lâzım. Evimi onaracağım. Birde ahır yaptıracağım. Mallarımı geri versin. Şimdiye dek de kullanılıp yıprandığı için bin iki yüz seksen lira tazminat versin. Diyor ve komisyon onun isteklerine hemen uyuveriyordu.

Bu türlü isteklerin uygulanması, Türklere karşı açılmış bir zulüm kampanyası halini aldı. Türkler bu komisyona "Zorla Tesviye-i Mes'alih" adını taktılar.

*

* *

Kozan'da Ermenilerin, yaşlı ve tecrübelilerden kurdukları Ermeni Aksahinimiton Derneği, barışçıl görünüşü altında tam anlamıyla siyasal bir dernekti. Bu derneğin en dişli üyeleri Azeryan Misak, Çırçıroğlu Kirkor, Balyan Karabet, Nalbantyan Kirkor'du. Bunlar, Kilikya'yı Büyük Ermenistan'ın bir parçası olarak benimsiyor, bütün çalışmalarını bu amaca doğru yöneltiyorlardı.

Bir yandan da burada kurulmakta olan Ermeni gönüllüleri milis gücünün de kurmay kurulu görevini görüyorlardı. İçerden ve dışardan gelen ve buralarda hiç kimsenin tanımadığı türlü Ermeni erkekleri, gittikçe kabaran gönüllü listelerinde en önemli yeri alıyorlardı. Bunlara Ermeni fedaisi anlamına "Kamovar" diyorlardı. Bunlar, sırtlarına deri ceketler giyiyor, göğüslerini fişekle yüklü armalarla süslüyor ve omuzlarına birer mavzer asarak şehrin caddelerinde at koşturuyorlardı.

Ermeni Aksahinimiton Derneği üyelerinin görevlerinden biri de direnme ruhu ve silâh taşıyan dövüş eğilimi gösteren bütün Türk erkeklerini işgal kumandanlığına gammazlamak, bunların evlerine baskın yaptırmak, bunları suçlu düşürerek hapishaneye girmelerini sağlamaktı. Bunu da eksiksiz yapmaktaydılar. Bu yüzden, tutuklanıp sorgusuz sualsiz hapishaneye atılmış Türklerin listesi her gün biraz daha kabarıyordu.

Ermeni azınlığı, "Ermeni Gençliği" adı altında bir örgüt daha kurmuştu ki bunun amacı sosyal ve ekonomikti. Ermeniler, bu örgütün başına Birinci Dünya Savaşı yıllarında bilinmeyen bir kişice vurulup öldürülen Ermeni zengini Yaver Kirkor'un oğlu Haçadur'u getirmişti. Yaver Kirkor çok zengin bir adamdı. Hükümete büyük para yardımlarında bulunduğundan sürgünden ve yok olmaktan kurtulmuşsa da bir gece muhasebeci Hamdi Bey'i ziyarete giderken belki de siyasal bir amaçla

öldürülmüş ve katil bütün aramalara karşın bulunamamıştı. İşte, gençlik örgütünün başına getirilen Haçadur Kirkor, bu yüzden içinde bir kin fırtınası esen ve her türlü öç almaya and içmiş bir kişi olarak siyaset sahnesinde boy göstermeye başlamıştı.

Bu Ermeni örgütü, her çareye başvurarak Ermeni azınlığını kalkındırmak ve savaştan önceki düzeyine yükseltmek amacını güdüyordu. Örgüt üyeleri, büyük bir kültür çabası gösterdikleri gibi özgür Türk hemşehrilerinin sayısını her gün sokaklarda biraz daha seyrekleştirmek üzere programlı bir gammazlama mekanizması gibi çalışıyordu. Fransız makamlarına verdikleri her rapor bir Türk ailesinin ocağını söndürmeye yetiyordu.

Yaver Kirkor'un öldürülmesi işi yine tazelenmiş, bu cinayete katiller bulunmaya çalışılıyordu. Ermeni örgütü, katil adaylarını bulmakta da gecikmedi. Cinayeti hazırlayanların baş suçluları olarak Sehlikzade Hasan, Kurtoğlu Hulusi, Topaloğlu Halil ve Belediye Kâtibi Ali'yi Fransız makamlarına bildirdiler. Onlar, korkunç Kozan Hapishanesi kapılarını açıp kendilerini yutmak üzereyken bir gece birleşip mutasarrıflığın sınırlarını aştılar ve Sivas'ta çakıp duran özgürlük şimşeklerinin aydınlattığı yollara düştüler. Dört arkadaş, Kayseri'ye vardığında orda daha önce Kozan sınırlarından dışarı sürülen Dava Vekili Topal Mustafa ile buluştu.

Fransızlar, salt canlarını kurtarmak üzere kaçmak zorunda kalan bu dört kişinin arkada bırakmak zorunda kaldıkları bütün mallarını satıp savdılar ya da Ermenilere bağışladılar, çoluk çocuklarını da Kozan sınırları dışına sürdüler.

Yüzbaşı Tayyarda, Kozanoğulları'nın eski, güzel yaylasını bir Ermeni yurdu yapmanın çabası içindeydi. Bütün direnme yuvalarını birer birer dinamitliyor, bölgeyi yavaş yavaş Türklükten arındırıyordu. Bir gün Kozan Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Osman Nuri Bey'i katına çağırdı ve ona:

— Osman Bey, dedi. Siz, bizim buraya geleceğimizi anlar anlamaz jandarma dairesindeki bütün silâhları köylerdeki sö-

züm ona bekçi örgütlerine dağıtmışsınız. Bu bir direnme hazırlığından başka bir şey değildir. Sonra İstanbul hükümetinden bugünlerde yarbaylığa yükseltilme buyruğunuz gelmiş bulunuyor. Oysa biz, İstanbul hükümetine sizin yarbay olmanız için bir tezkiyede bulunmadık. Bunu ilkin bizden sormaları gerekirdi. Bugün yüksek kumandanlıktan buyruk geldi. Yirmi dört saat içinde çoluk çocuğunuzu alıp Kilikya sınırları dışına çıkaracaksınız. Yanınıza Fransız askerleri katılacaktır. Buyurun, şimdi gidebilirsiniz.

Binbaşı Osman Nuri Bey, arkasında doğacak facialarn türlerini düşünerek içi kan ağlarken zengin ve ılık Çukurova topraklarını arkada bıraktı ve gitti. Osman Nuri Bey'den boşalan tabur kumandanlığına Kozan Askerlik Şubesi Başkanı Şamlı Arap Binbaşı Haşim Bey getirildi. Onun bu makama kayrılması salt Türk olmayışından dolayı idi. Tayyarda, Türklerin artık askerlikle bir alış-verişi olmadığı gerekçesiyle askerlik şubesini kapamış, buranın defterlerini ve evrakını da nüfus dairesinin bir odasına yığdırmıştı.

Fransız Yüzbaşısı, adım adım amacına doğru ilerliyordu. Günlerden bir gün, eski bucak müdürlerinden Diyarbakırlı Şükrü Bey'in oğlu Yedek Üsteğmen Sait Bey'i katına çağırdı.

Bu iri, ateş bakışlı, geniş alınlı, ciddî yüzlü ve karakter sahibi genç bir adamdı. Çocukken babadan öksüz kalmış enişte si Kozan Mahkemesi Başkâtibi Zekeriya'ca okutulup yetiştirilmişti. Hukuk Fakültesinin son sınıfından ayrılıp yedek subay olarak cepheye koşmak zorunda kalmış ve Yedek Üsteğmen olarak terhis edilmişti. Kozan'a geldikten sonra, durumun korkunçluğu karşısında yeniden dövüşe atılmanın gerektiğini anlamış, Kozanlı gençler ve aydınlarla kafa kafaya verip düşünmeye, sonra da çalışmaya başlamıştı.

Tayyarda onu oturttuktan sonra, Ermenilerin onun üstüne verdiği rapora dayanarak şöyle konuştu:

— Saim Bey, sizi buraya dostça görüşüp konuşmak ve belki de bir anlaşmaya varmak düşüncesiyle çağırttım. Sizin zekânız, karakteriniz ve kişiliğiniz, bütün Kozan'da göze çarp-

makta ve beğenilmektedir. Yalnız Ermeni hemşehrileriniz, sizin varlığınızdan, daha çok düşüncelerinizden çok tedirgindir. Sizin için:

—Örgüt kuruyor, propaganda yapıyor, Türkleri ayaklandırıyor, Fransızları buradan kovacak, Ermenileri de yok edecek diyorlar. Ben, bu türlü sözlere inanmıyorum. Sizin yetenek ve zekânız üstüne çok şey işittim. Sizin gibi aydın gençlerden yararlanmak isterim. Sizi yüzbaşı tahsisatı vererek jandarma atamak istiyorum. On dakika düşününüz, kararınızı, bekliyorum.

Bu öneri, genç adamı kara kara düşündürdü. Demek ki onu da Cako türünden bir adam sanmış, satın almak, istiyorlardı. Demek ki kendisini para ile satın alıp kendi zavallı halkının sırtında kamçı olarak kullanmak istiyorlardı. Ne aşağılık düşünceydi bu. Fransız Yüzbaşısı eğer kendisini birazcık tanımış olsaydı bu öneriyi yapmak yürekliliğini gösterebilir miydi? On dakika düşünmeyi gereksemeden Tayyarda'ya yine de nazik olmaya çalışarak şu yanıtı verdi:

— Ekselans, savaş içinde dört yıllık askerlik yaşayışı beni bıktırdı. Zaten askerlikten hiç hoşlanmadım. Sevmediğim bir iş, sonra çok da yorgunum. Dinlenmeye ihtiyacım var. Bir iki ay dinlendikten sonra İstanbul'a gideceğim. Üniversite eğitimini bitirerek sivil yaşayışta geleceğimi kazanmak istiyorum. Bunun için sizden özür dilerim.

Fransız Yüzbaşısı, işi daha çok üstelemedi:

— Siz bilirsiniz! Dedi.

Ermeni hemşehrilerin Tayyarda'ya verdiği jurnallerin sayısı günden güne artıyor ve sınırı genişliyordu. Bütün varlıklı köy ağalarıyla şehir eşrafı bu jurnallerde başköşeye oturtuluyordu. Tayyarda'nın düzmece jandarmaları, köyleri dolaşıyor ve her şeyden habersiz kişileri önlerine katıp getiriyor ve eski birer çuval gibi dama atıyorlardı. Bunlar, aylarca sorgusuz sualsiz ne suç işlediklerini bilmeden kara kara düşünerek orada yatıyorlar, günün birinde teker teker Fransız Yüzbaşısının karşısına çıkarılıyorlardı.

Tayyarda, onlara şöyle diyordu:

— Senin cezan çok büyük, sen burada örgüt yapmaya uğraşıyorsun, bize karşı dövüşecek kuvvet hazırlıyorsun. Fakat Fransa hükümeti, çok âdil ve acıyandır. Senin de bu kadarcık cezadan aklını başına topladığını sanırım. Zaten yenmiş bir orduya, koca bir devlete karşı gelmenin pek çocukça bir davranış olduğunu herkes bilir. Şimdi, sen beş yüz lira bulup buluşturur bize verirsen seni serbest bırakacağım. Bu parayı da memleketimizin yollarına, hastane ve okullarına harcayacağım.

— Aman efendim, benim bu işlerle ilgim yok, yanlışlık var. Bunlar, Ermenilerin iftirasıdır.

Bu karşılığı veren tutuklular, yeniden dama atılıyordu. Damdan kurtulmak uğruna zavallılar, köyde işe yarayacak neleri varsa satıyor ve Fransızın istediği haracı ödüyorlardı. Parayı dekleştirip verebilenler, kurtulup köylerine dönüyor, veremeyenlerse süresiz damda çürümeye bırakılıyordu. Böylece tutuklananların pek çoğu orda kalıyordu.

*

* *

Günlerden bir gün, Kozan'a ansızın bir İngiliz Hintli süvari bölüğü geliverdi. Hepsi de Müslüman'dı. Tayyarda'nın karargâhının önüne varıp Fransız bayrağını selâmladıktan sonra, Hacı Hasan Ağa'nın hanında mola verdiler.

Öğle ezanı okunduğunu gören Hintli askerler, hemen abdest alarak Türklerin yanı başında namaz kılmak üzere camiye doldular. Namaz bittikten sonra, cemaat dağılmaya başladı. Saim Bey'le arkadaşı öğretmen Recep de orda idiler. Halk çekilip gitmiş, Hintli Müslümanlar, içerde kalmıştı. Saim Bey'le arkadaşı meraklanarak onlarla birlikte camide kaldılar. Müftü Çamurdanzade Hafız Osman Efendi, büyük sarığı, uzun, kara cübbesi, yakışıklı ve heybetli gövdesiyle oturuyor, namaz duasını bitirmeye çalışıyordu. Hintliler hep onun çevresinde toplanmıştı. Üsteğmen rütbesinde bir subay, müftüye ünleyerek gözyaşlarıyla karışık şöyle Arapça bir nutuk söyledi:

— Ya Reisülülema! Biz, yıllardan beri esarette bir köle gibi yaşar, sizlerden umut ve imdat beklerken bilmeyerek siz kardeşlerimizin de esir olmanıza kendi silâhlarımızla yardım etmişiz. Bugün bunları gözlerimizle görmekle en büyük acı ve azabı duyduk. Bizi affediniz. Meğer biz ne günahkâr insanlarmışız.

Müftü Hafız Osman Efendi, bu anlayışlı ve dokunaklı sözler karşısında kendini tutamadı. Gözlerinden yaşlar boşandı. Hintli subaya orada birkaç söz söylemek yeteneğinde olan Saim Bey, yarım yamalak da olsa içten bir Arapça ile şunları söyledi:

— Aziz kardeşlerimiz, sizde ve bizde bu özgürlük, bu bağımsızlık aşkı yaşadıkça yüreklerimizde bu ateş yandıkça er geç özgürlük ve bağımsızlığımıza kavuşacağız. Yeter ki bu azim ve iman gevşemesin!

Camiden çıkarken hepsinin gözü yaşlıydı. Dışarda Ermenilere gözyaşlarını göstermemek için mendillerle gözlerini sildiler. Hintlilerle aralarında geçen bu kısa ve sıcak kardeşlik havasını meydana vurmamaya çalıştılar. Kendileri bir şey değil sonra Hintli askerciklerin de başı yanardı.

İşte, tam bu sıralardaydı ki Kilikya'yı işgal altına almış olan Fransızlarla İngilizlerin işittiği yalnız Türk halkının işitmediği çok önemli bir olay meydana gelmiş. Mustafa Kemal, karargâhıyla Samsun'a ayak basarak Havza'ya geçmiş ve ordan İstanbul'a meydan okumaya başlamıştı. Anadolu işgalcileri, bu haberin kendileri için ne korkunç bir serüven hazırlayacağını sezmiş, her düşünen başa ve çarpan yüreğe düşmanca ve kuşkuyla bakmaya başlamışlardı. Onlar bu milliyetçilik dalgasının ne kanlı olaylara gebe olduğunu hemen sezmişlerdi. Anadolu'nun göbeğinde bu ufacık ordu kadrolarıyla tutunabilmek, ancak bir talih işiydi.

Tayyarda, şimdi Kozan'daki aklı başında Türklere ve aydınlara daha kılı kırk yararcasına ve daha büyük kuşkuyla bakıyordu. Ermeniler de kendi "Büyük Ermenistan"ları için tehlikeli olabilecek her Türk'ü Allah'ın günü Tayyarda'ya jurnal

edip duruyordu. Saim Bey'in liderlik niteliklerini artık iyice öğrenen Yüzbaşı Tayyarda bir gün, Saim Bey'i yine karargâha çağırdı. Somurtkan:

— Saim Bey, dedi. Siz burada işgal kuvvetlerine karşı Müslüman halkı kışkırtıp duruyorsunuz. Onları örgütlemeye, silâhlandırmaya uğraşıyorsunuz. Bütün davranışlarınızı dikkatle izliyoruz.

Saim Bey, ona şu yiğitçe yanıtı verdi:

— Bu söylediklerinizi yapmayı çok isterdim. Bu, benim biricik amacımdır. Bende ölmeyecek, sönmeyecek bir ideal varsa o da bu söylediklerinizde. Bu temiz duyguyu benden silecek hiçbir kuvvet de yoktur. Ne siz, ne de Cumhurbaşkanınız bunu başaramazsınız. Bu, Fransızların Asas Loren isteğinden çok daha güçlü bir amaçtır. Çünkü burada ne tek bir Fransız var, ne de Ermeni hükümeti kurma imkânı! Ne yapayım ki halk dört yıllık savaştan çıkmış; yorgun ve maddî manevî birçok zarara uğramış. Kendi kendini duymakla, kendi yarasını sarmakla meşgul; bugün için söylediklerinizi gerçekleşecek durumda değil! Kaygınız boşunadır!

Saim Bey'in bağırarak söylediği bu sözleri Ermeni tercüman Balyan, Fransızcaya çeviriyordu. Saim Bey'in çok sözlerini sokaktan geçenler de dinleyebilmişti.

Tayyarda, genç adamı daha çok söyletmeyerek iki Ermeni jandarmanın arasında hapishaneye gönderdi.

Saim Bey, damda tanıdıklardan Yarımzade Ahmet Efendi'yle karşılaştı. Akşama doğru ceviz sucuğu alarak onu görmeye giden arkadaşlarının avutucu sözlerini bir yana iterek onlara şöyle dedi:

— Arkadaşlar, sakın korkmayın! Cesaretimiz zerrece gevşemesin. Bu durum böylece sürüp gidemez. Koca bir Türklük böyle yok edilemez. Bütün dünya ve İslâmlık buna kayıtsız kalamaz. Umut güneşi yakında doğacaktır. Allah büyüktür. Elden geldiğince halkımızı bu çeşit sözlerle aydınlatın. Maneviyatlarını yükseltin. Ürkmesinler, metin olsunlar. Zamanı gelince her türlü tehlikeye yılmadan birlikte göğüs germesini bilsinler.

Saim Bey, ertesi sabah Ermeni jandarmalarının yanında Adana'ya, işgal kumandanlığına gönderilecekti. Arkadaşları, onunla helâlleşerek ayrıldılar. Ertesi sabah Saim Bey, bir yaylıya bindirildi. Kendisi için Ermeni hemşehrilerin verdiği bir yığın jurnalle Adana'ya doğru yola çıkarıldı. Bir yığın Ermeni jandarmanın ortasında Adana işgal baş administratörü Albay Bremond'un karargâhına vardı. Tayyarda, onun arkasından Mutasarrıf İhsan Bey'e şöyle dedi:

— Yürekliliğine, zekâsına hayran oldum. Ne yapayım ki görevim onu uzaklaştırmaktır.

Jurnalleri okuduktan sonra Saim Bey'i karşısına çağıran Albay Bremond:

— Siz, işgal kuvvetlerine karşı örgüt yapmakla suçlandırılıyorsunuz, dedi. Düşünün ki işgal kuvvetleri, büyük ve yenen devletlerin kuvvetleridir.

— Yalan! Oraya cahil bir adam göndermişsiniz. Ermeniler ne derlerse ona inanır. Orada işgal kumandanı Fransızlar değil Ermenilerdir. Evimi aradılar, ne buldular? Hepsi Ermenilerin düzmesi ve iftirasından başka bir şey değil!

— Yatacağın yeri bize bildir, serbest gez. Arada sırada buraya da uğra!

Saim Bey, o gün serbest bırakıldıysa da birkaç gün sonra yine tutuklanarak Kilikya sınırları dışına çıkarıldı.

*

* *

Kozan'ın yeni jandarma kumandanı Şamlı Binbaşı Haşim Bey, Türkiye'den temelli ayrılan memleketindeki işlerini yoluna koymak üzere izinli gidince yerine vekâleten Kadirli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Ali Saip Bey (Ursavaş) atanmıştı. Ali Saip Bey, Kadirli'de epeyce başarı göstermiş, eşkıyaları yıldırmıştı. Çok atak, yürekli bir askerdi. Gövdesi eşkıya kurşunlarıyla delinmişti.

Kendisi, Musul'un Süleymaniye Sancağı'nda doğmuştu. Harbiye mezunu olduğu halde şimdi bile şivesi Kürtçeye çalıyordu. Fransızlar, bu yüzden onu Türk'ten saymayarak Kozan

gibi son kerte civcivli ve tehlikeli bir bölgeye jandarma kumandanı vekilliğine getirmişlerdi. Belki de bir talihsizlik sonucu olarak Ali Saip Bey yaptığı işlerde Fransız yanlısı görünüyordu. Türkler, kendisinden yer yer yakınmaya bile başlamıştı. Fransız ve Ermeni dostu olduğu üstüne söylentiler genelleşme eğilimi gösteriyordu. Askerî Mutasarrıf Tayyarda da salt bu söylentilere ve kanıya dayanarak onu elinin altındaki bu çok önemli göreve atamıştı.

Bir gün Ali Saip Bey, çarşıda dolaşırken haraç mezat satılan, birçok sığırla bir kır tayın başına bir yığın Ermeni'nin toplandığını gördü. Bu hayvanlar, tutuklanmak ve öldürülmek korkusuyla Kayseri'ye kaçan ve ordan da Kilikya Kuvayı Milliyesi'ni canlandırmak amacıyla görüşmeye giden Sehlikzade Hasan'la öbür üç arkadaşının mallarıydı. Bu dört kişinin canlı ve cansız malları her gün böylece haraç mezat satılıyor, parası da alacaklı olduklarını söyleyen Ermenilere veriliyordu. Bugün, hükümet avlusuna getirilerek satılığa çıkarılan hayvanlar, yalnız Sehlikzade Hasan'ındı. Tam Sehlikzade'nin kır tayı üstüne pey sürülmeye başladığında Yüzbaşı Ali Saip Bey, orada belirdi ve kır tayın alıcıları arasına karıştı. Ali Saip Bey'in karşısında Yaver Kirkor'un oğlu ve Ermeni Gençlik Örgütü Başkanı Haçadur vardı. Haçadur, doludizgin pey sürüyor ve bu ceylân gibi kır Arap tayını elden kaçırmamak için sonuna dek gitmeye kararlı görünüyordu. Haçadur, en sonra yüz elli liraya yükselince Ali Saip Bey, pey sürmekten vazgeçti ve rakibine şöyle dedi:

— Al, işte verdim sana! Ne kızıyorsun? Burası er meydanı. Paran tatlı ise böyle şeye girme! Dikkat ediyorum, sinirleniyorsun. İçin içini yiyor. Buna hakkın yok. Sözün, yalnız parana geçer.

Ali Saip Bey'in de kafası kızdığından bunu bağırarak söylemişti. Orda boynu bükük ve gönülleri yaşlı Türk hemşehriler, bu denli ufacık bir direnmeyi bile yiğitçe bularak sevindiler.

Haçadur, Yüzbaşının karşısında susmuş ve küçülür gibi olmuştu. Yüreklilik, akıllı bir kişinin dediği gibi, her zaman karşısında korkaklığı bulacaktır.

*

* *

Fransızlar, yönetim mekanizmasına her gün yeni bir "şüpheli" memur tipi sokuyor ve yüzde yüz Türk olduğunu bildikleri kişileri, bir biçimine getirip uzaklaştırıyorlardı. Artık, bir gerekliliği kalmadığı gerekçesiyle kaldırılan Askerlik Dairesinde boşta kalan Mülhak Yüzbaşı Mirza Bey de Ali Saip Bey'in yanına bölük kumandanı olarak atandı. Onun Fransızların hoşuna giden kimi nitelikleri vardı. Erzurumlu, kısa boylu, esmer yüzlü, kalın çatık kaşlı, orta yaşlı bir asker olan Mirza Bey'in konuşması biraz Kürtçeye çalıyordu. Bu yüzden de Kürt Yüzbaşı diye çağrılıyordu. Mirza Bey'in adı az zamanda kötüye çıkıvermişti. Artık, herkes onu Türk halkına ve çoğunlukla köylüye zulmeden, onu inim inim inleten Ermeni Gâvurundan beter bir adam olarak tanımaya başlamıştı. Bu kanıda olanlar, daha çok köylülerdi. Ermenilerle yiyip içiyor, bir içtiği su ayrı gidiyordu. Şapka giydiği gibi domuz eti yediği de söyleniyor, gerek Tayyarda, gerekse Ermeniler, ona bayılıyor, onu kendilerinden sayıyor ve el üstünde tutuyorlardı. Bir gün, Öğretmen Recep Bey hükümet dairesinin merdivenlerinden yukarı çıkıyor, Müftü Çamurdanzade Hafız Osman Nuri Efendi aşağı iniyordu. Yüzbaşı Mirza da tam bu sırada jandarma dairesine geçiyordu. İkisi de onu görmüşler ve içleri tiksintiyle kabarmıştı. Müftü, genç öğretmenin kulağına eğilerek:

— Şu namussuzla konuşmaz mısın? Bu adam Ermenilerden beter! Köyleri kasıp kavuruyormuş, yakından konuşmuşluğun varsa bunu biraz uyar. Bu denli hain olmasın. Allah, zalimlerin hasmıdır! Dedi.

Genç öğretmen, bir akşam, arkadaşı Öğretmen Lütfullah'la Yüzbaşı Mirza'nın evine gitti. Kahve çay içtiler, dereden tepeden konuştular. Sonra, söz döndü dolaştı müftünün istediği konuya geldi. Recep Bey:

— Yüzbaşım, dedi. Hakkınızda doğru yanlış, kötü bir söylenti var. Sizin için, zalim davranıyor, çok can yakıyor, kasıp kavuruyor, diyorlar. Muhakkak ki bu lâflar mübalâğalıdır. Esa-

sen sizden böyle davranışları beklememekle beraber bir de sizden dinlemek isteriz.

Yüzbaşı Mirza, pek içten sesiyle:

— Vallahi kardeşlerim, dedi. Ben şapka giydim. Haçin'e gidince doğru kiliseye indim. Onlarda konuk kaldım. Ermenilerle dost ve ahbap oldum. Dağdan domuz vururlar bir budu benimdir derim. But eve gelir, doğru kenefe atılır. Türklerde, köylerde silâh var diye ihbar ederler. Gitmeden önce köye haber yollarım, sıkıştırmamı, dayak atmamı önemsemesinler, silâhları iyi saklasınlar, inkâr etsinler, derim. Köye gidince yanımda Ermeni jandarmalar var. Onların yanında söver sayarım, atar tutarım. Bir iki çırpıştırırım, döner gelirim. Silâhlarını bulmam. Evlerini başlarına yıkmam. Dayağın acısı çabuk geçer. Fakat silâhını bulursa en büyük felâket olur. Ermenilerin yanında bunu yapmak zorundayım. Bunları hep Ermenilere güven vermek hem şimdi hem de gelecekte Türk ve İslâm kardeşlerime yardım edebilmek için yapıyorum. Emin olunuz, ben bir Türk'ü ağlarken görürsem ve ağlamasına sebep olan bensem, benim de içim kan ağlar. Her gün eve geldiğimde yemek yiyemediğim, uyuyamadığım ve kendi kendime ağladığım çok olmuştur. Benden endişe etmeyiniz; bana inanınız, bana güveniniz. Size, dinim, vicdanım, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine yemin ederek söz veriyorum. Ben ne yapıyorsam Türk milletine velev ufak da olsa bir hizmetim dokunsun diye yapıyorum. Kendi hesabıma bunları bir fedakârlık sayarım. Teşkilât bütünlenince silâhlı en büyük hizmeti ben yapacağım. Bunu benden bekleyiniz. Söz veriyorum.

Dinleyiciler de bunun üzerine çok sevindiler ve ona şöyle dediler:

— Yüzbaşım, sözlerinizi en değerli bir hatıra olarak kalbimizin en derin köşesinde bir senet, bir hüccet olarak saklayacağız. (Gerçekten de sonraları Yüzbaşı Mirza Bey, sırrını ve oynadığı oyunu daha çok saklamayı başaramayarak göze çarpmış ve öbür Kozanlı militanlar gibi şehirden kaçmak zorunda kalmıştır.)

Tayyarda, Kozan bölgesini gövdesiyle ve ruhuyla avucunun içinde tutmak üzere elinden geleni yapıyordu. Satın alınmaya elverişli sözü geçer kişileri kilit noktalarına yerleştirme işini aralıksız sürdürüyordu.

Kozanlı Ermeni hemşehriler de karakter sahibi, sözü geçer ve güçlü gördükleri her Türk'ü durmadan jurnalliyor ve bu gibi kişilerin sayısını elden geldiğince güneş altından uzaklaştırıp damın karanlığına istif etmekte kılavuzluk ediyorlardı. Zaten, bu bir program içinde yapılmaktaydı. Belki ileride yapılması kararlaştırılan genel öldürüm ve kesimi rahatça yapabilmek için şimdiden bütün eğilmeyen ve direnme tehlikesi yaratacak başları sürgünle ve zindanla ortadan silmeye çalışıyorlardı. İlerde, Türkler, koyun gibi kesilirken tıpkı koyunlar gibi isyansız olarak bıçağa boyun vereceklerdi. Tayyarda, harıl harıl satılık sözü geçer adam arıyordu. Bunlar, hiç olmazsa genel kesim gününe dek Türk denen sürüyü güdecekler, sonra belki onlar da koyunlarla birlikte baş vereceklerdi.

Tayyarda, Feke ile Kadirli'ye böyle birer adam buldu.

Tayyarda, Çerkez Nuri Çavuşoğlu oğlu Cako Bey'i jandarma subayı yaptığı gibi Çerkez Nuri Çavuş'u Kadirli'ye, zengin Cezmi Bey'i de Feke'ye askerî mutasarrıf yardımcısı olarak atadı. Bu iki adam, onun adına bu iki kazayı yönetecekti. Bu iki adam, hain ve satılık değildi. Belki de her Türk gibi orta halli yurt, millet sevgisiyle çarpan bir yürekleri vardı. Yalnız, çok tehlikeli bir görev almışlardı. Kim bilir, belki de kimi erdemleri ileride onları bu bataklığa benzeyen durumdan kurtaracak, birer şerefli insan yapacaktı.

Tayyarda'nın bu iki güvenilir adamı, zaman zaman Kozan'a varıp ona raporlarını sunuyor, aldıkları yeni buyruklarla dönüyordu. Yalnız bu arada hapishaneyi dolduran masum tutuklular için olumlu tanıklıklarda bulunarak birçoğunun serbest bırakılmasını sağlamaktan da uzak durmuyordu.

Cezmi Bey, Feke bölgesinin kralı gibiydi. Oranın bütün aşarını alıyordu. Bütün köylüler üzerinde sınırsız bir etkiye sahipti. Fransız askerlerine gerekli erzakı da Cezmi Bey sağlıyor, çoğu zaman, bunları parasız vermek zorunda kalıyordu.

Tayyarda, ona olan borçlarının sözünü etmekten dikkatle kaçınıyordu.

Cezmi Bey, hep yanında on-on beş jandarma ile gezip dolaşıyor, Kozan'a geldiğinde de yine bunlarla beraber bulunuyordu. Çok zengindi, bir de siyasal bir güç sahibi oluşu, onu hem Fransızların, hem Ermenilerin, hem de Türklerin gözünde önemli bir adam durumuna yükseltmişti. Ermenilerle Fransızlar, kendi çıkarlarına çalıştığını bildiklerinden ona karşı saygılıydılar, Türkler de hem çok zengin ve itibarlı oluşundan, hem de durmadan Ermenilerin içeri attırdığı yurttaşları kurtarıp serbestliğe kavuşturduğundan dolayı ondan gocunmuyor, belki de onu bir koruyucu olarak benimsiyorlardı. Bu da gösteriyordu ki Kilikya şehir ve köylerinde yaşayan bütün Türkler, her türlü koruyucu insan, kanun ve örgütten yoksundular.

Buna karşılık, Kilikya'yı Büyük Ermenistan'ın bir bölümü yapmak isteyen Ermeni azınlığı, alabildiğine örgütleniyor, silâhlanıyor ve güçleniyordu. Adana'da örgütlendirilen "İntikam Alayı, kandan, baruttan ve ateşten başka bir şeyi gözü görmeyen Ermenilerden devşirilmişti. Bu alayı, Fransız işgal yöneticileri kurmuştu. Bu öç alayı doğal bir özgürlük savaşı için değil, doğrudan doğruya bu bölgedeki Türk halkını toptan yok etmek için hazırlanmıştı. Şundan ki, Kilikya'da kalacak bir tek Türk bile onların amacına zararlı olabilirdi.

Eskiden Çarlık Rusya politikasının Ermeni halkına oynadığı oyunun yönetmenliğini bu kez de Fransızlar, İngilizler ve Amerikalılar üstlerine almışlar, bu zavallı halkı bir kez daha kanlı bir serüvene atmaya hazırlanıyorlardı.

Pek uzaklardan Fransa'dan, Amerika'dan ve Kafkasya'dan gelen beyaz kalpaklı, kamalı, çifte tabancalı Ermeniler, Adana'yı doldurdukları gibi, Kozan livasına da gelmeye başlamışlardı. Birçokları Kafkasya'da Çar ordusunda hizmet eden Antranik Çetesine ve anarşist örgütlerine bağlı bu adamlar, uzun süre şekavetle yaşadıklarından ve bunu bir sanat ve geçim aracı olarak benimsediklerinden, gözleri kanlanmış birer insan kasabı olmuşlardı. Yakmak, yıkmak ve öldürmek biricik

amaçlarıydı. Garip üniformalarıyla bu anarşistler, herkese kendilerini türlü rütbede Fransız subayı olarak tanıtıyorlardı.

Kilikya işgal kumandanı Albay Bremond, bunlara rahatça Fransız ordusunun üniformasını giydirip azılı birer Yaban domuzu gibi ortaya salmaktan çekinmemişti. Bremond'un, bu adamları polis ve jandarma olarak kullanması artık Kilikya'da Türk halkına yaşamak hakkı tanınmayacağını gösteren en açık belgeydi. Kilikya'da kurulan bu mavi renkli Fransız yönetimi her türlü uygarlık kaygılarından ve insanlıktan yoksundu. Bremond'un yönetimi, Kilikya'yı kesimi yaklaşan kasaplık koyunlarla dolu kocaman bir kesimevi olarak düşünüyordu. Kasaplar da ötede beride sürünün dışına kaçar gördükleri koyunları birer ikişer boğazlayarak büyük kesim günü için egzersiz yapıyor, bıçaklarının keskinliğini deniyorlardı. Göz oymak, burun ve kulak kesmek, kadınları ayaklarından asıp dövmek, memelerini koparmak, en hayalci bir facia romancısının bile düşünemeyeceği, hayalleyemeyeceği bir biçim ve alçaklıkta Türk kadın ve kızlarının ırzlarına geçmekte, işgalcilerin beslemeleri, eşsiz örnekler gösteriyorlardı. En canice ve yeni bulunmuş bir biçimde zulüm işleyen bir Ermeni, Ermeniler arasında büyük bir intikam kahramanı diye ün salıyordu.

Üç Ermeni örgütü, Fransız sömürge ruhunun korumasında Kilikya Türklüğünü ezmek, korkutmak ve öldürmek için bir cehennem makinası gibi çalışıyordu. Bu üç örgüt, Ermeni Öç Alayı ve Ermeni Gönüllü Fedaileri, Tesviye-i Mesalih Komisyonları ve üçüncü olarak zabıta, hafiye, casusluk ve espiyonluktu.

Fransız-Ermeni zabıta ve hafiye örgütleri ve Ermeni fedaileri yollarda ve kırlarda ellerine geçirdikleri Müslümanları canavarca bir zevkle öldürüyorlardı. Bu sahnede Bremond'un maiyeti katil bir avcı, Ermeniler bir av köpeği ve her türlü savunma aracı elinden alınmış zavallı Türkler de masum birer avdı. Her gün Türklerden silâh aramak bahanesiyle para cezaları alınıyor, resmî bir ad ve giynek altında korkunç bir eşkıyalık ve soygun yapılıyordu.

"Haçin kazası merkezine yarım saat uzaklıkta on bir yaşlarında iki Türk çocuğunu, Ermeni fedailerinin yere yatırıp kuzu gibi boğazladıklarını gören eşraftan İsmail Bey adlı genç adam, çocukları kurtarmak üzere yalvarınca o da kulağı, burnu kesilerek ve gözleri oyularak öldürülmüştü."

Bu küçük örneklerden biriydi ve bu türlü saldırganlıklar, her zaman kaygısızlıkla karşılanıyor ve cezasız kalıyordu. Kozan livası dolaylarında bu biçimde işkence edilerek öldürülmüş, adları bilinen tanınmış otuz dokuz kişi vardı. İşkencelerle öldürülüp de adı sanı bilinmeyen daha pek çok Kozanlı vardı.

Kozan'ın Fransızlarca işgali sırasında dağlarda ve yollarda parça parça edilerek öldürülmüş yüz kırk Türkün ölüsü bulunmuştu. Bu ölülerin kimlikleri de hiçbir zaman anlaşılamamıştı.

*

* *

Ermeni jandarması, kazanın Türk köylerinde, paraca, malca, ırz ve namusça ve en sonra canca türlü talanlar yapıyorlardı. Tayyarda'nın en içten adamlarından biri olan Ohanes Çavuş, Kamovarlarla köyleri dolaşıyor, varlıklı köylülerden durmadan korkutarak para sızdırıyordu. Bu talanı da maskelemek için saklanan silâhları vermemek amacıyla kendilerine verilmiş rüşvet olarak yayıyorlardı. Türk kadın ve kızlarına yapılan yüz karası işler, halkı çileden çıkarıyorsa da şimdilik dişlerini sıkarak beklemekten başka çare bulamıyorlardı. Hele Türk kızlarının kiliselere götürülüp vaftiz edilerek Hıristiyan dinine geçirilmesi, öç alma duygularını her şeyden çok kamçılıyordu. Bir cehennem suyu ile gittikçe dolmakta olan bardak, taşmak üzereydi. Son Cehennem deresi damlaları, bardağa yavaş yavaş damlıyor ve düştüğü yeri yakıp kül edecek bu damlalar, kaygısızca seyrediliyordu. Son tehlikeli damla, bardağa Feke kazasının Yerebakan köyünde damladı.

Yerebakanlı genç Hasan'ın genç ve güzel karısı, zorla elinden alındı ve Ermeni Jandarma Çavuşu Kamovar Osep'le evlendirildi. Fedai kumandanı Osep Çavuş, delikanlı Hasan'ın karısıyla gerdeğe girdiği gün, Cehennem deresinin suyuyla

silme dolan bardak taştı ve dağ taş cızırdayarak yanmaya başladı. Kozan'da günlerce yakınacak kapı ve kulak arayan Yerebakanlı Hasan, elleri böğründe geri döndü ve korkunç kararını vermekte gecikmedi. Hemen, ertesi gün bir çift öküzünü pazara götürüp sattı ve bunların parasıyla bir sürü mermi ve kız gibi bir mavzer satın aldı.

Bir gün, tek başına Osep Çavuş'a pusu kurduysa da attığı kurşunları tutturamadı. Artık, Hasan'a Kozan dağlarının yolu görünmüştü. Az zamanda başına yirmi kişilik bir çete topladı. Zulüm görenler, bu çeteye para, silâh, adam ve hiç olmazsa umut ve dua verdiler. Ulusal bir çete hemen doğuvermişti.

Yerebakanlı Hasan'ın çetesi bir gün, Kozan-Haçin yolunda Pozat Gediği'nde çetesiyle pusu kurdu ve Ermeni subayı Misak'la dört Kamovar'ı oracıkta ulusal kurşunlarla delik deşik etti. Bu kurşunlar beş insanı öldürmekle birlikte kutsal kurşunlardı. Mavzerlerin namlusundan onları dışarı fırlatan güç, bir milletin öfkesiydi. Bu kutsal öfkenin, beş Ermeni'yi öldürmesi, bir başka öfke fırtınası kopmasına meydan verdi. Ermeniler, bu öldürüşe karşılık vermek üzere bir zulüm yaylım ateşine başladılar. Beş Ermeni jandarmasının öldürüldüğü yerin dolaylarındaki Pozat köyünü yakıp yıktılar. Köyün bütün canlı cansız mallarını yağmaladılar. Pozat köyünün muhtarı Hamza ile kardeşi Musa'yı Kozan'a sürükleyerek gözdağı vermek üzere yargılamadan hükümet konağı önünde ipe çektiler.

Bütün Ermeniler bu beş Ermeni fedaisinin öldürülmesi üzerine davrandılar. Kadın-erkek silâhlanarak yollara döküldüler. Büyük bir vurma-öldürme hırsıyla yanıp tutuşmaya başladılar. Kız okulu öğrencileri, karalar giyinmiş olarak Sıraelif'te büyük bir kalabalıkla Misak'ın ölüsünü karşıladılar. Ermeni kızları, tabutun önünde acıklı bir cenaze marşı söyleyerek yürüdüler ve bütün şehirde bir diş gıcırtısıdır gitti.

Manastıra götürülen ölülere orda papazların katılmasıyla korkunç sövüp saymalar ortasında dinî tören yapıldı. Sonra, Misak'ın ölüsünü burdan alıp herkese ve her şeye meydan okuyan öfkeli bir Ermeni kalabalığının önünde Ermeni Mezarlığına götürdüler. Mezarlıkta şu biçimde nutuklar verildi:

— Misak, sen ölmedin. Seni ve senin idealini biz yaşatacağız. Senin öcünü biz alacağız. Ruhun müsterih olsun. Senin bir damla kanına karşılık yüz bin damla kan akıtacağız. Bir başa karşılık bin baş keseceğiz. Misak, sen lâyık olduğun mertebeye yükseldin. Bulunduğun Cennet evinde bizler için de yer hazırla. Seni orada yalnız bırakmayacağız.

*

* *

Bir gün terörcü bir Kamovar atlı grubu, Hamamköyü'ne doğru doludizgin at sürdü. Can ve mal alacakları köylere bu hızla at sürmekteydiler. Son günlerde tehlikenin büyüklüğünü gören kimi köylerin halkı, mavzerlerini gizledikleri yerlerden çıkarmış, silip parlatıyor, şarjörünü her zaman dolu bulunduruyorlardı. Huğ denen kamıştan ve sazdan kulübelerde oturan Hamamköyü halkı, nöbetçinin verdiği haber üzerine hemen köyün önünde sipere girdiler ve köyün önüne dek gelen Kamovarların üzerine bir yaylım ateş açtılar. Köylüler, bunları öldürmek değil uyarmak üzere ateş açmışlardı. Ermeni gönüllüleri neye uğradıklarını anlayamadılar, sonra pabucun pahalı olduğunu anlayarak atların başını Kozan'a çevirdiler. Korku ve öfke içinde dörtnal sürüp kaçtılar. Hamamköyü köylüleri, ilk kez yaptıkları işin önemini kavradılar, başları şöyle bir yiğitçe dikildi. Birçok köye yaptıkları gibi onların da huğlarını ateşe veremeden kuyruklarını kısarak kaçmışlar ve artlarından atılan tek tük kurşunlarla da selâmlanmışlardı. Kozan'a kapağı zor atan Kamovarlar, Yüzbaşı Tayyarda'ya, mutasarrıfa yakındılar. Hamamköyü'nün kendilerine karşı ayaklanarak ateş açtığını söylediler. Jandarma Teğmeni Yozgatlı Halil Bey'in kumandasında bir yığın Ermeni jandarması, Hamamköyü'nü cezalandırmak üzere Kozan'dan yola çıktı. Genç jandarma kumandanı arkasına taktığı bu öç almak hırsıyla dopdolu Ermeni jandarmalarının önünde Hamamköyü'ne varınca, durumun ağırlığını hemen kavradı. Bütün köylü sipere girmiş, çarpışmaya hazır bekliyordu. Onlara karşı ateş açtıramayacağını hemen anladı. Ermeniler, bir kez buraya girdiler mi hem bütün

huğları ateşe verip kül edecekler, hem de bütün insanlarını öldüreceklerdi. Hayır, böyle bir alçaklığa önayak olamazdı.

Hemen gerekli kararı verdi jandarmalara:

— Durun, ben birkaç jandarma ile gideyim. Onları kandırayım. Boşuna kan dökülmesin! Dedi.

Sonra ak bayrak yerine ak bir mendil alıp sallayarak Hamamköylülere şöyle seslendi:

— Durun, ben mülâzım Halil'im, sizinle konuşacağım. Ateş etmeyin.

— Mademki Türk ve Müslümansın, buyur konuşalım.

Teğmen, yanındaki jandarmaların silâhını boynuna astırarak silâhlı köylülere doğru ilerledi. Köylülerin yanına varan genç jandarma subayı, Ermeni jandarmalarını göstererek:

— Alın şunların silâhlarını, diye köylülere emretti. Köylüler, hemen Kamovarların silâhlarını aldılar.

Teğmen, Kamovarlara:

— Defolun, gidin şimdi arkadaşlarınızın yanına. Arkanıza bakmadan Kozan'ın yolunu tutun. Yoksa bu arkadaşlarla beş dakikada hepinizi temizlerim! Diye bağırdı.

Ermeniler korkudan sapsarı kesilerek biraz uzakta bekleyen arkadaşlarının yanına döndüler. Şaşkın ve sessiz, atlarına binip Kozan'a sürdüler.

Hamamköylü olayı, bütün ova köylerine bir işaret oldu. Hamamköyü köylüleri Teğmen Halil Bey'le birlikte savunması kolay dağlık bölgeye sığındılar. Bütün öbür köyler de onları izlediler. " Kaç-kaç " başlamıştı. Artık dağlarda güçlenerek dönüp dönüp düşmana vuracaklardı. Tarlalar, bahçeler, yemiş ağaçları ve ekin tarlaları boşaltılmış köylerin çevresinde ölü bir dünyanın toprakları gibi ıssız ve sessiz uzamaya başladı. Boşaltılan ova köylerinin huğlarından her gece göklere kıpkızıl alevler ve acı dumanlar yükseliyor, köylerin yerleri bile bir zaman sonra ısırgan otları, çakırdikenleriyle örtülüyor, anlaşılmaz oluyordu.

*

* *

Mustafa Kemal, kürklü uzun asker kaputunun ve Sofya'da bir baloda giymiş olduğu yeniçeri başlığını andırır boz kalpağının üzerinde lapa lapa yağan kardan kalın bir tabaka olarak karargâhtan içeri girdiğinde günlerdir kendisini bekleyen yığılmış işlerle karşılaştı. Amasya'da Salih Paşa ile yapmış olduğu görüşme, görünürde olumlu bir gidiş göstermekle beraber, bunun arkasından daha kritik günlerin geleceği önsezisiyle Sivas'a dönmüştü. Kendisini görmek üzere memleketin şurasından burasından kimi kişiler ve kurullar gelmişti.

Kozan'dan gelen Sehlikzade Hasan Bey'in başkanlığındaki kurulu, sobası gürül gürül yanan odasında kabul eden Mustafa Kemal, onlardan yukarda anlattığımız korkunç hikâyeleri uzun uzun ve sabırla dinledikten sonra, Kilikya'nın nerdeyse elden gitmekte olduğunu anladı ve bu tehlikeli gidişi durdurmak üzere hemen davrandı. Sehlikzade Hasan Bey ve arkadaşları ona da benzeri sözleri söylediler.

— Bizim silâhımız, cephanemiz, paramız ve her şeyimiz var. Yalnız, bunları bir düzene koyup yerinde güzelce kullanacak kumandana ihtiyacımız var!

Bu toplantıda Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve başka arkadaşlar da vardı. Mustafa Kemal, onları dinledikten sonra, hemen bir karara vardı ve şöyle dedi:

— Size istediğiniz kumandanları vereceğim. Yalnız sizin hayatınız gibi vereceğim kumandanların varlığı da bu işin büyük bir gizlilik, bir komitecilik ruhu içinde yürütülmesine bağlıdır. Şimdi siz Kayseri'ye doğru yola çıkar, kim olduğunuzu belli etmeden orda beklersiniz. Arkadan kumandanlarınız da yola çıkıp size yetişecektir. Yalnız, onların burada daha birkaç gün görülecek işleri var.

Sehlikzade Hasan Bey ve arkadaşları, sevinç içinde Kayseri'ye doğru yola çıktılar. Onlar gittikten sonra Mustafa Kemal, karargâh subaylarından Binbaşı Kemal Bey'le Yüzbaşı Osman Bey'i, karşısına aldı ve uzun uzadıya görüştü.

— Sizleri Kilikya'nın kurtuluş hareketlerini yürütmek üzere göndermek istiyorum, dedi. Elden gitmek üzere olan bu zengin bölgeyi kurtarmak şerefini ikiniz paylaşacaksınız.

Mustafa Kemal, onlara gerekli belgeleri bile hazırlamıştı. Binbaşı Kemal Bey'i (Kozanoğlu Doğan) takma adıyla Kilikya Kuvayı Milliye Kumandanlığına. Yüzbaşı Osman Bey'i de (Aydınoğlu Tufan) adıyla onun yardımcılığına veriyordu.

İkisine de Sivas vilâyet basımevinde bastırılmış bir yığın Müdafaayı Hukuk Derneği nizamnamesi verildi.

Mustafa Kemal, onlara kesin direktifini de şöylece bildirdi:

— Sivas'tan yola çıkışınız belli olmayacak, kıyafetleriniz değiştirilecek. Sivas mukarreratına uygun teşkilât yapılacak, halk içten bu teşkilâtı benimseyecek, teşkilât işgal bölgesi içinde kurulup genişletilecek, Karaisalı'da toplanacak büyük bir kuvvet, Fransızları Adana'dan atacak.

Bu buyruğu alan Binbaşı Mehmet Kemal (Kozanoğlu Doğan) Bey'le Yüzbaşı Osman (Aydınoğlu Tufan) Bey, kılık kıyafetlerini değiştirerek Kayseri'ye doğru yola çıktılar.

Kayseri'de, arkalarından yetişecek olan Ali Fuat Paşa'dan yeni buyruklar alarak pek tehlikeli ve şerefli görevlerine atılacaklardı.

Ali Fuat Paşa ile Mustafa Kemal, baş başa vererek Kilikya'da yürütülecek direnme davranışlarının yüksek kademede bir incelemesini yaptılar.

Kasım ayının otuzuncu günü, Ali Fuat Paşa, Kayseri üzerinden Ankara'ya gitmek üzere emir subayı İdris Bey'le yola çıktı. Kilikya'nın en önemli bölümünü kurtarmak görevi Yirminci Kolorduya verilmişti. Paşa, Kayseri'de kolorduca alınması gereken tedbirlerle uğraşacak, görevlendirdiği arkadaşlarla görüşecekti.

Binbaşı Mehmet Kemal Bey'le Yüzbaşı Osman Bey, Sehlikzade Hasan Bey ve arkadaşlarıyla Kayseri'de son buyruğu almak üzere bekleyeceklerdi. Yeni adlarıyla Kozanoğlu Doğan Bey'le Aydınoğlu Tufan Bey, karlı, bulutlu, çamurlu, fırtınalı yolları bin türlü zahmetle aşarak Kayseri'ye vardılar. Bu ak Malta taşından yapılmış düz damlı evler şehrinde Sehlikzade Hasan Bey, başkanlığındaki Kozan kurulunu, kendilerine verilen buluşma adreslerinde boşuna aradılar. Koyduysan bul! Onlarsız da hiçbir şey yapmayacaklarını anlayarak çok

üzüldüler. Ne yapacaklarını bilmez bir durumda gezip dolaşırken yurtsever bir zengin olan Nuh Naci Bey, onları alıp konağına konuk etti. Sıcak ve güzel yemeklerle gövdelerini ısıttılar. Nuh Naci Bey, bu sırada haber göndererek acar ve yiğit bir genç olan jandarma kumandanı Yüzbaşı Ratip Bey'i de çağırttı ve iki Kuvayı Milliyeci subayla tanıştırdı. Ali Ratip Bey, Sivas Kongresi'yle zaten ilgileniyordu. Ordan iki meslektaşını böyle yanı başında bitivermesine çok sevindi. Tufan Bey, ona bir sürü Müdafaayı Hukuk nizamnamesi verdi.

Doğan Bey'le Tufan Bey, ertesi gün Kozanlı Kuvayı Milliyecileri aramak üzere Develi kasabasına doğru yola çıktı. Bütün ovalar, dağlar kar altındaydı. Hâlâ da durmadan kar yağıyor, gelip geçen yolcular, hayvanları ve insanları parçalayan azgın kurt sürülerinden söz ediyorlardı. İki arkadaş, soğuktan mosmor kesilerek Develi'ye vardılar. Anadolu kasabalarını andıran giynekleri içinde hiç kimse kendileriyle ilgilenmiyor, dumanlı kahvelere girip çıkarak yana yakıla Kozanlıları arıyorlardı. Onları burada da bulamadılar. Bütün örgütü bu adamlara dayanarak yapacaklardı. Onları bulamadıkça da hiç kimseye güvenemezlerdi. En sonra, Develi Belediye Başkanı Kanberli Osman Efendi, onlarla ilgilendi. Onları akşam yemeğine çağırdı. Yurtsever bir adam olan Osman Efendi'nin güvendiği bir adam aracılığıyla en sonra Kozan Kurulu bulundu ve yemekten sonra Kaymakam Atıf Bey'le çıkageldiler.

Kozanlılar, Fransızlardan kaçıp saklandıkları ve sık sık yer değiştirmek zorunda kaldıklarını söylediler. O gece belediye başkanının evi çok ateşli konuşmalara sahne oldu.

Ertesi sabah, hemen örgüte başladılar. İşgal bölgesinin yeni durumunu incelemek üzere Kurtoğlu Hulusi Bey'i Feke'ye, Sehlikoğlu Hasan Bey'i Karaisalı yönüne gönderdiler. Her ikisinin de gitmesiyle geri dönüp gelmesi bir oldu:

— Gitmek, işgal bölgesinde örgüt kurmak imkânsız! Ali Saip'in jandarmaları, bizi yakalayıp Fransızlara teslim edecekler, dediler.

Bunun üzerine işe Develi'den başlamayı uygun bularak güvenilir yerlileri topladılar ve bunlarla Müdafaayı Hukuk Mer-

kez Kurulunu kurdular. İki kumandan ellerindeki Müdafaayı Hukuk nizamnamelerini uygulamak üzere onlara verdi.

Develi kasabası, uzakta bulunduğu halde Kozan'da güçlü bir casus ağı kurmuş olan Tayyarda'ca kontrol edilmekteydi.

Feke'de Fransızların sözcüsü ve adamı durumunda olan Cezmi Bey, Kozan Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ali Saip Bey'le güçlü bir bağlantı kurduğundan Develi'deki adamları aracılığıyla elde ettiği bütün bilgileri ona aktarıyor, o da Fransız askerî mutasarrıfına iletiyordu.

Bugünlerde Kayseri'den Develi'ye gelen Papaz Katosifos, her Allah'ın günü Ermenilerle kilisede toplantı yapmaya başlamıştı. Bu kilise toplantılarının siyasal amaçlar taşıdığı belliydi. Papaz, Ermeni cemaatinin dinsel lideri değil kumandanı durumundaydı.

Yeni kurulan Müdafaayı Hukuk Örgütü, Topal Tevfik adlı bir adamı, kilisede geçenleri incelemekle görevlendirdi. Bu adamın annesi Ermeni, babası Türk'tü. Bu yüzden de Ermeni hemşehriler arasında Ermeni olarak geçiniyor, onlara sempatik görünüyordu. Bu Ermeni gibi konuşabilen ve Türk'ten başka bir şey olmayan Topal Tevfik, ayin ve dua bahanesiyle Papaz Katosifos'un toplantılarına girip çıkmaya başladı. Direktifle gittiği ilk toplantıda birçok yararlı bilgiler toplayarak getirdi.

Papaz toplantıda şöyle diyordu:

— Artık, Ermenilerin yüzyıllardan beri bekledikleri günleri geldi. Osmanlı Hükümeti, ölü duruma girdi. Korkulacak, ürkülecek bir yanı kalmadı, üstelik bütün Hıristiyanlık dünyası ve yenmiş büyük devletler, bizim yardımcımız. Artık bu fırsat kaçırılır mı? Durmak zamanı değil. Hemen kaynaşıp önemli bir güç ve varlık olduğumuzu göstermeli, Büyük Ermenistan Krallığı'na kavuşmalıyız. Bakınız, Paris'te meydana gelen Aksahinimiton (Ermeni Fedaileri Derneği) durmadan bizim için çalışıyor, örgüt kuruyor. Bu örgüte girmiş olanlardan on beş kişilik Samuel Çetesi Yozgat'tan kalkarak Adana'ya dek gitti. Büyük Fransız Kumandanı Bremond'un elini öptü. Milletimiz için dileklerde bulundu, vaatler alarak döndü. Sizler ve bizler niye

duruyoruz? Haydi, Ermeni kardeşler, görev başına! Örgütlenelim. Fedai olalım.

Kaymakam Atıf Bey, daha önce de kulağına çalındığından bu haberi doğruladı. Bunları dinleyen Doğan Bey'le Tufan Bey artık bir dakika bile boş durmanın kendilerine haram olduğunu anladılar. Doğan Bey, gizlice Niğde'ye gitti ve Develi'ye oradaki askerî birlikten alarak bir yığın silâh getirdi. Köylere dek genişletilmek istenen silâhlı örgüt, korkunç bir engelle karşı karşıyaydı.

İşgal bölgesinde Fransızlardan çok millî davranışları önleyen ve her yere girerek halkı titreten ve her haberi almak gücünde olan Fransızların Kozan Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ali Saip Bey'i düşüncelerinin uygulanması karşısında en güçlü bir engel olarak bulmaya başladılar.

Bunun üzerine Mustafa Kemal'e bir rapor göndermek ve ondan destek istemek zorunda kaldılar. Evet, askerî birlikler kendilerini desteklemedikçe bu işin içinden çıkamayacaklarını anlamışlardı. Karşılarında yabancı ordu birlikleriyle el ele vermiş çok güçlü bir yerli ve silâhlı ihanet örgütü alabildiğine yayılmış haince çalışıyordu.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'den aldığı buyruklarla Kayseri'ye vardığında takvim 4 Aralık 1919'u gösteriyordu. Kış, acı ve ak ağırlığıyla Anadolu'nun üzerine biraz daha abanmıştı. Paşa, Doğan Bey'le Tufan Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdikleri raporda istedikleri ordu desteğini görüşmek ve sağlamak üzere doğruca On Yedinci Tümen Kumandanı Yarbay Emrullah, Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay Mümtaz Beylerle buluştu. Onlarla bir hazırlık görüşmesi yapan Ali Fuat Paşa, haber salarak Doğan Bey'le Tufan Bey'i Kayseri'ye çağırdı. Bu kez Kilikya Kuvayı Milliyesiyle orduyu birbirine bağlamak üzere genel bir görüşme yaptılar.

Ali Fuat Paşa, bütün Kilikya'nın kumandanlığını tümen kumandanı Emrullah Bey'e vermek istedi. Tümen kumandanı bunun karşısında duraladı:

— Elde bir kuvvet yoktur, bir şey yapılamaz, dedi.

Masa üzerine açılan haritada Kilikya'yı işaret eden Ali Fuat Paşa, tümen kumandanına şöyle dedi:

— Bu bölge çok geniştir. Bir elden idaresi zordur. Bunu ikiye ayıralım. Birini Tufan Bey'e verelim, öbürü için başka bir arkadaş daha bulalım. Her ikisini de Mehmet Kemal Bey (Doğan) kumanda etsin.

Tümen kumandanı:

— İkinci arkadaş kim olacak? Diye sordu.

Tufan Bey, hemen aklına gelen bir adı söyleyiverdi. Bu, Kayseri Jandarma Kumandanı Ali Ratip Bey'di. Kayseri'ye ilk geldiğinde Tufan Bey'in kendisine verdiği Müdafaayı Hukuk nizamnamelerini şuna buna verdiği ve rengini belli ettiği için son günlerde açığa çıkarılmıştı.

— Paşam, Ali Ratip Bey var.

41'inci Niğde tümeninin kumandanı Emrullah Bey:

— Canım, o delinin biri, dedi. Kaş yapayım derken göz çıkarır.

Ali Fuat Paşa:

— İşte, bize öyle adam gerek, dedi. Çağırın gelsin! Çağrılan eski jandarma kumandanı, hemen geldi.

Fuat Paşa, haritayı açtı. Masanın üzerine serdi. Zamantı Suyu *(Seyhan Nehri'nin kolu)* sınır olmak üzere Doğu ve Batı Kilikya'yı da Ratip Bey'e verdi. Bu bölüştürmeyi yaptıktan sonra paşa, Yüzbaşı Ratip Bey'e:

— Yüzbaşı Ali Ratip Bey, şimdi cepheye gidiyorsunuz. Ne kadar kuvvetiniz var? Diye sordu. Ratip Bey topuklarını birbirine vurup selâm verdi:

— Kuvvet benim, paşam! Dedi. Bu uğurda her şeyi göze alıyorum. Hem kendimi, hem de milletimi idam sehpasından kurtaracağım.

Ali Fuat Paşa sevincinden nerdeyse ağlayacaktı.

Tümen kumandanı Emrullah Bey'e şöyle dedi:

— Görüyorsunuz ya, böyle işleri ancak deliler yapar. Akıllılar, sonradan hazırlanmış olanı yer. Şimdi bu işleri biz yapalım, sonra sizler yersiniz.

Ali Fuat Paşa, Ali Ratip Bey'in yüklendiği görevi Sivas'ta Mustafa Kemal'e bildirdi. O da tıpkı Doğan Bey'le Tufan Bey'e verdiği kendi imzasını taşıyan bir belgeyi hemen imzalayarak Kayseri'ye yolladı. Mustafa Kemal, numaraladığı buyruğunun altında Ali Ratip Bey'e de bir takma ad vermişti. " Namı Müstearınız Tekelioğlu Sinan'dır!" Diyor ve bunun altında " Heyeti Temsiliye Reisi M. Kemal" imzasını atıyordu. Ali Fuat Paşa, protokol imzalandıktan sonra üç Kuvayı Milliyeci militana başarılar diledi. Emrullah Bey'e de onları desteklemesi için sıkıca uyarmada bulundu.

Sonra hepsinin elini sıkarak vefalı yaveri İdris Bey'i yanına aldı. Ankara'ya yollanmak üzere onlardan ayrıldı. Yeni adlarıyla Doğan, Tufan ve Sinan Beyler de yine Develi'nin yolunu tuttular. Esir Kilikya'nın kapısı orasıydı. Kilikya'yı oradan zorlayacak, geçebilmek için bir gedik açmaya çalışacaklardı.

Ne var ki ilk gidişlerinde olduğu gibi yine Jandarma Kumandanı Ali Saip Bey'i koskoca tehlikeli bir engel olarak karşılarında buldular. Adam, Develi'de bir sinek kanadını kımıldatsa haber alıyor, hemen tepkisini de gösteriyordu. Kuvayı Milliye sınırıyla Kilikya arasına göze görünmez, tuzaklarla dolu bir baraj kurmuş gibiydi. Onların her türlü davranış ve düşüncelerini saati saatine öğreniyordu. Bu barajı başka türlü aşamayacağını anlayan üç ihtilâlci arkadaş, Ali Sait Bey'i ortadan kaldırmaya karar verdi.

Ali Saip Bey, kendisini Fransızlara Revandızlı Türk düşmanı bir Kürt olarak tanıtmıştı. Kadirli'de jandarma bölük kumandanıyken Fransız ve Ermeni zulmüne karşı dağa çıkmış, Türk köylüleriyle yaptığı bir çarpışmada çetenin reisi Andırınlı Baltacı'nın kurşunlarıyla yaralanarak Adana Memleket Hastanesi'ne kaldırılmış, bu olay dolayısıyla Fransızlar uğruna çarpışan bir jandarma subayı olarak ün salmış ve Fransızlar, hemen onu jandarma kumandanı olarak Kozan'a aldırmışlardı. Ermeni çetelerini emrine almış, Kürt ve Çerkezlerden, Türk düşmanlarından milis kılığıyla gönüllü toplamış, ünü o dolayları tuttuğundan haber alma gücüyle ve yaptığı işlerle her ya-

nı titretmişti. Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey aracılığıyla üç Kuvayı Milliye militanının düşünce ve tasarılarını da öğreniyordu. Bir süre sonra, üç Kuvayı Milliyecileri yakalamak üzere tatlı diller dökmeye başladı. Onlardan görünür gibi konuşuyor ve davranıyor, onları tuzağa düşürmek üzere türlü düzenler kuruyordu. Eğer bugünlerde onları ağına düşürüp yakalayabilseydi Tayyarda ve Bremond, ona " Dile benden ne dilersin!" diyecekti. Çil çil sarı Fransız altınları düşlerine giriyordu. Andırınlı Baltacı çetesiyle yaptığı çatışmada ayağından aldığı hafif kurşun yarasını Fransızlara tam elli Fransız altınına mal etmişti. Şimdi, Doğan, Tufan ve Sinan Beyleri ölü diri yakalayacak olursa bu ışıl ışıl Fransız altınlarının kaynağına düşeceğini pekiyi biliyordu.

Ali Saip Bey, kolayca düşünce değiştiren ve olayların gelişmesini büyük bir dikkatle gözetleyen bir adamdı. Bir zaman sonra, Kilikya'da Fransızlarla Kuvayı Milliyecilerin şansını eşit görmeye başlayınca bu kez hem Fransızları, hem de Kuvayı Milliyecileri aldatmak hevesine düştü. Sonra yine güçlü yandan yararlanmak taktiğini kullanmaya başladı. Daha sonra, yeni bir oyun kullandı. Kuvayı Milliyeci görünerek Tayyarda'nın emriyle onları tuzağa düşürmek yolunu denedi. En sonra da üç Kuvayı Milliyeciyle görüşmeyi benimsediğini bildirerek onları yakalamak istedi. Üç Kuvayı Milliyeci, onun bütün plânlarını boşa çıkarınca bu kez Ali Saip Bey, kendine güvenini yitirmeye ve onların gücüne inanmaya başladı.

Üç Kuvayı Milliyeciler, Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'i elde etmişler, bir arkadaş olarak Fransızlara ve Ali Saip'e karşı çalıştırıyorlardı. Fransızları, bütün kurnazlıklarına bakmayarak aldatıyordu. Ali Saip Bey'i de şaşırtan ve böyle sık sık düşünce değiştirmeye zorlayan neden de Cezmi Bey'in Tufan Beylerle çalışmasıydı.

Cezmi Bey, sezdirmeden Ali Saip Bey'i etkilemeye başlamıştı. Cezmi, hain değildi. İlkin Fransızlardan korkmuştu. Kendisini Feke dağlarında kereste ve av derisi tüccarı göstermiş, Fransız'ı da, madamını da aldatmış ve elde etmişti. Cez-

mi, Ali Saip'i de elde edince daha önce millî hareket yanlısı olduğunu gösterecek, Fransızları da daha kolay aldatacaktı.

Ali Saip Bey, sık sık düşünce değiştiriyor, kuruntuya düşüyor, bir rakkas gibi her iki yan arasında sallanıp duruyorsa da yalnız bir işte şaşmıyordu. Türklere karşı korkutma ve yıldırma davranışlarını sürdürüp gidiyordu. Bunun üzerine Tufan Bey'in kafası kızdı. Bir türlü yola gelmek bilmeyen Ali Saip'i öldürterek yolunun üzerinden kaldırmaya karar verdi. Ermeni Subayı Misak'la dört arkadaşını öldüren on beş kişilik Gizzik Duran Çetesi'yle görüştü. Onlara Ali Saip'ten öç almalarını söyledi. Ne var ki Cezmi Bey, en sonra Ali Saip'i yola getirmişe benziyordu. Ali Saip Bey, en sonra arkasında başka bir düşünce sürülemeden, " Üç Kuvayı Milliyeciler" le görüşmeye razı olmuştu.

*

* *

Ali Saip Bey, Fıraktın köyünde Kuvayı Milliyeci başlarla görüşmeyi benimsedikten sonra, hemen örgütlenme gücünü gösterdi. Fıraktın'a varıncaya dek uğrayacakları bütün köylere gizlice haber saldı:

— Hepiniz, kalabalık olarak bana karşıcı çıkacaksınız, köylerinize su getirilmesi, yol yapılması, cami ve okul için ormandan parasız kereste verilmesi sürülerinizi eşkıyadan ve kurttan korumak üzere köyünüze beş-on silâh verilmesi için dileklerde bulunun.

Cezmi Bey'e yazarak Üç Kuvayı Milliyecilerin de Fıraktın'a doğru yola çıkmasını sağladıktan sonra, Yüzbaşı Tayyarda'dan dalavere ile bir denetleme gezisi için müsaade istedi:

— Bölgemdeki jandarma karakollarının uyanık olup olmadıklarını gözden geçireceğim. Kilikya sınırları ötesinde olup bitenleri ve Kuvayı Milliyecilerin neler yaptığını ya da yapmak istediğini öğreneceğim, dedi.

Tayyarda da, tercüman veteriner Muzaffer Bey'le Üsteğmen Sübi'yi de yanına almak koşuluyla bu denetleme gezisini kabul etti. Ali Saip Bey ve arkadaşları atlarına binerek yola çıktılar.

Yolda Üsteğmen Sübi, Ali Saip Bey'le şöylece dertleşiyordu:

— Fransa'ya on bin lira ile dönmek istiyorum. Bu para ile orada geleceğimi kazanabilirim. Yalnız, bu parayı ticaret yaparak elde etmek istiyorum.

— Bu çok kolay, Cezmi Bey zengin, nüfuzlu, kurnaz bir tüccardır. Bu bölgenin bütün aşarını o alır. Günde bin lira kazandığı bile olur. Siz ona beş yüz lira verin. Cezmi Bey de size ayda üç-beş yüz lira kâr sağlar.

Ali Saip Bey'in bu yemlemesi genç Fransız subayını kendinden geçirmişti. Artık hep Türklerin soylu ve iyi bir millet olduğundan söz edip duracaktı.

Feke Kaymakam Vekili Eşref Bey'le Cezmi Bey, İnderesi köyünde Ali Saip Bey ve arkadaşlarıyla birleştiler.

Ali Saip Bey, Cezmi Bey'e usulca Üsteğmen Sübi'nin isteğini anlattı.

Cezmi Bey:

— Beş yüz lirayı hemen verirse kendisine haftada birçok para vereceğime söz veririm, dedi.

Ali Saip'ten bunu işiten Sübi, hemen oracıkta beş yüz lirayı Cezmi Bey'in eline saydı. Hep beraber yola çıkarak akşamüstü Ayşepınar köyüne vardılar. Burası, Develi'den beş saat çekiyordu. Tufan Bey ve arkadaşları da onlardan önce Fıraktın Köprüsü dolaylarındaki Fıraktın köyüne varmış, Ali Saip Bey'le arkadaşlarını bekliyorlardı.

Yalnız, beri yanda Cezmi Bey'le Ali Saip Bey, Üsteğmen Sübi'yi ekmenin kaygısı içindeydiler. Bunun için de bir tertip hazırlamışlardı. Ayşepınar'da kafalar çekilecek, Sübi'ye körkütük sarhoş oluncaya dek içirilecek, adamcağız komaya benzer bir sarhoşluk dünyasında sızarak kendinden geçince onu Ayşepınar'da bırakarak kalkılıp Fıraktın randevusuna gidilecekti. Böylece Sübi, köyde kurulan zengin içki sofrasında on bin liranın şerefine içti, içti... Dostlar eliyle sunulan hiçbir kadehi geri çevirmiyordu. Saat on ikiye dek dolup boşalan kadehler, görevini yapmış, Sübi, bir patates çuvalı gibi oracıkta

devrilip kalmıştı. Bunun üzerine Ali Saip Bey'le Kaymakam Eşref ve Cezmi Bey, veteriner-tercüman Muzaffer (Bekman) Bey'i Fransız subayının yanında bırakarak atlarına atlayıp Fıraktın Köprüsü'ne doğru yola çıktılar. Soğuk Aralık gecesi, içtikleri az ölçüde içkinin verdiği sıcaklık, onları pek ısırmadıysa da yine de yorucu, tedirgin ve heyecanlı bir yolculuk yaptılar.

Fıraktın köyüne vardıklarında, vakit gece yarısıydı. Tufan Bey, Develi Kaymakamı Atıf Bey, Belediye Başkanı Kanberli Osman Efendi, Kozanlı Davavekili Topal Mustafa Bey, onları sabırsızlıkla ve kaygı içinde beklemişlerdi.

Tufan Bey, Ali Saip Bey'le ta Harbiye'den tanışıyordu. Ali Saip Bey, ondan bir sınıf sonraydı. Ali Saip Bey'e şöyle dedi:

— Bu milletin ekmeğiyle aynı çatı altında yetiştik. Çıkarken de namusumuzla bu millete hizmet edeceğimize and içtik. İşte şimdi o hizmet günü geldi çattı, ilkönce soracaklarıma doğru cevap vereceğine namusun üzerine söz ver.

— Namusuma yemin ederim, doğru söyleyeceğim. Tufan Bey, ona birçok sorular sordu. Ali Saip Bey, bunların hepsine doğru yanıtlar verdi. Bilmediklerini de defterine not ederek öğrenip bildireceğine söz verdi.

Tufan Bey:

— Benimle nasıl haberleşeceksin? Diye sordu.

— Karımın el yazısıyla, Namık imzasıyla ve Cezmi aracılığıyla mektup gönderirim.

— Peki, ben Kozan'a nasıl gelebilirim?

— Çerkez kılığına girer, bir dilekçe yazar, jandarmalık istersin. Tayyarda, dilekçeyi bana havale eder. Ben de seni önemlice bir karakola jandarma karakol onbaşısı tayin ederim. Orada, teşkilâta başlarsın.

Fıraktın görüşmesi tam anlamıyla yurtsever bir anlaşmayla sonuçlandı. Genel düşünce oydu ki Kozan büsbütün silâhsız ye savunmasızdı. Türklerin bu savunmadan yoksun durumlarının tersine Ermeniler, dişinden tırnağına dek silâhlıydı. Bir genel öldürmeye girişseler birkaç saat içinde şehirde bir tek Türk sağ kalmayabilirdi. İlk önce bu tehlikeyi önlemek üzere

şehre silâh sokulacak, halkın eli silâh tutanları silahlandırılacaktı. Bu işi de Cezmi Bey üzerine aldı. Bunu şu biçimde yapacaktı: Feke'den Kozan'a her gidişte yanında on beş - yirmi silâhlı bulunduracak, sonra bu silâhları Kozan'da bir komiteye bırakarak silâhsız dönecekti. Bu işi ayda iki-üç kez yaptığında Kozan'a birkaç ay içinde 150-200 silâh sokabilecekti.

Şimdi, sıra bu silâhları teslim alacak komitenin kimlerden meydana geleceğine gelmişti. Ali Saip Bey, bu komite için Şıh Ali Efendizade Hüseyin, Yarımoğlu Ahmet, Ali Sadi, Tahrirat Müdürü Rıza gibi Kozan'da sözü dinlenir namuslu kişilerin adlarını verdi. Tufan Bey de bunu uygun buldu ve şafak sökmeden onlardan ayrıldı.

Ali Saip'le arkadaşları, görüşüp anlaştıktan sonra, çabucak Ayşepınar'a dönmek zorundaydılar. Şundan ki sabahleyin Üsteğmen Sübi, sarhoşluktan ayılıp da onları orda bulamayacak olursa kızılca kıyamet koparabilirdi. Bu görüşmeyi gizlemek üzere bir düzen daha düşündüler. Develi Kaymakamı Atıf Bey, sözde Ayşepınar'a dek gelmiş olan Fransız subayına bir çağrı yollayarak ondan Fıraktın köyünde bir randevu isteyecekti. Atıf Bey, bu mektubu yazdı. Ali Saip-Sübi kafilesini Fıraktın'a çağırdı. Bu mektup şafak sökerken Ali Saip ve arkadaşlarıyla birlikte Ayşepınar'a vardı. Sübi, mahmur gözlerle bu mektubu okudu, önce gitmemek için nazlandıysa da sonradan razı oldu. Ali Saip Bey'le arkadaşları, Tayyarda'ya verilecek rapor için bu görüşmenin bulunmaz malzemeler hazırlayacağını söyleyerek Sübi'nin kafasını çelivermişlerdi.

Ali Saip Bey grubu, yorgun argın ve uykusuz, bu kez de gündüz gözüyle Fıraktın'a doğru yola düştü. Fıraktın'a vardıklarında Kaymakam Atıf Bey ve köylülerce karşılandılar. Tufan Bey, tanınmamak için bu toplantıya katılmadı.

Sübi, Atıf Bey'le tanıştıktan sonra:

— General Goro, Beyrut'a yollandı. Artık, bu bölgede Fransız ülkesinden sayılacak, adaletli ve hür bir yönetime kavuşacaktır, dedi.

Kaymakam Atıf Bey:

— Hürriyetin beşiği Fransa'nın Kilikya ile hiçbir ilgisi yokken böyle haksız ve mantıksız bir davranışa cesaret edeceğine hiç inanmıyorum. Haçin'deki Ermeniler, neden silâhlandılar? Civar köylerde bir tek silâh yok. Haçin'in silâhlı oluşu civar köyleri pek haklı olarak korkutuyor. Biz bile burada kaygıdayız. Çünkü Ermeniler kan dökücü ve cani bir millettir. Hiçbir zaman güven olmaz. Bu durum, böyle sürüp giderse biz de bütün sınır boyunca silâhlanmak ve örgütlenmek zorunda kalacağız. Sonunda bir olay çıkarsa sorumluluk Fransa'nın, söylediğiniz ve bizim de bildiğimiz adaletli, hürriyet sever Fransa'nın olacaktır. Bu nedenle Haçin Ermenilerinin silâhlarının hemen alınmasını sizden rica ediyorum, dedi.

Sübi düşünerek:

— Haklısınız, dedi, Tayyarda ile görüşerek bu isteğinizi yerine getirmeye çalışacağım. Müsterih olunuz.

Atıf Bey'le Sübi'nin görüşmesi bitmişti. İçten bir hava içinde el sıkışarak ayrıldılar. Ali Saip ve Sübi grubu, önceden tasarlanan biçimde birçok köylere uğradı. Uğranılan her köy halkı, toplu olarak onlara karşıcı çıkıyor, Ali Saip Bey'in buyruğu gibi birçok isteklerde bulunuyorlardı. Böylece bir yığın dilek ve yakınma dinleyerek Mağara Bucağı'na vardılar. Burda, Mağara Bucağı'na bağlı yüze yaklaşık köyün bütün ihtiyar kurulları toplanmıştı. Onlar da Ali Saip Bey'in buyruğuna uyarak benzeri yakınmalar ve dileklerini ortaya döktüler.

Ayrıca şunlardan yakındılar:

— Her saat, her dakika birkaç silâhlı Ermeni çıka geliyor, mallarımızı alıp götürüyor, ırza ve namusa saldırıyorlar. Kendimizi korumak üzere bize silâh veriniz. Ermenilerdeki silâhlar çok büyük felâketlere sebep olabilir bunları toplayınız.

Sübi, bunun üzerine onlara:

— Fransız hükümeti, dünyanın en âdil ve en dürüst yönetimini uygulayacaktır, bunun için şimdiden sevinmelisiniz. Ermenilerin silâhları işini de istediğiniz gibi çözümleyeceğim.

Diyerek Ali Saip Bey'den de bu sözlerinin halka anlatılmasını istedi. Ali Saip Bey, Fransızlara karşı açmaya karar verdi-

ği savaşın ilk belgesi olmak üzere kalabalık köylülere şöyle yiğitçe bir nutuk verdi:

— Hemşehrilerim! Bugün, kara günler yaşıyoruz. Her yanımız düşmanla dolu. Fransızlar Ermeni'den beter, Ermeniler Fransızlardan daha mel'un! Ermeni ve Fransız zulmü günden güne artıyor. Fakat bunun sonu gelecek. Hür illerimizdeki yurttaşlarımız bizim için uğraşıyor. Günün birinde bizleri kurtarmaya gelecekler. Şimdi, bizim yapacağımız iş birbirimize yardımcı olmak, elimizden geldiği kadar çabuk silahlanmaktır. Kardeş gibi el ele verelim. Mal mülk demeyip satalım ve silâh alalım, hazırlanalım. Başka türlü kurtuluş çaresi yok. Uzaklardan bizi kurtarmak için koşup geleceklere kucağımızı açıp kolaylık gösterelim.

Ali Saip Bey'in uzunca konuşmasında birçok köylünün gözleri yaşarmıştı. Hıçkırarak ağlayanlar da vardı. Halk şaşırmıştı. Domuzuna Fransızcı, Ermenici olduğunu bildikleri bu adam, meğer neymiş! Hepsinin yüreğinde bir güç ışımaya başlamıştı. Eskiden bir canavar belledikleri Ali Saip Bey'e şimdi sevgi ve sempati dolu yumuşak bakışlarla bakıyorlardı.

Fransız Üsteğmeni, köylülerin ağladıklarını görünce yadırgayarak bunun nedenini sordu. Bu kez de tercüman Muzaffer Bey, düzeni sürdürdü:

— Efendim, dedi. Bunlar, Osmanlı Hükümeti'nin maksatsız savaşa girerek evlâtlarını telef ettiğini söylüyorlar, ağlayanlar, birçok evlât ve akrabalarını yitirmişlerdi. Şimdi, o yönetime lanet ediyorlar ve Fransız yönetiminden hoşnut olarak da sevinç gözyaşları döküyorlar.

*

* *

Burdan yola çıkan Ali Saip Bey ve Üsteğmen Sübi grubu, dağların arasında ve yalçın kayalıklar üzerinde bir kartal yuvasına benzeyen ve oturanları silme Ermeni olan bir Ermeni kaymakamınca yönetilen Haçin kasabasına vardı. Ermeniler, Sübi'yi alıp Ermeni okuluna götürdüler. Sonra, tercüman-veteriner Muzaffer Bey'le Ali Saip Bey'i de okula çağırdılar. Okul

baştanbaşa salt Ermeni bayraklarıyla süslenmişti. Okulda toplanmış iki yüze yakın Ermeni genci Ermenice şarkılar, marşlar söylediler. Sübi'den bir konuşma istediler.

Muzaffer Bey de Sübi'yi kışkırtmak için:

— Bu, ne haddini bilmezliktir, efendim! Dedi. Şunlara bakın, burda Türk yönetimini bir yana bırakın, Fransız yönetimini de hiçe sayarak ya da yok farz ederek bir Fransız bayrağı bile asmamışlar! Sübi o zaman işi ayırt etti. Gerçekten de bunca Ermeni bayrağı arasında ilâçlık olsun bir tek Fransız bayrağı yoktu. Buna iyice içerleyen Sübi, kürsüye çıkarak söze başlarken şöyle dedi:

— Ermeniler, yalnız bir işgal ordusu subayı değil, aynı zamanda bu ülkeyi yöneten bir devletin yönetim âmirine karşı gösterilmesi gereken saygıyı bilmemektedirler. Oysa General Goro yakında Beyrut'a gelerek bu görevi resmen üzerine alacaktır.

Ermeni gençleri bağırdılar:

— Kilikya Ermenistan'dır.

Sübi'yi bu söz adamakıllı öfkelendirdi:

— Galiba, zaferi sizin ordularınız kazandı. Galiba, Avrupa Barış Konferansını siz yönetiyorsunuz. Bu ne demek? Başınızdan büyük işlere karışmayın. Buradaki silâhlılarınız da hazırlansınlar. Kozan'da onlara ihtiyacımız var. Oraya götüreceğim.

Ermeniler, bunun üzerine davrandılar. Ali Saip Bey'in eline gizlice bir mektup tutuşturdular. Bunda, " Sübi'nin kararına engel olmazsanız öldürüleceksiniz! " diye yazıyordu.

Ali Saip Bey, bu mektubu Sübi'ye verdi. Sübi de hemen Tayyarda ile telgraflaştı. Onun verdiği açık buyruk üzerine üç yüz silâhlı Ermeni, Kozan'a götürüldü. Sübi, sözde böylece Haçin'de korkutucu bir güç olarak bulunan bu silâhlıları, Develi Kaymakamı Atıf Bey'e verdiği sözü tutmak üzere yerinden oynatmıştı. Ne var ki bu üç yüz kişilik silâhlı Ermeni, Kozan'da gösteriler yapıp Manastır'a Ermeni bayrağı astılar. Birkaç hafta böylece Kozan'da büyük bir tehlike gibi dolaştıktan

sonra yine Haçin'e döndüler. Ali Saip Bey, Kozan'a dönünce hemen uyumak ve dinlenmek üzere evine gitti. Günlerdir uykusuzdu. Dinlenmek üzere soyunup dökünürken iki silâhlı ve süngülü Ermeni fedaisi kapıya dikildi.

— Tayyarda'nın buyruğu, dediler. Sizi ona götüreceğiz.

Ali Saip Bey, " Gezintinin kokusu çıktı!" diye düşünerek kalktı. İki süngülünün arasında Tayyarda'nın karargâhına gitti. Tayyarda, onu asık bir yüz ve soğuk bir sesle karşıladı:

— Sizin Kemalist olduğunuz ve halkı da kışkırttığınız üstüne elimizde Müslümanlarca verilmiş belgeler var. Hakkınızda araştırma yaptırıyoruz. Bunun sonucuna dek tutuklu bulunmanız Bremond'un buyruğu gereğindendir. Yalnız hakkındaki özel teveccühümüzün eseri olarak sizi hapishaneye gönderemeyeceğim. Evinizde gözaltına aldıracağım.

Ali Saip, düşünceli evine döndü. Sabaha dek karısıyla baş başa bir kurtuluş çaresi aradı. Karısı gebeydi. Onu düşündüren salt buydu. Yoksa tek başına olsa, " Ferman padişahın, dağlar bizimdir." deyip mavzerini ve fişekliğini kaptığı gibi Kozan dağlarına doğru yürürdü. Harbiye arkadaşı Osman Tufan Bey ötede onu bekliyordu. En sonra, karı-koca, bu işin de çaresini buldular. Karısı, sözde doğum yapmak üzere Mardin'deki annesinin yanına gidecek, böylece Ali Saip Bey'in ayağındaki zincirleri çözmüş olacaktı. Bu işi de ancak Yüzbaşı Tayyarda'yı yağlayarak yapacaklardı.

Kadıncağız, sabahleyin pek sevdiği gerdanlığını kutusuyla eline alarak Tayyarda'ların kapısını çaldı. Madam Tayyarda, elindeki kolye ile onu pek sempatik karşıladı. Bayan Saip:

— Muhterem madam, dedi. Pek yakında doğum yapacağım. Burası ise benim için yabancı bir yer. Mardin'de oturan annemin yanında doğum yapmak istiyorum. Bu kolyeyi bir " hatıra" olarak kabul etmenizi ve annemin yanına gitmeme kocanızdan izin almanızı rica ediyorum.

Kolyenin etkisi kesin oldu. İzin çıktı ve Ali Saip Bey'in ayaklarının zinciri Mardin'e doğru yola çıkmakta gecikmedi.

Ali Saip Bey, karısı Mardin'e gittikten sonra, diken üstünde Kozan'da bekleyip duruyordu. Birkaç gün sonra Tayyarda onu

çağırttı, yüzü gülümsüyordu, yine eskisi gibi dosttu. Önündeki kâğıtlara bakarak araştırmanın sonucunu ona açıkladı:

— Ermeni fedai sürüleri, "Saip Bey, Mağara Bucağı'nda verdiği nutukta halkın vakit yitirmeden silâh bulup buluşturmasını, yakında Kuvayı Milliye'nin geleceğini, beraber harekete geçmek üzere herkese hazır beklemelerini söyledi." diye ihtiyar kurullarını sıkıştırarak işkencelerle tutanaklar tertip ettirip imza ettirmişler ve bunların içinde yazılanları telgrafla Adana'ya bildirmişler. Bunun için gelir gelmez sizi tutuklamak zorunda kaldık. Bununla beraber Sübi, sizin lehinizde bulundu. Ben de Bremond'a suçsuz olduğunuzu yazdım. Kozan'dan sizin gitmenizi istememekle beraber Ermenilerin dedikodu ve yakınmalarına son vermek üzere Urfa, Maraş, Antep'ten hangisini isterseniz görevinizin oraya nakledilmesine önayak olacağım.

Ali Saip Bey, ona teşekkür etti. Birkaç gün düşünüp taşınmak için müsaade istedi. Kalkıp gitmek üzereydi ki Tayyarda:

— Ben, bir Arap kısrağına sahip olmak istiyorum, dedi. Ne var ki her Arap denene de güvenmiyorum. Sanırım, sizin kısrak halis Arap'tır. Eğer satmak isterseniz ona vereceğim paraya acımayacağım.

Ali Saip Bey, hemen anladı. Karısının madama verdiği gerdanlık, Arap tayını da tehlikeye atmıştı. Ali Saip Bey'in içine bir ateş düşmüştü. Yine de hayvanı gözden çıkarmak zorunda olduğunu anladı.

— Karşılığında hiç para almamak koşuluyla ve yalnız benim armağanım olarak kabul ederseniz, hayhay! Dedi.

Ali Saip Bey eve döndü, sevgili kısrağını eliyle tımar ederek yüzünden, gözlerinden öptü ve içi kan ağlayarak onu Tayyarda'nın ahırına gönderdi. Ali Saip Bey, hemen ertesi gün Develi Kaymakamı Atıf Bey'e bir mektup yazarak Tufan Bey ve arkadaşlarından buyruk istedi.

Atıf Bey'in Tufan Bey'e verdiği mektubunda şöyle diyordu:

" - Ben, oraya gelirsem 1000 kişilik bir kuvvet verir misiniz? Kozan'ın altından girer, üstünden çıkarım. Yoksa bu teklif edilen yerlerden hangisine gideyim?"

Tufan Bey, 1000 kişi sözüne gülmek zorunda kaldı. Sonra, yine Kuvayı Milliye'yi küçük düşürmemek için ona şöyle yazdı:

" - Buradaki kuvvetlerin kumandanları, önceden tayin edilmiştir. Siz, Urfa'ya gidiniz!"

Ali Saip Bey, aldığı buyruk üzerine Tayyarda'ya çıkarak Urfa'ya gitmek İstediğini bildirdi. Tayyarda onu bir Fransız ordu otomobiline bindirdi ve Urfa'ya doğru yolcu etti. Ali Saip Bey. Nuri Çavuş'la adamlarının korumasında çok tehlikeli bölgelerden aşarak Urfa'ya vardı.

ANKARA YOLUNDA

Bugün vatanımızda bir ulusal güç varsa o akım, felâketlerden ders alan ulusun kalp ve kafasından doğmuştur.

-Mustafa Kemal 1919-

İki büyük kongre şehri, Erzurum ve Sivas'ta işlerini bitiren Mustafa Kemal'le arkadaşları artık Ankara'ya varıp yerleşmenin hazırlığı içindeydiler. Hazırlık dediğimiz de pek önemli bir şey değildi. İhtilâlcilerin başında yine Erzurum'dan Sivas'a yollanacakları gün karşılaştıkları derdin bir benzeri vardı. Yol için gereken para ile otomobillerine gereken benzin ve lâstik onları kara kara düşündürmeye başlamıştı.

Rauf Bey'in altıncıkları da suyunu çekmişti. Kimi arkadaşları, Mustafa Kemal'e bankalardan para çekmek yolunu önerdilerse de o bunu benimsemedi. Bankadan çekilen para, düşman propagandasının işine yarar diye korkuyordu.

Mazhar Müfit Bey, bu para işinin arkasına düştü ve en sonra buna bir çare bulmakta gecikmedi. Sivas'taki Osmanlı

Bankası Şubesinin Müdürü, Mazhar Müfit Bey'in dostu çıkmıştı. Ondan kendi hesabına borç para istedi ve vaat aldı. Başta Mustafa Kemal olarak bütün ihtilâlcilerin yüzü güldü.

Sıra, benzin ve lâstik bulmaya gelmişti. Sivas Amerikan Okulu yöneticilerinden başka hiçbir yanda otomobil lâstiği ve benzin bulunmadığı öğrenilmişti.

Mazhar Müfit Bey, bir girginlik daha yaparak Amerikalılardan benzin ve lâstik istedi. Hiç üstelemeden ve mırın kırın etmeden verdiler. Mazhar Müfit Bey, bunların karşılığında her ne kadar para vermek istediyse de kabul ettiremedi.

Yalnız, Mustafa Kemal, ele geçen bu Anka kuşlarına çok sevinmekle birlikte bunların parasız alınmamasını, mutlaka karşılıklarının parayla ödenmesini tutturdu.

— Biz, parasız istemiyoruz, onlar almıyor. Evet, ama ileride ne olur ne olmaz, onların bizim ısrarımıza rağmen para almadıklarına dair elimizde bir vesika bulunsun!

Mazhar Müfit Bey de çok ince düşünen Mustafa Kemal'in istediğini yerine getirdi. Yine okulun müdiresine uğrayıp bu derdi açtığında iyi yürekli kadıncağız şöyle dedi:

— Para ile benzin satmak bizim için imkânsızdır. Paşa, bu kadarcık bir hediyeyi kabul etsin ve daha çok diretmesin. Kendi ihtiyaçlarımızdan kısarak daha da vermeye hazırım. Hayırlı yolculuklar dilerim. Mustafa Kemal Paşa'ya saygılarımı sunarım. Yurt hizmetinizi takdir eder ve başarılarınızı dilerim.

Mazhar Müfit Bey de verilenin kendilerine yeteceğini söyleyerek teşekkür etti ve müdireden ayrıldı. Bütün karargâhlılar, kendilerine düşen yol hazırlığı görevini kendi açısından başarmaya çalışıyordu. Doktor Refik (Saydam) Bey, ecza sandıklarını yolculuğa dayanacak biçime sokuyor, arkadaşlardan biri mahsus paketlerde bir kusur bulunca öfkeleniyor ve kendiişlerine karışılmamasını söylüyordu. Hayati Bey, dosyaları yerleştiriyor, Cevat Abbas Bey, otomobilleri gözden geçiriyor, Muzaffer Bey, Mustafa Kemal'in yol üstüne düşüncelerini not ediyordu. Hüsrev (Gerede) Bey de hareket saatlerini, kilo-

metre hesaplarını, geceleri kalınacak yerleri, köy ve türlü mola yerlerinin v.b. giriş çıkış saatlerini düzenlemeye, Mazhar Müfit Bey de yukarda dediğimiz gibi para, benzin ve lâstikleri bulmaya çalışıyordu.

İki dolma tekerlekli, üstü açık otomobille bir şişik lastikli otomobil vardı. Hüsrev (Gerede) Bey hareket müdürü olduğundan daha hızlı giden bu otomobile binecek, yanına da Mazhar Müfit Bey'i alacaktı. Uzun yol boyunca, Mustafa Kemal'in uğramasını pek gerekli kılan bir uğrak yeri vardı. Burası Hacıbektaş'tı. Mucur'dan doğruca oraya gidilecekti. Mustafa Kemal, Hacıbektaş yolculuğunun gizli tutulmasını buyurdu. Bu mola yeri, siyasal bir anlam taşımaktaydı. Ünlü Alevi şeyhinin arkasında, özbeöz Türk soyundan sayısız insan ordusu sıralanıyordu. Ankara'nın hemen bütün çevresini kuşatmış olan ezik ruhlu ve yiğit Alevi yurttaş kalabalığının desteği, onun için her zaman değerliydi. Zaten Rumeli çocukları, çoğunlukla Bektaşi değil miydi?

Mustafa Kemal, Anadolu Bektaşilerinin gönüllerini fethetmeden geçmemeye kararlıydı.

Karargâhın önemli bir bölümü, yaylı arabalarla gidecekti. Bütün eşyalar da bu arabalara yüklenecekti. Aralık ayının on sekizinci günü akşamına dek ihtilâlcileri, geri kalanlarla ve Sivas hemşehrileriyle helâlleştiler. Mazhar Müfit Bey, Osmanlı Bankası direktöründen bin liralık bir borç kaldırmanın sözünü almıştı ve buna alınmış bir paragözüyle bakıyordu. Ne var ki giderayak direktör hastalanıp yatağa düşmüş, bir türlü bankaya gelip parayı veremiyordu. Kim bilir, belki de mahsustan hastalanmıştı. İster istemez böyle düşünenler de çıkıyordu. Mazhar Müfit Bey'in elinde on sekizinci günün akşamı, ancak yirmi yumurta, bir okka peynir ve on tane ekmek alacak para vardı. Nitekim bunları çarşıdan aldıklarında artık ceplerinde beş paraları kalmamıştı. Ertesi sabah, Aralık ayının on dokuzuncu perşembe günü sabahleyin erkenden yola çıkacaklardı. Akşam daireler kapanıncaya dek umutlu olan millet, o saatte de direktör gelmeyince tam bir umutsuzluğa düştü. Artık,

bunca insanın aç kaldığı gündü. Akşama dek gidip gelen habercilere bankadan verilen karşılık şuydu:

— Banka direktörü hastadır, evinden çıkamıyor.

Mazhar Müfit Bey, yaradana sığınıp akşam karanlığında direktör dostunun evine bir haberci daha saldı. Haberciye direktör şöyle demişti:

— Mazhar Bey'e selâm söyleyin. Ben, yarın saat sekizde bankaya mutlaka geleceğim, istenen parayı vereceğim, onları da uğurlamaya gideceğim.

Bunun üzerine milletin yüreğine biraz soğuk su serpildi. Mazhar Müfit Bey, bütün geceyi tedirgin geçirdikten sonra, sabahleyin saat sekizde Bedri Bey'le Osmanlı Bankası'na damladı. " Bitlis Vali-i Sabıkı", imzasıyla bir senet düzenlendi. Yüzbaşı Bedri Bey, tüccardan diye kefil oldu. Mazhar Müfit Bey, bin lirayı cebine indirdikten sonra, kendisini kuş gibi yeğnik duyarak karargâha koştu. Saat dokuza on vardı. Demek ki on dakika sonra yolculuk başlıyordu. Herkes, otomobil ve arabaların yanında sabırsızlıkla onu bekliyordu. Mazhar Müfit Bey, daha uzaktan cebine vurarak parayı aldığını anlatınca Mustafa Kemal'le bütün arkadaşların yüzü güldü.

Tam saat dokuzda Hüsrev Bey'le Mazhar Müfit ve eski Akka Mutasarrıfı Hakkı Behiç ve Yüzbaşı Bedri Beyler, birinci otomobile binerek Kayseri yoluna doğru yollandılar. Arkasından Mustafa Kemal'le öbür arkadaşların bindiği arabalar, uğurlamaya gelen kalabalık bir halk yığınının "Uğurlu olsun, güzel yolculuklar!" bağırışları arasında yola dizildi. Yol ve çevre karla örtülüydü. Kar, durmadan atıştırıyordu.

Mustafa Kemal, koyu kürklü kurşunî asker kaputuna güzelce sarınarak üstüne başına yağan kar altında, Kayseri yolunun her iki yanına dizilmiş, taş ve kerpiç evlerden kendisine gülümseyen ve el sallayan Sivaslıları selâmlayarak ilerliyordu. Şehirden dışarı çıkıldığında, artık bir tek ağaç bulunmayan apak, gepgeniş bir ova başladı. Güneydeki dağ zincirinin eteklerinden geçen Kızılırmak bile ancak kalın ve esmer bir çizgi gibi güç ayırt ediliyordu. Mustafa Kemal'in ihtilâlci konvo-

yu, yalnız değildi. Sivas'ın, iyi cirit oynayabilen yiğit atlıları ve arabalara dolmuş bir yığın insan, onların başında ilerliyordu. Otomobiller saatte ancak yirmi-yirmi beş kilometre yol alıyordu. Sivaslı uğurlayıcılar, Mustafa Kemal'le arkadaşlarına Köprübaşına dek yoldaşlık ettiler. Bu birkaç saatlik arkadaşlıktan sonra, helâlleşerek ayrıldılar.

Artık, bomboş karlı vadilerde rüzgârın ıslık çaldığı ovalarda bir şişik lastikli ve iki dolma tekerlekli üstü açık otomobil, soğuğun şiddetine meydan okuyarak üç esmer nokta gibi batıya doğru ilerliyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla helâlleşerek bütün Sivas'ı ayakları altına alan yüksek odasına çıkmış olan Vali Reşit Paşa, onların apak kar tipileri içinde gözden ıraklaşıp gittikleri yollara düşünceli düşünceli bakarken postacı içeri girdi ve ona şu telgrafı uzattı:

" -Vilâyetiniz sınırını geçerken Sivas'ta hakkımızda göstermiş olduğunuz konukseverliğe ve değerli yardımlarınıza bir kere daha minnettarlığımızı bildirmeyi bir ödev sayarak hepimiz saygılarımızı arz ederiz."

Mustafa Kemal

*

* *

Sivas-Kayseri yolunun çetin koşulları yüzünden bütün yolcular, tedirgin ve yarı hasta bir duruma düşmekle birlikte eski Akka Mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey iyice hastalanmıştı. Bundan dolayı karlı, çamurlu, rüzgârlı, buzlu yolun sonunda Kayseri'ye varınca. Hakkı Behiç Bey'i tedavi altına almak gerekti. Bu da çok değerli üç günlerini aldı. Üç günlük zoraki moladan sonra Mustafa Kemal'in kafilesi kar ve fırtınaya göğüs vererek Orta Anadolu'nun geniş ufuklu bozkırlarında batıya doğru yol almaya başladı.

Kafile, Mucur kasabası üzerinden Hacıbektaş'a uğrayacaktı. Orda Mustafa Kemal için çok önemli bir adam oturuyordu. Anadolu'daki altı milyon Alevinin başı olan Cemalettin Efendi, orda oturuyor ve İstanbul'a da dirsek çevirmiş bulunu-

yordu. Ankara Kalesi'nin yanı başında kendiliğinden meydana gelen bu güç, elbette görülmeye, ilgilenilmeye ve saygıya değerdi. Cemalettin Efendi, Mustafa Kemal'in kendisine uğrayarak Ankara'ya geçeceğini öğrenince davrandı ve onu karşılamak üzere Hacıbektaş'tan kalkarak karşılama yeri olarak seçtiği Baştarla'ya gitti. Cemalettin Efendi'nin, onu karşılamak üzere kalkıp Baştarla'ya gitmesi, Mustafa Kemal'e verdiği önemi gösteriyordu. Şundan ki:

Cemalettin Efendi, vaktiyle devrin birçok ejderhasını kendi ayağına dek getirmiş ve onlara yeri öptürmüştü. O zamanlar, Ankara Valisi olan Sırrı Paşa, onu görmek üzere Hacıbektaş'a yollandığında Baştarla denen yerde arabadan inmiş, yeri öptükten sonra, yayan yürüyerek Hacıbektaş'a varmıştı. O dönemin en büyük iki kodamanı Talât ve Enver Paşalar da Cemalettin Efendi'yi ziyaret etmek üzere Hacıbektaş'a gitmişlerdi. Cemalettin Efendi, hiçbir biçimde onlara karşıcı çıkmamış, onları dergâhın selâmlığında karşılamakla yetinmişti. Hacıbektaş'a doğru ilerleyen Mustafa Kemal, Cemalettin Efendi'nin, eski paşalara karşı takındığı bu yüksekten alma durumunu kendisine de takınıp takınmayacağını düşünüp dururken arabası Baştarla'ya vardı. Orda Cemalettin Efendi, bütün dervişleri ve kalabalık halk yığınlarıyla soğuktan mosmor kesilmiş olarak kendisini bekliyordu. Demek ki Alevilerin büyük adamı, Mustafa Kemal'in anlamını anlamıştı.

Karşılayıcılar arasında bulunan Hacıbektaş'ın Kaymakam Vekili Nihat Bey, Mustafa Kemal'e şöyle dedi:

— Paşam, Çelebi'nin bu davranışı davamız için fali hayırdır.

Mustafa Kemal'in küçük kafilesi, Çelebi'nin kafilesiyle birleşerek Hacıbektaş'a doğru yollandı. Sivaslı konukları, orda büyük bir şölen bekliyordu. Cemalettin Efendi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına oğlu Hamdullah Efendi'nin kocaman süslü salonunu ayırdı. Şölen burçta veriliyordu. Kuzular, hindiler kızartılmış, şaraplar ve rakılar hazırlanmıştı. Aylardır güzel yemeği özleyip duran ihtilâlciler, Çelebi'nin zengin sofrası karşısında adamakıllı keyiflendiler.

Böbrekleri yüzünden içkiyi elden geldiğince kulak arkasına atan Mustafa Kemal, genç bakire ve güzel kızların Bektaşi Cem ayinleri usulünce sunduğu mis gibi anason kokan rakı dolu kadehlerin karşısında kendinden geçti. Mustafa Kemal, bir bakire kızın doldurduğu kadehi tokuşturmak üzere bir başka kadeh aradı. Bu sırada yeşil sarığını çıkarıp saygı işareti olarak rahlenin üzerine koyan Çelebi'ye doğru kadehini kaldırırken;

— Çelebi Efendi, içmez misiniz? Diye sordu.

Çelebi, hiç düşünmeden şu yanıtı verdi:

— İçmiyorum, fakat sizin şerefinize zehir de olsa içerim!

Hemen bir bakirenin doldurduğu kadehi Bektaşi usulü avucunun içinde gizleyerek bir yudumda boğazına aktardı.

Mustafa Kemal de kadehini, pek eskiden beri bildiği bu biçimde içerken şöyle dedi:

— Ortaklaşa amaç uğruna, hür ve mutlu yaşayacağımız günler, Türkiye'nin kurtuluşu şerefine!

Mustafa Kemal, o gece harem dairesinde konuk oldu.

*

* *

Ankara'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarını gereği gibi karşılamak üzere bütün sorumlu Kuvayı Milliyeciler, davranmıştı. İstanbul hükümetinin adamı olduğundan dolayı Ali Fuat Paşa'ca Keskinli Rıza Bey'e yakalattırılıp Mustafa Kemal'in buyruğunca İstanbul'a sepetlenen Vali Muhittin Paşa'nın yerine vekil olarak Defterdar Yahya Galip Bey getirilmişti. Zorlu bir Kuvayı Milliyeci ve yurtsever olan Yahya Galip Bey de Ankara'ya polis müdürü olarak Haymana Kaymakamı Cemal (Bardakçı) Bey'i getirmişti. Bir gün, Hakan lâkabı verilen Yahya Galip Bey, telefonda gür sesiyle Polis Müdürü Cemal Bey'e:

— Müdür, çabuk yanıma gel! Diye bağırdı.

Yüzü kırçıl sakallarla çerçevelenmiş olan gözlüklü ve babacan davranışlı Yahya Galip Bey, genç polis müdürüne şöyle dedi:

— Mustafa Kemal Paşa, temsil heyetiyle birlikte buraya gelmeye ve burasını millî hareketlerin merkezi yapmaya karar

vermiş. Ay sonuna doğru gelmek ihtimalleri var. Onları muazzam gösterilerle karşılamak gerek. Yalnız şehir halkının bu törene katılmasının hiçbir anlamı olamaz. Buradaki İngilizlerle Fransızlara Kuvayı Milliye'nin kuru gürültü olmadığını göstermek, bunun için de elden geldiğince çok sayıda atlı bulmak gerekir. Bu atlıları nereden bulacağız? Gönüllü alayı kumandanı unvanını taktığımız Müftü Rıfat Efendi'nin güya karargâhı olan şu hükümet avlusundaki mahrutî çadıra giren çıkan yok. Müftü Efendi orada sabahtan akşama dek sinek avlıyor. İsmi var cismi yok bu alaydan yararlanamayacağız. Düşünüyor, taşınıyor, başka bir tedbir bulamıyorum. Bu düşünce, bu çaresizlik benim için bir dert oldu. Bana geceleri uyku uyutmuyor. Sen ne dersin? Nasıl edelim de bu derde bir deva bulalım?

Cemal Bey:

— Efendim, kolayı var, dedi. Kaza kaymakamlarına emir buyurun. Her biri bulabildiği atlıları peşine taksın, buraya getirsin. Her kaza kırk-elli atlı çıkarsa bir süvari tümeni meydana gelir.

Bu düşünceyi iyice benimseyen Yahya Galip Bey, hemen mektupçuyu çağırdı. Verdiği buyruk üzerine bütün kazalara mektuplar yazılıp telgraflar çekildi. Ne var ki sonuç sıfırdı. Kaymakamların kimisi bu buyruğun uygulanamayacağını bildirirken, kimisi de ancak beş-on kişiyle gelebileceğini bildiriyordu. Bunun üzerine davranan polis müdürü, Yahya Galip Bey'e:

— Müsaade buyurunuz da ben kendi kazama, Haymana'ya gideyim, dedi. Müsaadeyi alan Cemal Bey, ertesi gün Haymana'ya doğru yola çıktı. Oraya varır varmaz Kargalılı Kara Mustafa ve emekli jandarma subayı Halit Bey'le el ele vererek işe girişti. İki gün içinde yüz atlı topladılar. Üçüncü günün sabahı da bir müfreze dizisiyle Ankara'ya yollandılar. Akşama doğru kış güneşi, kavuniçi renkleriyle karlı bozkır ufuklarının arkasına inerken Ankara'ya yirmi kilometre çeken Gölbaşı'na ulaştılar. Burda onar-on beşer kişilik topluluklara bölünerek yakın köylere konuk oldular. Cemal Bey'in, yaptığı

yoklamalardan anladığına göre bura köylüleri, Mustafa Kemal'in kim olduğunu hemen hemen hiç bilmiyorlardı.

Bu yüzden ihtilâlciler kafilesinin yolda hoşa gitmeyecek olaylarla karşılaşabileceğini düşünen Cemal Bey, Ankara'ya bir atlı ile bir mektup göndererek bu durumu anlatmak ve karşılama işinin vilâyet sınırlarında yapılmasının daha uygun olacağını bildirmek istedi.

Ertesi gün öğleden sonra Kara Mustafa, Cemal Bey'in yanına vardı ve ona çok kötü bir haber verdi. Kara Mustafa ile gelen atlılardan beşi geceleyin atlarına atladığı gibi savuşup gitmişti. Cemal Bey, geri kalanlarla Kara Mustafa da ötekiler gibi geçip gidecek olurlarsa çok kötü bir duruma düşeceğini ve Hakan'a *(Yahya Galip Bey'in lakabı)* rezil olacağını düşündü. Böyle olunca, yine eskisi gibi Yahya Galip Bey'le elleri böğründe baş başa kalacaklardı.

Cemal Bey, bu kara düşü yenmek üzere hemen Kara Mustafa ile birlikte öbür atlıların konuk olduğu köylere doğru atını sürdü. Hemen bütün atlılar, savuşup giden öbür beş arkadaşlarının düşüncesindeydiler. Ankara'ya gitmek istemiyorlardı

Bunun nedenini de şöylece açıkladılar:

— Kaymakam bey, sen bizi cepheye götürmek için toplamışsın. Bunu önceden bildirmiş olsaydın çoluk çocuğumuzla helâlleşir, beş-on kuruş harçlık bulup buluştururduk. Şimdi, böyle yalnız sırtımızdaki çamaşırla ve beş parasız, ailelerimizden habersiz o uzak illere nasıl gideriz?

"Meğer atlıların arasına giren bir bozguncu hepsinin düşüncesini çelmişti.

— Budalalar, demişti. Kaymakam sizi karşılamak için değil, Ankara'dan vagonlara doldurup Aydın Cephesine göndermek için topladı."

Bu, gerçekten de işleri bozucu, çok tehlikeli ve alçakça bir propaganda idi. Cemal Bey'le Kara Mustafa, bunun böyle olmadığını anlatabilmek için sabaha dek dil döküp mantık yürüttüler. Atlılar sonra, gerçeği anladılar ve kaçmayacaklarını anlatmak üzere teker teker Kur'an ve namus üzerine yemin

ettiler. Cemal Bey, sabahleyin valiye yazdığı mektubun karşılığını aldı. Şöyle diyordu:

— Heyet, otomobillerle geliyor. Süvariler, otomobilleri izleyemez. Hem, heyetin birkaç gün gecikeceği anlaşılıyor. Bu süre içinde Ankara'da gösteriler yapmak daha uygun olur. Hemen geliniz!

Cemal Bey, atlıların başına geçerek Ankara'ya yollandı. Oraya varınca, atlıları Samanpazarı'ndaki hanlara yerleştirdi. Hakkı Behiç Bey'in hastalığı yüzünden Kayseri'de mola vermek zorunda kalan heyetin geciktiği üç gün içinde Cemal Bey ve adamları ikişerli dizilerle atlarına binerek her sabah şehrin içinde yürüyüşler yaptılar. Halk, bu gösterilerle çok ilgilendi.

Atlı dizileri, şehirdeki Fransız ve İngiliz karargâhlarının önünden de geçiyordu. Hükümet konağının avlusundaki ak çadırda gönüllü alayının kumandanı olarak boşuna bekleyip duran Müftü Rıfat Efendi'ye bir tek gönüllü vermekten çekinen Ankaralılar, şimdi bu atlı gösterilerden yüreklenmiş, kendileri de atlanarak gezintilere katılmaya başlamışlardı. İngiliz-Fransız askerlerinin karşısında ata binmeyi bile bir tehlike sayan halkı büyüleyen tılsım, bu üç gün içinde kırıldı. Atlı dizileri, yürüyüşe çıkarken Samanpazarı'ndan hükümet konağına dek uzanıyordu.

Mustafa Kemal'in arkadaşlarının Aralık ayının yirmi yedisinde Ankara'ya varacağı artık kesin olarak anlaşıldığından gerek Vali Yahya Galip Bey ve gerekse Ankara Müdafaayı Hukuk Derneği, etekleri zil çalarak hazırlanmaya başlamıştı. Yahya Galip, halkın valisiydi. Muhittin Paşa'nın İstanbul'a kovulmasından sonra halk, Defterdar Yahya Galip Bey'i vali seçmişti. Bu, küçük bir ihtilâldi. Onun vali vekili olmasıyla birlikte mapushanenin demir kapıları açılmış, bütün siyasal ve adi suçlular, Kuvayı Milliye hizmetinde çalıştırılmak üzere boşaltılmıştı. Ne var ki bundan önce Vali Muhittin Paşa, birçok yurtsever ve Kuvayı Milliyeciyi padişah düşmanı olarak İstanbul'a Nemrut Mustafa Paşa mahkemesine yollamıştı.

Beri yanda daha ilk günden beri Samanpazarı'ndaki Nakşibendî Medresesi'nin küçük bir odasında Müdafaayı Hukuk

Derneği Müftü Rifat Börekçi'nin başkanlığında çalışıp duruyordu. Derneğin üyeleri arasında Hacı Atıf, Çayıroğlu Hilmi, Ömer Mümtaz, Kütükçüzade Ali, Ekrem (Engür) Beyler vardı. Bütün çabaları örgütün kazalara dek yayılmasını sağlamak, bütün vilâyet sınırları içindeki köy ve kasabaları bir an önce uyandırmak düşüncesi üzerinde toplanıyordu. Bu günlerden bir gün, İstanbul hükümeti, kovulan Vali Muhittin Paşa'nın yerine Ankara'ya başka bir vali göndermeye kalkınca Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı Müftü Rifat Efendi, şöyle bir şahlandı, sert bir çıkış yaparak Eskişehir'e dek gelmiş olan Damat Ferit'in valisini ters yüz İstanbul'a döndürdü. Ali Fuat Paşa'nın kolordusuyla Müdafaayı Hukukçuların devşirdiği küçük ulusal güçler, Batı Cephesinde dövüşen Kuvayı Milliyecilerin saflarına yollanıyordu. Ankara jandarması, tam anlamıyla Kuvayı Miliyeci olarak sımsıkı çalışıyor ve Müdafaayı Hukukçuların silâhlı gücünü meydana getiriyorlardı.

Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordusuyla Ankara bölgesini güvenli ve güvenilir bir sığınak durumuna getirmesi, temsil kurulunun buraya yerleşmesi şansını yüzde yüz güçlendirmişti. Eskişehir, Konya, Sivas gibi şehirler, türlü sakıncalarından dolayı, merkez olmak şansını yitirmişti.

Ali Fuat Paşa, Sivas'taki kumandanlar toplantısı bittikten sonra Ankara'ya dönerken politik bir yatırım yapmaktan çok güvenilir insanlar ve güvenli bir bölge kazanmak düşüncesiyle, Mustafa Kemal'in de direktif ve bilgisiyle Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'yle birlikte Hacı Bektaş Veli'nin mezarını ve Bektaşi Babası Niyazi Efendi'yi de ziyaret etmiş, Mustafa Kemal'in ziyaretine bir kapı açmıştı.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, üç üstü açık eski-püskü otomobil içinde Hacıbektaş'tan ayrılarak yeniden yola koyuldular. Otomobillerden biri Bala kazasının yolunda bozuldu. Karlı, buzlu ve rüzgârlı bir gecede bir sığınak arayarak yola yakın Beynam köyüne gittiler. Köyün bütün köpekleri, yolcuları sardığı halde bir tek evin kapısı açılmadı ve bir tek kişi başını kapıdan ya da pencereden uzatarak gelenlerin kim oldu-

ğunu sormadı ve öğrenmek istemedi. Sonradan kim olduklarını öğrenenler de onları konuk etmekten çekindiler.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, gerçeğin bu zalim kayasında başları ve düşünceleri sızlayarak başka bir çare aradılar. Karanlık ve karlı ufuklarında karanlık ve buzlu rüzgârlarla birlikte aç kurtlar uluyan bu korkunç gecede dışarda kalamazlardı, donabilirlerdi. En sonra, Cemal Bey adlı birinin boş köy odasını zorlayarak açmak zorunda kaldılar ve kuru tahta peykeler üzerinde palto ve kaputlarına sarınarak bir cephe uykusu uyumaya çalıştılar.

*

* *

Ankara ve dolaylarında yaşayan halkın eskiden beri, bir töreleri vardı. Önemli olaylar patlak verdiğinde, bütün eli silâh tutan erkekler, atlanıp silâhlanarak meydana atılırdı. Özel bir giyim kuşam biçimleri de olan bu adamlara Ankara Efesi anlamına Seymen deniyordu. Ankara dolaylarından son günlerde heveslenerek gelmiş ya da zorla getirilmiş Seymenler yayalar dışında, bin atlı çıkarabilmişti. Hepsi de savaşa gider gibi silâhlanmış, düğüne gider gibi süslenmişti. Seymen Alayının bayrağı ilkin Ulucanlar yolundaki Sarı Ahmet'in kahvesinin önüne dikilmişti. Kalecik'ten Sülük, Zir'den Saraylı Ahmet, Yozgat'tan (Elmadağı) Yenişehirli Rıza, Seymenleriyle Yukarıyüz'ün hanlarına çoktan inmişlerdi. Hancı Bahri Çavuş, Yağcı'nın Fehmi, Kasap Yaşar, Güveçli İbrahim günlerdir hazırlanmaktaydılar. 27 Aralık 1919 günü Ankara'nın bir kar şeridiyle çevrili dağları üzerinden kış güneşi daha henüz görünmeden önde bayrak, arkada da abdalların gümlettiği davul mangası, Ankaralıları yatağından sıçrattı. Kaleden aşağı doğru kopan bu fırtınaya Ankara tekkelerinin cezbe halindeki şeyh ve dervişleri ellerinde teberleri, kudümleri ve defleri ile katılmışlardı. Seymen Alayı, Karaoğlan'a inerken esnaf örgütleri ve kadını- erkeği, hastası-sağı ile bütün halk onun peşine düşmüştü. Alay, bugünkü Hava Kurumu'nun önünden o zaman bomboş, çorak bir toprak olan Yenişehir'e doğru saptı.

Oradan bugünkü Millî Savunma Bakanlığı'nın önüne geldi. Bir bölük Seymen de Hava Kurumu önünden istasyona doğru diziliyor, oradan hükümete kadar da okul öğrencileri ve yine Seymenler yer alıyordu.

Ankara Müdafaayı Hukuku'ndan Müftü Rifat Börekçi başta olmak üzere, Şakir Kınacı, Rasim Serattar, Âdemzade Ahmet, Ratip Ahmet, Ali Kütükçüoğlu Mehmet Hanif ve Tevfik Bulgurlu, Mustafa Kemal'i karşılamaya hazırlananların başında bulunuyordu.

*

* *

1919 yılı Aralık ayının 27'nci günü saat on birde üç üstü açık asker otomobili Dikmen sırtlarında Ankara'yı kuş bakışı gören en yüksek tepede durdu. Burası Ankara-Kırşehir yolunun Ankara'nın içine kıvrılan noktasıydı. Üç otomobilde yüzleri soğuktan morarmış birçok genç ve kalpaklı adam vardı.

Ali Fuat Paşa ile Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey, onları yine açık bir otomobil içinde burda bekliyordu.

Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf ve Ahmet Rüstem Beylerle Yaver Yüzbaşı Cevat Abbas Bey vardı. İkinci otomobilde Temsil Heyetinin öbür üyeleri Süreyya, Mazhar Müfit ve Hakkı Behiç Beylerle kâtipler yer almışlardı. Üçüncü otomobilde Üçüncü Ordu Müfettişliği Karargâhından paşaya yoldaşlık etmiş olan Doktor Binbaşı Refik (Saydam), Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) Beylerle başkaları yer almıştı. Mustafa Kemal'in otomobili yaklaşınca durdu. Ali Fuat Paşa ile Yahya Galip Bey, hemen otomobillerinden inerek ona doğru ilerlediler. Mustafa Kemal de gülümseyerek indi ve onlara doğru yürüdü. Ayaklarının altında geceleyin sertleşmiş olan karlar gıcırdıyordu. Mustafa Kemal, onlarla sarılıp kucaklaştıktan sonra, Ankara'nın panoramasını görmek üzere yüzünü o yana çevirdi. Arabalarından inen herkes, onların çevresine toplanmış, Ankara'nın karlar altında yitip gitmiş gerçek görünüşünü arıyorlardı. Kardan bir kuşak, Ankara çukurluğunun kıyılarını ağartarak dolanıyordu. Mustafa Kemal baktı:

Kendilerini karşılamaya gelenler, kara bir şerit gibi karlı ve boş toprak ortasında kendisine en yakın tepeden başlıyor, dolaşarak istasyona iniyor, ordan da kıvrılarak hükümet konağına varıyordu. Görünüşe göre, karşıcıların sayısı kırk bine yaklaşıyordu. Karlı bir şehrin yitik görünüşünü canlandıran bu insan yığınları, burada bir ruhun kaynağını Mustafa Kemal'e anlatmış ve dost şehrin bu büyük görünüşü, onun içini sıcak duygularla doldurmuş, gözlerini yaşartmıştı.

Ali Fuat Paşa, hiç konuşmadan bu anlamlı panoramayı seyreden Mustafa Kemal'e onun düşlerini ürkütmemek isteyen saygılı bir sesle:

— Ankara'yı nasıl buldunuz, paşam? Diye sordu.

— Cidden fevkalâde, tebrik ederim! Ankara, gerçekten millî bir merkez haline gelmiş.

Mustafa Kemal'in bu sözleri, Ali Fuat Paşa'ya günlerdir, bugünü hazırlamak uğruna çektiği yorgunlukları unutturdu. Mustafa Kemal Paşa, karlar içinde esmer bir insan seli olarak Ankara'nın içine doğru akan kalabalığı göstererek:

— Karşıcı gelenleri bu soğukta bekletmeyelim, dedi.

Ali Fuat Paşa ile Yahya Galip Bey'i kendi arabasına aldı. Otomobiller yokuş aşağı indiler. Biraz sonra, karşıcı ırmağının başına vardılar. Müftü Rifat Efendi, Müdafaayı Hukuk Üyelerinin başında yer alıyor, Yarbay Mahmut ve Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Halis Beyler, temiz ve parlak üniformalarıyla bu kalabalığı süslüyorlardı.

Mustafa Kemal, otomobilden inerek hepsinin ayrı gayrı elini sıktı. Hepsine teşekkür ederek hal hatır sordu. Sonra, arkadaşlarıyla yeniden otomobillerine binerek halkın önünden aşağı doğru inmeye başladılar.

Ulusal atlı müfrezelerin önüne geldiklerinde Mustafa Kemal hepsine:

— Merhaba, arkadaşlar! Diye bağırdı.

Bütün Seymenler bir ağızdan:

— Merhaba, varol!

Haykırışıyla karşılık verdiler. Mustafa Kemal'in otomobili, halk yığınlarının önünden geçerken tam bir coşkunluk kendini

gösteriyor ve boğazları yırtarcasına çıkan, " Varol, yaşa! " haykırışlarına:

— Siz de varolun, siz de yaşayın! Diye gür sesiyle karşılık yeriyordu.

Mustafa Kemal, yolunu sürdürürken karşıcılar da arkasına takılıyor ve rüzgâr gibi arabaların arkasından koşuyorlardı. Kafile istasyona dönen yola girince Mustafa Kemal'le birlikte hepsi otomobillerinden inerek halkın önünden yayan ilerlemeye başladı. İstasyonun önüne varıldığında, on binlerce kişinin orasını doldurduğu görüldü.

İngiliz ve Fransızlar, durgun yüzleriyle orda sıralanıyor, kendilerine hiç de hayır getirmeyeceğini sezdikleri bu büyük görünüşü, biraz da şaşkınca seyrediyorlardı. Yerden biter gibi biten bu silâhlı insan kalabalığı, onların gözünde adamakıllı büyümüşe benziyordu.

Mustafa Kemal'le yanındakiler, hep yayan olarak Hacı Bayram Camii'ne dek gittiler, ordan da hükümet konağı meydanına ulaştılar. Burayı dolduran insan mahşeri arasından zorlukla geçerek içeri girdiler. Hükümet konağında birer kahve içerek dinlendiler. Mustafa Kemal, halkın kendisine gösterdiği içtenlik ve yakınlıktan son kerte hoşnuttu.

Erzurum'da da Kâzım Karabekir, ancak bu kadarını yapabilmişti.

— Yoruldunuz mu, paşam?

Mustafa Kemal, kendisine gülerek bu soruyu soran Ali Fuat Paşa'ya:

— Hayır, hiç yorulmadım! Dedi. Hatta yol yorgunluğunu da unuttum.

Hükümet Konağında bir kahve içimi dinlenen Mustafa Kemal'le arkadaşları, Ali Fuat Paşa'nın kılavuzluğunda şehrin güney batısında bir tepe üzerinde kurulmuş olan Ziraat Mektebi'ne gittiler. Bu koskoca uzun bir yapıydı. Önünden yol, arkasından Çubuk Çayı geçiyordu.

Temsil Heyeti için burası hazırlanmıştı. Mustafa Kemal, yukarı kata çıkınca tam karşıda kendisine çalışma odası olarak

ayrılmış ve döşenmiş odaya gitti. Öbür arkadaşlar için de çalışma ye yatak odaları ayrılmıştı. Bürodaki soba, belki de sabahtan beri yanıyordu. Oda sıcacıktı. Mustafa Kemal, gözlerinin bütün dostça tatlılığıyla Ali Fuat Paşa'nın gözlerine baktı. Bu gözlerdeki başlıca duygu, minnetti...

GÜNEYE KAYAN IŞIK

Bundan sonra asker oluşumuz, artık eskisi gibi başkalarının hırs ve şöhreti ve keyfi için değil, yalnız bu aziz topraklarımız içindir.

-Mustafa Kemal-

Enver Paşa'nın düşündüğü Kurtuluş Savaşı için Kafkasya'ya yığdığı seçme ordu birlikleri ve tonlarca altın, kendisi Odesa'dan oraya yetişinceye dek yeni Sadrazam Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın buyruğuyla kaldırılıp İstanbul'a götürülmüştü. Hiç yenilmeden yenilmişlerin kaderini paylaşan Türk subay ve askerleri, içleri kan ağlayarak bir Türk ülkesi olan Azerbaycan'dan ayrılmış ve tutsak Türkiye'nin içine dağılmışlardı.

Azerbaycan'daki Türk Ordusu'nun kumandanı, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'ydı. Ahmet İzzet Paşa, ordunun terhisi ve silâhların bırakılması için Nuri Paşa'yı sıkıştırdığı halde o buna kulak asmıyor, Enver Paşa'dan daha önce aldığı buyruğa göre davranarak onun gelişini beklemek istiyordu. Henüz, ağabeyiyle üzerinde anlaştığı Anadolu'nun kurtuluş savaşı için hiç kimseye bir şey söylemiyor, ordunun terhis edilmesini önlemek işini başka nedenlere dayamaya çalışı-

yordu. Her türlü belkiye karşı Türk milletinin elinde terhis edilmemiş tam kadrolu bir ordu bulunmalıydı.

Ne yazık ki İstanbul'da İngilizlerin sıkıştırması ve İzzet Paşa'nın uzak görüşlü olmayışı yüzünden Nuri Paşa'nın durumu nazikleşmeye başlamıştı. En sonra, ordunun terhisine razı olduysa da bunun kimi koşullar altında yapılmasını istemişti. Hükümetin buyruğunu uyguladıktan sonra salt gönüllü subay ve erattan bir birlik kurmaya karar vermişti.

Ordunun terhisiyle birlikte kendisiyle kalkıp yeni bir ordunun çekirdeğinde görev almak isteyenleri ayırmaya başlamıştı. Gerçekten büyük bir tehlike içine düşmüş olan yurdun en karanlık günlerinde imdadına koşmaya hevesli pek çok subay ve er, Nuri Paşa'nın yanı başında yer almaya başlamışsa da Ahmet İzzet Paşa, İstanbul'dan tam terhis için yırtınırcasına diretiyordu. Çünkü o da sırtında İngiliz tabancasının soğuk namlusunu duyuyordu.

İzzet Paşa'nın Azerbaycan'daki orduya yolladığı buyruklar son kerte şiddetliydi. Terhis buyruğunu benimsemeyenlere âsi gözüyle bakılacağını ve haklarında o yolda işlem yapılacağını bildiriyordu. Bu durum karşısında hiç kimse Azerbaycan'da güvenle çalışamazdı.

Bunun üzerine, bütün kumandan ve subaylar, görevlerini bırakarak boyunları bükük ve yüreklerinde ezilmişliğin ve küçülmüşlüğün katran gibi tortusuyla İstanbul'a gidecek ilk vapura binmek üzere Batum'a yollanmışlardı.

İşte Batum'da vapur bekleyen bu asık ve üzgün yüzlü subay ve kalabalığı içinde iri yapılı, yakışıklı bir subay olan ordu birinci yaveri Kılıç Ali Bey'le pek sevgili arkadaşı Süvari Yüzbaşısı Salim Bey de vardı. Onlar da öbür subaylar gibi üzgün ve şaşkın İstanbul'a vardıklarında daha çok şaşırmışlardı. O eski ve güzel şehir, artık Türk'ten başka herkesindi. Bir Türk subayı, her sokak başında bin türlü ölüm tehlikesiyle karşılaşabilirdi. İzmir işgal edilmiş, yer yer protesto mitingleri başlamışsa da silâhlı bir direnme olmadıkça bütün bunlar, bir çocuk ağlamasından ileri geçemezdi.

Mustafa Kemal adı işte tam bu sıralarda memleketin uzak sisleri içinde bir kış güneşi gibi kızarmaya başlayınca Kılıç Ali'nin gözleri de her subayınki gibi o yana doğru kalkıvermişti. Erzurum Kongresi, büyük çalkantılar ve dalgalanmalar yaparak kapanmış, daha büyüğü ve anlamlısı Sivas Kongresi başlamıştı. Bütün dünyanın gözleri ordaydı. Birçok yurtsever, her türlü tehlikeye meydan okuyarak Sivas'a koşuyordu.

Kılıç Ali Bey, her gün beraber gezip dolaştığı kendisi gibi bekâr Süvari Yüzbaşısı Salim Bey'le anlaşmakta gecikmedi. Hazırlıklarını yaptılar. İlkönce askerlikten çekildiler. Kılıklarını değiştirerek bir gün birlikte Yörük vapuruna atladıkları gibi Bandırma'ya yollandılar. Mustafa Kemal'e gideceklerdi. Ötesi yoktu. Vapur kalkıncaya dek yakalanmak korkusuyla geçirdikleri öldürücü yürek çarpıntısını ömürleri oldukça unutmayacaklardı. Allah'tan ki Bandırma, henüz İtilâf Devletlerince işgal altına alınmamıştı. Bandırma'da, İstanbul'da görmedikleri bir ulusal ruh esiyordu. Bunu ilk adımda duymuşlardı. Görüştükleri bütün subaylar, umutluydu. Silâh bulduktan sonra evvel Allah her şey yapılabilirdi. Ege Bölgesi'nde yiğit subaylarla el ele veren zeybek ve efelerin dişinden tırnağına dek silâhlı düşman karşısında gösterdikleri destan konusu yiğitlikler gerideki bütün subayları canlandırmış, onlarda yeni yiğitlik düşleri uyandırmaya başlamıştı.

Kılıç Ali Bey'le Salim Bey, Bandırma'daki 14. Kolordu subayları arasında ancak üç-dört saat kalabildiler. Fransızların işlettiği trene güçlükle bindiler. Şundan ki Fransızlar, Türk yolculara çok güçlük çıkarıyorlardı.

*

* *

Gecenin bir vaktinde Balıkesir'e vardılar. Hiç tanımadıkları bir şehre gece yarısı inişlerinin tatsız duyguları içinde istasyonu sıkıca kontrol altında bulunduran Kuvayı Milliye polisiyle yüz yüze geldiler. Tümen Kumandanı Albay Kâzım (Özalp) Bey'i görmeye geldiklerini söylediler. Allah'tan Osman Zade Hamdi Bey de istasyonda bulunuyordu. Polise, kendilerini üz-

meden Kâzım Bey'in karargâhına götürmelerini söyledi. Şehre vardıklarında her yanı kapalı buldular. El ayak çekilmişti. Balıkesir halkı kim bilir kaçıncı uykulardaydı. Kâzım Bey'in karargâhına vardıklarında onu bir lâmba ışığında basit ve konforsuz bir odada bir haritanın üzerine eğilmiş buldular. Kendilerini tanıttılar, amaçlarını anlattılar ve söyleştiler. Kendilerine gösterilen bir yerde tavşan uykusuna yattılar. Ertesi akşam, kumandana veda ederek Eskişehir'e yollandılar.

Marmaris'e vardıklarında buradaki kimi gençler kendilerini burda yeni kurulmuş olan cephenin kumandanıyla tanıştırmak istediler. O gece, bucak müdürünün evinde konuk edildiler.

Gece yarısına doğru bu eve, uzun boylu, kalpaklı, gözlüklü, kısa sakallı ve düşük kara bıyıklı, göğsünde fişek yüklü çifte arma ve elinde bir mavzerle bir adam çıkageldi. Bu, yeni Akhisar Milis Alay Kumandanı Mahmut Celâl (Bayar) Bey'den başkası değildi. Sabaha dek memleketin dertlerinden, Mustafa Kemal'den ve cephelerden konuştular.

Ordan Salihli Cephesi'ne, Ethem Bey'in karargâhına varan yolcular, burda dört gün konuk edildiler. Burdan Afyonkarahisar'a yollandıklarında Ankara'nın kapısında tehlikenin baş gösterdiğini gördüler. Şundan ki, Ali Fuat Paşa kuvvetleriyle Eskişehir ve Afyon'daki İngiliz taburları arasında savaşa varabilecek bir gerginlik başlamıştı. Ali Fuat Paşa, İngilizleri bu bölgeden atmak kararıyla Kuvayı Milliye kumandanı giyneği içinde Sivrihisar üzeninden Eskişehir'e inmeye hazırlanıyordu. İngilizler, Kuvayı Milliyecilerin korkusuyla Eskişehir'e kuş uçurtmuyorlardı. Kılıç Ali Bey'le Salim Bey, edindikleri sahte kimlik kâğıtlarıyla Eskişehir'e girdiler. Eskişehir halkını sevinç içinde buldular. Onlar oraya ayak atmadan pek az önce şehir, Ali Fuat Paşa'nın politik baskısıyla kurtulmuştu. İki arkadaş, burda da birkaç gün kaldıktan sonra, dört günlük çetin bir yolculuk yaparak Ankara'ya vardı. Ankara'da 20. Tümen Kumandan Vekili Mehmet Bey'le görüştüler.

Ali Fuat Paşa, henüz cepheden dönmemişti. Ankara'ya varışlarının ikinci günü, kumandan da yenmiş olarak cepheden

dönmüştü. Mahmut Bey (Şehit), onları kumandanla tanıştırdı. Ali Fuat Paşa, onları içten ve kardeşçe kabul etti.

— Ben de Sivas'a gideceğim. Bir - iki gün bekleyin, beraber gidelim. Dedi.

O da Sivas'taki yüksek kademedeki kumandanlar toplantısına çağrılmıştı. Beklediler.

İki gün sonra, tepeden tırnağa silâhlı bir atlı müfrezenin eşliğinde Sivas'a doğru yola dizildiler. Yolcular arasında Ali Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, paşanın yaveri Saim Bey, bir de kendileri vardı. Kafile, Ekim ayının 28' inci günü Sivas'a vardı. Vakit gece yarısıydı. Doğruca Sultani Mektebi'ndeki karargâha gittiler. Şehirde gece yarısı horozları ötüp durduğu halde karargâh hâlâ uyanıktı. Odalardan ışıklar sızıyor, konuşma sesleri geliyordu. Aşağıda, şehir korkunç bir karanlık içinde uyuyordu. Kılıç Ali Bey'le arkadaşı Salim Bey, kapıdan içeri ilk girdiklerinde hemen karşıya konmuş bir kara tahtada tebeşirle yazılmış şu yazıları gördüler:

" Kuru fasulye, pilav, üzüm hoşafı."

Bu liste, ağızlarını sulandırdı. Karargâh halkının da akşam yemeği olarak bunları yediği anlaşılıyordu. Nitekim biraz sonra onlar da bu yemeklerden doya doya yediler, yollarda kurt gibi acıkmışlardı. Mustafa Kemal, kendi odasında Rauf, Mazhar Müfit, Van Valisi Haydar, Ömer Mümtaz, İbrahim Süreyya Beylerle birlikte bir konuyu tartışıyordu.

Ruşen Eşref Bey'le Ahmet Rasim Bey'in oğlu Mazlum Bey, bir odada yazı işleriyle uğraşıyorlardı. Yaver Muzaffer Bey ve Hayati Beyler, bir başka odada şifre kapamak, şifre açmak işine dalmış gitmişlerdi.

Toplantı bittikten sonra Mustafa Kemal, yeni gelenleri gece yarısından sonra okulun alt katındaki kapıya yakın çok sade döşenmiş bir odada kabul etti. Onlara karşı çok içten davrandı. Sosyete salonlarından gelme bir insan gibi en yüksek nezaket kurallarıyla onları hayran bıraktı. Sırtında, Erzurum'da giydiği o ünlü jaketatay, başında da sarışın yüzünü renklendiren o ünlü fes vardı.

Kılıç Ali Bey'le kabul edilenler arasında Hakkı Behiç Bey'le birlikte Demirci Mehmet Efe'nin cepheden gönderdiği bir kurul da vardı. Bu kurul, Mustafa Kemal'e armağan olarak gümüş işlemeli pek güzel bir parabellum tabanca ile birlikte Demirci Mehmet Efe'nin selâmlarını da getirmişti. Mustafa Kemal, cephe üstüne onlardan uzun uzun bilgi aldıktan sonra kurul üyelerini yatıp dinlenmeye gönderdi.

Hakkı Behiç Bey'in de katıldığı söyleşide Kılıç Ali Bey'le Salim Bey, şafak sökünceye dek Mustafa Kemal'in sorularını yanıtladılar ve onun tatlı sözlerini dinlediler.

Ta, Şişli'deki evden başlayan serüven, Samsun, Amasya, Sivas, Erzurum, yeniden Sivas derken uzayıp gitmişti. Cephe savaşından beter olan bu çekişmeli ve tehlikeli günlerin öyküsü konukları son kerte ilgilendirmişti. Onu hayran hayran dinliyorlar, saatlerin nasıl geçtiğini anlamıyorlardı.

Pencerelerden horoz sesleriyle karışarak giren masmavi şafak, sabahın yaklaştığını anlatmış olacaktı ki Mustafa Kemal, konuklarını daha çok uykusuz bırakmak istemedi, onları yatmaya gönderdi. Bir dershanede kendilerine kurulan karyolalara uzanıp kulaklarında hâlâ Mustafa Kemal'in tatlı sesi uğuldar ve mavi gözleri ılık bir su gibi dalgalanırken deliksiz bir yolcu uykusuna daldılar.

*

* *

Kılıç Ali Bey'le Yüzbaşı Salim Bey, Temsil Heyetinin yanında, görev alıncaya dek dört-beş gün ancak kaldılar. Zaten Sivas'ta kalmaya değil başlamış olan dövüşte bir görev almaya gelmişlerdi. İstedikleri görev de onlara verilmekte gecikmedi. Mustafa Kemal, Kılıç Ali Bey'le arkadaşı Salim Bey'e Maraş ve Antep'in Fransızlardan kurtarılması görevini verdi. Kılıç Ali'nin adı güzeldi. Halk arasında iyi giderdi. Salim'in başına da bir "Yörük" adı takarak ona da "Yörük Salim", dedi ve Salim adı da Selim'e çevrildi. Onların, işgal altındaki Kilikya sınırlarında örgüt yaparak aşağı doğru kaymalarını salıkladı. Zaten oralarda kımıldamalar başlamıştı. Kılıç Ali ve Yörük Se-

lim oraya Temsil Heyetinin ve Mustafa Kemal'in temsilcisi olarak gidecek, orda başlayan kımıldamaları merkeze bağlayacaklardı. Böylece özgürlük ocakları körüklenmiş, harlandırılmış ve hızlandırılmış olacaktı.

Kılıç Ali Bey'le Yörük Selim, Kilikya'nın ve Güney illerinin kapısı olan Kayseri'ye gittiler. Ordaki Kuvayı Milliyecilerin yardımıyla çoğu Pınarbaşılı yirmiye yaklaşık Kuvayı Milliyeci arkadaş edindiler. Hepsi de atlı ve silâhlıydı. Başlar Mustafa Kemal gibi kalpaklı, göğüsleri armalıydı. Ordan Elbistan'a gittiler, geçtikleri yollarda Kuvayı Milliyeci yuvalar ve sığınaklar bırakarak güneye doğru ilerlediler. 21 Kasım 1919'da Pazarcık'a vardılar. Maraş'ta direnmeyi yönetenlerin lideri olan Arslan Bey'i görüşmek üzere Pazarcık'a çağırdılar. Pazarcık, Maraş dövüşünün rahatça yönetilebileceği elverişli bir yerdi. Kılıç Ali Bey'le arkadaşı Yörük Selim, Arslan Bey ve arkadaşlarından Maraş'ın şimdiki durumu üzerinde bütün ayrıntılarıyla gereken bilgiyi aldılar. Maraş da bugünlerde patlamak üzere bulunan bir volkan gibiydi. Olaylar, o denli gelişmişti.

Fransızlardan önce İngilizler, ilk atılımda Adana'yı, Antep'i, Urfa'yı işgal etmişler, Maraş'ı işgal etmek üzere yürüyüşe geçmişlerdi. Onların geldiğini gören Maraşlılar, hemen davranarak ilk sabotajı yapmış, Pazarcık-Narlı köyü arasındaki Aksu Köprüsü'nü yıkıvermişlerdi. Öte yandan İngilizlerin Maraş'a doğru yürüyüşe geçtiklerini öğrenen Maraşlı Ermeniler, önlerindeki bandonun çaldığı coşkun ve kışkırtıcı marşlar ve havalara ayak uydurarak İngilizlere karşıcı çıkmak üzere yollara dökülmüşlerdi. İngilizler, safları arasında İngiliz üniforması giydirilmiş pek çok Ermeni delikanlısıyla Şeyhadil yönünden şehre girerken Ermeniler, çılgın gibi gösteriler yapmışlardı.

15 Ekim 1919 da İngilizlerin, yerlerini Fransızlara bırakacağı haberi işitildi. Maraş halkı Ulu Cami'de yaptığı büyük ve coşkun bir mitingde, eli kulağındaki Fransız işgalini protesto ederek ilk adımını attı. Ne var ki, Fransız sömürgecileri kös dinlemiş insanlardı. Otuz üç haftalık işgalden sonra, İngilizler

çekilip gittiler. 25 Ekim 1919 günü Yüzbaşı Julie, buyruğundaki iki bin kişilik kuvvetle Maraş'a girdi. Cizvit papazları onları bando ile karşıladı. Ertesi gün beş yüz Cezayirli ile dört yüz Ermeni askeri daha geldi. Ermeni askerlerinin geldiğini gören Maraşlı Ermeni hemşehriler, sonsuz sevinçlerinin arasında buranın bir Türk şehri olduğunu unuttular. Fransızlarla birlikte gelen dört yüz Ermeni askeri, yerli Ermenileri çığırından çıkartmakta büyük bir etken oldu. Ermeniler, hemen o gün hükümet konağı önüne varıp Türk nöbetçisiyle eğlendiler, bir posta müvezzisini iyice dövdüler. Bir gün, Uzunoluk Hamamı'nın önünde meydana gelen bir olay, yabancılarla Maraşlıları birdenbire bütün güçleriyle karşı karşıya getirdi.

Hamamın tam karşısında bir sütçü dükkânı vardı. Bu dükkânı kırk beş yaşlarında, kırçıl sakallı, kimsenin etlisinde, sütlüsünde gözü olmayan bir adamcağız işletiyordu. Cılız yapılı bir adam olan bu dükkân sahibini herkes, asıl adını unutmuş olarak Sütçü İmam diye çağırıyordu. Hacca da gittiğinden ayrıca ona Hacı İmam da diyorlardı. Sütçü İmam, her Allah'ın günü atının her iki yanına astığı kocaman güğümlerle yakın köylere gidiyor, süt doldurarak getirdiği bu güğümleri boşaltıp yine köylere yollanıyordu. Su katılmamış güzel sütleri ve yağlı yoğurtları kapışıldığından imam, her gün köylere gitmek zorunda kalıyordu. Onun ayrıca bir görevi daha vardı. Karşıdaki küçük camide imamlık da ediyordu. İşte Sütçü İmam diye adlandırılışın asıl nedeni de buydu.

Sütçü İmam, Fransız askerinin şehre girdiğinin ikinci günü, dükkânda işleriyle uğraşırken sokakta bir gürültü işitti. Karşı hamamdan çıkıp evlerine dönmekte olan üç çarşaflı ve peçeli Türk kadınıyla onların bohçasını taşıyan bir oğlan çocuğu, üç Ermeni askerinin saldırısına uğramıştı. Silâhlı ve süngülü üç kişilik devriye, kadınların hamamdan çıktığını görünce yanlarına sokulmuş ve içlerinden biri kadınlardan birinin peçesini açmak istemişti. Kadınla asker itişip dururken, erkek çocuk, elindeki bohçayı bir yana fırlatarak hemen askerin bacaklarına bir dalış yapmıştı. Karşı kahvede kâğıt oynayan Maraşlı birkaç

erkek, yerinden fırladığı gibi kadınlarla çocuğun yardımına koşmuştu. İşte, tam bu sırada elinde tabancasıyla sokağa fırlayan Sütçü İmam, tetiğe dokununca kadıncağızın peçesini açmaya çalışan askerin bir çığlık koparark yere yuvarlandığı görüldü. Sağ kalan iki asker tabanları kaldırarak karargâha doğru kaçtı. Sütçü İmam hemen boş güğümlerini atının terkisine attı. Kendisi de üstüne atlayarak Ahır Dağları'nın yolunu tuttu. Sütçü İmam artık, Maraş'a yapılacak genel Türk saldırısına dek şehre dönmeyecekti. Sütçü İmam'ın, kötü yabancıya ilk kurşunu yapıştırdığı gün tarih olmuştu, 31 Ekim 1919.

Bu tarihten sonra olaylar birdenbire kızışmış ve hızlanmıştı. Ermeniler, öldürülen Ermeni askeri için büyük bir cenaze töreni yaptılar ve bu olaydan sonra Sütçü İmam'ın yakın ve akrabalarını ortadan kaldırmanın yolunu tuttular. Onun dayısının oğlu Kadir'i bir gün pusuya düşürüp yakaladılar. Kulaklarını, burnunu ve birçok duygulu yerlerini keserek sonsuz bir işkence ve sadizmle öldürdüler. Bunun peşinden bir Ermeni'nin, Nasıroğlu Mehmet'in boynuna bir pala sallayarak kellesini uçurmak olayı geldi. Bir Türk polisini yaraladılar. Çömezoğlu Mehmet Haydar'la Ahmet oğlu Mehmed'i kışlanın yanında süngüleyerek delik deşik ettiler. Muhacir Alioğlu Mustafa'yı Duaçınarı denen yerde koyun gibi boğazladılar. Çiçekli'den Âşık Mustafaoğlu Ökkeş'i kurşunla kalbura çevirdiler. Bahtiyar Mahallesi'nden çiftçi Habipoğlu Ali'yi bir bomba savurarak paramparça ettiler.

Bu olaylar, Türklerin gözlerini açmıştı. Herkes bir mavzer, bir tabanca edinmenin yoluna bakıyordu. Başka türlü kurtuluş çaresi olmadığını anlamışlardı. Fransız kumandanı depolardaki bütün silâhları Ermenilere dağıttı. Her iki yan da bu işten sonra ateş alacak duruma gelmişti. Korkunç bir olayın patlak vermesini önlemek üzere yine Fransız kumandanı Ermenilerin Türk mahallelerine geçmesini yasakladı.

Ermeniler, büyük bir olay çıkararak bütün Türkleri Maraş'tan süpürmek ve şehri hemencecik Büyük Ermenistan'ın şehirlerinden biri durumuna getirmek istiyorlardı. Şehrin gü-

venliğini bozmak amacıyla birçok geceler Türk mahallelerine doğru rastgele kurşun yağdırdılar. Bundan da bir şey çıkmayınca Osmaniye'deki Fransız askeri mutasarrıfını Maraş'a çağırdılar. Gouverneur Militaire Andre, onları çokça yalvartmadı; dertlerini dinlemek ve Maraş'taki Fransız gücünü denetlemek üzere arkasına pek çok sayıda silâhlı ve silâhsız Ermeni takarak Maraş'a doğru yola çıktı. Kumandan Andre, 27 Kasım 1919 Çarşamba günü şehrin çok uzaklarında, Aksu Köprüsü'nün bile ilerisinde ellerinde Fransız-Ermeni bayrakları bulunan Ermeni karşıcı yığınlarıyla karşılandı.

Çevresindeki kalabalık Ermenilerle hükümet konağının önüne gelen Kumandan Andre, içeri girmek istedi. Kapıda süngülü bir Türk nöbetçisi vardı. Bu, Göllü köyünden Yusuf Çavuş'tu. Askerî mutasarrıfın arkasından bir yığın silâhlı Ermeni'nin de içeri dalmaya hazırlandığını görünce tüfeğini onlara çevirdi:

— Yalnız kumandanla tercüman içeri girebilir, başkaları bir adım atarsa vururum! Diye bağırdı.

Belki de hükümet konağını ele geçirmek üzere içeri girmek isteyen yığınla Ermeni fedaisi oracıkta kalakaldı. Yalnız Andre ile tercüman, Mutasarrıf Ata Bey'le görüşmek üzere içeri girdi.

Maraş'ın Ermeni hemşehrileri, akşama dek kaplarına sığamadılar. Gouverneur'ün gelişiyle burda çok önemli olayların geçeceğine ve ideallerine biraz daha yaklaşacaklarına inanıyorlardı.

Osmanlı Meclisi Mebusanı üyelerinden eski Mebus Hırlakyan Agop, evini ve sofrasını en güzel yemekler, içkiler, çiçekler ve kızlarla donatmış, kumandan Andre'ye felekten bir gece çaldırmak üzere parlak bir şölen hazırlamıştı. Artık bu şölenden sonra da Maraş, Büyük Ermenistan'ın bir parçası olmazsa ayıp olurdu. Alaturka-alafranga saz sesleri konaktan dışarı taşıyor, Türk hemşehrilerin gergin sinirleri üzerinde her melodi, balyoz etkisi yapıyordu.

Esmer ve eğitimli, kültürlü Ermeni kızları, kumandanı baştan çıkarmak istercesine giyinmiş kuşanmış, birer Avrupa ka-

dını zariflik ve inceliğiyle türlü dillerde konuşuyor, piyano, gitar, mandolin çalıyor, batı müzik kültürünün en güzel parçalarını kolaylıkla dile getiriyorlardı. Sofrada hindi, tavuk, bıldırcın, keklik, çulluk, yaban ördeği kızartmaları, yağlı boya bir natürmort resminin zenginliğine meydan okurcasına bol ve ustalıkla hazırlanmıştı. Türlü şaraplarla hurma ve üzüm rakıları sofrada gözleri ısıtarak boy veriyordu. Kavun, karpuz, üzüm ve türlü yemişler, çevresinde pek çok davetlinin toplandığı masaların üstünü boydan boya süslüyordu.

Güzel Ermeni kızları arasında Osef'in kızı Virjini, herkesin gözlerini üzerine çeken bir güzellikteydi. Güzelliğinden başka kültüründen dolayı bir kişiliği de olduğu göze çarpıyordu. Durmadan Andre ile ilgileniyor, böylece çok önemli bir görev yapmakta olduğu anlaşılıyordu. Gramofon oynak bir dans havası çalmaya başlamıştı. Adamakıllı içmiş olan kumandan iki yana yalpa vurarak deminden beri yer gibi gözlerini diktiği Virjini'ye doğru ilerledi. Karşısında durarak reverans yaptı. Genç kız, subayın uzattığı ele tutunarak koluna girdi ve salonun ortasına doğru yürüdü. Virjini, sarhoş kumandanı dans eder gibi yöneterek Maraş Kalesi'nin iyice göründüğü pencerenin önüne götürdü. Kalede kocaman bir Türk bayrağı dalgalanıyordu. Hiç dinmeyen poyraz onu dalgalandırıyor ve gergin tutuyordu.

Virjini başının bir davranışıyla kumandana onu gösterdi:

— Kumandanım, bu kalede şu Türk bayrağı dalgalandıkça ben sizinle dans edemem! Dedi.

Kumandan Andre, emir subayını çağırtarak ona şu buyruğu verdi:

— Yarın sabah kalktığımda şu Türk bayrağının yerini Fransız bayrağı alacaktır.

O zaman Virjini, André'nin göğsüne yaslanarak saatlerce çılgınlar gibi dönüp durdu. Fransız bayrağının yerini de elbette pek yakında Ermeni bayrağı alacaktı. O gece, Fransız kumandanının emir subayı, yanına bir yığın silâhlı alarak kaleye çıktı ve oradaki beş Türk askerini bir kenara iteleyerek Türk bayrağını indirtti ve onun yerine Fransız bayrağını çektirdi.

Oradan uzaklaştırılan beş Türk askeri, hemen Türk mahallelerine inerek durumu anlattılar.

28 Kasım 1919 sabahı, evlerinden dışarı uğrayan Maraşlı Türkler, her zaman Türk bayrağının dalgalandığı burçta üç renkli Fransız bayrağının dalgalandığını görünce bir hoş oldular. Şaşkınlıkları geçince öfkelendiler, sonra da öfkeleri gazaba döndü. Bu olay, herkes gibi bir aydın kişiyi Avukat Kısakürek Mehmet Ali Bey'i de çileden çıkardı. Aydın kişinin görevini hakkıyla yaparak şöyle bir bildiri kaleme aldı:

— Ey necip İslâm milleti! Vaktinde hazır ol! Bin üç yüz yıldır Allah'ını, Peygamber'ini senden hoşnut ettiğin bir din ölüyor. Yani dedelerinin kanı pahasına fethettiğin bir kalenin burcunda al sancağın bugün Fransızların eliyle indiriliyor. Şimdi, acaba bunu geri, yerine koyacak sende birkaç yüz damla İslâm kanı ve gayreti hiç mi yok? Karışıklık arzu etmeyelim. Yalnız makul ve azametli olarak al sancağı yerine koyalım, yine azametle yerlerimize dönelim. Korkma, seni buradan birkaç Fransız askeri kıramaz. Sen, varlığını gösterecek olursan, değil birkaç yüz Fransız askeri hatta bütün Fransız milleti, karşı koyamaz buna inan!

Caminin içine asılan bu bildiriyi cuma namazına gelenler okuyor, ateşleniyor, bir şeyler yapmak için çırpınıyordu. Cemaatin heyecanını gören imam, bağırarak şöyle dedi:

— Kalelerinde bayrağı hür dalgalanmayan esir bir memlekette cuma namazı kılınamaz!

Kaledeki Fransız bayrağı, bütün şehri heyecana getirmişti.

Cuma namazı da oraya toplanmak için iyi bir bahane olmuştu. Caminin avlusunda anlaşan binlerce kişi baş çekmek yiğitliğini gösteren imamın arkasından kaleye doğru tırmanmaya başladılar. Bunu gören çoluk çocuğun da katılmasıyla kalabalık korkutucu bir biçim aldı. Onları gören Ermenilerle Fransızlarda tıs yoktu. Bunun ulusal bir öfke olduğunu anlamışlardı. Hele Fransızlar, millet olarak başlarından çok şey geçtiği için bunun ne demek olduğunu daha iyi bilirlerdi. Bu yüzden öfkeli halk yığınının önüne hiçbir engelleyici güç dikil-

medi. Tam burcun tepesindeki bayrak direğinin dibine varmışlardı. Zeliha Hocaoğlu Osman adlı bir genç, hemen gece indirilip yere atılmış olan Türk bayrağını kaptığı gibi direğe tırmandı, Fransız bayrağını indirdi ve Türk bayrağını yine eski yerine astı. Bunu kutlamak üzere halktan bağırıp çağıranlar, havaya tabanca sıkanlar oldu.

İlk zaferi kazanmış olan halk, hemen oracıkta kıbleye dönüp cuma namazını kıldı ve sonra yine hep birlikte şehre inerek hükümet konağının önüne vardı. Fransız kumandanına bir ültimatom *(kesin uyarı)* vereceklerdi. Mutasarrıf Ata Bey'i istediler, geldi. Onun Fransız kumandanını buraya çağırmasını istediler. Fransız kumandanı, kendi yerine Ermeni tercüman Vahan'ı gönderdi. Halkın karşısına dikilen Vahan:

— Bir bez parçası için bu kadar gürültü çıkarmak neden doğuyor? Diye halkı terslemek istedi.

Bu söze içerleyen iki delikanlı tercümanın üstüne atılarak kıyasıya dövmeye başladı. Bunun üzerine Gouverneur'ün yaveri Çerkez İshak nara atarak halkın üzerine kama ile saldırdı. Nacar Ahmet oğlu Mehmet, Yaver İshak'ın üstüne atılarak kamayı çekip elinden aldı.

Mutasarrıf Ata Bey ile Jandarma Bölük Kumandanı Mahmut Bey, bu sırada araya girerek ortalığı yatıştırdı. Böylece büyümek eğilimi gösteren olay da kapandı.

Yalnız, Türk halkının burda bir kazancı olmuştu. Hep birlikte davranılırsa yapılmayacak iş yoktu.

Bu olay, Müdafaayı Hukuk Derneğinin kurulmasını hızlandırdı. Maraş'ın bütün ileri gelenleri duraksamadan derneğe girdiler. Bundan sonra, Kuvayı Milliyecilik, fırtınada bir yangın gibi yayıldı ve büyüdü. Maraş dolaylarındaki köylerde meydana getirilen Kuvayı Milliye örgütleri Keşfili Camii'nde and içtiler. Zafer ve Muharrem Beyler, dört yüz kişilik bir çete grubuyla güneye indiler. Nuri Müfrezesi batı bölgesine, Öğretmen Hayrullah Müfrezesi de Elbistan dolaylarına gitti.

Jandarma kumandanlığı deposunda bulunan dört yüz altmış mavzer çetelere dağıtıldı. Bütün yedek subaylar, silâhaltı-

na çağrılarak millî müfrezelerin başına ya da kumandan yardımcılıklarına getirildi. 1920 Ocak ayının ortalarına doğru bütün Maraşlılar en coşkun ve heyecanlı günlerini yaşıyordu. Maraş şehrinin ruhu Arslan Bey olmakla birlikte biricik toplayıcı ve buyurucu güç Kılıç Ali Bey'di. Pınarbaşı'ndan getirdiği yirmi kişilik çetesi, yeni grupların katılmasıyla çığ gibi büyüyordu. Jandarma Kumandanı Ali Rıza, Hasan Efe, Ahmet Çavuş, Pişkin Ali gibi namlı kişiler, Kuvayı Milliyeci gruplarıyla onu destekliyorlardı. Kılıç Ali Bey, Maraş dolaylarının aşiret ağalarını da davası uğrunda çalıştırmanın yolunu bulmuştu. Kılıç Ali Bey'in buyruğunda Mustafa Kemal'in Kozanoğlu Doğan diye adlandırdığı Binbaşı Mehmet Kemal Bey'in bir müfrezesi de bulunuyordu.

Maraş Ermenileri, çevrelerinde günden güne büyüyen Türk tehlikesini hiçe sayarak sanki bir ütopi ülkesinde yaşıyorlardı. Maraş'ı mutlaka bir Ermeni şehri yapmaya kararlı görünüyorlardı.

Bir gün, bir Türk delikanlısı sokaktan geçen bir Ermeni papazına bir kiremit savurarak başını yardı. Buna karşılık vermek isteyen Ermeniler bir kahvede oturan halka saldırdılar ve savurdukları bir bomba ile iki Türkü öldürüp birçoğunu da ağır yaraladılar. Maraş'ın başında büyük işler döndüğünü anlayan Fransız işgal kumandanlığı oraya dişinden tırnağına dek silâhlı taburlar yürüttü. Maraş'a doğru kaygısızca ilerleyen bu taburlar, 20 Ocak 1920 günü Öğretmen Hayrullah, Zafer ve Muharrem Beylerin müfrezelerinin saldırısına uğradı. Bundan sonra Kuvayı Milliye Müfrezeleriyle Fransızlar arasında tam bir cephe düşmanlığı havası esmeye başladı.

Maraş'ın içinde de kopacak fırtınaya hazırlık olmak üzere her iki yan da tertiplenmeye ve örgütlenmeye çalışıyordu. Önceleri şehirde Türklerle karışık olarak oturan Ermeniler, evlerini boşaltarak Pınarbaşı'nın Amerikan Koleji semtine taşınmaya başladılar. Orda silâh ve güç biriktirdiler. Günü gelince bütün Maraş'ın Türk halkını burdan silip süpürmek kararıyla hazırlandılar.

Türk Maraş, tam bir savunma savaşına göre tertiplendi. Şehri on semte ayıran Kuvayı Milliye Örgütü, her mahallede başlarında birer onbaşı bulunan onar kişilik birer müfreze meydana getirdi.

Maraşlıların, Sivas'tan Mustafa Kemal'den bir asker gücü ve ağır silâh istemeleri üzerine o, buraya Süvari Yüzbaşısı Kâmil Bey buyruğunda bir süvari bölüğüyle iki top ve iki ağır makinalı tüfek gönderdi. Yüzbaşı Kâmil Bey, Cancık'ta karargâh kurarak Maraş halkının Fransızlara karşı açacağı kurtuluş savaşına katılmaya hazır olduğunu bildirdi. Maraş halkı artık, yalnız başına olmadığını anlamıştı. Koskoca Türk milleti arkalarındaydı ve hepsi davanın peşindeydi.

Maraş'ın içinde dışında siperler, sıçan yolları hazırlanıyor, şehrin bir başından öbür başına bağlantı kurmak üzere evlerin duvarları delinip yol açılıyordu. Maraş'ın dolaylarındaki kasaba ve köylerde daha sıkı bağlantılar kuruluyor, haberciler vızır vızır gidip geliyordu.

Her iki yan da tam bir savaş hazırlığı içindeydi. Fransızlar, askerlerini Ermenilerin taştan ve sağlam evlerine yerleştiriyordu. Bütün cephaneler papaz okuluyla kilisenin altındaki mahzenlerde istif ediliyordu.

Güzel Ermeni kızına karşı gösterdiği zaaf yüzünden işlerin bu denli büyümesine yol açan kumandan André geri alınmış, onun yerine General Keret gelmişti. General, bir baskı ve sindirme politikasıyla alevlenen işleri yatıştırmayı düşünerek bir gün Maraş'ın bütün ileri gelenlerini ve yöneticilerini çağırdı:

— Memleketi adaletle yöneteceğim, yalnız Pazarcık'taki Kılıç Ali hemen yakalanarak bana teslim edilmelidir, dedi.

Generalin, Kılıç Ali'yi istemesi hepsini şaşırtmıştı. Bu, onlardan Mustafa Kemal'i istemesiyle birdi. Kılıç Ali, Mustafa Kemal'in bir parçasıydı. Böyle bir ihaneti aklından geçirebilecek bir Maraşlı bulunabilir miydi? Maraşlı yöneticiler, bu çığ öneriyi alaycı ve öfkeli yüzlerle karşıladılar. General Keret, bu önerinin onlarda yarattığı tehlikeli tepkiyi açıkça görmüştü. Bu toplantıdan bir iş çıkmayacağını anlayan General, savaş ha-

zırlıklarını felce uğratmak üzere türlü çarelere başvurdu. Pazarcık'la Maraş arasındaki telefon ve telgraf tellerini kestirip bozdurdu. Maraşlı Kuvayı Milliyeciler, rüzgâr kanatlı delikanlı habercileriyle yine Pazarcık'taki Kılıç Ali Bey'i Maraş'a bağladılar. General Keret, Mustafa Kemal'in Pazarcık'taki temsilcisiyle bağlantının kesilmediğini Ermeniler aracılığıyla öğrenince, ikinci kez olarak Maraş'ın büyüklerini 21 Ocak 1920 günü topladı. Bunda da onlara eski önerilerini yineledi:

— Eğer, Kılıç Ali'yi yakalayıp bana getirmezseniz hepinizi hapse atacağım! Diye bağırdı.

Hiç kimseden ses çıkmadı. Bunun üzerine General Keret, ileri gelenlerden birkaçını süngülü Fransız askerlerinin önüne katarak hapishaneye gönderdi. Serbest bıraktıklarına şu korkutmalarda bulundu:

— Siz, Kılıç Ali'yi getirip bana teslim edinceye dek ben de bu arkadaşlarınızı serbest bırakmayacağım.

Bu ikinci toplantıdan sonra General, hükümeti işgal için bir müfreze gönderdiyse de bu Kızılkabirlik denen yerde Kuvayı Milliyeci Müfrezelerce püskürtüldü ve amaca ulaşamadı. General Keret'in ileri gelen birçok Maraşlıyı hapsettirmesi ve hükümeti işgal için davranması olayı, Bertiz köylülerini bir çığ gibi yerinden oynattı. Burası bir Kuvayı Milliyeci sığınağı gibi bir yerdi. Sütçü İmam bile arkasına taktığı gözü pek adamlarıyla burda barınıyordu. Ahır Dağları'nda güçlenen bu yurtseverler, mavzerleri ellerinde doruklardan güneye, kavga ve dövüş yerine doğru inmeye başladılar.

Maraş'ta her iki yan da bir kızılca kıyametin kopacağı günü bekleyerek hazırlanıyordu. Fransız kumandanı, olayları küçümsüyor, her zaman başarılabilecek tipte olaylar bekliyordu. Bu olayların, Maraş'ı büsbütün eline düşüreceğini hesaplıyordu. Maraş savaşı, beklenmedik bir sırada ve birdenbire başlayıverdi. Hazırlanan barut fıçısını ateşleyen nedenler şunlardı:

Ermeniler, iki Türk'ü yakalayarak yan yana bir duvara çivilemişler, arkasından da Öğretmen Hafız Veliyittin ile ulemadan Mustafa Efendi'yi korkunç işkencelerle öldürmüşlerdi.

İşte bu olaylar, barut fıçısına giden fitili ateşledi ve semt Kuvayı Milliye Örgütleri, Fransızlara ateş açtılar. Bu da kendiliğinden olmadı. Şehrin savaş durumunu Arslan Bey yönetiyor, o da Kılıç Ali Bey'den buyruk alıyordu. Arslan Bey, Kılıç Ali Bey'in de işaretiyle demiri tavında dövmek üzere davrandı. Halk kaynıyordu. Şehitlerin tüten kanları onları deli etmişti.

Arslan Bey, semt örgütlerine şöyle bir genelge gönderdi:

— Arkadaşlar! Savaş başlamıştır. Allah'ın inayeti, peygamberin ruhaniyeti, din kardeşlerin fedakârlığıyla her şey göze alınmıştır. Vatanımız bir ferdimiz kalıncaya dek düşmana teslim olmayacaktır. Gayret bizden, tevfik Allah'tan!

Savaş başlar başlamaz, Kuvayı Milliye Kumandanlığı hapishaneleri boşaltarak bütün mahkûmları da kendi saflarına aldı. Türk evleri delinip birbirine bağlanarak nasıl baştanbaşa bir bağlantı kurulmuşsa Fransızlar da Ermeni Mahallesi'ni kendi karargâhlarıyla böylece birbirine bağlamışlardı. Bu bağlantıyı kesmek gerekiyordu. Böylece Fransız karargâhıyla Ermeni silâhlıları birbirinden ayrı düşürülecekti. Bundan sonra iş daha kolaylaşacaktı. Bu bağlantıyı kesmek için de Manastır önündeki evleri yakmak gerekiyordu. Ne var ki bununla da iş bitmiyordu. Manastır önündeki evleri yakmak için yine ilkönce Türk evlerini ateşlemek gerekmekteydi. Bu yangının çıkarılması için en uygunu Ermeni evlerine pek yaklaşık durumda olan bir- iki Türk evinin tutuşturulmasıydı. Bu evlerden biri Kara Kız Muhittin'in, öbürü de Zeki'nindi. Kara Kız Muhittin, kendisine verilen bir teneke gazyağını evinin içine kendi eliyle döktü ve sonra kibriti çakarak ateşledi. Soğuk ve buzlu kış gecesi, kıpkızıl alevler büyük evin penceresinden dışarı fırlayarak saçakları yalamaya başladı. Sert bir poyraz, dumanları ve alevleri, uçan kıvılcımlarla birlikte Ermeni Mahallesi'ne doğru savurmaya başladı. Abdullah Çavuş da ikinci Türk evini kendi eliyle ateşe verdi. Ahır Dağları'nın karla örtülmüş yamaçlarına vuran öfkeli bir aydınlık, Maraş'ta savaşın başladığını kurda kuşa bildirmiş oldu. Savaş başlayalı üç gün olmuştu. Üçüncü gün, Kılıç Ali Bey, dört yüz kişilik müfrezesinin ba-

şında yangınların aydınlığında Maraş'a girdi. Arapkirli denen yere karargâhını kurdu. Onun arkasından öbür Kuvayı Milliye çetecilerinden Doktor Mustafa, Eczacı Lütfü Beyler, adamlarıyla yetiştiler ve semt savaşçılarının daha önce kazdığı siperlere girdiler. Kılıç Ali Bey de bu sırada Maraş'ın savaşçıları arasına katılmış, bir er gibi çarpışıyordu.

Şekerli Camii dolaylarında bulunan Kılıç Ali Bey'in yanına yaşlı bir kadın sokuldu. Elinde de dolu bir gaz tenekesi vardı:

— Kılıç Ali Bey siz misiniz, evlâdım?

— Evet, valide hanım. Bir emriniz mi var?

— Estağfurullah. Size bir ricaya geldim.

— Buyurunuz, sizi dinliyorum.

— Görüyorum ki karşı evdekiler, sizi çok uğraştırıyorlar. Hem kayıp da veriyoruz. Onların ateş ettikleri bitişik pembe boyalı ahşap ev, benim babamdan kalma malımdır. Eğer onu yakarsanız düşmanın sığındığı ev de tutuşur. İşte, bunun için size bir teneke de gaz getirdim. Lütfen şu keseyi de alınız. İçinde birkaç altın vardır. Bu işi kim yaparsa bunu ona verirsiniz, evlâdım.

Gaz tenekesini ve keseyi Kılıç Ali Bey'e teslim eden yaşlı kadıncağız, bir gölge gibi oradan uzaklaştı. Kılıç Ali Bey yaşlı gözleriyle yitirinceye dek kadıncağızı kovaladıktan sonra, bu işi kimin yapabileceğini sordu. Müfrezeden Ökkeş bu görevi üstüne aldı. Pembe boyalı ev biraz sonra duman ve alevler içinde çatırdayarak yanmaya başladı. Alevler, kolayca Ermeni evlerine sıçradı. Bir sürü silâhlı insan, tütsülenmiş bir kovandan boşalan arılar gibi dışarı uğrayarak sıvışmaya çalışıyorsa da Türk savaşçılarının kurşunları, onları birer birer avlıyordu.

Yalnız, görevini bitiren Ökkeş, arkadaşlarının yanına sığınmaya çalışırken can alıcı bir yerinden yediği kurşunlarla kanlar içinde Kılıç Ali Bey'in yanına kendini dar attı:

— Vazifemi yaptım, kumandanım! Dedi.

Hemen oracığa yığıldı, kaldı. Ölmüştü.

Manastır'la Fransız karargâhı arasındaki bağlantı görevi gören evler de tutuşmaya ve oralardan çığlıklar gelmeye baş-

ladı. General Keret don gömlek sıcak yatağından dışarı uğrayarak hemen Fransız topçusuna ateş buyruğunu verdi. Fransız toplarının mermileri Maraş'ın Türk Mahallesi'nde her yanı yakıp yıkarak patlıyor, havaya toz duman, insan ve hayvan enkazı savruluyordu. Yangın, bütün Türk Mahallelerini korkunç bir hızla sömürüp bitiriyor, Fransız toplarının mermileri de kül ve kar yığınları üzerinde korkunç gürültülerle patlıyor, havaya kıvılcımlar yağdırıyordu. Halk, yanan evlerinin ateşinde ısınıyor, yine bu ateşler üzerinde sıcak çorbalar pişirerek hem kendisi yiyor, hem de savaşçıları doyurmaya çalışıyordu. Fransız ve Ermeniler durmadan kurşun yağdırıyor, Maraşlı savaşçılarsa mermileri daha esirgeyerek onlara karşılık veriyor, poyrazın ıslıkları arasında mermiler cıvlayıp duruyordu.

Kuvayı Milliyeciler, Mercimek Tepe'de tutunan Fransız mevzilerine karşı saldırıya geçerek onları daha gerilere püskürttüler. Dışardan ve içerden Fransızların üzerine çullanan Kuvayı Milliye Çeteleri ve halk savaşçıları, onları şaşırttılar. Ambarları tıklım tıklım buğday ve yiyecek dolu Maraş zenginleri, bunların anahtarlarını Kuvayı Milliye Kumandanlığına teslim ettiler. Çocuklar, kadınlar, gençler, yaşlılar, hep birden savaşa atılmıştı. Kimi kilit noktaları salt Maraşlı kadınlar tutuyordu. Örneğin, yalnız kadınlarca tutulan önemli bir yer de Arababaşı idi. Gerçek savaşçılar, yetişinceye dek o gün, bu mevzileri salt bir amazon grubu savundu.

Kümbet Tepe'de mevzilenmiş Fransızlara karşı yalnız bir Maraşlı savaşçı mermi yakıyor ve onlara göz açtırmıyordu. Evinin önündeki siperlerden Fransızlara yer değiştirerek kurşun yağdıran Ramazan adlı savaşçının hemen yanı başında karısı Senem Ayşe duruyor ve onu yüreklendiriyordu. Bir ara, kocasının vurulduğunu gören Senem Ayşe, onun tüfeğiyle fişeğini kaptığı gibi kocasının görevini sürdürmeye başladı.

Ramazan'ın bağlı olduğu müfrezenin kumandanı, Vezir Hoca'yı beş adamıyla Senem Ayşe'nin düşmana mermi üstüne mermi yaktığı yere yardıma gönderdi. Çünkü bir ara atışın durduğunu ve sonra yeniden başladığını görerek orda bir

şeyler olduğunu anlamıştı. Senem Ayşe, gelenlere kocasının kanlı ölüsünü göstererek:

— Onu, biraz önce bu hale getirdiler! Dedi. Ne var ki, karısının sağ olduğunu bilmiyorlardı. Elbette onun öcünü alacağım! *(Senem Ayşe, Maraş Savaşı boyunca bir erkek giyneği giyerek düşmanla dövüşecektir.)*

Günler ilerledikçe, Ahır Dağları'nda karın kalınlığını daha çok arttıran kara kış, bu dağları örten kalın kar örtüsünü yalayıp gelen poyrazla daha çok şiddetleniyordu. Her gün açıkta ve ayazda kalan Maraşlıların sayısı artıyordu.

Fransız kumandanlığı, doğu ve batı mahallelerini durmadan yaptığı bombardımanlarla büsbütün barınılmayacak bir duruma getirmişti. Topçu ateşi kara kışla birleşerek Türk halkının can evine saldırıyordu. Bu sürekli bombardımanlar sonunda bu iki mahallede oturulacak bir tek yapı kalmadığından, eli silâh tutmayan çoluk çocuk buraları boşalttı ve yakın köylere sığınmak zorunda kaldı. Ermeniler, bombardımandan ayakta kalabilen bütün evleri kundaklayarak yaktılar. Ermenilerin bu arada yaktığı büyük yapılar arasında belediye, Mevlevihane ve bir de cami vardı.

Maraş Savaşı'nın bu çok kızıştığı günlerdeydi. Gerek Türkler gerekse Ermeniler, birbirlerinin evlerini yakmakta yarışıyordu. Bu işi her iki yandan ancak en yürekliler, fedailer yapabiliyordu. Yalnız, Ermeni evlerinin çoğu kâgir konaklar olduğundan kundaklamak ve yakmak çok güç oluyor, buralara tepeden tırnağa dek silâhlı olarak yerleşen Ermeniler, meydanda gezen Türkleri kolayca avlıyorlardı. İşte, bu sırada bir Maraşlı delikanlı, uzun boylu, yiğit, gözü pek Mıllış Nuri, birdenbire şehre ün saldı. Onu artık, yaptığı kahramanlıklardan dolayı bütün Türkler; saldığı korku yüzünden de bütün Ermeniler tanıyordu. En büyük tehlikelere karşı şerbetliymiş gibi atılıyor, girilmesi, yakılması en güç ev ve sığınakları duman ve alev içinde bırakıyordu. Arkasına taktığı kendisi gibi genç arkadaşlarıyla hiç olmayan yerde birdenbire meydana çıkıyor, herkesi şaşırtıyordu. Maraş'ın tam göbeğindeki büyük Meryem Ana

Kilisesi'nin içine sığınan üç bin kişilik bir düşman yığını, meydana getirdikleri mazgallardan o çevreye ölüm saçıyordu.

Mıllış Nuri, arkadaşlarıyla düşünüp taşındı ve bu kiliseyi içindeki silâhlarla birlikte bir tehlike olarak ortadan kaldırmayı kararlaştırdı. Zifir gibi karanlık bir gecede kiliseyi dört bir yandan kuşattı. Birkaç arkadaşıyla kilisenin tepesine çıktı. Damı delerek büyük bir delik açtılar. Delikten aşağı atarak yığdıkları kuru tahtaların üzerine tenekelerce gaz boşalttılar ve sonra ateşlediler. Kilisede başlayan yangın, oraya istif edilmiş cephane yığınlarını tutuşturdu. Alevler, dumanlar ve patlamalarla birlikte çığlıklar ve haykırışmalar işitildi. Kapılara saldırıp kaçmak isteyenler, kilisenin kuşatılmış olduğunu ve her yandan üzerlerine kurşun yağdığını görerek gerilediler.

Böylece bir kale gibi kullanılan kilise, içindekilerle birlikte ortadan kaldırıldı.

Mıllış Nuri, bir gün arkadaşlarıyla kale olarak kullanılan bir evi yakarken pencereden uzanan bir namlunun ucundan bir kurşun geldi ve onun karnına saplandı. Oda bütün Maraşlı ölülerin başında en güzel bir mezara kahramanlara her zaman kapısı açık olan insan yüreklerine gömüldü.

8 Şubat 1920 Cuma günü Ermeni asıllı Albay Normand buyruğundaki taburlar, yeni silâh ve cephane yükleriyle Maraş'a gelip mevziye girdi ve getirdiği toplarla Türk Mahallelerine doğru göz açtırmamacasına yaylım ateşe başladı. Maraşlı savaşçıların durumu günden güne kötüleşmeye başladı. Yiyecek ekmek, atacak mermi kalmadı. Birer moral kayası gibi ortada dolaşan bütün iri kıyım ve ünlü savaşçılar, birer birer vurulup öldüler.

Artık şehirde Fransızlara karşı bir cephe direnmesi kalmamıştı. Şurda burdaki direnme yuvaları, son kurşunlarını atarak tutunmaya çalışıyordu. Bu sırada moral kayalarından Abdullah Çavuş da vurulup gittikten sonra, geri kalan savaşçılar, hiç olmazsa geride ne kalmışsa onu kurtarmak kaygısına düştüler. Bir çetenin reisi olan Doktor Mustafa Bey'i, koleje sığınmış olan General Keret'e gönderdiler. Eline ak bir teslim

bayrağı alarak karargâha varan Doktor, Generalle görüştü. Bırakışma yapılması kararlaştırıldı. Ne yazık ki doktor, yine elinde teslim bayrağı olarak dönerken Ermeni fedailerinin yağdırdığı kurşunlar altında delik deşik gövdesi kanlara boyanarak oracıkta can verdi. Bunu gören Maraşlı savaşçılar, en son kurşunlarını atıp dişleriyle tırnaklarıyla dövüşerek ölmeye and içtiler. Son kurşunlar, yeniden donmuş kış havası içinde cıvlamaya ve Albay Normand'ın topları, yangın yerinin kül ve korlarını fıskiye gibi kaldırıp çevreye saçmaya başladı.

General Keret artık, Türklerin işinin bitik olduğunu, koşulsuz teslim olacakları saati bekliyordu. 10 Şubat 1920 günü, son kalan Maraşlı savaşçıların ellerindeki ak bezleri sallayarak teslim olacaklarını hesaplıyordu.

General Keret, bu günden sonra durumun salt Türkler için değil Fransızlar için de çok tehlikeli ve kritik olacağını anlamıştı. Birkaç bin Ermeni'yi kurtarmak pahasına Fransız askeri ve şerefinin her gün bir parça daha gözlerinin önünde eriyip gittiğini görüyor ve savuşup gitme saatinin çaldığını düşünüyordu. Bundan dolayı, bütün savaş kuralları geleneğine göre son gün korkunç bir topçu bombardımanıyla Türk Mahallesi'nde tozu dumana kattırdı. Bu kaçış hazırlığını örtmek üzere yapılmıştı.

Şubat'ın on birinci günü General Keret teslim bayraklarının çekilmediğini görünce akıllı bir asker olduğunu gösterdi. Zamanında yapılan bir çekilişin zafer kadar önemli olduğunda karar kılarak kıtalarına hazırlık emri verdi!

Maraşlı savaşçılar, fırtınanın karları savurarak yıkık duvarlarda uluduğu karanlık gecenin bir vaktinde karşıdan kurşun yağmurunun ve tüfek seslerinin kesildiğini gördüler. Siperlerde aç ve donmuş olarak bekleyen ve çoğu yaralı olan savaşçılar, bunda bir iş olduğunu ayırt ettiler. Kışladan ta uzaklara dek giden patlama gürültüleri gelmeye başlamıştı. Patlamalarla birlikte yükselen alevler ve dumanlar, fırtınayla sağa sola savruluyordu. Savaşçılar anlamıştı. Düşman kışladaki cephanelikleri patlatıyordu.

Demek ki çok hızlı çekilmek kararındaydı. Gecenin içinde gürültüsüzce ilerlemek üzere hayvanların ayaklarına keçe ve battaniye sarmışlardı. Bunu gören savaşçılar, Fransız kıtalarının rahatça çekilmelerini önlemek üzere arkalarına düştüler.

Ertesi gün Kılıç Ali, arkadaşı Yörük Selim ve Arslan Beyler, sağ kalan ufak müfrezeleriyle Maraş'a girdiler. Şehir, bir avuç külden başka bir şey değilse de bu denli güçlü bir düşmanı yenerek püskürttüklerinden dolayı bütün sağ kalanların yüzleri gülüyor ve herkes kendini büyümüş ve devleşmiş buluyordu. Şaka değil, büyük bir iş başarılmıştı.

Ermenilerin kaçabilenleri Fransız kıtalarıyla uzaklaştıysa da geriye kalanların sayısı da önemliceydi.

Maraş halkı, bunlardan öç almaya kalkışmadı. Onları kazaya uğramış hemşehriler olarak karşıladı ve Türk kardeşleri gibi onlarla da ilgilendi. Maraş kurtulmuştu.

URFA SAVAŞÇILARI

Bilelim ki, milli benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin şikârıdır.

-Mustafa Kemal-

1920 Şubat'ının ilk günlerindeydi. Kar ve soğuk dalgaları, Orta Anadolu'dan hızla güneyin sıcak topraklarına doğru iniyordu. Yalnız bu soğuk dalgaları arasında bir başka sıcak rüzgâr da güney insanlarımızın yüreğine doğru esiyordu.

İşte, Erzurum ve Sivas'tan aşağı doğru poyraza karışarak inen bu rüzgâr, güneylilerin yiğitlik damarlarını kırbaçlıyordu.

Tutsak Urfa'da da tıpkı daha önce tutsak Maraş'ta olduğu gibi bir olay geçti. Birkaç Fransız askeri kafaları çekerek, içi,

yıkanan Türk kadınlarıyla dolu kadınlar hamamına saldırdı. Çığlıklar, bağrışmalar, çağrışmalar sonunda yetişen halk ve sorumlular sarhoş Fransız askerlerini ordan uzaklaştırdılarsa da şehir Türklerinin kafalarının tası atmıştı.

Demek ki Fransızlar, bu şehirde de her yerde olduğu gibi rahat durmayacaklardı. Bu birkaç Fransız askeri, yüzlerce topun ve tüfeğin yapamayacağı bir iş yapmış, esir şehrin kutsal öfkesini ayaklandırmıştı. Bu haber Urfa'nın bütün kaza ve köylerine yıldırım hızıyla yayılmıştı. Herkes namusa saldıran Fransız askerlerini bir kaşık suda boğmak ve çiğ çiğ yemek istiyordu. Herkes günlerce bunun sözünü etti. Bir tek namusu için yaşayan milletin bu kutsal ocağına saldırılmıştı. Artık durulmazdı. Buna ses çıkarılmadığı sürece daha kötülerini de beklemek gerekiyordu. Urfa'nın içi ve dışı kaynıyordu.

Siverekliler, halkın bu öfkeyle kıvama geldiği bir zamanda davrandılar. Kasabanın bütün eşraf ve ileri gelenleri, belediyede toplandılar. Amaçları elden geldiğince çabuk bir atlı güç meydana getirerek Urfalıların yardımına koşmak ve Fransızları bu güzel şehirden geldikleri yerlere püskürtmekti.

Urfa, tek başına bu işi yapacak güçte değildi.

O gün havanın soğukluğuna bakmadan bütün Siverek halkı, sokaklara dökülmüştü. Ahırlardan çıkarılan güzel Arap atlarının tüyleri tımar edilip parlatılıyor, üzerlerine gümüş kakmalı takım ve eğerler vuruluyordu. Memlekette binmeye elverişli bütün atlar, silâh kullanabilir, askerlik etmiş her yaştan bütün erkekler, köşeden bucaktan çıkardıkları mavzerleriyle atlarının üzerinde belediyenin önüne varıyorlardı. Kaç atlı ve silâhlı çıkarılabileceği çabucak hesaplandı ve herkesin evinde son hazırlığını yapması, Urfa'ya yürüyüş gününün bildirileceği söylendi. Herkes dağıldı ve hazırlık başladı. Sandıklardan bayramlık süslü giyneklerle birlikte muşambalara sarılıp saklanmış tüfekler çıkarılıyor, atların nalları yenileniyor, koşumları ve eğerleri onarılıyordu. Bütün ufak tefek gizli cephanelikler açılıp bellere, göğüslere çaprazlama takılacak armalara dikkatle fişekler yerleştiriliyordu. Yedek subaylar da cepheden

getirdikleri subay giynekleri, tabancaları ve dürbünleriyle atlılara katılmak üzere harıl harıl hazırlanıyordu.

Urfa'ya yürüyüş için 6 Şubat 1920 sabahı, bütün atlılar, hükümet meydanında toplandı. Bütün Siverek halkı, çoluk çocuk hükümet meydanını çepeçevre kuşatmış, sokakları doldurmuştu. Bir bayram sabahı bile caddeler bu denli kalabalık olamazdı. Hemen herkesin bir yakını Fransızları Urfa'dan kovacak atlılar arasında yer almıştı. Atlılar, hükümet meydanında askerce bir düzenle ikişer olarak dizilmiş bekliyor, iyi beslenmiş Arap atları ya da başarılı kırmalar, aygırlar, sabırsızlıktan şiddetle kişniyor, kısraklar onlara ince ve cilveli kişnemeleriyle karşılık veriyordu. Atlar da atlılar gibi belki daha çok sevinçliydiler. Şundan ki hiçbiri şimdiye dek böyle çokluk olarak yan yana gelmemiş, birbirlerinin güzelliklerini böyle yakından görmemişti. Hepsi ahırlarında kız gibi korunmuş ve yetiştirilmişti. İçlerinde epeyce soylu at vardı. Kum çölleri üzerinden yel gibi uçan güzel bir at kuşağının torunları, şimdi haklı davalarını yürütmek üzere Urfa'ya saldırmaya hazırlanan yiğit atlıları sırtlarında taşımakla övünebilirlerdi. Müftü Osman Efendi'nin konuşacağını anlayan halk ve atlılar, susup kulak kesildiler.

Osman Efendi, bu gidişin bir Tanrı buyruğu olduğunu anlatan ve coşturucu bir duaya benzeyen konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

— Yavrularım! Bugün namus ve gayret günüdür. Düşmanı bulunduğu yerde ölüme mahkûm edenler, yaşamak hakkına sahip olurlar. Vatana ve memlekete sevgisini taşımayanlarda namus ve iman bulunmaz.

Bu konuşmadan sonra atlılar, kumandanlarının arkasında Urfa yoluna dizildiler. Bu yolun yarım saat çeken bir bölümü, karşılıklı insan duvarıyla örülüydü. Kimisi gözyaşı, çoğu da güzel sözleriyle onları uğurluyor ve arkalarından birer bardak su serpiyordu. Bu, " Sağlıkla git, sağlıkla dön." demekti. Hava da Şubat olmasına bakmadan ılıktı. Güneş ince bulutların arkasından tatlı bir sıcaklık serpiyor, kuytulardan atların kokusu-

nu alan küçük, parlak gövdeli karasinek bulutları, keskin vızıltılarıyla atlara ve atlılara saldırıyordu.

Siverek atlıları, rahat bir yürüyüşle ilk mola yerleri olan Hilvan'ın kaza merkezi Karcurun'da mola verdiler. Daha önceden sözleşilmiş olduğu gibi burda kendilerine bu bölgenin aşiretlerinden devşirilmiş gruplar katıldı. Atlılar, ilerledikçe çığ gibi büyüyordu. İkinci mola yeri olan Külünç'de onlara yeni aşiret atlıları katılarak biraz daha çoğaldılar. Burdan da yola dizilen atlılar hiçbir olayla karşılaşmadan ilerliyordu. Yalnız, Siverek atlıları, Şubat'ın sekizinci günü öğleüstü Karaköprü'de Yüzbaşı Ali Saip Bey'in yüz elli kişilik atlısıyla birleşecek ve Urfa üzerine hep birden yürüyüşe geçeceklerdi.

*

* *

Erzurum Kongresi hazırlıkları başladığı gün, bütün doğu vilâyetlerinden olduğu gibi Urfa'dan da bir delege istenmişti. Bunun üzerine mutasarrıfın başkanlığında bir toplantı yapılmış, delege olarak Erzurum'a kimin gönderileceği üzerine görüşülmeye başlanmıştı.

Bu, kelleyi koltuğa almak olduğundan herkes arpacı kumrusu gibi düşüne dursun Urfa Müftüsü Hasan Efendi:

— Ben giderim! Demişti.

Müftü Hasan Efendi'nin bu yiğitliği ilkönce Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'i büyüledi. Müftünün yüreklilik ve yiğitliğinin altında derin ve büyük anlamların yattığını anlamıştı. Müftünün bu jesti onu bayağı sersemletmişti. Saatlerce bu konu üstünde ileri geri düşünmüş, müftünün kendisinden önce tuttuğu yolun hele bir askere yakışan en gerçek yurtseverlik ve insanlık yolu olduğunu anlamıştı. Bu yolda zaman bile yitirildiği kanısına varmış ve en kısa yoldan bu yitirilen zamanı kazanmak için çalışmaya koyulmuştu.

Yapılacak ilk iş, bir ihtilâlci dernek kurmaktı. Ne var ki ucu Mustafa Kemal'e dek gidecek olan bu derneğin yerli ve yabancı pek çok düşmanları olacaktı. Urfa, Fransızlarla Ermeni

fedailerinin işgali altındaydı. Onlar, böyle bir derneği barındırmak istemeyeceği gibi onların yardakçısı olan kimi yerliler de bunu kösteklemeye çalışacaklardı.

Ali Rıza Bey, bundan dolayı bu derneğe gizli olarak kurmayı kararlaştırdı. Yurtsever, karakter sahibi eşraf ve ileri gelenlere dikkatle açılmaya başladı. Derneğe kendisiyle birlikte ikinci üye olarak belediye yönetim üyelerinden güçlü bir tip olan Hacı Kâmilzade Hacı Mustafa Bey girdi. Bu güçlü adamın derneğe girmesiyle Ali Rıza Bey'in yurtseverce düşünceleri hemen eylem alanına geçmiş oluyordu.

Hacı Mustafa Bey, Ali Rıza Bey'den kaptığı ışığı hemen bütün yerli büyüklerin gözlerine sokmaya başladı. Şehrin eşrafı ve aydınları Hacı Mustafa Bey'in çevresinde pervane gibi dönüyor, onun yüreğinin lâmbasından umut ve inançlarını yakıyorlardı. Dernek, az zamanda memleketin en değerli ve güçlü çocuklarını bağrında toplayıvermişti. Gelenler, salt düşünce ve iyi niyetleriyle değil silâh ve silâhlılarıyla da geliyorlardı. Bundan dolayı, dernek romantik ihtilâlcileri barındıran bir örgüt değildi. Derneğin güçlü üyelerinin sayısı az zamanda on iki kişiye yükselmişti. Bu, bir Müdafaayı Hukuk örgütünden başka bir şey değildi.

4 Temmuz 1919 gecesi gizli bir toplantı yapan dernek üyeleri Binbaşı Ali Rıza Bey'i derneğin başkanlığına seçtiler ve örgütü Mustafa Kemal'e bağlamak kararını aldılar. Urfa'nın ateşli çocukları, Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü çabucak benimsediler. Böylece örgüt yayıldı ve güçlendi.

Ne yazık ki yerli kargalar, örgütü Fransız kumandanlığına fısıldamakta gecikmediler. Fransız kumandanı tam bir sömürge yöneticisiydi. Astığı astık, kestiği kestikti. Yurtseverce düşünce çabalarından dolayı eline geçirdiği Türkleri işkence etmek ve onları sürgüne göndermek ve öldürebilmek yetkilerine sahipti. Binbaşı Ali Rıza Bey'in böyle tehlikeli bir örgüt kurduğunu haber alan Fransız kumandanı hemen onu tutuklamak üzere davrandıysa da Ali Rıza Bey, ondan daha atik davranarak şehirden savuşup gitti.

Bu kez, Fransız kumandanı kendi adamı olan Salih el Abdullah adlı Arap aşireti reisini onun arkasına taktı. Şeyh atlıları ve adamları jandarma kumandanını köşe bucak araştırdılar. Ali Rıza Bey, bu adamların elinden kurtulabilmek için bin bir kılığa girmek ve bin bir yer değiştirmek zorunda kaldı. En sonra, Viranşehir yoluyla Siverek'e vardı ve orda çok güçlü ve tanınmış bir adam olan Cudi Paşa'nın konağına sığındı. Böylece de canını kurtarmış oldu. Cudi Paşa, bütün uzak yakın aşiretlere sözü geçen, çok zengin, namuslu ve yurtsever bir adamdı. Kendisine sığınan yurtsever jandarma kumandanı ve şimdi Kuvayı Milliyecilerin başı olan Binbaşı Ali Rıza Bey'in üstüne yiğitçe kanat gerdi. Yalnız, bu büyük ailenin insanlarından olan Ali Efendi'yi Fransız kumandanı Ali Rıza Bey'in Derneği üyelerinden sayarak tutuklayıp hapse attırdı.

İki ay hapse ve yüz altın para cezasına çarptırılan Ali Efendi'nin durumu, Ali Rıza Bey'i son kerte üzdü. Fransızların, onu kendi yüzünden hapsettirdiğini biliyordu. Ali Rıza Bey, kendisine çok yardım etmiş olan Ali Efendi'yi kurtarmak düşüncesindeydi. Bir gün, Cudi Paşa ile birlikte Siverek Jandarma Kumandanı Aziz Bey'in dairesinde oturmuş memleketin korkunç dertlerinden konuşuyorlardı. Ali Rıza Bey, birdenbire:

— Ali Efendi'nin hapsedilmesine ben sebep oldum. Gidip Fransızlara teslim olmak ve onu hapisten kurtarmak istiyorum, dedi.

Bunun üzerine Cudi Paşa:

— Familyamızdan bir Ali'nin hapishanede bulunuşu, ailemizi söndürmez. Fakat sizi yitirmek memleket için bir kayıp, çoluk çocuğumuzun da felâketi olacaktır; diye kestirip attı ve onu bu düşüncesinden uzaklaştırdı.

O sıralarda, salt istihbarat ve propaganda için Villi adlı bir Fransız Yüzbaşısı Siverek'e geldi ve Cudi Paşa'nın konağına indi. Arkasında da birkaç silâhlı Fransız askerî vardı. Villi, Siverek'in bütün ileri gelenlerini toplayarak görüştü. Onların düşüncelerini öğrenmek istedi.

Villi, bu toplantılardan birinde dinleyicilerine:

— Hükümetiniz ölmüştür, artık umudunuzu kesiniz. Bundan sonra size, Fransız hükümeti her türlü bakacak ve yardım edecektir. Fransa uygarlığının yeryüzündeki şan ve şerefini dağ başındaki insanlar bile işitmiş ve inanmışlardır. Hükümetimin adalet ve şefkatine güvenebilirsiniz. Bize sadık kalırsanız siz de bu uygarlık güneşinin ışığı altında rahatlık ve mutluluğa kavuşacaksınız. Mekke'deki altınoluğu ve kutsal eşyaları paşalarınız yağma etmişlerdir. Size, Fransız hükümet ve devletine karşı gösterdiğiniz bağlılık ve yaptığınız hizmetler karşılığında her zaman para ve rütbeler verilecektir. Hiçbir emeğiniz karşılıksız kalmayacaktır.

Toplantıda bulunanlar, bu sözleri hep bir ağızdan şöyle yanıtladılar:

— Biz, bayrağımızın gölgesinden başka bir gölgede yaşamak istemeyiz.

Bu toplantıdan sonra Cudi Paşa, hemen davrandı ve durumu Diyarbakır'da Nihat Paşa ile İbrahim Paşa Oğullarına telgrafla bildirdi ve onları gelmekte olan tehlike karşısında uyarmaya çalıştı.

İbrahim Paşa Oğulları, Viranşehir bölgesine bütünüyle egemen eski bir derebeyi ailesiydi. Bunlarda millet ve milliyet üstüne hiçbir düşünce yer etmiş değildi. Salt çıkarları için yaşamaktaydılar. Bu yüzden memlekete egemen olmaya çalışan her türlü yabancı güçle hemen anlaşmak yolunu seçiyor ve gerisini hiç düşünmüyorlardı. İngilizler Urfa ve dolaylarını işgal edince hemen onlarla anlaşmakta gecikmemişlerdi. Sonra, Osmanlı hükümetine eskiden beri bir sürü belâ ve güçlük çıkarmakla tanınmışlardı. Her fırsatta ayaklanıyor, çevreyi kana boyuyorlardı. Milli Aşireti reisi, Sultan Abdülhamid'in paşalık verdiği adamlardandı. Bu bölgede uzun zamanlar Abdülhamid'in adamı olarak geçinen İbrahim Paşa Oğulları, Hürriyet Devriminin ilanıyla birlikte ayaklanmış ve padişahın haklarını korumaya kalkmıştı. Bu ailenin, başına topladığı yağmacı aşiret güçlerinin kötülüklerini önlemek üzere Urfa, Halep, Musul, Diyarbakır ve Siverek'ten ordu eratı ve

milis güçleri gönderilmişti. Bu kurnaz ailenin yaşayış taktiği de şöyleydi: Bir bölümü memlekete giren düşmanla işbirliğine girişirken öbürleri de hükümetin yanında olduklarını bildiriyor ve davranışlarıyla da göstermeye çalışıyordu. İbrahim Paşa Oğullarıyla birkaç Arap aşireti bir yana bırakılırsa Urfa, Siverek, Viranşehir ve dolayları halkı, bütünüyle Türk'tü ve yabancı işgalini benimsemekten uzak bir ruh durumu içindeydi.

İşte Yüzbaşı Villi, Cudi Paşa'nın konağından bu tatsız izlenimle ayrıldıktan sonra, atlılarıyla Viranşehir yolunu tuttu. Şimdi de İbrahim Paşa Oğullarıyla görüşmeye ve onların düşüncelerini yoklamaya gidiyordu. Jandarma Teğmeni Fahri Bey de Yüzbaşının korunmasıyla görevlendirilmiş olarak yirmi jandarmasıyla onun yanı başında gidiyordu.

Villi, arka düşünceleri olan bir asker dikkatiyle yolun krokilerini çiziyor, sırasında bir harita gibi kullanmak üzere en ufak tepe, yol, kuru derelere dek bu krokiye işaret ediyordu. Bu bilgileri de yanı başında giden Türk Jandarma Teğmeni Fahri Bey'den alıyordu. Ne var ki Türk subayının ona verdiği yer adları baştanbaşa uydurmaydı. Yüzbaşı Villi ve Teğmen Fahri Bey ve atlıları, yola çıktıklarının ikinci günü Viranşehir'e vararak İbrahim Paşa Oğullarının konağına indiler.

Villi, Viranşehir'e doğru yola çıktığında Cudi Paşa ile eşraftan önemli bir kişi olan Mahmut Efendi, telgrafla İbrahim Paşa Oğullarına buyruklar vermiş ve bunun bir yurt ve millet işi olduğunu anlatarak Villi'ye karşı sıkı durmalarını telkin etmişti.

Yüzbaşı Villi, İbrahim Paşa'larca karşılanıp ağırlanmak üzere konuk edildi. Konağın önündeki meydana ve yollara bakan büyük salon ona ayrıldı. Pencerenin önünde oturmuş dışarısını seyrediyordu. Aradan bir saat geçmemişti ki yüzlerce silâhlı halkla meydan doldu. Bir yığın koyun ve bir yıllık körpe deve yavruları kesilip yüzülmeye, kazanlara doldurularak pişirilmeye başladı. En çok iki saat sonra, şölen hazırdı. Cifni denen kocaman sinilere yığılan bol yağlı pilav ve et yığınlarının çevresini alan yüzlerce silâhlı, iştahla atıştırmaya başladı. Villi'nin atlılarıyla Fahri Bey'in atlıları da böyle sinile-

rin çevresinde bağdaş kurmuş, yiyorlardı. Villi'nin önüne gelen pek süslü sininin üzerinde de koyun, deve, tavuk ve keklik kızartmalarıyla içli ve baharatlı pilav, yoğurt, süt, kaymak ve Antep Baklavası göze çarpıyordu.

Fransız Yüzbaşısı bunlara şaşkın şaşkın bakıyordu. İbrahim Paşa Oğulları, Cudi Paşa ile Odabaşı Zade Mahmut Efendi'nin buyruklarını olduğu gibi uyguluyorlardı.

Şölen sona erince yeni bir şey başladı. Halk Yüzbaşıya dertlerini anlatmak üzere bir yığın mektup gönderiyor ve bunlar minderin üstüne yığılıyordu. Fransız Yüzbaşısı, garip bir durum karşısında kaldığını seziyorsa da ne olduğunu anlamaktan uzak bulunuyor, bu bilmecenin çözümlenmesi için merakla bekliyordu. Bir süre sonra, bu mektupların ne demek olduğunu ve nerden, kimden geldiğini sordu.

İbrahim Paşa Oğulları ona şu karşılığı verdiler:

— Derzor, Musul'daki İngiliz güçlerinin demiryolunu geçmek ve buraları da işgal etmek istediğini haber alan aşiret reislerinin gönderdikleri raporlardır. Biz de yarın Abir'e yani karargâha giderek ordan buyruk ve direktiflerimizi göndereceğiz.

O geceyi garip düşünceler ve düşler içinde geçiren Yüzbaşı Villi, gözlerini ovuşturarak dışarı baktığında ürperdi.

Caddelerden binlerce yüklü deve ve atlı geçiyor, savaşçılar daha çok savaş ruhu taşıyan türküler ve marşlar söylüyorlardı. Yollardan kalkan toz bulutları arasında geçip giden atlılar, mühimmat ve erzak kolları, işin doğruluğunda kuşku bırakmıyordu. Abir'in çadır halkının kulakları yırtan sesleriyle söylediği şarkılar, atların kişnemelerine ve silâh şakırtılarına karışıyordu.

Yüzbaşı Villi, buna bakmadan yine de şehrin ileri gelenlerini karşısına çağırdı ve Viranşehir dolaylarını Fransız hükümetinin buyruklarına bağlamak üzere kırk bin altın bağışlayabileceğini söylediyse de hiç kimse bu paraya tamah etmek küçüklüğünü göstermedi.

Gerek halkın sömürgeciliğe karşı gösterdiği ulusal uyanıklıktan ve gerekse kırk bin sarı altına heveslenmemesi üzerine atına atlayıp yine Urfa'nın yolunu tuttu.

Cudi Paşa ile Odabaşızade Mahmut Efendi'nin Siverek'ten attığı sille, Yüzbaşı Villi'yi Viranşehir'de yere sermişti.

16 Ocak 1920'de arkasında otuz-kırk atlı ile Siverek'e gelen Ermeni asıllı Fransız Albayı Normand, kasabanın en önemli iki yerlisinden biri olan Odabaşızade Mahmut Efendi'nin konağına indi.

Cudi Paşa ailesiyle Mahmut Efendi ailesi, eskiden beri birbirini bir kaşık suda boğmak istiyorlarsa da memleketin kara günlerinde el ele vermek yiğitliğini göstermekten de geri kalmıyorlardı.

Albay Normand, Diyarbakır'a gitmek üzere ta Adana'dan Bremond'un yanında yola çıkmıştı. Yolunun üstündeki Fransız mandasına bırakılmış yerleri de görerek gidiyordu. Normand, daha Beyrut'tayken Diyarbakır Valisine telgraf çekerek kendisini korumak üzere tertibat almasını bildirmişti.

Siverek'te Mahmut Efendi'ye konuk olan Normand'ın yanında Kilikya yönetim müsteşarı adıyla kumandan İlhami Bey de bulunuyordu. Normand, Siverek'e geldiği gün, sicim gibi bir yağmur yağıyordu. Mahmut Efendi, büyük salonda konuğuna ve beraberinde getirdiklerine güzel bir akşam yemeği çıkarmış ve tercümanın ağzından hemen baklayı almıştı.

Normand'ın Diyarbakır'a gideceği böylece anlaşıldıktan sonra, Cudi Paşa ile Mahmut Efendi birlikte davrandılar ve hemen haberi Diyarbakır'daki tümen kumandanlığına bildirerek Normand'ın Siverek'ten bir adım daha ileri atmamasını salıkladılar. Tümenden de Siverek'çe alınacak tedbirler üzerinde gizlice buyruk gönderildi. Normand, kendişi de Ermeni olduğundan ve temel amacının da Büyük Ermenistan davası olmasına bakmadan kendisini görmeye gelen Siverekli Ermenileri yanına kabul edip görüşmek istemedi. Bunda siyasal bir sakınca görmüştü. Görüşmek üzere katına çağırdığı Siverekli Türk ileri gelenlerine de:

— Fransızlar, buralara uygarlık getireceklerdir, memleketin yükselmesi için bütün varlıklarıyla çalışacaklardır. Fransa yönetimini benimseyenlere kendilerini zengin edecek kadar altın

vereceğim! Diye, çölde yaşayan Araplara yapıldığı gibi çiğ önerilerde bulundu.

Burda yaşayan halkın bir üstün uygarlığa ve millî kültüre sahip kişiler olduğunu düşünmeyerek konuşan Normand, dinleyenlerin şeref ve insanlık duygularını incitti.

Normand'a öfkeyle şöyle karşılık verdiler:

— Biz, toprağımızı Araplar gibi gâvurlara para ile satan millet değiliz. Bunun için bundan sonra daha ileri de gidemeyeceksiniz.

Normand'ın yaptığı bu kabalık yüzünden burunlarından soluyarak toplantıyı bırakıp çıkan Siverekli ileri gelenler, on-on beş dev gibi aşiret silâhlısını Normand'ın bulunduğu salona sokarak onu gözaltına almakta gecikmediler. Aşiret silâhlıları, dışarda kendilerine öğretilen işaretlerle Normand'a:

— Siverek'ten bir adım daha içerlere gidemezsin, yoksa gözünü patlatırız! Dediler.

Normand, eğer Siverek halkından yüz görseydi yanında yemleme için getirdiği on sekiz bin altının önemli bir bölümünü burada saçmayı tasarlamıştı.

Cudi Paşa ile Mahmut Efendi ve arkadaşları, Normand burdan kös kös ardına bakarak geri dönerken bu on sekiz bin altını adamlarına vurdurmayı görüştülerse de sonradan siyasal sakıncasını düşünerek vazgeçtiler.

Albay Normand, tasarladığı Diyarbakır yolculuğundan yoksun kalmanın üzüntüsü içinde yatsı vakti konuk edildiği salonda ev sahibi Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin, Süvari Alay Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı ve Küçük Ömeroğlu Rüştü Beylerle oturmuş pis pis düşünüyordu. Hiç kimse onunla konuşmuyordu. Halkın yatsı namazından çıktığı bu sırada, şehrin her yanından silâh sesleri gelmeye başladı. Bu seslere Normand'dan başka kulak veren ve şaşan olmadı. Hemen tercümana bunun ne olduğunu sormasını söyledi.

Tercüman, Mehmet Emin Bey'e:

— Kumandan hazretleri, bu silâhların neden atıldığını soruyor, dedi.

Mehmet Emin Bey:

— Bu bölge, genel olarak aşiretlerden meydana gelmiştir. Geleceğiniz yollar ve Karacadağ'ın her iki geçesindeki halk, geleceğinizi haber almış, Şimdi, yollarda güvensizlik vardır. Biz de onların şehre baskın yapmalarından kaygılanıyoruz. Atılan silâhlar, aşiretlerin yapması beklenen baskına karşı bizim şehri savunmaya hazır olduğumuzu bildirmek amacını güdüyor, dedi.

Tercüman:

— Kumandan hazretleri, yarın gideceğim, diyorlar.

— Halk, kaynaşmaktadır, tehlike kapıdadır.

— Ben, Fransız devletinin büyüklük ve şerefini yok edemem.

— Siz yok olursunuz.

Normand başını sallayarak parmağıyla:

—Non, non, non, dedi.

Mehmet Emin Bey:

— Memleket, sizin içine düşeceğiniz bir tehlike ve uğrayacağınız bir saldırıdan sorumlu olmayacaktır. Konuğum olmanız dolayısıyla sizi tehlikeli yerlerden sağ salim geçirmek ulusal geleneklerimizdendir. Ne yazık ki şu tehlikeli günlerde köylerine gidemediğim gibi adamlarımı bile gönderemiyorum.

Normand bu konuşmadan pirelenmişti. Pabucun pahalı olduğunu görmüşe benziyordu.

Bu sırada Siverek Mutasarrıfı da Normand'ı ziyarete geldi. Ona tatlı sözler söyledi. Şehirde cıvlayıp duran kurşunların tatsız gürültüsünü yumuşatmak ister gibi Fransız kültür ve uygarlığının eşsizliğinden söz etti. Normand'ın bir kulağı mutasarrıfın umut verici tatlı sözlerinde, öbürü silâh seslerindeydi.

Ne var ki söz dönüp dolaşarak yine memleketteki güvensizliğe ve anarşiye geldi. Mutasarrıf eski Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey, Alay Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey sırasıyla söz alarak bu bölgenin eskiden beri korkunç bir anarşi ve güvensizlik içinde yüzdüğünü anlattılar. Bir Fransız Albayının Diyarbakır yolunda kazaya uğramasının büyük yan-

kıları olacağını, hem kendi canının tehlikeye düşeceğini, hem de Türk makamlarını büyük sorumluluklar altında bırakacağını sayıp döktüler. Normand, karşısındakileri buraların güvenliğiyle uğraşan sorumlu kişiler olduğunu bildiğinden ister istemez onların sözlerinin etkisi altında kaldı ve bir balon gibi sönerek küçüldü ve pörsüdü.

İşte Albay Normand, burdan elleri boş döndükten sonra bunun hıncını almak için Maraş Savaşı'nda General Keret'i desteklemek üzere bir sürü asker ve top götürdü ve toplarıyla Maraş'ta taş üstünde taş bırakmadı.

*

* *

Türlü belâlar Urfa'nın başı üstünde bir leş kokusu almış dev akbabalar gibi dönüp duruyordu.

Fransız işgal kumandanlığı kargaları aracılığıyla Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'le yurtsever Urfalıların meydana getirdiği Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü darmadağın etmişlerse de Urfa, için için kaynıyordu. Düşmana karşı koyma düşüncesi bir kez ruhlara yerleşmişti.

Ne var ki Urfa'nın içinde düşmanla işbirliği edenlerden başka bir yığın da kaygısız hemşehri yaşamaktaydı. Bunlar, bana dokunmayan yılan bin yaşasın deyimince kaygısızlığın, tasasızlığın sağır duvarları arasına çekilmişlerdi.

Müdafaayı Hukuk Başkanı Ali Rıza Bey'in can kaygısına düşerek Siverekli Cudi Paşa'lara sığınmasından sonra Fransız kumandanlığı, bu örgütün elebaşlarından Cudi Paşa'nın çok yakın akrabası Ali Fuat Bey'i tutuklayarak hapsettirmişti.

Siverekli olup Urfa'da oturan Ali Fuat Bey'in tutuklanması, bütün Siverek'i Fransızlara karşı ayaklandırmıştı.

Ali Rıza Bey, Fransızlara teslim olarak Ali Fuat Bey'i kurtarmak istemişse de Cudi Paşa, buna razı olmamıştı. Onun daha başka düşünceleri vardı. Amcaoğlu Sakıp'la yeğeni Cerrah Ağa'yı ve Badilli Aşiret Reisi Sait Bey'i Urfa Cezaevi'ne gönderdi. Sözde görüşmeye gelen bu akrabalar, Ali Fuat kendisini kaçırmak için hapishaneye bir baskın yapacaklarını

söylediler. Bu gizli konuşma, az zamanda bir giz olmaktan çıktı ve Fransız kumandanının kulağına gitti. Gittiği de bir yandan iyi olmuştu. Şundan ki Fransız kumandanı, bu baskına karşı zor tedbiri almayı düşüneceğine daha kolayını seçti. Siverek halkının öfkesini hesaba katarak Ali Fuat Bey'i salıvermekte gecikmedi.

Urfa'nın gelenekleri, çıkarları, Siverek'i öyle yakından ilgilendiriyordu ki orda geçen en büyük bir olay hemen Sivereklilerin kulak kabartmalarına yol açıyordu. Urfa ile Siverek arasındaki bu kader birliği, Urfa'nın başında dönen tehlikeleri, Sivereklilerin de paylaşmasını sağlıyordu. Bundan dolayı, kader Urfa'nın kurtuluşu için Siverekli yiğitlerden demetler hazırlamıştı.

Siverek'te Cudi Paşa, Sivas'taki Temsil Heyetiyle ve Mustafa Kemal'le bağlantı kurmuş, ordan gelen buyruklara göre davranıyordu. Odabaşızade Mahmut Efendi'yle bu alanda el ele veren Cudi Paşa, Sivas'taki Temsil Heyetine her türlü araç ve gereçleri, yedirme içirmeleri kendilerinden olmak üzere bin kişilik bir güç çıkarabileceklerini bildirmişlerdi. Urfa, Siverek ve Viranşehir dolaylarındaki bütün aşiretler, Karakeçili ve Milli Aşireti olarak iki büyük grupta toplanıyor, bunlardan Karakeçi Aşireti'ni Cudi Paşa, Milli Aşireti'ni de İbrahim Paşa Oğulları adına Odabaşızade Mahmut Efendi temsil ediyordu.

Büyük felâket karşısında birleşen bu iki büyük aşiret grubu, kolayca Temsil Heyetinin ve Mustafa Kemal'in etkisi altına girmişti. Mustafa Kemal, Sivas'tan Cudi Paşa'ya:

— Eğer Fransızlar, Urfa'dan sonra Siverek'e doğru yürüyüşe geçerlerse ne yapacaksın? Diye sorunca Cudi Paşa, telgrafında ona şöyle karşılık vermişti:

— Bütün eli silâh tutan şehirli ve köylü halkla Siverek-Urfa sınırında Fransızların karşısına çıkacağını ve gerekirse Urfa'yı işgalleri altında bulunduran Fransızları burdan da atmaya çalışacağım.

Bu yiğitçe söze çok sevinen Mustafa Kemal, Sivas'tan ona sivil çekilmiş bir resmini göndermişti.

*

* *

İngilizler, Osmanlı ordularının bozguna uğrayarak hızla dağılması ve çekilmesi üzerine sahipsiz buldukları güney Türk şehirleri üzerine bir karakuş gibi atılmışlar, ilk atılımda Adana, Maraş, Antep gibi yıldız şehirleri işgal etmişlerdi. Bırakışmayla birlikte sürgünden eski yerlerine dönen Ermeni hemşehriler, İngilizleri coşkun gösterilerle karşılamışlardı.

İngilizler, Urfa'ya yerleşir yerleşmez, Ermeni yurttaşlar davranmış, giderken yitirdikleri canlı ve cansız malların yerine ellerine geçirebildikleri Türk mallarını zorla almaya ve sahiplenmeye başlamışlardı.

Urfa'daki Ermeni hemşehriler de başka yerlerdekiler gibi "Büyük Ermenistan" hülyası peşindeydiler. Ermeni okulları, alabildiğine bağımsız bir Ermenistan'da eğitim yapıyormuş gibi serbest davranıyor, son kerte Türk düşmanı çocuklar yetiştirmenin yanlış yolları üzerinde yürüyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nda yüz binlerce Ermeni yurttaşın dirimine mal olan Türkiye toprakları üzerinde Büyük Ermenistan kurmak amacıyla Çarlık Rusya'nın gizli niyetlerine hizmet etme siyaseti şimdi de onları büyük bir dayanışma içinde sürükleyen başlıca etkendi.

Yalnız bu kez onları sürükleyenler, İngilizlerle Fransızlardı.

Büyük savaş içinde bütün Ermeni yurttaşların silâhlandırılmış olması, büyük kötülükler doğurmuş ve bu küçük azınlık için hiçbir yabancı patron gözyaşı dökmemişti.

Rus orduları, Sivas üzerine doğru sarkmaya başladığı günlerde bütün Türkiye Ermenileri kışkırtıcılarının emrinde başkaldırmak için kulak kabartırken sürgün ve zorla göç ettirme felâketi başladı. Arabistan sınırlarına yakın oturanlar, canlarını kurtarabildiyse de pek çoğu, İttihat ve Terakki Hükümetinin korkunç kaygısızlığı yüzünden sürgün yollarında feda edilmiş insanlar durumuna düşerek eridi ve dirimlerini yitirdi. Aklı başında kişilerin gördüğüne göre tarih bir kez daha yineleneceğe benziyordu.

O zaman Suriye'ye kaçan ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ca dirimleri garanti edilen ve korunan on binlerce Ermeni, öç almak ve Türkiye'de bir Ermeni yurdu kurmak amacıyla İngiliz ve Fransızların yanı sıra silâhlanmış olarak Türkiye'ye geliyorlardı. İngilizler, geçici işgallerini sona erdirip de çekilip giderken Fransızlar, beş yüz kişiyi aşkın işgal gücüyle Urfa'ya gelmişler ve yanlarında sürgün Ermenilerden önemli bir grup getirmişlerdi. Fransız işgal kumandanlığıyla bu ilk Ermenilerin Urfa'ya yerleşmesinden sonra, Suriye'den çok önemli sayıda Ermeni kafileleri getirilmiş, bir tek Ermeni'nin bulunmadığı şehirde Ermenilerin sayısı altı bini bulmuştu. Hepsi de barut fıçısı gibi kinle ve öç alma hırsıyla dopdolu gelen bu zavallı insanlar, kendileri için yine kendilerinin ne büyük bir tehlike olduğunu ayırt edecek durumda değildiler.

Kısa görüşlü yabancı kumandanlarla kendi milletlerinin çıkarları için tehlikeli birer idealist olan Ermeni papazları, Türkiye'de yeni bir Ermeni dramı hazırlamakta sanki yarışıyorlardı.

Amerikalı J.K. Walker, Ermeni yurttaşların öç alma hırslarını pek bayağıca körükleyip duruyor, Fransızlar da ondan aşağı kalmıyordu. Fransız Cizvit papazlarıyla Yüzbaşı Sajo ve bütün Amerikan misyonerleri, Frerlerden Anj, Gabriyol, Rafael de bu kampanyada güçlerinin üstünde çaba harcamaktaydılar. Ellerinin altındaki şaşkın Ermeni azınlığını devlere karşı gidecek masal kahramanları gibi donatıyor, sonra ne olacağını bir an düşünebilmekten uzak bulunuyorlardı.

Fransız subayları, Küçük ve Büyük Ermenistan düşlerine ucuzdan destek olarak güzel Ermeni kızlarının elinden doğunun keskin ve güzel şaraplarını içiyorlardı.

Urfa'nın Türk hemşehrilerini çileden çıkaran bu tedirgin edici aşırılıklar yetmiyormuş gibi Paris'ten dokuz rahibe daha gelmiş, eski orkestrada tiz çığlıklar çıkarmaya başlamıştı.

Dokuz Fransız rahibesi, on iki yıldır burda Hıristiyanlığı yaymaya çalışan, Ermeni ve Süryani çocuklarını yem olarak kullanan Amerikalı rahibelerden Mis Holmes, Mis Valer, Mis Mansfield, Papaz Woodward ile Mr. Klomant'ın patronluğu al-

tında hızla Türkiye'ye ve Türklere düşmanlık propagandalarına başladılar. Eski haçlı savaşlarının kahramanı Papaz Pierre-L'Hermite'in mezarından bulup çıkardıkları parolaları, altın suyuna batırarak yeniden birer büyülü ok gibi kullanıyorlardı.

Emperyalistlerin bu öncüleri, Türk Mahallelerine de dalıyor, oralara da tatlı ilâçlar biçimine sokulmuş iksirleri içiriyorlardı.

İşgal kumandanı Kapiten Sajo, bu misyonerler örgütüyle el ele çalışıyordu. Onun kargaları, o denli çoğalmaya başlamıştı ki artık Türk Mahallelerinde bir sineğin kanadı vızıldasa onun kulağına gidiyordu. İşte, böyle bir ortamda kurulan ve şimşek gibi yayılma eğilimi gösteren Ali Rıza Bey'in başında bulunduğu Müdafaayı Hukuk Örgütü, çabucak Kapiten Sajo'nun kulağına gitmiş, derneğe girmiş olan üyelerin dirimi tehlikeye düşmüştü. Binbaşı Ali Rıza Bey, bin türlü güçlükle Siverek'e dek varabilmiş, Cudi Paşa'lara sığınmıştı.

Bu sırada Kozan'da Kuvayı Milliyeciliği meydana çıktığından, Yüzbaşı Tayyarda'nın Koloneİ Bremond'a yaptığı aracılıkla Urfa jandarma kumandanlığına atanan Yüzbaşı Ali Saip Bey oraya varmış, görevine başlamıştı. Ali Saip Bey, Urfa'ya vardığında Mustafa Kemal'ce ve Diyarbakır kolordu kumandanlığınca desteklenen bir Kuvayı Milliyeci militan durumundaydı. Ali Rıza Bey'in kaçışı ve Ali Fuat Bey'in tutuklanarak Kuvayı Milliyeci damgası yemesi yüzünden eski örgüt dağılıp gitmişti. Ali Saip Bey, Urfa'ya gelir gelmez, yeniden işi ele aldı ve en yakınlarının düşüncelerini yoklayarak kuracağı Müdafaayı Hukuk Derneği'nin ilk üyelerini toplamaya başladı.

Ali Rıza Bey'in örgütünde yer almış bütün eşraf ve aydınlar ve Teğmen Hulusi Bey, yeni örgütte de yer aldılar. 15 Ocak 1920 günü çok gizli bir toplantı yapıldı ve Müdafaayı Hukuk Örgütü böylece kurulmuş oldu. Ne var ki Yüzbaşı Sajo'nun kargaları her yana dal budak saldığından bu yeni örgüt de çabucak gammazlandı. Ali Saip Bey de tıpkı Binbaşı Ali Rıza Bey gibi soluğu Siverek'te, Cudi Paşa'nın konağında aldı.

Böylece Kuvayı Milliyecilik Urfa'da epeyce sempatizan bulmuş olmakla beraber sürekli ihbarlar ve düşüncelerin dağınık olması yüzünden hiçbir silâhlı örgüt kurulamıyordu.

Yüzbaşı Sajo'nun elinin altında silâhlanmış olduğu anlaşılan altı bin Ermeni ve beş yüz elli de karışık ırklardan Fransız askeri vardı.

Artık, iyice anlaşılıyordu ki Urfa, bunca değerli çocuklarıyla da kendi kendini kurtaramayacaktı. O, ancak dışarda örgütlenecek silâhlı Kuvayı Milliyeci güçlerle kurtarılmaya çalışılacaktı. Ali Saip Bey, Siverek Kuvayı Milliye evlerine sığınarak dirimini kurtardıktan sonra yeniden davrandı ve Mustafa Kemal adına Urfa'yı Fransızlardan kurtarmaya gelmiş bir görevli olarak atlı toplamaya ve örgütünü büyütmeye çalıştı.

İşte Siverek'te, Urfa'ya yapılacak saldırı hazırlanırken Mustafa Kemal'den gelen buyruk üzerine Ali Saip Bey, Urfa'ya saldıracak gücün kumandanı olarak benimsenmişti.

Ali Saip Bey, dostu Badilli Aşireti Reisi Sait Beyin köyünden alacağı yüz - yüz elli atlı ile Siverek'ten yola çıkan atlıları Karaköprü'de bekleyecek, böylece büyük bir güçle Urfa üzerine yürünecekti. Alınan en önemli karar da bu saldırının bir baskın biçiminde olmasıydı. Şehre gizlice girilecek, Fransızlar meydana çıkınca hepsinin üstüne ateş edilerek ortadan kaldırılacak, böylece ucuz bir zafer kazanılmış olacaktı.

Siverek Müdafaayı Hukuk Derneği'nin toplantısında varılan bu karara göre Karaköprü'ye varan Siverekli savaşçılar, Ali Saip Bey'i orda göremeyince şaşırdılar. Sonra, durumu öğrenmekte gecikmediler. Ali Saip Bey, arkadan gelen bu büyük atlı grubunu ve Siverek Müdafaayı Hukuk toplantısında verilen kararı hiçe sayarak elindeki yüz elli atlı ile Yüzbaşı Sajo'nun beş yüz elli kişilik askerine bir gösteride bulunmuş ve ona şöyle bir ültimatom vermişti:

Gerek Wilson Prensiplerine ve gerekse Mondros Bırakışması hükümlerine karşıt olarak sebepsiz yere memleketimizi işgalinizi, millet şiddetle ret ve protesto eder ve kısa bir süre içinde bulunduğunuz yeri boşaltmayacak olursanız zorla çıkarılmanıza başlanacağından bu yüzden akacak kanların sorumluluğu bütünüyle sizin olacaktır."

Bu ültimatoma karşı Kapiten Sajo şöyle bir korkutma bildirisi yayımladı:

"— Üzerinde silâh bulunan bir adam soru sorulmadan kurşuna dizilecektir. Bir kargaşalık sırasında ölecek her Fransız erine karşılık yerlilerden iki adam kurşuna dizilecek ve bunlar kur'a ile seçilecektir. Bir evden silâh atılırsa o ev yakılacaktır. Osmanlı hükümeti memurlarının böyle bir olay sırasında yönetim hakları ellerinden alınacaktır. Küçük bir olay çıkacak olursa sokaklar, makinalı tüfek, bomba ve gazlı mermilerle ateş altına alınacaktır."

Siverek Kuvayı Milliye atlıları, Ali Saip Bey'in atlılarıyla birleşip Karaköprü Deresi'ni izleyerek Sirrin yoluyla ilerlediler ve akşam karanlığından yararlanarak 8 Şubat'ta Harran ve Bey Kapılarından Urfa'ya girdiler. Şehrin Kuvayı Milliye yanlısı ileri gelenleri, atlıları tımar ettirip ahırlara çektirerek savaşçılara güzel ve sıcak yemekler çıkardılar.

Fransızlar, bu çok kalabalık Kuvayı Milliye atlılarını gördülerse de hiç kımıldamadılar; görmemiş gibi davrandılar. Oysa Kapiten Sajo, daha Siverek'te gürültüsü ayyuka çıkan saldırı hazırlıklarında bulunulurken, habercilerden durumu öğrenmiş ve siperler kazdırmaya ve savunma için göze çarpan çalışmalara başlamıştı. Üç gündür at üstünde doksan kilometre yol almış olan savaşçılar, yemeklerini yedikten sonra, nöbetçilerini dikerek sıcacık odalarda ve pufla gibi döşeklerde derin bir uykuya daldılar. Bütün Urfa'nın dolaylarından ve içinden hiçbir silâh sesi gelmemişti. Savaşçılar, sabah kahvaltılarını da ettikten sonra grup grup ana gücü aramak üzere sokaklara döküldüler. Ali Saip Bey, Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin Bey'le atlıların en önünde şehre girdiği halde atlıların çoğu onu tanımıyordu. Bütün savaşçılar toplandıktan sonra Ali Saip Bey, Mehmet Emin Bey'le birkaç atlı reisini daha yanına alarak jandarma dairesine doğru yürüdü.

Şehrin hemen yarısı Kuvayı Milliyecilerin silâhlı işgali altında olduğundan Ali Saip Bey'le arkadaşları, hiçbir karşı koymaya uğramadan içeri girdiler. Daireden çıkarılan silâh ve cephaneler, aşiret ağaları arasında bölüştürülmeye başlandı. Bu arada Urfa Müdafaayı Hukuk Derneği, Kuvayı Milliye'nin

yedirip içirilmesi için çabucak bin altın lira topladı. Halk da bir tek silâh patlatmadan Urfa'ya giren Kuvayı Milliyecileri nasıl ağırlayacağını bilmiyor, elindeki en güzel yemekleri onlara hazırlıyordu. Herkes sokaklara dökülmüş, Kuvayı Milliyecilerle yan yana ve sarmaş dolaştı. Müdafaayı Hukuk Derneği, hemen Urfalı gençlerden " Çanakkale Müfrezesi " adlı bir savaşçı gücü devşirmek üzere davrandı.

Bütün Ermeni hemşehriler ve Urfa'yı kendilerinin yönettiğini sanan misyoner takımı, evlerine ve sığınaklarına çekilmiş merak ve kaygı içinde bekleşiyorlardı. Şehir, sayısız gibi görünen silâhlı aşiret insanları ve kalpaklı Kuvayı Milliyecilerce kuşatılmış, yarısı da yine Ali Saip'in buyruğundaki müfrezelerce işgal edilmişti. Şu sırada Urfa'yı kuşatan güçler arasında yüz elli kişilik Milli Aşiret Müfrezesi, iki yüz elli kişilik Mehmet Emin Bey'in Müfrezesi, yüz elli kişilik Bucak Aşireti Reisi Mehmet Ağa'nın Müfrezesi, iki yüz elli kişilik Badilli Aşireti Reisi Sait Bey'in Müfrezesi göze çarpıyordu. Aneze Aşireti Reisi Hacim Bey'in buyruğunda bulunan müfreze altı -yüz kişilikti ve bu kalabalık müfrezenin içinde Dökerli Aşireti'nin Reisi Bekir Ağa'nın, İndelli Aşireti Reisi Bozan Ağa'nın müfrezeleri bulunuyordu. Şınahlı Aşireti de kuşatmaya yüz atlı ile katılmıştı.

Depodan çıkarılan silâh ve cephaneler dağıtıldığı sırada jandarma kumandanlığı dairesinin arkasındaki dar yoldan tüfek dağıtılan meydana doğru bir Fransız asker arabası geliyordu. Henüz, bunun neden geldiği anlaşılmamıştı ki bir jandarma eri, tüfeğini çevirip içindeki bütün kurşunlarını bu arabayı sürenlerle atların üzerine boşalttı. Arabacıyla, atların yere yuvarlandığı görüldü. Savaşçılardan birkaçı:

— Vuruldu, düştü, düştü! Diye bağırıştı.

Bu sırada Fransızlar da daha önce evlerde meydana getirdikleri mazgallardan ateş etmeye başladılar. Silâhların bölüştürülmesi işi de henüz bitmemişse de bir olupbitti olan savaşı benimseyen Kuvayı Milliyeciler, birer köşeyi siper alarak gördükleri hedeflere kurşun yağdırmaya başladılar.

Düşman, anlaşılıyordu ki günlerden beri savunma tertibatı almış, hazırlanmıştı.

Urfa'daki Fransız taburu on sekizinci Cezayir Alayının bir parçasıydı. İçlerindeki yüz Fransız dışında hepsi de Arap ve Müslüman'dı. Bunlar, garnizon ve tabur kumandanı Hojer'in buyruğu altındaydı. Kapiten Sajo ise işgal kumandanıydı. İşgal taburu, şehrin kuzeyindeki bir tepede, geniş bir alan üstünde barınıyordu. Gelirken Halep'ten getirdikleri altı bin Ermeni de Fransız işgal gücünün silâhlı yardımcısıydı.

Silâhlar karşılıklı patlıyor ve kurşunlar yumuşak ak Moskof taşından evlerin duvarlarını çiçek bozuğuna çeviriyordu. Kurşunlar, çoğu zaman bu yumuşak taşlara saplanıp kalıyor, ince bulduğu yerlerden kolayca öte yana geçebiliyordu.

Anadolu halkının "gücük" dediği Şubat, beklendiği gibi birdenbire huyunu göstermişti. Dün akşamdan beri başlayan korkunç ayaz, şimdi yerini sıkı bir kara bırakmıştı. İlk önce poyrazın şiddetle savurduğu seyrek taneler olarak düşen kar, birden hızlanıp yoğunlaşmış, bir anda yerleri ve evlerin damlarını ağartıvermişti.

Fransız askerleri Türk evlerinin yanı başında bulunan bütün Ermeni evlerini mazgallayarak sağlam birer savunma yuvası yapmışlardı. Karşılıklı ateş başlar başlamaz, Kuvayı Milliyeciler de grup grup ön evlere girerek mazgal delikleri açtılar ve karşılarındaki düşman namlularının uzandığı mazgal deliklerine karşı namlularını yerleştirdiler.

Mahmut Nedim'in kocaman konağını işgal ederek mazgallayıp kaleye benzeten Fransızlara en yakın bir siperden karşılık vermek üzere otuz Siverekli savaşçı da tam bu evin karşısına düşen Şakir Efendi'nin evini işgal etti ve ak Moskof taşlarında kolayca mazgallar açtılar. Böylece mazgal savaşı sürüp giderken bir başka kesimde çarpışan Siverekli Sakıp'ın diz kapağının parçalandığı ve Karakeçi Bucağı'na bağlı Garbi köyünden Hasanoğlu Musa'nın şehit düştüğü işitildi. Her iki savaşçıya değen kurşunlar da Moskof taşlarını delerek gelmişti. Duvarı delip geçen kurşun Musa'nın kafasını da delip geçmişti. Savaşın ilk günü bir yaralı bir ölü vardı. Ali Saip Bey, şehrin dışında siperler kazdırarak milisleri buraya yerleştirdi. Böylece Fransızlara dışardan yardım gelemeyecekti.

Kuvayı Milliyeciler, Urfa'ya gireli dört gün olmuşsa da hâlâ Fransızların şehri bırakıp gideceklerini gösteren bir belirti yoktu. Ali Saip Bey, Fransızlara şehri boşaltmalarını bir daha bildirdi. İşgal kumandanlığı buna şöyle karşılık verdi:

- Askerî güçler, ancak Fransız hükümetinin buyruğuyla burdan ayrılabilir. Bırakışmayı imzalayan ne benim ne de sizsiniz. Sorumluluktan kendinizi koruyunuz.

Yine eskisi gibi karşılıklı tüfekler konuştu durdu. Şubat, ortalığı kasıp kavuruyordu. Korkunç bir kar yağışı millete göz açtırmıyor, hedefleri göstermiyordu. Siperlerdeki savaşçıların parmakları donuyor, soğuktan gözleri yaşarıyordu. Ali Saip Bey, Fransızların su aldıkları derenin yolunu değiştirerek onları susuz bıraktı.

*

* *

Kuşatılmış olan Fransızlarla bağlantı kuran Ermeni fedaileri, tam birer Fransız askeri gibi Türklere karşı çarpışıyordu.

Fransızlarla Ermenilerin bağlantı merkezleri de Bediüzzaman Karakolu'ydu. Burası, Türk savaşçılarının tuttukları hiçbir noktadan görünmüyordu. Bu yüzden uzaktan uzağa burası bir bağlantı merkezi olmaktan çıkarılmalıydı. En gerekli çare buranın silâh gücüyle ele geçirilmesiydi. Bunu düşünen Kuvayı Milliye kumandanlığı, 21-22 Şubat gecesi buranın işgalini buyurdu. Siverek savaşçılarının bulunduğu yer, Bediüzzaman Karakolu'na en yaklaşık çıkış noktasıydı. Baskın burdan yapılacaktı. Akşam karanlığı bastıktan sonra Bucak Müfrezesi Kumandanı Ramazanoğlu Mehmet'le İzollu Aşireti Reisi Bozan Ağa, müfrezeleriyle çıkış noktasına vardılar.

Kar alabildiğine yağıyor, korkunç bir tipi hiç kimseye göz açtırmıyordu. Bütün yollar, geçitler, kalın bir kar örtüsü altında yitmiş gitmişti. Bediüzzaman Karakolu'na yapılacak baskını Bozan Ağa yönetecekti. Her iki müfrezenin kumandanlığı ona verilmişti.

Siverekli Ramazan Ağa oğlu Mehmet Ağa, savaşçılarına şöyle ünledi:

— Arkadaşlar, bize verilen görevi yapmak borcumuzdur. Ölmek var, dönmek yok. Sizi göreyim. Siverek'in ve Sivereklilerin adını da yükseltmek yine boynumuzun borcudur.

Savaşçılar:

— Geri dönersek namus bize ar olsun, karılarımız bizden boş olsun! Diye bağırdılar.

Savaşçılar, hem savaş heyecanının, hem de soğuğun şiddetinden titriyor, donmamak için oldukları yerde tepiniyor, içtikleri sigaraların ateşini avuçlarında saklayarak düşmana hedef göstermemeyi de unutmuyorlardı.

Bu sırada Bozan Ağa'nın kalın ve güçlü sesi Şakir Efendi evinin avlusunu dolduran savaşçıları yerinden oynattı:

— Allahaısmarladık, hakkınızı helâl edin! Gidenler, kalanlarla helâlleşerek tek sıra uzaklaşıp karların arasında gözden yittiler. Vakit yatsıya gelmişti. Şehirde ara sıra işitilen silâh seslerinden başka hiçbir gürültü yoktu.

Bozan Ağa, keşif kollarını çıkararak güvenlik tertibatını aldıktan sonra müfrezesiyle karları dizleye dizleye ilerlemeye başladı. Yanında on üç yaşlarında yürekli bir küçük savaşçı da götürüyordu. Ak çarşaflara bürünmüş olan müfreze, Bediüzzaman Karakolu'na yaklaşmışsa da hiçbir kımıltı duyulmuyordu. Bozan Ağa, cebine doldurduğu çakıl taşlarını elindeki sapanla birer birer karakola atmaya başladı. Yine hiçbir canlılık belirtisi gözükmedi. Bunun üzerine Bozan Ağa küçük delikanlıyı keşif için ileri sürdü. Çocuk, çevreyi kolaçan edip orada insan olmadığını anladı. Bunun üzerine Bozan, arkadaki müfrezeyi çağırtarak karakola girdi. Kırk silâhlıyı karakolda bırakan müfreze kumandanı, yirmi savaşçıyı alarak Bediüzzaman Türbesi'ne gitti. Bozan Ağa'nın anladığına göre karakola bu gece mutlaka Fransız ya da Ermeniler gelecek ya da burdan birbirlerine gelip geçeceklerdi.

Bozan Ağa, Bediüzzaman Türbesi'ne giderken hem kendisinden, hem de karakoldakilerden önce gelecek düşmanı görebilecek bir yerde bulunan Hızmalı köprüye de beş gözcü bırakmıştı. Bu gözcüler, düşmanın karakola doğru geldiğini he-

men Bozan Ağa'ya bildirdiler. Bozan Ağa, gelecek düşmanın kendi hizalarını geçinceye dek ateş açmamalarını karakolda pusuya yatan adamlarına bildirdiğinden onlar da ilerleyen düşman askerlerine karakola kırk-elli metre yaklaşıncaya dek ateş açmayarak Bozan Ağa'nın vereceği ateş işaretini beklediler. Bozan Ağa'nın verdiği işaretle hem Bediüzzaman Türbesi'nden hem de karakoldan silâhlar patlamaya başladı. Pusuya düştüğünü anlayan ve nereye ateş edeceğini bilmeyen düşman askerleri, işin kolayını kaçmakta buldular ve çil yavrusu gibi dağıldılar.

Bozan Ağa, biraz sonra adamlarıyla olay yerine vardığında karlar üzerinde on ölünün yattığını ve can çekiştiğini gördü. Sonra, karakolda ve türbede savunma için yapılacak işlere girişildi. Bir yandan Bozan Ağa'nın beraberinde getirdiği kocaman matkapla karakolun ak Moskof taşından duvarları delinerek mazgallar açılıyor, bir yandan da türbe duvarı gelecek kurşunlar işlemesin diye taş yığılarak kalınlaştırılıyordu.

Böylece, Fransız birliği şehir dışından kuşatıldığı gibi şehir içinden de kuşatılmış oluyordu. Ermenilerle aralarındaki bağlantı kesilmişti.

*

* *

Kuvayı Milliye Kumandanlığı, Bediüzzaman Karakolu'nun kolay ele geçirilmesinden Gülaplı Tepe'nin de alınmasını buyurmuştu. Burada bir yumak düşman askeri yerleşmiş, bulunduğu egemen noktadan kolay hedeflere kurşun yağdırıp duruyordu. Bu yüzden bu tepenin ele geçirilmesi gerekmişti.

Gündüz gözüyle Siverekli savaşçılardan gözü pek bir grup seçildi. Bunlara Urfa yerlilerinden savaşçılar katılarak bir baskın müfrezesi meydana getirildi. Kamuflaj için hepsine ak gömlekler giydirildi. Kar, yerde diz boyu idi. Hâlâ da durmadan yağıyor, açık ovayı yalayarak gelen dondurucu poyraz rüzgârı, kurtların yararlanacağı tipili, dumanlı bir hava yaratıyordu. Savaşçılar, yatsı vakti keşif kollarını çıkardılar, arkadan aralıklı tek sıra olarak öndekilerin açtıkları çığırdan ilerlemeye

başladılar. Karın kalınlığı elli-altmış santimi bulduğundan savaşçılar dizlerine dek gömülerek gidiyorlardı. Fırtına ve tipi bir ara öyle şiddetlendi ki şimdiye dek böyle bir kar yüzü görmemiş olan güney çocukları yiğitliği ölüme dek götürmeyerek geri dönmek zorunda kaldılar.

Cevherzade Ömer'in buyruğundaki baskın grubu, ertesi akşam yatsı vakti yine yola çıktı ve dün akşam çiğneyerek açtıkları çığırdan yararlanarak Gülaplı Tepe'ye dek sokuldu. Ansızın düşmanın üstüne atılan savaşçılar, birçoklarını öldürdüler, bir bölümünü de Karaköprü yönüne doğru kaçırdılar. Bu başarılı bir baskın olmuştu. Birçok silâh, araç ve gereç ele geçti. Ertesi gün de Karaköprü yönüne kaçan Fransız askerleri yakalanarak şehre getirildi. İçlerindeki yaralılar Türk yaralılarıyla yan yana bir koğuşa yatırıldılar.

Günden güne artan yaralıların yaralarını saracak pansuman bezi ve pamuk yetişmez olmuştu. Cudi Paşa bu iş için tanıdığı Diyarbakır eşrafına birçok telgraf çektiyse de istenenler bir türlü gelmedi. Elli gümüş mecidiye gönderilince istenen maddeler geldi. Diyarbakır eşrafı, yurt için kanını akıtanların sırtından, az da olsa ticaret yapmaktan kendini alamamıştı.

Bütün korkunçluğuyla sürüp giden kış bir ayak önce sonuç almak zorunda olan Türk savaşçılarını daha çok üzüyor ve kaygılandırıyordu. Fransızlar, mazgallanmış sıcak konaklara çekilmiş, mermi üstüne mermi yakarak savunmayı uzatmak ve dışarıdan gelebilecek yardımı beklemekten başka bir şey düşünmüyorlardı.

Kale gibi sağlam evlerden eldeki kaval tüfeklerle düşmanı söküp atmak ham bir hayaldi. Savaşın tanrısı olan topu kullanmadıkça bu olacak bir işe benzemiyordu. Kuvayı Milliye kumandanı Ali Saip Bey, Cudi Paşa ve Mahmut Efendi, Ankara ile birlikte türlü yerlere başvurarak top istediler. Bu sırada Türkiye'nin dört bucağında ateş bacayı sarmıştı. Dört yandan savaşçılar top, tüfek ve cephane istiyorlardı. Ne yazık ki Ankara'nın elinde bunlardan hiçbiri yoktu. En sonra, ölesiye beklenen bir top ve cephane Siverek'e dek gelebildiyse de bu kış

kıyamette bunu, doksan kilometrelik karla kaplı yol üzerinden Urfa'ya hangi babayiğit götürecekti?

Siverek Kuvayı Milliyesini destekleyen halk, Nizamiye alay karargâhına saldırarak bir türlü yola çıkarılamayan topu ve cephanesini ele geçirdi. Adliye dairesindeki şimdiye dek türlü suçlar dolayısıyla mahkemece el konmuş binlerce silâhı da ele geçirerek Urfa'ya götürüp savaşçılara verdi.

Halkın omuzlarında taşıdığı top ve cephaneler Urfa'ya ancak altı günde getirilebildi. Bu bir tek topun bile şehre varışı bütün savaşçılarla birlikte halka da bir bayram havası yaşatmaya başladı. Artık zafer çantada keklikti. Bu topla düşmanın sığındığı evler birer birer yıkılacak, hepsi az sonra tütsü verilmiş arılar gibi dışarı dökülecekti.

Evet, modern savaşın bu gür sesli tanrısı, bu güzel top ilk olarak mazgallarından aralıksız ateş püsküren Mahmut Nedim'in evine sığınmış olan düşmanın karşısına dikilecek ve kalelerin yıkımına ilkönce burdan başlanacaktı.

Kuvayı Milliye Kumandanlığı, topun ilk ateşlenmesiyle birlikte düşmana karşı genel bir saldırıya geçecekti. Top, canlı bir şey gibi seviliyor, okşanıyor, tımar edilir gibi yağlanıyor, siliniyor, parlatılıyordu.

KAHRAMANLAR ŞEHRİ

Bütün bu milyonlarca insan kütleleri, şunun ya da bunun tutsaklık ve zillet zincirlerini kırabilecek insanlık erdemlerini elde etmelidir.

-Mustafa Kemal-

1919 yılı Aralık ayının başında Mısır'daki Seydi Beşir Türk Tutsakları Kampı'nda büyük bir canlılık ve sevinç göze çarpıyordu. Burada İngilizlerin yıllarca önce esir ettiği Türk asker ve subayları bulunuyordu. İngilizler artık Mondros Bırakışması hükümlerine göre bütün Türk tutsaklarını serbest bırakıyorlardı. Bu işte geç bile kalmışlardı. Mısır'ı kasıp kavuran sıcaklar geçip gitmiş, kampa doğru yeşil Anadolu yaylasını yalayıp gelen serin rüzgârlar esmeye başlamıştı.

Kamp müdürü, bütün tutsakları sıraya dizmiş, yoklama yapıyordu. Subaylar listesinde Mehmet Sait diye künyesi okunan yerden yığma, geniş omuzlu, büyük başlı, değirmi ak yüzlü, iri kara gözlü ve kırk yaşlarında bir subay elindeki bavuluyla kampın kapısında bekleyen asker kamyonuna bindi ve öbür arkadaşlarının arasına sıkıştı. Sonra, trenle İskenderiye'ye dek gitti. Orada onları Türkiye'ye, İstanbul'a götürmek üzere bekleyen bir İngiliz vapuruna bindirildi.

İngilizler, hepsinin torbalarını Nestle sütü, hurma, portakal ve et konserveleriyle doldurmuşlardı.

Gemi kalkıp da denizin serinliği başlayınca, yüzünde hazla çölün yakıcı ve kavurucu havasından kalıntılar taşıyan Teğmen Mehmet Sait, kendini hemen kuzeyin serin yeşillikleri içinde, eş ve dost arasında duydu.

Gemi, dumanlar savurarak kıyın kıyın kuzeye doğru gidiyor, Akdeniz'in kocaman ölü dalgaları, onu kimi zaman bir fındıkkabuğu gibi oynatıyordu.

Mehmet Sait de arkadaşları gibi bozguna uğratılmış ve yenilmiş, işgal edilmiş Türkiye'de kendisini mutlu insanların ve mutlu günlerin beklemediğini biliyorsa da orada çoluk çocuğu vardı ve belki de daha bin kat çetin yurt görevleri öteki arkadaşları gibi kendisini de bekliyordu. Ama yurt topraklarına varmak, onun taşını toprağını bir ayak önce öpmek için yanıp tutuşuyorsa da bindikleri geminin kaplumbağa gibi gittiğini sanıyor, can sıkıntısından patlıyordu.

Neyse, yola çıkışlarından on üç gün sonra 13 Aralık 1919 günü İngiliz gemisi İstanbul Limanı'nda demirledi. Mehmet Sait Bey'in gözleri, Üsküdar ve Dolmabahçe önlerinde yatan kül rengi deniz ejderhalarına, dretnot ve zırhlılara içinden kan ağlayarak baktı. Evet, ancak yürekli bir insan bu görünüşe dayanabilirdi. Karaya çıkınca yere yatıp toprağı öpmeye and içtiği halde bu işi yapamadı. Şundan ki burda toprak adına hiçbir şey olmadığı gibi burası tutsak bir topraktı. Belki dudaklarını süreceği yağlı ve çamurlu taşları her gün binlerce düşman çizmesi ve postalı çiğniyordu.

Elindeki bavuluyla bir faytona atlayarak dosdoğru Harbiye Nezaretine gitti. Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa, etli ve tombul yüzü, iri yarı gövdesiyle bürosunda oturmuş, ona bakıyordu. İngilizlerin kendisini tutup Malta'ya sürgün edeceklerini sezmekte olan paşa, bugünlerde Anadolu'daki Kuvayı Milliye'nin işine daha çok yaramak, yurtseverce işlerde daha canla başla çalışmak için hazırlıklı bir ruh ortamında bulunuyordu. Sabahtan beri Seydi Beşir Kampı'ndan gelen bir sürü subaya iş bulmuş, hepsini görevleri başına göndermişti. Mehmet Sait'in de Antepli olduğunu anlayınca onu da memleketine yakın bir yerde görevlendirmek babacanlığında bulundu ve onu Birecik Askerlik Şubesi Başkanlığına atadı.

Mehmet Sait, Mersinli Cemal Paşa'nın elini öperek yola çıkmak üzere ayrıldı. Mehmet Sait ve arkadaşları daha Seydi Beşir Tutsak Kampı'ndayken Türkiye'de bir ayaklanma başladığını ve bunun liderliğini Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığını biliyorlardı. Mehmet Sait daha vapurdayken nerde olursa ol-

sun gidip Mustafa Kemal'i bulmayı aklına koymuştu. Onu ta Trablusgarp İtalyan Savaşı'ndan tanıyordu. O da Enver ve Mustafa Kemal Beyler gibi oraya gönüllü olarak gidenlerdendi. Yalnız, Anadolu yolculuğunu güven altına almak üzere Mersinli Cemal Paşa'dan bir memuriyet istemiş, böylece biraz da yol parası koparmanın yolunu bulmuştu. Yoksa bu günlerde gerek İngiliz ve padişahçılar, gerekse Kuvayı Milliyeciler, Anadolu'ya kuş uçurtmuyorlardı.

Bu korkunç çift barajı kolayca aşmak için Birecik Askerlik Şubesi Başkanlığı bulunmaz nimetti. İstanbul'dan trene binen Mehmet Sait Anadolu'ya girdikten sonra yön değiştirerek güneye gideceğine trenden indi ve Orta Anadolu'nun içine doğru yolculuğunu sürdürdü. Korkunç karakış, Orta Anadolu'yu kasıp kavuruyordu. Anadolu kışını kalın bir kürk gibi sırtına çekmiş olan Sivas'a varıp da Mustafa Kemal'in Sultanî Mektebi'ndeki küçük ve sıcak odasına girdiğinde buraya dek çektiği bütün zahmetleri unuttu.

Mustafa Kemal 1911 yılında Derne'deki karargâhında takım kumandanlığı yapmış olan Mehmet Sait'i hemen tanıdı. Ondan sonra, Yedinci Orduda ve Yıldırım Orduları Grubu'nda epeyce karşılaşmışlardı. Mustafa Kemal, eski tanıdıklarını ve daha çok kendi üstünde fedakâr ve iyi insan etkisi bırakmış olanları, hiçbir vakit unutmazdı. Mehmet Sait, Mustafa Kemal'den dört yaş daha büyükse de, bütün kahırlara karşın çökmemişti. Ancak onun yaşında görünüyordu.

Mehmet Sait, buraya görev almaya geldiğini söyleyince, Mustafa Kemal çok sevindi. Eski adamlarının gelip kendinden görev istemeleri onun moralini daha da kamçılıyordu.

Mustafa Kemal, birçok karargâh arkadaşının yanında Seydi Beşir Kampı'nda geçenleri Mehmet Sait'in ağzından uzun uzun dinledikten sonra kendisi de Batı ve Güney Cepheleri üstüne bilgi verdi. Kilikya'nın, Maraş'ın kurtarılması için giden Tufan Bey'den, Doğan Bey'den, Kılıç Ali Bey'den söz etti. Yüzbaşı Osman Bey'in adını nasıl Tufan'a, Binbaşı Kemal Bey'inkini nasıl Doğan'a, Yüzbaşı Ratip Bey'inkini nasıl Si-

nan'a çevirdiklerini, böyle adların halkın dilinde daha kolay döneceğini anlattı.

— Sen de memleketin olan Antep'i Fransızlardan kurtaracaksın. Senin adın da bundan sonra Şahin olsun, dedi. Doğan, Tufan, Sinan, Şahin ve Kılıçlar Güney Cephesi'ni düşmandan temizlemekle görevlisiniz. Size verebileceğimiz ancak başarı ve dostluk dileklerimizdir. Tıpkı bizim burada yaptığımız gibi siz de orada her şeyi kendiniz yaratacaksınız. Parayı, silâhı, adamı kendiniz bulacaksınız. Haydi, şimdi uğurlar olsun. Ölmez kalırsak yine böyle toplanır, savaştan sonra bu acı günleri tatlı tatlı anarız.

Şahin Bey, cebindeki Birecik Askerlik Şubesi Başkanı Mehmet Sait'in atanma buyruğuna sıkıca sarılarak Antep'e doğru yola çıktı.

*

* *

Şahin Bey, bir kira atının üstünde Kilis'ten Antep'e gidiyordu. Küçük Kızılhisar boyun noktasına tırmanırken biraz sonra göreceği güzel doğa parçasını düşündükçe yüreği daha hızlı çarpıyor ve içinde uzun, eskimiş, mayalanmış üzüntü ve acılarla yepyeni bir sevincin karışımından meydana gelen sıcak duygular kaynıyordu. Boyunun üstüne çıktığında atını durdurdu ve gözün alabildiğine yayılan ve uzanan memleketine göğüs geçirerek baktı.

Bu şehri ne çok sevdiğini şimdi anlıyordu. Orada genç bir kadınla altı yaşında bir de erkek çocuk kendisini bekliyorsa da şu sırada kendisinin Antep yolunda ve bu güzel tepe üstünde bulunduğunu ölseler akıllarından geçiremezlerdi. Şundan ki o hâlâ Mısır'da tutsak olarak biliniyordu. Şehre birdenbire girişi, hem çoluk çocuğu hem de bütün tanıdıkları şaşırtacaktı. Bir sigara yakarak Antep'e baktı. Ak taştan yapılmış köşkler, üzüm bağları, sebze bahçelerinin zengin yeşilliği ortasında parlıyordu. Çevresi, bütün üzüm bağları ve sebze bahçeleriyle yemyeşil ve kalın bir kuşak gibi çevrilmiş ve üç küçük tepe üstüne kurulmuş olan güzel Antep'e bir daha doya

doya baktı. Ne güzel bir şehirdi bu. Nasıl olmuştu da çocukluğunun ve gençliğinin acı tatlı anılarıyla süslenmiş bu güzel şehirden böyle yirmi yıl uzaklarda kalmıştı?

Her iki yanında güzel yazlık köşkler bulunan Amerikan Koleji, daha arkada Türk Memleket Hastanesi, İçkale Harabelerine tepeden bakan birkaç katlı ak yüzlü evler, sonradan adı Türk Tepe olacak olan Kürt Tepe, sülün gibi ak minareler, Gregoryen Kiliseleriyle Katolik Kilisesi, iri kıyım gövdeleriyle uzaktan gözü dolduruyordu.

Şahin Bey, her iki yanı sık ve iyi besli dut ağaçlarıyla çevrili yoldan şehre girmek üzereydi. Artık, mevsim gereğince dutların yaprakları dökülmüşse de yerler yeşil çimenlerle örtülüydü. Şahin Bey, bu güzel dutlu yoldan Antep şehrini iki büyük bölüme ayıran geniş caddeye girdi.

Yolun doğusunda Türk Mahallesi, batısında da Ermeni Mahallesi yükseliyordu. Bu mahallelere ana caddeden ayrılan bütün yollar, plânsız bir biçimde yapıldıklarını gösterircesine ince, dar ve eğri büğrü uzuyordu. Gerek Türk, gerekse Ermeni Mahallelerindeki bütün evler, ak ve esmer yumuşak taştan yapılmış, üzerleri de çoğu yerde Marsilya kiremitleriyle örtülmüştü. Kimi evlerin üstleri düz ve teras olarak yapılmıştı. Özet olarak, Antep yaşanacak bir şehirdi.

Dışardan hiçbir şey görünmüyorsa da şehrin içi kaynıyordu. Şahin Bey, bunu bilerek buraya geliyordu. Fransız sömürgecilerini bu doğduğu güzel şehirden kovacaktı. Mustafa Kemal'e, eski kumandanına bunun için daha birkaç gün önce Sivas'ta söz vermişti.

*

* *

Şahin Bey, doğruca evine gitti. Karısı Zeynep'le altı yaşındaki oğlu, onu görünce bayağı korktular. Hiç beklemedikleri bir zamanda karşılarında kalpaklı bir subay bulmuşlardı. Şahin Bey, soyunup dökündü. Yoksul evine hısım akraba sökün etti, ev sabahlara dek doldu boşaldı.

Şahin Bey, (Mehmet Sait) doğma büyüme Antepliydi. Dellâkoğulları denen bir soydan geliyordu. Bostancı Mahalle-

si'nde doğan Şahin Bey, dört yaşındayken babası Abdullah'ı yitirmiş, annesi Ayşe henüz pek genç bir kadın olduğundan Elbeylioğlu Abdülkadir Ağa'yla evlenmek zorunda kalmıştı. Öksüz ve kimsesiz kalan Mehmet Sait'i dayısı İspaha Hacıkara yanına alarak büyütmeye ve yetiştirmeye çalıştı. İlkokulu bitiren çocuk, Rüştiye'de okuduysa da eğitimini yürütemeyerek bir zanaata, tabakçılığa atıldı.

Annesi, o zamanlar gidilip gelinmeyen bir felâket ocağı sayılan asker ocağına gitmesin diye oğlunu öksüz bir kızla evlendirdi. Ne var ki kapı komşuları Fahrettin Hoca, onunla zıt giderek bir kötülük olsun diye genç Mehmet Sait'i asker ettirip Yemen'e yollattı. Mehmet Sait, er olarak gittiği Yemen çöllerinde her Türk askeri gibi türlü ölümlerden kurtuldu. Korkunç güçlükler ve her an ayaklanan yerli halkla boğuşa boğuşa ustalaştı ve yerlilerce kuşatılmış bir kaledeki bir Türk alayını yürekliliği ve zekâsıyla kurtararak birdenbire erlikten kurtulup kumanda kadrosuna geçti. Alaylı bir subay olan Mehmet Sait, artık kaderini orduya bağlayarak orda kaldı.

1911 de Trablusgarp'ta Mustafa Kemal'le İtalyanlara karşı savaşan Mehmet Sait, ondan sonra çıkan bütün savaşlarda bulundu ve en sonra 1918 deki Büyük Arabistan Bozgununda on binlerce Türk askeriyle birlikte İngilizlere tutsak düşerek Mısır'daki Seydi Beşir Kampı'na götürüldü.

Şahin Bey, evinde bir gece yarım yamalak dinlendikten sonra hemen Antep Kuvayı Milliyesiyle görüşmek istedi. Bütün Antep'in Kuvayı Milliye sorumlularını bağrında toplayan " Heyeti Merkeziye " ile görüşüp konuştu ve Mustafa Kemal'ce Antep'in kurtuluşu için görevlendirildiğini söyledi. Uzun uzun görüştüler. Bütün şimdiye dek olanlar ve bundan sonra olması gerekenler gözden geçirildi.

Antep, Fransız işgalinden beri için için kaynıyorsa da Asker Merkeziye denen Antep Müdafaayı Hukuk Derneği, Şahin Bey'in kumandanlığını hemen benimsedi. Bundan böyle bütün askerce işleri Şahin Bey yürütecekti. İlkönce, İngiliz ve Fransız işgalleri üzerine bilgi alan Şahin Bey, halkın ve eşra-

fın bu işgal üzerine gösterdiği tepkiyi öğrendi. Şehrin bütün şu sıradaki psikolojik durumunu anlamaya çalıştı. Arkasını boşluğa dayamış olmaktan korkuyordu.

İşgal ve olaylar kronolojisini şöylece bir daha yaşadı. 1918 Ekim'inde Mondros Bırakışması imzalanınca Antepliler sevinmişti. Güzel şehirleri Suriye'ye katılmayarak Türkiye'ye bırakılmıştı. Yalnız İtilâf Devletleri, bu bırakışmaya alçakça bir madde koydurmuşlardı. Karışıklık çıkan her şehir, İtilâf ordularınca işgal edilebilecekti. Böylece bütün Türk şehirleri zamanla işgal edilmek tehlikesiyle baş başa bırakılıyordu.

15 Ocak 1918'de İngilizler, Mondros Bırakışması'nın ünlü yedinci maddesine dayanarak Antep'i birdenbire bir olupbittiye getirerek işgal ettiler. İlk günlerde yerli Ermenilerin kılavuzluğunda Türkleri epeyce hırpaladılar. Milliyetçi olduklarından kuşkulandıkları şehir ileri gelenlerini tutuklayıp Mısır'a sürgün ettiler. 12 Mart 1919'da sıkıyönetim ilân ettiler. Herkesin elindeki silâh ve cephaneyi yirmi dört saat içinde getirip teslim etmesini, üzerinde silâh yakalanacak olanın hemen sorgusuz sualsiz idam edileceğini, ayrıca ailelerinden de yüzer altın lira ceza alınacağını bildirdiler. Halk, bu pek şiddetli buyruk karşısında ölümü göze alamayarak elindeki silâhları teslime başladı. Bir günde tam on dört araba dolusu silâh ve cephaneyi gözyaşlarıyla İngilizlere teslim etti. Ermenilerin, kolej müdürünün, İngilizlere Türklerde bundan daha çok silâh bulunduğunu haber vermesi üzerine İngilizler, Türkleri yeniden sıkıştırdılar. Bütün kuşkulanılan kişileri çağırıyor, sakladığı silâhı çıkarıncaya dek tepesinde ekşiyordu. Tam on sekiz gün süren bu kara düş dönemi de en sonra bitti. Kapanan dükkânlar, yeniden açıldı ve şehir de normal yaşayışa döner gibi oldu.

Başlangıçta, bırakışmada bulunmayan bu haksız işgal dolayısıyla Antep halkı epeyce homurdanmışsa da İngiliz kumandanlığının gösterdiği yumuşaklık ve anlayış yüzünden zamanla, doğmakta olan direnme duygu ve düşünceleri eriyerek silindi. İngilizler, memleket içinde otomobilli keşif kollarıyla güvenliği sağlıyor, Türk polis ve jandarmasının işlerine hiç karış-

mıyorlardı. Hükümet memurları da Osmanlı Devleti'nin normal memurları olarak işlerini sürdürüyordu. İngilizlerin, yoksullara da yaptıkları bol yardımlar, onları halkın gözünde bayağı sevimlileştiriyordu.

İngilizler, Antep'i üçüncü süvari tugayı, güçlü bir istihkâm müfrezesi, bir batarya ve bir de otomobilli makinalı tüfek kıtasıyla işgal etmişlerdi. İlkyaz ve yaz ayları, barış günlerinin yumuşaklığı ve sessizliği içinde geçtiyse de bu, arkadan fırtınalı günlerin gelmeyeceği demek değildi.

Bu sırada İngiliz ve Fransız hükümetleri ikili bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Suriye ve Kilikya'daki İngiliz işgal kıtaları geri çekilerek yerlerini Fransız işgal kıtalarına bırakacaklardı.

Antep halkı, çok kalabalık bir miting yaparak gelecek Fransız işgalini protesto etti ve Belediye Başkanı Lütfü Bey'in imzasıyla bu işgal işi Mustafa Kemal'e bildirildi. Haklarının Paris Konferansı'nca hesaba katılmasına aracılık etmesi dilendi. Bundan sonra Diyarbakır'dan Kolordu Kumandanı Albay Cevdet Bey Fransız işgal gücü kumandanlığına uzun bir protesto telgrafı çekti. Bütün bunlar, Fransız, işgal kumandanlığına sivrisinek vızıltısı gibi gelmiş ve Fransız işgal kıtaları Kilikya şehirlerini birer birer işgale başlamıştı.

5 Kasım 1919 günü son İngiliz kıtaları çekilip gitti.

İngiliz ve Fransız işgal kıtaları değiştirilirken meydana gelecek boşlukta şehrin yerli Hıristiyanlarının Müslüman ve Türklerce saldırıya uğramaması düşüncesiyle salt Ermeni gönüllülerinden bir alay kuruldu. Bu tip alay, yalnız Antep'te değil bütün Kilikya Bölgesi'nde kurulan ve Türkiye'nin bu bölgesinde bir Ermenistan meydana getirme düşüncesine bağlı temelli bir örgüt olmuştu. Bu, öç alayı adını alan örgüt, Anteplileri çileden çıkarmaya yetti. Amacı ne denli saklanırsa saklansın bu, sağduyu sahiplerince tehlikenin çan çalması demekti.

29 Ekim 1919'da Antep'e giren Fransız askerleri, Antep Ermenilerince bayraklar, çiçekler ve " yaşa "larla karşılandı. Ermenilerin, bu kerte çılgınca gösteri yapmalarının bir nedeni de şuydu: Gelen işgal kıtaları arasında bir de tam gereçli bir

Ermeni alayı vardı. İşgal Kumandanı Saint-Marie, Antep'e gelir gelmez; Fransızların geri sömürgelerinde uygulanan usullerle Türk halkının gönlünü kazanmayı düşündü. Sabahleyin birkaç otomobillik maiyetiyle Reşadiye İlkokulu'nun kapısında göründü. Saint-Marie ve arkasındakiler, Fransız okulunu gezer gibi ders yapılmakta olan sınıflara girip çıkmaya başladılar. Her girdikleri sınıfta birkaç dakika dikilip duruyor, dersleri dinliyor, sonra çıkıyorlardı. Öğretmenler de onları hiç görmemiş gibi yaparak derslerini sürdürüyorlardı. Albay Saint-Marie ile öbür subaylar, bütün sınıflara böylece bir kez girip çıktıktan sonra, öğretmenler odasına girip oturdular. Dersten çıkan öğretmenler, odalarına döndüler ve birer sandalyeye ilişmiş olan Fransız subaylarına incelik ve görgü gereği:

— Hoş geldiniz! Dediler.

Öğretmenler, Albayın kendilerinden çok duvarı kaplayan kocaman duvar saatiyle ilgilendiğini gördüler. Albayın dediğine göre bu pek eski bir Fransız saatiydi. Şimdi de bu tip saat yapılmıyordu. Bu saat, kendisine armağan edilirse çok sevineceğini söyledi. Sonra kitaplığı gözden geçiren kumandan, okulu çok beğendiğini anlattı. Sonra, gitmek üzere ayağa kalktı ve tercümanına, öğretmenlere kırk-elli altın vermesini söyledi. Tercüman, altınları cebinden çıkarıp öğretmenlere uzatırken:

— Kumandan hazretleri, okulumuzdan çok hoşnut olarak ayrılmaktadır. Bu altınlar size bu hoşnutluğun karşılığı olarak veriyor, dedi.

Öğretmenler şaşırmışlar, birbirlerinin yüzüne bakıyor, ne diyeceklerini bilmiyorlardı. Birisi:

— Kumandana ihtiyacımız olmadığını söyleyiniz. Millet, bize bakacak güçtedir, dedi.

— Kumandan hazretleri ihtiyacınız olmadığını biliyor. Ancak okulunuzdan güzel bir izlenimle ayrıldığı için bunu ödül olarak veriyor.

— Güzel izlenimle ayrılması bize yeter. Bunu başka ihtiyaçlarınıza harcayınız.

Ders zili çalmış, öğretmenler sınıflara girmeye hazırlanıyorlardı Bunun için müsaade isteyerek odadan çıkmaya davrandıklarında tercüman:

— Mademki parayı almıyorsunuz, kumandan hazretleri, yarın çocuklara dağıtılmak üzere şeker gönderecek, bunun kabulünü diliyor, dedi.

Öğretmenler, daha diretmeyerek kumandanı okulun kapısından uğurladılar. Kumandan otomobillerin çevresini bir merak dolayısıyla almış olan kalabalıkça bir çocuk grubu için yere birkaç avuç çil kuruş serptirdi ve onların tane toplayan civcivler gibi birbirini çiğneyerek bunları kapışmasını bekledi. Başka kolonilerde bunu denemişti, sonucunu biliyordu.

Garip değil mi? Hiçbir çocuk eğilip yerden bir kuruş almayı aklının kıyısından geçirmedi. Çil paraları, torbadan avuçlayarak yerlere saçan tercümanın durumunu zehir gibi bir gülümseme ve küçümsemeyle izlediler. Kumandanla adamları otomobillerine binerek uzaklaştılar.

Öğretmenler, ertesi gün gönderilecek şekerlere karşı ne biçimde davranılması gerektiğini Maarifi İslâmiye Derneği'nden sordular. Demek de bunun üzerinde bir karara varamayarak Mutasarrıfa bildirdi. Mutasarrıflıktan gelen buyruk şekerlerin alınmaması yolundaydı. Ertesi sabah şekerler bir otomobille geldi. İki Fransız askerinin taşıdığı dört sepet şeker öğretmenler odasına getirildi. Askerlerin başında iki de Fransız subayı vardı. Öğretmenler, şekerleri alamayacaklarını söyleyince subaylar, kumandanın buyruğu gereğince şekerleri yine de öğretmenler odasına bırakıp gittiler. Bunun üzerine okul yöneticileri de bir otomobil tutarak dört sepet şekeri bir hademeyle kolejdeki Fransız karargâhına gönderdiler.

Hademe, şekerleri bir türlü Fransızlara veremeyerek yine alıp okula getirdi. Öğretmenler, şekerleri, hademeyi ve şoförü yine geri çevirdiler. Eğer Fransızlar, bunları almazlarsa kolejin kapısına bırakıp döneceklerdi. Fransızlar, şekeri bu kez de almadılar, görevliler de bunları kolejin kapısına bırakıp döndüler.

1 Kasım 1919 günü Antep hükümet memurları, Fransız İşgal Kumandanı Saint-Marie'ye ilk yazılı protestoyu çektiler.

9 Kasım 1919 günü, işgal kumandanına Sivas'tan Mustafa Kemal imzasını taşıyan önemli bir protesto telgrafı geldi. Türlü ulusal örgütlerden yağıp duran protesto telgrafları, Fransız işgal kumandanlığının sağır duvarlarına çarparak kırılıyordu.

Fransız işgalinin meydana geldiği bütün bölgelerde Türk halkı kaynaşmaya başlamıştı. Halk hızla silâhlanıyordu. Her yerde sinirleri üstünde olan halk, en küçük bahaneyle kendisini çevreleyen bu demirden adaletsizlik kuşağını parçalamak üzere yaylanıyordu. Antep'te işgal ordusuyla Türk halkı daha ilk günden karşı karşıya gelmişti.

İngilizlerin işgal günlerinden beri Akyol Camii'ne her cuma günü Türk bayrağı çekmek, bir gelenek olmuştu. 5 Kasım 1919 sabahı camiye bayrak çekildiğini gören bir Fransız Astsubayı, bir Türk polisi eliyle bunu indirtti. Arkasından kıyamet koptu. Türk şehir korkunç bir homurtu ile sokağa döküldü. Fransız Astsubayına alet olarak bayrağı indiren Türk polisi görevinden atıldı. İşgal Kumandanı Saint-Marie, işinden atılan Türk polisini yeniden işine yerleştirmeye çalıştıysa da başaramadı. Antep Hükümeti, işten çıkarmanın, kötü hallerden dolayı meydana geldiğini söyleyerek direndi. Kumandanın öfkesi de olumsuz havanın daha çok yoğunlaşmasına yol açtı. Bugünden sonra şehirde hiçbir Türk bayrağı çekilmemesi için bir buyruk yayımladı.

Antep Hükümeti ile halk örgütleri el ele, Antep'e gelen Ermeni Öç Alayı'nın şehirden çıkarılması uğruna baskıya başladılar. Saint-Marie en sonra halkın bu isteğine uyar görünerek Ermeni Öç Alayı'nı, iki makinalı tüfek takımını alıkoyarak Maraş'a gönderdi. Maraş'ta Fransız ve Ermenileri tedirgin eden ulusal kımıldama tehlike biçimini almaktaydı. Giden Ermeni Alayı'nın yerine Antep'e Müslüman Cezayir Avcı Alayı geldi. Antep kamuoyu bunun üzerine geçici olarak yatıştı.

10 Kasım 1919 günü şehirde Ermeni Alayı'nın makinalı tüfek erleriyle Türk polisleri arasında kavga çıktı. Türk kadınları

tahkir edildi, tiyatroda da kavga çıktı; öteberi, kırılıp döküldü. Türk topluluğu bir kez daha Fransız işgalini protesto etti.

13 Kasım 1919 günü, Kilikya Fransız İşgal Kıtaları Kumandanı Albay Piyepap ile Ermeni asıllı Albay Normand Antep'e gelerek hükümete bir nezaket ziyareti yaptılarsa da buz gibi karşılandılar. Hiç kimse onlara ne bir sigara verdi, ne de bir fincan ünlü Türk kahvesi sundu. Kös kös arkalarına bakarak daireden çıkıp gittiler.

23 Kasım 1919 günü işgalin kaldırılması için büyük bir miting yapıldı. Fransız işgali protesto edildi. Mutasarrıf, Fransızların çıkardığı gece devriyeleri işini protesto etti. Güvenliği koruma hakkının yalnız Türk Hükümetine özgü olduğunu bildirdi.

25 Kasım 1919'da Antep hükümet sorumlularıyla işgal kumandanlığı arasında bir başka anlaşmazlık daha çıktı. Fransızlar, Türk jandarmasına bir ek maaş vermek istiyordu. Bu, Türk jandarmasının kurnazca işgal kumandanlığının buyruğuna girmesi demekti. Mutasarrıf, buna karşı şiddetle direndi.

Bunun ardından çıkan bir anlaşmazlık daha, işi büsbütün karıştırdı. Fransızlar, kullandıkları bütün yapılara Fransız bayrağı çekince mutasarrıf, bunun Türk egemenliğini çiğnemek demek olduğunu bildirerek protesto etti.

30 Kasım 1919'da Fransız işgal kumandanı, Türk polis ve jandarmasının, Fransızların buyruğu altına gireceği üstüne mutasarrıfa gönderdiği bildiri, buz gibi bir hava yarattı.

3 Aralık 1919'da Antep'e iki Fransız güçlendirme bölüğü geldi. İşgalin daha da sağlamlaştırılmak istendiğini gören halkın sabrı gittikçe daraldı.

5 Aralık 1919 günü Antep Jandarma Bölüğü Kumandanı Sait Bey'in bir Fransız Teğmenine selâm vermeyişi, Fransızlarca büyütülüp bir sorun durumuna getirildi.

12 Aralık 1919 günü Albay Renya ile On Sekizinci Cezayir Avcı Alayı, Antep'e gelince halkın nevri büsbütün döndü. Gerek halk, gerekse resmî hükümet sorumluları, bunu protesto ettiler.

14 Aralık'ta General Keret, Antep'e geldi. Memurlar, Türk eşrafının bir bölümü Ermeni komitesiyle Amerikan misyoner-

lerinin yanı başında geçit resmine katıldı. Türk eşrafının geri kalanıyla halk yığınları, törene katılan eşrafın durumunu kınadı ve yerdi. General, teftiş düzeninde dizilen askerin ve öbür karşılayıcıların önünden hemen hemen dörtnalla geçti. Generali karşılamak için yolun kenarına dizilen Türk eşrafıyla memurlar, onun kendilerine hiç aldırış etmeden geçip gidişinden pek üzüldüler ve bunu kendilerine bir hakaret saydılar.

General Keret, hemen o gün uygunsuz bir bildiri yayınladı ve Antep halkı bunu yazılı bir protesto ile karşıladı.

17 Aralık'ta Antep'e bir sipahi bölüğü, bir dağ topu bataryası ve üç istihkâm takımı geldi. Halkın midesi büsbütün bulandı. Bunu da protesto ile karşıladı.

Antep'in dövüşçü ruhu, günden güne ateşleniyor ve açılan ulusal propaganda kampanyası halkı yavaş yavaş bir granit yığını gibi birleştiriyordu. İstanbul'dan Fransız kumandanlığının kulağına şöyle sinir bozucu parolalar ulaştırılıyordu:

— Eğer Fransızlar da, İngilizler gibi yalnız askerî bir bekçi olarak kalırlarsa ne âlâ, yoksa kanları bir ırmağın suları gibi akacaktır.

Müdafaayı Hukuk Derneği'nin üyeleri, sert birer militan olarak çalışıyor, Fransız yönetimine karşı yumuşak davrananları, onlarla anlaşma yoluna sapanları, pısırıkları şiddetle haşlıyor ve kutsal direnme ve dövüşe katılmaya zorluyordu. Şurada burada kimi Ermeniler öldürülmeye başlandı. Fransız yanlısı eşraftan Şükrü Bey'le Kadri Paşa ölümle korkutuldu.

Bu sırada Maraş'ta kurtuluş savaşı başlamak üzereydi. İngilizler zamanında, ulusal hakları korumak üzere kurulan "Cemiyeti İslâmiye" yerini silâhlı bir örgütlenmenin başı olan Müdafaayı Hukuk Demeği'ne bıraktı. Bu dernek, kuru protestolarla yetinmenin zamanı olmadığını anlayarak gölgede bir silâhlı dövüş örgütü meydana getirmeye başladı. Yirmi yedi semte ayrılan şehir tam bir askerce örgüt ağı içine alındı. Her semtin, ellisi silâhlı, yüzü silâhsız olmak üzere yüz elli savaşçısı vardı. Yalnız, İngilizlerin silâh toplamak yüzünden Antep halkına yaptığı kötülük, gerçekten de çok büyük olmuştu. Halkın, bir

kurtuluş savaşına, bir ölüm-dirim savaşına ilk adımını atacağı bugünlerde elinde silâh diye bir şey bulunmuyordu. Bu yüzden de Halep'te ve Suriye'nin başka şehirlerinde kalmış yüz binlerce Osmanlı mavzerinden ancak birkaç yüzünü on beşer yirmişer altın lira ödeyerek almak zorunda kalıyordu.

Araplar, bu silâh ve cephaneleri, eski sahiplerine böylece tutturabildiğine satıyorsa da Anteplilerde alım gücü yoktu. Ne var ki şehirde Müdafaayı Hukuk Örgütü'ne girmek, bir şeref gösterisi gibi bir şey olmuştu. Bu ulusal şerefe her sahip çıkmak isteyen erkek, bir silâh edinmek zorundaydı, yoksa Müdafaayı Hukuk Örgütü başka türlü üye almıyordu. Yalnız, on beş yirmi altın vererek bir mavzer edinemeyecek olan savaşçıların silâh ve cephanelerini de varlıklı Antep hemşehrileri bulup buluşturmak zorundaydılar. Savaş örgütüne kuru bir silâhla gelmek de işe yaramıyordu. Onun yanında iki yüz de fişek getirmek zorunluluğu vardı. Bir fişeğin tanesi de yirmi gümüş kuruş tutuyordu. Antep halkı, bu sonsuz gibi görünen güçlüğü de yenerek silâh ve cephaneye sahip oldu.

Bu sıralarda kendiliğinden meydana gelen çok önemli bir olay, Antep'in savaşa hazırlanan halkına büyük bir yürek gücü verdi. Olay şöyle meydana geldi:

Maraş olayları başlamak üzereydi. Herhangi bir kuşatılma tehlikesini kolay savuşturmayı düşünen Maraş'taki Fransız işgal kumandanı, erzak ve insan stokları deposu durumunda olan Antep'teki kumandanlıktan erzak ve savaşçı istedi.

20 Ocak 1920 günü karlı bir havada bir sürü yüklü erzak arabasıyla bunların önünde ve arkasında dört yüz elli kişilik, bir Cezayir, Ermeni ve Fransız savaşçı koruyucu kıtası Teğmen Feniş buyruğunda Antep'ten Maraş'a doğru yola çıktı. Savaşçıların ellisi Cezayir Sipahisi (atlı), geri kalanlar da piyade ve bunların çoğunluğu da Antepli Ermenilerdi. Tepeden tırnağa silâhlı olan bu iaşe kolu, Keferdiz yoluyla ilerleyerek yirmi kilometre yol aldıktan sonra karanlık basınca geceyi geçirecek bir yer düşünürken tam yolunun üzerinde Araptar köyünü gördü. Eğimli bir sırt üzerine kurulmuş olan bu köyün evle-

ri hep bahçeler içindeydi. İlkbahar ve yaz görünüşü bayağı güzel olan Araptar köyü, bu gece bolca yağan kar altında yitmiş gitmişti. Pencereden sızan tek tük bir iki ışık, buranın bir köy olduğunu gösteriyordu. Durmadan yağan kar, köyün ağaçlarını birer karaltı olmaktan çıkarmıştı. Araptar halkı, akşam karanlığında köye giren bu kalabalık düşman askerinin karşısında ilkin biraz şaşırdıysa da sonra ileri gelenler, bunun ne demek olduğunu anlamak üzere Teğmen Feniş'in karşısına çıktıklarında bu gece bu askerin ve bu hayvanların bu köyde barınması gerektiği karşılığını aldılar.

Bu karlı-buzlu gecede savaşçı ve hayvanlarının donarak ölmelerini önlemek isteyen Teğmen Feniş, hayvanların ahırlara, erlerin de evlere zorla sokulmasını buyurdu. Bunun üzerine Antepli Ermeni savaşçılar, bütün kapıları dipçiklerle kırarak açtılar ve köylüleri don gömlek yataklarından kaldırıp dışarı attılar. Kendileri ve hayvanları buralara yerleştiler.

Evlere zorla yerleşen Fransız üniformalı savaşçılar, bununla yetinmeyerek, ellerine geçirdikleri bütün kız ve kadınları da ölümle korkutarak yataklarına almakta gecikmediler.

Saldırganların ellerinden kurtulabilen çoluk çocuk ve köyün erkekleri, Araptar'ın dolaylarındaki köylere sığındılar, olanı biteni anlattılar. Korkunç ve kutsal bir öfke köyden köye bir çığ gibi büyüyerek gitti. Araptar köyü erkeklerinin gece yarısı istediği yardıma karşılık gelmekte gecikmedi. Bu kara olaydan sonra bütün köylere yayılan kara haber halkı gece yarısı yataklarından uğratıp kara kara düşündürmeye başlamıştı. Yarın hepsinin başına gelecek olan, bundan başkası değildi. Aradan dört saat ancak geçmişti ki Boyno Oğlu Memik'in buyruğunda elli kişilik bir savaşçı grubu, dört yüz elli kişilik " ırzı kırık"la savaşmak üzere geldi. Memik'le birlikte Çavdar Ağa ve adamları, Yamaç Obalı Dede Ağa ve adamları da gelmişti.

Kafilenin sabahleyin geçeceği yol üzerindeki Çatalmazı'da siperler kazdılar. Burası, tam bir pusu yeriydi. Sabaha karşı hazırladıkları siperlere giren Memik'in savaşçıları, hınçtan ve soğuktan titreyerek, bir yandan da sigara sarıp bıyıklarını bu-

rarak düşmanı bekliyorlardı. Beri yanda düşman askerleri, geceleyin Araptarlıların sandıklarını kırıp yükte hafif, pahada ağır ne bulmuşlarsa almış, evlere de gaz döküp ateşe verdikten sonra sabahleyin erkenden yola dizilmiş ilerliyorlardı! Araptar'ın dolaylarında karlara gömülerek geceyi geçirmiş olan yaşlı erkek ve kadınlar, ağlayarak ve soğuktan, titreyerek bu kapkara dumanlara bakıyor ve düşmana en korkunç bedduaları ediyorlardı. Teğmen Feniş'in kafilesi, Çatalmazı'ya sokulmuştu ki birdenbire yüksekteki çepeçevre siperlerden bir kurşun yağmuruna tutuldu. Gerçek bir şaşkınlık içine yuvarlandılar. Sonra, toparlanıp savunma tertibatı almaya çalıştılar. Karşılıklı ateş üç saat sürdü ve bu süre içinde Fransız kafilesindeki savaşçılar, güneş görmüş kar gibi eridiler. Ancak Boyno Oğlu Memik'in kurşunlarından kaçıp kurtulabilen birkaç Fransız askeri, Antep'e varabildi. Fransız kumandanlığıyla birlikte Antep'teki bütün Hıristiyan kolonisi, heyecana düştü.

Fransız kumandanı, hemen mutasarrıfa başvurarak olay suçlularının cezalandırılmasını istedi. Bir heyet hazırlanarak Araptar'a gönderildi. Karma heyetin düzenlediği raporda Türklerin haklı olduğu anlaşıldı.

Araptar olayı, salt katıksız halkın meydana getirdiği bir anıttı. Araptar köyünün yeşil sırtlarına dikilmiş olarak gelip geçen kuşaklar boyunca parlayacaktı. Antep Türkleri, bu olayı örnek olarak aldı. Zafer umudu, her Anteplinin kapısını çalmaya başlamıştı. Yabancı zulmünün, dönüş yollarını gözlemeye başladığı bir dönem gelip çatmışa benziyordu.

*

* *

20 Ocak 1920 günü çarşaflı genç bir kadın yanında sekiz yaşındaki oğlu Mehmet'le Fransız kumandanlığının el koyduğu taze ekmek kokuları gelen fırının önünden geçiyordu. Fırında çalışan birkaç Fransız asker birdenbire fırından dışarı fırlayarak genç kadının önünü kesti. Kadıncağızın peçesini açmak için onunla itişip kakışmaktalarken Mehmet bunlardan birinin üzerine atıldı ve gırtlağına sarıldı.

— Gâvurlar, edepsiz herifler ne istiyorsunuz bizden? Defolun burdan! Diye bağırdı.

Bu çığlık gibi bağırışı, birçok işiten olduysa da henüz kimse ne olduğunu anlayamadan süngülü fırın nöbetçilerinden biri süngüsünü Mehmet'in karnına sapladı.

Çocuğun can acısıyla haykırışı ve ananın attığı çığlıklar, Fransız askerlerini korkutup kaçırdığı gibi, bütün çarşı halkı oraya toplandı. Çocuk, karlar üzerinde göllenen kanlarına bulanarak can vermişti.

Şehrin Türk Mahalleleri, birdenbire elektriklendi ve halk bir sel gibi olay yerine aktı. Mağazaların, dükkânların kepenkleri şiddetle iniyor, her kafadan bir ses çıkıyor, ulusal türden gerçek ve büyük bir öfke şehrin ruhunu sarsarak dolaşıyordu. Olay yerinde toplanan kızgın halk, hemen suçluları yakalayıp linç etmek üzere fırına saldırdı. Saldırganlar, tutularak, aklı başındaki kişilerin şefaatiyle ölümden kurtulup Fransız kumandanlığına teslim edildiler.

Ertesi gün, Türk kesimindeki bütün dükkânlar yeniden kapatıldı. Minarelerde uzun süren yanık ezanlar okundu. Cenaze namazı kılınan Mehmet'in tabutu Türk bayrağına sarılarak omuzlar üstünde götürüldü. Bütün kadınlar ve kızlar ağlıyor, yaşlı kadın ve erkekler, dudakları kıpır kıpır oynayarak beddua ediyordu. Tabutun arkasında yirmi bine yakın insan vardı. Halk, bir granit kütlesi gibi ayaklanmış, zulmün üzerine yürüyordu. Tarih kitaplarından ve Kanunî Sultan Süleyman'dan kalan Türk-Fransız dostluk efsanesi, şimdi lime lime olmuş bir paçavra zavallılığıyla yerlerde, ayaklar altında sürükleniyordu.

Kumandan Saint-Marie, tehlikenin büyüdüğünü görerek halkı yatıştırmak üzere çareler araştırmaya başladı. Üst üste bildiriler yayınlayarak suçluların şiddetle cezalandırılacağını bildirdi. Bu sırada binlerce kişi, Şeyh Mustafa Efendi'nin evinin avlusunda toplanmış bağırıp çağırıyor, yatıştırılamayan öfkesine şeyhin kılavuz olmasını istiyordu. Saint-Marie, bunu görerek Şeyh Mustafa Efendi'den medet umdu ve onunla görüşmek istediğini bildirdi. Sonra da silâhlı koruyucularının or-

tasında otomobilden inerek şeyhin avlusuna girdi. Bütün yüzler, düşmandı ve bir duvar gibi kapalıydı.

Kumandan, halkın gerçekten tehlikeli bir öfke içinde bocaladığını yüzlerinden ve bakışlarından anladı. Şeyh Mustafa Efendi'nin yanı başında dikilerek halktan özür diledi:

— Pardon, dedi. Size hükümetim adına tarziye veriyorum. Çocuğun ölümü beni de çok üzdü. Suçlular mutlaka cezalandırılacaklardır. Buna inanmanızı rica ederim.

Saint-Marie, bununla da kalmayarak ertesi gün Mehmet'in annesine iki yüz altın lira " tazminat " vermek istediyse de kadın bu parayı almak istemedi.

Fransız kumandanı, halkın öfkesinin korkunçluğunu göz önüne alarak şehirde silâhlı kıtalar dolaştırmaya başladı. Fransız kıtalarının tek yanlı güvenliği sağlama girişimi işi büsbütün karıştırdı. Mutasarrıf, Türk ve Ermeni Mahallelerinde Türk ve Fransız karma devriyelerinin dolaştırılmasını önerdi ve bunun Türk halkının güvenlik duygusunu daha çok arttıracağını söyledi. Bu öneri, benimsendi ve Antep sokaklarında Türk polisiyle Fransız jandarması birlikte dolaşmaya başladı.

Pazarcık'a yirmi, Antep'e kırk kilometre çeken Besni kazasına bağlı Kürt Elif köyünde Kabalar Aşireti Reisi Mamo ile karısı Ayşe'den 1888'de gürbüz bir erkek çocuk doğdu. Adını Mehmet koydular. 1904'de Ermeni çeteleri Elif köyüne bir baskın yaptılar. Köy halkı çetin bir savunma yaptı. Yalnız, bu çarpışmada Mehmet'in babası Mamo, topuğundan vuruldu. Yara zamanla kangrene çevirdi ve adamcağız, henüz kırk beş yaşında öldü. Babası öldüğünde Mehmet, on altı yaşındaydı.

Rişvan Oymağı'nda Abalar Aşireti, Mamo'nun zamansız ölümünden sonra oğlu Mehmet'i reis olarak benimsedi. Mehmet, okuma-yazma öğrendi, bir ara da köy hocalığı yaptı. Ona verilen Molla adı burdan geliyordu. Okuma-yazmayı babası henüz sağken Akçadağ kazasının Söğütlü köyünde öğrenmişti. Babasının ölümünden sonra da okumasını ilerletti. Babası, davar sürüleri besliyordu. Bundan dolayı da şu yayla senin, bu yayla benim geziyorlardı.

On altı yaşında babasından öksüz kalan Mehmet'in aşiret reisliğine seçilebilmesi için epeyce yaşlanması, akıl ve tecrübe sahibi olması gerekmişti. Mehmet, doğru, yiğit ve zeki bir genç adam olarak herkesin gözüne çarpmakta gecikmemişti. Kendi aşiretinin insanları, onun davranışlarını, yaşının gerektirdiğinden üstün buluyorlardı.

İlk dünya savaşında Besni Askerlik Şubesi, tam askerlik çağındaki Mehmet'i Erzurum Cephesi'ne gönderdi. Mehmet, Rus ordularına karşı yiğitçe çarpışarak çavuşluk rütbesini almakta gecikmedi. Birçok savaşlara girdi, çıktı. En sonra tıpkı babası gibi ayağından yaralanarak Malatya'daki asker hastanesine gönderildi. Mehmet'in hastaneden taburcu olarak yine cepheye gitmesi gerekmedi. Şundan ki, Birinci Dünya Savaşı, birdenbire bıçakla kesilir gibi bitivermişti.

Hastaneden çıkararak Elife döndüğünde birçok akraba ve arkadaşının geri dönmemiş olduğunu gördü. Hepsi birer kemik tümseği gibi doğu topraklarında kalmıştı. Mehmet, hastaneden çıkarak köye geldiğinde henüz ayak bileğindeki yara sızlayıp duruyordu. Tam sağlam sayılmazdı.

Köyüne döndükten sonra, birçok eşkıya gruplarının memleketi kasıp kavurduğunu gördü. Hiçbir yanda mal ve can güvenliği kalmamıştı. Askerden gelir gelmez candan arkadaşı Mamato'nun büyük bir eşkıya çetesinin başında gezdiğini gördü. Görüştüler. Mamato, onun da kendisiyle birlikte eşkıyalık yapmasını çok istedi ve onu zorladıysa da başaramadı.

Adıyaman-Besni-Pazarcık dolaylarında gezen eşkıyalar, halkın başına gerçekten büyük belâ olmuşlardı. Hükümet, salt adda kaldığından halkı bu korkunç belâdan kurtaracak hiçbir güvenilir güç yoktu.

Bu dolaylarda gezen ve çevreye korku salan çetelerin en büyüğü halkın " Bozo " dediği Bozan Kardeşler Çetesi'ydi ki yüz-yüz elli kişi tutarındaydı. Bozan'la Abuzer, Mamo, Seydo adlı öbür üç kardeşi, Malatya'nın Balyanlı Aşireti'ndendi. Bozan, asker kaçağı olduğundan dağa çıkmak zorunda kalmış, kendisini kovalayan birkaç jandarma subayı ile birkaç jandar-

manın da başını yediğinden çevreye ün salmış, birkaç ufak çete ile de birleşerek daha çok güçlenmişti. Bozan Ağa, yoksul halka iyilik ederek onlarca korunan insancıl eşkıya reislerinden değildi. Birçok köyleri basıyor, soyup soğana çeviriyor, bu arada cana da kıyıyor, kan da döküyordu. Halk, canavarlığıyla ün salmış olan bu adamdan yılgındı.

Bozan Ağa, bir gün Pazarcık'ta Atmalı Aşireti'nin reisi olan Paşa Yakup'un Kösüklü-Haydarlı tren istasyonu arasındaki Lordin Çiftliği'ni bastı. Paşa Yakup'un çiftlikte bulunmadığı bir sırada yapılan baskında Bozan Ağa, çiftliğin bütün paralarını ve değerli mallarını yağma etti. Bu arada Paşa Yakup'un yakın akrabası olan Caney, Hanım ve Eley adlı genç ve güzel kadınları atlarının terkisine atan eşkıyalar, çiftliği bütün yakıp yıkarak soluğu dağların yalçın doruklarında aldılar.

Kabalar Aşireti Reisi Mehmet, Paşa Yakup'a karşı yapılan bu korkunç kötülükten pek çok üzülmüştü. Paşa Yakup, onun yakın akrabasıydı. Sonra, bu yapılan iş en namussuzca bir eşkıyalıktı. Malın götürülenini götürmüşler, götüremediklerini yakıp yıkmışlar; en kötüsü üç genç kadını da rezilce dağa kaldırmışlardı. Böyle bir alçaklığın cezasını vermek gerekiyordu. Bozan Ağa bunu hak etmişti.

Mehmet, çiftlik olayından sonra, çok sinirli ve öfkeli bir adam olup çıkmıştı. Olur, olmaz her şeye bağırıp çağırıyordu. Can sıkıntısından ve kızgınlığından ağzına bir lokma bir şey koymuyordu. Bir gün sandıktaki paraları çıkarıp silâh ve cephane almak kararını verdi. Sandığın açılması uzun sürdüğünden kapağını kırıp paraları çıkardı. Karısının boynundaki altınları çıkarttırıp aldı. Birkaç gün içinde ev, mavzerlerle ve cephaneyle doluverdi. Mehmet, kardeşi Mamo, eniştesi Kara Silo'yu yedeğine alarak aşiretinden ve akrabasından birçok atıcı ve yürekli kişiyi silâhlandırdı.

Köyde ve aşiret bölgesinde silâhlarıyla şöyle bir görünen Mehmet, atının başını, Antitoros Dağları'nın keklik sesinden geçilmeyen çıplak ve yalçın doruklarına çevirdi. Çetesiyle Bozan Ağa'nın izini sürüp duran Mehmet'in adı hemen duyulma-

ya başladı. Köylüler, aşiret halkları seviniyorsa da Bozan'ın gizlendiği yeri bildirmekten çekiniyordu.

Korku, dağları bekliyordu. Mehmet, böyle çetesiyle korkunç bir eşkıya reisinin arkasında dolaşa dursun adı da yavaş yavaş "Mehmet" likten çıkıp Karayılan'a dönüyordu. Şundan ki onlara baba yanından Karayılan deniyordu. Bir lâkabın meydana çıkması ve tutması için önemli bir olay gerekti. Bozan Ağa'nın kovalanması işi de bunu kolaylaştırmıştı.

Karayılan'ın, Bozan Ağa belâsını ortadan kaldırmak üzere dağa çıktığını öğrenen Malatya ikinci inzibat kumandanı Mehmet Âdil Bey ona gizli bir mektup gönderdi.

Mektup şöyle diyordu:

— Bozan Ağa'nın hükümetçe takibindeyiz. Sizin de Bozan Ağa'yı kovaladığınızı öğrendim. Senin bir eşkıya değil bir yurtsever olduğunu biliyorum. Seninle Malatya'da görüşmek istiyorum.

Mektubu okuyan Karayılan çok sevindi, kardeşi Mamo'yu da yanına alarak Malatya'nın yolunu tuttu. Jandarma kumandanı, onları çok dostça karşıladı. Bu belâyı ortaklaşa ortadan kaldırmakta anlaştılar.

Şimdiye dek Bozan Ağa hükümetçe çok izlenmişse de köylüler, ölüm korkusu yüzünden ona yardımdan çekinmişlerdi. Ahmet Âdil Bey, Karayılan Çetesi'nin hükümetin jandarmasından daha iyi iş göreceğini anlamış ve bundan yararlanmak üzere hemen davranıvermişti. Karayılan, Bozan Ağa'yı ölü ya da diri olarak yakalayacağına söz verip iki-üç günlük konukluktan sonra Malatya'dan ayrıldı, adamlarının başına döndü.

Karayılan'la kardeşi Mamo geri döndüklerinde hem kendileri, hem de önemli adamları için yanlarında şöyle belgeler de getirmişlerdi:

"-Bu vesikada adı ve lâkabı yazılı kişilere hangi askerî birlik olursa olsun elinden gelen yardımı yapacaktır. Cephane, silâh, yiyecek, kuvvet ve buna benzer yardımı esirgemeyecektir. Birliklerin başında bulunanlarla işbirliği yapacaklardır."

Karayılan, Mamato, Şiro Mamo, Kara Silo'nun kardeşi Hortoğlu, böyle birer belge taşıyordu.

Ahmet Adil Bey, ayrılırken onlara şöyle demişti:

— Ben, ayrıca Besni'ye, Pazarcık'a, Adıyaman'a ve gereken yerlere size yardım yapılması için mektup yazarım. Mutlaka Bozan'ı ölü ya da diri yakalayacaksınız. Size verdiğim bu vesikayı subaylardan başka hiç bir kimseye göstermeyeceksiniz. Besni'de Rifat Bey'e de emir yazacağım. Aldığım son habere göre Bozan Ağa, Karadağ'da bulunuyormuş. Sizlere verdiğim bu görevin kutsallığını anlayışınıza bırakıyorum. Ne şahsım, ne şahsınız için değil bir parçası olduğumuz aziz milletimiz ve sevgili vatanımız için çalışma zamanı gelmiştir. Haydi, arslanlarım, göreyim sizi. İnşallah, pek yakın zamanda Bozan denen namussuz ırz, mal, can düşmanının haddini bildirirsiniz.

*

* *

Paşa Yakup'un Çiftliği'nin yakılıp yıkılması, talan edilmesi ve ayrıca buradan birkaç güzel gelinin dağa kaldırılması, yalnız Karayılan'ı değil bütün Kabalar Aşireti'ni kımıldatmıştı. Pazarcık'ın Ardıl köyü bütün nişancıların bir toplanma yeri oldu. Ardıl köyü boş değildi. Ali Haydar Bey, Altıntaş'ta barınan buyruğundaki süvari gücünün bir bölüğü ile burada bulunuyordu. Yanında Nuri ve Mirza adlı iki genç subay da vardı. Karayılan ve arkadaşları, ellerindeki belgeleri göstererek Ali Haydar Bey'le görüştüler ve anlaştılar.

Hep birlikte köyden çıkarak Bozan Ağa'nın peşine düştüler. Tülecik köyüne vararak Mehmet Ağa'nın evine indiler. Artık bütün köylüler, hükümetle el ele veren halkın Bozan Ağa'yı kovalamaya başladığını biliyordu. Eskiden türlü baskılara karşın ağzını bıçak açmayan köylüler. Bozan Ağa'nın yerini söylemek yürekliliğini gösterecek duruma gelmişti. Burada Bozan Ağa'nın Horoz köyünde bulunduğunu bildirdiler.

Ali Haydar Bey'le Karayılan, Horoz köyüne iki koldan yürümek ve Bozan'ı iki ateş arasına almak üzere davrandılar. Ali Haydar Bey buyruğundaki yirmi sekiz atlı ile bir koldan, Karayılan ve arkadaşları bir başka koldan ilerlediler. Karayılan'ın Çetesi'nde atlı olarak yalnız kendisiyle kardeşi Mamo vardı.

Ali Haydar Bey'in atlılarıyla Karayılan'ın Çetesi, Bozan Ağa'yı Horoz köyünde kıstırmakta gecikmedilerse de saatlerce süren çatışmada Bozan Ağa'nın hepsi atıcı olan çetecileri baskıncılara çok tehlikeli dakikalar yaşatıp birkaç da asker öldürerek sık ormanlara çekildiler.

Yüzyıllık ardıçlar, meşeler ve çamlarla örtülü yalçın kayalıklara doğru kurşun ata ata çekilen kalabalık Bozan Çetesi, gerçi kurtulmuşsa da bu baskın türü dolayısıyla iyice tedirgin olmuştu. Bu yüz elli kişilik çete, bu yalçın dağlarda hükümetin jandarmasıyla her zaman eğlenip alay edebilirse de kendi soyundan, yiğit, gözü pek halk çocuklarının jandarma ile el ele ve yan yana peşlerine düşmesi elbette çok tehlikeliydi. Artık, sonsuz bir kaçış ve kovalayış başlamıştı.

Bu çatışmada Karayılan'ın adamlarından ölen kalan olmadıysa da birkaç zavallı Mehmetçik'i Horoz köyünün mezarlığında bırakmak zorunda kalarak ayrıldılar. Pazarcık Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı Bey'le Paşa Yakup, sekiz yüz kişilik silâhlı bir aşiret gücüyle Ali Haydar Bey'le Karayılan'ın yardımına koştular. Bozan Ağa ile adamları artık ürkek geyikler gibi soluk almaya vakit bulamadan dağdan dağa kaçıyor, izlerini yitirmek için bin türlü düzen kullanıyorlardı.

Ali Haydar Bey'le Karayılan Müfrezesi, Yavuzeli'nin Milenis köyünde İsmail Hakkı Bey'le Paşa Yakup'un izleme gücüyle buluştular. Ali Haydar Bey, burda da Bozan Ağa'nın saklandığı yeri öğrendi. Kara Yılan'a:

— Bozan Ağa şu sırada Havuz köyünde bulunuyormuş. Birkaç askerimizi daha öldürmüş. Aman arslanım, artık şu Bozan denen itin hep beraber hakkından gelelim. Hemen, Havuz köyüne yetişelim! Dedi.

Karayılan'la adamları, yine yayan olarak sıkı bir yürüyüşle bir buçuk saatte Havuz köyünün yanı başındaki dağa vardılar. Nuri Bey'le askerleri, atlı olduklarından çok önce gelmiş, atları kuytuya çekmiş, kendileri de bir çukura sinmiş bekliyorlardı. Karayılan, Nuri Bey'in gösterdiği yere göğsünde asılı dürbünüyle baktı. Köyün biraz ötesindeki kara kıldan göçebe çadır-

ları arasında Bozan Ağa'nın adamları her şeyden habersiz dolaşıp duruyorlardı. Daha önce eşkıyalarla Nuri Bey'in yaptığı çatışmada birkaç askercik daha ölmüş iki asker de tutsak edilip götürülmüştü. Dürbünle bakılınca iki askerin de onların arasında olduğu görülüyordu.

Karayılan'la Nuri Bey, anlaşarak eşkıyaların toplu bulunduğu yere yaylım ateşi açtırdı. Bir anda eşkıyalar çil yavrusu gibi dağıldılar. Sonra da birer yana sinerek yaylım ateşin geldiği dağa doğru ateş etmeye başladılar.

Akşam karanlığı da basmak üzereydi. Güneş battıktan sonra köyde sessizlik başladı. Bozan Ağa'nın, eşkıyasını alıp sıvıştığı anlaşılıyordu. Karayılan, adamlarını tertipleyerek Havuz köyüne girdi. Nuri Bey, askerleriyle dağda kalmıştı.

Köylüler korku içindeydi. Bozan Ağa'nın tutsak ettiği iki askeri köyde buldular. Atılan kurşunlardan biri bunlardan birinin elini delip geçmişti. Karayılan, çatışma alanını dolaşırken dere kıyısında iki eşkıyanın uzandığını gördü. Biri hiç kımıldamıyor, ses çıkarmıyorsa da öbürü inleyip duruyordu. Bir kurşun çenesini parçalamıştı. Eşkıyalar, tanınmasın diye ölüyü anadan doğma soymuşlar, avret mahalline de bir asker kalpağı örtmüşlerdi. Ölü, kurşunu tam göğsünden yemişti. Karayılan'la arkadaşları ölüyü tanımakta gecikmediler. Bu Atmalı Aşireti'nin Keli Köve Oğlu Ali idi.

Karayılan, dost kurşunuyla eli parçalanan askeri alıp köye götürdü. Nuri Bey'e haber salarak onu da köye çağırdı. Karayılan'la Nuri Bey, Milenis köyünde bekleyen kumandan İsmail Hakkı Bey'le Paşa Yakup'a mektup yazarak bir haberciyle gönderdiler ve onları Havuz köyüne çağırdılar. Onlar gelince hiç beklemeden Bozan Ağa'nın kaçtığı yöne doğru yola çıktılar. Eşkıyalara hiç soluk aldırmayarak sayılarını azaltmayı amaç tutuyorlardı. Yorulan, yaralanan, korkup çeteden ayrılanlar yüzünden çete, ister istemez azalacak, küçülecek ve yok edilmesi kolaylaşacaktı.

Gece yarısı, Yavuzeli'ne vardılar. Hayvanlar da kendileri de çok yorgun düştüğünden güvenlik tertibatı alarak geceyi

burada geçirdiler. Sabahleyin gün ışırken yeniden yola koyuldular. Karadağ'ın ardıçları, meşeleri ve çamları arasından çetin bir yolculuk yaptılar. Ali Haydar Bey, buyruğundaki atlılarla Araban'a bağlı Karacaviran köyünde bulunuyordu. Onlar da oraya vardılar. Artık yüreklenen halk, her yandan eşkıyaların gittiği yönleri ve bulundukları, mola verdikleri yerleri bildiriyor, izleyişi iyice kolaylaştırıyorlardı.

Karacaviran köyünde dinlenirlerken Bozan Ağa'nın Besni kazasının Şambayat köyünde bulunduğunu işittiler. Kabalar Aşireti'nin bütünüyle silâhlanarak Bozan Ağa'nın arkasına düşüşü, onun büyüsünü kırmıştı. Karayılan, adamlarını alarak pek hızlı bir yürüyüşle Besni toprağına geçip Şambayat köyüne yaklaştığında, büyünün bozulduğunu yakından anladı.

Bozan Ağa'yla adamları, bu köye girmek isteyince köylülerin açtığı sert bir ateşle karşılaşmıştı. Bozan Ağa, köylülerle yapılan silâhlı çatışmaların bir eşkıya için son kerte tehlikeli olduğunu bildiğinden çatışmayı sürdürmeyip başka bir köyde mola vermek üzere ordan uzaklaşmıştı. Şambayat'tan yüz bulamayan Bozan Ağa Çetesi Balyanlı köyüne uğramış, orada da silâhla karşılanmıştı. Orada Rifat Bey'le çete arasında yapılan çatışmada Bozan Ağa ayağından yaralanmışsa da öbür yandan Rifat Bey'in buyruğunda çarpışan Subay Bedir Bey, İnce Beyoğlu Derviş vurulup ölmüşlerdi.

Karayılan'la adamları, Balyanlı'ya vardıklarında Bozan Ağa ile çetesi çoktan doğuya doğru savuşup gitmişti. Karayılan, hiç mola vermeden adamlarının başında Adıyaman kazasının Şıhlar köyüne yollandı. Oraya vardıklarında Bozan Ağa ve adamlarının köyün karşısındaki Ölbek Dağı'na çıktıklarını öğrendiler. Onlar da Ölbek Dağı'na tırmanarak eşkıyaları kuşattılar. Her yandan çevrilen eşkıyaların bir yanı açık kalmıştı ki burası da şu sırada geçilmesi göze alınmayacak bir su ile çevriliydi. Çatışma başladığında güneş batıya doğru devrilmek üzereydi. Bozan Çetesi, yaralı reisleriyle kapana benzer bir yere sıkıştırılmışsa da karanlığın birdenbire gelip çatmasıyla yine bir kurtuluş umuduna sarılmışlardı. Sarp ve çetin

kayalıklar üzerinde üşüyerek, uykusuzluktan ve yorgunluktan perişan bir durumda sabahı eden Karayılan'la adamları, karşılarından ses seda gelmediğini görünce eşkıyaların bir tek açık olan su yanından gecenin karanlığından yararlanarak sıvıştıklarını anladılar.

Karayılan burdan da elleri boş olarak yine Karadağ'a döndü. Oradan Besni kazasının birkaç köyünü taradılar. Burada aldıkları en yeni habere göre Bozan Ağa Çetesi, Harabe köyünde idi. Karayılan, adamlarının önüne düşerek sıkı bir yürüyüşten sonra Harabe köyünün dolaylarına yaklaştığında köyden silâh sesleri işitti. Sonra anlaşıldığına göre subaşında görevde bulunan iki jandarma eri, Bozan Ağa'nın çetesinden birkaç kişinin köye doğru geldiğini görünce ateş etmiş, sonra bütün çetenin arkadan yetiştiğini görerek Beydili köyüne kaçmıştı. Jandarmalar, eşkıyaların iki atını vurmuşlardı.

Beydili köyünde Bozan Çetesi'ni kovalayan Hamza Bey'in Müfrezesi bulunuyordu. Jandarmalardan durumu öğrenen Hamza Bey, hemen Harabe köyüne seğirtti. İşte silâh seslerinden kuşkulanarak tilki kurnazlığıyla Harabe köyüne yaklaşan Karayılan'la adamları, orada Hamza Bey Müfrezesiyle karşılaştılar. Köseli Aşireti'nden birinin verdiği habere göre Bozan Ağa, Harabe'den ayrılınca herhangi bir köy yönü tutmayıp atını doğru sarp dağlara sürmüştü.

Köseli Aşireti'nden olan adam:

— Ben kayanın dibinde pusuda bulunuyordum. Kayanın yakınından geçtiler. Dokuz atlı, otuz üç de yaya eşkıya saydım, dedi.

Karayılan, bu habere çok sevindi. Demek ki sıkı izleme sonunda yüz elli kişilik azgın çeteden kala kala bunlar kalmıştı.

Karayılan, Köseli Aşireti'nden olan adamı kılavuz alarak müfrezeye kattı ve iz sürmekte çok usta olan değerli kılavuzun yardımıyla gerçek iz üzerinde seğirtircesine ilerlediler. Biraz ilerde bir kayanın dibinde pansuman bezleriyle Antep fıstığı kabukları gördüler. Demek ki ava çok yaklaşmışlardı. Karayılan, dürbünle bakınca Hacı Halil köyünün kıblesinde bir-

kaç atın otladığını gördü. Bunların Bozan Ağa'nın atları olduğu meydandaydı. Karayılan, adamlarını avcı hattında açıp yayarak dağa tırmanmaya başladı. Sinerek epeyce tırmandılar. Bir kayanın üzerinde kıpkırmızı abasıyla bir eşkıyanın gözcü olarak dikildiğini gördüler. Miço oğlu Halil, tüfeği doğrultup ateş etmek üzereydi ki Karayılan onu durdurdu:

— Dur ki onları tuzağa düşürek, dedi.

Karayılan da Zamo'nun oğlunu gözcü çıkardı. Tam onlara bir tuzak kurmak üzere kafa patlatırken Zamo'nun oğlu:

— Karayılan Ağa, dedi. Eşkıyalar bize doğru gelirler.

Hepsi, dikkatle baktı: Bozan Ağa ile adamlarının bu yana doğru geldiği artık dürbünsüz de görülüyordu. Karayılan:

— Arkadaşlar, kır katırı iyi gözleyin. Yanılmazsam kır katırın üzerinde Bozan bulunuyor. Mutlaka Bozan'ı öldürmeliyiz. Başsız kalan eşkıyalar birlik kuramazlar. Yeter artık bu kadar asker öldürdüğü, yeter bu kadar nizamı bozduğu!

Karayılan, böyle söyleyerek adamlarını pusuya yatırdı. Bu pusudan şeytan bile kurtulamazdı. Bozan Ağa'nın kır katırı ile kardeşi Seydo'nunki arka arkaya pusuya yaklaşıyor, ötekiler de yaya ve atlı olarak yavaş yavaş onların arkasından geliyordu. Tam pusuya geldiklerinde Karayılan ilk mermiyi atarak işaret verdi. Bütün namlulardan çıkan kurşunlar Bozan'ın gövdesine doğru yol aldı. Eşkıyaların şaşkınlığı büyük olmuşsa da çabucak toparlanarak pusudakilere rastgele ateş etmeye başladılar. Bu rastgele atılan kurşunlardan biriyle Karayılan'ın kardeşi Memo ağır yaralandı. Bir kurşun sol böğründen girmiş sağ böğründen çıkmıştı. İkinci bir kurşun da koluna saplanarak bir anda onu işe yaramaz duruma getirmişti.

Karayılan, kardeşinin vurulduğunu işitince çileden çıktı. Kardeşi Memo'nun çok tehlikeli bir yerde kanlar içinde kıvrandığını gördü.

"— Beni koruyun!" Diye, arkadaşlarına hedef göstererek pusudan fırladı. Kardeşini kaptığı gibi pusuya götürmesi bir oldu. Mamo'dan başka iki arkadaşları da vurularak ölmüştü. Bunlar Kizirli, Belverenli köylerinden iki yiğitti. Mamo'dan başka üç kişi daha yaralanmıştı.

Eşkıyalar, pusudakileri korkunç bir kurşun yağmuruna tutarak çatışma yerinden sıvışmış, Mastey Aştinan Vadisi'ne doğru uzaklaşmışlardı.

Karayılan'la arkadaşları çatışma yerinde hiçbir ölüye rastlamadılar. Demek ki Bozan'la kardeşi Seydo'nun ölülerini ikiye katlarcasına katırların üstüne atarak kaçırmışlardı.

Karayılan'la arkadaşları, eşkıyaların dereden su içmeye bile vakit bulamadan tozu dumana katarak gidişlerini seyrettiler.

Karayılan, hemen oracıkta Bozan'la kardeşinin yapılan çatışmada öldürüldüğünü bildiren bir rapor yazarak Beydili'de bulunan kumandan İsmail Hakkı Bey'le Mirza gönderdi.

Karayılan raporu kumandanlara gönderdikten sonra yine başsız kalan eşkıyaların izini sürmeye başladı. Besni'nin Sellok köyü dolaylarına vardıklarında köylülerden güzel bir müjde alarak ilerlediler. Sellok köyünün yaslandığı dağın başında iki derince siper kazan eşkıyalar, Bozan'la kardeşi Seydo'nun ölülerini sipere yatmış gibi buraya uzatıp ellerine de birer tüfek vererek bilinmeyen birer yana savuşup gitmişlerdi.

Karayılan, hemen ölülerin başlarını kestirerek Pazarcık'a gönderdi. Yalnız, Bozan'ın öbür iki kardeşi Abuzer ile Memo bu dolaylarda artık dikiş tutturamayacaklarını anlayarak Dersim'e kaçmışlardı. Yalnız, izlemedeki askerler, Bozan'la Seydo'yu kendilerinin öldürdüğünü ileri sürdüğünden Maraş Jandarma Kumandanı Akif Bey Besni'ye vararak araştırma yaptırdı. Şundan ki işin ucunda Bozan'ın başını getireceklere, adanan para mükâfatı vardı. Akif Bey, Bozan'ı vuranın Karayılan'la adamları olduğu gerçeğini meydana çıkararak paranın onlar arasında bölüştürülmesini sağladı. Karayılan'la kardeşi Mamo'ya ve onlardan başka daha sekiz akrabalarına birer madalya ile yirmişer altın lira verdiler.

Bozan'ın çetesi, darmadağın olmuş, kar gibi eriyip gitmişti. Karayılan'la arkadaşları, tüfeklerini omuzlarına atarak Elif köyüne döndüklerinde gerçek birer kahraman olarak karşılandılar. Artık Mehmet adını herkes bir yana bırakarak onu efsaneye bulaşmış bir ad olan "Karayılan" diye çağırmaya başladı.

*

* *

11 Ocak 1920'de Araptar köyünde Boyno Oğlu Memik'in kazandığı zafere eski Mehmet Çavuş ve şimdi Karayılan diye anılmaya başlayan Kabalar Aşireti'nin genç reisi çok imrenmişti. İnsan, dünyaya yiğitlik için gelmez miydi? Antep'te kurulan Heyeti Merkeziye Komitesiyle bağlantı kurmayı ve gittikçe adları kulaklarda çın çın çınlamaya başlayan ulusal yiğitlerin yanı başında nam almayı kafasına koymuştu.

Bütün Malatya dolaylarının ve namuslu insanların başına belâ kesilen Bozan Ağa çetesini yok edişi, onun çok yiğitlikler yapabilecek güçte bir adam olduğunu herkese göstermişti. Evet, o kimsenin, hele binlerce jandarma ve askerin yıllardır başaramadığı bir işi, kurduğu küçük çeteyle başarmıştı. Bu, kendine de bir güven kaynağı olmuştu. Reisi bulunduğu Kabalar Aşireti, artık ona güçlü bir reis olarak güveniyordu. Bir gün, aşiretin bütün ileri gelenlerini Elif köyünde topladı ve ulusal dava uğrunda savaşanların yanı başında Kabalar Aşireti'nin de yer alması gerektiğini anlattı.

Karşılarındaki düşman güzel güney topraklarını haksızca işgal etmiş olan Fransızlardı. Kabalar Aşireti'nin büyükleri bu haklı davada onun arkasından gideceklerine söz verdiler.

Bundan güç alan Karayılan, ilk iş olarak bütün Kabalar Aşireti erkeklerinin silâhlanması gerektiğini söyledi ve kendisi, şimdiye dek biriktirmiş olduğu beş yüz altını ortaya koydu.

Ertesi sabah küçük kardeşi Şiro Mamo'yu sıcak yatağından kaldıran Karayılan ona şöyle dedi:

— Şu mektubu, Maraş'ın Tuzhanı dolaylarında adı zarfın üzerinde yazılı silâh kaçakçısına vereceksin. Ben onunla görüşüp anlaştım. İşin içinde hiçbir kahpelik ve oyun yoktur. Biraz sonra yanına iki silâhlı nişancı, iki de yük katırı vereceğim. Hemen yola çıkacaksınız. Hiç durmak yok. Al sana beş yüz de altın. Bunları herife verir, silâhları güzelce sarıp sarmalar, katırlara yükler dönersiniz.

Şiro Mamo, koruyucu arkadaşlarıyla yükseklerde kar, alçaklarda sulusepken olarak düşen yağmur altında Maraş'a

vardı. Silâhlarla cephaneyi alabilmek üzere birkaç gün orda öteye beriye koşup durmak zorunda kaldı. En sonra denen adamı bularak silâhları, on ikişer-kırkar liradan satın alarak bir gece yarısı geri döndü.

Karayılan, kazasız belâsız bu değerli silâhları köye yetiştirdiğinden dolayı Şiro Mamo'nun sırtını sıvazladı ve sonra aşiretinin yiğitlerini çağırarak silâhları ve cephaneleri onlara dağıttı. Karayılan, böyle bir sürü çabadan sonra seksen kişilik bir müfreze meydana getirdi. Elindeki bu yabana atılmaz gücün verdiği yüreklilikle Antep'te tütüncülük eden Merakoğlu Mehmet Efendi aracılığıyla Heyeti Merkeziye adı altındaki ulusal güçler örgütüne bir mektup gönderdi. Bunda ulusal davalara Antep ulusal güçlerinin yanı başında Fransızlara karşı çarpışmak üzere Kabalar Aşireti'nin kendi buyruğunda hazır olduğunu, ilk elde seksen kişilik bir silâhlı savaş müfrezesi meydana getirdiğini yazıyordu. Heyeti Merkeziye, onu ve müfrezesini canıyla başıyla benimsedi.

Bu sırada Kılıç Ali Paşa, Pazarcık'ta Maraş ayaklanışını örgütlemeye çalışıyor ve bütün güney bölgesine Mustafa Kemal'den aldığı bir moral ve savaş iksiri dağıtıyor, bu da bütün aşiretler üzerinde bir büyük cihat etkisi yapıyordu.

Aşiretler, hem içlerine sokulmuş bir düşmanı yok etmenin tadını tatmak, hem de silâh, altın, yiyecek, giyecek yağmalamak üzere harıl harıl hazırlanıyorlardı. Karayılan'ın ulusal çetesi, 1919'un Aralık ayı içinde savaşa hazır bir durumdaydı.

Maraş Kurtuluş Savaşı ve Antep Savaşları başlamadan epey önce İslâhiye'den ve Antep'ten Maraş'a giden yollar üzerinde ilerleyen erzak ve asker kollarına türlü çetelerle baskınlar yapılıyordu. Gelenek durumuna gelen bu baskınların en büyüğünü Araptar olayının öcünü almak üzere Boyno Oğlu Memik yapmıştı.

Bütün bu baskınları dikkatle izleyen Karayılan, Antep'teki ulusal komiteden aldığı buyruk üzerine şanlı bir olay, bir kahramanlık destanı yaratmak üzere Elif köyünün sırtlarında dürbünü ile ufukları gözetleyerek bekliyordu. En sonra Antep ulu-

sal komitesinden beklediği işaret geldi. Ocak ayının sonlarına doğru Antep şosesini izleyerek Maraş'a çok büyük bir Fransız erzak kafilesi geçecekti. Bu kafileyi başarılı bir biçimde vurmak için oldukça ince hesaplara dayanmak gerekiyordu. Ağır silâhların karşısına basit piyade silâhlarıyla çıkmak zorunda olan bu müfreze kumandanı aklını ve zekâsını bir ağır silâh gibi kullanmalıydı.

Karayılan, silâhlandırdığı bütün aşiret köylerine haber salarak savaşçıları karargâha çağırdı. Elif köyü, tam bir karargâh olmuştu. Millet, tepeden tırnağa silâhlanıyordu. Seksen kişilik güç hazırlanınca Karayılan, yerden yığma geniş omuzlu, tıknaz gövdesiyle atına atladı. Kendisinden başka bir de küçük kardeşi Şiro Mamo'nun atı vardı. Bütün öbür savaşçılar yayaydı. Bütün savaşçılar, ağı bolca sarkan kara kumaştan pantolonlarını, allı, morlu, işlemeli ve süslü cepkenlerini giymişler, külahlarının üzerine renkli ve süslü poşuları sarmışlar, bellerine sarılı fişekliğe üçer-dörder sıra mermileri dizmişler, ayaklarına Eti desenli yün çoraplarını çekmişler, elden geldiğince bir birlik yaratmaya çalışmışlardı. Hepsinin belinde sedef kakmalı eski tabancalar, saldırmalar, türlü bıçaklar vardı.

Hepsinin sakalları traşlı, bıyıkları burulu idi.

18 Ocak 1920 günü Karayılan, kardeşiyle yürüyüş kolunun başına geçerek yürüyüş buyruğu verdi. Yön, Aksu-Karabıyıklı'ydı. Antep-Maraş yolunun coğrafyasını çok iyi bilen Karayılan, bundan askerce yararlanmanın yollarını aramış, en elverişli baskın yeri olarak o bölgeyi bulmuştu.

Müfreze, köyden ayrılırken kar fırtınası sürüyordu. Hızlı bir yürüyüşle alaca karanlıkta Tekirsin köyüne vararak Mıstık ve Mehmet Ağaların evlerine konuk oldular. Gece, iyi bir uyku çekerek yine yola koyulan savaşçılar, Akçaburç köyüne vardılar. Karayılan, burada Kambur Mustafa'dan iki kılavuz alarak dağlara çıktı, çevreyi iyice inceledi. Burada beklemekte olduğu önemli haberi de almakta gecikmedi. Fransız erzak kolu Topaktaş'ta çadırlı ordugâh kurmuştu. Karayılan adamlarıyla Ali Kiya'nın evine konuk oldu. Ali Kiya, bir Kuvayı Milliyeci çe-

tenin başıydı. Burda Karayılan Çetesi'ne Mertmenge *(Köksalan)* köyünden Çöllo ile arkadaşları da katılarak savaşçı sayısını biraz daha arttırmış oldular.

20 Ocak 1920 sabahı, kara karıncalara benzeyen yüze yakın çeteci, Maraş'a giden şoseye tepeden bakan mevzilere girmek üzere karları çiğneyerek ilerledi. Bütün ovalar ve dağlar apaktı, ufuklar, yeni kar yağacağını gösteren somurtkan bir morluğa belenmişti. Karayılan, çetesini tam bir kıskaç biçiminde yerleştirmek üzere tertibat almıştı. Kardeşi Şiro'nun buyruğuna on beş savaşçı vererek Balkaya'ya yerleşmelerini söyledi. Bu mevzi, ikinci derecede önemli olan bir yerdi. Karayılan, müfrezenin büyük bölümünü yanına alarak en can alacak noktaya yerleşti. Çeteciler, yerleştirildikleri yerlerde korunacak siperler meydana getirdiler.

Hepsine, ancak kendisi düdük çalınca ateş etmelerini buyurdu. Hepsi, koyun postundan gocuklarına sarınarak bekledi. Sert bir poyraz, yerden kaldırdığı karları savaşçıların yüzlerine savuruyor, üstlerini karla örtüyordu. Bekleyiş, uzun sürmedi. Fransız kafilesi gözüktü. Karabıyıklı'yı geçip ağır ağır ilerleyen kafilenin önünde dört gözcü atlı geliyordu. Öncülerden sonra, bir manga atlı, atlarını oynatarak ve sağı solu dikkatle gözetleyerek ilerliyordu. Atlıların arkasından piyade muhafızları gelmekteydi. Bunların arkasından da tepeleme yüklü, çift atlı erzak ve gereç arabaları tıkırdayarak ilerliyordu. Taşıt arabalarının arkası da bir kat piyade ve bir kat atlı koruyucu ile güvene alınmıştı.

Dört öncü atlı, Şiro Mamo'nun pusuya yattığı kayanın önünden kaygısızca geçerek gitti. Hâlâ düdük sesi işitilmiyordu. Fransız kolu yavaş yavaş, Karayılan'ın kıskaç biçimindeki pususuna girmişti. Fransız piyadeleri, pusudakilerin elli metre ilerisinde yürüyordu. İşte tam bu sırada, Karayılan, deminden beri elinde kırarcasına sıkıp durduğu düdüğü bütün gücüyle öttürdü. Düdük sesi işitilir işitilmez tepelerden aşağı yılankavi bir ateş başladı. İlk dakikada şaşıran Fransız askerleri, sonra çabucak savaş düzeninde açıldılar. Arabaların arkasına sak-

lanıp yerlere yatıp ateş etmeye çabalayan Fransız askerlerini Karayılan çetesinin kurşunları saklandıkları, yapıştıkları yerden bulup çıkarıyor, hayvanları öldürmemek için de son kerte dikkatli davranıyorlardı.

Öğle üzeri başlayan savaş, durmadan sürüyordu.

Şiro Mamo'dan elli-altmış metre uzakta birkaç Fransız askeri bir makinalı tüfek yerleştirmeye çalışıyordu. O, makinalı tüfeği iyice görmediğinden oraya bir top yerleştirdiklerini sanıyordu. İçinde gizlendikleri çukurdan başını çıkaramadığından yanındaki arkadaşlarıyla namluyu ayarlayarak habire oraya ateş ediyorlardı. Yerleştirilmeye çalışılan âletin başına gelen askerleri armut gibi düşürüyorlar, bunların yerine başka askerler geliyor, yine o ağır silâhı kurmakta diretiyorlardı. Savaş, en kızgın dakikalarını yaşıyordu.

Şiro Mamo, top sandığı âletle uğraşan Fransız askerlerini arkadaşlarıyla avlayıp dururken ağabeyi Karayılan'ın bulunduğu yüksek tepeden aşağı doğru bir ağır makinalı tüfek ateşi başlamıştı. Korkunç bir sesle takırdıyor, kurşunların değdiği karlar fıskiye gibi havaya fışkırıyordu. İlk anda Şiro Mamo, ağabeyinin tuttuğu tepeyi Fransızların aldığını ve oraya makinalı tüfek kurarak kendilerine ateş ettiğini sandıysa da, ağabeyinin tepeden kendilerine renkli poşusunu salladığını görünce işi anlamıştı. Dikkat etti, ağır makinalı tüfek kurşunları, ölüm dizisi gibi Fransızların üstüne yağıyordu. İki saat süren savaş, Karayılan'ın bulunduğu tepeden başlayan öldürücü makinalı tüfek ateşiyle sona erdi.

Savaşın uzayıp durduğunu gören Karayılan, on beş arkadaşıyla "Allah! Allah!" naraları atarak Fransızların içine dalmış, dört Tunuslu Müslüman asker tutsak almış, iki ağır makinalı tüfek ele geçirmişti. Makinalı tüfekleri Tunusluların sırtında zorla tepeye çıkartan Karayılan, oradan yine Tunusluları kullanarak Fransızların üzerine ateş açtırmıştı. Ağır makinalı tüfekler savaşın çabucak bitmesini sağladı. Ölümden kurtulan Fransızlar, ellerini kaldırarak Karayılan'a teslim oldu. Bunlar elli kişiydi. Elli kişi de öldürülmüştü.

Savaş bittikten sonra, o dolaylardaki köylerin halkı savaş meydanına üşüştü. Hepsi bu kahramanlığa parmak ısırıyordu. Karayılan'ın eline canlı ganimet olarak, yüz katana, katır, attan başka, iki yeğnik makinalı tüfek, bir ağır makinalı tüfek, yüz altmış piyade tüfeği, yirmi sandık cephane, yüz tane de bomba geçti. Karayılan, gelen köylülere işlerine yarayacak her şeyi alıp götürmelerini söyledi. Köylüler, karakuş gibi yiyeceklerin, giyeceklerin ve türlü eşyaların üzerine atıldılar.

Karayılan, bu da olup bitince köylülere elli Fransız ölüsünü götürüp Derbent Deresi'ne atmalarını buyurdu. Onlar da cesetlerin üzerindeki işlerine yarayan eşyaları alarak ölüleri yolun üstünden uzaklaştırdılar. Derbent Deresi'nde akbabalar, kurtlar, çakallar, tilkiler günlerce bayram yaptılar. Pis bir leş kokusu günlerce dağı taşı tuttu.

Karayılan, eline geçen Fransız bombalarının etki gücünü ölçmek üzere yaktıkları ateşe bunlardan birkaçını atarak patlattı. Şundan ki bunları kullanmasını bilmiyorlardı.

Karayılan, savaş için buraya gelirken yalnız kendisiyle kardeşi Şiro Mamo'nun bineği vardı. Şimdi, hepsi atlı olarak Elif köyüne dönüyorlardı. Ayrıca hepsinin yedeklerinde cephane ve silâh yüklü birer at ya da katır vardı.

Savaş ikindiüstü bitmiş, ganimetleri alıp dönüşe hazırlanıncaya dek günün kısalığı yüzünden akşam karanlığı basmaya başlamıştı. Yollarının üstündeki Cuba köyünde Ali Torun'a konuk olup geceyi orda geçirdiler. Sabahleyin gün ışırken yola çıkıp Akçaburç köyüne vardılar. Halk onları bir bayram havası içinde karşıladı.

Karayılan'ın ünü, kendinden çok önce kös çalarak köylere varıyor, ordan öbür köylere ve ötelere varıyor, karlı ufukların ötesinde yitiyordu.

Akçaburç'ta çok eğlenmeyerek yine yola çıktılar. Kürt Elif köyüne vardıklarında halk onları çılgınca karşıladı. Artık, köyün eski Mehmet'i, mollası unutulup gitmişti. Karayılan, değirmi, kanlı yüzü, burulmuş kalın bıyıkları, geniş omuzları ve kaya parçası gibi gözü dolduran tıknaz ve gürbüz vücuduyla bir yarı Tanrı gibi atının üstünde parlıyordu.

Karayılan'ın arkasından elli tane de Fransız esirinin köye girişi, halkı büsbütün şaşırtmıştı.

Karayılan tutsakları, iyi bakılmak üzere konuk olarak bütün evlere bölüştürdü. Kendi evinde de dördünü alıkoydu. Bunların tutsak değil, konuk olduğunu söyledi. Elli tutsağı doyurmak önemli bir işti. Bu yüzden Karayılan, köyün dolaylarında bulunan büyük bir mağarada iki çobanca bakılan iki yüz keçisinden kestirip onlara karavana çıkarıyordu.

Karayılan, karısı Elif'in keçilerin kesimine engel olmak üzere kapıldığı öfkeler karşısında şöyle diyordu:

— Esirlere kötü davranmak ne milletimizin şanına, ne de bizim şanımıza yakışır. Onlar esirse de bugüne bugün bizim konuklarımız sayılırlar.

Karayılan, Maraş kurtulduktan sonra, esirlerin birçoğunu Pazarcık ilçesi Kaymakamlığı'na teslim etti. Sonra Antep-Kilis yolundan işleyen Fransız askerî trafiğinin başına belâ olmak üzere daha bilinçli bir Kuvayı Milliyeci olarak hazırlanmaya başladı.

*

* *

Karayılan, böylece yeni Fransız kollarını vurmak üzere hazırlanırken Antep Müdafaayı Hukuk'unun gönderdiği bir adam, ona gizli bir mektup getirdi. Bunda, Karayılan'ın Dülük ve Sam köyleri dolaylarında ulusal davranışlara çok zarar veren Kel Ahmet Çetesi'nin ortadan kaldırılması dileğinde bulunuluyordu. Kel Ahmet, bayağı bir eşkıya çetesi kurmuş, rastgele Türk köylerine baskınlar yapıyor, güzel kadın ve kızların ırzına geçiyor, mallarını korumak üzere direnenleri öldürmekten çekinmiyordu.

Sonra bu herif, cami duvarına siymiş, Karayılan'ın dayısı oğlu Yusuf'u da öldürüp hem Karayılan'ın, hem de bütün Kabalar Aşireti'nin hıncını üzerine çekmişti. Yusuf, Pazarcık'tan birçok halı almış, yedi eşeğe yüklemiş Antep'e götürüyordu. Dülük köyü dolaylarına vardıklarında birdenbire önlerini kesen Kel Ahmet Çetesi, hem halıları yağmalamış, hem de Yu-

suf'un canına kıymıştı. Halıları götüren Yusuf'un öbür arkadaşları kaçarak canlarını kurtarabilmiş, durumu Kabalar Aşireti büyüklerine anlatmışlardı. Hemen silâhlı kalabalık adamlarıyla olay yerine yetişen Kâmil Efendi ile Hortlu Hasan Efendi, Yusuf'un ölüsünü bir mağarada bulmuşlardı.

İşte, böyle epeydir Kel Ahmet'e diş bileyen, işlerinin çokluğundan arkasına düşemeyen Karayılan, Müdafaayı Hukuk'tan gelen buyruk üzerine hemen hazırlandı. Seksen kişilik çetesinin başına geçip seğirterek Dülük köyüne vardı. Karargâhını köyün camisine kurdu. Dülük köylüleri, Kel Ahmet'in sığınağını haber vermekte gecikmediler. Kel Ahmet, Sam köyündeydi. Karayılan, Sam köyüne çok ustaca bir baskın yaparak Kel Ahmet'i evinde kıstırdı ve ele geçirdi. Evde yığınla yağmalanmış eşya bulundu. Karayılan, hemen oracıkta bir mahkeme kurarak Kel Ahmet'i çabucak yargıladı. Asılmasına karar verilen katil çete reisi, caminin önündeki dut ağacının dallarına asılarak öldürüldü. Kel Ahmet'in yakalanan arkadaşları, ancak bundan sonra eşkıyalık etmeyeceklerine yemin edip akrabalarınca da kefalete bağlanarak köylerine salıverildiler.

İki büyük soyguncu çeteyi ortadan kaldıran Karayılan, bundan böyle memlekete ancak Kuvayı Milliyeci çetelerin barınabileceğini anlatmış oluyordu. Antep Müdafaayı Hukuk'unun buyruğunda Antep Bölgesi Kuvayı Milliye Kumandanı olan Şahin Bey, Karayılan'ın günden güne yayılan ününü duyuyor, onunla birlikte, Fransızlara karşı yapacağı baskınları hesaplıyordu.

*

* *

Şahin Bey, Müdafaayı Hukuk ile anlaşarak Antep Bölgesinin Kuvayı Milliye Kumandanlığını ele aldıktan sonra, hızlı bir askerî örgütlenme işine girişti. Antep'in içinde hemen her sınıftan insanla konuşup görüşüyor, halkın düşüncelerini yokluyor, Mustafa Kemal'den aldığı ulusal kurtuluş savaşı parolasını ve bunun gerekliliğini her kulağa iletmeye çalışıyordu.

Amaç, yalnız bir tek Antep, Maraş şehrini kurtarmak değildi. Her yanından ateş almış Türk toprağının bütününü kurtar-

mak gerekiyordu. Batı Anadolu, yine kendileri gibi derme çatma silâhlarla gereçlenmiş başıbozuk milislerle Yunanlıların çok üstün ordularına karşı dövüşüyor, onları şimdilik hiç olmazsa durdurmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden Mustafa Kemal, güney savaşçılarına candan selâmlardan ve yenme dileklerinden başka bir şey gönderemiyordu. Burada Fransızları yalnız kendi güçleriyle yenmek ve şehirden kovmak zorundaydılar. Sırasında silâhlarını, bombalarını da kendileri yapmak zorunda kalacaklardı.

Şahin Bey, cephelerde giydiği kurşunî subay kaputu, kara Kuvayı Milliyeci kalpağı, ateş saçan iri, kara gözleri, değirmi ak tenli ve sert anlamlı yüzü, kalın kara kırpık bıyıklarıyla evden eve, dükkândan dükkâna, kahveden kahveye gezip dolaşıyor ve çok güçlü konuşmasıyla Anteplilerin yüreklerini fethederek ardında sempatiler, sevgiler ve övgüler sürüklüyordu.

İşte öksüz, Antep'in cephelerde yetişmiş, güçlü bir asker evlâdı gelmiş, en gerekli zamanda ona elini uzatmış, onun uğrunda ölmeye hazır olduğunu söylüyordu.

Şahin Bey, Antep halk liderlerinin daha önce yapmış olduğu askerî mahalle örgütlerini denetleyip güçlendirdikten sonra, yolunu Antep köylerine çevirdi. Oralarda yaşayan gözü pek yiğitlerle ne işler yapılabileceğini pekiyi biliyordu. Şehrin dışında düşmanla vuruşmak için yalnız bu köylerin yiğitlerinden yararlanmak gerekiyordu. Hemen birçok köyde silâhlanmış savunma çeteleri vardı. Bunları birleştirerek büyük davaya bağlayacak ve Fransızlara karşı askerî bir örgüt olarak savaşa geçirecekti. Şahin Bey, ata binerek köy köy dolaşıyor, köy odalarında saatlerce konuşup dertleşiyor, iyi yürekli köylüleri kavrayıcı konuşmalarıyla kendine bağlıyordu. Karlı ovalar, dağlar aşarak, yarı buz tutmuş akarsulardan geçerek on beş gün böylece dolaştı. Bu seferberlik kampanyası sonucunda iki yüz kişilik bir Kuvayı Milliye Müfrezesi topladı. Şimdi, yapılacak ilk iş Antep-Kilis yolunu keserek şehirdeki Fransız askerlerini yardımsız bırakıp buradan kaçırmaya çalışmaktı.

Kilis, Fransızların bir ikmal merkezi durumundaydı. Katma Tren İstasyonu buraya çok yakın olduğundan Suriye'den gön-

derilen asker birlikleri iaşe ve erzak kolları bu istasyona indiriliyor, buradan Kilis'e ulaştırılıyordu. Bu ikmal karargâhından da gereken işgal bölgelerine güçlü kollar meydana getirilerek gönderiliyordu. İşte, Anadolu'nun içine gönderilen bu yardım ve güçlendirme kollarını vurmak, Fransızlara karşı uygulanacak ilk olumlu savaş biçimi olarak düşünülüyordu.

Müdafaayı Hukuk ile Kuvayı Milliye Kumandanı Şahin Bey, bu yolda anlaştılar ve Şahin Bey, iki yüz kişilik müfrezesiyle Fransızlara karşı silâhlı çatışmayı yapmak üzere Antep-Kilis yoluna egemen Kızılburun Tepelerine gidip yerleşmeden önce Antep işgal kumandanı Saint-Marie'ye şöyle bir yazılı kesin uyarı gönderdi:

" - Maraş ayaklanması, Ermenilerle Türkler arasında nifak tohumu eken General Keret'in düzenbazlığı sonucudur. Fransızlar, güvenliği korumak ve 1 Şubat'ta dört Amerikalının öldürülmesine engel olmak işinde yeteneksizlik gösterdiler. Şimdi, Antep-Kilis yolunda güvenlik kurulmuştur. Fransızlardan başka herkes sorumluluğum altında, tehlikesizce gelip gidebilir."

Şahin Bey, Fransız İşgal Kumandanına bu mektubu gönderdikten sonra hemen Kilis'e yakın Kızılburun Tepelerine müfrezesiyle gidip yerleşti. Şundan ki 3 Şubat 1920 günü Kilis'ten Antep'e güçlü bir Fransız kolunun geçeceği Kuvayı Milliye Örgütü'nce bildirilmişti. Şahin Bey, savaşçıları karla örtülü tepelerin kuytularında siperlere sokmuş bekliyordu. Ak çarşafları ve ak koyun postundan gocuklara bürünmüş dürbünlü nöbetçileri sık sık değiştiriyor, iki yüz namlunun uçları boydan boya yola çevrilmiş bekliyordu. Çok da beklemiş sayılmazlardı. Üç yüz kişilik ve yüz elli arabalık kol, karlı yolu kararak sökün etmeye başlamıştı. Kol, tam namluların sıralandığı tepeler altına geldiği sırada bütün namlular ateş püskürtmeye başladı. Kol şöyle bir sendeledi, silkindi, sağa sola kaçıştı. Ne var ki karların arasında gizli namlular, nereye gitseler onları buluyordu.. Fransızlar, bu ateş bolluğu karşısında yine Kilis'e dönmekten başka çıkar yol bulamadılar. Yüz elli arabalık er-

zak kolu, üç yüz askerin ayağına bağlı yüz elli demir gülleden başka bir şey değildi. Bu, gerçi düzgün bir çekilişse de yine de çekilişti.

Şahin Bey'in Kilis-Antep yoluna büsbütün egemen oluşu, Antep'teki Fransızlarla Hıristiyan kolonisini kara kara düşündürüyordu. Öte yandan Türklerin yürek gücü arttıkça artıyordu. Şahin Bey, yolda egemenlik kurar kurmaz ilk iş olarak bütün telefon ve telgraf tellerini koparark her türlü haberleşme olanağını ortadan kaldırdı.

Antep'teki Fransız garnizonu açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından Fransız kumandanlığı, her ne araçla olursa olsun oraya erzak yetiştirmekte kararlıydı. Bundan dolayı, Şubat'ın on sekizinde bir zorlama daha yapmayı göze alarak iki top, bir tank, sekiz makinalı tüfek ve bin kişilik bir piyade gücüyle Kilis'ten yola çıktılar. Kendini güçlü bulan kol, bütün yol boyunca savaş düzenine geçerek iki uzun gün Şahin Bey'in savaşçıları üzerine yenilmez yutulmaz taneler yağdırdılarsa da bunların ateş barajını yarıp geçemediler.

Fransız birliği, yenilgiye uğrayarak ikinci kez Kilis'e dönmek zorunda kaldı. Kilis'teki Fransız telsizi, Türkleri söküp geçemediklerini, bunun için daha büyük bir Fransız gücü gerektiğini bildirdi. Fransız yüksek kumandanlığı, bunun üzerine bir şehir karşısında Fransız şerefinin iki paralık oluşunun öcünü almak üzere çabalamaya başladı.

Kilis-Antep Fransız bağlantı ve ulaşımını büsbütün kesen Şahin Bey, Antep Kuvayı Milliye Kumandanı olarak Fransız İşgal Kumandanına 21 Şubat 1920 günü şöyle bir kesin uyarı daha verdi:

" - Kirli ayaklarınızın bastığı şu toprakların her zerresinde bir damla Türk kanı karışıktır. Her bucağında bir atanın mezarı vardır. Adı belli olmayan zamanlardan beri Türkler bu topraklarda yaşamaktadır. Türk bu topraklara, bu topraklar da Türk'e ısındı, kaynadı. Sade siz değil, bütün dünya bir araya gelse bizi bu topraklardan ayıramaz. Sonra sen hiç ömründe Türk tutsak yaşamaz diye duymadın mı? Namus ve hürriyet

için ölüme atılmak ise bize Ağustos ayı sıcağında soğuk su içmekten daha tatlı gelir. Sizler canı kıymetli insanlarsınız. Çatmayınız bize. Bir gün önce topraklarımızdan savuşup gidiniz. Yoksa kıyarız canınıza."

Şahin Bey, Kuvayı Milliye Kumandanı olarak birer kesin uyarı niteliği taşıyan mektuplarıyla Fransız işgal kumandanlığını bombardıman edip dururken öbür yandan da Anteplilerin kurtuluş davasını savunmak üzere türlü memleket büyüklerine sempati toplayan mektuplar gönderiyordu.

28 Şubat 1920 günü Antep Kuvayı Milliyesi, öne eşrafı sürerek işgal kumandanlığına dört maddelik bir kesin uyarı verdirdi.

" - Antep'teki bütün Ermeni kıtaları geri gönderilmeli, Türk yönetimine karışılmamalı, Antep'e güçlendirme kıtaları getirilmeyeceğine söz verilmeli, geçici bile olsa hiçbir kol kurulmayacağı üstüne söz verilmeli, güvenliği korumak üzere Antep bölgesine iki Türk taburunun gelmesine müsaade edilmelidir."

*

* *

Antep'te Müdafaayı Hukuk Derneği çoktan kurulmuş, Maraş şehri işgalden kurtulmuş, ulusal güçler büyük umutlar içinde yürüyordu. Antep halkı, pek yakın bir gelecekte tıpkı Maraş'ta olduğu gibi Fransızları güzel şehirlerinden atacaklarına bütün yüreğiyle inanıyordu.

Bunca kişinin içinde bir tek sorumlu insan, Baş komiser Fevzi, buna inanmıyordu. İnanmaması neyse ne, olumsuz propagandalarda da bulunuyor, Müdafaayı Hukukçuları halkın gözünden düşürmek için elinden geleni yapıyordu. Tıpkı İstanbul dolaylarındaki padişahçı ve İngilizci propagandanın diliyle konuşuyordu. Başkomiserlik gibi sorumlu bir görevde bulunmasaydı Kuvayı Milliyeciler onun bu kışkırtıcılığına yine de çok önem vermeyeceklerdi. Ne var ki adam, Fransız ve Hıristiyan kolonisiyle de ilişkileri olduğu kuşkusu altındaydı. Onun, bu işi cebine indirilen bolca Fransız altınlarıyla yaptığını sananların sayısı da kabarıktı. Müdafaayı Hukukçular, tam da

Fransızlarla bir savaşa doğru gidildiği sırada böyle bir başkomiserin şehirde görevli bulunmasını zararlı görerek onu kaçırarak Maraş Kuvayı Milliyesine teslim etmeyi kararlaştırdı. Başkomiserin dışında bütün polisler, Kuvayı Milliyeciydi.

Soğuk ve karlı bir gece yarısı, polis memuru Ahmet Körükçü, Başkomiser Fevzi Bey'in evinin kapısını çaldı. Sıcak yatağından kalkıp gecelik kılığıyla kapıyı açan başkomiser, karşısında Ahmet Körükçü'yü görerek yine önemli bir zabıta olayı meydana geldiğini düşündü.

— Efendim, sizi Mutasarrıf Bey istiyor, acele gelmenizi söyledi.

— Peki, şimdi geliyorum, dedi.

Birkaç dakika sonra Başkomiser Fevzi Bey dışarı çıkmış, palaskasını düzelterek Ahmet Körükçü'nün yanında çizmeleriyle karları gıcırdatarak yürüyordu.

— Bir cinayet mi dersin?

— Öyle olsa bizim de haberimiz olurdu.

— O halde?

— Bilmiyorum, efendim.

— Sakın Müdafaayı Hukukçuların bir münasebetsizliği olmasın? Bu adamların başımıza er geç bir felâket getirecekleri muhakkaktır. Sayısız zaferler kazanmış bir orduya karşı koyacaklarmış. Onlar buradan kovulacak, biz egemen olacakmışız. Bir çocuğun bile güleceği akılsızlıklardır bunlar.

— Kim bilir efendim!

— Bilmesi de var mı bunun? Muazzam bir ordu ile savaşılır mı hiç çocuk?

Şimdi, kurulan halin yanına varmışlardı ki başkomiserin gevezeliği birdenbire kesildi. Silâhlı üç kişi üstüne atılarak onu sımsıkı yakaladı. Ahmet Körükçü ile dörtleşen saldırıcılar, hemen onun ağzını bir mendille tıkayıp gözlerini sıkıca bağladı. Dört genç Kuvayı Milliyeci Başkomiser Fevzi'yi karga tulumba ederek koşar adım Tabakhane Mahallesi'nde bir eve tıktı. Hemen o sırada kapıya yanaşan silâhlı bir Kuvayı Milliyeci Müfreze, başkomiseri oradan alarak sıkı bir yürüyüşle

yola çıktı. Başkomiser Fevzi Bey'in Dirlik köyü üzerinden götürülüp Maraş Kuvayı Milliyesine teslîminden sonra Fransız kumandanlığında önemli bir tedirginlik meydana geldi.

Yalnız, Başkomiser Fevzi Bey, sonraları bu kaçırılışın mutlu bir sonuca bağlanışından ömrünün sonuna dek hoşnut kalacaktı. Şundan ki Başkomiser Fevzi, Maraş'ta Kıvılcım adlı bir Kuvayı Milliye Örgütü kurarak bunun başında şerefle Antep'e girecek ve Fransız sömürgecileriyle savaşın sonuna dek yiğitçe çarpışacak ve birçok yararlıklar gösterecektir.

KARGA PAZARI

Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça o milleti boyunduruk altına almanın imkânı yoktur.

-Mustafa Kemal-

Kanlı bir boğuşma sonucunda Maraş'tan Fransız işgal gücünün atılması, her yanda olduğu gibi Kozan'daki işgal kumandanının da eteklerini tutuşturdu. Maraş'ın kurtuluşu olayı, bütün Fransız işgal güçlerinin başına geleceği bildirilen kesin bir işaretti. Albay Bremond, hemen Kozan İşgal Kumandanı Tayyarda'yı ivedi Adana'ya çağırmış, ona bu uğursuz Maraş olayı üzerinde sıkı durması için yeni buyruklar vermişti. Tayyarda, iki gün sonra Adana'dan döndüğünde gerçek ya da yapmacık bir sinir küpüne benziyor, daha çok da böyle görünmeyi rol gereği sayıyordu.

Döner dönmez bir zılgıt geçmek üzere dairesinde Kozan'ın bütün ileri gelenleri ve örgüt başkanlarını topladı. Mutasarrıf İhsan Bey, Müftü, Belediye Başkanı, Ermeni Katagigos vekili,

Türk ve Ermeni eşrafı, Türk ve Ermeni gençlik örgütü başkanları bu toplantıya katılmak zorunda kaldılar. Bütün çağrılanların geldiğini gören Tayyarda şöyle bir konuşma yaptı:

" — Bugün Adana'dan buraya geniş yetkilerle gelmiş bulunuyorum. Buyruğuma karşı gelen herkesi, Müftü, Katagigos bile olsa gözünün yaşına bakmadan kendi elimle darağacına götürürüm. Şurada üç çan görüyorsunuz. Bunlar hiç çalınmayacak. Eğer çan sesi işitirseniz, işinizi, gücünüzü bırakacak, dükkânınızı kapayıp hemen evinize koşacaksınız. Yeni bir sinyal verilmedikçe hiç kimse evinden çıkmayacaktır. Çan çaldıktan sonra, beş dakika içinde evine gitmeyenler, kurşuna dizilecektir. Böyle zamanlarda daha çok çocuklar, iyice korunmalıdır. Benim de çocuğum var. Bundan, çocuklara acırım. Yalnız, böyle zamanlarda çokça telâş ve heyecana kapılmamalısınız. Belki, bunu bir deneme olarak da yapabilirim. Mustafa Kemal ordusu, Türkiye'nin yıkımı için uğraşmaktadır. Paris Barış Konferansı'nda öbür devletler, İstanbul'un dahi Türklerden alınmasını istedikleri halde Fransa Devleti, İstanbul'un Türklerde kalmasını savunmaktadır. Yine söylüyorum; buyruklarım kesindir. Karşı davranışlarda bulunacaklara makineli tüfekler karşılık verecektir. Şimdi burada toplanan kişilerden hiçbir olay çıkmayacağı üstüne bir tutanak istiyorum. Eğer en ufak bir olay olacak olursa burda toplananları sorumlu tutacağım.

Mutasarrıf İhsan Bey:

— Buradakiler adına ben tutanak verebilirim, dedi. Burada hiçbir şey olmaz.

Tayyarda, İhsan Bey'in kefil olması üzerine tutanak almaktan vazgeçti. Yüzbaşı Tayyarda, ültimatoma benzeyen bu maddeleri daktilo ettirerek sokak başlarına, kahvelere ve genel yerlere astırdı. Bundan birkaç gün sonra, Kozan'ın en ileri gelen Türklerini birer birer tutuklatıp karşısına getirdi ve üstlerini başlarını inceden inceye araştırdı. Bu on kişiden Mehmet Zahit Çamurdan, Üçdutlu Şükrü Efendi, Gökoğlu Mustafa, Himmet Çavuş daha önce tutuklanıp hapsedilmişti.

Tutuklular, dört manga süngü takmış Ermeni jandarmasının ortasında Ermeni Manastırına doğru yola çıkarıldı. Bir manga jandarma önde, bir manga arkada, birer manga da yanlarda gidiyordu. On kişinin de beti benzi atmıştı. Bu sıkı rejim, ancak kurşuna dizilmenin yoluydu. Hemen hepsi de kurşuna dizilmeye götürüldüğünü sanıyordu. Bir sırttaki dik yokuşlu manastıra vardılar. İçeriye sokuldular. Sol yanda tek kapılı bir odaya götürülüp itildiler. Bu taştan odanın bir tek hava ve ışık alacak penceresi vardı ki, o da çok yüksekte açılmış ufak bir delikten başka bir şey değildi. Ordan zayıf bir kış aydınlığı sızıyordu. Kapı dışardan sımsıkı kapatılıp üstündeki kocaman bir kilitte bir anahtar dönmüş ve kalabalık ayak sesleri uzaklaşmıştı. Kapıda süngülü bir Ermeni nöbetçi bırakılmıştı. Demir gibi soğuk kış havası, ruhları da üşüyüp duran bu tutukluları titretiyordu. Üzerine oturacak bir tahta parçası bile yoktu. Her yan taştı ve soğuktu. Pisipisine kurşuna dizilmek korkusu, kışın ve soğuğun etkisini daha çok arttırıyordu.

Yüzbaşı Tayyarda, bir saat sonra çıkageldi. Böylece kurşuna dizilme korkularının bir kuruntu olduğunu anlayarak rahatladılar. Yüzbaşı:

— Burada ateş yok, lâmba, kibrit, sigara yok, dedi. Yalnız Mösyö Ökkeş (daha önce onu çiftliğinde konuk ettiğinden) için her gün bir paket sigara verebilirim. Burada iki ay kalacağınıza göre evlerinizden yatak ve yemek getirebilirsiniz.

Yüzbaşı gitti. Bir Ermeni hepsinin adlarını yazdı.

Ökkeş Efendi, Helvacızade Ahmet Hafi Bey, Nalbant Ethem Usta ve oğlu Kemal Efendi, Üçdutlu Şükrü Efendi, Himmet Çavuş, Mustafa Gökoğlu, Mısırlızade Avukat Mahmut Efendi, Çamurdanzade Mehmet Zahit ve Türk Gençlik Örgütü Başkanı Öğretmen Lütfullah Bey'in evlerine haber salınarak yatak, yorgan ve yiyecek getirilmesi istendi. Yataklar ve yemekler geldi. Ölüm korkusunu yenen adamcağızlar, buna da şükrettiler. Dışardaki ayakyoluna gidemiyor, odanın içine konan bir kaba dışkılıyorlardı. Sonra alınıp dökülüyordu. Bir gece, Ökkeş Efendi, Tayyarda ile konuşmak istedi ve konuştu.

Yüzbaşı, bu görüşmede Gençlik Örgütü Başkanı Öğretmen Lütfullah Bey üstüne şöyle dedi:

— Lütfullah'ta bir defter yakaladım. Ondan pek çok şey öğrendim, idam edecektim. Fakat asker olan babası çok yaşlı olduğundan ona acıdım.

Gerçi Lütfullah Adana'ya gitmiş, Saim Bey'i görmüş ve ona yirmi lira da para vermişti. Tayyarda'nın yakaladığı defterde yalnız bunlar yazılıydı. Genç Öğretmen, Ökkeş Efendi'den bu idam lâfı geçen önemli haberi aldıktan sonra diken üstünde oturmaya başladı. Gençlik örgütünün başkanı olduğundan kendisini harcayabilirlerdi. Sinirleri iyice gerilmişti. Her an bir olay bekliyordu. Yine bir gece yarısı, zindanın kapısı açıldı. Mahpuslar, fırtına fenerlerinin ışığında on-on beş kişilik bir süngülü jandarma kalabalığının kapının önünde toplandığını gördüler.

— Lütfullah!

Genç öğretmenin adı çağrıldı. Lütfullah Bey, bu kez sağlama kurşunlanmaya götürüleceğini düşündü. Öteki arkadaşları da kendileri için böyle düşünüyorlardı. Görünüş buydu. Demek ki gece yarısı hepsini birer birer götürüp kurşuna dizeceklerdi. Lütfullah, çabucak giyinerek Kamavorların ortasında manastırdan çıktı. Garip değil mi? Tenha bir yere götürüleceğine şehrin göbeğine gidiyorlardı. Biraz sonra Tayyarda'nın karşısındaydı. Tayyarda, duvar gibi sert ve katıydı, genç öğretmene şöyle dedi:

— Sizi Fransızca bildiğinizi düşünerek çağırttım. Tutuklulara diyeceğim var. Bunu da onlara ancak siz anlatabilirsiniz. Şimdi, şunu dinle ve arkadaşlarının kulaklarına sok. Eğer, topların bile güç yıkacağı manastırın, kapısı kilitli ve süngülü nöbetçili zindandan biriniz kaçacak olursanız hepinizi kurşuna dizerim. Bunu hemen her gece arkadaşlarınıza söyleyeceksiniz.

Öğretmen Lütfullah'la arkadaşları, Tayyarda'yı karısının aracılığıyla yola getirmeyi düşündüler. Karısına Fransızca bir mektup yazarak hiçbir suçları olmadan sırf Ermenilerin suçla-

maları yüzünden zindana atılmış, bu yüzden de sürekli bir biçimde zulüm görmekte olduklarını yana yakıla anlattılar. Ondan çocuğunun başı için kendilerine yardımcı olmasını yalvararak istediler. Bir süre beklediklerse de Madam Tayyarda'nın kocası katında etkili olmadığını gördüler. Sonra, işi oluruna bıraktılar. Bu arada da işi filozofluğa ve şaklabanlığa dökerek türküler, şarkılar söylemeye, oynayıp sıçramaya başladılar. Yapmacık sevinç ve eğlenceleriyle manastırın zalim havasını ürkütmeye çalıştılar.

Nöbetçiler, gece gündüz sürüp giden bir sevinçli gürültü patırtının, bu bayrak havasının ne demek olduğunu anlamayarak manastırın dolaylarında oturan Tayyarda'ya yakındılar.

Tayyarda, hemen damladı. Gözdağı vermeye çalıştı:

— Siz, şantör müsünüz? Şarkı söyleyerek bizimle alay mı etmek istiyorsunuz? Bundan sonra size yemek yok, dedi.

Öğretmen Lütfullah bunu arkadaşlarına Türkçeleştirdi.

Manastır zindanındaki mahpuslarla bağlantı kurmanın ve onlara yemek vermenin yasaklandığı haberi, Kozan'da yayılarak elektrikli bir hava yarattı. Bütün mahpusların yakınları, onların dirimleriyle ilgilenmeye başladılar.

Nalbant Ethem Usta'nın karısı, oğlu Kemal'in zindanda öldürüldüğünü, kocasının da aç bırakılarak öldürülmek istendiğini Kadirli'deki Nuri Çavuş'a bildirdi ve ondan yardım istedi. Nuri Çavuş, hemen koşup geldi. Tayyarda'ya çıkarak zindanın kapısını açacağını bildirdi.

Çerkez Nuri Çavuş gerek Kozan'da, gerekse Kadirli'de tanınmış kişilerden biriydi. Kozan ve Kadirli'nin, Fransızların işgalinde meydana gelen olaylarda adı en çok işitilen önemli kişilerden biri olmuştu. Azınlıkları elde ederek Türk çoğunluğuna egemen olmak isteyen Kozan İşgal Kumandanı Tayyarda, onun Çerkezliğine aldanarak yanlış kapı çalmıştı. Tayyarda'nın hizmetine giren Nuri Çavuş, önce zekâsıyla onu avuturken beride doludizgin Kuvayı Milliye için çalışıyordu. Nuri Çavuş, birçok Çerkezi jandarma yazdırarak silâhlandırdı. Bu silâhlar, onun elinde Ermeni taşkınlıklarına karşı kullanılmak üzere her zaman hazır bulundu.

Her zaman, Kadirli'den Kozan'a uğrayan Nuri Çavuş, durmadan Ermenilerin Türklere yaptığı zulümden söz ediyor, onları etkisi altında bulunduruyordu. Kozan'a gittiği bir gün ceza reisini uyarmış, Ermenilerin kışkırtmasıyla kendisini tutuklamak istediklerini, çağırırlarsa sakın gitmemesini söyledi.

Bir gün, Kadirli halkının, vebadan kaçar gibi kasabayı bırakıp dağlara doğru kaçıştığı görüldü. Bunun çok önemli nedeni acıydı. Kasabaya Kozan'dan yüz silâhlı Ermeni gönderiliyordu. Yükte hafif, pahada ağır eşyasını, çoluğunu çocuğunu kapan tam bir panik içinde büyük gruplar olarak kaçıyordu.

Kadirli'nin namus ve dirimini korumak üzere Fransız hizmetine girmiş olan Nuri Çavuş, bu durum karşısında öfkeden küplere bindi, hemen telgrafhaneye koştu, Tayyarda'yı makina başına çağırttı. Tayyarda'ya şöyle dedi:

— Kadirli'ye göndereceğiniz Ermeni silâhlıların silâhla karşılanacağından hiç kuşku etmeyiniz.

Tayyarda, Çerkez Nuri Çavuş'un bu kesin uyarısı karşısında yelkenleri suya indirdi. Ermeni jandarmalarını Kadirli'ye göndermekten ister istemez vazgeçti. İşte hem Fransız hizmetinde çalışan, hem de böyle bir adam olan Nuri Çavuş, Kozan'ın Manastır zindanında geçen olayları haber alır almaz hemen gelmiş, zindanın kilidini açtırmış, hızır gibi içeri dalmıştı. Mahpusların hepsi onu tanıyordu. Uzun boylu, geniş omuzlu, kalpaklı, düşük bıyıklı yaşlıca bir adam olan Nuri Çavuş, hepsiyle ayrı ayrı kucaklaştı, onların yataklarına oturarak dertlerini dinledi. Mavi gözleri yaş içindeydi. Bütün mahpuslar, onun yardıma gelmesinin etkisiyle sevinç gözyaşları dökmeye başladılar. Gerçekten de bütün dünyanın kendilerinin unuttuğu bu korkunç zindanın kapılarını omuzlayıp açan Nuri Çavuş, inanılmaz bir iş yapmıştı. Cepleri sigaralarla dopdolu gelen Nuri Çavuş, hepsini onlara bölüştürdü.

Ermeni nöbetçileri gözleri önünde sigaralarını tüttüren mahpuslar, artık kendilerini serbestliğe kavuşmuş biliyorlardı.

— Sizlere bir şey getiremedim, kusura bakmayın, nasılsınız? Hiç merak etmeyin ya bu alçak beni de buraya hapseder ya da inşallah sizleri çıkartırım.

Nuri Çavuş, onlara hiçbir şey getirmemiş olsa bile bir kurtuluş umudu getirmişti ki en önemlisi buydu. Yarım saat zindandakilerle görüşen Nuri Çavuş, ordan ayrılarak doğruca işgal karargâhına gitti. Tayyarda'dan zindandakilerin çıkarılmasını istedi ve zorlayıcı nedenleri anlattı. O da:

— Sen git, ben onları çıkarırım! Dedi.

Nuri Çavuş, bu sözü senet bilerek çıktı gitti. Eğer Yüzbaşı sözünü tutmayacak olursa elinde oynayacak bir sürü koz vardı. Yalnız Lütfullah Bey, bir aylık kötü zindan yaşamı yüzünden dizanteriye yakalanarak Fransız hastanesine kaldırıldı. Odasının kapısına dört Ermeni süngülüsü dikilmekle beraber yine de kendini özgürlüğe kavuşmuş buluyor, seviniyordu. Hiç olmazsa burada kendi milletinden ve hemşehrilerinden türlü insanlara ve tanıdıklara rastlıyor, avunuyordu. Zindanda kalan arkadaşlarının kötü durumlarını düşünmekteyken bir gün onların serbest bırakıldığını işiterek çok sevindi.

Demek, Çerkez Nuri Çavuş, Tayyarda'ya sözünü geçirebilmiş, Kozan'ın en tehlikeli Kuvayı Milliyecileri sanılan bu adamları, ileride başlarına gelebilecek türlü korkunç belâlardan korumuştu. Hepsi ona karşı minnet duygusuyla doluydu.

Yalnız mahpuslar, zindandan kurtulup da evlerine gittiklerinde çok üzüldüler. Kendileri yakalanıp manastıra götürülünce silâhlı polis ve jandarmalarca ev aranmış, her şey didik didik edilmiş, bütün değerli eşya ile paralar uydurma birer senet karşılığında alınıp götürülmüştü. Hele gençlik örgütü başkanı ve ilkokul öğretmeni Lütfullah'ların evi hallaç pamuğu gibi atılarak bütünüyle soyulmuştu. Lütfullah Bey'in babası Kozan Jandarma Taburu hesap memuru Osman Sırrı Bey'di. Oğlu alınıp zindana götürüldükten sonra, on altı silâhlı Ermeni, adamcağızın evini kuşatmış ve baştan aşağı araştırmak üzere Arslanpaşa Mahallesi'nin Ermeni Muhtarı Balasanoğlu Kirkor'la, polis memuru Vartonis Efendi eve girmişti. Evde muzır kâğıt namına hiçbir şey bulamamışlarsa da bin üç yüz yetmiş sekiz liralık eşya kaldırıp götürmüşlerdi. İkinci oğlu Ahmet'in dükkânını da komşusu, Altıparmak Artinoğlu Hacı ile kardeş-

leri Ohannes ve Seneker yağma ve talan etmişlerdi. Böylece bu tutuklama olayı sırasında Öğretmen Lütfullah Bey'in ev halkından soyulan para ve eşyanın değeri altı bin dört yüz kırk dört lirayı bulmuştu.

*

* *

Fransızlar, Maraş'tan kanlı bir savaş sonunda atıldıktan sonra öç almak ister gibi Ermeni fedailerini Türklerin üstüne daha çok saldırtmak ve onları elden geldiğince sindirmek yolunu tutmuşlardı. Ne var ki, Fransızların ve Ermenilerin yaptıkları hiçbir zulüm artık cezasız kalmıyordu. Türk topluluklarının her dara düştüğü yerde Kuvayı Milliye Örgütleri yerden biter gibi beliriyor, dişe diş dövüşerek zulüm yapanları her gün biraz daha geriye sürüp atmaya çalışıyordu.

Ölümün çok zalimce, hunharca bir ölümün kapıya geldiğini gören halk, Kuvayı Milliye düşüncesinin altın yörüngesi çevresinde birikmeye başlamıştı.

Maraş'taki Fransızlar ve Ermeni savaşçıları sonrasız olarak kovulduktan sonra küçük bir Ermenistan çekirdeği olarak düşünülen kartal yuvası Haçin'de de kaygı başlamıştı. Karakışta Fransız birliğinin yanı sıra Maraş'ı bırakıp giden binlerce Ermeni'nin dirimi tehlikeye girmiş, yolda ölüp gidenlerden başka pek çoğunun ayakları donmuş, kangren olmuştu. Şu var ki Maraş'tan çıkmayan Ermenilerin de hiçbir vakit burnu kanamamış, şehre egemen olan Kuvayı Milliye, onlara her şeye karşı insanca davranmış, onları yedirip içirmişti.

İşte Haçin'deki Büyük Ermenistan hülyacıları pek uzak olmayan bir gelecekte kendi başlarına da böyle bir felâket gelir korkusuyla Fransız kumandanlığından savaşçı istemişlerdi. Bu gereksinimi Fransızlar da duymuştu. İşte, bu kaygı iledir ki Tayyarda, yüz kişilik bir Ermeni silâhlı grubunu Haçin'e göndermeyi kararlaştırdı. Yalnız, Haçin'e giden yollar son günlerde Kuvayı Milliyeci çetelerin türemesi yüzünden çok tehlikeli görülüyordu. Tayyarda, bu yüz kişiyi bir kazaya belâya uğramadan en güvenli yoldan Haçin'e ulaştırmak üzere Feke Be-

lediye Başkanı Cezmi Bey'e danışmak zorunda kaldı. Cezmi Bey'den şimdi bile kuşkulanmıyor, onu hep kendi adamı sayıyordu. Tayyarda'yı en çok ürküten nesne bu grubun da daha önce Teğmen Misak'la arkadaşlarının Feke-Saimbeyli yolunda Gizik Duran, Arap Ali, Yerebakanlı Hasan Çetelerince uğratıldığı akıbete benzer bir felâkete kurban gitmeleri belkisiydi. Antep-Maraş yolunda kocaman toplu tüfekli Fransız asker kolları, Kuvayı Milliyeci çetelerin ateşleri altında bir avuç kar gibi eriyip gitmişti. Yüz Ermeni silâhlısı, Kuvayı Milliyecilerin dişlerinin kovuğuna bile gitmezdi. Tayyarda, bütün bunları burdaki herkesten daha iyi biliyordu. Hem askerdi, hem de çok sorumluluk taşıyan bir görevin başında her gün bir yığın ter döküp durmaktaydı.

Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey, Yüzbaşıya:

— Haçin'e Kozan'dan üç yol gider, en iyisi Taşlıgedik-Sırt yoludur, dedi.

Yüzbaşı, Ermeni silâhlarını bu salık verilen yoldan göndermeye hazırlandığı sırada Cezmi Bey öbür yandan Karabacaklı Deli Hacı Ağa'ya haber saldı:

— Yakında Fransızlar Haçin'e silâh, cephane ve asker gönderecekler. İzleyecekleri yol, daha çok Taşlıgedik-Akçalıuşağı-Tapan yolu olacaktır. Bundan dolayı Sıraelif'e nöbetçi dikerek Kozan'ı her gün gözaltında bulundurun.

Hacı Ağa'nın adamları, hemen Sıralif kayalıkları üzerindeki gözcü yuvalarına sokularak Kozan'ı sıkı bir göz hapsine aldılar. Gözcüler, kayalıklar arasında soğuktan mosmor bekleyip dururken, birdenbire heyecandan titrediler. Yüz kişilik kafile yola çıkmış, kendilerine doğru ilerliyordu. Göz bağlantısını yitirmeyerek onlar da gerilemeye başladılar. Yol boyunca sıralanmış olan gözcüler, geriledikçe birleşiyor, bir araya toplanıyorlardı.

İki-üç kilometre bir uzaklıktan sıkı göz hapsine alınan kafile, ormanlar arasında kaygısız gibi görünen bir yürüyüşle ilerlemekteydi. Ermeni kolunda, yüklenmiş doksan iki silâhlı Ermeni vardı. Hayvanların yüklerinde de silâh, bomba, gazyağı,

tuz ve peksimet bulunuyordu. Bu kolun önünde de on-beş silâhlı Ermeni fedaisi gidiyordu.

Kol, Sıralif'i geçip Taşlıgedik yoluna girdi. Ermeni silâhlıları, yol boyunca sıralanmış köyleri tedirgin etmeye başladılar. Bedava ekmek, tavuk, yumurta, yağ, arpa istiyor, arkalarında kırgın ve üzgün bir hava bırakarak ilerliyorlardı. Malları yağmalanan köylerin erkekleri, Ermenilerden daha önce davranarak yolun ilerisindeki köyleri, Ermeni yağmasına karşı uyarmaya başladılar. Talana uğramak tehlikesiyle baş başa kalan köylerin eli silâh tutanları hemen silâhlandılar. Otuza yaklaşık silâhlı köylü toplandı. Baş başa vererek, silâhlı kolu pusuya düşürmeyi kararlaştırdılar. Pusu yeri olarak en uygun yer de Tokmanaklı köyünün altındaki Kara Evliya Kısığı idi.

Ermeni kolunun silâhlıları, Aşağı Tokmanaklı mezarlığında, Yukarı Tokmanaklı köyünden Köreken köyüne giden Kara Hasan'ın kızı on üç yaşındaki Fatma'yı kafasını keserek öldürünce iş değişti. Pusu plânı altüst oldu. Bu kanlı olay karşısında sabır taşı çatladı. Silâhlı köylüler, azgın kolu, ağaçlıklar arasından ve yakından izlemeye başladılar.

Kol, Kuyubeli ile Akçalıuşağı arasında Kargapazarı denen bir düzlükte mola verdi. Kol, buradan gelip geçen her yolcunun, her zaman mola verdiği çok yaşlı bir çınar ağacının dibinden kaynayan gür bir suyun başında konaklamıştı. Burada bir de mezarlık vardı. Memlekette barış ve güvenlik olduğu zamanlarda uzak yolculuğa çıkan yolcular, çınar altında geceliyor ve gün ışırken yüzlerce kuş sesiyle uyanıyorlardı.

İşte şimdi, bu ağacın altında Büyük Ermenistan'ı Türk toprakları üstünde kurmak hülyası peşinde koşan bir silâhlı insan kalabalığı dinleniyor ve hiçbir şeyden kuşkulanmadan yemeklerini yiyor, sularını içiyor, hayvanları da yollardaki köylerden yağmaladıkları arpaları kestiriyordu. Kırgın köylüler, tüfeklerini sıkıca kavramış, yaşlı çamların gövdeleri arkasından onları gözetliyor, çatışma zamanını sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Bu sırada, bekleneni hızlandıran bir olay daha meydana geldi. Çamlıkta av kuşları avlayan İboğlu köyünden Şahbaz

Mehmet'le Karabucak köylü İshak, birdenbire yolda üç silâhlı ve atlı Ermeni gözcüsüyle karşılaştı. Köylü delikanlılardan birinde mavzer, birinde de bir çifte vardı. Bu, öyle bir karşılaşmaydı ki her iki yan da ötekini kendisi için en yakın tehlike olarak belledi ve hemen ateş etti. Her iki yan da tüfeklerindeki mermileri ve saçmaları boşaltmaktayken çamlıklı tepelerden Kargapazarı düzlüğünde mola vermiş olan kolun üzerine bir yaylım ateşi başladı. Üç atlı Ermeni, at üstünde olduğundan kolayca vurulup düşürüldü.

Asker kolu, tepelerden yağan kurşun yağmuru altında saklanacak yer de olmadığından, bocaladı, paniğe kapıldı. Yine de tepelere doğru rastgele ateş etmeye koyuldu. Bu silâh sesleri, uyanık olan bütün köylerin erkeklerini ayağa kaldırdı. Hepsi baltasını, nacağını, bıçağını alıp Kargapazarı'na doğru yola çıktı. Silâhlı köylüler, yüzlerce köylünün kendilerine yardıma geldiğini görünce, daha çok canlandılar. Orası, tam bir savaş alanı oldu.

Çatışma bir saat sürdü. Hava çabuk karardığından akşam da indi. Gündüz gözüyle bu tuzaktan kurtulamayan kolun, gece karanlığından yararlanıp savuşacağı belliydi. Bunu düşünen Bayatoğlu Ahmet Çavuş, karanlık büsbütün basmadan onları teslim alabilmenin yollarını düşünmeye başladı. Kurşun atıp duran köylülere ünledi; sesi, dağı taşı tuttu. Bu Ermenilerin de işitebileceği bir sesti:

— Emmiler, kardeşler, beni dinleyin! Galiba biz, yanlış iş yapıyoruz. Bunları Arap Ali Çetesi diye öldürmeye çalışıyoruz. Ama bunlar, hükümet jandarmasına benziyor. Hele bir durun, ateş kesin, bunlar kim, anlayalım.

Bundan sonra Ermenilere de şöyle bağırdı:

— Hey! Siz kimsiniz? Eğer hükümet jandarması iseniz silâhınızı çatın. Benim bulunduğum yere gelin, yanlışlık olmasın. Bu millet sizi Arap Ali Çetesi sanıyor.

Sonra sözü Arap Ali aldı ve şöyle bağırdı:

— Eğer siz Arap Ali Çetesi değilseniz, ben de sizin gibi jandarmayım. Gelin sizi köyde konuk edeyim. Yarın da istedi-

ğiniz yere götüreyim. Ama ilk önce silâhınızı çatın, buraya silâhsız olarak gelin.

Altıparmak da buna benzer biçimde bağırdı. Ermenilerin bir bölümü Ahmet Çavuş'un sözlerine kanarak silâh çatmak isterken Ermenilerin kılavuzu olan Kazak Hasan, Altıparmak'ın sesini tanıdı ve hemen onları uyardı.

— Sakın kanmayın, bu Altıparmak'ın sesidir. Bu adam, geçenlerde Kirazbeli'nde de önümüze çıktı. Bunların hepsi eşkıya, bunlara teslim olmaktansa ölmek yeğdir.

Ermenilerin bir bölümü onun sözüne bakmadan silâhlarını çatarak Hasan Çavuş'un sesinin geldiği yana doğru yürümeye başladı. Kazak Hasan'la birlikte geride kalan Ermeniler, bu tatlı sözlerin bir tuzak olduğuna inanarak gitmemekte ayak dirediler ve giden arkadaşlarının üzerine ateş açtılar. Ermeni jandarmalar, Türkleri unutup birbirleriyle kıyasıya boğuşmaya başladılar. Köylüler, bundan yararlanarak hepsinin üstüne birden yeniden yaylım ateşi açtılar. Tüfekler, karşılıklı daha bir süre bambumlanıp durdu.

En sonra Kargapazarı düzlüğünden ses çıkmadığını gören köylüler, yavaş yavaş çamlıktan aşağı indiler. Yerlerde inleyen bir sürü yaralı insan ve attan başka canlı namına bir şey yoktu. Silâhlı köylüler, kocaman çıralar yakarak savaş meydanını taradılar, ölüleri ve yaralıları saydılar. Birkaç kişi eksikti. Onlar da namert eşkıya Kazak Hasan'la adamları olacaktı. Ölülerle yaralılar arasında bulunmadıklarına göre karanlıktan yararlanarak sıvışmış olacaklardı. (Kazak Hasan, ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yüzellilikler listesindeki yerini alacaktır.)

Köylüler, inleyen at ve katırların, Ermeni yaralılarının kafalarına birer kurşun sıkarak sağlam hayvanlarla ganimetleri topladılar. Toplanan hayvanların hepsi Türklerden zorla alınmıştı. Halil Ağazade Hacı Ağa'nın kır atı da bunlar arasında bulunarak sahibine verildi. Çatışma başladığında silâh sesinden ürken atların kimisi sırtlarındaki silâh, gazyağı ve tuz yükleriyle ağaçlıklara kaçmış olduğundan görülemedi ve günlerce bu durumda dolaşıp yayıldıktan sonra bulunup Kuvayı Mil-

liye'ye teslim edildi. Şimdiye dek salt kargaların toplanıp gakladığı yaşlı çınarın gövdesine saplanan kurşunlar, Kozanlı yiğitlerin zafer armağanları gibi orda gömülü kaldı.

Bundan sonra, Kargapazarı'ndan geçen yolcular, yüzlerce, binlerce karganın çıkardığı büyük gürültüler yanında, kurşun seslerini de işitir gibi olacaklardı. Kargapazarı'nın vaktiyle bir ölüm ve zafer pazarı olduğunu her kuşak, kendinden sonraki kuşağa anlatıp duracaktı. Bu çatışmada verilen tek şehit, Boztahta köyünden Deli Hacıoğlu Molla Mehmet'ti.

Kargapazarı olayı, Yüzbaşı Tayyarda'yı çileden çıkarıp ürkütmüş, Haçinlileri ise kara kara düşündürmeye başlamıştı.

BOMBALAR

Felâketler, insanları, akılları başında milletleri daima azimli, gürbüz atılımlara iter.

-Mustafa Kemal-

İngiliz Kemal, elleri göbeğinin üstünde bağlayıp uzun süre bir yerde oturabilecek yaradılışta bir insan değildi. Olaylarla, en aşağı atbaşı bir gitmek ya da olayları kendisi yaratmak istiyordu. Türkçesi, tezcanlı bir gençti. Onu mutlu kılan, durup dinlenmeden bir fırtınanın içinde yaşamaktı. Fırtınaların içinden kediayağıyla geçmenin tadını tatmak, onun için ideal bir yaşayış örneğiydi. Biga'dan geldikten sonra Balıkesir Kuvayı Milliye Karargâhında Hüsnü gibi arkadaşlar da bulduğu halde içi bir türlü rahat etmiyordu. Didişmek, insanoğluna parmak ısırtacak işler peşinde koşmak, Kuvayı Milliye için çalışmaya can atıyordu. İçinde kabarıp duran bu istekleri, ara sıra Müdafaayı Hukuk Örgütü'ndeki kişilere örneğin Vehbi Bey'e, sonra

Tümen Kumandanı Kâzım Bey'e açıyor, onların kendisini önemli bir işe koşmalarını istiyordu.

İşte, onun böyle işsizlikten bunaldığı bir sırada İzmir'den, Balıkesir'de bomba gibi patlayan bir haber geldi: Yunanlılar, İzmir'i kendi ana yurtlarına katmak istiyordu. Artık İzmir, sonuna dek Selanik gibi bir Yunan şehri olacaktı. İzmir'de Rumlar ve Yunanlılar şenlik için hazırlanmaktaydı. Kiliselerde dualar okunacak, şehirde donanma yapılacak, İzmir'in bir Yunan şehri olduğu bütün dünyaya çan çalınarak bildirilecekti.

İzmir'in Türk halkı ise yeni bir yasa girmek üzere şaşkın bekliyor ve kara kara düşünüyordu. Bu haberi işittiklerinde Balıkesir Kuvayı Milliye başları da heyecana düştüler. Umutsuzca öfkelenme krizleri geçirdiler. Kumandan Kâzım Bey, çaresizlikten dişlerini sıkıyor, ellerini ovuşturup duruyordu. Bu haber, herkesi sersemletmişti. Bütün bu kişiler arasında bu haberden sevinen bir tek kişi İngiliz Kemal'di. Kafası hemen çalışmaya başlamıştı. İşte fırtına kuşlarına benzeyen ruhu, içinde çelik kanatlarıyla boy vereceği bir fırtınaya rastlamıştı. Kendi kendine:

— İşte, benim beklediğim günlerden biri, dedi. Ben böyle günlerde kendimi göstermeliyim. Benim alanım, yeteneğim bu gibi olaylarda rol oynamakta.

Hemen Kâzım Bey'in yanına koştu:

— Bu ilhak haberinin pek öyle kaygı verecek bir nesne olmadığını sanıyorum, dedi.

Arkasından sözlerine şunu kattı:

— Buna karşı elbette yapılacak bir şey bulunur.

Kumandan, sert gibi görünen kaygılı bakışlarıyla onun gözlerini aradı:

— Ne gibi meselâ?

— Müdafaayı Hukuk'a gidelim. Bu konu üzerinde arkadaşlarla bir konuşma yapalım.

Kalkıp oraya gittiler.

Hacim Bey başkanlığında Vehbi, Vasıf, Necati Beyler ve Hoca Gafur'un ve daha başkalarının katıldığı toplantıda, İz-

mir'in başına örülmek istenen korkunç çorap üzerinde çözüm yolu düşünüldü. Herkes bir şeyler söylüyorsa da bütün konuşulanlar havanda su dövmekten ileri geçmiyordu. Elle tutulur bir yol düşünen yoktu. İzmir'in Yunanistan'a katılmasını salt protesto ile geçiştirmek çok kötü olacaktı. İngiliz Kemal, konuşulanları, belli belirsiz bir gülümsemeyle dinliyordu. Şundan ki o, en olumlu çözüm yolunu bulmanın rahatlığı ve sevinci içindeydi. En sonra, söz sırası ona gelince şöyle konuştu:

— Efendiler, benim düşüncem şudur. Bir gösteriye biricik karşı koyma yolu, "Anadolu İhtilâl Komitesi" diye hayalî bir komite adına bildiriler hazırlayıp, bunları İzmir içinde dağıtmaktır. Bunun amacı da şudur. Bu bildirilerde eğer İzmir'i Yunanistan'a katmak için gösteri yapılmaya kalkışılacak olursa Anadolu İhtilâl Komitesinin hemen ayaklanacağı, bütün kuruluşları yakıp yıkacağı, konsolosları öldüreceği ve halkı toptan yok edeceği bildirilecektir. Şimdi, "Bu bildirileri hazırlamak kolay, ama bunları kim dağıtacak? " diyeceksiniz.

Üyeler hep birden:

— Evet!

— Kolay iş değil.

— Bunun için temelli bir plân hazırlamalı, diye karmakarışık karşılık verdiler.

İngiliz Kemal, işi bu duruma getirince:

— Müsaade ederseniz askerî bir nitelikte gizli bir iş olan bu alandaki düşüncelerimi kumandan beyle görüşeyim, dedi.

Hepsi bunu doğruladı.

Kâzım Bey'le birlikte odadan çıkarak karargâha gittiler.

Kâzım Bey:

— Söyle bakalım Kemal, dedi. Seni dinliyorum.

— Çok kolay. Bir sandık içine tahrip kalıpları ve bombalar koyacağız. Yine bu sandığın içine bildirileri yerleştirip üstüne yumurta istif edeceğiz. İzmir'de güvendiğimiz bir tüccara yumurta gönderiyormuş gibi sandık buradan İzmir'e gider. Bana, " Almaya gelecek kişiye verilsin." diye bir de mektup verirsiniz. Benim sizden istediğim bu kadar. Ben İzmir'de bildirileri,

bombaları, tahrip kalıplarını, kiliselere, konsolosluk kapılarına, büyük kuruluşlara, vb. yerlere koyacağım. Bildirilerde: " Bu bombaların gerektiğinde patlatılması için her türlü tertibat alınmıştır" Diye yazılacak. Bir terör davranışında bulunacağız. İlhak ve gösteri sorunu da İtilâf Devletlerinin kararıyla olacak bir şey değildir. Ve biz bu türlü davranmakla İtilâf Devletlerine, Yunanlılara karşı söz hakkı sağlamış olacağız. İzmir'de İtilâf Devletlerini temsil eden İstiryadis, burada hiçbir karışıklığa meydan vermeyeceği üstüne İtilâf Devletlerine garanti vermiş bulunmaktadır. Eğer biz böyle bir terör davranışı gösterirsek. Yunanlıların bu ilhakı istemeleri ve bu gösterileri doğal olarak İtilâf Devletlerince mevsimsiz bulunacak ve önlenecektir. Böylece biz de amacımıza ulaşmış olacağız.

— Kemal Bey, bu işi başarabilecek misin?

— Kumandan! Ben buna benzer ve daha da önemli işler başardım, merak etmeyiniz.

— Yakayı ele verirsen sonu nedir, biliyor musun?

— Merak etmeyiniz, dedim ya. Benim ölümle oyun oynadığımı Azrail de anladı artık.

Kâzım Bey, böyle bir işin çok büyük tehlikesini yakından biliyor, gözü pek ve değerli genci harcamaktan çekiniyordu.

İngiliz Kemal öyle diretti ki, kumandan onun istediğini ister istemez benimsemek zorunda kaldı.

Vâsıf Bey'i çağırarak işi açtılar. Bildiriler, İzmir'e Doğru gazetesinin basımevinde basıldı. İzmir'i birkaç gün sonra teröre boğacak olan demir, barut ve öbür korkunç maddelerle düşünceden meydana gelen bir sürü nesne, bir sandığa yerleştirildi. Daha Türkçesi sandığın dibine tahrip kalıpları denen, patlayıcı ve yıkıcı maddeler, bunun üstüne bir sürü küçük lâmba, en üstüne de birkaç kat yumurta istif edildi.

Yalnız, bildiriler de bunların arasına bir yığın düşünce bombası olarak kondu. Bildiriyi Vâsıf Bey yazmıştı. Bunun şiddetinden İngiliz Kemal bile ürkmüştü.

İngiliz Kemal'ce işin en güç yanı bu sandığın İzmir'e gitmesiydi. Öbür yanı ona çocuk oyuncağı gibi geliyordu. Kâzım

Bey, İzmir'de sandığın gideceği adresteki tüccara bir de mektup yazdı. Sandık posta ile bayağı mal gibi ona gidecek, Kâzım Bey'in mektubunu o tüccara gösteren kişi de sandığı teslim alabilecekti.

İngiliz Kemal'in atılacağı bu yeni ve korkunç serüveni bilen Müdafaayı Hukukçular, yüzde yüz ölüme gittiğini düşünerek üzülüyorlardı. Vehbi Bey, o gece onu kolundan tutarak Gafur Hoca'nın evine götürdü, başına bir iş gelmemesi için okutup üfletti.

Ertesi gün, Muhasebeci Adil Bey, İngiliz Kemal'e yoksul kasadan otuz lira uzattı.

İngiliz Kemal, tam bir gazete satıcısı kılığına girerek Kâzım Bey'le ve öbür arkadaşlarıyla helâlleşerek, İzmir'e gidecek trene atladı. Koltuğunun altında da bir yığın İstanbul gazetesi vardı. İngiliz Kemal, yeni serüvenin kendisini ölüme dek götürebileceğini de hesaplayarak Vâsıf Bey'e gizlice üzerindeki paranın yarısıyla bir de vasiyetname bırakmıştı. Sandığı bayağı bir eşya gibi furgona *(yük vagonu)* vermişti.

Tren, Saruhan'a dek (Manisa) Kuvayı Milliye gizli polisinin korumasında gidiyor, ordan Yunan kontrolü başlıyordu. İngiliz Kemal de hazırlığını buna göre yapmış, bir yığın "İzmir'e Doğru" ile bir yığın da İstanbul gazetesi almıştı.

Saruhan'da Kuvayı Milliye gazetelerini bırakarak İstanbul gazetelerini meydana çıkardı. Yunan bölgesine giren trende hemen bir İngiliz polisi karşısına dikilerek gazeteleri gözden geçirdi ve çekildi gitti. İzmir'e kazasız belâsız varan İngiliz Kemal, Basmahane'ye indi. Yumurta sandığını da furgondan indirip teslim aldı. Sandığı bir hamala yükleyerek Kâzım Bey'in verdiği Hisaraltı dolaylarındaki tüccarın adresine götürdü. Yaşlı tüccara:

— Efendim, Balıkesir'den size bir emanet getirdim, dedi.

— Nedir o?

— Yumurta sandığı, beyim. Ben, gazeteciyim. Yarın sabah sizden alacaklarmış. Bana öyle söylediler.

Tüccar, sandığı teslim alarak kapının yanına yerleştirdi.

İngiliz Kemal, ellerini ceplerine sokarak rastgele yürüdü. Şehirde kar yoksa da sürekli ve soğuk bir yağmurla sert bir poyraz, caddeleri haraca kesiyordu. Bu işleyici ıslak bir soğuktu. Sandığı tüccardan aldıktan sonra, nereye yerleştireceğini düşünüp duruyorsa da, aklına hiçbir çare gelmiyordu. Karnının acıktığını duydu. Başdurak'ta küçük bir aşçı dükkânına dalıverdi. Yemek ısmarlayıp masalardaki müşterileri gözden geçirirken İstanbul'dan tanıdığı Filibeli Naci adlı bir arkadaşının da kendisini dikkatle süzdüğünü gördü.

Filibeli Naci, Dünya Savaşı sıralarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye sığınmış ve İstanbul'da bomba, silâh aracılığı yaparak geçinmişti. Hem iyi bir usta, hem de iyi bir komiteciydi. İngiliz Kemal'i bu külüstür kılıkla görünce, yadırgadı:

— Bu ne hâl yahu?

— Ne yapalım kardeşim, şimdi ticaret yapıyorum. Öyle eskisi gibi şık giyinmek olmuyor. Yumurta getiriyorum.

— Güzel!

— Sen ne iş yapıyorsun?

— Ben, Salepçi Hanı'nda bir oda tuttum. Ut, keman, saat tamir ediyorum.

Kahvelerini içerlerken İngiliz Kemal:

— Yumurta sandıklarının ikisini sattım. Bir tane kaldı. Onu da birine bıraktım. Şimdi, senden bir dileğim var. Ben gidip sandıkların parasını alacağım. Sen al şu lirayı, bir arabaya bin, şu mektupla git, sandığı al gel de bu akşam seninle bir âlem yapalım. Biraz gezelim, olmaz mı?

Mektubu vererek Naci'yi bir arabaya bindirdi. O da oradaki kahvelerden birine girip beklemeye başladı. Bir süre sonra, Naci'nin sandıkla birlikte bir arabada geçtiğini görerek kalktı. Çarşıdan bir kasket, hâki bir pantolon, bir İngiliz subayı pardösüsü satın aldı. İşin ikinci bölümüne girişmek üzere bir İngiliz deniz eri kılığına girecekti.

Naci'ye de açılmak kararındaydı. O, hem bu işlerden anlardı, hem de memleket sever bir insandı. İstanbul'da onu dişine vurmuştu.

Doğru, Naci'nin handaki odasına çıktı:

— Sandığı aç kardeşim, birkaç yumurta al da meze yapalım, ben de gidip rakı alayım, diyerek yine sokağa çıktı.

Döndüğünde, arkadaşını sapsarı bir yüzle sandığın başında dikilir buldu. Bakışlarında türlü olumsuz düşünceler karınca gibi kaynaşıyordu.

Arkadaşı her şeyi görmüştü:

— Naci, ben zaten bunu senden saklayacak değildim. Sen eğer benim bildiğim eski komiteci Naci isen otur karşıma, konuşalım. Yok, değilsen...

Bunu söylerken sol eline bir bomba, sağına da bir kibrit aldı:

— Burada ikimiz de uçarız.

Bu korkutma Naci'yi uyardı:

— Yahu, deli misin? Yalnız bunların neden buraya getirildiğini bana anlat, yeter.

Anlattı. Öbürü, yalnızca:

— Peki! Dedi.

Sonra içmeye başladılar.

Çakırkeyif olmuşlardı. İşi sarhoşluğa dökmeden kalktılar.

— Haydi, kardeşim şimdi gel seninle şu bana gereken yerleri bir görelim.

Bildirilerin bırakılacağı bankaları, kuruluşları, metropolithaneyi, Kordonboyu'ndaki İstiryadis'in evini, kiliseleri, konsoloshaneleri birer birer mimledi.

Ertesi gün, akşama dek hiç dışarı çıkmadı. Akşam karanlığı basarken bir İngiliz deniz eri kılığına girdi. Tahrip kalıplarını, el bombalarını ve bildirileri el çantasına yerleştirdi.

Sandıkta yedek olarak birkaç bomba ile birkaç tahrip kalıbı bırakmayı da unutmadı. Caddeye çıktı. Çok aydınlık olan ana caddeye hiç çıkmayarak arka sokaklardan geçti, buralarda şiddetli poyraz yüzünden herkes evlerine kapanmıştı. İlk bombaları ve tahrip kalıplarını kolayca kiliselerin kapıları önüne, bankaların türlü kuruluşların, konsoloshanelerin pencereleriyle kapılarına patlayıcı maddelerle bildirileri yan yana bıraktı. Bunları yaparken kimsenin ruhu bile duymamıştı.

Yalnız şimdi sıra en gücüne gelmişti. İşgal güçleri temsilcisi İstiryadis'in oturduğu yere nasıl girecekti? Oraya yaklaştığında süngülü bir Efzun nöbetçinin aşağı yukarı dolaştığını gördü. Dikkat etti. Açık kapıdan birçok kişi girip çıkıyordu. O da bir İngiliz deniz eri üniforması taşıdığından kolayca içeri girdi. Hiç bir soruya ve engele uğramadan merdivenlerden birinci kata çıktı. Köşedeki helâya girdi. Helânın pencere pervazına bildirileri koyarak uçmamaları için de tahrip kalıbıyla bombayı üstüne yerleştirdi. Yine hiç kimseyle karşılaşmadan merdivenleri indi, caddeye çıktı. Şimdiki Tayyare sinemasının önüne vardığında yanı başında bir otomobil durdu ve içinden güzel bir yabancı kız indi. Bu resmî arabanın asker şoförü, hemen yere atlayarak genç kıza kapıyı açmak üzere koştu. İngiliz Kemal, şoförün genç kızla uğraşmasından yararlanarak otomobilin penceresinden içeri birkaç bildiri, bir bomba, bir de tahrip kalıbı bıraktı. İkinci Kordon'un daracık sokaklarında ilerledi, rast geldiği kilise, okul gibi yapıların kapılarına bıraka bıraka çantasındaki korkunç yükten en sonra kurtuldu. Çantayı da boş bir arsaya fırlatarak yine Naci'nin odasına döndü. Arkadaşı Naci, kalbi çarparak saatlerdir onu bekliyordu. Böyle sağ salim geldiğini görünce sevincinden gözleri yaşardı.

— Bilmezsin, ne kadar merak ettim, dedi.

İngiliz Kemal bombaları, tahrip kalıplarını ve bildirileri ne biçimde, nerelere bıraktığını anlattıktan sonra hemen sırtındaki İngiliz deniz eri giyneğini çıkarıp bir İngiliz subayı kılığına girdi. Hâki bir kat subay giyneği apoletli gabardin pardösü, bir kasket, onu bir İngiliz subayı yapıp çıkıvermişti. Başındaki iki arslan işareti bulunan kasketle eline aldığı ince kamış baston, onun İngiliz ordusundan bir subay olduğunu gösteren parlak işaretlerdi. Naci, odada yedek olarak bırakılan bombaların tahrip kalıplarının ve bildirilerin ne olacağını sordu.

— Sen onları yok et ve yarın her yanda meydana gelen sonucu iyice izle. Al şu parayı da. Bu işleri yaptıktan sonra, hemen Balıkesir'e gel. Ben oradayım! Diyerek cebinden epeyce para çıkarıp arkadaşına uzattı.

Bir ayak önce İzmir'den ayrılması gerekiyordu. Yarın sabah burada kıyamet kopacak, belki de her yer didik didik edilip Anadolu İhtilâl Komitesi'nin suçlu üyeleri aranacaktı. Naci ile helâlleşerek hemen çıktı.

Kordonboyu'nda yabancıların girip çıktığı bir bara uğradı. Viski bardaklarını üst üste yuvarlayarak İstanbul'da hapse düştüğünden beri özlemini çekip durduğu bu İngiliz içkisinden hıncını almaya çalıştı. Sabaha dek burada vakit geçirerek güneş doğmadan Anadolu'ya kalkacak olan Bandırma trenine bindi. Korkusu yoktu. Kendine ustaca bir İngiliz ordusu belgesi hazırlamıştı. Wood adı yazılı küçük bir hüviyet defterinin başında bir vesikalık fotoğrafı görünüyor, bunun üstünde sabundan yaptığı sahte Yorkshire alayı mühürü de basılmış bulunuyordu. Tren kalkmış hiç kimsenin tedirgin etmediği bir yolculuk başlamıştı. Kondüktörler, bacak bacak üstüne atmış, piposunu içmekte olan İngiliz subayına saygı ile selâm verip geçiyorlardı. İzmir'den bir sürü de İngiliz gazete ve dergisi almıştı. Hiç kimseyle ilgilenmez görünerek bunları okuyordu. Bütün gün yol alan tren Saruhan'ı geçmiş, Kuvayı Milliye'nin kontrolü altındaki bölgeye girmişti. Kuvayı Milliye inzibatları, yan gözle bu çıtkırıldım İngiliz subayını süzerek dolaşıp duruyorlardı. Bu sırada kompartımanına iki tanıdık yolcu bindi. Bunlardan biri Akhisar Müftüsü, öbürü de Balıkesir Maarif Müfettişiydi. Onları, Balıkesir'de yapılan genel kongre toplantılarında tanınmıştı. Kendisiyle iyice tanışıyorlardı. Hiç tanışıklık vermedi. Kaygısızca gazetelerini okuyor, kendi dünyasında dalgın gibi görünüyordu. Onlar da durmadan yan gözle onu süzüyorlardı. En sonra maarif müfettişi, yarım yamalak Fransızcasıyla gazetelerin neler yazdığını sordu. İngiliz Kemal, bunca yakından tanınmadığını görünce sevindi, demek ki ustaca maskelenmişti. Bir İngiliz gibi Türkçe konuşarak:

— Ben, biraz Türkçe biliyor.

— Yaa! Çok güzel. Nereye gidiyorsunuz?

— Balıkesir.

— İrtibat subayı mısınız?

— Hayır... Askerî temsilci.

Müfettiş, Kuvayı Milliyecinin gücünden söz ederek müftü ile konuşur gibi yapıyor, bunları İngiliz subayına işittirmeye çalışıyordu. İngiliz Kemal de bıyık altından gülerek bunları dinliyor, onların propaganda için çabalamaları hoşuna gidiyordu. Balıkesir'e vardığında Albay Kâzım Bey'le Vasıf ve onun kardeşi Esat Beyleri istasyonda gördü. Belki de birisini bekliyorlardı. İstasyon polisi hemen İngiliz Kemal'e doğru ilerledi. O da İngiliz subaylarının verdiği biçimde selâm verdi ve cebindeki sahte hüviyet belgesini çıkarıp gösterdi. Sonra:

— Askerî mümessil! Diyerek ilerledi.

Kâzım Bey'le arkadaşlarının önünden ve sanki onlara sürtünürcesine geçtiği halde onu tanıyamadılar. Hemen orda bekleyen faytonlardan birine atlayarak Müdafaa-i Hukuk Merkezine yollandı. Kapıdaki süngülü nöbetçiler, İngiliz subayına selâm durdular. İçeri girdi. Herkes, merak içindeydi. Bu İngiliz temsilcisinin burada ne işi vardı? Biraz sonra Vehbi Bey çıkageldi. Sonra, Albay Kâzım Bey'le arkadaşları geldi. Hepsi merakla bu İngiliz subayına bakıyor, bu ziyaretin altından ne çıkacak diye bekliyordu.

İngiliz Kemal, başından çift arslanlı kasketini çıkarıp da:

— Merhaba arkadaşlar! Görevimi yaptım ve geldim!

Diye ellerini onlara uzatınca başta kumandan olarak hepsi epeyce şaşkınlık geçirdi. Hepsinin şaşkınlığı büyük olduğu gibi sevinci de büyük oldu. Şundan ki onların bu acar arkadaşı, yüzde yüze yaklaşık bir ölüm yolculuğundan dönmüştü.

İngiliz Kemal hemen odasına giderek kılığını değiştirdi. Raporunu yazarak kumandana sunmak üzere salona döndüğünde, Akhisar- Müftüsüyle müfettişin trende İngiliz temsilcisine yaptıkları propagandayı anlattıklarını gördü.

Vehbi Bey:

— Yahu, hocam, bu kefereyi görsen tanır mısın? Diye sordu.

— İlâhi Vehbi Bey, nasıl tanımam?

İngiliz Kemal, gülerek yerinden kalktı. Müftü ile müfettişin ellerini sıktı ve ünlü adını söyleyerek kendini tanıttı. Salondakiler tatlı tatlı güldüler.

İngiliz Kemal, İzmir'den gelen taze haberlere göre başarı sağladığını anladı. O, bir İngiliz subayı üniforması içinde tren yolculuğunu sürdürürken İzmir'deki yabancı sorumlular, büyük bir kaygı içinde Anadolu İhtilâl Komitesi'nin peşine düşmüş, sıkı askerce tedbirler almışlardı. Yabancı konsolosluklar paniğe kapılarak İstanbul'daki daha büyük sorumlulara başvurmuşlardı. Bu ufak çaba, İzmir'i Yunanistan'a katma tasarısını suya düşürmüşe benziyordu. Bu işin pek sert tepkilerle karşılaşacağını düşünen İtilâf Devletleri sorumluları, Yunanlıların heveslerini kursağında bırakmıştı.

İzmir'in Türk halkı, İhtilâl Komitesinin yaptığı bu çıkıştan çok sevinmiş ve umutlanmıştı. Vehbi Bey, İngiliz Kemal'e toz kondurmuyordu. Hele Gafur Hoca, bütün bu başarıları kendi nefesine ve duasına yüklediğinden ayrı bir sevinç içindeydi. Bundan sonraki başarıları için de yeni dualarıyla onun çevresine kurşun işlemeyen, Azrail'in giremediği büyük bir kale duvarı çevirmeye çalışıyordu.

İngiliz Kemal, bir gün odasında yeni bir iş için makyaj yaparken nöbetçi, birisinin kendisini aradığını söyledi. Bu gelen Naci'ydi. Saçı sakalı birbirine karışmıştı.

— Hoş geldin kardeşim. Hayrola, bıraktığım bombalar ne oldu?

— Ne olacak, onları bir türlü kimseye emanet edemedim. Denize atıp yok etmek de istemedim. Günün birinde işe yarar diye Darülmuallimat Müdürü Nailî Bey'e teslim ettim.

İngiliz Kemal, bu vefalı arkadaşına Balıkesir'de iyi bir ev tuttu ve onu oraya yerleştirdi. Naci, burada hemen saat ve müzik aygıtları onarıcılığına başladı.

AKBAŞ CEPHANELİĞİNE BASKIN

Büyük şeyleri yalnız büyük milletler yapar.

-Mustafa KEMAL-

1920 Şubat'ının sonlarına doğru Lâpseki'nin ıssız bir kıyısına yanaşan bir motora doğru hızlı hızlı iki adam ilerledi.

İkisi de uzun boyluydu. İkisinin de başında kara Kuvayı Milliye kalpağı, sırtında apoletleri sökülmüş subay ceketi, bacaklarında külot pantolon, ayaklarında uzun konçlu çizmeler vardı. İkisinin belinde de birkaç mermi dizisi taşıyan bir fişeklik, sol yanlarında birer uzun atımlı iri kıyım tabanca, göğüslerinde birer büyük Alman savaş dürbünü, sağ yanlarında kınına yerleştirilmiş birer kama göze çarpıyordu. Ayrıca, daha geniş omuzlusu ve sakallısında da hiçbir vakit elinden bırakmadığı bir mavzer bulunmaktaydı. Bunlardan daha geniş gövdelisi ünlü Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, öbürü de bir o denli tanınmış eski Teşkilâtı Mahsusacı Dramalı Yedek Subay Ali Rıza Bey'di.

Hamdi Bey:

— Göreyim seni Rıza Bey, dedi, Akbaş'taki zengin silâh ve cephaneyi beyaz Rus ordularına verilmeden önce Anadolu'ya geçirebilirsek çok büyük bir iş yapmış olacağız. 61. Tümeni iyice donatacağız. Kâzım Bey de sabırsızlıkla bu işin sonucunu bekliyor. Sana başarılar dilerken bu işi başaracağına da güveniyorum.

Hamdi Bey, bunu der demez karşısındaki genç adama kollarını açtı. Sarılıp öpüşerek helâlleştiler. Kuvayı Milliyeci Umurbey Nahiye Müdürü Reşadettin Bey'le birlikte küçük motora atlayan Dramalı Ali Rıza Bey, kar fırtınasının kalın perdesi arkasında yiten motorda Gelibolu kıyısına doğru, yaşamının en kahramanca serüvenini yaratmaya gidiyordu.

Lâpseki'nin Bergaz *(Umurbey)* iskelesinden Gelibolu Yarımadası'na akına giden Ali Rıza Bey'in yanında Umurbey Bu-

cak Müdürü Reşadettin Bey'le en güvenilir gözü pek savaşçılardan Şerif Efe, Piriştineli Salih, Kalkandereli İbrahim, Resneli Akif, Resneli Ahmet, Ohrili Arif, Tikveşli Süleyman, Resneli Âdem vardı. Atlarını, mavzerlerini Biga'da bırakmış, yanlarına salt tabancalarıyla birkaçar el bombası almışlardı.

Kara Hasan'ın çetesi yerine Biga'da da egemen olanlar bunlardı. Bunlar ta Ali Bey Alayının Yunanlılara ilk kurşunu attığı nizamî gücün yanında Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey'in buyruğunda çarpışmış olan çok tecrübeli Rumelili milislerdi. Ayvalık zeytinliklerinde düzgün Yunan ordusu saflarına sayısız Kuvayı Milliye kurşunu yağdırdıktan sonra 61. Tümen Kumandanı Köprülülü Albay Kâzım Bey'in buyruğuyla Soma-İvrindi Cephesi'ne alınmışlardı.

Bu cephede düzgün ordu birliklerinin yanı sıra küçük Anadolu atlarının sırtında düşmanın burnunun dibinde cirit oynayan bu eski Rumelili Türk akıncılarının torunları, bu kez de Kâzım Bey'in buyruğuyla Hamdi Bey'in buyruğuna verilerek Biga'yı eşkıyaların saltanatından kurtarmak üzere gönderilmişti. Onlar, buradan da Akbaş cephaneliğini basmaya giderken gittikçe önemli bir durum alan Biga'da Hamdi Bey'i güçlendirmek üzere Edremit'ten Bekir Çavuş buyruğunda bir müfreze ile Gönen'den Nuri Çavuş buyruğunda başka bir müfreze gönderilmişti.

Hamdi Bey'le Dramalı Rıza Bey, Gelibolu'da Teke Bucağı'ndaki Türk alayından Kuvayı Milliyeci bir Binbaşı ile baskın örgütü üzerinde çalışmak üzere anlaşmışlardı.

Dramalı Ali Rıza Bey'in buyruğunda karşıya geçecek on dört akıncının pişirilip kotarılıncaya dek güvenilir bir yerde yuvalanması gerekiyordu. Binbaşı, baskın gününden birkaç gün önce Lâpseki'de Hamdi Bey'le Dramalı'yı bulmuş, karşıya geçecek on dört kişinin Teke Bucağı'ndaki alayda gizlenebilmesini sağlayacak mektubu yine bu alayın Kuvayı Milliyeci subayı Yüzbaşı Hüseyin Bey'e yazıp Dramalı Rıza Bey'e vermişti.

Binbaşının salıklamasına uyularak on dört kişinin kışlaya ancak asker kaçağı olarak sokulması kararlaştırıldı. Böylece

kimse kuşkulanmazdı. Binbaşı, Lâpseki'den iki de süngülü muhafız asker bularak bunların yanına katıvermişti.

Dramalı Rıza Bey'le arkadaşları, bu tertibat üzere Gelibolu'ya geçtiler. Dramalı kendisi, onlardan ayrılarak bu dolaylara yerleşmiş Rumelili eski hemşehrilerinin köyüne yollandı. Öbür on dört kişi de iki muhafızın ortasında Teke Bucağı'ndaki Bulgardere'ye gitti. Burada alayın yalnız bir bölüğü, Kuvayı Milliyeci Yüzbaşı Hüseyin Bey buyruğunda bulunmaktaydı. Şerif Efe, Binbaşının mektubunu Yüzbaşıya verdi. Hüseyin Bey, mektubu okuyarak asker kaçaklarını (!) teslim aldı. Şerif Efe ile Hüseyin Bey, baş başa verip bundan sonra yapılacak işleri görüştüler. On dört baskıncının Akbaş cephaneliğinin yanı başına dek sokulması gerekiyordu. Yüzbaşı Hüseyin Bey, bunun için de bir yol buldu. On dört kişilik asker kaçağı (!) grubunu dört süngülü ortasında Akbaş cephaneliğindeki sevk kumandanlığına doğru yola çıkardı. Onların orada birkaç gün olsun barınabilmesi işi son kerte kolaylaştıracaktı.

Sevk kumandanlığını perişan kılıklı, içi geçmiş ve padişahçı bir Binbaşı yönetiyordu. On dört asker kaçağını gören Binbaşı, öfkeden küplere bindi:

— Sizler, askerden kaçmakla padişahımız efendimize nankörlük ediyorsunuz. Hepinizi kurşuna dizmeli! Diye ağzından köpükler saçarak bağırıp çağırmaya başladı.

Sonra, askerleri çağırıp bunların bacaklarına tüfek kayışı geçirtip falakaya yatırdı ve danalar gibi böğürtürcesine bir güzel dövdürdü. Hepsi de dişini sıkarak sopaya dayanmanın gerektiğini anladılar. Yalnız, bu sopa ile kurtulup burada birkaç gün barınabilselerdi bu külüstür Binbaşıya neler yapacaklarını onlar bilirdi. Ne yazık ki iş hiç de düşündükleri gibi çıkmadı. Sopadan patlamış tabanlarıyla bu kış kıyamette yine Bulgardere'deki bölüğe dek yürümek zorundaydılar. Onları, yine dört muhafıza teslim ederek gerisin geri yola çıkardı. Asker kaçaklarının sevk kumandanlığında ne işleri vardı?

Şerif Efe'yle birlikte bütün baskıncılar, Binbaşıya en ağır biçimde sövüp sayarak sızlayan tabanlarının açısını çıkarma-

ya çalışıyorlardı. Onlar, sövüntünün, ruhun yelpazesi olduğunu daha çocukluktan biliyorlardı. Yine Bulgardere'ye döndüklerinde, Binbaşıdan yedikleri falakaya hep birlikte güldüler.

Yüzbaşı Hüseyin Bey'le Şerif Efe, yine külahlarını önlerine koyarak uzun uzun düşündüler. Bir karara varmışlardı. Baskıncıları bölükte konuk bırakıp ikisi Gelibolu'nun, Yalova Bucağı'na yollandı. Oraya varınca köyün ihtiyar kurulunu toplayıp durumu olduğu gibi onlara açtılar. Köylüler, bu işe içten bir ilgi gösterdiler. Düşmana kafa tutup silâhlanarak dört arkadaşıyla dağa çıkan Tahir Onbaşı'ya haber saldılar. Tahir Onbaşı geldi, onlarla tanışarak bütün Yalova köyünün bu baskında yardımcı olacağına söz verdi.

Yüzbaşı Hüseyin Bey'le Şerif Efe, sevinerek Bulgardere'ye döndü. On dört asker kaçağıyla Yalova köyü başta olarak birkaç köy halkı, baskın gecesini iple çektiler. Dramalı Rıza Bey, Gelibolu Yarımadası'nda Balkan Savaşı'nda göçmen olarak gelip yerleşmiş Rumelili hemşehrilerinin barındığı bir çiftlikte arkadaşı Reşadettin Bey'le birlikte konuk oldu. Örgüt kurabilmek için onlara açıldı. Köylüler onu kolayca anladılar.

Baskınla ele geçirilecek silâhlar, Akbaş denen yerde bulunuyordu. Burası, Gelibolu ile Eceabat arasında ve deniz kıyısında bir yerdi. Bırakışmadan sonra, buradaki silâh ve cephane depolarında sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephane toplandığı sanılıyordu. Haberleşme ve istihkâm malzemesi de bol sayıdaydı.

Damat Ferit Hükümeti bu silâh ve cephanenin önemli bir bölümünü Sovyetlere karşı savaşmakta olan Vrangel ordusuna göndermek üzereydi. Beyaz Rusların emrinde bir Rus vapuru gelmiş, bunları yükleyip götürmek üzere Gelibolu'ya demir bile atmıştı. Bu yüzden, bu değerli depoları bir ayak önce boşaltıp karşı kıyıya geçirmek gerekiyordu.

İvedi olarak yapılması gereken iki iş vardı. İlkönce baskında kurtarılacak silâh ve cephaneyi kıyıdaki deniz taşıtlarına taşıyacak insan gücünü peylemek, ikinci olarak da Akbaş cephaneliklerinin yerlerini güzelce bellemek, bunları koruyan

küçük Fransız garnizonunun nasıl saf dışı edileceği üstüne bir karara varmaktı.

Dramalı Ali Rıza Bey, hemşehrileri arasında sıkı bir ağız birliği yaparak iş gücünü peyledikten sonra küçük Fransız garnizonuyla iktisadî ilişkiler kurmuş olan hemşehrilerinin bu durumundan yararlanarak bu ikinci sorunu çözümlemeyi de düşündü. Köylüler, Fransız subay ve askerlerine her zaman tavuk, yumurta gibi şeyler satıyor, böylece de onların ta içlerine giriyorlardı. Dramalı da bir gün bir eşeğe birçok tavuk ve yumurta yükleyerek ve yanına da açıkgöz adamlarından birini alarak Akbaş'a yollandı. Mallarını öteki köylülerden daha ucuza satarak Fransızlarla ahbaplık kurmaya çalıştı. Tıpkı ora köylüleri gibi giyiniyor, beline de kırmızı Rumeli kuşağı sarıyordu. Böyle, günlerce oraya mal götürüp sattı, her gidişinde de baskına katılacak on beş-yirmi adamından birini yanı sıra götürerek cephaneliğin özelliklerini onlara da gösterdi. Nöbetçilerin dikildiği yerleri, askerlerin koğuşunu, subayların odalarını ve bunların tertibatını görüp öğreniyorlardı.

Dramalı Ali Rıza Bey, bu işin de olup bittiğini kestirdikten sonra, durumu karşıda Umurbey Bucağı'nda sabırsızlıkla bekleyen Köprülülü Hamdi Bey'e bildirdi. Hamdi Bey, hemen davrandı. Çanakkale'deki bırakışma komisyonuna aracılarla başvurarak Bolayır römorkörünün bir gün için kendilerine verilmesini istedi. Sözde Umurbey iskelesindeki Kuvayı Milliye erzakı bununla Karabiga'ya taşınacaktı. Bırakışma komisyonunun milletsever üyeleri hemen bir vapur büyüklüğündeki bu motoru Hamdi Bey'in buyruğuna verdiler. Karadan taşıma örgütü de çabucak kuruldu. Çan Bucağı'ndan Lâpseki'ye dek bütün köylerden bir yığın eşek, at, katır, tatar arabası, kağnı ve deveye dek ne buldularsa Umurbey Bucağı'na topladılar.

İngiliz Kemal'in ahbabı hancı Lütfü Bey'le onun arkadaşı İbrahim Ağa, Lâpseki'yi kendi çabalarıyla bir Kuvayı Milliye şehri yapmışlardı. Onların büyük yardımı ile Lâpseki, Çardak, Gelibolu ve Umurbey iskelelerine bağlı bütün kayık, mavna ve motorlar Umurbey iskelesinde toplandı. Şubat'ın yirmi al-

tıncı günü akşamı bu hazırlık karşıda haber bekleyen Dramalı'ya bildirildi. Bütün bu hazırlıklar karşılıklı olarak havaya fişekler atılarak bildiriliyordu.

Dramalı, Umurbey'den gelen ışık işaretini alır almaz bütün köylere en hızlı aracılarla haber salarak 26-27 Şubat gecesi, türlü yönlerden gelen yüzlerce kişiyi çeşme önündeki İstihkâm Parkı denen düzlükte topladı. Bu düzlük, adını dünya savaşında gördüğü görevden almıştı. Karaya çıkarılan silâh ve cephane, hep buraya yığılıyor, buradan da cepheye gönderiliyordu. İstihkâm Parkı'nda toplanan gönüllülerin kimisi silâhlı, kimisi silâhsızdı. Herkesin toplandığını gören Dramalı Ali Rıza Bey, çeşme taşının üstüne sıçrayarak karlar üzerinde kara lekeler gibi dikilen gönüllülere şöyle birkaç söz söylemeyi gerekli buldu:

— Kahraman din kardeşlerim, düşman istilâsı altında bulunmamıza rağmen çağrıma korkmadan gelmek suretiyle Çanakkale Savaşı'ndaki aynı kahramanlar olduğunuzu gösterdiniz. Sizlere Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'dan ve onun silâh arkadaşları Balıkesir'deki Tümen Kumandanı Kâzım Bey'le Biga'daki Millî Kuvvetlerin başında bulunan eski Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'den sevgi ve selâmlar getirdim. Ben de Hamdi Bey'in en yakın silâh arkadaşlarından ve Burhaniye ile Ayvalık'ta müstevli Yunan sürülerine ilk kurşunu atanlardan Yedek Subay Dramalı Ali Rıza'yım. Düşman zulümlerine ve yurdun istilâsına dayanamayan din kardeşlerimiz, İzmir dolaylarında Aydın ve Akhisar'da silâha sarılarak Millî Cepheyi kurmuş bulunuyorlar. Başlarına kahraman Mustafa Kemal Paşa geçti. Köprülülü Hamdi Bey ise silâh ve asker toplayarak Millî Kuvvetlere göndermektedir. Haber aldığımıza göre düşmanlarımız Akbaş cephaneliğindeki silâh, cephane v.b. savaş malzemesini bugünlerde Gelibolu'ya gelen bir vapurla Bolşevik Ruslara karşı silâhlandırdıkları Çar yanlısı Vrangel ordusuna göndermeye karar vermiş bulunuyorlar. Biz, onlardan önce davranarak bunları bu gece Anadolu'ya geçirmek zorundayız. Karşı kıyıda Bergaz *(Umurbey)* iskele-

sinde deniz araçları toplanmış olarak işaretlerimizi bekliyorlar. Silâhsız olarak gelen arkadaşlar sessizce burada kalacaklar ve işaretimizi almadan kımıldamayacaklardır. İşareti alır almaz ise hiçbir kargaşaya meydan vermeden cephaneliğe gelerek cephanenin ve gereçlerin taşınmasında bize yardım edeceklerdir. Biz silâhlı arkadaşlarla baskını yapmaya gidiyoruz. Ölmek var, dönmek yok!

Dramalı Ali Rıza Bey, sözlerini bitirince çevik bir davranışla yere atlayarak bir araya toplanmış olan silâhlı yirmi arkadaşıyla cephaneliklere doğru yola çıktı. Adamlarını cephanelikten iki yüz metre ötede durdurdu. Karainebey köylü Recep ile Çerkez oğlu İsmail ve Cumalı köylü Uzun Hasan Çavuş'u bir yana çekip ellerine bir çift tel kesme makası tutuşturdu:

— Recep, sen bu iki arkadaşınla Eceabat yolunu tutacaksın. O yandan gelen telefon ve telgraf tellerini keseceksiniz. Akbaş'a gelenleri ürkütmeyin, geri kaçmalarına da göz yummayın.

Ayrılan üç kişi, başlarında Karainebeyli Recep olmak üzere Eceabat yoluna yürüdü.

Sonra, üç arkadaş daha ayırarak şöyle görevlendirdi:

— Siz de Gelibolu yolunu tutun ve bu yönden gelen telefon ve telgraf tellerini kesin. O yandan gelenleri ürkütmeyin, yalnız geri dönenlerin her ne pahasına olursa olsun geçmelerine müsaade etmeyin.

Bu üç kişilik grup da Gelibolu yoluna düştü.

Yanında bulunanlardan Arnavut Ramazan'la Kozludere köyünden Hüseyin Çavuş'u da deniz kıyısında cephaneliklerin bulunduğu düzlüğün yanı başında yarımadanın ilk fatihlerinden Gazi Fazıl Baba Türbesi'nin bulunduğu tepeye yolladı.

Bu tepede dünya savaşında hastahane olarak kullanılmış bir baraka vardı. Bu barakada İstanbul hükümetine bağlı cephanelik ve İstihkâm Parkı koruyucusu Türk askerlerinin kumandanları Binbaşı Bahri, Yüzbaşı Hilmi ve Üsteğmen Hulusi Beyler oturuyor, gecenin şu vaktinde de derin bir uykuda bulunuyorlardı.

Üç kişilik grup, tepedeki Türk subaylarını kolayca uykuda bastırıp bağladı. Dramalı Ali Rıza Bey, yanındaki büyükçe grupla Fransızların Senegalli zenci askerlerin uyumakta olduğu barakalara yöneldi. Kedi adımlarıyla ilerleyen baskıncılar cephaneliğin kara yanındaki cümle kapısında dikilen Senegallileri sessizce avladılar. Ellerini kollarını sıkıca bağlayıp ağzına da bir çaput tıktıktan sonra barakaların arasına süzüldüler. Avluda dikilen nöbetçi ile devriyeyi avlamak da zor olmadı. Silâhları ellerinden alınan zenciler, hem soğuktan, hem de korkudan zangır zangır titreyerek karların üzerine eli kolu bağlı uzatıldılar. Bütün bunlar çıt çıkmadan olup bitmişti.

Sıra garnizonun koridorunda dikilen nöbetçinin avlanmasına gelince Karainebeyli Osman'la Arnavut Hasan kedi adımlarıyla içeri süzüldü. Osman, birdenbire zencinin boğazına sarıldı, neye uğradığını anlayamadan göğsünde Arnavut Hasan'ın keskin ve sivri bıçağının ucunu duyan Senegalli, sessizce baskıncılara teslim oldu. Silâhı alınıp zararsız duruma getirilen nöbetçiyi koridora ölü gibi yatırdıktan sonra Dramalı'nın da yetişmesiyle hep birlikte erat koğuşuyla başçavuşun yattığı odanın önüne geldiler. Dramalı Rıza Bey'in bir işaretiyle bütün koğuş ve oda camları dipçik vuruşlarıyla şangırdatılarak kırıldı. Silâhların namluları, karyolalarından sıçrayan Senegallilerle başçavuşun üzerine çevrildi. Kapılardan dalan birkaç baskıncı, hemen başçavuşun tabancasıyla koğuştaki tüfeklerin mekanizmalarını topladı. Sonra bütün zenci askerler, elleri kolları bağlanıp ağızları tıkandıktan sonra karyolalarına yatırıldı. Bu arada cephanelik koruyucusu Türk askerlerinin koğuşuna da uğrayan baskıncılar, orada kendilerine karşı büyük bir anlayış ve birlik ruhu buldular. Hepsi de cephaneliklerin taşınmasında yardımcı olacaklarına söz verdiler.

Artık, bütün Akbaş cephaneliği Dramalı Ali Rıza Bey'in elindeydi. Hemen, sarı meşin çantasından çıkardığı hava işaret fişeğini biraz ötede kumlar üzerinde şıpırdayıp duran Boğaz sularının karanlığına doğru fırlattı. Mavi ışık fıskiyeleri serpen fişek, bir süre havada yanarak gürültüyle Adalar Denizi'ne doğru akıp giden mosmor suların üzerine döküldü.

Anadolu yakasında Köprülülü Hamdi Bey'le arkadaşları sonsuz bir merak ve sabırsızlık içinde verilecek ışık işaretini beklerken karanlıklar içinde bir tatlı müjde gibi yükselen ışığı gördü. Hemen Bolayır römorkörünün kaptanına:

— Haydi kaptan! Diye bağırdı. Demir al, karşıdan seni bekliyorlar!

Umurbey'in Bergaz iskelesinde kaynaşan bir yığın motor, kayık birdenbire canlanır gibi oldu. Hepsi Akbaş ejderhanın kuyruğuna bağlı yavruları gibi dizili olarak iskeleden ayrıldı. Hepsi de kalın halatlarla birbirine bağlıydı.

Dramalı Ali Rıza Bey, işaret fişeğini ateşledikten sonra hem Bergaz iskelesinde dokuz doğuran Hamdi Bey'e haber vermiş, hem de İstihkâm Parkı'nda bu işareti bekleyen yüzlerce gönüllüye kendisine kavuşmalarını bildirmişti. Bolayır römorkörü ile arkasında sürüklediği bir yığın deniz aracı boğazda yatan düşman destroyerlerinin güçlü projektörleriyle tarayıp durduğu tehlikeli sulardan Akbaş'a doğru ilerlerken istihkâm Parkı'nda bekleyen yüzlerce kişi de Akbaş cephaneliklerine doğru koşar adım ilerlemeye başladı.

"Bolayır", denizin şiddetli akıntısından da yararlanarak seğirtircesine Akbaş'ta tahta iskeleye yanaştı. Bütün cephanelikler, o gelinceye dek arı gibi işleyen gönüllülerce boşaltılıp kumlar üstüne istif edilmişti. Bu kez yeni bir çalışma başladı. Sekiz bin Rus tüfeğini, yirmi bin sandık cephaneyi, kırk Rus makinalı tüfeğini, elleriyle gözleri bağlanan Senegalli zenci askerleri, Fransız başçavuşunu, üç Türk subayı ile bütün Türk koruyucu askerlerini yükleyen Bolayır römorkörleriyle peşine taktığı bir sürü araç, Karabiga'ya doğru yola çıktı. İngiliz projektörlerinin denizi tarayan ışıklarından kurtularak karşıya geçti, yine Umurbey iskelesine yanaştı. Burda da hummalı bir taşıma çalışması başladı. Bütün bu çok değerli yükler, çabucak tehlikeli bölgeden uzaklaştırılmak üzere, karadan hazır bekleyen atlara, eşeklere, katırlara, develere, öküz ve tatar arabalarına yüklenerek Çan yönünde yola çıkarıldı ve Yenice Bucağı'nda depo edildi.

Fransız başçavuşu ile Senegalli askerler, sabaha dek iskelede bir süngülü Kuvayı Milliye erinin gözcülüğünde bekletilerek, gün doğarken serbest bırakıldılar.

Bolayır, değerli yüklerini boşaltarak Karabiga'ya yollandı. Orada Halit Bey Çiftliği'nin sazlıklarında karaya bindirerek gizlendi. Sazlar, kamışlar ve türlü yeşilliklerle iyice kamufle edilen kahraman " Bolayır", burda sonucu beklemeye başladı. Herhangi bir tehlikeye karşı geminin bütün değerli eşyaları, karaya taşındı ve gemi kuru bir gemi iskeleti olarak kaldı. Kaptan da, tayfalarını alarak karaya çıktı.

Akbaş cephanelik soygununun ertesi 27 Şubat 1920 günü, olay İstanbul İşgal Kumandanlığı merkezindeki bütün sorumlu başlar üstüne korkunç bir yıldırım çatırtısıyla düşmüştü. Hemen İngilizler, Çanakkale'de üslenen destroyerlerini Anadolu kıyılarına saldırtmış, Bandırma'ya iki yüz kişilik bir İngiliz kıtası çıkararak oradaki silâh depolarını kordon altına aldırmıştı. 27 Şubat günü, akşama dek Bolayır'ı arayan tarayan olmadı. Sorumlular her an İngiliz savaş gemilerinin gelmesini bekliyorlardı. 28-29 Şubat gecesi de denizde hiç bir projektör ışığı parlamadı. Sabah horozları Karabiga'da bir yaylım ateş gibi ötmeye başlamıştı ki durgun ve mavimtırak suların üzerinde İngiliz destroyerinin ışıktan kılıçları gezinmeye başladı. Liman, çiğ ışık demetleriyle cıvıl cıvıl kaynaştı. Karabiga Bucağı'nın bütün evleri, çarşısı aydınlık içinde yüzmeye başladı. En sonra projektör, sazlıkta maskelenmiş olan "Bolayır" üzerinde durdu. Sonra, destroyerden denize indirilen bir sürü filika, İngiliz deniz erleri ve subayları ile dopdolu olarak kıyıya doğru kaymaya başladı. Bu kayıktan iskeleye birkaç İngiliz subayıyla birkaç deniz eri çıktı.

Bir İngiliz subayı, bucak müdürünü gemiden Amiralin istediğini söyledi. Müdür İsa Bey, korkarak gitmek istemediyse de, Kuvayı Milliyecilerin kendisine aktardığı birkaç sözü söylemek üzere yüreklenerek savaş gemisine gitti.

Amiral, onu çok nazik karşıladı. Yalnız söz arasında:

— Vapurun tayfasını ve kaptanını teslim etmezseniz bu gece Karabiga'yı yakacağız! Diye bir kurusıkıda bulundu.

İsa Bey:

— Bu adamlar, Kuvayı Milliye'nin emrindedir. Karabigalıların bu işle hiçbir ilgileri ve suçları yoktur. Yapacağınız bu iş, kanunsuz ve haksız olur. Millî Kuvvetlerin Biga'da birçok silâhlı adamları ve makinalı tüfekleri vardır. Şu sırada gidişatı gözetlemektedirler. Hoşa gitmeyen bir davranış karşısında ateş açabilirler, dedi.

Bu söz Amirali yatıştırmış olacak ki bucak müdürünü daha çok sıkıştırmadı. Ona kahve ikram etti. Sonra İngiliz deniz erlerine, Bolayır'ı sazlıktan kurtarıp yüzdürmelerini buyurdu.

Bolayır'ı yüzdürüp ona İngiliz bayrağı çektiren Amiral, her saat başı buyruğunu yineliyordu:

— Kaptan ve tayfalar bir saate dek gelip teslim olmazsa Karabiga'yı topa tutarak yakıp yıkacağım.

Akşam olmuş, gece ilerliyordu. İngilizler, kömürü kalmadığından çalışmayan Bolayır römorkörünün ocaklarını, dışardan kesip getirdikleri ağaçların odunlarıyla doldurarak ateşlediler. "Kahraman Bolayır", böylece tutsak edilerek gecenin karanlığında alınıp götürüldü.

Kaptanla tayfalar, Kuvayı Milliyecilere katıldılar.

İHANET EDEN TOP

Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak saldırı, hiç saldırmamaktan çok daha fenadır.

-Mustafa KEMAL-

Fransızların bir kale gibi güçlendirdikleri Mahmut Nedim Konağı, alınması gereken kilit noktalardan biriydi.

Urfa Kuvayı Milliyesi için büyük bir engel olan bu konağın bin türlü güçlükle Siverek'ten getirilen pek değerli topla tuz

buz edileceği gün gelip çatmıştı. Urfa'nın yıkık dökük kale harabeleri gerisine yerleştirilen top namlusunu Mahmut Nedim Konağı'na çevirmiş, korkunç mermilerini gürültülerle kusacağı saati bekliyordu. Savaşçıların bir tek umudu, bu güzel toptu. Eğer bir Arap atı gibi canlı bir şey olsaydı, onu Antep ve Şam fıstıklarıyla beslerlerdi. O, bütün savaşçıların gözbebeğiydi. Çünkü zaferin şarkıcı başısı da o olacağa benziyordu.

Sanki bütün savaşçıların yüreği, bu topun çelikten varlığında çarpıyordu. Güzel top, avının üstüne atılmaya hazır bir arslan gibi yıkık duvarların arkasında pusuya yatmıştı. Onun gürlemesi, hem Fransızların yüreğini oynatacak, hem de bütün Urfalıların yüreğini zafer umuduyla çarptıracaktı.

Savaşçılar, 4 Mart 1920 sabahı başlayacak saldırıda Fransızların düşeceği şaşkınlığı düşünerek kıs kıs gülüyorlardı. Şundan ki Fransız işgal kumandanı, Türk savaşçılarının elinde böyle bir top olduğunu bilmiyordu. 3-4 Mart gecesi, Mahmut Nedim Konağı'na saldıracak savaşçılar Millet Hanı'yla daha başka yerlere yerleştirildi. Düşmanın üstüne toptan atılmak üzere Samsat Kapısı'yla çepeçevre Fransız mevzilerine karşı yerleştirilmiş olan bütün savaşçılar, bu büyülü güzel topun gürleyerek vereceği işareti bekliyorlardı.

Top, 4 Mart 1920 sabahının ilk aydınlığıyla birlikte gürledi ve ilk mermi Mahmut Nedim Konağı'ndaki Fransızların şaşkınlığı ortasında bir duvarı çökertirken bütün Türk savaşçıları mevzilerinden fırladı. Samsat Kapısı'nda yapılan saldırının ilk başarısı, karşısındaki nalbant dükkânına erişmek olacaktı. Ne var ki Mahmut Nedim Konağı'nın yanındaki değirmene Fransızların yerleştirmiş olduğu bir otomatik tüfek, Samsat Kapısı'ndan kuş uçurmuyor, sayısız Fransız mermisi, önüne gelen canlıyı cansızı keskin bir bıçak gibi ikiye biçercesine yarıp duruyordu. Böylece savaşçılara büsbütün kapanmış olan Samsat Kapısı'nın her iki yanında harap ve yıkık dükkânlar vardı. Topun attığı ikinci mermi yüzünden Fransız otomatiği bir duraklama yapar yapmaz Siverekli savaşçılar şimşek gibi nalbant dükkânına atladılar. Ağır otomatik tüfeğin ateşi, burayı tutmuyordu, Bu sırada ilk top mermisiyle davranan Millet

Han'ındaki savaşçılar, Mahmut Nedim Konağı'nın caddeye bakan avlu duvarı önündeki bitişik dükkâna daldılar. Makinalı tüfeğin hışmı burayı da tutmuyordu.

Savaşçıların yanlarında olsa, topu tutup şapur şupur öpesi geliyordu. O, gür sesiyle genel bir savaş ruhu gibi ileri atılıyor, savaşçılar da onun arkasından korkuyu çiğneyerek ileri atılıyorlardı. Top, böylece Fransızların sığındığı Mahmut Nedim Konağı'yla öbür konakları döve dursun, avlu duvarı önündeki bitişik dükkâna varan savaşçılar, bunun kepenklerini baltalarla kırıp içeriye girdiler. Buradan avluya geçmek üzere yine beraberindeki kazma ve baltalarla kalın avlu duvarını çabucak deldiler. Ne yazık ki öncü savaş ruhu o güzel top, susmuştu. Kulakları ve yürekleri sevinçle dolduran o tatlı arslan kükremesi, bilmedikleri bir nedenden dolayı susmuştu.

Bütün savaşçılar, yetiştikleri ilk ereklerinde kulak kabartmış bekliyorlardı. Açılan duvar deliğinden ilk avluya giren bir Siverekli savaşçı, makinalı tüfeğin sayısız kurşunlarıyla biçilerek oracıkta can verdi. Gürleyen topun büyülü sesinden yüreklenerek saldıran Türklerin, böyle duraklamasının anlamını anlayan kurnaz Fransızlar, hemen karşı saldırıya geçtiler. Mahmut Nedim Konağı'nın avlu duvarı dibindeki savaşçılara el ve tüfek bombaları yağdırmaya başladılar. Bir anda burası mezbahaya döndü. Havada kaldırım taşları, tahta parçalarıyla birlikte insan parçaları da uçuşuyor, iniltiler, haykırışlar, patlayışlar ve kapkara dumanlar birbirine karışıyordu.

Mahmut Nedim Konağı avlusunda delik açan yiğitler böylece bir et ve kan yığını olarak savaşçıların safından sonrasız olarak ayrılınca, nalbant dükkânına sığınmış olan savaşçılar, bir süre ne yapacaklarını şaşırdılar. Bu kapandan çıkabilmek için akşamın karanlığını beklemek, hiç olacak iş değildi. Hızlı sıçramalarla makinalı tüfeğin kurduğu barajdan öteye geçmek, daha elverişli yerlerde mevzilenmiş arkadaşlarla birleşmek ve karınca kararınca bir iş başarmak gerekiyordu. Böyle düşünerek teker teker sıçramaya ve Samsat Kapısı'ndan içeri girmeye başladılar. Hepsi de böylece Samsat Kapısı'nı geçti-

ler. İçlerinden birisi bacağından yaralandı. Uzun ve dolambaçlı bir yol izleyerek Mahmut Nedim Konağı'nın cümle kapısı karşısındaki evde mevzilenen arkadaşlarına kavuştular.

Baktılar, Mahmut Nedim Konağı önündeki dükkânda sağ kalmış ya da önemsiz yaralar almış birkaç arkadaşları vardı. Onlara arsa duvarı boyunca sinerek ve sürünerek Millet Han'ına geçmelerini salıkladılar.

Mahmut Nedim Konağı'nın karşısındaki evin avlusunda birçok Kuvayı Milliye savaşçısının toplandığını sezen Fransızlar, oraya bir tüfek bombası savurdularsa da bomba bir taş gibi oradakilerin arasına düştü. Patlamamıştı. Savaşçılardan biri bunun üzerine heyecanla bağırdı:

— Arkadaşlar, korkacak hiçbir şey yoktur. Eceli gelen ölür. Ölmemiz kaderde olsaydı şu bomba patlar, birkaçınızı alıp götürebilirdi. Korkmayın, dalalım şu evden içeri ölüm bizden korksun.

Hep birlikte içeri girdiler. Girdikleri iki oda da karanlıktı. Yalnız bunların duvarlarından Mahmut Nedim'in evine açılmış delikler görerek orada neler olup bittiğini anlamak üzere gözlerini bunlara yerleştirdiler. Fransızların bir bölümü yıkılan duvarların taşlarıyla kendilerine siper yapmaya çalışırken, öbürleri de durmadan Urfalı Milislerin üzerine tüfek, el bombaları ile atış yapıyorlardı.

Bunun üzerine, milisler hazır buldukları mazgallara tüfeklerinin namlularını yerleştirerek hep birden yaylım ateşe geçtiler. Bu sırada dükkândaki az yaralılarla sağ kalanlar da Millet Han'ına geçip oradan da onların yanına gelmişlerdi.

Sivereklıler akşam karanlığında yaralılarıyla şehitleri sayabildiler. Dört yaralı ile on bir şehitleri vardı.

*

* *

Artık, bütün Urfa'da mazgal savaşı sürüp gidiyordu. Fransızlar, tam anlamıyla kuşatılmışlardı. Kuvayı Milliye Kumandanlığının bütün isteği, dışardan onlara yardım gelmesini önlemek ve cephanelerinin bitmesini hızlandıracak davranışlar

ve düzenler yapmaktı. Bu yüzden yürekli milisler, düşmanın makinalı tüfekleriyle ve tüfek bombalarıyla eğlenerek ona durmadan mermi yaktırıyorlardı. Gizli yerlerden saldırıya geçmiş gibi türlü gürültüler çıkarıyor, gece karanlığında sokaklarda teneke çalarak düşmanı tedirgin ediyorlardı.

Milisler böylece kaplumbağa savaşıyla değerli zamanlarını yitire dursunlar, bağlantıda bulundukları Şahinoğulları, Suruç'tan çok önemli bir haber gönderdiler. Fransızlar, Urfa'da kuşatılmış olan askerlerini kurtarmak üzere yardım gönderecekti. Bu, korkulacak bir haberdi. Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey, Fransızları kuşatan milis gücünden iki yüz elli kişilik bir müfreze ayırarak gelecek düşman yardımını karşılamak üzere Suruç'a göndermek kararını aldı. Bunların da hızlı davranmak için atlı olması gerekiyordu. Gidecek müfreze geceyi hazırlıkla geçirip sabahleyin erkenden atlara binmeden önce Köroğlu'nun kahvesinde birer acı kahve içti. Sonra ahırlardan hayvanları çıkarıp tımar ettiler ve eğerlerini vurdular.

Soylu hayvanlar, yola gideceklerinden dolayı çocuk gibi seviniyor, sahiplerinin ellerine, kollarına, yüzlerine, yüzlerini sürüyorlardı. Günlerdir, ahırların karanlığında tüfek sesleri dinleyerek sıkılmışlardı. İki yüz elli kişilik müfreze, Fransızlara uzak olan Harran Kapısı'ndan çıktı ve Nemrut Dağları'na doğru yöneldi. Birçok yerde kar eriyip gitmişse de kuzey sırtlarda ak yamalar gibi göze çarpıyordu. Kar suları bütün kuru dereciklerden gümüş salyangoz izleri gibi akıp gidiyordu. Güney baharının eli kulağındaydı. Kafile, kestirme patikalardan gidiyordu. Bu dalgalı topraklar üzerinde toplu hedef göstermemek için müfreze, gruplara ayrılmış, aralıklarla birbirlerini izliyordu.

Kolbaşı, Urfa-Suruç şosesine inmek üzereydi. En arkadan giden öğretmen ve Yedek Subay Kerim Fuat Bey grubu, yedi atlıydı ve epeyce de geride kalmıştı. Kestirme bir patikadan giderek yolun önüne çıkmak istediler.

İçlerinde Hamit Çavşan adlı yaşlı bir milis, buraları karış karış bildiğini söyleyerek arkadaşlarına kılavuzluk etmek iste-

di. Engebeli ve dalgalı topraklar üzerinde saatlerce döndüler dolaştılar yine önceki yere geldiler.

Güneş de batmak üzereydi. Ana yolu yitirmişlerdi. Bir köye rastladılar, bir sürü koyunla tepeye doğru tırmanan bir çobana seslendiler. Sürünün iki köpeği ağız dolusu havlayarak onların üzerine atıldı. Çoban, köpekleri kovarak onlara yaklaştı. Urfalı atlıların buralardan geçip geçmediğini sordular. Görmediğini söyledi. Fransız askerlerini görüp görmediği sorusunu da şöyle yanıtladı:

— Şahin Bey Oğulları, Fransızlarla çarpışıyorlar. Fransızlar, yetmiş vagona dörder asker yerleştirerek önlerine de kum torbalarından siperler yaptılar. Bizi iki gün torbalara kum doldurmak işin de çalıştırdılar.

Çobandan gitmek istedikleri Boztepe yönünü sordular.

Suruç Ovası, köpüksüz, dalgasız, karanlık bir deniz gibi uzuyor ve yayılıyordu.

Kerim Bey, birdenbire uzaktan gökyüzüne doğru bir aydınlatma fişeğinin yükseldiğini gördü:

— Arkadaşlar, dedi. Düşman aydınlatma tabancasıyla ovayı aydınlatıyor. Ya bizim varlığımızı keşfetti, ya da hiçbir şey bilmeden yürüyüşe geçmek üzere ilerisini aydınlatmaya çalışıyor. Tedbirli davranalım.

Aydınlatma tabancası ile havaya üç fişek atılmıştı. Demek ki düşman yakındaydı. Kerim Bey, sonra düşündü. Bu aydınlatma fişekleri Suruç Ovası'nın eski azizliklerinden başka bir şey değildi. Sıcak yaz günlerinde bu güzel ve geniş ovanın göklerinde ne güzel ve şiirli seraplar doğar, halkı çobanları ve yolcuları şaşırtarak saatlerce eğlendirirdi. Kerim Bey attan inerek yere uzandı ve kulağını yapıştırarak dinledi. Uzaktan ve yakından hiçbir ayak sesi gelmiyordu.

— Arkadaşlar, daha ileriye gitmeyelim, dedi. Bizimkiler bizim önümüzde değil, arkamızdadır.

Hamit Çavşan'ın direnmesiyle atlarına atlayıp ovada bir çeyrek saat daha gittiler.

Kerim Bey, bir daha attan atlayarak yüzükoyun yere uzandı ve yüzünü okşayan kısa otlar ve güzel kokulu çiçeklere

yaslanarak yeri dinledi. İşte bir yığın atın nal sesleri, toprağın katı dalgalarını aşarak kulaklarına dek geliyordu. Ötekiler de inip yeri dinlediler, atların ayak sesleri açıkça işitiliyordu. Bir süre daha bekleyerek kulak verdiler. Artık atların tıksırmaları, kişnemeleri ve savaşçıların konuşmaları da işitilmeye başlamıştı. Ova kapkaranlıktı. Yalnız iri yıldızlar, burayı zindan karanlığından kurtarıyordu.

Gerçekten de biraz sonra büyük kol, onların bulunduğu yere geldi. Buradan hep birlikte Boztepe köyüne vardılar. Vakit gece yarısını geçmişti. Köy ağasının odasında konuk edildiler. Köy ağası:

— Fransızlar, çok üstün güçlerle Arappınarı'na çıktılar, dedi. Bu dolaylardaki köyler, hep teslim bayrağı çektiler. Belki de yarın buraya geleceklerdir. Hepimizi öldürecekler diye korkuyoruz.

Tanınmış Urfalı savaşçılarla aşiret ağaları, köy ağasının bir bozguncu havası esen sözlerini düşünceli düşünceli dinliyorlar, alınlarının çizgilerini, kaygının bıçağı daha çok yarıyor ve derinleştiriyordu. Savaşçılar, aşiret geleneğine göre yemeklendiler. Kocaman siniler üstünde kumullanan sıcak bulgur pilâvını, kaşık ve çatal olmadığından elleriyle yediler. Kolun başları Boztepe köyü ağasının yaptığı ağulu propagandanın etkisinde kalarak Urfa'ya dönmeyi kararlaştırdılar. Pilâvı yiyip ayranı içtikten sonra atlarına atlayıp köyden çıktıkları sırada yaşlı bir köylü soluk soluğa önlerini kesti:

— Ağalar, nereye gidiyorsunuz? Dedi. Şahin Bey Oğulları, çoktan beridir Fransızlarla çarpışıyorlar. Fransızlar, onların köylerini yaktılar. Şimdi, buradan bir saat uzakta bulunuyorlar. Size bu kaygılandırıcı lâfları eden köyümüzün ağası olan Süleymanoğlu Mehmet Faik, Fransızlardan yanadır, sonra kendisini korusunlar diye de birçok Ermeni'yi saklamıştır.

Yedek Subay Kerim Fuat, İzollu Aşireti Reisi Bozan Ağa ve Rüştü Küçük Ömer, yaşlı köylünün sözlerini gerçeğin ta kendisi bilerek dinlediler ve hemen atlarını sürerek durumu ilerideki ağalara da anlattılar. Sözlerini dinletemediler. Hepsi

köy ağasının yaptığı bozgunculuğun etkisi altındaydı. Bu yüzden yaşlı köylünün verdiği doğru bilgiye kulak asmadan atlarını Urfa yönünde dehleyerek uzaklaştılar.

Sonradan Ali Saip Bey'in eline geçmiş olan bir mektup, Boztepe köyü ağasının ihanetini olduğu gibi meydana vuruyordu. Yüzbaşı Sajo'dan Süleymanoğlu Mehmet Faik Ağa'ya giden mektup şöyleydi:

" İzzetlû Efendim Hazretleri!

Gönderdiğiniz mektuba çok teşekkür ederim. Mektupta dediklerinizle kişiliğiniz üstüne gereken bilgileri Albay hazretlerine bildireceğim. Mektubu getiren güvenilir adamınıza emanet ettiğim mektubumu Arappınarı'na göndermenizi diler, saygılarımı sunarım efendim...

25 Mart 1920
Yüzbaşı Sajo "

*
* *

Şahinoğulları'na yardıma gidip de düşmanın üstüne varmadan, bir propagandaya kapılarak yine Urfa'ya dönen iki yüz elli milis, atlarını tımar edip ahırlara çektiler ve sonra sıkıntılı bir mazgal savaşına sürüklendiler. Fransızların birer kale gibi güçlendirdiği ak Moskof taşından evler, mavzer kurşunlarına bana mısın demiyordu. Çok güvenilen nazlı top da anlaşılan çok şımartıldığından bir susmuş, bir daha da gürlemek bilmemişti. Fransızların ateş püsküren mevzilerine ve sığınaklarına karşı yapılan pek çok saldırılar boşa gitmişti. Bütün savaşçılar, üzüntü içindeydi. Ali Saip Bey de Halvetiye'deki karargâhında oturmuş yararsız günler geçiriyordu.

Yığınlarla savaşçı ne yapacağını bilmeyerek evlerde ve kahvelerde oturup sabah akşam acı kahve ve çay içerek vakit öldürüyordu. Oysa öbür yanda Akçakale tren istasyonuna çıkıp burasını güçlendiren Fransız askerleri, Urfa'nın arkasında bir tehlike yarattıkları gibi, o dolaylardaki boyun eğmeyen köyleri de yakıp yıkıyorlardı, Ali Saip Bey, uzaktan uzağa sırıt-

maya başlayan bu tehlikeyi bulunduğu yerde yok etmek üzere davranmanın gerektiğini anladı. Aneze Aşireti Reisi Hacim'in aşiret atlılarını da hesaba katarak Urfa-Siverek atlılarından altı yüz kişilik bir güç hazırladı.

Ali Saip Bey, son günlerde Teğmen Kemal Bey'in getirdiği iki toptan birini Fransız mevzilerine aralıklı ateş edilmek üzere Urfa'da bırakarak bunlardan birini iki ağır makinalı, bir yeğnik makinalı tüfekle birlikte altı yüz kişilik atlının başına geçirdi.

Yumuşak, tatlı bir Mart sabahı Ali Saip Bey atına atlayarak atlıların başına geçti. Akçakale'deki düşman üzerine oldukça düzgün bir yürüyüş başladı.

Harran Ovası'nın yemyeşil düzlükleri ortasından geçen Akçakale-Urfa yolu atlıların da, atların da pek hoşuna gidiyordu. İlk yaz, erkenden ovaya inmiş ve burada inanırların hayallerinde yaşayan cennet düzünün çiçekten, yeşillikten ve kokudan çok zengin bir minyatürünü yaratmış gibiydi. Atlar bir yandan günlerdir uyuşan ayaklarını birer kuşkanadı gibi kullanmak için hırsla oynayıp duruyor, bir yandan şu yeşilliğe dalıp doyasıya otlayabilmenin özlemi içinde durmadan ovayı gözetliyorlardı. Atlılar, Harran Ovası'nın göklerine yaklaştıkça uzaklaşan gök gürültülerini, serapları seyrederek keyifli keyifli türküler yakarak, konuşup gülüşerek ilerliyorlardı.

Harran Ovası'nın çabuk geldiği gibi çabuk da giden ilkyazı mutluluk düşünceleri veren güzel bir barış dünyasının ölmez güzelliklerini andırıyordu. Böyle güzel bir doğa içinden geçerek ölmeye, öldürmeye gitmek, feleğin ne büyük kahpeliğiydi. Atlıların birçoğu, bunu ruhlarının derinliğinde duyuyorlardı. Sürü sahiplerinin, göçebelerin kara çadırları yer yer, öbek öbek göze çarpıyor, koyun sürüleri bu yeşil sonsuzluk ortasında ak köpükten adacıklar gibi yüzüyordu.

Atlılara yaklaşmak yürekliliğini gösteremeyen iri ve besili çoban köpekleri ta ötelerden yıldırım gibi koşarak geliyor ve sıraya dizilerek bu kalabalık asker dizisine iş olsun diye ağız dolusu havlıyorlardı. Ali Saip Bey, Akçakale'ye iki saat kala milislere mola verdirerek Kuvayı Milliye Kumandanlarını yanı-

na aldı, Aneze Aşireti'nin çadırlarına doğru ilerledi. Orada onları aşiret reisi Hacim dostça karşılayacaktı. Ne var ki Hacim'i orada bulamadılar. Kaçmıştı.

Aşiret ileri gelenleri, Ali Saip Bey'le arkadaşlarını ağırladılar. Sütler, ayranlar, yoğurtlar verdiler. Yalnız bu yağlı ballı yemeklemenin arkasından çok kötü bir haber de vermekten uzak kalmadılar. Büyük bir Fransız yardım birliği, Urfa'da kuşatılmış olan Fransız garnizonunu kurtarmak üzere, Harapnaz istasyonundan Urfa yönünde yola çıkmıştı. Bu kafilede dört bataryalık bir topçu gücü de yer almıştı. Aneze aşiret ağalarından bu taze haberi alan Ali Saip Bey'le bütün Urfa ve Siverek aşiret ağalarında şafak attı. Bu bataryalar karşısında hangi babayiğit dayanabilirdi? Bunlar, acımadan bütün Urfa'yı yakıp yıkabilirlerdi. Ali Saip Bey'le arkadaşları, çadırlardan ayrılınca biraz ötede çabuk bir karara varmak üzere ayaküstü görüştüler. Varılan karar şu oldu:

Urfa hemen boşaltılmalı, millî güçler Karaköprü'ye çekilmelidir. Şu sırada yapılacak tek iş hemen vakit geçirmeden Urfa'ya dönmekti.

Ali Saip Bey ve arkadaşları, Hacim'in çadırına giderken ovaya serpilmiş gördükleri boş top mermisi kovanlarına bir anlam verememişlerdi. Şimdi buralara serpilmiş olan bu mermi artıklarına gözleri fal taşı gibi açılarak bakıyorlardı. Onları, yola dek uğurlayan Aneze aşireti ağaları, Ali Saip Bey'in boş kovanlara korkuyla baktığını gördükçe bıyık altından gülüyordu. Bunları daha bu sabah, aşiretin güvenilir adamları, Akçakale'deki Fransızlardan alıp bir deveye yüklemiş ve çadırlara giden yol üstüne serpiştirmişti.

Anezeliler konuklarını yola bırakıp dönerken Akçakale'deki Fransızları bir kez daha kurtardıklarından dolayı Fransızlardan koparacakları altınların parıltısıyla gözleri kamaşarak kurnaz ve zeki olmanın verdiği tatlı mutluluk içinde yüzüyorlardı.

Ali Saip Bey'in atlıları gittikten sonra Hacim, saklandığı yerden çıktı. Altı yüz atlı, ovada uzaklaştı, küçüldü. Karıncalar gibi güç görülebilir oldu. Evet, bu kerte güzel bir cennet yeşil-

liği üzerinde savaş naraları atmanın, tepinmenin anlamı var mıydı? Gözden büsbütün yiten atlıların arkasından uzun uzun baktı ve sonra esneyerek çadırına girdi.

Akçakale'den Urfa Kuvayı Milliyesi üzerine yürüyen korkunç Fransız bataryaları masalına Ali Saip Bey'le birkaç aşiret reisi o kerte inanmışlardı ki çoğunluğun düşüncesine karşıt olarak Urfa'yı boşaltıp Karaköprü'ye çekilmekte ayak dirediler. Atlılar hem Urfa yönünde gidiyor, hem de boşaltmalı mı, boşaltmamalı mı konusunu tartışıyorlardı. Sivereklilerin çoğunluğu, boşaltılmamasından yanaydı. Öğretmen Yedek Subay Kerim Bey, hemen Urfa'da bulunan Mehmet Emin Bey'e kendileri gelinceye dek herhangi bir biçimde şehirden çıkmamasını salıkladı ve bunu seğirtken bir atlı ile gönderdi.

Siverek atlıları, Ali Saip Bey'le ötekilerin düşüncelerine sırt çevirerek:

— Biz Sivereklıler, ölürsek de kalırsak da Urfalılarla beraberiz. Biz öldükten geri öte yanı da Urfalılar düşünsün! Diye söylenmeye başladı.

Milisler Urfa'ya girerken güneş de Nemrut Dağları üzerinde batıyordu. Atlılar, şehre girince korkunç bir panik havasıyla karşılaştılar. Ali Saip Bey, Badilli Aşireti Reisi Sait'i kandırarak birlikte Karaköprü'ye çekildi. Ali Saip Bey'in çekilmesi, halkı çok kötü etkiledi. Yatağını yorganını hayvanıyla, arabasına ve sırtına yükleyen şehirden göç etmeye başladı.

Kuvayı Milliye Kumandanının Aneze Aşireti ağalarının propagandasına kapılarak şehri boşaltıp gitmesi Urfa Belediye Başkanı Hacı Mustafa Kâmil Bey'i davrandırdı. Böylece elden gitmek tehlikesi atlatan şehir, kurtuldu. Siverek savaşçıları, ona destek oldu. Eğer Sivereklıler de Urfa'yı boşaltıp gitselerdi kuşatılmış olan Fransız garnizonu kurtulacak, Ermeniler, belki de silâhsız halka saldırıp büyük bir kesim yapacaklardı.

Ertesi gün, Karaköprü'de bir propaganda düzenine kurban gittiğini anlayan Ali Saip Bey'in buyruğundaki savaşçılarla Badilli Aşireti atlıları yine Urfa'ya dönerek eski mevzilerine yerleştiler.

KADİRLİ'NİN KURTULUŞU

Milletlerin tutsaklığı üzerine oturtulmuş kuruluşlar her yanda yıkılmaya mahkûmdur.

-Mustafa KEMAL-

Kargapazarı olayı, Kilikya'daki Fransız sömürgecileriyle onların emrinde sert bir silâhlı kalabalık olarak çalışan Ermeni intikam taburlarını kara kara düşündürmeye başladı. Bu yüzden işgal kumandanlığı çok yere yayılma aç gözlülüğünden vazgeçerek belli "müstahkem" yerlerde toplanma işine hız verdi. Bu yüzden Kadirli'deki Ermeni fedaileriyle otuz kişilik Fransız atlı garnizonunun kumandanları Üsteğmen Sübi ve Piyerson da pirelenmeye başlamıştı. Kadirli'deki jandarma örgütü de Fransız işgaliyle birlikte, ulusal rengini yitirmiş, tam anlamıyla bir sömürge jandarma örgütü olup çıkmıştı. Türk jandarmaları bütün terhis edilip memleketlerine gönderilmiş, onların yerini Çerkezlerle Kamovar denen Ermeni fedaileri almıştı. Jandarma subayları da hep Ermeni'ydi.

İşgal askerlerinin kasabaya ayak basışıyla birlikte bütün Türklerin silâhları toplanmıştı. Bu sırada Kadirli'nin yerli Ermenileri de silahlandırılmıştı. Aklı başında kimi Ermeniler, bu işin kötüye gideceğini, Türk halkının silâhsızlandırılıp Ermenilerin silahlandırılmasının ilerde çok büyük kötülükler doğuracağını boşuna söyleyip duruyorsa da sözleri havada kalıyordu. Eski sürgüne giden Ermenilerin hepsi, Kadirli'ye dönmüş, bunların yanı sıra Türkiye'de doğmamış bir yığın Ermeni göçmeni de gelmişti.

Başlangıçta Fransızların güvenini kazanıp burada jandarma kumandanlığı yapan Ali Saip Bey zamanla Kuvayı Milliyecilerle birleşmiş, Urfa Kuvayı Milliye kumandanlığına gitmişti.

Kasabada Ermenilerin ve Fransızların gerek siyasal, gerek ekonomik baskısı dayanılmaz bir kerteye gelmeye başlamıştı.

Sivas Kongresi'nin buyruğuna uyarak kasabanın aydınları ve ileri gelenleri davrandılar. Müftüoğlu Hazım, Müftü Osman Nuri, Ceza Reisi Feyyaz, Tevfik Coşkun, Tekerek Hasan, Halil, Müftüoğlu Remzi, Hacı İdem, Öğretmen Rasim, Öğretmen Bekir Sıtkı, Vayisoğlu Vahit, Hüsnü Coşkun, Hacı Muharrem, bir gece Nalbant Mehmet Ağa'nın dükkânının üstündeki odada toplandılar. Bu toplantı, Kadirli Müdafaayı Hukuk Derneği'ni doldurdu. Tevfik Coşkun Bey, derneğin başkanlığına getirildi. Demek üyeleri hemen sistemli bir propagandaya giriştiler. Kadirlili Türklerin malını, canını ve namusunu korumak uğruna silâhlanmak gerekti. Halk parolayı çabuk kavradı, satılabilecek her şeyini satarak silâh ve cephane edinmeye başladı. Türlü tehlikeler altında Kadirli'ye getirilen silâhların fiyatı da otuz altından aşağı düşmediğinden çok yıkıcı oluyordu.

Yine bu sırada müjdeye benzer güzel bir haber Kadirlileri sevindirip gözlerini ışıldattı. Buna göre Andırın'da hemen kırk bin kişilik Kuvayı Milliyeci, Kozan'ın ve Kadirli'nin üstüne yürümek üzere hazırlanmaktaydı. Bu ordunun başbuğu da Hafız Bekir adlı, kimsenin bilmediği bir yiğitti.

Gerçekten de Hafız Bekir'den Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Tevfik Coşkun Bey'e haberin duyulmasından birkaç gün sonra bir mektup geldi. Mektup şöyle diyordu:

" - Silâhlı ve millî bir örgüt meydana getirerek müstevliyi bu güzel yurttan kovmak için Andırın'da çalışıyorum. Sizin de milliyetçi ve yurtsever bir genç olduğunuzu öğrendim. Çalışmalarımızı birleştirdim."

Tevfik Coşkun, mektubu alınca yüreği çok büyük sevinçlerle çarptı. Hemen en içten arkadaşı Öğretmen Bekir Onat'ı buldu. Kol kola Savrun Suyu kıyısına dek uzandılar. Mektubu dikkatle birkaç kez okuduktan sonra yırtıp çayın suyuna fırlattılar. Kasabanın Ermeni halkı, Türkler arasında bir şeyler döndüğünü, silâhlı bir örgüt kurulmak üzere olduğunu sezmişler. Üsteğmen Sübi'nin kulağına fısıldamakta da gecikmemişlerdi. Bunu işiten Sübi, bir gece şehrin kıyısında birkaç el silâh atarak kendine göre bir deneme yapmak istedi. Durumu bilme-

yen Türk ve Ermeni bütün Kadirli halkı, yataklarından fırlamış, her iki halk da silâhlarıyla kapılarının ve pencerelerinin önüne koşuşmuştu.

Sübi'nin iş olsun diye tabancasını boşaltıp durduğunu gören Müftü Osman Nuri Efendi, onun karşısına dikilmiş:

— Yahu! Demişti. Biz sizi burada adaletli bir yönetim kurarsınız sanıyorduk. Oysa siz memleketi ihtilâle verip halkı birbirine kırdırmak istiyorsunuz. Bu ne biçim yönetim?

Sübi, buna şu yanıtı vermişti:

— Şehrin ne durum alacağını öğrenmek üzere bir deneme yaptım.

Sübi, birkaç gün sonra müftüyü çağırarak ona şöyle bir propaganda sakızı vermişti:

— İskenderun'a pek çok Fransız askeri ve tankı çıkarıldı. Yalnız, bu dediğimi kimseye söyleme emi?

Müftü, buna inanmış görünerek oradan uzaklaştı.

Tevfik Coşkun Bey, artık Andırın'daki Kuvayı Milliye kumandanıyla düzgünce mektuplaşıyordu. Böylece, dolaylardaki köylerden olan Tekerekoğlu Hasan Efendi'yi Hafız Bekir'e gönderdi. Hasan Efendi, Andırın'a vardı. Hafız Bekir'i aradı. Karşısına Osman Tufan Bey çıktı. Tufan Bey, türlü takma adlar altında neden saklandığını ona kolayca anlattı:

— Kadirlilere benden çok selâm et, hiçbiri yerini bırakarak başka yana savuşmasın. Birkaç kişi Andırın'a kaçıp kurtulsa bile Ermeniler, geride kalanları toptan öldürüp o güzel ve verimli kasabayı büsbütün sahiplenebilirler. Andırın kuvvetleri gelince de onlara her türlü yardımı yapmaya hazır olsunlar.

Tufan Bey'in Andırın'da olduğunu öğrenen Fransız kumandanlığı, Kadirli'ye iki yüz kişilik bir Ermeni atlı gücü gönderdi. Atlılar, kasabaya gece yarısı vardılar. Türklerin ahırlarının kapılarını kırarak atlarını bağladılar. Ahırlarda ele geçirdikleri dinlenmiş atlara binerek Andırın'a doğru yollarını sürdürdüler. Sınırdaki Nürfet köyünde halktan Andırın'da neler olup bittiğini öğrenmek istediler.

Köylüler, durumu kavrayarak şöyle konuştular:

— Yukarıdaki tepelerde, çalıların arasında sarı karınca gibi silâhlı çeteler görüyoruz.

Bu bilgiyi alan atlılar gerisin geri ederek dörtnal geldikleri yere döndüler. Kadirli'de bıraktıkları atlarını alarak ivedi Kozan'a döndüler.

Tayyarda, Ermenilerin getirdiği bilgiye inanmayarak kendi adamlarından olan Darendeli Mustafa Ağa'yı Andırın'a gönderdi. Mustafa Ağa oraya varıp da Tufan Bey'i bulmadan önce Mustafa Ağa'nın bir casus olduğu haberi Tufan Bey'in kulağına iletildi.

Osman Tufan Bey'in Andırın'a varış hikâyesi şöyleydi:

Yüzbaşı Ali Ratip (Sinan Tekeli), Sehlikoğlu Hasan Efendi'yle Niğde üzerinden Karaisalı'ya giderken Osman Tufan Bey de Kurtoğlu Hulusi, Gizzik Duran, Arap Ali ve dört silâhlı milisle Aziziye-Göksun üzerinden Andırın'a doğru yola çıkmıştı. Halkın zemheri dediği karakış ortalığı kasıp kavuruyor, hiçbir canlıya göz açtırmıyordu. Karla kaplı yollar ve patikalarda yaşamaya lanet edercesine çok büyük zahmetle ilerliyorlardı. Kimi yerlerde yayan dahi gidemeyerek parayla tuttukları köylülerin yardımıyla açılan izlerden ilerlemeye çalıştılar. Bu köylüler onları birçok yerlerde omuzlarında taşımak zorunda kaldılar. Yol vermez dağlardan ve bellerden aşarak en sonra yarı donmuş bir durumda Toklar Bucağı'na vardılar.

Bucak müdürü, Tufan Bey'e aldırış etmeden eski ve ünlü eşkıya Arap Ali'yi:

— Arap Ali Ağa Hazretleri! Diye etekleyerek karşıladı.

Sonra onlara da:

— Hoş geldiniz! Dedi.

Yolda, Geban köyünde mola verdiler. Orada Şakir Bozdoğan adlı birini Tufan Bey'in gözü ısırdı. Harbiye öğrencisiyken Şakir Bahçe adlı bir arkadaşları vardı. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinde ilgili görülerek kovuşturmaya uğramış, kaçarak Rusya'ya gitmişti. İşte o Şakir Bahçe, şu sırada karşısında bulunan adamdı. Nereden nereye?

Tufan Bey:

— Senin adın Şakir Bahçe değil mi? diye sordu.

— Siz kimsiniz?

— Bir yolcu, bir Tanrı misafiri...

Tufan Bey, ancak Ocak 1920'de Andırın'a varabilmişti. Aşağı Andırın'da Yağcıoğlu İbrahim Ağa'ya konuk oldu. Bunun damadı Maraşlı Hacı İlyas Efendi'nin son Maraş savaşında şehit düştüğünü öğrendi.

Tufan Bey, burada kimi eşkıya reisleriyle karşılaştı. Bayağı soyguncu olan bu adamlara şöyle ünleyerek yollarını değiştiriyor ve onları Kuvayı Milliye saflarına alıyordu.

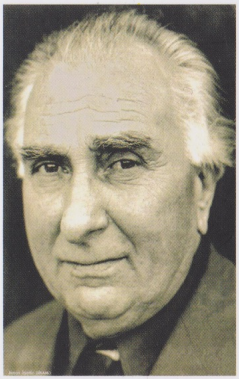
— Erkeklik bu mudur? İşte düşman karşınızda Çukurova'da; hem de çok zengin, gidin onları vurun silâhlarını alın. Yiğitlik odur. Yoksa burada kendi dininizden zavallıları soymak, canını yakmak, hiçbir zaman insanlığa, Türklüğe, erkekliğe yakışmaz.

Bu eşkıyalar, Karabucaklı Deli Hacı Ağa'yı da soymuş soğana çevirmişlerdi. Geceleyin, adamcağız evinde don gömlek kalmıştı. Giyneklerine varıncaya dek alıp götürmüşlerdi. Deli Hacı Ağa, hırsızları gizleyerek ta Andırın'a gelmiş, orada Tufan Bey'le tanışmış, ondan da şöyle sözler işitmişti:

— Düşmana, ona vuralım. Onda her şey var.

Hacı Ağa gittikten bir süre sonra ünlü Kargapazarı olayı meydana gelmişti. Bunun en önemli elebaşılarından biri de Deli Hacı Ağa'ydı.

ÜÇÜNCÜ KİTABIN SONU

1909 - 1989

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN -3-

Mustafa Kemal, bu kez ters yoldan Amasya'ya gidiyordu. Birkaç ay önce onu Orta Anadolu'ya sıkıştırarak kovalayan İstanbul hükümeti, onun arkadaşlarıyla ilk devrim kararlarını yayımladığı Amasya'da kendisiyle bir görüşme yapmak üzere önemlice bir delege göndermişti. Paşanın otomobili, ekinlerin biçildiği ıssız tarlalar ortasından geçen sarı tozlu yolları hızla tüketirken atlı, eşekli ve kağnılı yolcular onu tanıyor, kadınlı-erkekli ellerini başlarına götürerek asker selâmı veriyorlardı. Evet, artık onu tanıyorlardı. Tanımasa bile seziyorlardı. Sigarasının dumanları önden gelen sert kuzey rüzgârıyla savrulup giderken Mustafa Kemal, şu birkaç ay içinde birçok adımlar atıldığını düşünüyordu.

Ünlü Erzurum Kongresi, zalimleri sersemletmişken arkasından bir de Sivas Kongresi gelmiş, devrim birdenbire ayrı bir hükümet kurma gücü ve hevesi kazanmıştı. Sivas Kongresi sonunda temsil kurulunun yayımladığı demir gibi yürekli manifesto, hem Türkiye'de, hem de dünyada bir bomba etkisiyle patlamıştı.

ISBN: 978-975-478-050-5 (Takım No.)
ISBN: 978-975-478-068-0 (3. Cilt)

